32897, II, C, d,

Živinozdravništvo

spisal

Dr. Simon Strupi.

K. K. LYCEAL-BIBLIOTHEK ZU LAIBACH

V Ljubljani, 1885.

Natisnili in založili F. Blaznikovi nasledniki.

na

Živinozdravništvo

ali

nauk o spoznanji in ozdravljanji unanjih in notranjih bolezen.

Spisal

Dr. Simon Strupi.

Drugi pomnožen natis.

V LJUBLJANI, 1885.

Natisnili in založili J. Blaznikovi nasledniki.

Predgovor

k drugemu natisu živinozdravništva.

Dragim slovenskim živinorejcem podamo s pričujočo knjigo drudi pomnožen natis dr. Strupi-jevega živinozdravništva.

Ta knjiga je v sedanjem času enako pripravna za slovenske živinozdravnike, kakor potrebna našim živinorejcem. Posebno z ozirom na prve, pa tudi na one naše živinorejce, ki hočejo v posebnih slučajih pogledati tudi v nemško živinozdravniško knjigo, pustili smo v prvi natis prejete nemške imena bolezni, zdravil in priprav.

Posebno glede na naše razmere, po katerih je živinorejcu le v malokaterih slučajih mogoče za zdravljenje zbolele živine poslužiti se pomoči izučenega zdravnika, bodi si zato, ker je preodaljen, ali zato, ker se živinorejc iz druzih uzrokov ne more ali noče poslužiti njegove pomoči, dodali smo novemu natisu tudi ***homeopatično zdravljenje.***

V sedanjih časih, ko nam žitno ceno v nič deva poleg ruskega in amerikanskega žita tudi že moka z Amerike pripeljana in žito iz daljne Indije; sedaj ko nam trtna uš žuga združena z zaporednimi slabimi letinami, vinorejo storiti prav zgubonosno, ostaja našim kmetovalcem še edina živinoreja, ki mu more prinašati toliko dohodka, da je moč plačati bolj in bolj rasteče davke ***in pa drage posle.***

Dragi živinorejci! sezite tedaj po tukaj vam podani koristni knjigi, in berite jo s pazljivostjo, berite jo sami, pa tudi skupno v manjih in večjih družbah, berite jo pred, kakor vas prisili v to bolezen živinska, pri kateri je že morebiti sila, hitro pomagati. Berite toraj podana vam tukaj živinozdravništvo, berite pa tudi dr. Jan. Bleiweis-ov nauk o „umni živinoreji“.

Da bi vam to podučno berilo obilni sad obrodilo, da bi vam pomagalo od domače živine odvrniti vsakovrstnih nevarnost in bolezen in vas s tem podana knjiga obvarovala — denarne škode pri živinoreji — to je namen pričujoče knjige.

V LJUBLJANI začetkom leta 1885.

Založništvo.

Spoznanje in ozdravljanje

unanjih in notranjih bolezen

pri

konjih, govédi, ovcah, kozah, prešičih in pesih.

Spisal

Dr. Simon Strupi.

Splošne vodila

živinske bolezni spoznati in ozdravljati.

Da more živinozdravnik bolezen ozdraviti, je treba, da jo popred pozna. Toraj ima živinozdravnik dvojno nalogo, prvo: bolezen spoznati, drugo: bolezen ozdraviti.

Spoznanje bolezni je silno imenitna reč, ker na pravo spoznanje bolezni se opira umno ozdravljenje. Ali spoznanje bolezni je tudi težko, in v to je mnogovrstnih vednost treba, ki se jih mora zdravnik naučiti, ako hoče biti umetnik v živinozdravništvu, ne pa neveden mazač.

Zdravnik mora sploh prav poznati začetek, bitje, pomembe, izid, uzrok bolezni; on mora vedeti, kako se je pri preiskovanji bolezen ravnati, da se dostikrat skrita bolezen najde i. t. d.

V vsem tem se pa mora po rednih vodilih ravnati, katere je tudi skušnja za najboljši pot spoznala, poznanje bolezni doseči. Ako se zdravnik pri preiskovanji bolne živine drží gotove redne poti, mu nič ne odide, kar mu je k spoznanju in zdravljenju treba vedeti, in mu njegovo opravilo zlo polajša.

Preden bodemo tedaj učili, kako posamezne bolezni spoznati in jih ozdravljati, hočemo v podlago vsega zdravniškega ravnanja splošna vodila razložiti.

Prvi oddelek.

O spoznanji bolezen sploh.

Ako hoče zdravnik reči, da bolezen popolnoma pozna, je treba, da sam sebi zamore na pet vprašanj natančno odgovoriti in kolikor bolj natanko to storiti more, toliko natančnejše je tudi bolezen spoznal.

Te vprašanja so:

1) *Kdo je bolan?* to je: katerega plemena živina (konj, govéd, ovca i. t. d.), kakošne starosti, kakošne velikosti, kakošne rabe, kakošnega spola, rodu, barve, kakošne krvnosti (Temperament), telesnosti (Körperbeschaffenheit) je bolna živina.

2) *Kje je sedež bolezni?* to je: kteri ud, ali kteri udje so bolni, in ali je celi ud ali je le deloma bolan, kteri ud je posebno in prvotno (ursprünglich), in kteri naslednje (secundaer) bolan. Ali je bolezen na unajnih, že od zunaj vidljivih, ali v notranjih ne vidljivih delih.

3) *Kakošno bolezen ima živina?* to je: v čim obstoji bitje ali natora bolezni.

4) *Kako huda je bolezen?* to je: ali je majhna, srednja, huda, zelo huda, nadalje tudi:

O kteri dobi se znajde? to je: ali se je še-le začela, ali narašča, ali je že do vrha dospela, ali odjenjuje, ali je že minula in živina okreva (reconvalescira).

5) *Zakaj je živina zbolela?* to je: ali je živina morebiti že posebno nagnjena k tej bolezni, in kteri uzroki so bolezen pouzročili.

Da se bolezen natanko spozna, je treba na vse te vprašanja odgovoriti; vendar je včasih eno, včasih drugo vprašanje važnejši.

Razlaganje prvega vprašanja.

Pleme živine stori velik razloček pri boleznih, ker tako se nekatere bolezni le pri nekaterih plemenih nahajajo, smrkelj le pri konjih, goveja kuga le pri govedih, kužne koze le pri ovcah, ikre le pri prešičih, prvotna steklina le pri pesih in mačkah i. t. d.; ker se pri mnogovrstnih plemenih bolezni različno razodevajo in tudi ložje ali težje spoznajo; ker so nekatere bolezni enemu plemenu veliko navarnejše kakor enemu, in ker se rabijo po raznosti plemena živine razna zdravila v razni meri in obliki.

Starost dela tudi razloček, ker nekatere bolezni rajši napadajo mlado, nekatere rajši staro živino, ker se bolezni po starosti živine ali ložje ali težje ozdravljajo in, ker se posebno mera zdravil ravna po starosti.

Velikost bolne živine ima le to važnost, da se nekoliko ravna mera zdravil po nji.

Raba živine, ali je za vožnjo, za jahanje, za pleme, za pitanje, za molžo i. t. d., pouzročuje mnogovrstne bolezni.

Spol ima pri boleznih ta pomen, da se pri živini raznega spola na spolovilih nahajajo razne bolezni, da se pri živini druzega spola v brejosti in po porodih posebne bolezni primerjajo, in da te tudi pri ozdravljanji razno ravnanje potrebno storijo.

Rod sicer živino raznim boleznam bolj ali manj podvrženo stori, vendar le rod, kakor tudi barva pri živini druge posebne važnosti nimata, kakor da se, kadar je potreba živino natanko popisati, posebno v pravdovskih zadevah, tudi rod in barva živine natanko popiše.

Krvnost, po kateri živino živo ali iskreno in leno ali topo imenujemo, ima pri boleznih pomen, da se živa živina škodljivem vplivom veliko krepkejše ustavlja,

in če je zbolela, da ima pri njej natora veči zdravilno moč, kakor pri leni.

Telesnost živine ima pa posebno veliko važnost pri boleznih. Razločimo telesnost sploh v čvrsto in mehkužno. Da se pa ta razloček zamore natanko spoznati, hočemo nekatere splošne vodila razložiti:

Vsaka živina potrebuje k življenju pet življejev, namreč: svitlobe, zraka, gorkote, klaje in pijače.

Naša vdomačena, in potem zlo spremenjena živina pa ne dobiva take prave mere življejev, kakor so ji po natori namenjeni.

Stvarnik ni vstvaril domače živine v tistem stanu, v katerem se zdaj nahaja. Divji stan je nje naravni stan, kjer ona vse življenje v tisti meri vživa, kakoršna ji za zdravje najbolj tekne. Človek, ki živino v hleve zapira, jo vse drugače krmi, brez konca in kraja molze, in ji neusmiljeno dela naklada i. t. d.: jo je prisilil k vse drugačnemu življenju, v kterem je svoje prvotno zdravje zgubila, to je zdravje divjega stanu. Zavoljo tega pa ne trdimo, da je vsa naša domača živina bolna, ampak s tem hočemo le dopovedati, da ni taka, kakor je v naravnem stanu.

Če zdaj prevdarimo okoljšine, v kterih naša domača živina živi, bomo zapazili, da včasih zgoraj imenovanih peterih življejev preobilno dobiva, včasih pa premalo. Potem pade živina ali v prečvrsto ali v mehkužno telesnost.

Čvrsta telesnost se napravi iz preobilne svitlobe, iz preobilnega čistega podnebnega zraka, iz preobilno tečne klaje, če zraven tega tudi prepičla pijača in mokrota krvi in druzih telesnih sokov primerno ne stanjšuje, in prepičla gorkota kreposti trupla ne oslabuje.

Temu nasproti pa prepičlo svitlobe, prepičlo čistega podnebnega zraka in prepičla dobra tečna klaja pa preveč mokrote in pijače in preveč gorkote stori mehkužno telesnost.

Znamenja, po katerih se čvrsta telesnost spozna, so:

Živina je močna, večidel dobro rejena, ne ravno z mastjo zalita, ampak bolj mesnata, meso in koža sta krepka, jedrnata, če se roka na levo stran prs za komolcam položi, se čuti bitje bolj skrčenega srca le malo ali celó nič ne. Taka živina se škodljivem utisom bolj ustavlja, da ji vsaka mala reč ne škoduje. Če se taki živini kri spusti, je gosta, se naglo trdi, tako, da le malo vodenih delov iz sebe spusti, in da je strjena povrhu z rumenkasto mezo le malo ali celó nič prevlečena.

Znamenja, po katerih se pa mehkužna telesnost spozna, so:

Živina je ali medla in slabo rejena, ali pa tudi mesnata in spitana, toda meso in tudi vsi deli so bolj mehki, rahli, brez moči. Bitje zelo raztegnjenega in zmečenega serca se na levi zeló, in včasih celó na desni strani čuti. Sicer je taka živina mehkužna in občutljiva, da ji vsaka mala reč ložje škoduje. Iz žile spuščena kri je bolj redka, se počasi trdi, zato je z veliko vode zalita, in povrh z rumenkasto mezo debelo prevlečena.

Še enkrat ponovimo, kar smo že zgoraj rekli, da čvrsta in mehkužna telesnost še niste bolezen, ampak le lastnost živinskega trupla, po kateri je živina ali bolj trdna, ali bolj mehka, in po kateri se značaj bolezni (Krankheits-Charakter) ravna, tako da se ravno tista bolezen drugače razvija pri živini čvrste, drugače pa pri živini mehkužne telesnosti.

Kakor pri žitu, če se v debelo ali pešeno zemljo vseje, se sicer povsod tisto zrnje pridela, to-da pridelek ne bode povsod enak; tako se tudi po telesnosti živine ravná lastnost ali značaj bolezen, ako nastane pri čvrsti ali pri mehkužni živini.

Razlaganje druzega vprašanja.

Da živinozdravnik vse zve, kar je k spoznanju sedeža bolezni potreba, mora prvič tistega, ki mu bolno živino k ozdravljanju pripelje, za vse pretekle, sedajno bolezen zadevajoče okoljšine (Anamnese) izprašati, potem vse pričujoče znamenja bolezni natanko preiskati.

I. Izpraševanje preteklih okoljšin bolezni.

Živinozdravnik vpraša onega, ki živino pripelje sledeče:

Kdaj je živina zbolela, in kateri dan bolezni je tedaj današnji?

Ali je bila živina popred vedno zdrava, ali enkrat ali že večkrat bolna? in ako je bila že bolna, ali je imela ravno to bolezen, kakor sedaj, ali kako drugo? Kdaj, kako in zakaj je takrat zbolela?

Kako se je sedajna bolezen začela? in kaj se je pri živini od začetka bolezni do sedaj videlo?

Ali je uzrok znan, ki izvira iz vremena, klaje in pijače, rabe, strežbe in opravljanja in stanja ali hleva, da bi se moglo reči, da je zavoljo njega živina zbolela?

Ali je več živine v tistem kraju bolne, in ali ravno za to ali za drugo boleznijo? in ako je ravno za to, ali je prišla ta živina s tisto v dotiko ali ne? ali se sodi, da je bolezen nalezljiva ali ne? ali se je bolna živina že ozdravljala, s čem, od koga in s kakem vspehom?

Zdaj živinozdravnik sam pri sebi presodi: ali je bilo to ozdravljanje koristno ali ne, ali je bilo v prid ali k škodi živine? ali je sploh vse vrjetno, kar mu pripoveduje oni, ki je pripeljal živino, in ali se s sedanjo boleznijo vjema ali ne?

II. Preiskovanje pričujočih znamenj bolezni.

Ko je živinozdravnik to vse natanko izprašal in prevdaril, kar mu je gospodar živine povedal, začne živino preiskavati; da pa pri tem nič ne spregleda, se mora po gotovem redu ravnati, in sicer:

1) Najpoprej preiše znamenja na površju trupla, to je na unanji koži.

2) Potem preiskuje znamenja od zunaj vidljivih žlemnatih kož.

3) Na to znamenja opravil notranjih delov.

4) Poslednjič, kako se živina vede, ko se prepeljava, ko stoji in leži.

1) Preiskovanje površja trupla ali unanje kože.

Na površju telesa se ogleduje: ali se na koži z dlako, volno ali šetinami obrašeni, nahaja kaj bolnega ali ne? Ali gorkota, barva, opravilo, obsežek, zveza in stik na površji telesa kaže kaj bolnega ali ne?

Kar zadeva gorkoto, se preiskuje:

Ali je živina naravno gorka (kakor v zdravem stanu), ali bolj vroča ali bolj mrzla, in ali je to po vsem truplu, ali le na nekaterih krajih telesa (na ušesih, na gobcu, na spodnjih delih nog i. t. d.)? Ali je ta neenaka gorkota stanovitna ali spremenljiva?

Kar zadeva barvo, se preiskuje:

Ali je naravna, ali na nekaterih krajih bolj bleda, rudečkasta, rumenkasta, višnjeva, črnkasta i. t. d. in

ali se te različna barva vidi v veči ali manjši širjavi, v lisah, črtah, pikah i. t. d.?

Kar zadeva opravilo kože, se preiskuje:

Ali živina naravno hlapi, ali je to hlapenje pomnoženo (da se živina poti) ali pomanjšano, ali celó zatrto? Ali je kožno hlapenje po celem životu enako, ali na nekaterih krajih veči ali manjši kakor na drugih? Ako se živina poti, se pot preiskuje, ali je gorak ali mrzel, vlečljiv, smrdljiv i. t. d.

Kar zadeva obsežek kože, se preiskuje:

Ali je kateri del otekel, ali vpaden, in če je kaki del otekel, ali je oteklina majhna ali velika, vroča ali mrzla, boleča ali ne, trda ali mehka, različno ali nerazlično omejena, premakljiva ali ne i. t. d.? Ako je pa kateri del vpaden: ali je le shujšan, ali se je po rani, turu, vgnjidi, brazgotini i. t. d. zmanjšal?

Kar zadeva zvezo in stik kože, se preiskuje:

Ali se koža mehka, voljna čuti, ali je pusta, in čez spodaj ležeče dele trdo napeta, ali je koža na kakem delu poškodovana ali ne, ali je to poškodovanje rana (Wunde), vgnjida (Geschwür) ali spuščaj (Ausschlag)?

Pri rani in vgnjidi se nadalje pregleduje:

Ali je majhna ali je velika, okrogla ali podolgasta, ali bleda, rudeča, črnkasta, ali le po vrhu v koži leži, ali globoko sega, ali je gladka ali grapova, ali je okoli kraja gladka ali nazobčkana in zatekla ali vpadena?

Pri spuščaju se pa preiskuje:

Ali obstoji v gladkih, rudečkastih lisah, pikah, ali se koža luši v podobi močnatih ali otrobnatih luskinc (lišajev), ali obstoji v bulicah, katere se imenujejo mehurčeki (Bläschen), če imajo vodo ali sokrovco, mazoli (Knötchen), če so trdi in imajo strdeno mezo (Limphe), turi (Eiterbeule), če imajo gnoj in ogrci, če imajo gnoj-

nico v sebi, kateri, ako se prederejo, se njih iztok večkrat vsuši in tako po vrhu hraste ali garje napravi.

2) *Preiskovanje zunaj vidljivih žlemnatih kož.*

Živinozdravnik natanko preiskuje: ali se na zunaj vidljivih žlemnatih kožah oči, nosa, gobca, ritnika, spolovil kaj bolnega vidi ali ne? Preiskuje se tudi pri žlemnatih kožah, kakor po površni koži, gorkota, barva, opravilo, obsežek, zveza in stik.

Kar zadeva gorkoto, se preiskuje:

Ali so žlemnate kože naravno gorke, ali bolj vroče ali mrzle, ali se gorkota spreminja?

Kar zadeva barvo, se preiskuje:

Ali je naravna, ali bolj bleda, rudečkasta, pepelnata, višnjeva in, ali je ta spremenjena barva po celi žlemnati koži enaka, ali je le lisasta, pikasta, črtasta ali marogasta?

Kar zadeva opravilo, se preiskuje:

Ali žlemnate kože žlem naravno in primerno napravljajo, ali preveč, da se izceja, ali premalo, da so žlemnate kože suhe, puste? Nadalje se žlem preiskuje, ali je naraven, ali premenjen, to je, ali je prevodén, pregost, ali voden z gostem zmešan, ali je njegova barva premenjena, da je rumenkast, zelenkast, pepelnat, krvav, ali se posuši; okrog dela, iz katerega se izceja, ostudno zmaže, ali je smrdljiv ali ne, ali je sam na sebi, ali s sokrovco, gnojem, gnojnico, s kožnimi hrustančnimi ali kostnimi razjedki zmešan.

Kar zadeva obsežek, se preiskuje:

Ali so žlemnate kože naravne, ali otekle in vpadene, in če so otekle, ali je oteklina čez in čez razširjena, ali se ošlatajo bulice v velikosti in podobi prosa, graha, boba i. t. d.? Ali so vpadene, ali se najdejo brazgotine ali druge spremembe, pri katerih žlemnate kože vpadejo?

Kar zadeva zvezo in stik žlemnatih kož se preiskuje:

Ali so poškodovane, da se najdejo rane, vgnjide ali spuščaji, ki se, kakor je bilo pri preiskovanju kože rečeno, nadalej, pregledujejo.

Tudi na rogéh, kopitih in parkljih se preiskuje, ali je gorkota, barva, opravilo, obsežek, zveza in stik premenjen ali ne?

3) *Preiskovanje notranjih delov.*

Bolezni notranjih delov se iz njih spremenjenih opravil spoznajo, zatorej moramo znamenja notranjih opravil natanko preiskati. Pri tem preiskovanju poredoma pregleduj:

a) ali se pri sopenju (dihanju),
b) ali pri srčnem in žilnem bitju,
c) ali pri prebavljanju,
d) ali pri scanju,
e) ali pri spolovilskih opravilih,
f) ali pri petero počutkih kaj bolnega vidi ali ne?

a) Pri sopenju se mora število dihlejev pa tudi način sopenja opazovati.

Da se pa število dihljejev zamore natanko presoditi, je treba popred vedeti, kolikokrat vsaka živina v zdravem stanu v eni minuti zasope; toraj je treba, da najpopred povemo, da v eni minuti konj 8—10krat, goved 16—18krat, drobnica, prešiči in pesi 20krat in malo čez zasopejo. Pri tem sicer starost in velikost stori nekoliko razločka, ker mlada in manjša živina vedno nekoliko večkrat v minuti zasope, kakor stara in velika, tako tudi živina druzega spola, ko je breja vedno bolj naglo sope, na kar se mora vedno ozirati.

Potem zamoremo razsoditi: ali je sapa prehitra ali prepočasna in ali je to stanovitno ali spremenljivo in preidljivo, to je: ali je sopenje že v mirnem stanu prenaglo, ali se le pomnoži, če se živina prepeljuje, ali zdraži ali ostraši?

Kar zadeva način sopenja, se preiskuje: ali je sapa mirna, da se gibanje reber, lakotnic in nosnic pri sopenji komaj vidi, ali teška, da se lakotnice, ali rebra, ali nosnice, ali vsi ti deli zeló dvigujejo, ali se to na eni ali na obeh straneh vidi, ako se sapa kakor val zaganja, ali je sunljiva, prenehljiva, ali se tik reber vidljiv graben naredi, ali je sopenje tiho, ali se sliši, da živina pri sopenji smrči, žvižga, grgra, pojemljuje i. t. d.

Pri sopenju se mora tudi vedno preiskati izdihan zrak; ali ima naravno gorkoto, ali je prevroč ali premrzel, ali mokroten, smrdljiv i. t. d.?

Preiskuje se tudi kašelj, in sicer: ali živina že sama od sebe kašlja, ali le takrat, če se ji goltanec stisne, ali če celó noče kašljati; in če kašlja: ali je kašelj močan ali slab, suh, ali moker, da živini iz nosnic teče, ali je boleč, da živina kar more kašelj zadržuje, in le pokašljuje, ali kašelj poteguje in močno iz prs kašlja in večkrat eno na drugo ali le malokdaj zakašlja?

b) Pri krvoteku se tudi preiskuje število in način srčnega in žilnega bitja.

Da zamoremo število bitja natanko razsoditi, je treba, da vemo, kolikokrat v eni minuti srce in žila bijeta. Pri konju bijeta v eni minuti 40krat, pri govedi 60—70krat, pri drobnici in drugi majhni domači živini 70—80krat. Potem se zamore razsoditi, ali je srčno in žilno bitje naravno ali prehitro, ali prepočasno in za koliko?

Potem se preiskuje način srčnega in žilinega bitja.

Kar srčno bitje zadeva, preiskujemo: ali se razločno čuti ali ne, in če se čuti, ali se v majhni ali veliki širjavi, ali celó na obeh straneh, ali na hrbtu, ali se koj pod rebrami ali bolj globoko v prsih čuti, ali je dvobitno, ali se celó sliši, ali se vidi tako, da se pri vsakem bitju rebra potresejo, ali je prenehljivo, ali so te znamenja stanovitne ali prenehljive?

Kar pa zadeva žilino bitje, se preiskuje: ali se dobro ali komaj čuti, ali je žila raztegnjena ali drobna, trda ali mehka, polna ali prazna, ali kri močno ali slabo na žilne stene bije, ali se lahko ali težko zatisne?

Dalje se preiskuje: ali srce kakor tudi žila vedno z enako močjo bijeta, ali enkrat močneja, drugokrat slabeje, ali sledi udarec za udarcem po enakem času, ali ne, in ali se žilino bitje z srčnem bitjem gledé števila, moči in časa vjema ali ne?

Če se je živini pušalo, se pregleda, kakošne posebnosti ima pušana kri, namreč: kako barvo, kako gošo, kakošno gorkoto? Ali se kmalo ali dolgo ne strdi, ali naredi strdena kri veliko ali malo mreno in kake barve, debelosti in goše je ta, ali naredi veliko ali majhno krvne vode, veliko ali malo krvine (Blutkuchen), in kake posebnosti imate te dve?

c) Pri prebavljanji se preiskuje:

Ali živina rada jé in pije, ali se morebiti jedi in pijače celó nič ne dotakne, ali požrešno jé in pije, kar se volčja ali pasja lakota imenuje. Ali je živina pri jedi in pijači kočljiva ali ne, da od navadne klaje in pijače vsako vrsto enako rada je in pije, ali kako vrsto rajši kakor drugo? Ali celo nenavadne reči, kakor: apno, pepel, usnje, blato jé, gnojnico pije?

Ali živina rajši je z jasel in lojter, ali rajši od tal; ali pri jedi večkrat preneha, kakor da bi zaspala, klajo v gobcu drži ali da ji molí iz gobca v zavišelčikih, in čez nekaj časa še-le spet začne jesti.

Ali živina naravno pije, ali morebiti nos celó preveč v pijačo vtikuje, kakor da bi se prav ne zavedela, ali v kratkih ali dolgih požirkih pijé, ali ji pijača ali celó klaja namesto jo požirati, skoz nosnice nazaj prihaja?

Pri zvečenji in požiranji se pregleduje:

Ali se naravno godi, ali požrešno, ali živina večkrat preneha, ali prepočasi zveči in požira, kakor da bi jo v gobcu in požiravniku kaj bolelo, ali se požiranje sliši, ali se živini nazaj puha ali riga, ali živina bluje (kozlá)?

Pri prežvekovalcih se še posebno pregleduje: ali prežvekujejo naravno, prepočasno, prenehovaje, ali celó ne?

Pri prebavljanji ali prekuhovanji, ki se po lastnosti blata razsoditi zamore, se preiskuje:

Ali blato naravno ali neprebavljeno, ali navadno, prevečkrat ali premalokrat od živine prihaja, kakošne barve je, ali je s kako rečjo zmešano, n. p. z krvijo, žlemam, vodo, žolcam, glistami, gnojem (Eiter) ali gnojnico (Jauche) i. t. d., ali posebno zeló smrdi ali ne, ali gre od živine v navadnih kepah, flarah ali bobkih, ali mečji v večih, ali suho in trdo v manjših kepah i. t. d. ali je celó driskasto, ali gre lahko ali težko z napenjanjem od živine ali pa celó nevedoma?

Ali je ritnik zaprt, odprt ali vun molí, ali visí, ali je zatekel, in kakošne barve?

d) Pri scanju se preiskuje:

Ali živina navadno ščí, ali ne, ali se večkrat k scanju pripravlja, ne da bi šlo od nje kaj scavnice, ali le v kaplicah ali v velikem curku in več kakor je na-

vadno sči, kakošna je scavnica po barvi, ali je bistra, rumenkasta, krvava i. t. d. in po gošavi, ali je redka ali gosta, vlečljiva; če se v steklenico vjame, ali se veliko gošave na dnu vsede ali ne, in ali se morebiti kaj peska v nji nahaja, ali ima duh ali smrad in ali pogostoma, ali poredkoma sči?

e) Preiskovanje spolskih opravil.

Kako se boleznina znamenja spolovil preiskujejo, smo že pri preiskovanji od zunaj vidljivih žlemnatih kož nekoliko naznanili, tukaj bomo le navedli, kako da naravne spolovilske opravile store, da se živina posebno vede, to je: če se poja ali plodi, pari, če je breja, če pričenja. ali je že vrgla ali zvrgla.

Pri teh znamenjih je vedno na to gledati, če so natorne in take, kakor se navadno pri teh spolovilskih opravilih nahajajo, da se tedaj tako vedenje živine ne spozna že za bolezen; ali pa, da niso navadne, temveč, da iz kake bolezni izvirajo, n. pr. če se živina vsak mesec enkrat ali celó dvakrat poja, ne da bi se vbrejila, ali da se celó neče goniti, če ravno še ni prestara in nepredobro rejena.

Pri spolovilskih opravilih se pri molzni živini tudi mleko preiskuje. Vedeti je treba, kako mleko ima živina, ktero preiskujemo, v zdravem stanu, in le na to se mora gledati. če se to premeni; če živina ob mleko pride, če je bolj redko in če ima kako posebno barvo, če je rudečkasto, plavkasto, črnkasto i. t. d. in če je samo na sebi ali s kako rečjo zmešano, s kervijo, z žlemam, gnojem, i. t. d.; kakošen duh da ima?

f) Preiskovanje opravil peterih počutkov.

Pri teh preiskuj:

Ali živina vidi ali ne, ali malo, slabo, ali je popolnoma slepa, ali na eno oko, ali sta oba očesa enaka,

ali je eno veči ali manji od druzega, ali se na sprednjih kožicah ali bolj v sredi očesa bele pike, mrene ali skalenje vidi, ali oko luč naravno občuti, ali se punčica naravno razteguje in pomanjšuje? Kakšen je pogled, ali živ, jasen, zaspan, žalosten, boječ, plašen, divji, zabuhel i. t. d.?

Ali živina sliši, ali ne, ali že majhno šumenje živino nepokojno stori, ali se tudi za veči šum celó nič ne zmeni, ali ušesa pri tem primerno obrača in nastavlja, ali ji doli vise, ali se to z obema ušesama enako godi ali ne?

Ali je živina naravno občutljiva, ali vsako majhno reč, ki jo zadene, že zeló občuti in ji bolečine naredi, ali celó malo občuti in vse saboj pusti storiti? Kako je živina občutljiva, se naj ložje po tem zve, da se preiše, ali trpi, da se ji na dele stopi, ki so v zdravem stanu zeló občutljivi, kakor pri konjih, če se mu na venec stopi, ali v ušesa s prstom seže i. t. d.; ali pusti živina, da se ji noge nerodno postavijo, ali, da se včasih že sama nerodno vstopi, ne da bi se tega dosti zavedela i. t. d.?

4) Preiskovanje, kako živina stoji, hodi in leži.

Kar zadeva stanje se preiskuje: ali živina glavo proti tlam ali kviško drži, ali jo na jasli naslanja, ali se od jasel vleče, ali s sprednimi nogami široko stoji, ali zadnje noge proti sprednjem postavlja, ali mirno stoji ali vedno mendrá, ali se celó nič ne premakne in stoji, da se ji noben ud ne gane, kakor da bi bila lesena ali k tlam pribita.

Kar zadeva hojo se preiskuje: ali naravno hodi, ali se boječe prestopa, noge visoko vzdiguje, ali štorkljasto hodi, ali je na nogi kruljeva, kar se na tem

spozna, da zdravo nogo bolj naglo in trdo postavlja in da se bolj na zdravo nogo opera, ali da, bolno nogo bolj vun meče, ali jo po tleh ali naokrog za saboj vleče, in ali na celi podplat ali bolj navspred, na stran ali na peto stopa?

Kar zadeva lego živine, se preiskuje: ali živina navadno in naravno leži, ali se le malokrat, ali celó nič ne vleže, ali morebiti vedno leži, in če se vleže, ali dolgo ali le malo časa leži, ali mirno leži, ali z nogami semtrtje maha ali brca. Ali se pri legi živina z glavo proti trebuhu ali proti drugem delam ozira, kakor da bi hotla pokazati, kje ima bolečine.

Ko je živinozdravnik po tem redu vse znamenja življenja natanko preiskal, sostavi tiste, ki bolezen razodevajo, in iz vseh skupej razsodi, kje je sedež bolezni.

Razlaganje tretjega vprašanja.

Kar zadeva tretje vprašanje: v čem bolezen obstoji, tudi že natanko preiskanje bolne živine pokaže, ker ne preiskujemo samo, kje se znamenja bolezni kažejo, ampak tudi kakošne so te znamenja. Kakor nam boleznine znamenja sedež bolezni pokažejo, ravno tako tudi zvemo v čem bolezen obstoji, če prevdarimo, kakove so te znamenja.

Da pa to bolj natanko razjasniti zamoremo, kako nam boleznine znamenja bitje ali natoro bolezni razodevajo, moramo nekatere splošne pravila bolezen razložiti.

Bolezen je vsak odstop od naravnega življenja. Eden ali drug del pri tem ni tak, kakor bi moral biti v zdravem stanu. Da je pa ud spremenjen, se naznani po njegovih zmotenih, zadržanih ali ustavljenih opravilih, ktere boleznine znamenja ali znamenja bolezni

(Krankheitserscheinungen) imenujemo. Znamenja bolezni naznanijo bolni stan živine, razodenejo zdravniku, da je živina bolna, kje, in tudi kako je bolna. Iz tega se tedaj vidi, kako važno je znamenja bolezni natanko preiskati, in njih pomen prav presoditi.

Začetek skoraj vsake bolezni pa je, ali v presilnem navalu krvi (Blutcongestion), ali v vnetji ali prisadu (Entzündung) poškodovanega dela. Po vnetju pa še druge bolezni sledé, ki se zavolj tega nasledki vnetja (Entzündungsübergänge) imenujejo.

Vsako poškodovanje unanjega ali notranjega dela, po kakoršnihkoli uzrokih, ga draži, in spodbada, se temu napadu protistaviti in poškodovanje po mogočnosti obraniti. Ta bramba pa napravi obilnejši dotok krvi k poškodovanemu delu, iz kterega krvni naval ali vnetje izvira. Vnetje tedaj prav za prav ni bolezen, ampak dobrodelno prizadevanje natore k zdravju. Z vnetjem si prizadeva natora poškodovanje popraviti; bolezen se le zato imenuje, ker se le pri poškodovanih in bolnih delih naredi, in ker je pri vsi svoji koristnosti vendar le odstop od naravnega zdravja.

Začnejo se bolezni večidel na posameznih udih; le če je delna (krajna) bolezen (örtliche Krankheit) velika, se je celi život vdeleži, kar naznani pričujočnost vročnice (Fieber.) Kakor z vnetjem, tako si tudi z vročnico natora prizadeva storjeno poškodovanje popraviti; in vročnica le tistikrat nastopi, kader je poškodovanje veliko, da ga vnetje samo ne more popraviti, mu pride tako rekoč v pomoč.

Toraj živinozdravnik prav za prav vročnice nikdar ne ozdravlja, ampak le krajno bolezen, in za kolikor se ta pomanjša, za toliko tudi vročnica odjenja.

Ako pa tudi vnetje z vročnico ne zamore storjenega poškodovanja popraviti, nastopijo pa nasledki vnetja, katere bolezen povzroči, po katerih se vender natora prizadeva bolezen odvrniti.

Nasledki vnetja so pa različni po vnetem delu, po hudosti vnetja, po različnosti uzrokov bolezni i. t. d.

Sploh je devet takih nasledkov:

1. Ali se krušijo in lušijo povrhni kožni ali roženi deli;
2. ali se napčno izceja žlem;
3. ali se razliva voda;
4. ali se razliva meza (limfa);
5. ali se je strdila razlita meza, in trdino uda napravila;
6. ali so se črvi (gliste) vživili iz žlema in meze;
7. ali se bolni del gnoji (eitert);
8. ali ga razjeda vgnjida (Geschwür);
9. ali je snetjav (brandig).

Kakor more že krvni naval in vnetje s krvotokom združeno biti, tako se tudi pri vsakem nasledku vnetja zamore razlivam kri primešati. Taki z krvijo zmešani razlivi se imenujejo sokrvica.

V teh enajsterih boleznih obstoji večidel cela velika truma živinskih bolezen. Ako te dobro poznamo in posebno po njih pri bolni živini sledimo, bomo bolezen večidel gotovo zvedeli in jo po tem tudi zamogli umetno ozdravljati.

Da pa zamoremo te razne vrste bolezni drugo od druge razločiti, moramo boleznine znamenja vse sploh nekoliko naznaniti, namreč:

Znamenja krvnega navala in vnetja so: 1. r u d e č i n a, 2. v r o č i n a, 3. o t e k l i n a, 4. b o l e č i n a, 5. o v i r a a l i p o p o l n o u s t a v l j e n j e o p r a v i l.

Obe te bolezni obstojite v tem, da po privodnicah (privodnih krvnih žilah) priteka preobilno krvi, da je nemorejo odvodnice sproti toliko odpeljavati; bolni del je tedaj čez in čez s krvijo napolnjen in zavolj tega je tudi vedno bolj rudeč, kar zamoremo videti, če je bolni del na takem kraju trupla, da se vidi. Večja gorkota se pa s tem naredi, da je kri že sama na sebi bolj vroča in da se pri tem, ko se poškodovani del škodljivem uzrokom upira, in si prizadeva storjeno poškodovanje popraviti po mogočnosti, tudi veči gorkota napravi. Ker so pri tem končne vejice privodnic silno s krvijo nalite, se zeló raztegnejo in iz tega izvira oteklina. Tik krvnih žil ležé čutnice, in ker so krvne žile zeló raztegnjene in mnogo prostora potrebujejo, tišé čutnice in tako bolečino napravijo. Vse opravilo bolnega dela je v to obrnjeno, storjeno poškodovanje popraviti, in ravno zavoljo tega in zavoljo bolečin se opravilo, ktero mu je od natore odločeno, ali premeni, ali overa ali popolnoma vstavi.

Obe te dve bolezni, krvni naval in vnetje imate tedaj enake znamenja, le da pri krvnem navalu bolj naglo preidejo in, če se iz krvnega navala vnetje ne napravi, se živina ložje in hitreje ozdravi. Razloček obeh teh dveh bolozen pa je v sledečem:

Pri krvnem navalu so le privodnice, katere ima bolni del že v zdravem stanu, presilno s krvijo napolnjene; pri tem pa vender še ni kri bolestno premenjena, in da se le uzrok bolezni odvrne in stori, da toliko krvi odteka, kolikor je priteka, bolezen sama od sebe neha.

Pri vnetji so pa žile že bolestno raztegnjene, se velikokrat nove žile, kterih bolni ud v zdravem stanu celó nima, napravijo, pa tudi kri je bolestno spremenjena, da se rada razkroji in bolestne nasledke napravi.

Naval krvi je dvojne vrste:

1. Ali je del, v kterem se krvni naval napravi, tako zdražen, da kri s presilno močjo vanj priteka, tako sicer, da je stisnjene odvodnice ne morejo vse odpeljati, in toraj preobilna kri v bolnem delu zastaja; to se imenuje siloviti (aktivni) krvni naval. Če zdraženje déla in presilni krvni pritok neha, tudi krvni naval odjenja; če pa zdraženje dalj časa trpi, in če je zdraženje že poškodovanje napravilo, se iz tega naredi vnetje.

2. Pri drugi vrsti krvnega navala so pa privodnice oslabljene, večjidel tudi raztegnjene, odvodnice omehčane ali celo omrtudene, tako, da se privodnice preobilnemu dotoku krvi ubraniti ne morejo, odvodnice pa ne morejo toliko krvi odpeljevati, kakor v naravnem stanu; zavoljo tega kri v delu zastaja, in to je slabotni (pasivni) krvni naval. Ako žile zastajoče krvi celo odpraviti ne morejo, se zastala kri spridi, draži del, v kterem je zastala, (kakor vsaka druga tuja reč), in iz tega pride, da se zdraženi del ali vname, ali da se zastala kri zgnoji, da se gnoj spridi in gnojnico napravi, in da bolni del vgnjida razjeda ali snet pritisne.

Če tedaj naval krvi in tudi vnetje kakega dela storjenega poškodovanja ne popravi, se pa nasledki vnetja napravijo, ki se pri hudi bolezni in pri mehkužni telesnosti včasih že v malih urah, navadno pa v nekaterih dneh prikažejo. Če se bolni del ošlata ali vidi, se lahko razloči, kaki nasledek vnetja se je napravil; pri notranjih boleznih je pa to veliko težje razločiti; nekatere vodila vendar le imamo, katere tukaj ob kratkem navedemo.

Prvi nasledek vnetja se le na kožnih in roženih delih napravi, ki se ali lušijo, ali krušijo. Znamenja

vnetja pri tem pojenjajo nekoliko in od površne kože se ali lusknati ali otrobnati večji ali manjši deli lušijo; roženi deli se pa ločijo od spodaj ležečih živih ali čutljivih delov, na katere so prirašeni in iz katerih rastejo. Toraj žive dele žulijo, in če se kar je odkrušenega, ne odreže, vedno bolezen rede in zamorejo še nevarnejši spremembe napraviti.

Drugi nasledek vnetja, pri katerem se napačno žlem izceja, sa pa le po vnetji žlemnatih kož napravi, in se s tega zamore spoznati, da žlemnate kože, ki so bile popred suhe, rudeče, vroče — mokre, bolj blede in bolj mrzle postanejo. Žlema, ki nima takih lastnosti, kakor v naravnem stanu, se več izceja in večidel se vidi, da, ali iz gobca, nosnic, oči kaplja, ali sam na sebi, ali z blatom ali s scavnico zmešan iz čev ali scavilskih ali spolovilskih delov pride. Če so žlemnate kože tako bolne, kašelj rahel postane, pri sopenji se sliši grgranje, ker je žlem v sapniku nabran, skoz katerega se mora sapa s težavo dihati.

Če se ta spremenjeni žlem v takem kraju napravlja, da se zamore sproti izcejati, ni bolezen ravno tako nevarna; če se pa v kakih votlinah nabira in zastaja, se spridi, draži in poškodnje dele, v katerih je nabran, ali popijavne žile tak spriden žlem popivajo, ga v krvotok in potem v razne dele pripeljejo, katere zamore poškodovati in tako več vrst bolezen napraviti.

Tretji nasledek se pa le pri boleznih vodenih kožic napravi, ki se v vseh večjeh votlinah trupla nahajajo, in če se po vnetji v te votline voda razlije, se napravijo tako imenovane vnetljive vodenice. Če smo za gotovo spoznali, da so bile vodene kožice vnete, zamoremo iz tega, če bolezen več dni trpi in če znamenja vnetja nekoliko odjenjajo, živini pa potem nič bolji ne postane,

ampak nektera znamenja, posebno srčno in žilno bitje in sopenje še hitreji postanejo, za gotovo soditi, da se je voda v bolne dele razlila.

Ta voda v bolnih delih nabrana, če je popijavnice ne popijejo, dele vedno draži, bolezen redí in jo večkrat ponovi, in če se je preveč nabere, opravilo dela popolnoma zatare.

Četrti nasledek se pa zamore po vnetji skoraj vsacega dela napraviti, se toraj največkrat nahaja. Navadno se zlije meza v tkanino (Gewebe) delov, pa se tudi včasih razlije, ali z žlemam ali z vodo zmešana na površje delov ali v votline trupla.

Iz tega nasledka vnetja, če popijavne žile razlite meze ne popijejo, se še več druzih nasledkov napravi, o kterih bome kasneje govorili.

Peti nasledek se navadno iz četrtega tako naredi, da postane v dele razlita meza organska, s tem osnovo delov spremeni in vtrdi in opravilo dela se ovira ali popolnoma ustavi; taki deli, ako se zamorejo ošlatati, so trdi, neboleči, večí gorkoto popolnoma zgube, in če tak del ni zlo žlahten in za življenje ne neogibljivo potreben, zamore v takem stanu dolgo ostati, ne da bi živini veliko nadlego delal; le če je del zelo žlahten in k življenji potreben, je bolezen nevarnejša.

Šesti nasledek se tudi večkrat iz četrtega napravi, če se razlita meza oživi in iz tega črvi napravijo, o katerih bodemo pri posameznih boleznih bolj natanko govorili.

Sedmi nasledek se tudi večkrat iz četrtega napravi, če se razlita meza zmeči, potem zgnoji; pa tudi neposredno iz vnetja se zamore ta nasledek napraviti, če se v vnetem delu zastala kri zgnoji. Ta nasledek spoznati je pri unanjih delih lahko, kjer se poprejšni trdi del

zmeči, začne klompati, dlaka izpada, kožica vedno bolj tanka postaja, da se predere. Pri notranjih nam pa to naznani, če se znamenja vnetja pomanjšajo, živini pa vendar vedno huje postaja, če živina zelo hujša, če se vidi, da se gnoj izceja, ali če smrad ali smrdljiva sapa naznanja, da se v kakem delu gnoj napravlja.

Osmi nasledek se tudi zamore kakor gnojenje iz četrtega nasledka ali neposredno iz vnetja napraviti; pri tem nasledku se pa gnojnica napravlja, ki vedno krog sebe razjeda, posebno če v kakem delu zastaja, je smrdljiva, ostudna. Gnjidavi del, v kterem se gnojnica napravlja, nima nobenega nagnenja k zdravljenji, ampak vedno bolj se razdeva in pohujšava.

Deveti nasledek jesnet, ki se takrat napravi, če kaki del popolnoma razpade, svojo tkanino in osnovo popolnoma zgubi in popolnoma mrtev postane. Je dvojne vrste:

1. Mokri snet, pri katerem mrtev del črn, smrdljiv postane in se razmaže.

2. Suhi snet, pri katerem tudi mrtvi del črn postane pa se kakor mumija posuši.

Iz tega se vidi, da ni del že snetjav, če le črn postane, kakor navadno ljudje menijo in velikokrat vsako črno marogo že snet imenujejo, ampak pri snetju mora bolni del popolnoma razpasti, svojo osnova in tkanino popolnoma zgubiti, popolnoma mrtev nečutljiv postati.

K vsaki teh enajsterih bolezen, to je: h krvnemu navalu, k vnetju in k vsacemu nasledku vnetja, kakor smo jih ravno omenili, se zamore vročnica pridružiti, če je storjeno poškodovanje kakega dela veliko, in se celo truplo bolezni vdeleži. Znamenja, po katerih se vročnica navadno naznani, so sledeče: srčno in žilno bitje je hitreje, in tudi napačno, začne se vročnica z mrzlico, ki več ali manj časa trpi, in se potem vročnici

ogne in z njo tudi včasih spreminja; živina je trudna in klaverna, večidel telesnih udov je v svojih opravilih zmotenih ali zadržanih, natorni nagibi počivajo, živini vse odpade, le žeja jo večidel tare.

Vročnica je vedno ena in tista in mnogo tistih imen, katere se vročnici večkrat pridevajo, kakor katarališka, reomatiška, gastriška, tifozna vročnica i. t. d. ne pomenijo druzega, kakor da nam delno bolezen naznanjajo, zavoljo ktere se je vročnica napravila, ker vročnica nikdar brez delne bolezni ne nastane.

Le po razni telesnosti bolne živine je vročnica kakor tudi delna bolezen razna. Že pri telesnosti živine smo omenili, da je dvojne vrste, čvrsta in mehkužna in da se po telesnosti živine ravna značaj bolezni, ki je čvrsti (entzündlicher), ako se pri živini čvrste telesnosti, in mehkužni značaj bolezni (fauliger Krankheitscharakter), ako pri živini mehkužne telesnosti taka bolezen nastane. Znamenja, po katerih se dvojna telesnost razloči, so bile omenjene že na straneh 11. in 12., in če po tistih zamoremo telesnost bolne živine razsoditi, zamoremo iz tega tudi značaj bolezni spoznati.

Da pa zamoremo bitje ali natoro bolezni natanko razsoditi, moramo vedno na značaj posebno gledati, ker se ravno tista bolezen ravno v tistem delu pri živini razne telesnosti razno razodeva; pri čvrstem značaju večidel bolezen bolj huda postane, pa je tudi zdravilna moč natore vedno večja, in toraj je pri enaki velikosti bolezen čvrstega memo mehkužnega značaja vedno manj nevarna in manj časa trpi; tudi ozdravljati se mora živina po raznosti telesnosti nekoliko drugače.

Značaj bolezni se pa zamore tudi med boleznijo premeniti, mehkužni se v čvrstega le malokdaj spremeni, k večem se to zgodi pri majhnih boleznih če se živini

med boleznijo bolje godi kakor v zdravem stanu, večkrat pa, in sicer vselej, kadar bolezen dolgo časa trpi, se čvrsti značaj v mehkužnega preobrne, ker bolezen, če je le kolikaj huda, živino oslabi, ker življeje v taki meri dobiva, da jo mehkužno store.

Koncem tega poduka o bitji ali natori bolezen, kako se mnogovrstne bolezni s krvnem navalom in vnetjem začenjajo, in kako se nasledki iz vnetja napravljajo, vendar moramo še opomniti, da se ne začne ravno vsaka bolezen s krvnem navalom ali vnetjem, in da vnetje vselej ne neha, ko se njegovi nasledki prikažejo; tudi brez poprejšnega vnetja bolezni nastanejo, kakor več čutničnih bolezen: krč, mrtud, tudi krvne bolez ni, pri katerih se kri na razne vrste spridi in razkroji, pri mnogovrstnem vrančnem prisadu, pri tuberkelnih, pri steklenini, tudi pri spušajih razne podobe in pri boleznih, pri katerih se v kakem delu bolestni zrastki napravijo, kakor polipih, bradovicah in pri drugih raznih pogreških rastenja.

Ravno tako tudi vnetje še večkrat trpi, čeravno so že nasledki vnetja nastopili, ali se pa med temi nasledki večkrat ponovi. Tudi žlemni, vodeni in mezni razlivi se večkrat brez poprejšnega vnetja iz vmehčenja žlemnatih in vodenih kožic in drugih delov napravijo.

Razlaganje četrtega vprašanja.

Velikost bolezni nam boleznine znamenja, njih velikost in število pokaže. Dokler je bolezen še mala, se boleznine znamenja le v opravilih bolnega dela kažejo, v občnih opravilih življenja se pa nič bolestnega ne najde. Le če je delna bolezen bolj velika, celi život bolezni deležen postane in vročnica nastopi, in kolikor večja ali huja je bolezen, toliko večja je vročnica. Velikost vročnice nam pa razodene srčno in žilno bitje.

Če hočemo velikost bolezni natanko razsoditi, moramo sicer na vse boleznine znamenja natanko gledati, in le po velikosti vseh znamenj zamoremo natanko razsoditi, kako velika ali huda je bolezen; vendar žilno in srčno bitje to najnatančniše naznani, zatorej imenujemo bolezen, dokler je srčno in žilno bitje še naravno ali za deset udarcov v minuti pomnoženo, majhino, če je čez deset do 25 srednjo, od 25 do 40 hudo in čez 40 zelo hudo.

Vsaka bolezen ima začetek, potem narašča, doraste, in ako pri tem živina ne pogine in se bolezen v drugo ne spremeni, odjemlje, da zopet popolnoma odjenja in začne živina okrevati. Pri vsaki bolezni se bolj ali manj ta red vidi, kar dóbo bolezni (Krankheitsperiode) imenujemo. Čas pa, kako dolgo ta ali una doba trpi, je negotov, in ravno tista bolezen zna zdaj naglo, zdaj počasi preteči, tako, da od ene do druge dôbe včasih tedni in mesci pretečejo, včasih se pa bolezen komaj začne in že doraste in ravno tako naglo tudi odjenjuje. Včasih je težko razsoditi, v kteri dobi je bolezen, ako se ni iz začetka opazovalo; vendar pa nam kakovost bolezninih znamenj vedno bolj ali manj natanko razodeva, v kateri dobi je bolezen, in značaj bolezni tudi mnogo pripomore to spoznati. Dokler je značaj bolezni čvrst in bolezen še v vnetju obstoji, bolezen še zelo dolgo ne trpi; ko je pa značaj bolezni mehkužen in je bolezen že v kakem nasledku vnetja, takrat tudi gotovo bolezen že dalj časa terpí.

Treba je pa za ozdravljanje bolezni dobo natanko poznati, ker se potem zdravila ravnajo.

Razlaganje petega vprašanje.

Vzroki, ki k bolezni pripomorejo ali jo naključijo, se razdelé 1. v pripravljavne (vorbereitende), 2. v naključne (Gelegenheitsursachen).

Pripravljavne vzroke imenujemo vse, kar živino k bolezni nagnjeno, za naključne vzroke vgodnejše stori, in kar jim naključbo bolezni polajša.

To nagnjenje k boleznam razločimo v splošno ali naravno in v posebno. Občno ali naravno nagnenje k boleznam imenujemo tisto, po katerem zamore vsako umrljivo bitje zboleti; pod posebnem nagnenjem pa razumemo tisto, ki je le posamezni živini lastno, kar jo za eno ali drugo bolezen posebno ugodno stori.

To posebno nagnenje izvira iz plemena, roda, ploda, starosti, spola, telesnosti, iz prirojenih ali pridobljenih obraznih napak (Bildungsfehler), v prestarih boleznih i. t. d. Tako so po plemenu konji najbolj pljučni in kopitni bolezni podvrženi, ker se večidel za naglo vožnjo rabijo; goveda zavoljo čveterega želodca najraje bolezni prebavilnih delov napadajo; ovce so najbolj črvni bolezni podvržene. Po rodu so navadni domači konji bolj smolikam, žlahtni pa bolj grizenji podvrženi, ravno tako je živina po raznosti ploda, starosti, spola, telesnosti i. t. d., ta tej, ta drugi bolezni bolj podvržena.

Samo nagnenje pa še ni zadosti, da živina zboli, temveč vedno še mora kak naključni uzrok živino zadeti, da zboli. Kolikor veči je pa nagnenje, toliko manjši naključni uzrok že zamore bolezen pouzročiti in ravno to veljá nasprotno.

Naključne uzroke imenujemo vse unanjne in tudi notranje (v telesu ležeče) okolščine, ki živino poškodovajo, da zboli.

Vse naključne uzroke razdelimo: 1. v mehaniške, to je take, ki nastanejo s tem, da se živina udari, otisne, sune ali drugače siloma poškoduje, 2. v kemiške, to je take, ki nastanejo s tem, da škodljivi vpljivi organske dele ali razjedajo, razkroje ali drugače v svojih bistvenih

delih premené, in 3. v dinamiške, to je take, ki nastanejo s tem, da živina naglo iz gorkega v mrzlo, iz suhega v mokro pride i. t. d. in se tako s prehlajenjem poškoduje.

Vse škodljivosti, ki ne leže v živinskem truplu, ampak od druge strani živino zadevajo, se ločijo:

1. v škodljive vpljive vremena,
2. v pogreške klaje in pijače,
3. v napačno strežbo, opravljanje in snaženje,
4. v napačno rabo,
5. v neprimerno prebivališče (hlev).

1. Škodljivi vplivi vremena.

Vsak lahko razume, da iz vremena vsake vrste škodljivi nasledki izvirajo, ki zamorejo pri živini mnogovrstne bolezni napraviti. Pod škodljivimi nasledki vremena pa razumemo neprimerno podnebo gorkoto in mrzloto in nju nagle premembe, neprimerno svitlobo in temnoto z nju naglimi premembami.

Podnebna gorkota telesne dele bolj razteguje in jih omeči, pomnoži kožino hlapenje in izceje vseh tekočin, povekša občutljivost telesnih delov, ki so pri tem bolj topi in leni, pomnoži telesno gorkoto in pospeši krvotok. Pri tem se mnogo za življenje potrebnih sokov porabi, čeravno je rastenje telesnih delov pomanjšano. Če prevelika gorkota dalj časa živino zadeva, se cela kožina sostava vmehkuži, kri se spremeni in tudi razkroji, kar mnogovrstne bolezni pouzroči.

Podnebna mrzlota pa vse telesne dele bolj skrči in trde stori, pomanjša kožno hlapenje, izcejo vseh tekočin in občutljivost telesnih delov; živina dobro prebavljuje, toraj se mnogo organskih sokov napravi, in tudi rast pospeši, krvi se veliko napravi in je bolj gosta,

kar lahko k silovitem krvnem navalom in vnetji dotičnih delov pripomore.

Najbolj škodljiva je pa nagla prememba gorkote in mrzlote, ker se pri tem telesne opravila naglo spremene; zmehčani deli se naenkrat skrčijo, pomnoženo kožino hlapenje in tudi pomnožena izceja vseh drugih tekočin se naenkrat ustavi in za življenje nerabljivi deli, katere je hotla narava po pomnoženem kožnem potu iz trupla spraviti, zastanejo ter se s krvijo zmešajo. Narava sipa prizadeva te dele, ker je kožino hlapenje popolnoma zaprto, po drugi poti iz trupla spraviti, kar se le s pljučnim hlapenjem, s scavnico in z blatom zgoditi more. Ker so pa že po prehlajenji pljuča, kakor tudi čeva zdražene, se posebno lahko zgodi, da zbolé, če jim narava še to opravilo naloži, da morajo za življenje nerabljive, v krvi zastale dele odpravljati. Ravno zavoljo tega se največkrat po prehlajenji pljuča in čeva vnamejo; pa tudi vsak drugi del se zamore po prehlajenju tako vneti, če je bil popred zavolj prevelike gorkote preveč segret in naenkrat na mrzlo pride, ker se v svojem opravilu moti in tako poškoduje.

Svitloba pomnoži čutnično in misično moč, vse opravila življenja so bolj žive, truplo bolj čvrsto in trdo postane.

Prevelika bliščeča svitloba je pa posebno očem škodljiva, ki jih preveč zdraži; proti možganom rada napravi krvne navale, ako dalj na glavo sije, kar je vzrok mnogoterih bolezen.

Temota čutnično življenje oslabi, živino topo in mehkužno stori; posebno oči oslabé, če je živina več časa v temi, ki postanejo proti svitlobi tako občutljivi, da jih že navadna svitloba večkrat vname.

Posebno škodljiva je pa prememba svitlobe in temote, ker v temoti vsi deli počivajo, in če jih naenkrat prevelika svitloba zadene, jih zeló zdraži, to veljá posebno od bliščeče svitlobe bliska, ki lahko vnetljive bolezni oči in možgan napravi, ako se večkrat ponovi.

Med škodljive vpljive vremena pa štejemo tudi presuh in premoker zrak.

Suh zrak vse telesne dele bolj skrči, jih vtrdi in okrepi, mrzel zrak jih pa raztegne, omeči in oslabi.

Pri presuhem zraku se zračni deli bolj sprimejo in posebno pljuča in kožino sostavo dražijo.

Premokremu zraku je pa preveč vodenih delov primešanih, kar posebno pljučino in kožino hlapenje moti in ovira.

Prevelika suhota ali mokrota pa zna tudi z preveliko gorkoto ali mrazam združena biti, kar napravi suhovročo in suhomrzlo in mokrovročo in mokromrzlo vreme, kar večkrat prouzroči mnogovrstne bolezni.

Med podnebe vpljive štejemo poslednjič tudi veter in dež, katera sta posebno za segreto živino zelo škodljiva.

2. a) *Škodljivi vplivi klaje.*

Klaja zamore živini škodovati na dva načina, ali s tem, da živina preveč ali premalo sicer tečne klaje vžije, ali s tem, da je klaja kako spridena.

Če živina preveč klaje sne, se želodec zelo raztegne in napne; to ovira izcejanje za prekuhanje potrebnih sokov, pa tudi žile srkalnice zadržuje, da manj iz klaje napravljenega redilnega soka posrkajo. Ker prebavilska moč želodca toliko klaje ne more prekuhati, se večkrat zgodi, da v želodcu začne klaja vreti in se kisati, da se gazi, vetrovi nabirajo, kar napenjanje ali grizenje napravi.

Preveč raztegnjen želodec pa tudi na vse bližnje dele pritiska in jih v njihovih opravilih zadržuje, tako ustavi krvotok in sopenje. Če je želodec več časa presilno napet in pretegnjen, se ves omehčá in omrtudi ali pa poči.

Ako pa živina premalo klaje dobiva, se nabirajo za prebavanje potrebni soki v želodcu, ga dražijo, in opravilo delov, ki prebavljajo, zastaja, iz česar mnogovrstne bolezni izvirajo. Zavoljo tega, ker se premalo redilnega soka napravlja, živina oslabi, hujša in marsikatera bolezen jo napade.

Pa ne samo to je živini škodljivo, če preveč ali premalo klaje dobiva, ampak še večkrat je v tem škodljiv vpljiv klaje, da živina ne dobiva take klaje, kakoršna je zanjo najbolj zdrava.

Tako živini ne tekne premalo redilna klaja, katere živina premnogo potrebuje, da toliko redilnega soka iz nje dobiva, kolikor ga za življenje potrebuje; zavoljo tega mora želodec s tako klajo preobložiti, in iz tega nastanejo tiste bolezni, katerih smo že pri preobloženem želodcu omenili. Ker pa taka klaja premalo tekne, rada živina hujša in jo marsikatera bolezen prebavil napade. Travojedcam tako večkrat škoduje slaba slama, debelo- in trdobilknato pusto seno, kakor bičuje in ločje in večidel drugih rastlin, ki rastejo na zelo močvirnatih travnikih, ali druge puste želiša, ki večidel med grmovjem rastejo.

Ravno tako je pa tudi pretečna klaja škodljiva, ki ima premnogo redilnega soka, posebno, ako se živini obilno klade, ker se iz tega preveč, pregostega, vlečljivega soka napravlja, ki se težko v kri spreminja. Taka živina je najbolj vnetljivem boleznam podvržena in telesni soki se pri njej radi razkrojijo. Pretečni klaji se prištevajo vse tiste zrnja in koreni, ki imajo mnogo

močica, rastlinskega žlema v sebi in so grenki in gorjupi. Pa tudi preveč zdražljiva klaja zamore živini škodovati, ker telesne opravila preveč oživlja, krvotok pomnožuje in tako najbolj pogosto vnetljive bolezni povzročuje; tu sem se šteje disteče seno, posebno iz planin, ki je večkrat konjem škodljivo, zrnje, posebno, če se ga veliko in brez primesi klade; tako tudi drevesne mladike, ki imajo mnogo eterskih in balzamskih delov, kakor smrekove, hrastove, jagnjetove, trnjeve mladike i. t. d.

Tudi piča, ki ima mnogo vlečljivega žlema v sebi, zamore živini škodovati, ker se vlečljiv žlem prebavljanju trdovratno ustavlja in se rad v želodcu skisa, tako prebavljenje pokvari, živino napne in zapre in pogosto grizenje povzroči; tako zamore ječmen, rež in sočivje živini škodovati.

Še bolj škodljiva je pa kisela klaja, ki raste na blatnastih, močvirnatih travnikih, ker rastlinska kislina, katero ima taka klaja v sebi, za prebavljanje potrebne telesne soke (želodični sok, žolc i. t. d.) razkroji in tako prebavljanje pokvari, to pa živino zelo hujša in mehkužno stori. Taka klaja tudi večkrat napravi bolezni na jetrih, posebno metlaje (Leberegeln), spridi trebušne limfatiške žleze in tako nastane iz tega sušica (Darrsucht), in glin (Fäule); tako, da živine telesni deli sok izgubé in suhi in krhki postanejo, ako dalj časa tako klajo vživa; to se posebno pri kosteh more pripetiti in tako imenovano kostolomnico (Knochenbrüchigkeit) pri govedi povzročiti.

Še bolj škodljiva kakor kisela je pa gnjila klaja, ki se posebno takrat napravi, ko mrvo, ko se suši in ko jo solnce spari, večkrat dež zmoči, ali se spravi, ko še ni dobro posušena in se spravljena spari in vname, ali če se že spravljena večkrat zmoči, da začne smrdeti

in gnjiti. Taka klaja prebavila zeló draži, redilni sok, ki se iz take klaje napravi. se rad razkroji, žile sesalke ga le težko popivajo, in zavolj tega nastane kmalo živina mehkužna, pri kateri se posebno lahko vsake vrste bolezni prebavil napravijo.

Pa tudi celo surova, sladka in sočna zelenjava, posebno, ako je živina ni navajena in požrešno po njej hlastá, zamore živini škodovati, ako so druge okoljšine take, da se povžita klaja skisa in da se v želodcu in čevih mnogo ogelnokislih gazov nabere. Tako posebno zamore škodovati zeleno sočivje, zelena ječmenova slama, mlada, sočna detelja in več drugih enakih zelenjav.

Tudi dobra, zelo tečna zelena in posušena klaja je večkrat zavoljo tega škodljiva, ker je oprašena, glinasta, blatnasta, s peskom ali kamniči namešana. Te se v čevih nabirajo, in jih mehanično dražijo.

Večkrat se tudi zgodi, da živina požré s klajo igle, steklene čepine, žeblje i. t. d., to se posebno prežvekovalcem rado primeri, ki vprvo klajo naglo požerajo, ne da bi jo zvečili in jo še le pozneji prežvekujejo. To more želodec, čeva in tudi drnge dele raniti, vneti in ognojiti.

2. *b) Škodljivi vplivi pijače.*

Škodljiva zamore pijača biti ne samo, ako je živina preveč ali premalo dobiva, ampak tudi če je preveč sparjena ali pa premrzla, potem če so v njej škodljive reči razstopljene in če živina ne dobiva po klaji primerno pijače.

Preveč pijače živina le malokdaj dobiva, ker se je sama varuje, če jo vendar le okoljščine primorajo, preveč piti, to prebavila pokvari, redilni sok stanjša in krvi se preveč vodenih delov primeša, in iz tega izvira,

da prebavljanje postane bolj leno in topo, da se slab vodeni redilni sok napravlja, da živina mehkužna postane in da se posebno izcejanje v vodenih kožah pomnoži.

Veliko večkrat se zgodi in je tudi veliko bolj škodljivo, če živina žejo trpi; zavoljo tega posebno prebavljanje trpi, ker je k dobremu prebavljanju primerno vode neogibljivo potreba; redilni sok pregost postane, popijavnice ga ne morejo posrkati, in toraj dalj časa v želodcu in čevih zastaja. Zavoljo tega se vsi telesni soki zgostijo in radi zastajajo, kar velja posebno o jetrih in jetrnih žilah, o trebušnih limfatiških žlezah, ter zamore vnetje in vtrdine delov napraviti. Vodene, žlemnate in tudi druge izceje zastajajo in vse opravila življenja bolj lene postanejo.

Posebno škodljivo je pa za živino, ako v veliki vročini veliko hoje stori in žejo trpi, ker pri tem že brez tega po pomnoženem kožinem hlapenju mnogo vodenine zgubi in se tedaj zgorej omenjene premembe pri živini še raji napravijo in posebno kri se rada razkroji in mnogovrstne krvne bolezni nastanejo.

Pregorka, sparjena pijača pomnoži občutljivost sopilnih in prebavilnih delov, tako da prav lahko zbolé, ako se le nekoliko prehladé; pomnoži tudi vso telesno izscejanje, raztegne vse organske dele, in jih zavolj tega slabi in omehča.

Premrzla pijača je pa toliko bolj škodljiva, kolikor bolj je živina zgreta; toraj je najbolj škodljiva, če se je po dolgi hoji živina zeló zgrela, in jo sicer zelo goltno in požrešno pije. Taka mrzla pijača pri zgreti živini stori tiste premembe, katere smo že pri prehlajenju omenili; posebno pa trpé sopila in prebavila in iz tega lahko nastane naval krvi in vnetjo teh delov.

Vodi so večkrat vsake vrste reči, tudi gnijoči živalski in rastlinski deli primešani ali v njej razne soli raztopljene. Taka pijača je posebno takrat zelo škodljiva, ko dalj časa stoji in se spari; tako imenovane luže ali mlake živina včasih rada zavoljo tega pije, ker je v njih mnogo človeške scavnice, in v tej so različne solnine; ker naši živini v nje škodo soli zelo pičlo hodi, je celó primorana tako škodljivo gnojnico piti. S tem se radi telesni soki spridijo, kri se lahko razkroji, živina mehkužna postane in nastati znajo vsake vrste bolezni prebavil.

2. c) *Škodljivi vplivi pašnikov.*

Tudi pašniki zamorejo živini škodovati, in to:

Na premočvirnih pašnikih rastejo vodenčnate kisele zelišča, tudi zrak je preveč z vodenim hlapom napolnjen, kar živini škoduje.

Tudi presolnčni pašniki so zavolj velike vročine in zavoljo vele in suhe trave živini škodljivi.

Ravno tako škodujejo premokri in presuhi pašniki posebno kopitom in parkljem, ker jih premokri pašniki preveč zmečé, razširijo in limec raztope, presuhi pašniki jih pa preveč vsušé in krhke storé, iz česar razne bolezni teh delov izvirajo. Potem zamorejo bodeče, trnjeve, ojstre zelišča na paši živino na spodnjih delih nog, na gobcu, na jeziku, v nosnice, v grlu in celo v želodec mehanično raniti.

Tudi med sabo živina večkrat na paši druga drugo poškoduje.

Živini je tudi škodljivo, če se na pašo goni, ko je rosa, slana, medena rosa (Honigthau).

Živino tudi na paši vsake vrste mrčesi nadlegujejo, ki jo koljejo, kar ji zamore zelo škodljivo biti. Taki

mrčesi so: španske muhe, katere živina večrat, če grmovje, obira, s perjem požira, kar zamore napraviti, da jo grize, da kri sčij, da krvavo mleko dobi i. t. d. Mrčesi, ki živino koljejo, so vsake vrste muhe, komarji, brenceljni, čebele, ôse, sršeni i. t. d. Nekateri teh imajo razun zela tudi strupen sok, kakor sršen, kar stori, da pičeni del zelo oteče.

Pri tem je treba še opomniti, da živina, če dolgo suho klajo jé in spomladi naenkrat na zelenjavo pride, skomino dobi, kar sicer stori, da živina ene dni zelo malo jé, pa na tem vender ni nič bolestnega, ampak le okusnine čutnice se na posebni način spremené, kar pa v malih dneh samo od sebe mine.

3. Skodljivi vplivi prebivališča ali hleva.

Nič ni bolj napačnega pri nas med Slovenci, kar se živinoreje tiče, kakor hlevi, ker vse napake, katere hlevi zamorejo imeti, se gotovo pri naših hlevih vedno združene nahajajo.

Hlevi so pa škodljivi: ako so pretesni, da ima živina v njih komaj toliko prostora, da stati more, taki hlevi so zeló soparčni, zrak je v njih nečist in nezdrav; to živino proti unanjem vpljivam zeló občutljivo stori, zavoljo tega zelo slabo prebavlja in tudi kri se po sopenju v pljučih slabo čisti, kar povzročuje vsake vrste bolezni, posebne pa tiste, ki izvirajo iz razkrojene krvi.

Tudi preveliki zamorejo hlevi biti, če se v kako veliko podrtijo par živinčet postavi, da po zimi prezebajo.

Mnogokrat so hlevi pretamni, ker se pri hlevih le malokdaj okna vidijo, ampak le majhne linice v zidu, ki se po zimi zavolj mraza, poleti pa zavolj vročine in muh s steljo zamašijo, da ne more ne svitloba, ne čisti zrak v hleve.

Ravno tako škodljivo je, če zrak skoz hleve vleče, kar se zelo velikokrat zapazi, ker so naši hlevi zelo slabi, večkrat iz desek zbiti in brez stropa. To je živini vedno škodljivo, posebno pri slabem vremenu, ko veter piše.

Tudi tlak zamore živini mnogokrat škodljiv biti; ali je pretrd in neraven, da cele skale iz njega mole, kar je za kopita in parklje zelo škodljivo in ker se živini lahko spodrsne, da pade in se kaj polomi; ali je pa posebno veliko gnoja v hlevu nabranega, da živina večkrat do kolena v gnoju in gnojnici stoji; to napravi v hlevu veliko, škodljivo soparco, kar je posebno možganam in očem škodljivo; naval krvi, vnetje in marsikatere druge bolezni rade nastanejo v takem zraku.

Tudi zavolj tega so hlevi škodljivi, ker se ne čedijo, da so vsi prašni, čez in čez s pajčevino prevlečeni, kar mnogo mrčesov privabi, in ti živino neprenehoma nadlegujejo.

4. Škodljivi vplivi rabe.

Ker je raba vdomačene živine zelo razna, so tudi škodljivosti, katere jo pri tem zamorejo zadeti, mnogovrstne.

Navadno škoduje živini prezgodna raba, ko je še premlada, še nima zadosti vtrjenih udov. Ako se živina prezgodaj za delo rabi, je to vzrok, vsake vrste bolezen, posebno unanjih na nogah, ki živini skoz celo življenje ostanejo in kmalo vso pokvarijo, da ni za nobeno rabo več.

Ako se pa živina za pleme prezgodaj rabi, škoduje to mladi in stari živini, ker obedve v rasti zastajate, in večkrat je zavoljo tega mlada živina, še predenj je storjena, že mnogovrstnem boleznam posebno nagnjena.

Pa tudi preveč se živina večkrat rabi. Lastniki večkrat ne vedo, koliko zamore živina storiti, in naj boljša živina se mnogokrat tako poškoduje, če se presili.

Največkrat pa živini raba zavoljo tega škoduje, ker jo pri tem vsake vrste škodljivosti zadenejo, zdaj ji je prevroče, ker posebno solnce pripeka, zdaj pa zopet na mrzlo pride in pri tem mora lakoto in žejo trpeti. Zraven tega se more pri rabi na vsake načine poškodovati ali raniti i. t. d.

Poslednjič je raba tudi zavoljo tega večkrat škodljiva, ker je orodje in oprava živine zelo napačna in neprimerna, da jo tiši, drgne, žuli in stiska, kar mnogovrstne bolezni pouzroči.

5. Škodljivi vplivi strežbe, opravljanja in snaženja.

Najbolje je za živino, ako se po gotovem redu opravlja, da vsako reč o pravem času dobiva in da se ji k vsakemu opravilu potrebni čas pusti. To se pa velikokrat opusti, ker se živina takrat opravlja, kader ima kdo čas, za to, in če časa ni, se večkrat celi dan v nemar pusti.

Posebno velikokrat se pa opusti, živino snažiti. Ljudje mnogokrat celo mislijo, da živini dobro dene, ako je vsa blatnata. Da je pa to živini zelo škodljivo, vsak lahko spozna, ako premisli, da koža vedno hlapi, da se s tem več za življenje nerabljivih delov iz trupla spravi. Če je pa koža po celem površju v blato kakor v skorjo zavita, tega opravila ne more opravljati in zavoljo tega več škodljivih reči v truplu ostane, ki potem krvi primešani bolj k notranjem delam pridejo, jih dražijo in tako mnogovrstne bolezni pouzročijo. Posebno mlado živino čediti, menijo ljudje, da je zelo škodljivo. Res je sicer, da ni dobro žebeta s čedilam (Striegel) čediti; vendar je pa zdravo, da imajo čisto kožo, in zavoljo tega naj se mlada živina s kako bolj mehko rečjo čedi.

Mijazmi in kontangiji, vzroka bolezen.

Večkrat pa od ravno imenovanih nakljućnih uzrokov ni nobenega sledu in vendar živina zbolí in večkrat celo veliko čivine naenkrat, o tistem času in enako. V takih primerljejih obdolžujemo po pravici druge, vpljive, ki se mijazmi ali nalezki (kontagiji) imenujejo.

Mijazmi so neznani, unajni vpljivi, posebni pogreški podnebja, kar navadno pravijo „nezdrav zrak“, so tako rekoč strupi podnebnega zraka, ki se ali v njem napravijo ali se mu od drugod pridružijo.

Nalezki ali kontagiji so pa izvirki bolezni, ki se pri posebni bolezni napravijo in imajo lastnost, ravno tisto bolezen pri drugi njej podvrženi živini napraviti.

Kakor mijazmi tako tudi kontagiji zamorejo kužne bolezni napraviti; vendar se razločijo po načinu nastanka, ker se mijazmi vedno zunaj trupla, kontagiji pa v živinskem truplu naredé; vendar pa mijazmatiške bolezni zamorejo kontagiške postati, ako bolezen, katero so mijazmi napravili, napravi nalezljive izvirke, po kterih se bolezen razširja.

Da se pa tako važen nauk o kužnih boleznih bolj natanko more razložiti, moramo nekatere splošne vodila navesti:

Kužna se imenuje vsaka bolezen, katera ob enakem času, na enak način, in po enakih uzrokih več živine enega ali raznega plemena napade.

Kužna bolezen pa zamore nalezljiva biti ali ne.

Nalezljiva je takrat, če boleznine izvirke napravi, ki zamorejo pri drugi živini ravno tisto bolezen povzročiti, da tedaj živina od živine bolezen naleze.

Nalezljivost je pa dvojne vrste: ali živina kužno bolezen naleze po dotiki, to je, da se zdravo živinče kužnega živinčeta ali pa kužnega žlema, gnoja, sokrovice, krvi, slin i. t. d. dotakne, recimo smerkelj, garje, stekljina i. t. d. — ali pa, ne da bi se živine in okuženih reči dotaknila, kužnost le po sapi in sopenju v sé dobi. Kužni izvirki se širijo po zraku, dostikrat v daljne daljne kraje; po kožah kužne živine, po drugih živalih, po obleki, ljudeh i. t. d. se zanese kužna bolezen iz hleva v hlev, iz kraja v kraj, iz dežele v deželo i. t. d. Take bolezni so: goveja kuga, ovčje koze i. t. d.

Nalezljiva kužna bolezen je pa tista, če sicer tudi ob enakem času, na enak način in po enakih uzrokih več živine zboli, pa ne zavoljo tega, ker je živina od živine bolezen nalezla, ampak zavoljo tega, ker so več živine enake škodljivosti zadele.

Nalezljive kakor tudi nenalezljive kužne bolezni pa zamorejo biti krajne in časne.

Krajne imenujemo tiste, pri katerih so škodljivi vplivi, ki jih napravijo, na krajne razmere navezani, namreč krajna lega, zemlja, podnebje so taki, da se iz njih škodljivosti in iz teh kužne bolezni napravijo, ki dalj ne sežejo, kakor te krajne razmere.

Časne so tiste, ki se le v posebnih časih napravijo, niso na noben kraj navezane, ampak se semtrtje razširijo, kamor škodljivost seže, ki jo napravi; razširjanje se pa ne drži vedno ene in tiste poti, ampak se zdaj na ta, zdaj na ta kraj obrne; velikokrat nam celo škodljivosti, ki tako bolezen napravijo, niso popolnoma znane.

V živinskem truplu ležeči uzroki bolezen.

Vsi uzroki, katere smo do sedaj navedli, so le unanji, ki vedno le iz unanjih okoljščin izvirajo.

Škodljivosti pa niso vedno le unanje, ampak velikokrat leže v živini in obstoje v tem, da se tekočine, ki se že v naravnem stanu v živinskem truplu napravljajo, ne izcejajo iz trupla, ampak v njem zastajajo, kakor sline, žlem, scavnica, blato i. t. d. ali če se tekočin, katerih se v zdravem stanu le toliko izceja, da dele života mokrotne in voljne narede, preveč v kaki votlini nabere, n. pr. voda v srčnem mehurju, v prsni ali trebušni votlini, v možganih i. t. d.; ali če se organski ali neorganski deli v kakem telesnem udu napravijo, ki ga kakor tuje reči dražijo in raznotero škodujejo, da zboli, n. pr. če se črvi, če se kaki pogreški rasti, kakor bradovice, vodene, mezne, mastne otekline, kamni i. t. d. v kakem delu napravijo.

V vseh teh do zdaj imenovanih unanjih in notranjih škodljivostih obstojé naključni uzroki bolezen. Kakor pa nagnenje k bolezni samo na sebi še ne naredi bolezni, tako je tudi naključni uzroki ne storé še vselej ampak živina mora nekoliko bolezni podvržena biti, da se bolezen naključi.

Ko se je bolezen po teh peterih vprašanjih, kolikor mogoče natanko preiskala, se je, kolikor natančnejše se je na ta vprašanja odgovorilo, toliko natančnejše tudi bolezen spoznala.

Predenj se pa začne bolezen ozdravljati, je treba, da se presodi, kakošen izid bode imela, to je, kako se bo končala.

Vsaka bolezen pa zamore trojni izid imeti.

1. se popolnoma ozdraviti;

2. se v drugo bolezen spremeniti ali neozdravljive nasledke zapustiti, ki dolgo časa ali celó vse življenje živini ostanejo;

3. se s smrtjo končati.

Živina ima denarno vrednost in zavolj tega ne želi lastnik živini zavolj nje same življenja podaljšati, ampak le zavoljo lastnega dobička. Ako mu toraj podaljšanje življenja živine ne prinese dobička, jo raji drugače v prid obrne, največkrat za meso; če pa za to ni, jo proč dene.

Lastnik živine tedaj od zdravnika tirja, da mu naprej pové, kako se bo bolezen končala, kar imenujemo predpovedbo izida bolezni.

Izid bolezni pa zamoremo le takrat naprej povedati, ako moremo na sledeča vprašanja natanko odgovoriti:

1. Ali je bolezen take vrste, da se sme upati, da se bo ozdravila, ali je neozdravljiva?

Če je bolezen ozdravljiva, se praša:

2. Ali se zamore popolnoma ali nepolnoma ozdraviti? to je: ali se bo bolezen brez boleznega nasledka ozdravila, ali bo nasledek zapustila, ki jo bo pri rabi bolj ali manj nadlegoval.

3. Ali je upati, da se bo kmalu ozdravila, ali bo zdravljanje dolgo trpelo, in znabiti tako dolgo, da se živina zajé?

4. Ali se zamore z malimi stroški ozdraviti, ali je bolezen mogoče ozdraviti le z velikem trudom in dragimi zdravili?

Iz teh štirih vprašanj bo lastnik živine prevdaril:

5. Ali kaže dobiček ali zguba pri ozdravljanju živine.

Drugi oddelek.

Od ozdravljanja bolezen sploh.

Ko je živinozdravnik bolezen spoznal, jo začne ozdravljati.

Predenj se pa k temu pripravi, mora natanko prevdariti, kar želi z ozdravljanjem doseči.

Z ozdravljavjem si pa prizadevajmo večidel sledeče doseči:

1. Da vzroke bolezni odvrnemo. Dokler vzroki bolezni niso odstranjeni, vedno škodujejo ali živino ranijo, bolezen redé in jo celó do smrtne velikosti povikšajo.

2. Da bolestni učinki, katere je bolezen napravila, iz telesa odpravijo, ker sicer bolnem in bližnem zdravem delam vedno škodujejo, neprenehoma bolezen redé in jo povikšujejo in ponavljajo, in na ta način večkrat tako imenovane dolgotrajne ali kroniške bolezni nastanejo.

3. Da se neredno opravilo bolnega uda zopet vredi, ali če je to nemogoče in bolni ud za življenje ni neogibljivo potreben, da se popolnoma izreže ali razdene, da njegovo oprvilo ni več napačno ali škodljivo.

4. Da bolni ud kolikor je mogoče počiva. Bolni ud ne more toliko delati kakor zdrav in še zmiraj bolj zboli, če se njegovo opravilo, kar je mogoče ne pomanjša. Nekateri organi sicer ne morejo popolnoma počivati n. pr. srce, pljuča, možgani, ker bi, ako bi njih opravilo popolnoma zastalo, smrt nastopila, in ravno zato so bolezni teh udov, kakor tudi bolezni nog najtežji ozdraviti, ker se jim potrebni pokoj ne more dati.

5. Da se potem, ko je živina bolezen prestala, pri njej zopet nadomesti, kar je med boleznijo zamudila ali

(skajšala), ker ni mogla ali ni hotla jesti, ker se ji je puščalo i. t. d.

Le tiste bolezni, pri katerih se ti pogoji zamorejo spolniti, so ozdravljive; ako se pa eden ali več teh pogojev ne more spolniti, se bolezen težko ali celo ne more ozdraviti.

Akoravno se pa vsi pogoji pri zdravljanju vsake bolezni morajo spolniti, vendar niso vsi vedno enake važnosti, zdaj je ta, zdaj ta bolj potreben.

Pri spolnenju zdravilskeh pogojev mora pa živinozdravnik veduo na to gledati, kar lastnik od njega tirja.

Lastnik živine pa od zdravnika večidel tirja:

1. Da živino kmalo, 2. popolnoma, 3. prizanesljivo, 4. dober kup ozdravi in 5. da se proti lastniku tako véde, kakor ta želi, ker je previdno obnašanje zdravnika proti lastniku važna potreba, ako si hoče zaupanje pridobiti.

Predenj pa začne živinozdravnik živino ozdravljati, mora natanko skleniti, kakove zdravila, v kakošni meri, kako, ali v kakošni podobi jih ima rabiti.

I. O splošni razdelitvi zdravil.

Zdravila se sploh razdele:

1. v lekarniške ali apotekarske (farmaceutiške),
2. v ročne (kirurgiške),
3. v strežbinske (dietetiške).

1. Lekarniške so prave zdravila z lekarnice, (apoteke), katere živinozdravnik, večkrat sam lekar, iz zelišč, rudnin in živál dobiva; razlagajo se v posebnem zdravilosloviu.

2. Ročne so sploh umetne pomoči (künstliche Hülfeleistungen) z rokami ali z zdravniškem orodjem. Tukaj ne bomo vseh kirurgiških opravil razlagali, ker se bo

to učilo v nauku o unanjih boleznih, kako se mora nož, razbeljeno železo i. t. d. rabiti. Le tiste kirurgiške opravila, ki so splošne zdravila in ki k ozdravljanju notranjih in unanjih bolezen z drugimi zdravili pripomorejo, bomo tukaj popisali. Tu sem se štejejo:

a) Pušanje, kar se zgodi z omerzalcam (Schnepper) ali s pičlo (Flitte) ali sulčico (Lanzette). Kri se večidel na vratni žili puša. Včasih se pa pri konjih tudi zna na nogah, na trebuhu ali na pêti pušati. Pri govedi se tudi na repu, pri mali živini, kakor ovcah in prešičih, se žila na obrazu, pod očesom ali pod jezikom odpre. Navada pa, prežičem in ovcam kos repa ali ušesa odsekati, je surovo in malokdaj pri takem ravnanju zadosti krvi odteče. Sploh pa se le malokdaj primeri, da je na drugem kraju, kakor na vratu treba pušati. Zelo praznoverno je pa vender menenje, da se pri vsaki posebni bolezni na drugem kraju puščati mora; ravno tako krivo je tudi, da letni čas žilo odloči, na kateri se ima puščati. Take in druge praznoverne misli so med našimi mojstri-skazi še zelo razširjene, pa se morajo zavreči.

Žila, iz katere se kri puša, se mora zatisniti, da se kri v njej nabere in žila zateče. Zatisniti se zamore ali s prstom ali pa z vrvico, katera se okrog celega dela zadrgne. Ako je žila dobro zatekla, se orodje, s katerim se hoče pušati, na kožo nastavi, in če se z omrzalcem puša, se napet omerzalec skozi kožo sproži, pičla se pa ali z roko ali polenčkom v žilo zaseka, pri sulčici se pa rezalo (klina) med prste prime, katere se toliko zmed njih pomoli, kakor globoko jo je treba zabosti, da se žila zadene. Pri konju in govedi se vedno le z merzalcem ali s pičlo, pri majhini živini pa, kakor pri ovcah, prešičih in pesih navadno s sulčico puša. Ko-

liko krvi se mora odvzeti, odloči vrsta, starost in velikost živine, kakor tudi velikost, kakošnost in sedež bolezni. Konju se praviloma 4 kg. do 5 kg. (8—12 funtov), govedi 2½ kg. do 3½ kg., (6—8 funtov) mali živini 20—30 dekagramov (6—10 unc) krvi naenkrat vzame.

b) Ako se trak zavleče ali usnje ali teloh pod kožo vstavi. Te reči se, ali same na sebi, ali z ostrimi zdravili napojene pod kožo vtaknejo. To ravnanje, akoravno zelo lahko, se ne da natanko popisati, ampak je treba, da se vidi. Trak se navadno zavleče na zadnji čeljusti, na vratu, na plečih in na zadnjih stegnih, včasih pa tudi v drugih krajih. Usnje se pod prsmi nekoliko navzadej med sprednjima nogama pod kožo vtisne. Telok, ki se pri govedi in pri drugi domači živini namesto usnja navadno rabi, se pri govedi v podvratno gubno kožo nekoliko pred sprednjima nogama, pri prešičih večkrat v ušesnice vtisne.

Ta unanja zdravila so odvodilno, in dele, na katerih se rabijo, zelo dražijo, kri bolj proti tem krajem priteka in od začetka se prisadi, potem pa se začne gnojiti. S tem v manj žlahtni koži novo bolezen napravimo, da bi bolezen v bolj žlahtnem delu pomanjšali.

c) Rabljenje takih zdravil, ki organske dele razjedo ali izžgejo. Tu sem se štejejo ojstre, razjedljive zdravila, ki se v štupi, tekoče ali v maži v kožo vdrgnejo. Med te se tudi štejejo izžgalne zdravila, n. pr. peklenski kamen (Höllenstein), razjedljivi kamen (Aetzstein) in razbeljeno železo.

K kirurgičnem zdravilom se štejejo tudi še nekatere obveze (Verbände), ki se rabijo posebno pri unanjih ranah največkrat na kopitu. Te se bodo pa pri posameznih boleznih bolj natanko popisale.

3. Strežbinske v tem obstoje, da se klaja, pijača, strežba in opravljanje, raba in stanje tako vredi, kakor je za bolno živino najbolj primerno. Že ko smo o uzrokih bolezen govorili, smo djali, da se ti večidel v tem nahajajo, da je bila klaja ali pijača nekako spridena, da je bila živina v tako slabem hlevu, da so jo tako slabo opravljali in snažili, ali da je prezgodaj, pretežko in preveč delala, in da ni bila pred vremenskem škodljivem vpljivom zavarovana. Kakor potrebno je že te škodljive vpljive spremeniti, da živina ne zboli, toliko potrebnejše je te vpljive takrat odpraviti, ko je živina že bolna, da se zamore ozdraviti. Ta prememba sama že večkrat zadostuje, bolno živino ozdraviti in pomaga bolj kakor vsa zdravila, katere se brez vspeha rabijo, ako se te razmere popred ne premene. Pa ravno na to se pri nas po kmetih zelo zelo malo gleda in marsikaj imajo ljudje celo za koristno, kar je zelo škodljivo.

Ker smo že pri uzrokih bolezen bolj natanko razložili, da ti v škodljivih vpljivih vremena, ali klaje in pijače, ali stanja, ali rabe, strežbe ali opravljanja, večkrat pa tudi v bolestnih premembah, v živinskem truplu ležečih, obstoje; se samo po sebi razume, da strežbinske zdravila le v tem obstoje, da pred drugem škodljivost odvrnemo in živino v tak stan pripravimo, da v najbolj pripravnih razmerah živi.

Pri posameznih boleznih bomo pri vsaki posebej razložili, kakošna piča, kakošna pijača, kakošna strežba in opravljanje in kakovi hlevi so za bolezen naj bolj primerni. Tukaj sploh le toliko rečemo, da je večidel za bolno živino koristno, ako se ji malo pa dobre klaje daje, vode pa toliko piti, kolikor je sama želi, in sicer dobre, čiste, ki ne sme biti ne premrzla, ne pregorka, najbolja je taka, ki je že v gorkem hlevu nekoliko ur stala.

Hlevi so za bolno živino navadno najbolj zdravi, ako so srednje gorki, zračni, snažni in tihi.

Streči in opravljati se mora bolni živini veliko skrbnejše, kakor zdravi.

Rabiti za delo se pa živina navadno ne sme, če je le kolikaj zbolela; tako se tudi ne sme za pleme rabiti, če ima kako bolezen, katera po stari živini rada na mlado prehaja.

Dasiravno se mora živinozdravnik vseh teh treh vrst zdravil poslužiti, so vendar za njega strežbinske in ročne zdravila veliko važnejše, kakor lekarske.

Pri kužnih boleznih so pa policijske naredbe (polizeiliche Massregeln) med vsemi zdravili naj važnejše, med te štejemo vse tiste naprave, s katerimi se ima odvrniti, da se kužna bolezen ne prične, da se ne razširja, zopet ne povrne, in skrbi, da vžitek ali raba za takimi boleznimi poginile ali v njej zaklane živine človeškemu zdravji ne škoduje.

Varovalnih (odvračilnih) zdravil, to je takih, ki bi zamogle storiti, da bi živina ne zbolela, nimamo; akoravno nevedni ljudje po takih hrepene, in se goljufni mazači ž njimi bahajo. Da pa takih zdravil nimamo, vsak lahko iz tega spozna, ker nobenega zdravila ni, da bi

1. živino tako prenaredilo, da bi zboleti ne mogla, in

2. da bi uzroke bolezni tako spremenilo, da bi živini škodovati ne mogli. So sicer zdravila, ki živino bolezni obvarujejo; ali te se ne dobé v lekarnici, ampak obstoje v pripravnih dietetiških premembah in policijskih naredbah, da živine uzrok bolezni ne zadene.

Le cepljenje koz (Impfung) obvaruje ovce, da te bolezni ne dobé, ali če jo tudi nalezejo, da je manj huda.

Sodniško postopanje pa imenujemo pravila, po katerih se ima živinozdravnik ravnati pri pravdah zavoljo živine, da sodniku pripomočke na roko da, pravdo prav razsoditi.

Ker pa zdravnik pri sodnijških obravnavah nobenega zdravila ne rabi in tudi rabiti ne sme, da se sodnijški predmet ne spremeni, se razume, da se sodnijško postopanje (gerichtliches Verfahren) ne šteje k zdravništvu bolezen, temveč da je samo zase poseben predmet.

II. Mera zdravil.

Ko je živinozdravnik, po natanko pretehtanih okoljšinah sklenil, katerih zdravil se ima pri bolni živini poslužiti, mora tudi natanko preudariti, v kakošni meri jih ima rabiti.

Mera zdravil se pa odloči po lekarski vagi: v kilograme, dekagrame, grame, decigrame, centigrame, miligrame, in sicer ima:

eden kilogram = 100 dekagramov,
eden dekagram = 10 gramov,
eden gram = 10 decigramov,
eden decigram = 10 centigramov,
eden centigram = 10 miligramov.

Mera, v kateri se zdravila živini dajejo, se ravna po raznosti zdravil, po plemenu, starosti in velikosti živine.

Pri posameznih zdravilih bomo razložili, koliko se vsacega zdravila po raznosti živine rabiti sme, sploh pa veljajo sledeča pravila:

Največ zdravil potrebuje goveja živina, konj le tri četrtine, prešič šestino, ovca osmino, in pes dvanajstino mere, katera se za goved potrebuje.

Kar starost zadeva, se da živini o prvem polletu le dvanajstina, k večem šestina, in vsako prihodnje

polletje šestina več, tako da se s tretjem letom daje cela mera, ki je temu plemenu živine odločena.

Velikost živine le pri pesih velik razloček napravi, tako da se majhnim pesam le četrtinka ali polovica mere, ki je za velike odločena, daje. Pri drugi živini pa dela velikost le mali razloček.

III. Oblika (podoba), v kateri se zdravila rabijo.

Zdravila se živini ali notri dajejo, da jih zavžije, ali se rabijo v brizgljah, ali na površno kožo ali na zunaj vidljive žlemnate kože.

A) Notri se dajejo zdravila: 1. v celih kosih, 2. v štupi, 3. v tekočini ali v tako imenovanih vlivkih, 4. v testu.

1. V celih kosih se samo soli dajejo, ki se živini v jasli polože, da jih liže.

2. V štupi se pa zdravila pri veči živini z nekoliko piče zmešajo, da potem vse skupej sne; mali živini se pa štupa ali sama v gobec strese, ali s tekočino: z vodo, ali z mlekom v gobec vlije, ali se ji le da, da sama vse skupej poliže.

3. V tekočini ali v tako imenovanih vlivkih se zdravila živini največkrat dajejo. Te se napravijo, ako se eno ali več zdravil, ki so že same na sebi tekoče, v vlivalnico (Eingussflasche) vlijejo in se zmes (Mixtur) imenujejo; ali če se trde zdravila v vodi ali drugi tekočini raztope, katerem raztoplina (Auflösuug, Solution) pravimo; ali če se cvetlice, perje ali korenine zelišč v vodi skuhajo, kar kuhovino (Abkochung, Decokt); ali s kropam poparijo, kar poparino (Aufguss, Infusion) imenujemo, katere se potem precede. in same na sebi ali z drugimi zdravili zmešane z vlivalnico živini v gobec vlijejo. Zdravila tako v živino vlivati je večkrat težavno,

zatorej se mora previdno ravnati. Živini se glava kviško vzdigne, in tekoče zdravilo se z vlivalnico ali z drugo dolgovratno posodo ali po lijaku v gobec vlije. Pri nepokojni živini se glava s posebno za to narejeno ujzdo (Eingusshalfter), ali z vrvjo, ki se okrog sprednje čeljusti zadrgnje in čez tram vrže, na kviško drži. Vlivati se pa mora počasi in večkrat prenehati, da se živini ne zaleti ali, da ji kakor pravijo v napačno luknjo ne pride. Posebno nevarno je, in se mora popolnoma zavreči, zdravila skoz nos vlivati, kar je v naših krajih še zelo navadno.

4. Zdravila se tudi v testu notri dajejo. To se zgodi, če se tekoča zdravila in štupe med sabo ali z moko in vodo, ali z medom ali z drugem sokom v testo zmešajo, katere se potem v manjših svalkih (Bissen) na malih lopaticah na zgorni del jezika v gobec devajo, in glava se živini tako dolgo kviško drži, da zdravilo požre.

Tukaj se mora opomniti, da ni vse eno, v kakovi podobi se zdravila notri dajejo, ker skušnja uči, da nekatere zdravila v tekoči podobi veliko bolj in hitrejše teknejo, kakor suhe v štupi ali v testu.

Posebno pri prežvekovalcih je bolje zdravila tekoče vlivati, ker tako naravnost v tretji želodec pridejo, suhe se pa v prvem želodcu s krmo zmešajo in še le potem prežvekovane v tretji želodec pridejo.

Vlitve bi bile sploh najkoristnejše, pa zmiraj se ne dajo rabiti, posebno kader je vrat otekel ali vnet, ali če so pljuča vnete, ker se vlitve vedno bolj ali manj s silo gode, in torej lahko kaj v sapnik pride, da se živini zaleti.

B) Zdravila v brizgljah (Klistire) se tako napravijo, da se že tekoča zdravila skupej zlijejo, ali trde v vodi raztope ali skuhajo ali s kropam poparijo, in da

se posamezne ali njih več skupej zmešanih v brizglje porabijo. Večidel imajo klistire namen, čeva sprazniti, toraj se navadno soli z oljem in milam (žajfo) rabijo. Tudi drisko odpraviti, krč in bolečine pomanjšati itd. se zamore včasih z brizgljami, v ta namen se razne zdravila za to odločijo. Orodje za to je navadna brizgalnica, čeravno včasih mazači to opravilo nerodno z rogom, osnikom itd. poskušajo.

C) Na površno kožo se zdravila rabijo: 1. v ovitku (Umschlag), 2. v mazilu (Salbe), 3. za kopanje (Bad), 4. za kadila (Räucherungen).

1. V ovitku se rabijo zdravila, ako se mazilo na platno namaže, ali če se moka lanenega semena, proso, otrobi, ali drugo žlemnato želišče v vodi, v mleku ali v drugi tekočini ogreje in tako testo v cunje zavije in na bolni del obveže, ali če se cunja v gorki ali mrzli vodi namaka in se okoli bolnega dela ovija. Potem se tudi imenujejo gorki in mrzli ovitki.

2. Mazilo je bolj tekoče in se naredi, ako se tekoča zdravila zmešajo, ali če se štupa v tekočini ali v olji, masti i. t. d. stopi ali pa z njimi zmeša, in se na posamezne dele ali na celo površje namaže, ki se potem z roko ali pa s slamnatim preveslam v kožo vdrgne. Največkrat se trpentinovo olje, kis, dišeči in žgani cveti, pa tudi ojstre zdravila rabijo za mazilo.

3. Pri kopanju se ali posamezni udje ali pa celo truplo v vodi skoplje, ali s tekočimi zdravili spira ali poliva.

4. Kadila se pripravijo, ako se skuhane zdravila, katere se kade, živini, ki je krog in krog s kocam ogrnjena, podstavijo, da se pod njo kadi; ali da se razne zdravila na žrjavico stresejo, ki dim narede, da se predivo, platno in druge reči nakadé in okrog bolnega

dela privežejo; pa tudi pri kemiškem razkroju neketere zdravila dim napravijo, ako se zmešajo, to so posebno klorne kadila, ki se mnogokrat rabijo, zrak v hlevih sčistiti.

D) Na odzunaj vidljiveh žlemnateh kožah se zdravila rabijo v ušesa, oči, v nosnice, v gobec, na spolovila i. t. d. v tekočini, v mazilu ali za kadila. Po delih dobé razne imena, kakor: voda za oči (Augenwasser), mazilo za oči (Augensalbe) i. t. d. Gobec se pa večidel spira s cunjo, ki je krog palčice ovita in z bolj tekočimi zdravili napojena.

Kadila se posebno v nosnice večkrat rabijo, ako se skuhan ječmen, poparjeno žaganje ali druge reči, iz katereh se kadi, v vreči okrog gobca in nosnic privežejo, da se živina puha nasope. Tudi pod bolno vime se postavljajo škafi z vrelem ječmenam i. t. d.

Vse te zdravila se ali mrzle ali gorke rabijo. Če se gorke rabijo, se mora posebno pri notridajanju in klistiranju na to gledati, da niso prevroče, kar se s tem poskusi, če se posoda, v kateri so zdravila pripravljene, na oko pritisne, in ako oko gorkoto lahko pretrpi, imajo pravo gorkoto.

Posebno zdraviloslovje.

Preden posamezne zdravila navedemo, je treba vedeti, kaj je zdravilo in kako se od strupov in živeža loči.

Zdravila imenujemo vse, kar živinsko truplo tako spremeni, da se škodljivost, katera je bolezen napravila, odvrne, ali bolestne spremembe, ki so iz tega v bolnih delih nastale, popravi, ali živinsko življenje tako vredi, da bolezen odvrne.

Živež imenujemo vse, kar živina jé, prebavila prekuhajo, iz česar se potem redilni sok napravlja, ki zopet nadomesti, kar se pri življenju po rasti delov porabi.

Strup pa imenujemo vse tisto, kar živinsko truplo tako zadene. da živini, če le nekaj malega od tega vžije, škoduje ali celo nje življenje v nevarnost pripravi.

Iz tega se vidi, da se zdravila od živeža, kakor tudi od strupov ne ločijo natanko, in da se zamorejo rečí, ki navadno živini za živež služijo, pri okoljšinah za zdravila rabiti, in da zamorejo tudi strupi, ako se po okoljšinah v primerni meri rabijo, zdravila biti.

Poseben razloček pa v tej zadevi stori pleme živine, tako, da zamore tista reč pri raznem plemenu, pri enem za strup, pri drugem za zdravilo, pri tretjem za živež služiti.

Razdeljenje zdravil.

Zdravila se po svojih raznih lastnostih razno razdele; eni jih po vidnih unanjih lastnostih, kakor po barvi, duhu, okusu, trdoti i. t. d., drugi potem razločujejo, od kodar se dobivajo, ali so iz rudnin, rastlin ali živál vzete; še drugi jih pa potem dele, kakor živini teknejo in kakoršne premembe v živalskem truplu storé, ako se rabijo.

Razdeljenje zdravil po njih unanjih lastnostih je zeló pomankljivo. ker se iz teh njih moč, in tudi kako in v kakih boleznih se imajo rabiti, celó nič ne zve.

Bolj primerno je razdeljenje zdravil potem, ali se iz rudnin, rastlin in živál pripravljajo, ker se po tem ložje spoznajo, nabirajo, in s tem se tudi njih prvine ložje razvidijo in njih moč in raba ste že nekoliko odločene.

Tisti pa, ki jih potem razdelujejo, kako živini teknejo, na to gledajo, ali imajo posebno moč za rasti, krvotok ali čutnice; jih razdelé v take, ki redé, mečé, in ali navzgorej z bljuvanjem ali navspodej z drisko truplo praznijo; ki krvotok in čutenje pomnožijo ali slabé, ali tolažijo, in v take, ki posebne dele zadevajo in pot, scanje i. t. d. pomnožujejo.

Mi bomo zdravila po bistvenih delih razdelili in posebno na to gledali, v katerem obstojnem delu zdravil zdravilna moč leži, in jih potem takole razdelili:

I. Žlemnate in oljnate zdravila.

Žlemnate in oljnate zdravila so bolj redilne, kakor zdravilne, mečé in voljne storé ude, na katere se rabijo, tolažijo bolečine in se rabijo posebno, da čutljive kožice, katerem naravnega žlema pomankuje in tudi druge bo-

leče dele prevlečejo in jih varujejo, da jih dražljive reči škodljivo ne zadevajo. Njih zdravilna moč je v žlemu ali olju, katerega imajo te vrste zdravila v sebi. Večidel se rabijo pri unanjih ranah za spiranje ali za obveze, da se z njimi napojeno predivo na rano naveže, pa tudi v brizgljah. Za notridajanje se ali štupa ali voda, ki se dobi, ako se skuhajo, in tudi olje, ki se iz njih napravlja rabi; pri olju je posebno treba paziti, da ni žarko, ker tako je ojstro, draži in drisko napravlja.

Rabijo se za notridajanje pri vnetljivih boleznih posebno prebavil in scavil, ali če je živina kaj razjedljivega ali ojstrega požrla.

Tu sem se štejejo:

1. Laneno seme in kar se iz njega naredi: moka lanenega semena, moka lanenega prešanja in laneno olje. Laneno seme se ali celo skuha, ali se zmelje in en del se v dvajsetih delih vode pol ure kuha, če se za vlivke rabi; če se pa na unanje dele naveže, se bolj gosto skuha. Namesto lanenega semena se tudi zamore ravno toliko prešanja v vodi skuhati, ki se potem za vlivke, brizglje in spiranje rabi.

Laneno olje se živini večkrat notri vlije, če so tuje reči, pesek, kamni in razjedljive stvari v želodcu, da žlemnate kože prevleče in jih spozle stori, da jim te tuje reči ne morejo škodovati in da se naprej spravijo. Ravno zavolj tega se tudi ko živino kolje, laneno olje večkrat rabi, posebno, ko so čeva s suhem blatom zaprta. Tega olja se naenkrat 14—21 dekagramov (8 do 12 lotov) veliki živini noter vlije, bolj majhini pa po velikosti in po starosti četrtinko, osminko ali dvanajstinko imenovane mere. Tudi na unanje dele, na kožo, da se bolj voljna naredi, pri ranah, da olje rano lepo prevleče,

in jo zraka varuje, da ji ne škoduje, se laneno olje rabi, tako da se predivo v njem napoji in na rane naveže.

2. Slez (Eibisch). Rabijo se njegove korenine in perje. Korenine se ali v štupo stolčejo in od enega do štirih lotov z drugimi zdravili zmešane notri dajejo, ali se jih 3—7 dekagramov (2—4 lote) v večih kosih v dveh bokalih vode pol ali četrtinko ure kuha in se potem precejene ali notri vlijejo, ali ž njimi unajni deli izpirajo. Njegovo perje se manjkrat rabi in večidel le skuhano.

To zeliše ima v koreninah in v perju veliko žlema, in ravno zavoljo tega se mu pri vnetljivih boleznih zdravilna moč prilastuje, ker mečí, zastale soke topi (tanjša) posebno, ako se prsni in trebušni deli vnamejo.

Njegova druga lastnost je pa kakor vseh drugih žlemnatih in oljnatih zdravil, da so slabi gorkovodi (Wärmeleiter) in da tedaj gorkoto dolgo obdrže, zavoljo česar so posebno dobri za gorke obveze, ako se perje ali korenine debelo razsekajo, v vodi gosto skuhajo in na bolne dele obvežejo.

Zelo enako moč ima in tudi zelo enako se rabi:

3. Cvetje in perje divjih popelnov (Käsepappel), ki rastejo na posipih, ob krajih potov, na pokopališčih, cvetejo meseca maja in junija. Takrat je najbolje perje in cvetice nabirati, na solncu posušiti in shraniti.

Rabi se večidel le v kuhovini 1—3 dekagrame (1 do 2 lota) perja na poliču vode za spiranje in brizglje; notri se živini le malokdaj vliva.

4. Cvetje in perje lučnika (Königskerze, Himmelbrand), raste v peščenih krajih in posipih, pa tudi na potokih in grabnih, ima dolgo steblo, iz katerega krog in krog cvetje raste in skorej celo poletje cvete.

Ko cvete, se perje s cvetjem vred nabira, suši in spravlja, rabi se enako, kakor divji popelni.

5. Korenine repja (Klette), ki raste po potih, pri mejah, na pašnikih, cvete meseca julija in avgusta; korenine so sladke in imajo nekoliko zopern duh, rabijo se le v kuhovini; za prešiče se repje za pičo rabi, živina se ga na paši večidel ne dotakne in je za ovce zavoljo tega na pašnikih škodljivo, ker jim volno puli, če te vanjo zaplete. Razun tega, da so korenine žlemnate, pomnožijo tudi nekoliko pot in scanje.

6. Korenine in perje lapuščka (Huflattig), raste povsod, kjer je mokro, cvete zelo zgodaj, večkrat že meseca februarja do maja; razun da so žlemnate, so tudi nekoliko grenke, se tudi le v kuhovini rabijo; posebno pri zastaranih prsnih boleznih njih zdravilno moč hvalijo.

7. Korenine in tudi včasih perje žajfnega zelišča raste na travnikih, na mejah in med grmovjem, cvete meseca julija in avgusta, se le malokdaj v kuhovini rabi: živina zelišče le v sili jé.

8. Korenine in perje gábeza, raste na mokrih travnikih in v grabnih, cvete meseca maja in junija, korenine imajo posebno veliko žlema v sebi in tudi nekoliko skupej vlečejo.

V poprejšnih časih so ga mnogokrat rabili pri driski, pri zadržavanem scanju i. t. d.; zdaj ga pa večidel le na unanje dele za spiranje in za ovitke rabijo. Pastirji s posebnem zaupanjem zdravijo z njim kostolome in vgnjide pri ovcah, ne da bi ravno posebno veči moč imel, kakor druge žlemnate zdravila.

9. Korenine in perje pasjega jezika (Hundszunge), ki raste na suhih in peščenih krajih, na potih i. t. d., cvete meseca maja in junija; surovo zelišče ima

zopern duh, ki se pa zgubi, ako se posuši, in tudi zopern okus; zavoljo tega ga le ovce in koze in sicer zelo nerade jedo, druga živina se ga pa celo ne dotakne. Zavoljo zopernega duha prežene to zelišče podgane, ako se še zeleno na kraj položi, kjer je mnogo te živali.

Sledeče zelišča, ki se tudi še med žlemnate štejejo, se celo malokdaj rabijo:

10. Korenine lepotice (Weisswurz).

11. Korenine in perje volovskega jezika (gemeine Ochsenzunge).

12. Perje pljučnega zelišča (velikonočnic) (Lungenkraut).

13. Korenine in perje zvitega korena (rother Weiderich).

14. Korenine in perje medvedove tace (Heilkraut).

15. Perje črevenke (gemeine Gänsefuss).

Tudi zledeče zdravila imajo mnogo žlema v sebi, so pa za živinske zdravila predrage; le pri očesnih boleznih, ako se z žlemnato vodo spirajo, se jih zamore enemu poliču vode 10 do 20 gramov (pol do enega kvintelca) primešati.

16. Arabski gumi, je posušen sok več vrst akacijevih dreves.

17. Rožičevo seme, kutine peške, jedra sladkih mandelnov.

18. Tudi otrobi in moka se med žlemnate reči štejejo, ki se pa ne rabijo za zdravila, ampak se le vodi pridevajo in močnate pijače napravijo; ali se pa drugem zdravilom zavoljo tega pridevajo, da se potem z vodo zmešajo in tako vse skupaj v testo sprimejo in in v svalkih notri dajejo.

19. Tudi živalske masti se zdravilom te vrste prištevajo ker ima jo z žlemnatimi zdravili enako moč, in to: Prešičeva mast (salo), goveja mast (loj), surovo maslo, konjska mast, pasja mast, zajčja mast i. t. d.

Vse te masti se večidel na unanje dele rabijo, ali se pridevajo mazilu, ali se same na sebi v bolni del vdrgnejo.

Na nekatere teh masti ljudje posebno drže, kakor na pasjo in zajčjo mast, vendar imajo pa vse to moč, da bolne dele mečé, topé, prevlečejo in dotiko zraka odvračajo, in ker so slabi gorkovodi, gorkoto dolgo obdržé, ima pa ena kakor druga zelo enako moč, le v tem se razločijo, da nekatere bolj dolgo tekoče ostanejo in se bolnega dela bolj poprimejo.

20. Tudi laško in ogrčno olje med te zdravila štejemo.

II. Sladke ali sladkornate zdravila.

Imajo mnogo sladčica (Zuckerstoff) v sebi in se same na sebi le malokdaj rabijo, ker nimajo ravno posebne zdravilne moči, razun da bolne dele mečé in topé, ampak so bolj dietetiške; drugem zdravilom se pa večkrat pridevajo.

Tu sem se štejejo:

1. Med, se nar večkrat v žlemnatih tekočinah stopljen rabi za gobec spirati, pa tudi druge zdravila se mu večkrat pridevajo, da se tako mazilo napravi.

2. Sladke korenine (Süssholz), se pri živini tudi malokdaj rabijo, in sicer ali v štupo stolčene ali pa v kuhovini. Vzame se jih 35 do 52 gramov (2—3 lote) za veliko živino.

3. Mana, razun da je sladkorna, je tudi nekoliko dražljiva, pa vendar pri živini ne napravi driske; je tudi predraga.

4. Tu sem tudi štejemo korenje in peso, posebno belo in burgundsko, ki ste zelo koristni za pičo posebno pri dolgotrajnih prsnih boleznih, ki se po pljučnici večkrat napravijo.

III. Grenke zdravila.

Grenke zdravila imajo mnogo grenčica (Bitterstoff) v sebi, so krepčavne, zboljšajo prebavljanje, ker nadomesté in tudi pomnožijo žolčno moč. Pri vnetlivih boleznih se pa ne smejo rabiti, ker so nekoliko dražljive.

Tu sem se štejejo:

1. Korenine encijana, ki raste v hribih, cvete meseca julija in avgusta; se med vsemi grenkimi zdravili največkrat rabi, ima največ in najbolj čistega grenčica. Rabi se posebno pri slabem prebavljanju, ker je ali želodec kaj pokvarjen ali pa prebavilni soki. Tudi po minulih boleznih je dober, da prebavljanje zboljša, da se živina pred popravi. Rabiti se pa ne sme pri vnetljivih boleznih v ta namen, da bi živina začela raje jesti, ker pri teh živina večkrat nerada jé, kar pa izvira iz vnetljive bolezni, ne pa iz pokvarjenega prebavljanja. Rabijo se največkrat v štupo stolčene korenine; katerih se dá veliki živini 35 gramov (dva lota), majhini pa 20 - 25 gramov (od enega do dveh kvintelcov), ki se ali s klajo zmešajo, ali pa v svalkih notri dajejo; pa tudi v kuhovini se zamorejo rabiti, če se na polič vode en lot, debelo zrezanih korenin skuha.

2. Perje mrzlične deteljce (Bitterklee), raste le na močvirnatih travnikih, še večkrat pa v lužah, cvete meseca maja in junija; se rabi v štupi, katere se

veči živini do 35 gramov (dva lota) notri daje, ali pa v kuhovini.

3. Cvetje tavžent rož (Tausendguldenkraut), rastejo velikokrat na solnčnih gričih med grmovjem, cvetejo meseca junija do avgusta. So že manj grenke, kakor poprejšnje, toraj se jih tudi v veči meri največkrat v kuhovini živinini daje, štupa se le malokdaj rabi.

Enako in v enaki meri, pa le malokdaj se rabijo:

4. Perje kardobenedikte (Cardobenedictenkraut), raste na grških otokih in na Španjskem divja, pri nas pa le, če se vseje; cvete meseca junija in julija, se nabera še predenj začne cveteti.

5. Perje in korenine cikorije (Wegwarth), raste povsod na potih in ob njivah, cvete od mesca junija do septembra.

6. Perje in korenine regrata (Löwenzahn), raste povsod in cvete od spomladi do jeseni, živina ga rada jé in posebno ovcam dobro tekne, če so mehkužne in črvnem boleznim podvržene.

7. Perje svetega Petra ključa (Erdrauch), rad raste na polji, v vinogradih in na vrtih, cvete od meseca junija do oktobra; posebno ovce in koze ga rade jedo.

8. Les in skorija kvasije (Quasia) in skorja kolombe (Kolomba), imate zelo veliko grenčica in ste skrčljivi, ste posebno koristni pri dolgo trpeči driski in griži, ki iz omehčenja, ne pa iz vnetih žlemnatih kož izvira, pri živini pa, ker ste predragi, se le malokdaj rabite.

9. Strjeni goveji žolc (eingedeckte Ochsengalle) je tudi zelo grenko zdravilo, pa se zavoljo tega, ker je predrago, pri drugi živini ne rabi, kakor, in sicer malokdaj, pri pasjih boleznih.

IV. Dišečogrenke zdravila.

Dišečegrenke zdravila so grenke in tudi dišeče in zavoljo grenčica imajo tisto zdravilno moč, kakor poprejšnje: da prebavljanje poboljšajo, prebavilne soke nadomestujejo in živino krepčajo; ker so pa tudi dišeče, dražijo in so toraj posebno koristne pri pokvarjenem prebavljanju, pri katerim so vse opravila življenja bolj lene; varovati se jih je pa treba pri vnetljivih boleznih.

Tu sem se štejejo:

1. Perje pelina, raste povsod, cvete meseca julija in avgusta, se velikokrat pri živini za zdravilo rabi, le za konje ni dober, ker jim je zelo zopern. Rabi se perje z cvetjem vred posušeno ali v štupo stolčeno ali v kuhovini; pri goveji živini od 35—52 gramov (dveh do treh lotov), pri ovcah od 20—30 gramov (dveh do treh kvintelcov); pa tudi od zelenega perja se izžmeti sok živini noter vliva.

2. Perje vratiča (Rainfarren), raste na bregovih vodá, okrog njiv na mejah, in vozarcah, cvete od meseca julija do septembra. Rabi se njegovo perje in cvetje in tudi seme enako, kakor pelin. Zavoljo zopernega duha in okusa so ga večkrat rabili zoper gliste.

Enako se rabijo:

3. Korenine grebnika (Nelkenwurzel), raste v grmovju in v logih, cvete od meseca junija do avgusta.

4. Cvetje hmelja (Hopfen), ki se zelo velikokrat po vrtih sadi, po mejah in grmovju pa divji raste, cvete meseca junija in julija.

5. Perje armana (Schafgarbe), raste povsod na travnikih, potih in livadah, cvete in zori celo poletje, je posebno za ovce dobra piča.

V. Zagoltnogrenke in zagoltne zdravila.

Te zdravila imajo v sebi mnogo zagoltnica, so toraj skrčljive, krepčavne, zmanjšajo izcejanje telesnih sokov in se toraj posebno rabijo pri mehkužni živini, pri dolgi driski in griži, pri mehkužnih ranah in vgnjidah in pri krvenju iz vmehčenih delov. Varovati se jih je pa treba pri pospešenem krvotoku, pri silovitih krvnih navalih in pri zdraženih in vnetih delih.

Tu sem se štejejo:

1. Hrastova skorja (lubad), ki se v štupo stolčena večidel le za unanje dele rabi: pri mehkužnih ranah in vgnjidah, ki se nočejo celiti, iz katerih rada kri teče in divje meso raste. Za zavživanje se pa rabi le voda skuhanih hrastovih skorij veči živini do 35 gramov (dveh lotov) na bokal vode, manjši pa do 20 gramov (dveh kvintelcov) pri omehčanih čevah, pri dolgotrajni mehkužni griži, pri prelenem prebavljenju. Tudi za kopanje ali spiranje pri omehčanih rahlih bolnih delih so večkrat hrastove skorje koristne.

2. Šiške in ježice imajo še več zagoltnica v sebi kakor hrastove skorje; toraj naj se jih v enaki podobi pri enakih boleznih pa le na pol toliko rabi, kakor hrastove skorje.

Veliko manj zagoltne so in se toraj tudi veliko manjkrat rabijo:

3. Skorje krhlike (Bruchweide), bele vrbe (Kopfweide), divjega kostanja, jeséna, borovca, zelene orehove lupine, sok jerebikovih jagod (Vogelbeere), lupine margarala (Granatapfel), želod in divji kostanj; poslednja dva sta posebno dobra piča za prešiče, pa sta zmleta tudi za drugo živino. če se nanju navadi, koristna.

Tu sem se tudi še štejejo:

4. Korenine grižinega korena (Blutwurz), ki se večkrat rabijo, kakor tudi poprejšnje, ako živina kri šči, kervavo molze ali če krvavo blato od nje gre, pa le takrat, če to iz omehčanja teh udov izvira; pri vnetju se pa ne smejo rabiti.

5. Korenine gadovega korena (Schlangenwurz).

6. Steblja in korenine brožca (Färberröthe), ki ima mnogo rudečega barveca v sebi; toraj pri molzni živini, če to zeliše je, mleko rudečkasto postane, svojo skrčljivo moč ima posebno do kosti, katere tudi vžitju tega zeliša rudečkaste postanejo in zavojo tega se je tudi posebno zaupanje pridobilo pri kostolomnici (Knochenbrüchigkeit) goveje živine.

VI. Dišeče ali aromatiške zdravila.

Dišeče ali aromatiške zdravila imajo več ali manj nekega dišečega olja v sebi, ki je ali v cveticah, ali v perju, ali v semenu, ali v koreninah, katero, ker je silno bežljivo, vročina izžene; toraj se te zdravila ne smejo kuhati, temuč le pariti. Te zdravila dražijo kri in čutnice, toraj pospešujejo krvotok, pomnožijo telesno gorkoto, kožno hlapenje in vse izcejanje telesnih tekočin, krč tolažijo, se toraj rabijo pri boleznih, ki iz oslabljenja bolnih delov izvirajo, ki se toraj morajo oživiti in zdražiti; varovati se jih je pa treba pri vseh vnetljiveh boleznih.

Tu sem se štejejo:

a) Dišeče perje in cvetje.

1. Bezgovo cvetje, ki se meseca maja in junija pri suhem vremenu nabira in posušeno spravi; zdraži kri in čutnice, pomnoži kožno in pljučno hlapenje in

se v boleznih rabi, ki iz prehlajenja izvirajo, ako niso vnetljive. Rabi se štupa v svalkih, ali poparino, veči živini se ga da 35 do 70 gramov (2—4 lote), ovcam in prešičem 9 do 17 gramov (pol do enega lota) in pesam 2 do 4 gramov (pol do enega kvintelca). Poparina se napravi, ako se 1 del z 10 deli kropa polije in to četrtinko ure pokrito stoji. Na unanje dele se le malokdaj z vodo ali mlekom napravljeni ovitki rabijo.

2. Kamilčne cvetice se nabirajo, ko cveto meseca julija in avgusta, se posušene v zaprtih posodah shranijo, ker bi se sicer izdišale. Razun dišečega olja imajo tudi grenčica v sebi. Notri se dajejo navadno, če živino napenja in grize, ako se scavnica zavoljo krča zapira in sploh pri krčnih boleznih brez vnetja. Dajejo se veči živini v štupi od 35 do 70 gramov (2—4 lotov), manjši od 8 do 17 gramov (pol kvintelca do 1 lota), še večkrat pa v parini v vlitvah za brizglje, ali pa na unanje dele za spiranje in ovitke.

3. Žajbelnovo perje je dišeče in zagoltno, toraj tudi skrčljivo. Največkrat se rabi v kuhovini pri unanjih boleznih za spiranje mehkužnih ran in gobca.

Ravno tako, kakor do sedaj imenovane dišeče zdravila samo v nekoliko veči meri, ker so nekoliko slabši, se rabijo:

4. Isop, meta (Münzen), melisa, materni dušek (Quendel), vinska rutica (Rauch), timijan, resje, majaron, rožmarin in seneni drob, ki se na hlevih iz cvetic sena nadrobi, in kolikor več cvetja ima seno, toliko bolje je tudi seneni drob, toraj je planinski najboljši.

Za zavživanje rabijo se te dišeče zdravila le malokdaj, za spiranje pa se zelo velikokrat rabijo, večidel se jih več skupej zmeša in skuha.

b) Dišeče semena.

Dišeče semena so tudi nekoliko grenke in zavoljo tega zboljšajo prebavljanje, črveno gibanje želodca in čev pomnožijo, nabrane vetrove iz čev spravljajo in se toraj pri napenjanju večkrat rabijo, take so: Janež, kumna (Kimmel), kumarač (Dill), koper (Fenchel), vodni kimelj (Wasserfenchel). Tega semena se da v štupo stolčenega ali v svalkih ali v kuhovini konjem in govedi od 35 - 70 gramov (2 do 4 lote), ovcam in prešicem od 9—17 gramov (pol do 1 lota) in pesam $2^1/_2$ do $4^1/_2$ grama (1 škrupel do 1 kvintelca).

c) Dišeče korenine.

1. Korenine baldrijana (divji špajk), raste na suhih brdih, neka manj zdravilna vrsta se pa tudi nahaja na močvirnih lokah, cvete poleti. Posebno čutnice draži, pospešuje krvotok in spodbada žile popijavke, da nabrane razljive bolj popivajo, je toraj posebno koristen pri čutničnih boleznih, pri mrtudu, pri krču in pri nasledkih bolezen, ki obstojé v oslabljenju udov in v vodenih in meznih razlivih. Rabi se v štupo stolčena korenina pri veči živini od 17 do 35 gramov (1—2 lota), pri manjši živini pa šestina ali osmina te mere večidel v svalkih ali v kuhovini, če se debelo stolčene korenine skuhajo.

2. Korenine kalmeža, raste na močvirnih krajih, pri vodah in grabnih, cvete mesca junija in julija. Je nekoliko dražljiv kakor baldrijan, se pa vendar skoraj v ravno tistih boleznih rabi, posebno pri nasledkih vnetja žlemnatih kož sopil in se tedaj večidel štupi za kevžih pridene.

3. Veliki oman (veliki koren, Alantwurzel), v nekaterih krajih Nemškega divji raste, pri nas se pa

večidel sadi, cvete meseca julija in avgusta; se kakor poprejšni rabi pa redkokrat.

4. Korenine angelike, raste po hribih in dolinah, cvete meseca julija in avgusta. Rabi se pri enakih boleznih in v enaki podobi, kakor baldrijan.

5. Enako se rabijo tudi korenine luštraka, pri nas ga večidel sadé in se od tod tudi na vrtih sam zaseje, cvete meseca julija in avgusta.

6. Korenine arnike, od katere se tudi velikokrat cvetice rabijo in tinktura, ki se napravi, ako se 54 gramov (3 lote) arnikinih cvetic v enem litru dobrega vinskega cveta namoči in vžme. Raste na planinah, cvete meseca julija in avgusta, je zdravilo, ki se zelo velikokrat rabi za unanje in notranje dela. Na unanje dele se rabi za spiranje, je tudi že tako navadna, da se skoraj nobena rana ne celi, ne da bi se pri spiranju arnikine tinkture ne pridjalo; je koristna pri mehkužnih lenih ranah, katere sploh z dišečimi zeliši spiramo, jih bolj oživiti in nagnenje k celenju pomnožiti; pri prisadnih ranah je pa arnika škodljiva, ker preveč draži. Zavživa se pa štupa s korenin in cvetic do 17 gramov (1 lota) veči živini, cvetice se pa tudi parijo, korenine se parijo, večidel pa kuhajo, in sicer 35 gramov (2 lota) na liter vode. Razun bolezen, katere smo pri baldrijanu navedli, ima arnika tudi posebno zdravilno moč pri naslednjih boleznih možgan in hrbtnega muzga in pri oslabljenih ali omrtudenih delih, ako vslabljenje ali omrtudenje iz teh bolezen izvira.

VII. Smolnate dišeče in balzamiške zdravila.

Imajo mnogo dišečo-smolnatih tvarin, zelo dražijo, posebno krvotok, scavila in spolovila, pomnožijo kožno hlapenje in scanje, so toraj koristne pri boleznih v ka-

terih je krvotok bolj len, izcejanje in vcejanje bolj zadržano, toraj posebno pri nasledkih vnetja, kjer si prizadevamo, da bi popijavnice nabrane bolestne načinke popile in da bi se po tem ali po kožnem hlapenju ali pa po scanju iz trupla izpravile. Varovati se jih je pa posebno treba pri zdraženih in vnetih spolovilih in scavilih, ker že brez tega, ako se dalj časa rabijo, te ude dražijo in storé, da se vnamejo, da živina kri šči i. t. d.; posebno se pa pri breji živini ne smejo rabiti, ker zavoljo tega živina rada zvrže.

Tu sem štejemo:

1. Brinove jagode, ki se ali v štupo stolčejo in veči živini po 35 gramov (dva lota), mali pa po 8 gramov (2 kvintelca) dajejo, ali debelo stolčejo in na vodi skuhajo; ta voda se živini ali notri vlije, ali pa za spiranje unanjih delov porabi.

2. Lavorove jagode, ki se kakor brinove jagode rabijo.

3. Smrekovo brstje, ki se včasih na zunajne dele za spiranje rabi pri trdovratnih vgnjidah.

4. Perje sabine (strupeno brinje), rabi se ali v štupi, ali v kuhanini od 17—35 gramov (1—2 lota). Ako se dalj časa in v veči meri rabi, breja živina zelo rada zvrže.

5. Smole se dobivajo iz smrek, borovcev, jelk, mecesnov i. t. d. se potem bela, črna smola i. t. d. imenujejo. Borovčeva smola se imenuje navadni trpentin, mecesnova pa beneški ali vlečljivi trpentin; kolofonij se dobi, če se skuhan trpentin stopi. Smole se večkrat z drugimi rečmi, kakor: z rumenjakom, z voskom, z mastjo zmešajo, iz česar se dobro mazilo naredi, to se dobro prime in je tedaj posebno za obveze pripravna.

Smolnik se tudi iz smole kuha, se večkrat pri unanjih kožnih boleznih, pri garjah i. t. d. rabi in kmetje tudi pri nekaterih notranjih boleznih posebno zaupanje vanj stavijo, vendar nima druge zdravilne moči, kakor da na scavnico žene in da v čevah nabrane gliste mori in izpravlja.

Med te zdravila se štejejo tudi dišeče olja in to:

6. Trpentinovo olje, je zdravilo, ki se med vsemi zdravili pri živini največkrat rabi; napravi se, če se smola ali trpentin pari ali destilira. Je velikrat koristno, se pa tudi večkrat napačno rabi in tako živini škoduje. Ima tisto zdravilno moč, kakor sploh smolnate zdravila in je zelo dražljiv. Na unanje dele se največkrat rabi, da pot napravi, če se živina po celem životu s trpentinovem oljem poškropi, da se potem s slamnatim preveslam v kožo drgne in živina dobro odene. Tudi tako imenovanem ojstrem mazilom se večidel trpentinovega olja pridene; te se rabijo ali same na sebi, kakor odvodilne zdravila, ali če se z njimi trak ali usnje, ko se zavleče, napoji. Tudi pri kožnih spušajih, pri garjah i. t. d. se večkrat s pridam rabi. Pri ranah, posebno pa na kopitih se tudi trpentinovo olje velikokrat rabi, ki pa večidel škoduje, ker je preveč dražljivo. Notri se največkrat daje pri smolikah, pri zastaranih pljučnih boleznih, pri mrtudih in sicer veliki živini od 4 do 17 gramov, (1 kvintelca do 1 lota), mali živini pa od 70 centigramov do 1½ grama.

7. Borovčeve (smolnikovo) in brinjevo olje imata tako moč kakor trpentinovo olje, se vendar le manjkrat rabita in sta bolj draga.

8. Lavorovo olje se dobi, če se lavorove (lorberjeve) jagode v vodi kuhajo in plavajoče olje posnema; imenuje se tudi velikokrat lorberjevo mazilo,

ker je gosto kakor mazilo; se večidel s trpentinovem oljem ali z drugimi enakimi zdravili zmeša in le na unanje dele rabi, da mehča in draži.

9. Jelenovo olje, ki se dobi, ako se živinske kosti, parklji, kopita, rogovi suho destilirajo; ker se v ta namen največkrat jelenovi rogovi rabijo, se to olje imenuje jelenovo olje. Je dražljivo, krč tolaži in v čevih nabrane gliste mori, veliki živini se ga 4—9 gramov (1—2 kvintelca), mali pa 10 do 15 kapljic daje. Na unajne dele se večkrat okrog ran namaže, da s smradom muhe in druge mrčese odganja.

10. Tudi kamnovo olje (petrolej) tu sem štejemo, ki ima zelo enako moč z dišečimi olji, samo da ni tako hlapeče. Je zelo dražljivo in nobeno zdravilo se večkrat napačno ne rabi, kakor ravno to, ker ga vozniki, mojstri skaze in konjederci pri trebušnih boleznih, posebno pri grizenju brez razločka rabijo naj bodo bolni deli zdraženi in vneti ali ne.

11. Kafra, brez katere zdravnik o tako imenovanih slabotnih boleznih celo biti ne more, je izleček nekega drevesa, ki je zlasti v Kini domá in se kaferno drevo imenuje; če se zrezane veje, korenine, skorja in perje tega drevesa v bakren kotel denejo, in se pod njem zakuri, odžene vročina iz njih v priklopljeno in s slamo obloženo posodo kafro v podobi okroglatega vlažnega sivkastega zrnja, ki se mora potem očistiti. Večidel naših dišečih rastlin ima tudi kafro v sebi. Večkrat se rabi, če živina oslabi, životvorno moč zopet spodbuditi. Da se jo je pa treba pri vnetljivih boleznih varovati, se samo po sebi razume, in le pri nasledkih vnetja je koristna, da podpira zdravilno moč natore. Kafre se daje veči živini v štupo stolčene 2·25 do 4·50 gramov (pol do 1 kvintelca), mali pa 1 do 2 grama

(5—10 granov); da se pa zamore kafra v štupo štleči, se popred nekoliko z vinskem cvetom poškropi.

12. Med te zdravila tudi štejemo pibrovec (Bibergeil) in pižem, ki čutnično in krvno življenje zelo dražita, sta pa za živino predraga, in se tedaj k večem pri pesih pa le malokdaj rabita.

VIII. Smolnati gumi in balzami.

Imajo ravno tako zdravilno moč kakor ravno imenovane, se večidel le za kadila rabijo, za zavživanje pa se le malokdaj dajejo.

Tu sem štejemo:

1. Vožnik (stinkender Assant) je zelo dišeč in dražljiv in posebno čutnice krepi; toraj je posebno koristen, če so po prestanih boleznih čutnice oslabljene, udje omrtudeni i. t. d. 2. Amonijakov gumi 3. Mira. 4. Kadilo (Weihrauch). 5. Mastiks. 6. Peruvijanski balzam. 7. Kopajev balzam.

Te zdravila so soki rastlin, ki iz drevesne kože tečejo, če se koža prereže, ki se na solncu posuše in potem shranijo in tako po kupčiji iz tujih v naše kraje prinesejo.

IX. Zagoltno-smolnate zdravila.

Imajo v sebi razun smolnatih tudi zagoltne dele, so zelo dražljive, pa niso dišeče, toraj le tiste dele dražijo, s katerimi neposredno v dotiko pridejo. Zatoraj, če se notri dajejo, posebno čeva dražijo, storé, da kri bolj k čevam priteka, da se iz tega več sokov in žlema v čevah napravlja, da tako nabrano blato mehko postane in toraj drisko napravijo.

Imenujemo jih toraj driskne zdravila. Se pa morajo vedno s previdnostjo rabiti, ker zelo dražijo in tedaj lahko čeva vnamejo. Če so tedaj čeva že kaj zdra-

žene, se nikakor ne smejo rabiti. Tudi zavolj tega so večkrat škodljive, ker čeva po njih bolj lene in tope postanejo, če je zdravilna moč drisknih zdravil že nehala, in ravno zavolj tega po driski, če se je z drisknimi zdravili napravila, živino rado zapre.

Tu sem se štejejo:

1. Lopatika (Aloë), je posušen in strjen sok zelišča Aloë, ki v Indiji raste; ker se pa raznotero pripravlja in bolj ali manj sčistena prodaja, ima tudi v kupčiji razne imena; najmanj čista, pa najbolj dražljiva je konjska aloe, druge verste je jetrna aloe (Aloë Hepatica), in ker se ta vrsta pri nas večkrat rabi, od tod tudi ime lopatika (Hepatica); ima pa tudi še več drugih imen. Njena moč se ravna po meri, v kteri se živini daje, in po raznosti živine; če se je malo da, zboljša prebavljenje, je skrčljiva in toraj stori, da je blato bolj trdo in da manjkrat od živine gre; če se je pa več da, napravi drisko, kakor smo že zgorej omenili.

Koristna je tedaj takrat, ko so čeva tope in neobčutljive, da se zavolj tega mnogo trdega in suhega blata v čevih nabira, ki se redno ne izpravlja, posebno pa pri dolgotrpečih možganinih boleznih, pri tišavki, če se živini v glavi vrti, če jo meče, z eno besedo pri vsih boleznih, pri katerih si prizadevamo čeva zdražiti, da zavolj tega bolj kri k čevam priteka in tako od drugih delov bolj odteka. Pri grizenju ali klanju pa je škodljiva lopatika zavoljo tega, ker ima prepočasno moč, ki večidel še le v 24 urah drisko napravi in ker se po njej rade čeva vnamejo.

Rabi se v svalkih, ki se najložji narede, ako se lopatkine štupe in mila v enaki meri zmeša, da se v svalke sprimeta, Aloe se pa tudi v vodi ali v vinskem cvetu stopi, iz česar se aloe-izleček in tinktura pri-

pravlja, s tem se en del alovine štupe v štirih delih vode ali vinskega cveta stopi. Če se v vodi stopi, dobimo alovini izleček, če pa v vinskem cvetu, alovno tinkturo. Alovni izleček se kakor alovina štupa večidel notri daje v svalkih ali vlitvah, veliki živini od 1—3 dekagrame (1—2 lota); mali pa 70—450 centigramov (10 granov do 1 kvintelca). Alovna tinktura se pa le bolj na unanje dele rabi in je pri mehkužnih ranah, ki se nočejo celiti, pri katerih hoče divje meso rasti, posebno na kopitih najboljše zdravilo. Zmeša se večidel s polovico laškega olja, in rane se navadno s predivom, v tej tinkturi namočenem, obvežejo.

Po zavživanju lopatike čeva navadno bolj čutljive postanejo in se lehko vnemejo, toraj je treba živino med tem časom posebno varovati prehlajenja, in zavoljo tega Angleži, ki imajo navado pri konjih na spomlad drisko napravljati in to večidel z lopatiko storé, zaprejo dva do tri dni konje v temne zaprte hleve in živino čez in čez s koci odenejo, da se ne prehladi.

2. Gumigut je sok drevesa gumigut, ki raste divji v Siamu in Malabaru, ima ravno tako zdravilno moč, kakor aloe, pa ne vedno tako gotovo in stori pri pesih in prešičih tudi večkrat bljuvanje; ni tako v navadi.

3. Korenine jalape, zelišča, ki v Meksiki raste, imajo z aloe skoraj enako moč, samo nekoliko manj so dražljive, da pri veči živini še le takrat drisko napravijo, ako se jih ji 5—7 dekagramov (3—4 lote) da, pesi in prešiči pa blujejo, če se jim je do 150 centigramov (20 granov) da. Rabi se večidel štupa v svalkih, pa tudi v vlitvah.

Jalapna smola, ki se dobi, če se debelo stolčene korenine skoz dva dni en del v štirih delih kropa

namakajo, vendar se za živino le malokdaj rabi, ker je predraga.

4. Rabarbara je zeliše, ki ima mnogo vrst, rabijo se nje korenine v štupi, imajo mnogo grenčica v sebi, zavoljo kterega, ako se v manjši meri, to je od 17½—35 gramov (1—2 lota) dajejo, prebavljanje zboljšajo, črveno gibanje čev krepijo; le če se jih v veči meri do štirih lotov in še čez rabi, napravijo včasih drisko. So zavoljo tega in posebno, ker so zelo drage, pri ozdravljanju živine že celo iz navade prišle.

5. Ipekakuana je tuje zeliše, od katerega se v štupo stolčene korenine rabijo. Se šteje med najboljše bljuvavne zdravila, in se toraj le pri tisti živini rabi, ki zamore bljuvati, to je, pri pesih in prešičih. Da se štupe 70 centigramov do 4½ gramov (10 granov do 1 kvintelca) naenkrat na vodi, na olji ali v svalkih.

X. Ostre zdravila.

Te zdražijo dele, katerih se dotaknejo, in sicer tako, da jih zamorejo vneti, ne da bi čutnično in krvno življenje po celem truplu dražile.

Te zdravila se večidel pri unanjih delih rabijo kot odvodilne zdravila.

Tu sem se štejejo:

1. Česno, se daje živini večkrat, če se neče pojati ali goniti, naši mojstri skaze se ga pri vsaki priložnosti poslužijo.

2. Čebula, se večkrat stolčena kakor dražljivo zdravila na unanje dele obveže pri topih oteklinah, pri zastaranih vgnjidah.

3. Hren.

4. Seme črnega in belega ženofa.

5. Korenine čmerike (weisse Nieswurz), se rabijo v kuhovini večkrat za spiranje kože pri kožinih spušajih, posebno pri grintah, v štupo stolčena je za pese najbolji bljuvanje napraviti. Dá se pesu 7—20 centigramov (½—3 grane); pri drugi živini pa, ki ne bljuje, stori, da se ji gnjusi in riga.

6. Teloh (schwarze Nieswurz), se pri govedi in pri prešičih večkrat pod kožo vtakne; je najbolji, ako se sproti skoplje, če se rabi; posušene korenine se pa morajo poprej namočiti ali v vodi ali v kisu; v vodi jih namakati je bolje, ker bolj ojstre ostanejo, kis pa jim nekaj ojstrih tvarin vzame.

7. Ingver, je korenina zelišča iz tujih krajev, se je včasih posebno pri pokvarjenem želodcu, potem pri dolgotrajnih žlemnih izcejah sopil in pri smolikah rabila, vendar ni posebno koristna bila, in se zdaj le malokdaj rabi.

8. Podlesk (Herbstzeitlose), se zavoljo ojstrih svojih tvarin med strupe šteje, pri vodenici ovac so ga za posebno koristnega potrdili.

9. Divja buča (Zaunrübe), napravi surova in v veliki meri vžita, klanje; za zdravila se le malokdaj rabi.

10. Morska buča (Meerzwiebel), pri veliki živini nima posebne moči.

11. Volčji ali divji poper (Seidelbast), rabi se njegova skorja, ki kožo draži, se pa zamore le pri živini rabiti, ki nima dolge dlake.

12. Sena, je grm, ki raste v Afriki, na Laškem in Grškem, rabi se nje perje v štupi ali v poparini, ki pri mali živini rado drisko napravi, pri konjih in govedi pa le takrat, če se jim ga da zelo veliko.

13. Krotonovo olje, dobi se iz semena grmovja (Croton Tiglium), ki raste v izhodni Indiji, če se skuha

ali vžme. Je najhujše in tudi najhitrejši dristilo, ki že pri veliki živini od 35 do 70 centigramov (5—10 granov) v kratkem času drisko napravi. Rabi se toraj, če je živina zelo zaprta, in če druge zdravila ne morejo živine sprazniti. Ker je pa zelo ojstro in rado dele, kterih se dotakne, vname, se ne sme nikdar rabiti, ako je želodec, ali če so čeva zdražene ali celo vnete, in tudi pri noterdajanju je treba previdno ravnati, da v žlemnate kože gobca in požiravnika ne vjeda; zavoljo tega se večidel ali z drugo tekočino zmeša ali se pa z njim košček kruha napoji, ki se potem v moko zavije in živini da, da ga požre.

14. Španske muhe (Canthariden) se zelenoplavkasto svetijo, se k nam največkrat iz južnega Francoskega prinesejo, se pa tudi pri nas, posebno na lešovju in na jesénih nahajajo. Najbolje jih je zvečer nabirati, so zelo ojstre in posebno scavila in sopila zelo dražijo, se večidel le na unanje dele rabijo za ojstre mazila. Največkrat se v štupo stolčene rabijo, ki se drugem bolj ali manj tekočem zdravilam pridevajo in tako razne vrste plaštri in mazila napravijo. Če se en del štupe španskih muh v šestih delih vinskega cveta več dni namaka, se iz tega tinktura španskih muh napravi, ki se posebno velikokrat na unanje dele z drugimi zdravili zmešana v ojstri maži rabi, pa tudi kravam daje, če se nečejo pojati.

15. Euforbium, je posušen sok zeliša, ki v Afriki raste. Prodajà se v koščikih, ki se stolčejo in štupa se kakor španskih muh večidel ojstrem mazilom pridene.

XI. Omotice.

Omotice čutnično življenje mamijo in toraj bolečine in krč pomanjšujejo, akoravno se pri živinskih boleznih

ne rabijo tolikokrat, ki imajo tudi veliko manjšo zdravilno moč, kakor pri človeških boleznih. Čutnične bolezni že živino veliko manjkrat napadejo in obstoje večidel v vnetju in drugih premembah, ki na čutnice, posebno na njih središne dele (možgane in hrbtni muzeg) tišé in jih toraj v njihovih opravilih motijo, ovirajo ali opravila celo zatarejo.

Tu sem se štejejo:

1. Mak, je zelišče, ki raste v jutrovih deželah in v južni Evropi v divjem stanu, ima mnogo omamljivih tvarin v sebi, in sicer v perju, v glavicah in v semenu. Iz njega se opijum napravlja, če se iz teh delov vžeti sok posuši, ki v raznih vrstah prihaja iz jutrovih dežel v naše kraje. Za živinozdravniško rabo je veliko boljši izleček makovih glavic, ki se napravi ako se stolčene makove glavice v kropu namakajo, precejena voda pa se vsuši in rabi. Iz maka se tudi tinktura napravi, ako se en del makove štupe v šestih delih vode raztopi. Rabi se štupe in tinkture pri veliki živini 35—70 centigramov (½—1 kvintelca), pri manjši živini pa 2·20—4·50 centigramov (5 - 10 granov).

2. Pruska kislina (Blausäure) je najbolj omamljiva tekočina, ki se iz živinske krvi napravlja, razun tega ima pa tudi mnogo jeder to kislino, kakor jedra grenkih mandelnov, breskev, češpelj i. t. d. Ta kislina omoti med vsemi omoticami najhitreje in v najmanjši meri, tako, da že ene kaplice zamorejo malo živino ko bi trenil, umoriti. Je toraj strup in se za zdravilo celo malokdaj rabi.

3. Tobak, je zeliše, katerega smo iz Amerike dobili; rabi se za zdravilo posušeno perje, največkrat v kuhovini za spiranje pri kožnih boleznih, pri garjah, in tudi za uši. Tudi v brizgljah se njegova kuhovina

rabi, da bolečine in krč potolaži, kakor pri klanju ali grizenju. Za kadila so ga pri ovcah rabili, ako so se v nosne votline ovčji brenceljni nabrali, da je živina jela kihati, in tako brenceljne vun metala, kar pa ni posebno koristilo. V kuhovini ga vozniki večkrat pri grizenju živini vlivajo, ne da bi bil kdaj posebno koristen.

4. Volčje jagode (Tollkirsche, belladonna), raste v senčnih gojzdih, po hribih, posebno v razvalinah starih gradov; cvete meseca junija in julija. Akoravno je to zelišče za človeka zelo strupeno, vender živini ne škoduje, ki ga sicer ne jé, če se ga ji pa po sili da, ga zamore precej veliko brez škode vžiti. Lastnost, katero imajo vse omotnice, da očesno punčico zelo raztegnejo, ako se jih kaj v oči kane, je posebno temu zelišču lastna tako celo, da se ne pomanjša kmalo, če tudi velika svitloba v oči sije, kar se vendar sčasoma spet zgubi, ne da bi očem kaj škodovalo. Za živinsko zdravilo so ga živinozdravniki le iz človeških zdravil vzeli in hvalili so ga pri steklini, smrkelju, goveji kugi i. t. d.; pa pokazalo se je, da ni nič koristilo in je toraj celo iz navade prišlo.

5. Zobnik (Bilsenkraut, hyosciamus), raste v pustinjah, podrtijah, na potih; cvete meseca junija do avgusta; rabi se perje, ki je, dokler je še zeleno, zelo omamljivo, krč tolaži in mečí, in je tedaj pri zelo bolečih oteklinah za ovitke koristno, pa tudi v kuhovini ga rabijo za brizglje in za kopanje. Če se perje posuši, zgubi mnogo omamljivih delov. Med vso domačo živino je najbolj konjem škodljivo, pri katerih možganine bolezni napravi, ki pa kmalo brez nasledkov minejo. Druga živina ga zelo brez škode vžije in prešičem celo dobro tekne.

6. Smrdljiv koren (smrdljivec, gefleckter Schierling, cicuta), raste v takih krajih in cvete takrat kakor zobnik in se tudi tako rabi.

7. Vodna trobelika (Wasserschierling), raste na močvirih, studenčinah, grabnih i. t. d.; živina se je na paši navadno ogiba; ako jo vendar jé, ji škoduje, samo kozam se vidi, da ni škodljiva; za zdravilo se vendar le malokdaj rabi.

8. Kristavec ali strupeno bodeče jabelko (Stechapfel), raste v takih krajih kot zobnik, cvete meseca julija in avgusta; živina ga ne je; ako se pa živini soka iz tega želišča izžetega v veči meri daje, napravi vnetljive bolezni čev in možgan, v manjši meri vžito pa živini ne škoduje.

9. Strupen oreh (Krähenaugen, nux vomica), je sad ali seme drevesa, ki v izhodnji Indiji raste, je posebno velik strup za mesojede, posebno za pse. Za zdravilo ga rabijo pri boleznih, ki iz možganov ali hrbtnega muzga izvirajo, pri velikem krču, pri hromoti, pri mrtudenju i. t. d. Rabi se ga v štupi pri veliki živini 2·20—4·50 centigramov (½—1 kvintelca), prešiči, pesi, volkovi se pa s 35—70 centigramov (5—10 granov) že umorijo. Če se en del štupe v šestih delih vinskega cveta namoči, se dobi tinktura strupenega oreha.

10. Naprstek (Fingerhutkraut), raste v goratih, kamnatih gojzdih, posebno v smrečju in borovju, cvete od meseca junija do avgusta. Rabi se perje, ki na scanje žene in posebno žile popijalke spodbada, da bolj popivajo. Posebno moč ima pa do krvotoka, katerega slabí in storí, da žila prenehuje biti, tako sicer, da vsak peti ali osmi udarec zaostane, ako se to želišče dalj časa rabi. Ima pa tudi omamljive lastnosti, je toraj posebno koristen pri nasledku vnetja vodenih razliv, posebno v

prsni votlini in pri srčnih boleznih, pa tudi pri vodenih razlivah v možganih in hrbtnem muzgu.

Rabi se večidel štupa in veliki živini se je daje 2·20—4·50 gramov (½—1 kvintelca), manjši pa 35—70 centigramov (5—10 granov), pa tudi v kuhovini.

Med omotnice se tudi še štejejo:

11. Sladkogrenki les (Bittersüssstengel) mlečik (Gifthattig), pasje zelišče (schwarzer Nachtschatten), ljulika (Taumelloch), tisa (Eibenbaum), perje in jagode lavorovih češenj (Kirschlorbee-Blätter- und Beeren).

12. Tu sem tudi še štejemo tiste hlapeče tekočine, ki živino nekoliko časa popolnoma omotijo, da se celo nič ne čuti, ako se tega hlepa nasope; taki hlapeči tekočini ste žvepleni êter in klorofor. Tega hlapa se zamore živina nasopsti, če se ene ali druge teh tekočin v prešičji mehur vlije in živini toliko časa krog gobca priveže, da se ga nasope in potem v medlevco pade. Veliko živino že 35 gramov (2 lota) eno četrtinko ure omotita, malo pa 9 gramov (2 kvintela). Med tem časom se zamorejo zelo boleče operacije opraviti, ne da bi živina kaj čutila in če se prezgodaj iz omotice zdrami, se ji zopet nekoliko teh tekočin da, da se jih nasope. Trdijo, da tako omotenje popolnoma brez vseh škodljivih nasledkov mine. Pri živini ste se vendar te omotnici še premalo poskušale, da bi se to zamoglo že natanko razsoditi. Klorofor je po naših mislih vendar mnogo koristniši kakor žvepljeni êter.

XII. Vinsko-žgane zdravila (cveti).

So zelo dražljive, čutnično moč in krvotok pomnožijo in v veči meri vžite tudi živino vpijanijo. Za zavživanje se vendar same na sebi le malokdaj dajejo,

ampak večidel se v njih druge zdravila raztope, ali se jim pa pridenejo zelo velikokrat se pa na unanje dele rabijo za spiranje, vdrgnenje, za obveze i. t. d. pri oslabljenih ali topih unanjnih delih, da se oživé.

Tu sem se štejejo:

1. Žganje, se ga da le malokdaj zelo zdelani in trudni živini nekoliko kaplic na kruhu, kar jo za en čas zopet oživi in okrepča; v unanje dele se pa žganje zelo velikokrat vdrgne, ako so vmrtudeni, ali oslabljeni, ki vender ne smejo vneti biti.

2. Vino se tudi, kakor žganje živini na kruhu pa le malokdaj notri daje; navzunaj se pa večkrat ali v celo površje kože ali le na posamezne dele vdrgne.

3. Vinski cvet se sam na sebi za živinsko zdravilo le malokdaj rabi, k večem, ako se v unanje dele vdrgava; drugem zdravilom se pa večkrat prideva in sicer vsem žganem sostavljenem zdravilom, tinkturam i. t. d. Vínskemu cvetu je vedno več ali manj vode, kisa in drugih reči primešanih in kolikor bolj čist, toliko ložji je, toraj se njegova moč spozna po vagi.

4. Kafrovec se napravi, ako se en del kafre v šestih delih vinskega cveta raztopi, je zelo dražljiv in se toraj večkrat pri oslabljenih, vmertudenih delih v tako imenovanih žganih mazilih rabi.

5. Milovec (Seifengeist) se tudi le na unanje dele rabi enako, kakor kafrovec.

5. Med žgane zdravila se tudi akoravno nista žgana, salmijakovec (Amoniak) in jelenovec (Hirschhorngeist) štejeta, ker imata ž njimi enako moč in se tudi večidel kakor te v unanje dele vdrgneta; le salmijakovec se tudi včasih pri napenjanju notri vliva, ker ima moč, da gaze nase potegne in ž njimi združen razne soli napravi.

7. Tu sem tudi štejemo vse tinkture, ki se napravijo, ako se zdravila v vinskem cvetu raztopé; jih je mnogo, pa pri živinskih boleznih se jih vendar zelo veliko ne rabi; njih moč je razna po raznosti zdravila, ki je v vinskem cvetu raztopljeno.

Navadno se pri živini rabi makova, lopatkina, mirina, arnikina, in sicer pri boleznih, ki smo jih že pri teh zdravilih imenovali.

XIII. Ogelnate zdravila.

Ogli so razne vrste tako rastlinski kakor živalski; gnjilobo rastlinskih in živalskih delov zadržujejo, ker kislec nase vlečejo in se z njim družijo, pa tudi mokroto popivajo in se toraj sušilne zdravila imenujejo; šmrdečem delom smrad in barvanem barvo jemljejo; rabijo se tedaj na ranjene, zmehčane posebno na senjene (aufgelegene) dele, da ne začnejo gnjiti, kakor tudi na zelo smrdljive in mokre vgnjide, da jim smrad vzamejo in da bolj suhe postanejo. Ravno zavoljo tega so jih tudi večkrat pri kožinih ogrcih in smrklju rabili, pa pri teh boleznih brez koristi.

Tu sem se štejejo:

1. Saje, se med vsemi ogelnatimi zdravili največkrat rabijo in so tudi najbolj koristne, ker imajo v sebi mnogo smrdljivega rastlinskega olja. Največkrat se pri trdovratnih smolikah v nos vpihajo, pa se tudi notri dajejo in sicer od 17·00—50·00 gramov (1 do 3 lote). Tudi na unanje dele pri ranah, vgnjidah in kožinih spuščajih, posebno garjah se večkrat rabijo.

Razun teh se tudi rabijo:

2. Žgane kosti.

3. Žgano ali praženo žitno zrnje (rež, oves, grahora, leča i. t. d.), ki se pri trdovratnih driskah s

pičo zmeša in mnogokrat s pridom rabi, ima enako zdravilno moč, kakor prežgana juha, katero kmetje večkrat živini dajejo pri trdovratnih driskah. Razun teh so tudi še vsake vrste rastlinske oglja, ki se pa le malokdaj rabijo.

XIV. Alkali in zemlje.

1. Kali ali razjedljivi kamen (Aetzstein), je zelo razjedljiv in se toraj le na unanje dele rabi, bolestne otekline rasti ali rakove in druge vrste vgnjide, ki se nočejo celiti in pri katerih divje meso raste, žgati. Dobi se v majhinih belih stanšicah, ki se zelo rade raztopé, toraj je že zadosti, da se čez mokre dele ž njimi drgne, ali se pa v vodi stopé in potem se voda rabi. Ima pa to škodljivo lastnost, da se preveč razmaže in toraj preveč krog sebe seže, da bližnje dele razjé. Pa je tudi za živinsko zdravilo predrag in se toraj le malokdaj rabi.

2. Natron (Soda), se pri živini sicer nikdar sam na sebi ne rabi, ga vendar le zato navedemo, ker se natron, kakor tudi kali zelo rad s kislinami sprijema in tako razne soli stori, in ako se z oljem ali z mastjo zmešata, se iz tega milo naredi, in ker se v ta namen razne olja in masti porabijo, se tudi razne natronove in kalske mila napravijo.

3. Milo (žajfa), rabi se iz med mnogih vrst le zdravniško, beneško in navadno črno milo.

Zdravniško milo je najbolj čisto in obstoji iz sode in olja (navadno mandelnovega), in se največkrat notri daje, pa ne samo na sebi, ampak z drugimi zdravilo, največkrat z lopatiko zmešano.

Beneško milo obstoji tudi iz olja in natrona, pa ni tako čisto in se tedaj le večidel na unanje dele za

spiranje rabi, posebno zoper uši, katerem je olje tako škodljivo, da od njega pocrkajo.

Navadno črno milo se pa največkrat rabi in sicer za spiranje pri kožnih spuščajih, pri garjah, mahovnicah, za brizglje i. t. d. in tudi mazilom se večkrat prideva, ker zelo meči.

4. Živo apno je tudi samo na sebi razjedljivo in se tedaj v štupi le malokdaj na unanje dele, na trdovratne vgnjide poštupa, ali pri zastaranih smolikah v nosnice vpiha, da bi se žlema več napačno ne izcejale.

V vodi se rado raztopi in naredi apneno vodo, pa le živo apno, ne pa vogelnokislo, ki se zelo rado napravi, če je živo apno nekaj časa na zraku, ker vogelnokislino iz podnebnega zraka nase vleče, zavoljo tega se zdrobi in se v vodi več ne raztopi. Toraj je treba, da se živo apno za zdravniško rabo v popolnoma zaprtih posodah hrani ali da se apnena voda v dobro zaprtih do vrha nalitih posodah spravi, ker tudi apnena voda rada vogelno kislino nase vleče in iz njih neškodljive soli naredi, ki veliko manjši prostor povzamejo. Iz tega se tedaj vidi, da se mora v ta namen voda živega apna rabiti, ker bi sicer nič ne pomagala. Apnena voda se pa mora tudi, predenj se živini notri vlije, vselej odliti, in le čista voda se porabi, ne pa bela goša.

Živo apno se pa tudi večkrat z mastjo, oljem in beljakom zmeša in tako se dobro mazilo naredi, ki posebno rane in vgnjide rade celijo.

5. Klorovo apno, se večidel le za kadila rabi, da zrak sčisti, ker v zraku nabrane mijazme in nalezke razdene. V ta namen se klorovo apno v plitvi posodi topi, iz katere vedno klorovi hlapi kipé. Kdor pa hoče te hlape pomnožiti, naj vlije na klorovo apno žvepljene kisline. Za kadila se tudi včasih pri napačnih žlemnih

izcejah iz nosnic, kakor pri nevarni in kužni smoliki, klorovo apno rabi, pa tudi za zavživanje ga pri trdovratnih smolikah priporočajo, ne da bi bilo pri teh boleznih posebno koristno.

6. Ilovca, je posebno za ovitke koristna, ker dolgo mokroto v sebi obdrži; rabi se večkrat pri vnetljivih oteklinah ali z mrzlo vodo napojena ali se pa z raztopljenem solitarjem ali salmijakom napoji, ki njeno hladivno moč še bolj pomnožita.

7. Bolus, se na unanje dele tudi kakor ilovca za ovitke rabi, ker pa ni nič bolj koristen kakor ilovca, bi bila zapravljivost ga rabiti, ker je predrag. Za notri dajanje se je bolus pri mladih teletih in žebetih zaupanje pridobil pri hromoti (Kälber- und Füllenlähme), ne da bi bil posebno koristen.

XV. Kisline.

1. Kis (Essig), se večidel le na unanje dele za kopanje ali spiranje rabi, notri se daje le pri napenjanju.

2. Mravlinčina kislina, katero imajo mravlje z živalskimi olji zmešano v truplu, se napravlja, ako se mravljiša, ki se največkrat v smrečji nahajajo, posuše in v štupo stolčejo. Tako pridobljena mravlinčna kislina ima tudi smolnate in balzamske dele in se posebno pri ovcah večkrat rabi, ker prebavljanje zboljša in redi, in je koristna zoper črve in gliste, ki se pri ovcah največkrat zaredé.

3. Mineralske kisline, med katerimi se navadno le solitarjeva, žveplena, solna in karbolna rabi, so ali same na sebi (concentrirt), ali z vodo stanjšane. Same na sebi so zeló razjedljive, razjedo ali razžgejo organske dele, katerih se dotaknejo; z vodo močno

stanjšane so pa skrčjlive, obranijo, da se organski deli ne razkrojijo in da ne gnijejo. Rabijo se toraj na unanje in notranje dele. Na unanje dele za spiranje vgnjid, spuščajev, gobca in parkljev; tudi očesnem in ušesnem vodam se pridevajo. Za zavživanje se večkrat v pijači pa tudi v svalkih ali vlitvah dajejo, posebno pri nasledkih vnetja čev, želodca in drugih trebušnih delov, ako je značaj bolezni mehkužen, pri trdovratnih driskah, posebno pa pri krvnih boleznih, ko se kri rada razkroji, toraj pri mnogih vrstah vrančnega prisada, tudi pri goveji kugi jih močno hvalijo.

Največkrat se rabi solna kislina (Salzsäure), ki se dobi, ako se v dva dela vode en del čiste solne kisline vlije in veči živini se je na dan 17½—35 gram. (1—2 lota), ali v poliču vode ali z drugimi zdravili zmešane daje. Za spiranje se je pa 36 do 70 gramov (2 do 4 lote) enemu bokalu vode pridene.

Žveplena kislina (Schwefelsäure), tudi vitrijol, ali hudičevo olje imenovana, se večidel vzame, ako se kisline same na sebi kakor razjedljivo zdravilo rabijo. Stanjšana žveplena kislina se pa napravi, ako se v 6 delov vode en del čiste kisline vlije, in tudi ta stanjšana se v nekoliko manjši meri rabi, kakor stanjšana solnata kislina.

Solitarjeva kislina (Salpetersäure), se tudi večidel stanjšana (Scheidewasser) rabi, ki se dobi, če se v dva dela vode en del čiste solitarjeve kisline vlije. Rabi se v tisti meri, kakor solna kislina.

Karbolna kislina se rabi pri pijavkah, in sicer takó, da se eden del karbolne kisline v šestih delih vode raztopi, s to mešanico se brizglajo rane, iz katerih se gnoj cedí, tudi se s karbolno vodo namočeni predilni osvalčki položé na rane in se jih potem obveže.

XVI. Alkalske soli.

Ker soli imenujemo vsako zedinjenje kisline s podlago, bomo v tem razredu o zdravilih razne moči govorili; take so:

1. Potašel (kohlensaures Kali).

2. Soda (kohlensaures Natron).

Oba mehčita organske dele, posebno v nje razlito mezo; sta zavoljo tega posebno pri nasledkih vnetja koristna, ker razlito mezo mečita in stopita, in jo tedaj pripravnišo storita, da jo zamorejo popijavnice posrkati. Veči živini se ju daje 17½—35 gramov (1—2 lota) naenkrat, manjši pa od 4·50—9·00 gram. (1—2 kvintelca); na unanje dele se le malokdaj rabi in kader se rabi, se mazilom pridene, ker meči.

3. Magnezija (kohlensaure Bittererde), se rada kakor poprejšne zdravila s kislinami edini, se vendar za živinsko zdravilo le malokdaj rabi, k večem pri napenjanju prežvekovalcev in pri nekaterih pasjih boleznih.

4. Grenka sol (Bittersalz), zelo navadna, ima posebno moč do čev, pomnoži vcejo čevinih sokov in pospeši gibanje čev, zboljša tedaj prebavljanje, blato bolj mehko stori, pa tudi nekoliko hladi in krvotok tolaži; toraj se večjidel pri vnetljivih boleznih rabi, da se čeva spraznijo. Daje se je veliki živini 7—14 dekagramov (4—8 lotov), mali pa od 4·10—17 gramov (1 kvintelca do 1 lota), in to ali v štupi, ki se živini v posodo položi, da jo sama sné, ali se pa v svalkih ali v vlitvah živini poda.

5. Dvojna sol (Doppelsalz), ima sicer tiste lastnosti kakor grenka sol, samo mnogo močneja je in bolj drisko napravi. Daje se v tisti podobi in meri kot grenke soli.

6. Glauberjeva sol (Glaubersalz), se manjkrat rabi, kakor grenka in dvojna sol, ima z grenko solijo enako moč in se tudi enako rabi.

7. Kuhinjska sol (Kochsalz), je pri živinoreji posebno potrebna reč, se sicer zelo malokdaj za zdravilo rabi, ampak klaji ali pijači prideva, kar zelo dobro tekne in prebavljanje zboljša. Ker je pa predraga, se je živinorejci le malokdaj zamorejo poslužiti. Vsak teden bi imela vsaka veči živina 24 dekagramov (1 libro soli) dobivati. V mnogih krajih rabijo za živino namesto morske kuhinske soli, kamnitno sol v celih kosih (Steinsalz), kar je za živino, posebno za ovce zavoljo tega koristno, ker se jim celi kosovi v jasli položiti zamorejo, da jih toliko liže, kolikor jim koristi.

8. Vinski kamen (Weinstein), ima kakor imenovane poprejšnje soli posebno moč do prebavil, do žolčne in scavnične vceje in zavolj njegove rastlinske kisline tudi hladi, je toraj koristen pri vnetljivih boleznih, pa ker ima veliko manjšo moč in je tudi dražji, se v živinskih boleznih manjkrat rabi, kakor ravno imenovane soli.

9. Solitar (Salpeter) je navadno in najboljši zdravilo vročo in zdraženo kri vtolažiti, prehitri krvotok vmiriti in zgošeno, zastajočo kri stanjšati, in tako razkrojenje krvi odvrniti; toraj je med vsemi zdravili najbolj koristen pri vnetljivih boleznih. Njegova moč, kakor se zdi, je kemiška, ker obstoji iz tistih bistvenih delov, kakor podnebni zrak, iz kislica in gnjilica, in potem takem pri živini, ako se ji daje, tako kri čisti, kakor se v pljučah pri sopenju čisti. Ker pa kri tudi bolj tekočo stori in jo obvaruje razkrojenja, posebno nasledke vnetja zadržuje, da se meza in drugi bolestni načinki v vnete dele ne razlijejo. Rabi se na unanje in

notranje dele; na unanje dele se mnogokrat mrzlim ovitkom pridene, njih moč pomnožiti, pa tudi mazilom se večkrat primeša, ker topi in mečí; za zavživanje se zelo velikrat daje v pijači stopljen, enemu škafu čiste vode ali močnate pijače se ga 35—70 gramov (2 do 4 lote) prideva, potem se ga tudi z drugimi zdravili združenega ali v svalkih ali v vlitvah od 17½—35 gramov (1—2 lota) veči živini daje. Preveč solitarja pa želodec preveč zdraži, celo razje, zato se nikdar ne sme dajati pri vnetju želodca ali čev.

10. Salmijak (salzsaurer Amoniak), je zavoljo hlapečega amonijaka, iz katerega obstoji, bolj dražljiv in manj na blato žene in kožno hlapenje in scavno izcejo pomnoži, posebno zdravilno moč pa ima do žlemnatih kož, ker jih tako spreobrne, da bolestnega žlema več ne izcejajo, nabrani žlem zmeči in stanjša in tako stori, da se ložeje izcedi.

Se tedaj posebno rabi pri trdovratnem kevžihu, pri nasledkih vnetja, pri katerih se žlem bolestno izceja. Za zavživanje se ga daje veliki živini od 9—17½ gramov (½—1 lota); pa tudi na unanje dele se velikrat rabi za mrzle ovitke, za vdrgnenje in kopanje. Za mrzle ovitke se večidel s solatarjem zmešan ilovci pridene, ker hladi in meči in tako zdravilno moč ovitkov pomnoži, za vdrgnenje in kopanje se ga pa večidel 8 gramov (pol lota) na pol litra vode raztopi.

11. Galun, rabi se surov in žgan.

Surov galun je skrčljiv, pomanjša toraj bolestno spremenjene in pomnožene izceje žlema, vode in meze v organskih delih; se toraj na unanje, kakor tudi na notranje mehkužne dele rabi; na unanje dele pri mehkih ranah, vgnjidah, mahovnicah in garjah, kateri se z njegovo štupo potresejo ali z vodo, v kateri je raztopljen,

močijo. Tudi pri boleznih na parkljih in gobcu se z njim noge in gobec spirajo, ravno tako se tudi očesnem vodam primešava in v klestire rabi. Za zavživanje se pa dajo pri bolestnih žlemnih izcejah prebavil, sopil, scavil in tudi spolovil, ako so ti deli bolj zmehčani, da se preveč žlema izceja, da se iz tega ali trdovratne driske ali druge dolgotrpeče žlemne izceje iz teh delov napravijo, pa tudi takrat, če so te izceje celo krvave. Pri tem pa ti deli ne smejo nikdar zdraženi ali vneti biti. Pri unanjih delih se ga od 4—17 gramov (1 kvintelca do 1 lota) na pol litra vode razstopi, potem kakor hočemo manj ali bolj močno raztoplino napraviti; za očesno vodo ga je že 4 grame (1 kvintelc) zadosti, v kateri namen se večidel z žlemnatimi zdravili zmeša; za zavživanje se ga pa daje veliki živini od 4 gramov do 17 gramov (1 kvintelca do pol lota).

Žgan galun se dobi, če se surov galun na žrjavici zgreje in stopi, da vodene dele bolj zgubi, in potem v štupo stolče. Tako veliko ostrejši postane in je nekoliko razjedljiv in se toraj le unajno rabi pri kopitnih in drugih mehkužnih vgnjidah, ki se nočejo celiti, ki rade krvavé, iz katerih hoče divje meso rasti, tudi v nosnice se včasih vpiha.

12. Boraks (boraxsaures Natron) se iz vshodnje Indije k nam prinaša, ima ravno take lastnosti, kakor surov galun in zamogel bi se tudi v enaki meri in enaki podobi, kakor galun rabiti; ker je pa bolj drag in njegova zdravilna moč nič večja, kakor galunova, se za živino le malokdaj rabi.

XVII. Rudninske (metališke) zdravila.

V to vrsto zdravil štejemo vse tiste, ki se iz rudnin dobivajo. Ker je pa njih zdravilna moč po raznosti rud,

iz katerih se napravljajo, razna, bomo zdravilno moč pri vsaki rudi posebej naznanili.

Tu sem se štejejo:

1. Žveplo, se že samo na sebi, še večkrat pa z drugimi rudninami združeno v zemlji nahajo in sčišeno se v podolgastih koščikih prodaja, ki se v štupo stolčeno za živinsko zdravilo rabi. Ima posebno zdravilno moč do kožnatih delov, katerih izcejo premeni, posebno zdravilno moč ima pa do površne kože in je toraj pri vseh tistih boleznih koristen, pri katerih hočemo kožno hlapenje pomnožiti ali premeniti. Pa tudi mečí, in ker žlemno izcejo čev pomnožuje, tudi posebno pri mali živini, nekoliko na blato žene.

Rabi se na unanje in notranje dele; na unanje dele se večidel z drugimi zdravili zmešano v mazilo napravi. Žvepleno mazilo obstoji iz 1 dela žveplene štupe in 2 delov sala; zelo je v navadi pri vseh kožinih spuščajih, garjah, grintah i. t. d., akoravno pri teh boleznih žveplo samo le malo pomaga; za zavživanje se pa večkrat v vseh tistih boleznih daje, ko se po zatrtem kožnem hlapenju bolestne izceje v žlemnatih in vodenih kožicah napravijo, kakor pri kevžihu, pri smolikah in pri nasledkih vnetja sopil in prebavil. Daje se ga veliki živini od 9—35 gramov (½—2 lota), manjši pa od 2—4 grame (pol do 1 kvintelca) naenkrat; pri pesih pa žveplo skoraj pri vsaki bolezni rabijo in celo mislijo, da jih zamore marsikatere bolezni obvarovati, kakor pasje bolezni, stekline i. t. d.; akoravno to ni res, je vendar pri pesih žveplo koristno zdravilo, ker jih nekoliko na blato žene in kožine vceje vredi. Daje se navadno pesam žveplene štupe v vodo, da pijejo, kolikor se jim poljubi.

2. Smrdljivo žveplo (Schwefelleber), pri katerem je žveplo z kalijem združeno, tudi bolestne izceje žlemnatih kož vredi in pomnoži kožino hlapenje; ker ga je vendar zelo težko shraniti in ker se, ako zrak do njega pride, razkroji in razmaže, in ker njegovo zdravilno moč navadno žveplo že nadomestuje, druge žveplene zdravila ga pa še prekose, bi bilo prav, ako bi ga pri zdravljanju popolnoma opustili.

3. Jod se je še le v novejših časih začel za zdravilo rabiti. Med vsemi zdravili najbolj mečí zastarane, vtrjene žlezne otekline; ima posebno moč do popijavnih žil in limfatiških žlez, ker mezne razlive v žlezah zmeči, raztopi in popijavnice bolj spodbada, da te raztopline popijejo. Ako se jod dalj časa rabi, se celo žlezna tkanina razmeči in zgine. Toraj se posebno rabi pri vtrjenih oteklinah na vimenu, pri smolikah, pri brahorih i. t. d.

Za zdravila se vzame:

a) Hidrojodni kali (hydrojodsaures Kali), katerega se navadno 4—35 gramov (½ kvintelca) v dveh lotih destilirane vode za vdrgnenje ali spiranje raztopi.

b) Jodova tinktura, ki se dobi, ako se 4 gr. (1 kvintelc) joda v 35 gram. (2 lotih) vinskega cveta stopi, katere se 8 do 10 kaplic veči živini daje, ali pa v mazilu ali tekočinah v unanje dele vdrgne.

4. Živo srebro, je rasti živinskega trupla med vsemi rudami najbolj nasprotno, ker vse organske dele raztopi, njih rast ovira ali popolnoma zatare in tako rastopljenem in zmehčanem delam zmožnost življenja odvzame. Najbolj trdovratno se ustavlja prebavljivni moči želodca, se razprostre v najnežniši organsko osnovo, ne da bi mu bila prebavilna moč svoje raztopilne lastnosti kaj odvzela. Ker pa vse dele tako zmehča in topi, da jih popijavne žile zamorejo posrkati, tudi skoz to po-

pivanje pomnoži. Pa tudi vnetje ovira, ker je pri vnetju rast bolestno pomnožena, živo srebro pa rasti nasprotno.

Iz živega srebra se pripravlja več zdravil, zmed katerih se pri živini le sledeče rabijo:

a) Kalomel, je med zdravili, ki se pri živinskih boleznih rabijo, najmanj ojstro in hudo, in za zavživanje se kalomel daje pri vnetljivih boleznih možgan in sopil, pa tudi pri nasledkih vnetja teh delov, ako se pri vodenih ali meznih razlivah od njega pričakuje, da bo razlive raztopil, da se bodo zamogle popiti. Razun tega pa tudi zelo na blato žene, ne da bi želodec in čeva, ako se v mali meri rabi, zelo zdražila; toraj je zelo koristen pri trebušnih boleznih, pri katerih je živina hudo zaprta. Daje se ga veči živini 2—9 gramov (pol do 1, k večjem 2 kvintelca); manjši živini pa 35 centigramov do 1½ grama (5—20 gramov).

b) Sublimat, je zelo strupen. se toraj za zavživanje zamore le pri zelo trdovratnih boleznih poskusiti, kakor pri nevarni ali kužni smoliki, pri črvivnosti, pri garjah, ako druge pri teh boleznih navadne zdravila ne pomagajo. Daje se ga veliki živini 35 centgr. do 1 gramo (5—15 granov), mali pa 7—15 centigr. (pol do 2 grana). Na unanje dele se pa zelo velikrat rabi kot razjedljivo zdravilo, na zastarane vgnjide, mahovnice, garje i. t. d.; tudi očesnem vodam se ga včasih v mali meri pridene, in pri trdovratnih smolikah se zamore v nosnice vpihati. Rabi se v mazilu ali v vodi raztopljen, če pa hočemo, da zelo razje, ga moremo tudi na bolni del samega na sebi poštupati.

c) Rudeči precipitat, ki ima s sublimatom enako moč in se tudi zavoljo tega v ravno tistih boleznih ravno tako rabi, samo da se v vodi ne raztopi;

toraj ga na unanje dele v raztoplini rabiti ne moremo, ampak le v mazilu ali štupi. Je tudi strup.

d) Mazilo živega srebra se iz živega srebra napravi, če se en del živega srebra z štirimi deli sala tako dolgo meša in drgne, da vse skupej rujavo postane in da se svitlih krogljic živega srebra celo nič več ne vidi. Rabi se vedno le na unanje dele za vdrgnenje, ali sama na sebi, ali z drugimi zdravili združena pri vtrjenih oteklinah, da se zmeče in da raztoplino popijalnice popijejo, pri smolikah, pri vtrjenih in okrajšanih pogljivkah i. t. d. Tudi uši in drugi mrčesi pocrkajo, ako se ušiva živina s tem mazilom namaže, kar priča, kako nasprotno je živo srebro živalskemu življenju.

5. Bakro (Kupfer) je rasti organskih delov manj škodljivo, kakor živo srebro, je razjedljivo in skrčljivo. Rabi se od njega:

a) bakreni ali plavi vitrijol (schwefelsaures Kupfer), se le na unanje dele, kakor razjedljivo in skrčljivo zdravilo rabi pri garjah, mahovnicah, trdovratnih vgnjidah, pri bolezni na parkljih i. t. d. Rabi se ali v štupi, ali raztoplini ali v mazilu; pri rastoplini in mazilu se ga navadno 4 grame (1 kvintelc na lot) raztopline ali masti vzame; le pri očesnih vodah in mazilih se ga vzame deseti del te mere.

b) Zeleni volk (Grünspann), se le za razjedljivo zdravilo rabi, kakor bakreni vitrijol, ker je pa nekoliko huji, se ga toraj nekoliko manj daje, kakor bakrenega vitrijola. Rabi se večidel v mazilu.

6) Železo je v svoji moči živemu srebru ravno nasprotno, ker posebno rast organskih delov podpira, ker posebno kri krepi in tako vse organske dele bolj trdne in krepke stori; je toraj krepčalno zdravilo, ima tudi skrčljivo moč, je toraj posebno pri mehkužni živini,

pri žlemnih in vodenih izcejah, ki iz omehčanih in oslabljenih delov izvirajo, koristno. Rabi se od njega:

a) Pilenci (Eisenfeilspänne), ki se za zdravniško rabo morajo skoz platno presejati, ker bi bili sicer preojstri. Dajejo se pri otrudeni. mehkužni živini, da jo krepčajo, posebno če se živina zavoljo slabosti noče pojati in nerada breja postane; pri mehkužnih driskah, kader pa čeva ne smejo biti zdražene. Veči živini se jih da od 4—9 gramov (1—2 kvintelca), mali pa od 35 do 70 centigramov (5—10 granov). Ker se pa težko v želodcu prekuhajo, mora prebavilna moč želodca močna biti.

b) Skaje (Hammerschlag) se dobé, če se odpadki razbeljenega železa, ko se kuje, nabirajo, v štupo raztolčejo in skoz platno presejejo. Imajo ravno tako moč, kakor pilenci in se tudi v enaki meri in obliki rabijo.

c) Z razbeljenem železom ugašena voda, se večkrat mehkužni živini pri trdovratni driski piti da in tudi mehke rane in vgnjide se večkrat s tako vodo spirajo.

d) Jekleno žveplo (Stahlschwefel), se dobi, ako se zbeljeno železo z žveplam poštupa, da se zveže; da pa pri tem žveplo popolnama ne zgori, se ta rastoplina v vodi vjame, ki se potem drobno v štupo stolče in preseje. Rabi se pri slabem ali topem prebavljanju, zoper gliste, pri bolestnih vodenih in žlemnih izcejah, tudi pri trdovratnih smolikah i. t. d.

e) Železni ali zeleni vitrijol (schwefelsaures Eisen), se večidel le na unanje dele rabi ali sam na sebi ali z drugimi vitrijoli združen, s katerimi ima zelo enako moč, le bolj skrčljiv in manj razjedljiv je.

7. Svinec, je skrčljiv, vnetje pomanjša, tolaži čutnice in toraj tudi bolečine polajša, zavoljo svoje

skrčljive moči se rabi pri mehkužnih ranah in vgnjidah, ki krvave, ali pri katerih se mnogo gnoja ali gnojnice izceja, da so vedno zelo mokre, kri ustavlja in preobilne izceje pomanjša.

Od njega se rabi:

a) Svinčeni sladkor (Bleizucker), se rabi na unanje in notranje dele; na unanje dele pri kožnih spuščajih, pri mahovnicah, pri strelnem raku, pri žlemnih izcejah iz spolovil, pri opeklinah in tudi pri očesnih boleznih; za zavživanje se pa večidel daje pri smolikah, pri žlemnih izcejah sopil, tudi pri jetičnih boleznih se svinčeni sladkor rabi. Na unanje dele se rabi v štupi in v mazilu; za mazilo se ga vzame večidel 1 del na 4 dele masti; daje se ga veči živini 2—4 grame (pol do 1 kvintelca), in mali 35—70 centigramov (5 do 10 granov), večidel v testu.

b) Svinčeni kis (Bleiessig) se le na unanje dele in sicer zelo velikokrat rabi pri ranah in vgnjidah, če zelo močijo, ali če hoče divje meso rasti, pri kopitnem poškodovanju, pri kožnih spuščajih za spiranje, ovitke in za kopele, pri opeklinah je posebno dober v mazilu.

c) Svinčeno mazilo (Bleisalbe) se dobi v lekarnici, ki se napravi, ako se 4 deli lanenega olja, 1 del voska in 1 del svinčenega kisa skupej zmeša.

8. Cink, nekoliko draži in krči, pomanjša tako preobilne izceje, posebno žlemnatih kož; pri živini, ki zamore bljuvati, napravi bljuvanje.

Od njega se rabi:

a. Cinkov cvet (Zinkblumen, Zinkoxid) se le malokdaj in večidel le za zavživanje rabi pri preobilnih žlemnatih izcejah in nekaterih boleznih možganov in čutnic; veči živini se ga daje do 4 gramov (1 kvintelc.), mali pa 35—70 centigr. (5—10 granov).

b. Cinkov ali beli vitrijol se pa večidel le na unanje dele rabi pri kožnih spuščajih, vgnjidah, ker ima skrčljivo in tudi nekoliko razjedljivo moč, zelo močirne rane suši in celenje pospešuje, tudi očesnim vodam in mazilom se večkrat prideva; za zavživanje se pa le pesam in prešičem včasih daje, da bljuvanje napravi.

9. Antimon (Spiessglanz) ima posebno zdravilno moč do žlemnatih kož sopil in prebavil, ker žlemne izceje teh delov vredi, pa tudi mečí in topí in posebno popijavne žile spodbada, in jim popijavno moč krepí. Zdravila, ki se iz njega napravljajo, so posebno koristne pri nasledkih vnetja, pri bolestnih žlemnatih izcejah, pri boleznih limfatiških žlez in pri smolikah.

Od njega se rabi:

a. Surov antimon (roher Spiessglanz), je med antimonovimi zdravili najmanj hud, zboljša prebavljanje in pomnoži kožino hlapenje, in si je posebno zaupanje pridobil pri zastaranih smolikah in pri drugih boleznih limfatiških ali popijavnih žlez, katere posebno mlado živino večkrat napadajo, posebno pri boleznih prešičev se zelo velikokrat s pridam rabi, ker ravno prešiče zelo velikokrat katarališke bolezni sopil in bolezni prebavil napadejo. Daje se ga veči živini od 17—35 gramov (1—2 lota), mali od 4—9 gramov (1—2 kvintelca).

b. Rudeče žveplo (Goldschwefel), se posebno velikokrat pri bolestnih žlemnih izcejah sopil rabi, kakor pri kevžihu, pri smolikah i t. d.; tudi tako imenovanem štupam zoper kevžih (Kehlenpulver) se večidel pridene in je njih najbolje zdravilo. Daje se ga veči živini od 2·20—4·50 gramov (pol do 1 kvintelca) in mali 35 do 70 centigr. (5—10 granov) naenkrat večidel v testu.

c. Bljuvna sol (Brechweinstein), ima med antimonovimi zdravili največjo moč. Stori pri pesih, ako

se jim ga od 15—30 centigr. (2 - 4 grane), pri prešičih, ako se jim da 35—70 centigr. (5—10 granov) daje, da bljujejo; pri konjih in prežvekovalcih sicer ne napravi bljuvanja, ima pa posebno zdravilno moč do vseh kožnih delov, pomnoži kožno hlapenje in scavnično izcejo, žene na blato, pa tudi, če se po vnetju meza v dele razlije, jo meči in topi, in tako stori, da jo popijalne žile ložje posrkajo. Daje se ga konjem do 4·50 gram. (eden kvintelc), prežvekovalcem pa še nekoliko več.

10. Peklenski kamen (Höllenstein, geschmolzenes salpetersaures Silber), se dobi v belkastih ali rujavkastih koščikih, je zelo razjedljiv in dele, katerih se dotakne, razje in jih v črnkasto hrasto vsuši; za živinozdravniško rabo je pa predrag.

Razlaganje

spoznanja in ozdravljanja posameznih bolezen.

Predenj začnemo o posameznih boleznih govoriti, moramo r e d naznaniti, po katerem bomo drugo za drugo popisali.

Naša naloga je, vse bolezni konj, goved, ovac, koz, prešičev in pesov popisati; pa bolezni vsacega plemena posebej razložiti, bi zavoljo tega ne bilo primerno, ker je več bolezen, katere vse te plemena, ali vsaj njih več napadajo: morale bi se toraj pri vsakem plemenu posebej popisati, kar bi bilo pa zelo zamudno. Pri vsaki bolezni bomo tedaj najpoprej razločno povedali: katero pleme napada, in ako jih več plemen na ti bolezni zboleti zamore, bomo važnejši razločke naznanili.

Razdelili bomo pa bolezni v n o t r a n j e in u n a n j e, vsakotero teh po sedežu, in sicer:

A) Notranje bolezni.

I. Bolezni *možganov* in *hrbtnega muzga*.
II. Bolezni *sopil*.
III. Bolezni *prebavil*.
IV. Bolezni *scavil*.
V. Bolezni *spolovil*.

B) Unanje bolezni.

I. Bolezni *oči.*
II. Bolezni *ušes.*
III. Bolezni *kože, mišic, kostí, kit in vezkov.*

I. Bolezni možganov in hrbtnega muzga.

1. Vnetje možganov (Gehirnentzündung).

Vnetje možganov je bolezen, ki zamore vsako pleme živine, največkrat pa konje napasti.

Obstoji v vnetju možganov ali kožic, v katerih so možgani zaviti, ali v obojem skupej.

Znamenja te bolezni naznanijo se dvojnato: a) z *divjostjo,* ali b) z *topostjo,* kar se ali nanagloma prikaže, ali je pa živina že ene dni popred bolj lena, trudna, nerada jé, in blato bolj trdo in manjkrat od nje odhaja.

a) Pri *divjanju* je živina nepokojna, plašna, oči ji izstopijo, se svetijo in so večidel bolj rudeče, gleda divje, žlemnate kože nosnic in gobca so rudeče, večidel bolj suhe, sapa je hitra in težka, žila hitro bije, velikokrat 100krat v minuti, in je majhina, trda in močna, srce se večidel ne čuti; živina jé počasi, ali popolnoma neha, ali le včasih nevoljno po klaji hlastne, žeja je včasih pomnožena, blato gre manjkrat od nje, pa je suho in trdo, sči živina manjkrat in malo naenkrat, scavnica je bolj čista, kožno hlapenje je navadno pomnoženo in večidel se živina poti. V tem stanu ostane manj ali dalj časa, da jame noreti. Zdaj začne z nogami krog sebe biti, z glavo mahati, se spenjati, več-

krat celo v jasli skoči, grize in z zobmi škriplje, se trga od jasel, na tla meče, pa nanagloma zopet vstane in se pri tem večkrat, posebno na glavo, zelo udari. Po takem divjanju se zopet nekoliko umiri, pa le za kratek čas, in vsaka mala reč jo zdraži, da zopet začne noreti.

b) Pri *toposti* je živina neobčutljiva, stoji mirno s pripognjeno glavo, jo le nerada kviško vzdigne in večkrat na jasli nasloni, ali se od jasel vleče, ušesa pobeša, oči ima na pol ali popolnoma zaprte, gleda tamno in zaspano, žlemnate kože nosnic in gobca so mrzle, včasih blede, sapa mirna, globoka in le malo prehitra, žila ali naravno ali le malo prehitro bije, je mehka in polna, srce se le malokdaj čuti, živina ali popolnoma neha jesti, ali kmalo rada jé, kmalo pa se ji zopet klaja ustavlja, pri jedi večkrat preneha, kakor da bi se spozabila, pri pijači večidel gobec globoko v vodo vtakne, blato je večidel slabo prebavljano, suho, trdo in večidel črnkasto, sči malokdaj, pa precej naenkrat, živina ni po celem životu enako gorka, nekateri kraji so gorki, drugi mrzli, se ne zmeni za to, kar se krog nje godi, le če jo pokličeš, se zdrami, pogleda, pa kmalo zopet zadremlje, stoji večkrat dolgo na enem mestu, ne da bi se premaknila, če se prepeljuje, hodi leno, omahuje in če se spusti, obstane nezavedna, ali se krog vrti, ali naprej rije.

Te znamenja veljajo posebno od konja, akoravno se tudi pri drugi živini ta bolezen zelo enako prikaže, se vendar pri raznem plemenu nekateri razločki nahajajo:

Pri govedi se večidel z divjanjem prikaže, in preden se prične, se vidi, da ima živina ene dni popred težko glavo, da nerada jé, da svitlo in debelo gleda in ko začne divjati, se vede, kakor je govedi lastno, bôde, tuli; druge znamenje so, kakor pri konju, le

smerček postane suh in spokan, prežvekovati neha in molzna živina zgubi mleko.

Pri ovcah se pa ta bolezen le malokdaj zapazi, dokler še v vnetju obstoji; le če vrtoglave (drehkrank) postanejo, kar se iz te bolezni večidel napravi, se bolezen natanko naznani; začne se pa bolezen s tem, da ovce na poti naenkrat obstajajo in strmé, semtertje, večkrat čez druge ovce skačejo, se večkrat kam zadevajo in ranijo, z zobmi škripljejo, ječe in se večkrat od čede zgube.

Pri prešiču se naznani možganino vnetje z divjanjem, oči se mu svetijo in izstopijo, gleda divje, gobec ima slinast, s sprednjimi nogami koplje, z rivcam krog rije ali okoli leta, včasih se tudi zgrudi.

Vnetje možganov z divjanjem bi se utegnilo zamenjati z divjo norostjo (rasender Koller), s hudem klanjem in s steklino; vnetje možganov s topostjo pa s tiho norostjo. Znamenja, po katerih se druga od druge razloči, se bodo pri teh boleznih navedle; tukaj le ob kratkem poglavitniši razloček naznanimo. Od divje norosti se vnetje možganov loči, da je pri vnetju možganov z divjanjem divjanje prva prikazen brž o začetku bolezni; divjanje pri norosti pa sledí potem, ko je živina že nekaj časa bolj topa bila, in se s topostjo tudi večkrat vrsti. — Od kolike se loči v tem, da živina, kadar jo hudo kolje, v vsem vedenju naznanuje, da so hude bolečine v trebuhu, zavoljo tega se valja i. t. d., pri vnetju možganov se vse bolj v glavi kaže, s katero je, kakor s prednjimi nogami najbolj nepokojna. — Od stekline se loči, da stekla živina ni tako silno omotena, ampak silno občutljiva, grize, z rogmi bode, ali sicer bližnje reči poškodovati hoče.

Tek, izid in preopovedba bolezni. Pri divjanju bolezen hitreje preteče, kakor pri toposti. Pri prvi vrsti mora živini že v dveh do treh, pri drugi pa večkrat še le v petih do šestih dneh ali odjenjati, ali se vnetje možgan spremeniti v druge bolezni, ali pa živino možganini mrtud umoriti.

Popolnoma se živina po hudem možganinem vnetju le malokdaj ozdravi, temveč se zelo rado v norost, ali v omotico (Schwindel) spreobrne, ali jo pa začne metati, pa tudi mrtud rad polovico trupla, ali posamezne dele zadene, kar se po pobešenem ušesu, pobešeni trepavnici in gobčnici ene strani naznani. Pa tudi s smrtjo se ta bolezen velikokrat konča; pri tem se boleznine znamenja pohujšajo, žila je vedno bolj hitra in manjši, srce se zelo čuti; sapa postaja globoka, težka, grgrajoča, živina naglo hujša, se zgrudi in naenkrat pogine, ali se še nekoliko časa na tleh s smrtjo bojuje.

Najdba pri raztelesovanju. Krvne žile možganinih kožic in tudi možgani so s krvijo prenapolnjene, možgani bolj trdi ali bolj zmečeni; ako se možgani prerežejo, se od obeh krajev krvne kapljice prikažejo, večkrat je tudi kri v možganih razlita, v možganinih votlinah, ali pa tudi na dnu čepine se najde mnogokrat več ali manj razlite sokrovice. V drugih delih se le malo ali nič bolestnih sprememb ne najde; pljuča so včasih s krvijo napolnjene, želodec je majhen in stisnjen, semtertje rudeč, jetra prhke in večkrat rumene, čeva prazne, semtertje rudeče.

Uzroki bolezni. Iskrena, mlada, dobrorejena živina, katera obilo klaje dobiva, pa malo dela, je tej bolezni najbolj podvržena.

Pouzročijo jo pa gorki, soparni hlevi, pekoča solnčna vročina, ki živino v hlevu ali pri delu zadene; potem

pretesni komati in ujzde, silno težka vprega, prehlajenje, silovito poškodovanje glave, ako se živina na glavo udari, po glavi pretepa, omotice na pašah i. t. d.

Ozdravljanje. Najprvo, kakor pri vsaki bolezni, je tudi pri tej, da se uzroki, ki so bolezen pouzročili, odstranijo. Pri bolezni z divjanjem je treba paziti, da živina ljudi, druge živine in tudi sama sebe ne poškoduje, in tudi zdravila se živini le takrat dajejo, kader miruje.

Prvo, najpotrebniši zdravilo med vsemi je puščanje; pusti se pa krvi iz ene ali celo iz obeh vratnih žil veliki živini 4—6 kilogr. (10—14 funtov), majhini 80 dekagr. do 1½ kilogr. (2—4 funte); če v bolj velikem curku kri teče, bolji je. Včasih je potreba čez 10—12 ur puščanje ponoviti, ali tudi v tretje puščati; pri vsakem ponovljenem puščanju se pa odvzame 1 funt manj krvi. Posebno potrebno brez odlaganja je puščati pri divjanju.

Glava se z mrzlo vodo poliva, ali se v mrzli ali ledeni vodi zmočene platnene cunje, ali žakelčki z ledom ali snegom napolnjeni živini na čepino navežejo, kar se vsake pol ure ponovi, da so vedno mrzli.

Po notranji strani zadnjih stegen se vdrgne ostro mazilo. Vzame se za to trpentinovega in lavorovega olja, vsacega 35 gramov (2 lota), štupe španskih muh in euforbija, vsacega 4·50 gramov (1 kvintelc).

Brizglje, ki čeva praznijo, se zaporedoma rabijo, kakor ena od živine gre, se ji kmalo zopet druga da. Naredi n. pr. v bokalu vode močne žajfnice, prideni pol kozarca laškega olja in eno malo pest kuhinske soli.

Namen notranjih zdravil je, prevročo kri tolažiti, čeva prazniti in drisko napraviti, da bi tako kri od bolnih možganov bolj proti čevam pritekala. Rabi se večidel solitar, grenka sol, dvojna sol, kalo-

mel, bljuvna sol. Vzemi dvojne soli 10 dekagram. (6 lotov), solitarja 17 gram. (1 lot) v testu ali v vlitvi; ali dvojne soli 10 dekagr. (6 lotov), kalomela 4·50 gr. (1 kvintelc), v testu ali v vlitvi; ali grenke soli 14 dkg (8 lotov), bljuvne soli 4·50 gram., v testu ali v vlitvi. Če pa druge soli ni, je dobra tudi kuhinska sol, 17—20 gramov (10—12 lotov) naenkrat.

Zraven tega je pa posebno koristno, če se zamore živina v tamen, zračen, tih in prostoren hlev postaviti. Živini se celo nič ali le malo jesti da, najbolji je nekoliko zelene trav, ako se dobi. Piti se ji pa pusti, kolikor le hoče; na škaf mrzle vode se večidel 35—70 gram. (2—4 lote) solitarja pridene. Ako je mogoče, je koristno živino poletenski čas pod hladno milo nebo spustiti. Vreme ima veliko moč do te bolezni, huda vročina bolezen pohujša, hladno vreme, nevihte, viharji in dež jo pa polajšajo.

Homeopatična zdravila: za vnetje možganov. Aconit, daje se 2 do 3krat vsakih 5 minut, potem Belladona, po preteklih 2 urah pa Veratrum album. Ako po napadu sledi nezavednost in neobčutljivost, se da še opium.

2. Norost (Koller).

Norost je bolezen, ki konje in le redkokrat goved napada.

Obstoji v razlivih vode, sokrovice, ali meze v možganine votline ali na dno čepine, ki se napravi po vnetju možganov.

Znamenja bolezni. Norost je dvojne vrste: tôpa in divja, ki se večkrat premenuje tako, da topi norec divjati začne in divji potihne.

Pri *tôpi norosti* so glavne znamenja; omotenje, nezavednost, leno in nerodno gibanje, pri tem je pa sopenje in večidel tudi srčno bitje naravno ali celo prepočasno.

Občutljivost je pomanjšana, kar se pesebno na takih krajih, ki so v zdravem stanu zelo občutljivi, preiskuje; bolni živini se v ušesa seže, ali na kopitni svitek stopi, kar rada pusti in malo ali clo nič ne čuti. Stoji živina navadno s pripognjeno glavo, nepremakljivo, kakor da bi bila zamišljena, s pobešenimi ušesi, gleda strmo, noge neredno, večkrat navskriž postavlja, ako se ji nerodno postavijo, jih ne premakne, akoravno komaj stoji. Glavo večkrat na jasli ali pa na zid naslanja ali naprej tiši, in zavoljo tega to bolezen tudi tišavko imenujejo. Taka živina hodi počasi, noge visoko vzdiguje in jih silo težko postavlja; večkrat se zelo težko naprej spravi in ritnisko celo noče iti. Jé počasi, krmo dolgo v gobcu drži, zveči prenehovaje in krmo iz gobca spuša, ali obdrži nekoliko bilk, ki ji iz gobca molé, jé raje iz tal in iz jasel, kakor iz lojtre. Pri napajanju glavo zelo v vodo vtika, pije počasi in v dolgih požirkih, in večkrat gobec v vodi drži, ne da bi pila. Blato malokrat pa suho in trdo od nje gre. Vleže se malokdaj, in če se vleže, kmalo spet vstane. Ako se živina okrog goni, ali vpreže ali jaha, da se začne potiti, se znamenja, ki omotenje in nezavednost naznanjajo, bolj očitno pokažejo.

Pri *divji norosti* je pa glavno znamenje divje razsajanje; živina se ne da vstrahovati, bije z nogami, se spenja, v jasli ali v lojtro s sprednjimi nogami skače, z glavo buta v zid, ali v drugo reč, da bi jo kmalo razbila, sope s široko odprtimi nosnicami, gleda pisano. Čez en čas se vmiri in se tako vede, kakor tihi norc, pa čez dalj ali manj časa zamore spet začeti razsajati.

Največkrat živina pri delu, če se zgreje, ali če solnce preveč pripeka, začne noreti in krog sebi biti.

Divja norost bi se zamogla z vnetjem možganov z divjanjem, in tiho norost z vnetjem možganov z topostjo zmešati. Prvi dve se razločite tako le: pri možganinem vnetju se divjanje koj o začetku bolezni prikaže, pri norosti je pa živina popred omamljena, topa in tudi med boleznijo se divjanje z omamljenem vrsti; poslednji dve ste pa veliko težji večkrat komaj razločiti; nar gotoviše se zamore to po trpežu razločiti, ker, če bolezen že dalj časa traja, je gotovo že norost nastopila, in ker se pri vnetju možganov vendar znamenja vnetja, kakor vročina na čelu, bolj gorke in rudeče žlemnate kože gobca in nosnic, in zabuhle oči, ako ravno ne natanko, vsaj nekoliko naznanijo.

Pretek, izid in predpovedba bolezni. Divja norost navadno hitrejše preteče, kakor tiha. Trpeti pa zna večrat dolgo, cele mesce ali leta; pri hladnem vremenu, v jeseni in po zimi bolezen včasih odjenja, ali na videz popolnoma mine, pri veči vročini in bolj težkem delu spomladi in poleti se pa zopet prikaže. Popolnoma se živina le malokdaj ozdravi. Včasih se ti bolezni tudi še mrtud posameznih delov in božjast pridružita, ki iz nje izvirata. Pred ali pozneje pa živino za to bolezen bolno možganini mrtud umori.

Najdba pri raztelesovanju. V možganinih votlinah pa tudi na dnu čepine je mnogo vode ali sokrovice nabrane; možgani so večidel zmehčani. Le če je bolezen zelo dolgo trpela, se tudi v prebavilih nekatere premembe najdejo.

Uzroki. Ker norost ni nikdar prvotna bolezen, ampak vedno le nasledek vnetja možganov, zamorejo posredno vsi tisti uzroki norost pouzročiti, ki pouzro-

čijo vnetje možganov; vnetje možganov pa včasih preide, ne da bi se bilo očitno razodelo, ako ni zelo hudo bilo, in bolezen se še le takrat zapazi, ko je že norost nastopila.

Ozdravljanje. Zdravila, ki se pri norosti rabijo, so večidel tiste, katere smo že pri vnetju možganov navedli. Tudi tukaj je puščanje krvi poglavitno zdravilo, sosebno pri divji norosti, v začetku bolezni. Koristni so mrzli ovitki (ohladki) čez glavo, ostre odvodilne zdravila in brizglje, kakoršne smo pri vnetju možganov navedli. Notri se tudi dajejo zdravila, ki čeva praznijo in drisko napravljajo, kakor dvojna sol, bljuvna sol in kalomel, in ker je živina pri norosti trdovratno zaprta, je treba včasih bolj močne zdravila vzeti, med katerimi se lopatka najbolj potrjuje; v ta namen se vzame štupe lopatike in drobno zrezanega mila (žajfe), vsacega 35 gramov (2 lota), kar se skupaj v svalke zmeša. Ako se potem v 48 urah ne začne driska, daj še enkrat omenjeno zdravilo. Ko pa živina drisko dobi, se te dristila opusté in začnejo se rabiti, če je živina omamljena, dišeče zdravila, ki čutnice in žile dražijo, da bi popijavne žile v možganih nabrano vodo bolj popivale, in sicer: arnika, baldrijan, angelika, pelin, katerem se večkrat pridene kafre n. pr. štupe arniknih cvetic in štupe pelinovega perja, vsacega 17·50 gramov (1 lot), kafre 4·50 gramov (1 kvintelc), v testu; ali baldrijanovih korenin 35 gram. (2 lota), ki se pol ure v treh maslicih vode kuhajo, precejeni vodi prideni arnikne tinkture 4·50 gramov (1 kvintelc), trpentinovega olja 17·50 gramov (1 lot), v vlitvi. Posebno koristne so, in bolj kakor vse druge, pomagajo strežbinske zdravila, ki so ravno tiste, kakor pri vnetju možganov.

Glad ali *lakota* je poglavitno zdravilo norosti, ako je že tudi voda v možganih razlita, ker po lakoti se

spodbodejo vse srkalnice celega trupla, da začno pridno srkati vse, kar se posrkati da, razlito vodo, mezo, kri, pa tudi mast in loj.

Norost je poglaviten ali cesarsk pogrešek (patentni tadel, gesetzlicher Hauptfehler oder Gewährsmangel) in kupčijo se po postavah razdere, ako se kupec v 30 dneh pri sodniji oglasí.

Homeopatična zdravila. Ker je norost zmiraj nasledek vnetja možganov, so tudi zdravila enake, kakor pri prvi bolezni: Aconit, Chamomilla zaporedno z Opijumom, Nux vomica in Veratrum album.

3. Vrtoglavnica (Drehkrankheit).

Vrtoglavnica je bolezen, ki mnogokrat ovce, in malokdaj goveda napade.

Obstoji v tem, da se črv v podobi z vodo napolnjenega mehurčeka v čepini naredi, ki vedno raste, tedaj vedno bolj na možgane tiši in tako napravi, da živina zavednost zgubi, neredno hodi in se neredno vêde.

Znamenja bolezni: Navadno se ta bolezen začne z vnetjem možganov; ker se pa vnetje tankih možganinih mrenic malokdaj natanko naznani, se tudi ta bolezen pri ovcah večidel ne zapazi in če se zapazi, se s tistimi znamenji naznani, katere smo že pri vnetju možgan omenili. Ko pa vrtoglavnica nastopi, se tako-le prikaže: živina postane nepazljiva ali nezavedna, malo in počasi jé, in pri jedi večkrat preneha, drži večkrat glavo po strani, na poti jo večkrat v stran zavija, ali se krog vrti, ali glavo po koncu nosi in naravnost naprej leta, ali semtrtje omahuje, ostaja večidel za čedo, v hlevu pod jaslimi ali v kotu leži, in če se bolezen zelo pohujša, začne živino božjast lomiti in krč vleči. Sapa, kakor tudi srčno in žilno bitje dolgo časa naravno ostane, le proti koncu bolezni se pomnoži.

Z vrtoglavnimi ovcami bi se zamogli mesati tako imenovani glavotresci, ki zavoljo brenceljnov, v nosnih votlinah nabranih, vedno raznotero z glavo stresajo. Razločke bomo pri glavotresnici naznanili.

Pretek, izid in predpovedba bolezni: Ne ozdravi se živinče, ko se je črv v možganih zaredil, nikdar ne. Od časa do časa je živinčetu nekoliko bolje in videti je, kakor bi bolezen odjenovala, pa potem ga zopet hujše napade in vse boleznine znamenja postanejo večje in živinče poslednjič možganini mrtud umori. Pri starem živinčetu se bolezen večkrat cele mesece vleče, jagneta pa veliko hitreje poginejo.

Najdenje pri raztelesovanju. V glavi se najde zdaj tu zdaj tam med čepino in možgani eden ali več črvov v podobi mehurčeka, ki je velik kakor oreh, pa tudi kakor kokošje jajce; v votlini mehurčeka se najde na enem ali na več kupčekih več ali manj, makovemu semenu podobnih črvičevih glavic, katere vse se mehurja držé; imenuje se ta črv za to mnogoglavec možganov (Vielkopf des Gehirns). Kolikor veči je črvni mehur, toliko manj je na tistem mestu možganov, in tudi kosti so, ako na čepino tiší na tem kraju zelo tanke, večkrat celo luknjičaste, kakor preglodane. Živinče je večidel zelo shujšano, v prsni in trebušni votlini je večkrat voda razlita, včasih, pa le malokdaj so tudi pljuča ali jetra kaj malega spremenjene.

Uzroke vrtoglavnice iskali so zdravniki prejšnih časov v preveliki vročini, soparnih hlevih in sploh v vseh onih razmerah, katere povuzročujejo vnetje možganov. Mnogobrojne poskušnje zadnjih let pa so pokazale, da je sicer mehurček v možganih bližnji uzrok vrtoglavnice, da pa ne nastane vsled vnetja možganov,

temveč da mehurček ni nič druzega, kot ličinka (Larve) pasje trakulje (Hundebandwurm). Poskušnje so namreč pokazale, da pri ovcah v gotovem času nastane vrtoglavnica, ako se jim da zavžiti jajčeke pasje trakulje, nasproti pa se v pesu zaredi trakulja, ako se mu da mehurček iz možgan vrtoglave ovce. Kako jajčeki pasje trakulje pridejo v glavo ovac, se sicer ne da po vsem zanesljivo razložiti, pa toliko se vé, da z blatom pesov za trakuljo bolnih dostikrat odhajajo deli trakulje z mnogimi jajčiki, katere potem ovce na paši z zavžitimi zelišči v sé dobi.

Ozdravljanje le večidel v tem obstoji, da se vzroki odvrnejo, ki zamorejo bolezen pouzročiti, ker, ko se enkrat bolezen prikaže, je najbolje živinče zaklati predenj shujša, ker se skoraj nikoli ne zamore ozdraviti. Le zelo žlahtne španske ovce, ki so veliko vredne, bi se splačalo ozdravljati. Začetkom bolezni se jim pušča, trak na vrata zavleče, in grenke ali navadne kuhinske soli notri daje. Če se pa zamore spoznati, kje je črv, kar se zamore potem zvedeti, da je na tistem kraju čepinja tanka in se udaja, in živina velike bolečine občuti, ako se na ta kraj pritisne, se zna črv iz čepine vzeti, če se na tem kraju koža v podobi križa + prereže, čepina z ostrim nožem v podobi ⌣ prereže in vzdigne, in potem mehurček vun vzame. Čepinica se potem zopet nazaj pritisne in koža lepo čez njo poravna, in da vkup drži, s smolnatim trakom zalepi.

Zabraniti bolezen pa se priporoča, paziti na to, da se možgani vrtoglavih ne dajejo pojesti pesam, pa tudi je sploh paziti, da vsaj ovčji pesi nimajo bolezni trakulje.

Kot *homeopatično zdravilo* priporoča se začetkom vsak dan dvakrat Belladonna druge potence, kasneje pa po enkrat na dan.

4. Omotica (Schwindel).

Omotica je bolezen, ki največkrat konje, manjkrat pa drugo živino napade.

Obstoji večidel v krvnem navalu proti možganom, pa tudi v drugih premembah, ki živino za kratek čas omotijo, da se začne tresti in omahovati, ali celo da hoče pasti.

Znamenja. Ta bolezen poprej popolnoma zdravo živino nanagloma zgrabi, večidel po jedi ali po vpregi; živina obstane, z glavo stresa, omahuje, kakor da bi hotela pasti, se večkrat na vojnice, ali na kako drugo reč naslanja, se tudi večkrat v krogu vrti, je plašna; sapa je bolj težka in hitra, tudi srce in žila začneta bolj hitro biti, in koncem napada, ki le nekatere minute trpi, se začne živina po vsem životu ali posebno na glavi ali vratu potiti.

Pretek, izid in predpovedba bolezni. Ko napad mine, je živina zopet do druzega napada popolnoma zdrava. Drugi napad se pa v raznih dobah ponovi, včasih komaj nekaterokrat na leto. Navadno ta bolezen ni nevarna. Bolezen se ali popolnoma ozdravi, ali trpi vse življenje, vender pa v starosti živino večidel večkrat napada; ali se pa sčasoma v druge bolezni, kakor v tišavko ali božjast spreobrne; zavoljo te bolezni pa živina vender le malokdaj pogine, in ako se to zgodi, umori jo možganini mrtud.

Uzroki: Vse, kar zamore kri proti možganom gnati ali nje odtok od možganov zavirati, zna to bolezen pouzročiti, kakor, huda vožnja v veliki vročini, ozki, nizki in soparni hlevi, posebno če v takih hlevih živini preobilno kladejo in jo premalo prepeljavajo, solnčni žarki, ki dalj časa živini na glavo sijejo; posebno pa ozki

komati in pretesna oprava, ki glavo in vrat preveč stiskajo in tako store, da kri ne more redno iz glave odtekati; pa tudi spridena klaja, če je plesniva, sparjena i. t. d., ki želodec preveč razteguje in tako krvotok overa; tudi jeterne bolezni, kakor vtrjene in zelo velike jetra, zamorejo to bolezen pouzročiti. Poslednjič bolestne premembe ali zrastki na kosteh, ki možgane obdajajo, ki so živini že prirojeni, ali ki so se napravili, če je bila živina na glavo udarjena, ali ranjena, so večkrat neodpravljiv uzrok te bolezni.

Ozdravljanje. Pri ozdravljanju se mora posebno na uzroke gledati, ki so bolezen naključili, in večkrat že bolezen s tem ozdraviš, ako uzroke odvrneš. Ker pa napad le kratek čas trpi, se med tem druzega ne more storiti, kakor da se živini, ako je ravno pri delu, oprava odvzame, in da se ji, ako je moč, glava z mrzlo vodo polija; dobro je tudi, zlasti ako omotica po presilni solnčni svitlobi živino napade, čez očí ruto ali predpas vreči in jih tako pokriti. Sicer je pa za to skrbeti, da se omotica ne ponavlja, kar se s tem zgodi, ako se uzrok bolezni odvrne. Sicer je treba dobro rejeni živini puščati, — vselej pa je dobro taki živini take soli dajati (navadne kuhinske, grenke ali dvojne), da mečji blato odhaja, — ji večkrat glavo z mrzlo vodo umivati, ji zelene klaje dajati, in jo bolj na hladnem imeti. Če tako ravnanje ne pomaga, in če tudi z močnejšimi dristili (lopatiko) nič ne opravimo, je znamenje, da je omotica zavoljo notranjih uzrokov neozdravljiva. Takrat tudi ne pomaga ne arnika, ne bela cinkova štupa (Zinkblumen), čeravno nekateri nju zdravilno moč zelo povzdigujejo.

Pri *homeopatičnem ozdravljanji* priporoča se pred vsem nekolikrat Aconit, pri hudi omotici: Stram-

monium, ako omotica nastane vsled solnčne vročine: Cocculus, ako konj glavo globoko pobeša: Arnica.

5. Togota ali padica (Fallsucht).

Je bolozen, ki zamore vsako živino, posebno pa pese in prešiče napasti.

Obstoji včasih v krvnem navalu proti možganom, večkrat pa v posebnih, ne natanko znanih spremembah možganov in možganinih čutnic, ako se kakorkoli zdražijo.

Znamenja bolezni. Kakor omotica, tako tudi padica sicer zdravo živino nanagloma napade in obe bolezni se le v tem razločite, da je padica bolj huda bolezen, da se živina ne more več na nogah obdržati, ampak da na tla pade, med napadom zavednost in čut popolnoma zgubi, da glavo, vrat in noge krč prime ali božjast vije, oči in gobec živini navskriž vleče, živina prha, z zobmi škriplje, z gobca pene tišči, žila neredno bije, večidel je hitra, majhena, trda, srce zelo bije. Proti koncu napada gre večidel blato in scavnica nevedoma od živine.

Po napadu, ki nekatere minute do četrtinke ure trpi, je živina trudna in omamljena.

Pretek, izid in predpovedba bolezni. Pri tej bolezni so večidel prvi napadi manjši in bolj redki, pa sčasoma so bolj hudi in se večkrat ponove. Vender ne sledí napad za napadom po enakem času. Včasih ima živina več let to bolezen, čeravno se tudi primeri, da bolezen živino naenkrat hudo napade, da se napadi naglo ponavljajo in v nekoliko dneh živino umore. Ozdravi se ta bolezen popolnoma le malokdaj, ampak pred ali pozneji živina, večidel med napadom pogine po možganinem mrtudu, ali pa potem, da se, ko jo vrže, močno poskoduje, le malokdaj počasi hira, dokler ne pogine.

Najdenje pri raztelesovanji. Večkrat se pri raztelesovanju nič posebnega ne najde; včasih je voda v možganih razlita, ali se vodeni mehurčeki v možganih najdejo; tudi v čevih se včasih vidijo gliste in črvi; pa vse to ni stanovitno.

Uzroki so večkrat popolnoma neznani. Obdolžujejo sicer vse, kar zamore krvni naval proti možganom napraviti, da zna bolezen pouzročiti, pa večkrat živino ta bolezen napade, ne da bi jo bila kaka taka škodljivost zadela. Tudi gliste in črvi v čevih in jetrih se obdolžujejo, kakor tudi posebna prememba možganov in možganinih čutnic. Toliko je gotovo, da je mladi živini po stari, ki je bila togoti podvržena, posebno nagnenje k tej bolezni prirojeno. In mlado živino posebno takrat ta bolezen napada, ko doraste.

Ozdravljanje večidel le takrat kaj pomaga, če je uzrok znan, da se skrbi odvrniti ga, in da prihodnjič živine več ne zadene. Razun tega se pa le včasih zamorejo napadi pomanjšati ali odvrniti, če se dobro rejeni živini večkrat po malim pušča, živina bolj na hladno postavi, če se ji glava večkrat z mrzlo vodo polija in večkrat soli daje, ako se v veliki vročini za delo preveč ne rabi, in ako se vse odvrne, kar zamore krvni naval proti možganom napraviti.

Homeopatično se priporoča v prvi vrsti: Aconit, dalje Strammonium, ako se ponovi: Belladonna. Zabraniti ponavljanje daje se trikrat na teden kafre. Tudi Hysoscyamus, Sulphur in Kina se priporočajo.

6. Steklina (Wuth).

Je bolezen, ki le pese in živino pasjega rodu (lesico in volka) in pa mačji rod prvotno napade; taka steklina se imenuje prvotna.

Pa tudi vsaka druga živina zamore to bolezen dobiti, ako jo stekla živina pasjega ali mačjega rodu vgrizne, ali če se kake rane kri, sline in druge reči stekle živine dotaknejo; taka steklina se imenuje vcepljena.

Obstoji pa ta bolezen v posebni premembi možgauov, hrbtnega muzga in čutnic in pa v pokvarjeni krvi.

Znamenja. Steklina je dvojna: divja in tiha. Preden se očitno prikaže, se večidel nekatere predznamenja pokažejo: živina je žalostna, nemirna, rada po bolj tamnih krajih polega, večkrat po rečeh hlasta, začne malo jesti in se rada kolje. Ali te znamenja se tudi večkrat pred začetkom drugih bolezen prikažejo in tudi niso vedno zanesljiva; toraj so le pri pesih, katere je stekel pes uklal, in tudi takrat posebne važnosti, če se steklina v tistem kraju večkrat prikazuje.

Ko divja steklina pesa napade, se naznani na sledeči način: pes postane čmeren, otožen, tiho renči in njergá, je len, ne mara za besede gospodarja, ne miga z repom in se bolj po kotih potika, ne laja, kakor zdrav pes, ampak le renči, in če laja, laja hripavo, in lajanje neha s tulenjem; ne jé rad, hapa in hlasta po sapi, išče hlada in skače, ohladiti se, v vodo. Večidel do zdaj še ne ugrizne, ako se ne zdraži, upati mu pa vendar ni, nos ima vroč in suh, očesi rudeči in vedno bolj kalni postajate.

Pes je večidel zaprt, in če vender kaj blata iz sebe iztlači, je trdo, spi malo, le dremlje z odprtimi očmi, in se dremaje straši. Sčasoma tudi začne popadati, posebno druge pese, celo mrtve, pred katerimi se drugim gnjusi; pa tudi drugo živino, ljudi in celo kuretino.

Kolikor se bolezen hujša, toliko bolj plašen in nepokojen postaja, večkrat se od doma potepe in čez nekaj časa zopet nazaj pride, ali nevedoma naprej leti.

Očesi mu divje strmite, iz gobca se mu začnejo sline cediti; hodi, tava, glavo pobeša, se opoteka, pada na tla, se pa zopet pobere; le malokdaj zalaja, beži; boji se včasih (pa ne vselej) vode, mokrega in svitlega, več ne jé, vendar večkrat po kaki reči, ali sam po sebi hlastne in požre večkrat neprebavljive reči, kakor: slamo, usnje, cveke i. t. d.; požira težko, kakor da bi mu vrat skupej vleklo, pa tudi gobca večkrat ne more odperati in zaperati, ker so čeljusti, kakor da bi bile omrtudene.

Zavé se vedno manj, se nič več ne vleže, gleda potuhnjeno po strani, se s pobitem križem, večkrat s omrtudenim zadnjim koncem komaj naprej vleče in rep med stegna stiska, zelo hujša. Sline mu iz gobca in solze iz oči teko, dlaka se mu šetini, psi pred njim bežé, ko omedleva, peša, tava, se opoteka.

Konec je pa skoraj vsacega drugačen; so, ki jih kolje, grize, ki divjajo in razgrajajo pred smrtjo, so pa tudi, ki jo prav mirno sklenejo.

Pri tihi steklini je pes bolj top, ne uide od doma, ne popada ne živine ne ljudi, če ga iz tamnega kraja, kamor se rad vleže, ne zganjajo ali drugače ne dražijo, Mrtud čeljusti in zadnji konec popred napade, pa tudi shujša pes zelo naglo. Druge znamenja so zelo tiste, kakor pri divji steklini.

To velja od prvotne stekline pri pesih. Če je pa stekel pes človeka, pesa, konja, kravo ali drugo žival vgriznil, se zamore pri njih vcepljena steklina napraviti, pa ne brž, ampak še le čez več dni, ali več tednov, ali tudi čez več let.

Nekdaj so mislili, da se steklina vgriznenega človeka ali živine prikaže ali deveto uro, deveti dan ali deveto leto, in so se devetice grozno bali; pa vse to je prazna vraža.

Pasja steklina se, hvala Bogu! človeka najtežje prime; med dvajsetimi od steklega pesa uzgriznjenimi komaj enega steklina napade. Najraje stečejo ugriznjeni pesi, volkovi, mačke in lesice, pri katerih se steklina navadno do 7. tedna po vgrizenju prikaže, vender tudi pozneje zna živino napasti. Tudi konji, goved, ovce in koze stečejo večidel do 7. tedna, prešiči pa še popred. Naznanja se sledeče:

Pri konjih. Iz začetka so večidel nepokojni, plašni, se tresejo in omahujejo z zadnjim koncam, dlaka jim po koncu stoji, jesti se jim ne poljubi, blato gre manjkrat in suho od njih, zelo velikokrat se k scanju pripravljajo, žila bolj hitro bije, je majhina, trda in napeta, tudi sapa bolj hitra postane; konj razgeta z zamolklim nenavadnim glasom, pri žrebcih in kobilah se pojatnost pomnoži; še le čez en čas se začnejo živini penaste sline iz gobca cediti, se večkrat zelo vstraši, jo krč in božjast prijema, nekatera se vode in vsega mokrega in svitlega boji, začne krog sebe gristi in celo sama sebe včasih popada, pri tem težko požira. Včasih se živina bolj vmiri in vidi se, da je trudna, poslednjič zadnji konec mrtud zadene, da živina ne more več stati, ampak na tleh z nogami silno krog sebe bije, da jo peti ali šesti dan božjast zlomi.

Pri govedih se tudi skoraj ravno take znamenja pokažejo, one se vlečejo od jasel, nehajo jesti in prežvekovati, pijó pa velikokrat zelo, se strašijo, da se vse zganejo, se tresejo po vsem životu in mahajo z glavo, z zadnjim koncam omahujejo, včasih silno tulijo, gledajo plašno in divje, iz gobca se jim začnejo sline cediti, ki se pozneje spenijo, zadnjo čeljust večkrat krč na stran vleče. Živina postane nemirna in silno z rogama krog sebe maha in bôde, sapa in žila ste hitreje.

Živina naglo hujša, je večidel zaprta in tudi malo šči, akoravno se večkrat k temu pripravlja; pojatnost je tudi večidel pomnožena; krave ob mleko pridejo; zadnji konec tako oslabi, da živina ne more več vstajati, ampak da po tleh krog sebe bije. Božjast jo začne po celem životu lomiti, slabí vedno bolj, da peti ali šesti dan pogine.

Pri ovcah se skoraj enako pokaže, kakor pri govedih, samo da so ovce še bolj boječe in plašne in bolj tope, akoravno večkrat nenavadno skačejo, in se trkajo; vendar malokdaj grizejo, pa krč in božjast jih še bolj prime, tako, da jim večkrat glavo ali vrat proti trebuhu ali proti hrbtu zvije; v štirih ali šestih dneh poginejo.

Pri kozlih se bolezen v večem divjanju, kakor pri ovcah prikaže, pa tudi večkrat krog sebe grizejo in tudi sami sebe včasih popadejo.

Pri prešičih se prikaže s tem, da začnejo silno kruliti in divje in plašno po svinjaku razsajati, zelo krog sebe grizejo in rijejo, tako, da se po vsem rivcu okrvavé. Bolezen naglo preteče, sprednji ali zadnji konec je kmalo omrtuden in tretji ali četrti dan že večidel poginejo.

Pri mački se pa ta bolezen s posebno divjostjo pokaže, skače od kraja do kraja, od doma če more, uide in se daleč krog potepa; potem začne drugo žival skrivoma napadati in gristi; oslabi in mrtud jo zadene še le proti koncu bolezni, ki drugi dan potem pogine.

Ta bolezen se zelo lahko za druge bolezni spregleda, kar se je tudi že mnogokrat zgodilo.

Pri pesih se zamore s pasjo boleznijo, z grizenjem, z božjastjo, s padico, z možganinem vnetjem in vnetjem želodca in tudi s tem, ako so pesi zaprti, ali

če imajo gliste, ker pesi skoraj pri vsaki vnetljivi bolezni radi popadajo. To se zamore takrat toliko ložeji zgoditi, ako se v kraju od steklih pesov sliši; zavoljo tega je potreba vse znamenja na tanko opazovati.

Pri konju, govedi in drugi domači živini se zamore z možganinem vnetjem, z divjo norostjo, z vrtoglavnico, z grizenjem in tudi z druzimi boleznimi, kakor z boleznijo na gobcu i. t. d. so steklino že večkrat zmešali, ker se rado sodi, da je uklana živina, ako zboli, stekla.

Pretek, izid in predpovedba bolezni. Ko enkrat ta bolezen živino, ali prvotno, ali po vgrizenju napade, trpí navadno 3, 4 ali 5 dni, in se vselej s smrtjo konča.

Najdenje pri raztelesovanju. Če se živina, ki je po steklini poginila, raztelesi, se nič stanovitnega in nič bistvenega ne najde, tako, da se mora človek čuditi, kako so se mogle pri živini, za to boleznijo bolno, tako velike in strašne bolestne znamenja pokazati in kako je živina v tako kratkem času poginila, ker se pri raztelesovanju celo male spremembe najdejo. Kri je sicer vedno črna kakor smolnik in razkrojena ali spačena. Odvodne žile so večidel s tako krvijo napolnjene in v srcu se vedno mnogo strjene krvi najde, zavoljo črne krvi je tudi vse meso bolj črnkasto, pri tem pa mehko, kakor da bi bilo skuhano. Razun tega se najdejo včasih tu in tam posamezne rudeče lise v gobcu, v sapniku in požiralniku, v želodcu in čevah. Pod jezikom se včasih, pa le malokrat vidijo mehurčeki, kakor leča veliki, v želodcu pa tu in tam male črnkaste podolgaste lise, ki od tod prihajajo, ker se je kri pod nadkožico zasedla; ta nadkožica se večkrat omaji in male ranice se prikažejo. Razun tega se najdejo v želodcu večidel neprebavljive reči, kakor: slama, dlaka,

usnje, cveki, cunje, blato, pesek, i. t. d., večkrat je pa želodec s čevami vred popolnoma prazen; jetra in vranica so večidel večje, s črno krvijo napolnjene in zmehčane. Možgani so včasih s krvijo zaliti, mehki.

Uzroki. Kar zadeva posebno nagnenje k tej bolezni, je posebno pasji in mačji rod tej bolezni podvržen; katere pese in mačke, to je, katerega spola, katerega ploda i. t. d. rajši ta bolezen napade, se nič za gotovo ne ve. Za naključljivi uzrok se ima mraz in vročina, preslaba strežba in nesnažnost, pomankanje piče in pijače in sploh vse pomankljivosti, katere morajo pesi tolikokrat trpeti. Skušnja pa vendar uči, da se v krajih, kjer morajo pesi vse take pomankljivosti trpeti, steklina celo ne, ali le malokdaj prikaže. Najbolj verjetno je, da pes zavoljo tega najraje steče, ako se ne pusti po plemenu iti, posebno ako se pesice, ki se gonijo, okrog potepajo, in več pesov za njimi leta, ki drug druzega k pesici ne pusté; so tako zdraženi, se koljejo in zraven tega na vsem pomankanja trpé.

Razun tega zamorejo posebno podnebne spremembe vremena včasih to bolezen naključiti, ker nekatero leto le malo pesov steče, v drugih letih pa veliko, včasih jih steklina kakor kuga, mnogo naenkrat napade. Največkrat se pa bolezen po vgrizku razširi. Stekline strup je pa posebno v slinah, pa tudi v krvi in v vsakem drugem delu steklega pesa; pa ti strupi se morajo naravnost rane dotakniti, da bolezen pouzročijo. Toraj je tudi mogoče to bolezen nalesti brez vgrizka, ako se rane, ogrca i. t. d. deli stekle živine dotaknejo. Povrhne, kakor tudi zunanjih žlemnatih kož, ako niso ranjene, se pa zamorejo sline stekle živine dotakniti, ne da bi bolezen napravile.

Že zgoraj smo omenili, da zamore od pasjega in mačjega roda po vgrizku ali ranenju vsakatera druga živina bolezen nalesti; — ali pa potem tudi tako stekla živina zamore steklino naprej širiti, ni popolnoma gotovo. To pa je gotovo, da živina, če tudi grize, ne more druge živine ostrupeniti, dokler se ni pri nji stekline strup po truplu razlil.

Ozdravljanje. Ako živina na tej bolezni zboli, je zastonj jo ozdravljati, ker se še nobena za to boleznijo bolna živina ni ozdravila, akoravno so se že vse zdravila poskušale, in več njih se je že posebno hvalilo, katere pa vender nič ne pomagajo. Vse, kar se zamore storiti je, 1. da se odvrne, da se pri pesih in mačkah ta bolezen prvotno ne začne, 2. da stekel pes ali tudi druga stekla živina bolezni ne širi, in 3. da se pri ugriznjeni živini, kar je mogoče, brž vse stori, da se strup v kri ne vsede.

1. Da pesi ne stečejo, je potreba jih tako oskrbovati, da ne trpijo presilne žeje in lakote, vročine in mraza; nikar naj se jim ne brani po plemenu iti, ker to največkrat steklino izbudi. Nasproti je pa tudi preveliko mehkuženje pesov škodljivo; sploh je prav, da se vsi nepotrebni in potepajoči pesi pokončajo.

2. Ako je pa pes ali po vgrizku druga živina gotovo stekla, je najbolje jo brž pokončati. Ako se pa ne vé za gotovo, se pa vender sumi, da je bolezen, ki se pri pesu ali drugi živini prikaže, steklina, je treba živino zapreti v varen kraj, kjer ne more ne ljudem, ne živini škodovati in nanjo tako dolgo dobro paziti, da se bolezen razloči.

Je pa pes ali druga živina, o kateri se sumi, da je stekla, človeka ali živino vgriznila, ranila ali oskrunila, je pa treba, ako se zamore zgoditi, da se stekline

sumljiva živina ne ubije brž, ampak da se tako dolgo varno zapre, da se bolezen gotovo razloči, ker se potem razsodi, če se ima kaj storiti pri vgriznjeni živini ali človeku. Ako se najde, da pes ni bil stekel, ki je človeka vgriznil, je to velika tolažba vgrizenemu, da vé, pri čim da je!

3. Da pa vgriznena živina ne steče, se ravnanje po tem vredi, če se za gotovo vé, da je bila živina, katera jo je ugriznila, stekla, ali če se le sumi. Ako se vé, da je bila stekla, se manj vredna živina, kakor pesi, mačke, perutnina brez zamude pokončá in globoko zakoplje, živina večje vrednosti se pa začne tako ozdravljati, da bi se bolezen ne prikazala. Ako se pa le sumi, da je bila stekla, ali če se za gotovo ne vé, ali je bila vgriznjena ali ne, se mora na tako živino skoz šest tednov na tanko paziti, in ravna se z njo tako-le: Rane, katere se najdejo, se kolikor popred, toliko bolje s toplo vodo, ali če take pri rokah ni s scavnico spirajo, da se strup odpêre. Potem se rana brž z razjedljivimi zdravili, kakor je žveplena kislina (hudičevo olje), ali s solno ali solitarjevo kislino, ali pa z razbeljenem železom žgejo — ali — če je moč — kakor na ušesih in repu — cela rana z ranjenim delom ozdrede. Tako naglo ravnanje brž po vgrizu je edino zdravilo, da se strup pokonča, in s tem bolezen zabrani.

7. Možganini mrtud (kap, božji žlak, Schlagfluss, Schlaglähmung).

Možganini mrtud zamore vsaktero domačo živino, največkrat pa govedi zadeti.

Bistvo mrtuda je posebno hud krvni naval proti možganom, pri katerem se kri iz krvnih žil v možgane

zlije, da živina nanagloma bolj ali manj, ali celo vso zavednost in občutljivost zgubi.

Znamenja. Bolezen živino večidel nanagloma napade, ali pa nekoliko popred začne pri hoji omahovati, dobi omotico, glavo naslanja, je zaspana, se začne tresti i. t. d. Živina se zvrne, se kar nič več ne zgane, ali se še nekoliko stresa, sope počasi in težko, gleda drveno, očesna punčica je zelo raztegnjena in nepremakljiva. Zila nerodno bije, se komaj čuti, srce se globoko čuti in je neredno. Večkrat gre nevedoma blato ali scavnica od živine.

Pretek, izid in predpovedba. Ako živina naenkrat ne pogine, in se sčasoma zopet opomore, postanejo večkrat posamezni deli trupla bolj ali manj, ali popolnoma omrtudeni. Eno uho, ena trepalnica in gobčnica ene strani se pobesijo, ali živina z zadnjim koncam omahuje, scavnica ali blato nevedoma od nje gré i. t. d.

Ako se taka živina zopet opomore, jo čez nekatere dni, tedne, ali tudi pozneje rad mrtud v drugo ali v tretje zadene, da jo popolnoma umori. Malokdaj se popolnoma ozdravi.

Najdenje pri raztelesovanju. Krvne žile možganov so s krvijo zelo napolnjene, nekatere žilice v možganih počene in kri v možgane razlita. Ako bolezen dalj časa trpi, se tudi voda ali v možgane ali v čepino razlita najde in možgane so omehčane.

Uzroki. Tej bolezni je posebno polnokrvna, dobrorejena živina v najbolji starosti podvržena; pouzročiti pa zamorejo to bolezen vse tiste škodljivosti, ki store, da kri bolj proti možganom priteka, kakor: če se živina preveč podí in zgreje, če jo zelo solnce pripeka, če stoji v prevročih in presoparnih hlevih, če zavoljo pretesnih komatov ne more kri vedno od možganov od-

tekati, poslednjič tudi če živina, ki je zelo stradala, naenkrat dobre in obilne klaje dobi.

Ozdravljanje. Potem, ko se je vzrok odvrnil, je treba kri od možganov nanagloma odpeljati. To doseči je treba puščati na eni ali celo na obeh vratnih žilah; razun tega čez glavo mrzle ovitke devati, ali glavo večkrat z mrzlo vodo polivati; potem odvodilne mazila na zadnje stegno ali pod prsi in trebuh vdrgniti in driskine brizglje rabiti. Noter se dajejo driskeče soli, kakor smo jih že pri vnetju možganov omenili, (poglej tam nasvetovane zdravila.) Tudi strežba, kar zadeva klajo in hlev, mora taka biti, kakor smo pri vnetju možganov rekli.

Homeopatično priporoča se hitro zaporedoma Aconita, potem Sepie.

8. Mrtud posameznih delov (Lähmung einzelner Theile).

Omrtudene dele imenujemo tiste, ki so občutljivost in gibčnost ali popolnoma zgubili ali nepopolnoma.

Ta bolezen v tem obstoji, da so ali možgani, ali hrbtni muzeg na tistem kraju, kjer čutnice bolnih delov iz njih izvirajo, bolestno premenjene in v svojih opravilih zatrte, ali da so čutnice same bolne in njih moč zatrta, da se bolni deli ne gibajo in da ne čutijo.

Znamenja, ki to bolezen naznanijo, so pri unanjih delih trupla očitne, ker negibljivost in neobčutljivost jo razodevajo; razun tega začne bolni del hujšati ali kakor pravijo sušiti se.

Razločimo pa mrtud v popolni in nepopolni. Popolnega imenujemo tistega, pri katerem ste občutljivost in gibljivost popolnoma zatrte, taki del hujšati začne; nepopolnega pa tistega, pri katerem se bolni del še

nekoliko giblje in tudi nekoliko čuti. Potem razločimo mrtud po omrtudenih delih: ali je ena stran trupla omrtudena, ali sprednji ali zadnji konec, ali eno ali obe očesi ali prednja ali zadnja gobčnica ali jezik, požiravnik, ritnik, scavni mehur, spolovila i. t. d.

Pretek, izid in predpovedba bolezni. Kar to zadeva, največ odloči imenitnost omertudenega dela, kakor tudi uzrok, iz katerega ta bolezen izvira. Ako omrtudenje izvira iz bolestnih prememb možganov in hrbtnega muzga, se njegova pomemba ravná po velikosti prememb in tudi potem, če se zamorejo odvrniti ali ne. Ako pa omrtudenje ne izvira od tod, ampak iz krajnih prememb čutnic v omrtudenih delih, se njegova pomemba ravna po važnosti bolnih delov, kolikor imenitnejši je bolni del, toliko bolj nevarna je bolezen; manj imenitni deli zamorejo skoz celo življenje omrtudeni ostati, in druzega ne pomenijo, kakor, da živino kazijo in jo pri rabi nekoliko nadlegujejo. Omrtudenje bolj imenitnih delov pa zamore živino v kratkem času umoriti. Popolnoma se omrtudenje le malokdaj ozdravi.

Uzroki. Ker mrtud večkrat iz bolestnih prememb možganov in hrbtnega muzga izvira, ki se po vnetju teh delov, po norosti, po omotici in padici in po mrtudu možganov napravijo, zamore vse, kar je v stanu, te bolezni napraviti, tudi posamezne dele neposredno omrtuditi. Razun tega pa tudi zamorejo nekatere omotice mrtud napraviti. Tudi preveliko trpljenje ali raztegnenje posamezni del večkrat omrtudi. Ko pa uzrok mrtuda v bolnem delu leži, je večidel ranenje ali slabo zaceljene rane uzrok te bolezni. Pa tudi po prehlajenju deli večkrat negibljivi postanejo, pa so zelo občutljivi, kar tedaj ni mrtud, ampak le reumatiško vnetje.

Najdenje pri raztelesovanju. Velikokrat se celo nič ne najde, ako se omrtudeni del ogleduje. Le tiste premembe večkrat zapazimo, ki so čutnično moč ovirale, in ki večidel zunaj bolnega dela leže.

Ozdravljanje. Malokrat zdravila pri tej bolezni kaj pomagajo. Na manj žlahtne omrtudene dele se večkrat rabijo žgalne in ojstre mazila, se trak zaleče, se z iglami nabodejo, z razbeljenem železom enekrat po njih potegne, ali majhen kos prediva z trpentinovem oljem, kafrovcem, salmijakovcem in enakimi poživljajočimi zdravili, ki rade gore, napoji, nanj naveže in zažgé. Tudi nekatere operacije zamorejo včasih kaj pomagati, ki so večidel težke in ne tako važne. Ako so pa deli od prevelikega trpljenja in raztegnenja oslabljeni in omrtudeni, so koristne skrčljive in dišeče zdravila.

Za zavživanje se pa priporočajo posebno arnikne cvetice v kuhovini in arnikina tinktura, korenine baldrijana, strupeni oreh in trpentinovo olje.

Od omrtudenja oči, ušes in gobčnic in zgorej imenovanih notranjih delov bomo pri razlaganji teh delov bolj natanko govorili.

Za *homeopatično zdravljenje* priporoča se: Aconit, Arsenicum, Bryonia, Cocculus, Rhus toxicodendron in Sulphur.

9. Opornost (trma, trmoglavost, Stättigkeit).

Oporna se imenuje tista živina, ki se delu, katerega je navajena in ki nje moči ne preseže, zoperstavi.

Nje bistvo je trmoglavnost, hudovoljnost, ali boječnost, kriva domišlija, pa tudi neprijeten spomin in le malokdaj v organskih pogreških; toraj ni prav za prav bolezen, ampak le slaba lastnost ali razvada živine.

Znamenja opornosti. Znamenja, po katerih se naznani, so po opravilih, pri katerih je živina oporna, razne. Nekatera živina se ne pusti okomatati, nekatera ne vpreči, posebno v vojnice, nekatera pri vožnji obstane, da se ne da za nobeno ceno naprej spraviti, ki ali mirno stoji, da se ne gane, ali se spenja, ali krog sebe bije, ali se vleže, ali ritniško gre, ali v kraj zavozi, ali se hoče obrniti. Nekatera živina se pa pri jahanju opira, da se ne pusti vsedlati, da jezdica ne pusti nase, da ga na steno tiši; nekatera se ne pusti podkovati, ne trpi v hlevu ne konja, ne druge živine zraven sebe in tudi človeka ne pusti k sebi.

Pri razsodbi opornosti se mora dobro to prevdariti: ali je to, kar se od živine tirja, živini primerno in ali je tega živina vajena bila ali ne. Toraj živine ne smemo za oporne spoznati, če voza ne spelje, ki je pretežko naložen, — ali če ima živina tako nerodno opravo, da ji velike bolečine napravi, kader hoče potegniti, — ako je posebno mehka v gobcu i. t. d., ali če konj samotež neče voziti, ker je vedno paroma vozil, — ali če s parom neče voziti, ker je vedno samotež vozil, — ali če jezdni konj noče voziti, in če se vožnji ne da zajezditi. Na vse to se živina sčasoma navadi, in le iz začetka se zoperstavlja nenavadnim delom.

Opornost živino večidel občasno napade in večkrat ne da bi se količkaj mogla obdolžiti druga unanja reč. Med napadom živina, sicer ubogljiva, ne uboga ne z lepo, ne z grdo. Čez malo časa, ko ji svojeglavnost preide, opornost neha in živina zopet uboga. Včasih pa ostane oporna vedno pri posebnih okoljščinah. Nekatera živina ostane skoz celo življenje oporna, nekatera pa le en čas, kar se potem popolnoma zgubi.

Uzroki opornosti so različni; večidel je nerodno in surovo ravnanje z živino v mladosti opornosti krivo, pretepanje, čezmerno trpljenje, nerodna oprava, nerodnost hlapca ali gospodarja, ki večkrat prav ubogljivo živino tako iz uma spravi, da ne vé, kaj bi storila in toraj oporna postane. Redko katerikrat je prirojena hudovoljnost in trmoglavnost uzrok, da se živina ustavi, če le kolikaj trpi in če ni vse po njeni volji. Včasih znajo biti posebne premembe možganov opornosti krive, iz katerih krive domišlije izvirajo.

Zdravil zoper opornost ni nobenih; druzega ni nič storiti, kakor uzrok če je znan, kolikor mogoče odstraniti. Razun tega se pa z lepem in prizanesljivem ravnanjem vedno več opravi, kakor s tepenjem in vpitjem. Kakor se zamore najubogljiviši in potrpežljiviši živina s surovem in neusmiljenem ravnanjem uporna storiti, tako se tudi zamore najbolj oporna živina z lepem in prijaznem ravnanjem bolj ubogljiva storiti. Razun tega je pa tudi lakota včasih dobra pokora zoper opornost, se vè, da ne pri taki živini, ki je že brez tega lačna, da ne more naprej.

Opornost je poglavitni pogrešek (patentni tadel) in kupčijo do tridesetega dne razdere.

Z opornostjo se ne sme mešati plašnost (Scheue), ker ta ne obstoji v svojoglavnosti in trmi, ampak le v strahu pred rečjó, da jo potegne in v en pot naprej dere, dokler je vjamejo, ali da popolnoma spehana sama ne obstane, kadar strah mine; plašno živino včasih zamoreš z rahlim ravnanjem, s tolažbo in z lepem kmalo na pravo pot in ubogljivost spraviti, — oporne pa, kadar ji njene muhe v glavo pridejo, ne z lepo ne z grdo. V tem je velik razloček med opornostjo in plahôto. Plašnost ni poglavitni pogrešek, akoravno

se ji tudi tako spodobi, kakor opornosti, ker se tudi med napadi ne zamore spoznati, ker je taka živina nevarna pri rabi za ljudi, in za drugo živino, in ker se ta bolezen včasih težko odpravi. Večkrat je pa plašnost z opornostjo združena tako, da, ko plašnost neha, opornost nastopi, ali da oporna živina plašna postane. Takrat pa je poglavitni pogrešek.

10. Gobčni in veliki krč (Maulsperre und Starrkrampf).

Je bolezen, ki največkrat konje napade, zamore jo pa tudi vsaka druga živina dobiti.

Obstoji v tem, da posamezne ali mišice*) celega života krč zgrabi, in zavoljo tega se ne morejo gibati tisti deli, katerih mišice so skrčene.

Znamenja. Ako se čeljustne mišice skrčijo, da se gobec celo malo ali nič ne da odpreti, imenujemo to bolezen gobčni krč (Maulsperre). Ako so prostogibljive mišice glave, vrata, trebuha in nog skrčene in živina kakor lesena stoji in se ne more gibati, imenujemo bolezen veliki ali občni krč (Starrkrampf).

Gobčni krč večkrat sam zase nastane tako, da se razun gobca zamorejo drugi deli gibati; z velikim krčem je pa vedno tudi gobčni krč združen.

Pri gobčnem krču so čeljustne mišice trde kakor les in napete, zveči živina težko ali celo ne more, akoravno bi rada jedla, ker se gobec malo ali celo nič ne odpre; in tudi piti le malo zamore, pa rada gobec v vodi drži, ga ohladiti, žlem in sline se v gobcu nabirajo

*) Mišice se navadno imenujejo meso, — zdravniki pa morajo meso bolj natanko razločiti, ker meso vsacega životnega dela ni iz celega, ampak obstoji iz več skupej zloženih mesnatih vrvic, ki se mišice imenujejo. V nauku raztelesovanja se bo to bolj natanko popisalo. Pis.

in se iz njega cede. Žila in srčno bitje sta dolgo časa naravna, sapa pa nagla tako, da živina tolikokrat v minuti zasope, kolikorkrat žila bije (40—50krat); sapa je pa tudi zelo težka in nosnice se siloma raztegujejo. Le če bolezen hujša postaja, se srčno in žilno bitje naglo pomnoži in žila je trda, majhina in kakor dreta napeta.

Pri velikem krču so pa razun ravno imenovanih znamenj gobčnega krča, vse površje prostogibljive mišice trde in napete, in živina z nategnjenem vratom in glavo široko, kakor da bi lesena bila, stoji. Gre ali komaj, ali celo ne more, ker se ji noge ne vpognejo. Živina se ravno zavoljo tega tudi ne vleže. Oko vedno bolj globoko leži, tretja ali notranja trepalnica ga zelo zakrije, posebno, če se živini glava kviško vzdigne. Živina je boječa in se vsake dotike boji, naznani velike bolečine, koža je iz začetka suha, napeta in trda, pozneje se pa začnejo posamezni deli ali celo truplo silno potiti. Blato gre malokdaj, suho in v majhinih figah od živine, scavnica je rumena ali čista kot voda.

Pretek, izid in predpovedba bolezni. Ta bolezen ne napade živine naenkrat tako hudo, ampak iz začetka bolj mišice sprednjega ali zadnjega konca zgrabi in se od tod po vsem životu razširi. Če se bolj v sprednjem koncu začne, se kmalo gobčni krč prikaže in bolezen natanko naznani, — če se pa bolezen v zadnjem koncu začne, se iz začetka težko spozna, dokler krč več mišic ne napade. Včasih bolezen že v dveh ali treh dneh doraste in zamore živino umoriti; včasih pa bolj počasi preteče in 10 do 14 dni mine, preden živina pogine, ki se večidel zaduši, ali pa začne bolezen odjenjevati, kar se pa vender le malokdaj zgodi. Posebno se tisti veliki krč, ki izvira iz rane, zakovanja, žebelnega vstopa skoraj nikdar ne ozdravi; tisti, ki izvira iz prehlajenja

tudi le malokdaj. Najgotoviše se zamore nevarnost bolezni po tem razsoditi, kako široko se še gobec odpera; dokler se še za dva palca odpre, še ni tako nevarna, ko se pa le za pol palca ali celo nič ne odpre, je živina gotovo zgubljena.

Ako pa začne živina okrevati, se to godi sila počasi, ker mora skoraj vse novo meso dobiti, da zopet k moči pride. V druge bolezni se veliki krč le malokdaj spremeni, le norost in mrtud posameznih delov včasih iz njega izvirata.

Najdenje pri raztelesovanju. Mišice, katere je krč napadel, so blede, mehke, kakor bi bile skuhane; razun tega je pa v možganini in v votlini hrbtnega muzga precej vode ali meze razlite; možgani in hrbtni muzeg so zelo s krvijo napolnjeni, pljuča so večkrat krvi polne, ker zavoljo težavnega sopenja ni mogla kri v njih pravega teka imeti; kri je po vsem životu bolj tekoča in črnkasta, ker se je zavoljo zadržanega sopenja slabo čistila.

Uzroki velikega krča so večidel v prehlajenju poprej pôtnega života, ali v ranjenju noge, kopita, člena i. t. d., zraven tega pa posebne vremenske premembe, mokrota in spremenljivo vreme mnogo pripomoreta, da se včasih ta bolezen večkrat prikaže. Kar ranenje zadeva, se veliki krč največkrat zavoljo podplatnega vboda, zakovanja ali druzega, velikokrat majhnega poškodovanja napravi, pravijo da posebno takrat, ko je čutnica narezana, pa ne prerezana. Pa tudi po velikih operacijah se včasih ta bolezen prikaže.

Ozdravljanje. Najpoprej je treba uzrok bolezni poiskati in posebno gledati, če je živina na katerem delu ranjena. Ako se kje rana, posebno na kopitu zapazi, se mora reč, ki je živino ranila, naglo iz rane vzeti

in rana celiti. Potem se živina postavi če je mogoče, v prostoren, tamen in tih hlev (zato ker je taka živina neizrečeno občutljiva). Ako je prehlajenje uzrok krča, se po vsem životu dobro drgne in z lahko odejo dobro odene. Na notranje zdravila je pa le malo ali celo nič zaupati, tudi se pri gobčnem krču dajati ne morejo. Vse ozdravljenje je večidel v tem, da se živini na dan štirikrat ali petkrat brizglje dajejo, ki se napravijo, če se 70 gramov (4 lote) navadnega tobaka v litru vode skuha in precejeni vodi 4—9 gramov (1—2 kvintelca) makove tinkture ali tinkture strupenega oreha pridene. Pijača se živini zelo velikokrat ponudi, v kateri je solitar raztopljen. Jesti se ji daje malo, k večem nekoliko stolčenega ali zmletega ovsa in kaj malega mehkega sena. Sicer je pa toliko bolje za živino, kolikor bolj se ji mir da. Ako pa gospodar tirja, da se živini zdravila notri dajejo, in če se gobec še toliko odpre, da se zamore kaj noter dati, ji daj 17 gramov (1 lot) solitarja in 9 gram. (2 kvintelca) kafre, ali kalomela in kafre, vsacega 4 grame (1 kvintelc) v testu. Razun tega se je mnogo zdravil poskušalo in hvalilo, ne da bi kaj posebnega koristile. Nekateri svetujejo iz začetka bolezni puščati, drugi odvodilne in ojstre zdravila na trebuh in prsi ali po vsem hrbtu, drugi polijajo živino z mrzlo ali gorko vodo, jo dobro drgneje in s koci dobro odenejo, zopet drugi celi škaf vroče vode, v kateri je ali seneni drob, ječmen ali korenje in repa skuhana, pod živino postavijo, da se podnjo kadi, katero čez in čez s koci odenejo, da se spoti. Vse te zdravila pa le malokdaj kaj pomagajo. Celo malo upanja je to bolezen ozdraviti; to pričajo obilne skušnje.

Homeopatično zdravilo se priporoča pred vsem Nux vomica, katera se začetkom pogosto daje. Ako krč odjenja, pa vender noge ostanejo trde, priporoča se Arsenikum.

11. Drgetalnica (Gnubber- oder Traberkrankheit).

Je bolezen, ki le ovce napada in najraje dobrorejene in žlahtne od 1 do 2 let stare.

Obstoji v srbečici na hrbtu ali križu, ki večidel iz bolnega hrbtnega muzga nastane, ne da bi se kožni spuščaj (garje in kaj tacega) na tem mestu zapazil.

Znamenja. Bolezen se počasi začne in od konca se velikokrat ne zapazi, ker se druzega ne naznani, kakor da je živinče nenavadno boječe, da strmo gleda, da ušesa pobeša in glavo proti hrbtu obrača. Ko bolezen že hujša postane, se zamore lahko spoznati, ker tako živinče na hrbtu ali križu posebno srbí, se toraj vedno na tem kraju drgeta. Volna je na teh krajih pusta, zmedena in se rada puli, koža je zatekla in večkrat po drgetanju krvava ali hrastova, sapa in krvotok sta dolgo časa naravna, živinče tudi dolgo časa rado jé in pije. Le ko bolezen hujša postane, živina po vsem životu shujša, postane posebno boječa, plašna, zamolkla, se posebno svitlobe, zraka in vročine ogiba in srbečica, ki je zdaj za vratom, zdaj na hrbtu, zdaj v križu, zelo velika postane, da se živina na stenah ali drugih rečeh drga, ali celo z zobmi grize in se pri tem raznotero suče in vije, hodi opotekaje se in velikokrat leži. Vedno manj jé in pije, sapa in krvotok vedno hitreja postajata, živinče zelo hujša in jetično pogine.

Pretek, izid in predpovedba bolezni. Poletenski čas ta bolezen večidel 6 do 8 tednov trpi, po zimi in v

jeseni pa 3 do 4 mesece, se vedno s smrtjo konča, ko je že bolj narastla.

Najdenje pri raztelesovanju. Na hrbtu pod kožo se najdejo rumenkasti mezni razlivi, meso je mehko, bledo, in brez vse masti, in v votlini hrbtnega muzga se najdejo vodeni in mezni razlivi in tudi včasih majhni vodeni črvički, kakor pri vrtoglavnici v možganih.

Uzroki. Pred drugem prirojeno nagnenje k tej bolezni pripomore tako, da se od enega ovna, ki ima to bolezen, zamore na celi zarod razširiti. Nalezljiva, kakor nekateri menijo, pa ta bolezen ni. Pouzročiti jo pa zamore vse, kar hrbtni muzeg škodljivo zadene, če se živinče po hrbtu udari, suni, če vročina ali svitloba hrbet preveč zadene. Obdolžujejo tudi prehlajenje, mokre in vroče ovčnjake; največkrat pa iz tega izvira, ako se oven prezgodej in prevečkrat za pleme rabi.

Ozdravljanje. Med zdravili, katere so dozdaj rabili, so na odvodilne največi upanje stavili, pa tudi te so malo pomagale; toraj je najbolje živinče o pravem času zaklati, pri katerem se ta bolezen zapazi, in kolikor mogoče skrbeti, da se ta bolezen ne napravi, kar se zamore le takrat doseči, če se ovni in ovce, ki so te bolezni sumljivi, ne rabijo za pleme.

Za *homeopatično ozdravljanje* se priporoča Acidum sulphuricum, ki se daje po 3—4krat na teden, nadalje: Arsenicum in Calcarea carbonica.

II. Bolezni sopíl.

1. Nahod (Strengel).

Nahod je bolezen, ki zelo rada konje in ovce, manjkrat pa tudi vsako drugo vrsto domače živine napasti zamore.

Obstoji v vnetju žlemnatih kož nosnic in v izceji žlema iz nosnic.

Znamenja. V začetku bolezni so žlemnate kože nosnic bolj rudeče, vroče, čez in čez nekoliko zatekle, suhe in živina ima včasih suh kašelj; čez nekaj dni se pa začne iz obeh nosnic redek žlem izcejati, ki vedno bolj gost in vlečljiv postaja, ima belo ali rumenkastobelo barvo, kašelj postane rahel in ako živina kašlja ali prha, mnogo žlema izmeče.

Druge znamenja so po velikosti bolezni različne. Če je bolezen mala, srce in žila naravno bijeta, živina ne sope prehitro, še rada jé in pije; — če je pa bolezen večja, se tudi srčno in žilno bitje pomnoži, tudi sapa postane bolj hitra, težka, vroča in kašelj je kratek, boleč, živina manj rada jé in požera bolj težko.

Pretek, izid in predpovedba bolezni. Bolezen trpi navadno 8 do 14 dni in se vedno ozdravi, ako se kolikaj za živino skrbi; le če se zanemari, nahod več mescev trpi, ali se vnetje razširi, da se pljučnica, smolike ali celo smrkelj napravi.

Uzroki. Mlada živina, posebno ko zobe meče, je tej bolezni najbolj podvržena. Navadni uzrok te bolezni je prehlajenje; toraj je pri spremenljivem vremenu, spomladi in jeseni zelo razširjena. Tudi nalesti jo zamore živina včasih druga od druge.

Ozdravljanje. Majhen nahod se večidel že ozdravi, ako se živina v gorak hlev postavi, dobro odene, ne-

katerokrat po vsem životu drgne, ako se ji dobro nastelje, mrzle vode ne da piti in za delo manj rabi. Ako je pa nahod hujši in že več časa trpi, so razun imenovanega ravnanja koristne žlemnate soparice, ki se napravijo, da se v poldrugi čevelj dolgo in pol čevlja široko vrečo skuhanega in vročega ječmena ali drugih skuhanih korenin dene, ali da se žaganje s kropam popari in v primerni vreči (žakljičku) živini tako okrog gobca in nosnic priveže, da se v nosnice kadi. Te soparice se dvakrat ali trikrat na dan ponové in se vsakokrat četrtinko ali pol ure, dokler so gorke in dokler se iz njih kadi, živini od gobca ne odvežejo. So poglavitno zdravilo! — Živina se zna tudi po vsem životu s trpentinovem oljem poškropiti in potem dobro drgniti, da se spotí. Ker je pri tej bolezni vedno tudi grlo (sapnik) nekoliko bolno, se vrat z mastjo, ali pa z mazilom živega srebra (graue Quecksilbersalbe), kateri se navadno nekoliko trpentinovega olja pridene, dobro drgne in na to se vrat v kos koca ali kožuha zavije, da gorak postane. Notranje zdravila ne pomagajo veliko; če se že kaj rabi, se da navadno grenke soli 70 gram. (4 lote), štupe kalmeževih korenin 17½ gram. (1 lot), rudečega žvepla 4·50 gram. (1 kvintelc) v svalkih, namesto kalmeža se zna tudi štupa brinovih jagod, štupa encjanovih korenin in namesto rudečega žvepla (Goldschwefel) se more tudi navadni žvepljeni cvet, ali surovi antimon (roher Spiessglanz) ali salmijak rabiti, na priliko: štupe brinovih jagod 17 gram. (1 lot), salmijaka 8 gram. (pol lota), z nekoliko moke in vode v podobi osvalka, — dvakrat na dan takošno mero rabiti.

Homeopatično priporoča se: Pulsatilla, Bryonia in Dulcamara.

2. Smolike (Drüsen, Drüsenkrankheiten).

So bolezni, ki le konje in največkrat žebeta od 1 do 3 let stare napadajo.

Obstoje v bolestnih premembah žlemnatih kož nosnic in stranskih nosnih votlin, z oteklino medčeljustnih žlez (bezgavk).

Smolik je pet vrst:

1. nedolžna smolika (gutartige Drüse),
2. huda smolika (bösartige Drüse),
3. nevarna smolika (bedenkliche Drüse),
4. kužna smolika (verdächtige Drüse),
5. Smrkelj (Rotz).

Že imena teh peterih vrst smolik nam naznanijo manjšo ali večjo stopnjo bolezni.

Da se pa zamore druga od druge ločiti, je treba pri preiskovanju na šest reči natanko paziti in to:

1. Kakošne so žlemnate kože nosnic in nosnih votlin?

2. Kakošen je žlem, ki iz nosa teče, in ali iz obeh ali le iz ene nosnice teče:

3. Kakošne so otekle medčelustne žleze?

4. Ali je bolezen z vročnico združena ali ne?

5. Koliko časa že bolezen trpi?

6. Ali je smolika že ozdravljana bila? kako? in s kakošnim vspehom?

Da pa zamoremo vse te reči natanko razločiti, ni dovolj, da se za smoliko bolna živina le od daleč ogleduje, ampak morajo se bolni deli z rokami ošlatati, posebno pri ogledovanju žlemnatih kož nosnih votlin se nosnice rastegnejo, da se natanko vidijo in pri tem je vedno potreba s kazavnikom desne roke, ako se leva nosnica in leve roke, ako se desna nosnica ogleduje, kolikor je moč globoko v nos seči, da se ošlata, kake

spremembe se posebno na nosni steni najdejo. Po tem redu bomo vsako teh peterih bolezen drugo za drugo popisovali.

1. Nedolžna smolika (gutartige Drüse).

Ni druzega, kakor nahod združen z oteklimi medčeljustnimi žležami.

Obstoji tedaj v vnetju nosnih žlemnatih kož in medčeljustnih žlez in je prvotna bolezen.

Znamenja. Žlemnata koža nosnih votlin je čez in čez bolj in povsod enako rudeča, je gorkeja, bolj ali manj zatekla, in oteklina je enako razširjena, ali kakor pravijo, žlemnate kože nosnic so zabuhle.

Iz začetka bolezni so žlemnate kože suhe, pa kmalo se začne žlem iz obeh nosnic izcejati, ki je iz začetka bolj voden ali redek, potem pa bolj gost postane, je belkast, ali rumenkast, je ves enake gošave, ne smrdi, se ne zmaže zelo krog nosnic in ne naredi zelo grdih umazanih hrast, ampak se na zraku večidel posuši.

Medčelustne žleze so bolj ali manj na obeh straneh zatekle, boleče, gorke, premakljive, pa malokdaj natanko omejene, od začetka trde, če se pa začnejo gnojiti, vedno bolj mehke postajajo in začnejo klompati.

Ako bolezen ni huda, srčno in žilno bitje ni pomnoženo, sapa je skoraj naravna, živina še precej rada jé in je vesela. Ako je pa bolezen hujša, se tudi srčno in žilno bitje in sopenje pomnoži, živina manj rada jé in bolj žalostna postane.

Trpi ta bolezen le malokdaj čez 14 dni in se v tem času večidel ozdravi; medčelustne žleze se ali razdele in oteklina zopet splahne, ali se pa ognojé in prederejo.

Ozdravi se nedolžna smolika vedno, ako se vse ravnanje primerno vredi. Ako se pa bolezen zanemari, ali če konja tako hudo napade, da se vnetje tudi po žlemnatih kožah vratu in pljuč razširi, se zna v bolj nevarne bolezni spremeniti ali z njimi združiti in tako poslednjič celo živino umoriti. Združiti se pa zamore z vnetjem vrata, s pljučnico, spremeniti pa ali v nevarno in kužno smoliko in potem celo v smrkelj. Večkrat sledí smrkelj po zanemarjeni nedolžni smoliki.

Uzroki. Navadno menijo ljudje, da morajo žebeta to bolezen prestati, akoravno ni res, da bi vsako žebe morala napasti, jo vendar do tretjega leta najraje dobe.

Pouzroči jo večidel prehlajenje; včasih se pa kužno prikaže, ker naenkrat več živine napade in zamore tudi nalezljiva postati, da jo živina od živine naleze. Navadno vender nedolžno smolika ni nalezljiva.

Ozdravljanje. Ozdravlja se ta bolezen ravno tako kakor nahod, le na medčeljustne žleze se zraven tega, da se mast vanje vdrgne in da se gorko obvežejo, kakor smo pri nahodu omenili, večkrat se tudi skuhana kaša, ali stolčeno in skuhano laneno seme ali poparjeni otrobi, ali preše in druge žlemnate zdravila v ovitkih navežejo, da se žleze zmečé in razdele ali pa zgnoje. Ti ovitki pa morajo vedno gorki biti, kolikor more koža trpeti; zavoljo tega se morajo vsake pol ure ali vsaj vsako uro z novega navezati, ker mrzli ovitki so bolj škodljivi, kakor koristni. Ako so žleze godne, se zamorejo pustiti, da se same predero in luknica le nekoliko razširi, ali se pa z nožem, kterega ost se zmed prstov za pol palca pomoli, prerežejo. Da je pa žleza godna, se spozna na tem, da mehka postane, da začne klompati in da se ondi, kjer je oteklina najbolj napeta, koža guli in belkasta postane. Varovati se je pa treba

da se prezgodej, dokler še ni godna, ne prereže, ker se potem zelo rada vtrdi ali pa zaceli, ne da bi upadla in se potem zopet začne gnojiti.

Homeopatično zdravljenje. Začetkom daje se nekolikokrat Dulcamara, ako je vročnica huda: Aconit, ako se ne zboljša: Opium in Hepar sulphuris, ako iz nosa zelo teče: Arsenicum.

2. *Huda smolika (bösartige Drüse).*

Huda smolika je huda vročinska smolika. Pri njej pa niso samo žlemnate kože nosnic in medčeljustne žleze bolne, ampak bolezni znamenja so zelo razširjene in se v bolnih možganih, sopilih in prebavilih večkrat združeno pokažejo.

Znamenja. Nosne žlemne kože so zelo rudeče, večkrat kot škrlat, včasih pa tudi višnjeve in ne po celem obsežku enako rudeče, ampak tu in tam črnkastolisaste. Potem je žlemna koža zelo zatekla, zabuhla, vroča; včasih se celo prikažejo na hriplu ali mednosnici majhini mehurčeki, ki počijo, se premene v vgnjide, ki se zelo naglo razširijo in z umazano črnkasto hrasto prevlečejo. Ako se te vgnjide prikažejo, se imenuje ta bolezen hitri smrkelj (accuter Rotz).

Žlem se zelo iz obeh nosnic izceja in je gost, belkast ali rumenkast, večkrat tudi krvavkast, pri hitrem smrklju pa umazan, smrdljiv, neenake gošave, nekoliko bolj redkega in nekoliko bolj gostega in celo majhni koščiki žlemnate kože ali hrustanca so mu primešani.

Medčeljustne žleze so hudo zatekle, ta oteklina pa ne spolni le vsega medčeljustja, temveč se tudi večkrat razširi po celi glavi, katera postane včasih grozno debela, in po vratu; oteklina je vroča, boleča, napeta, od

začetka bolj trda in ko se začne gnojiti, postane mehka in začne klompati.

Ne trpi dolgo časa, ampak, ako se primerno ozdravlja, se v 14 dneh ali ozdravi, ali se iz nje smrkelj napravi, ali zavoljo bolezni druzih delov, s katerimi je, kakor smo zgorej omenili, mnogokrat združena, dolgo časa trpi, pa tudi s smrtjo se zamore končati, če se živina zaduši, ali če so bolezni, s katerimi je združena, smrtne.

K hudi smoliki vselej vedno vročnica pritisne, toraj se znamenja vročnice naznanijo. Ker je pa tudi mnogokrat z drugimi boleznimi združena, se tudi znamenja teh bolezen kažejo. Ako je huda smolika z boleznimi možganov združena, zapazimo znamenja možganine bolezni; — če je z boleznimi sapnika, pljuč združena, nam to naznanijo znamenja, katere bomo pri boleznih sapnika in pljuč navedli (posebno naglo in težavno sopenje). Pa tudi žlemnate kože gobca, grla, želodca in drugih trebušnih delov so mnogokrat bolne; večkrat se tudi očesi vnamete, ušesni slinini žlezi (ušesni bezgavki) zatečete in na prsih, na trebuhu, na spolovilih in na nogah se velike otekline napravijo, v tem primerljeju bolezen konjski legar (Typhus) imenujemo.

Izid ozdravljanja je dvomljiv; če ni bolezen s hudo vročnico in ne z mnogimi boleznimi, zlasti pljuč, združena, se živina večidel ozdravi. Sicer se pa zamore ali v druge bolezni spremeniti ali celo s smrtjo končati.

Uzroki. Razun prehlajenja, navadnega uzroka, ki to bolezen pouzroči, napravijo mnogokrat neznani časni in vremenski uzroki to bolezen, da nekatere leta kot kuga več živine naenkrat napade. Pa tudi nalesti zamore živina to bolezen. Nalezliva je huda smolika vedno, posebno pa hitri smrkelj.

Ozdravljanje. Najpopred je potreba uzrok, ki je bolezen pouzročil, odpraviti. Ker velikokrat prehlajenje to bolezen napravi, je posebno potreba za to skrbeti, da se koža potiti začne. V ta namen se bolna živina s trpentinovem oljem po vsem životu poškropi, potem dobro s slamo drgne in gorko odene. Da se vnetje žlemnatih kož v nosnicah pomanjša in v nosnih votlinah nabran žlem zmečí in stanjša, da se ložje izceja, se naveže žakljiček s poparjenem ječmenom i. t. d. pod nosnice, kakor smo že pri nedolžni smoliki bolj natanko razložili. Na medčelustno oteklino se navežejo gorki ovitki, ali se pa z mastjo in mazili drgnejo, in gorko zavijejo, kar smo tudi že pri nedolžni smoliki omenili.

Razun tega so odvodilne zdravila koristne; pod prsi se usnje pod kožo zavleče, in ojstro mazilo vdrgne. Notri se posebno dajejo zdravila, ki kožno hlapenje pomnože in ki imajo posebno zdravilno moč do žlemnatih kož sopil, kakor: kamilčne cvetice, brinove jagode, žvepleni cvet, rudeče žveplo, salmijak, bljuvna sol, kalomel, in če bolezen dalj časa traja, tudi baldrijan, arnika, in kafra, katerem se včasih driskne soli pridene. Ker smo že pri navadni smoliki nekatere predpise navedli, ki se znajo tudi pri tej bolezni rabiti, omenimo še sledeče: Daj štupe brinovih jagod 35 gramov (2 lota), surovega antimona 17½ gram. (1 lot), salmijaka 9 gramov (½ lota), v svalkih; ali štupe baldrijanovih korenin 17½ gramov (1 lot), bljuvne soli in kafre, vsake 4½ grame (1 kvintelc). Če se na mednosnici omenjene vgnjide napravijo, se nekoliko razjedljive zdravila v štupi notri vpihajo, ali se v vodi raztopljene v nos brizgajo, ali se tudi z njimi nos nakadi. Štupa živega apna se v nos vpiha; brizga se v nos zelenega ali plavega ali belega vitrijola 17½ gramov (1 lot) v maselcu vode raz-

topljenega; ali 4½ gramov (1 kvintelc) sublimata tudi v maselcu vode raztopljenega. Kadi se pa večidel s kolofonijem, s trpentinom, z brinovimi jagodami i. t. d. Te kadila se napravijo, če se v lonček žerjavice dene, nanjo štupa imenovanih zdravil potrese in lonček v vreči na smrček priveže.

Ker je pa huda smolika večkrat z druzimi boleznimi združena, se mora tudi vedno pri ozdravljenju na te bolezni gledati in sicer, ako so oči vnete, se spirajo z očesnimi vodami, kakor se bo pri očesnih boleznih učilo; — ako so pa žlemne kože gobca vnete, se spirajo z žlemnatimi vodami, katerem se navadno nekoliko medú in kislin pridene; na priliko: ajbiševih korenin 70 gramov (4 lote), ki se kuhajo pol ure v bokalu vode, precejeni vodi se pridene 70 gram. medú in 70 gram. jesiha. Več takih predpisov bomo dali pri ozdravljanju bolezen v gobcu.

Ako je pa huda smolika s pljučnico ali z drugo boleznijo trebušnih delov združena, se morajo z do zdaj imenovanimi zdravili tudi tiste združiti, katere bomo pri teh boleznih navedli.

V otekline, ki se pod prsmi, pod trebuhom in na nogah večkrat napravijo, se žgane in tudi dražljive mazila vdrgnejo, n. pr. kafrovca in trpentinovega olja, vsacega 35 gramov (2 lota); ali salmijakovca in milovca, vsacega 35 gramov (2 lota); ali trpentinovega olja 35 gram. (2 lota), tinkture španskih muh 4·50 gr. (1 kvintelc). Ako je vrat tako otekel, da je živina v nevarnosti se zadušiti, se zamore to odvrniti, če se sapnik prebode, kar je naš rojak, visokoučeni profesor Hayne, z veliko bistroumnostjo znajdel. Zato je pa potreba posebnega orodja, in če je tudi operacija zelo

lahka in brez nevarnosti, se vender le tisti vé vêsti pri njej, ki jo je videl.

Posebno važne so pa strežbinske zdravila, ki so ravno tiste, kakor pri nedolžni smoliki, zlasti gorak, pa ne presoparčen hlev; sicer se mora zdrava živina še bolj skrbno odločiti od bolne živine, ker je ta bolezen še bolj nalezljiva. Hlev in vse orodje, ki se je pri živini, za hudo smoliko bolni, rabilo, se mora po prestani bolezni ali po smrti živine očediti, kakor se bo pozneje pri smrklju učilo.

V sodniških razsodbah je pa potreba vedeti, da huda smolika, kakor tudi hitri smrkelj ni poglaviten ali patentni pogrešek, in da se tedaj ne sme s kužno smoliko ali s smrkljem mešati.

Za *homeopatično zdravilo* priporoča se: Arsenicum in Belladonna zaporedoma, potem pa Hepar sulphuris in Baryta carbonica vsakih 6 ur eno zdravilo.

3. *Nevarna smolika* (*bedenkliche Drüse*).

Nevarna smolika ni prvotna bolezen, ampak izvira iz nedolžne smolike ali iz zanemarjenega nahoda ali kevžiha.

Obstojí v dolgotrpeči izceji napačnega žlema iz nosnic s trdimi neobčutljivimi medčeljustnimi žlezami.

Znamenja. Nosne žlemne kože niso več čez in čez enako in živorudeče, ampak bolj blede, in le tu in tam se vidijo rudeče pike ali lise brez splošnega vnetja žlemnatih kož, ki niso prisadno zatekle, ampak zmečene in rahle.

Žlem, ki se iz nosnic izceja, je bolj ali manj umazan, nekaj bolj gostega, nekaj bolj redkega in se okrog nosnic razmaže, teče pa večidel iz obeh nosnic (kar je boljši znamenje, kakor če se le iz ene nosnice izteka.)

Medčeljustne žleze so trde, večje ali manjše kakor oreh ali jajce, in niso nič več boleče, tudi nobenega druzega vnetljivega znamenja ni na njih zapaziti več. Bolezen dolgo trpi, več tednov in mescev.

Je vedno brez vročnice, in razun ravno imenovanih prememb nosnih žlemnatih kož in medčeljustnih žlez, se v opravilih drugih delov nič bolestnega ne nahaja; živina se sicer zdrava vidi; rada jé, pridno dela i. t. d.

Kako se bo bolezen končala, je dvomljivo; včasih se še popolnoma da ozdraviti; večkrat pa se v kužno smoliko in poslednjič v smrkelj spremeni. Dalje časa, ko že trpi, slabeje je. Ako slišiš, da smolika že čez 4 ali še celo več tednov trpi, je že nevarna reč.

Uzroki. Ker se ta bolezen nikdar prvotno ne začne, ampak vedno iz nedolžne smolike ali iz nahoda ali kevžiha, in le malokdaj tudi iz hudobne smolike izvira, zamore vse tisto, kar te bolezni napravi, neposredno pouzročiti nevarno smoliko.

Ozdravljanje. Pri tej bolezni so vsakdanje kadila v nosnice koristne, katere večidel iz smolnatih zdravil napravljamo, največkrat iz kolofonija ali trpentina, kakor smo že pri hudi smoliki omenili. Razun tega je pa tudi dobro pri zelo trdovratnih nevarnih smolikah štupo živega apna živini v nosnice napihati na vsaki tretji dan nekaterikrat zaporedoma. Medčeljustne žleze se večidel vsacemu ozdravljanju trdovratno ustavljajo, pa tudi nič ne dé, ker na teh žlezah ni celo nič ležeče — poglavitna bolezen je le v žlemnatih kožah nosnic in njenih stranskih predalih. Trde otekljive znajo ves čas življenja brez škode in nevarnosti ostati; včasih počasi same od sebe splahnejo. Preganjajo se te strjene otekline z ojstrem mazilom, ki obstojí, kakor smo že učili, iz trpentinovega in lavorovega olja in španskih muh.

Notri se pa daje posebno trpentinovo olje, surov antimon, svinčen sladkor, od katerih pa ni ravno preveliko pričakovati, na priliko: trpentinovega olja 35 gr. (2 lota), surovega antimona 9 gramov (pol lota), v svalkih; ali terpentinovega olja 35 gramov (2 lota), svinčenega sladkorja 4½ grame; več dni zaporedoma. Posebno potrebno je, da se živina pri lepem vremenu na pašo goni, ker se iz nosnic pripognjene glave na paši lože žlem izceja.

Homeopatično zdravljenje je enako, kakor pri hudi smoliki, samo da se pri hudo smrdečem iztoku daje tudi Pulsatella in Sulphur.

4. Kužna smolika (Rotzverdächtige Drüse).

Je zelo nalezljiva smolika — sestrična smrklja — katera se prvotna le po nalezenji napravi, večidel pa izvira iz zanemarjene nedolžne in nevarne smolike.

Znamenja. Žlemnate kože nosnic so blede, umazane, rudečelisaste, pikaste, zabuhle; tu in tam včasih kakor s prosam posute, toda še nikjer gnjidave.

Žlem, ki se iz nosnic izceja, je večidel rumenkast, pepelnat, zelenkast, umazan, včasih krvav, enake gošave, ker so bolj redkemu ali vodenemu žlemu drobtine, podobne sirovem primešane; se zelo okrog nosnic zmaže in grde, črnkaste hraste krog njih napravi in se le iz ene, večidel iz leve nosnice izceja.

Medčeljustne žleze so trde kot kamen, neboleče, večidel nepremakljive, kakor da bi bile na čeljustno kost prirašene in večidel le na eni strani, in sicer na tisti, iz katere se gnojni žlem izceja.

Več mescev in celo cele leta ta bolezen brez vročnice trpi, ne da bi se živina, zlasti bolj o začetku, sicer posebno bolna kazala. Le če že bolezen dolgo

časa trpi, se vedno v pljučah tubernate zaseje (tuberkelni) napravijo, in zavoljo njih postane tudi sapa nekoliko težja in živina začne sčasoma hirati.

Ne ozdravi se kužna smolika skoraj nikdar in kdor se hvali, da jo je ozdravil, ni prave kužne, ampak nevarno smoliko ozdravljal. Pred ali pozneje se ali kužna smolika v smrkelj preobrne ali neposredno po pljučni jetiki živino umori, če se za to boleznijo bolna živina popred konjaču ne izroči.

Uzroki. Večidel se kužna smolika iz zanemarjene edolžne smolike, ali iz trdovratne nevarne smolike napravi. Prvotno se zamore le po nalezenju prikazati.

Ozdravljanje. Ker je kužna smolika neozdravljiva, je le takrat kaj poskusiti, ko se še ne naznani natanko za kužno smoliko, ampak je še bolj nevarni smoliki podobna. Rabijo se pa ravno tiste zdravila, kakor pri nevarni smoliki; če te ne pomagajo, ni več pomoči. Najbolj je svetovati, da se bolezen okrog ne zatrosi, živino, ki to bolezen dobi, kmalo končati, in potem hlev in orodje in vse, kar se je pri živini rabilo, tako počediti, kakor bomo spodaj pri smrklju razložili. Ker je kužna smolika sestrična s smrkljem in grozno nalezljiva, se mora taka živina skrbno ločiti od druzih konj. Kakor pa je smrkelj le med konji in osli nalezljiv, tako je tudi kužna smolika le tem nevarna, — med drugo živino, se ne zatrosi.

Kužna smolika je poglavitni pogrešek in kupčijo do petnajstega dne po kupu razdere.

5. *Smrkelj (Rotz).*

Smrkelj je zelo nalezljiva, dolgotrpeča, neozdravljiva bolezen, ki le konje in konjski rod (osle, mule i. t. d.) napada. Se prvotno le po nalezenji, posredno pa iz

drugih smolik, pa tudi iz druzih dolgotrpečih gnjidavih bolezen (iz črvivnosti, gnjile strele, gnjidavih komatnih otisk i. t. d.) včasih napravi.

Obstoji v hudih bolestnih premembah in razjedah nosnih žlemnatih kož. — Sčasoma se pa tudi celo truplo bolezni vdeleži in v pljučah se tuberkelni narede.

Znamenja. Vse znamenja, ki smo jih popisali pri kužni smoliki, se najdejo tudi pri smrkovem konju; le v tem se smrkelj od kužne smoliki razloči, da smrkov konj ima po nosnicah in zlasti na mednosnici vgnjide in razjede, ki se včasih ne vidijo, ako so višji gori v nosu, ali se pa vidijo, ako se nosnice raztegnejo ali se pa s prstom ošlatajo. Te vgnjide so iz prvega mazulčeki, napolnjeni z rumenkasto gošo, ki se zmeči, mazulček poči in vgnjido napravi. Take vgnjide so iz prvega velike kot leča, pa vedno širi in globokeji postajajo, so krog in krog razjedene in nazobčkane, njih dno je salasto, ostudno in grapovo, kakor z majhnimi bradovičicámi obsejano. Te vgnjide razjedajo globoko, ne samo žlemnate kože, ampak sčasoma tudi hrustance in kosti, da se celo majhni razjedeni kosčiki žlemnate kože, hrustanca ali kosti v gnojnici prikažejo, katera iz nosa teče in le takrat smrdi, ako je že tudi hrustanec nagnjit ali celo kost. Druga znamenja so ravno taka, kakor pri kužni smoliki. Smrkov konj se zna dolgo časa v precej dobrem stanu ohraniti, rad jé, je živ i. t. d. Če pa bolezen že dalje časa trpí, in se tuberkelni po pljučah razširjajo, začne honj hirati, pljučna jetika ga prime, živina hujša, črvivost se pridruži, in tak konj je grozno gnjusoben videti.

Pri *raztelesovanju* konj, ki so na kužni smoliki ali smrklju pobiti ali zaklani bili, se pa v nosnih votlinah zelo velike razjede zapazijo; večkrat je cela mednosna

stena na eni, pa včasih tudi na obeh straneh z omenjenimi smrkeljnovimi vgnjidami obsejana, ki so druga pri drugi, razne velikosti, okrogle in podolgaste, kakor leča, fižol, želod in tudi še veliko veči. Nekatere obstoje še v mozulčekih in se še niso predrle, druge so se pa celo že zacelile, in zacelíne imajo zvezdino podobo, ker so proti sredi zmrdnjene. Tudi na žlemnati koži nosnih stranskih votlin se večkrat sem ter tje take vgnjide najdejo. V teh stranskih votlinah, kakor tudi šternicelnovih kosteh je mnogo spridene, smrdljive in razjedljive gnojnice nabrane, in žlemne kože so večkrat desetkrat tako in še bolj debele, kakor v naravnem stanu. Medčelustne žleze so mnogokrat tako trde, kakor hrustanec. Razun tega se pa v pljučah, če že bolezen dalj časa trpi, vedno tuberkelni najdejo, ki so ali majhni in trdi kakor proso, in pljuča so tako rekoč z njimi obsejane; ali so pa že veči, kakor bob, lešnik, oreh, so v sredi mehki; se vedno širijo in večkrat po pljučah votline kot kokošje jajce in še veči napravijo, in zavolj tega tudi vedno živina pri smrklju za pljučno jetiko pogine. Tudi trebušne limfatiške žleze so večkrat otekle, velike, trde ali vodenične i. t. d.

Potreba pa je, da se smrkeljnove nosne razjede, vgnjide z drugimi ranami v nosnicah ne zmešajo, ki se včasih napravijo, če se živina nekako v nos dregne, vbode, ali če ji kaj razjedljivega v nos pride, kar se sosebno takrat zgodi, ako se bolni živini po neumnosti zdravila skoz nosnice (namesto skoz gobec) v želodec vlivajo. Posebnost smrkove razjede in vgnjide je, da se z imenovanimi majhnimi bulicami začne, na globoko in široko razjeda, in da je vglobljeno dno vgnjide kakor s salom (špehom) prevlečeno. Druge, ne smrkove rane nimajo tega vglobljenega salastega dna.

Uzroki, ki smrkelj pouzročijo, leže v zanemarjenih drugih smolikah, iz katerih se poslednjič smrkelj napravi. Pa tudi dolgotrpeče vgnjide, pri katerih se gnojnica ne izceja, ampak v vgnjidi zastaja, zamorejo smrkelj s tem napraviti, da žile popijalnice tako sprideno gnojnico popivajo in krvi primešajo, kakor bluta (gnojne komatne in sedeljne otiske), strelna gnjiloba v kopitu, mahovnice i. t. d. Velikokrat se pa smrkelj naleze, kar se pa zamore le takrat zgoditi, ako se smrkelj smrkovega konja še gorák nosnic druzega konja dotakne, kar se večkrat zamore primeriti, ako smrkovi konj prha, ali če se konji vohajo ali ližejo, če skupaj iz enega korita jedo ali pijo i. t. d. Žlemna koža nosnic na tistem kraju, kjer se je smrkelj dotakne, začne otekati in napravi se rudeča lisa, v nje sredi se naredi mehurček, ki poči in iz njega smrkeljnova vgnjida nastane. V 8 k večem v 14 dnéh po nalezenji se smrkova vgnjida prikaže.

Ozdravljanje. Smrkelj se še ni nikdar ozdravel. Da se smrkelj, ki se iz zanemarjenih smolik napravi, ne more ozdraviti, vsak lahko razume, ki razjede, ki se v nosu napravijo, pozna. Pa tudi smrkelj, ki se po nalezbi napravi, in pri katerem se v začetku le ena vgnjida zapazi, se ne ozdravi več, ako se ta vgnjida brž razžge in strup pokonča. Zamore se sicer prva vgnjida zaceliti, pa na drugih krajih se nove prikažejo, ker so popijalnice nalezljiv žlem že popile, krvi primešale in tako smrkelj vcepile.

Ako pa tudi zdravnik ne more smrklja ozdraviti, zamore vendar pri tem silno veliko storiti, ker je zelo važno, da ga dobro spozna in tako obvaruje, da se smrkelj ne raztrosi in ne okuži več druge živene.

V ta namen se morajo povelja, katere postava zaukazuje, zvesto in natanko spolnovati.

Prvo je, živino, ki je za to bolezen bolna spoznana, umoriti in jo po postavi 6 čevljev globoko zakopati, kožo pa brž v močen lug ali v apneno vodo namakat dati, kjer se dva dni pusti in potem na zraku posuši, da se v njo zasedeni strup pokonča. Vse drugo, kar je od take živine, ali kar je z njo v kako dotiko prišlo, se mora, ako nima vrednosti, sožgati, drugo se pa mora tako očistiti, da se najmanjši mrvica nalezljivega strupa popolnoma pokonča. Železje naj se zvari, les, kakor lojtra, jasli, truga in škafi, lesene stene se z vročim lugom zmijejo in potem pooblajo; vse usnje, kakor komati, ujzde, brzde, jermeni se z vročim lugom dobro sperejo in potem na solncu ali na vetru presuše. Stelja in gnoj se iz hleva spravi, in ostala klaja se govedam ali ovcam poklada. Lesene stene hleva se z vročim lugom čisto zmijejo ali, kar je še bolje, pooblajo; zidane stene pa iz novega pobeljo. Tla hleva, ako so prstene, se za čevelj izkopljejo in iz novega nasujejo; ako so iz dilj, se z lugom dobro zmijejo in pooblajo, ako so kamnite, se čisto zmijejo.

Nato se ves hlev pokadi in potem najmanj več dni ali en teden odprt pusti, da se dobro prezrači. Pokadi se pa najbolje z žvepljem, ki se v zaprtem hlevu zažge, da se po njem kadi; ali tudi s klorovim apnom, ki se z žvepljeno kislino polije, da se dim napravi; ali s kuhinsko solijo, kteri se štiri deli žvepljene kisline počasi prilivajo. Vse te kadila se morajo pa varno napravljati, da se človeku na pljuča ne vležejo in ga ne zadušé.

Na konje pa, ki so prišli s smrkovimi v dotiko, se mora natanko paziti, vsak se mora v poseben kraj

postaviti, vsak dan najmanj skozi 14 dni preiskovati, če mu iz nosnic žlem ne teče, če medčeljustne žleze ne otekajo. Ako se kaj tacega najde, se mora tak konj, ker je sumljiv smrklja, v odločen primeren kraj postaviti, da se bolezen natanko naznani.

Smrkelj je poglavitni pogrešek in kupčijo do 15. dne po kupu razdere.

Da se poglavitne znamenja vseh smolik ložeji razločijo, navedemo sledeči pregled:

Nedolžna smolika.

I. Kakost žlemnih nosnih kož	II. Kakost nosnega žlema	III. Kakost medčeljustnih žlez (bezgavk)	IV. Trpež smolike	V. Z vročnico ali brez nje?	VI. Nevarnost, ozdravljiv. in nalezljiv.
Čez in čez enako rudeče, vnetljivo zatekle, bolj gorke (to je, čez in čez vnete)	Enakovrstne gošave, iz prvega bolj redek, potem bolj gost, belkast ali rumenkast, ne smrdljiv; teče iz obeh nosnic	Otekle, boleče, bolj gorke, trde, napete; ko se začnejo gnojiti ali že zgnoje, pa mehke, klompajo	Naglo preteče, čez 7—10—14 dni	Navadno je z vročnico združena včasih tudi brez nje	Ni nevarna; še več del lahko ozdravi. Navadno ni nalezljiva.

Huda smolika.

Zelo rudeče ali višnjeve, pa ne povsod enako, ampak lisaste, pikaste, zatekle, vroče, razjedene ali z vgnjidami obsejane (pri hitrem smrklju)	Enakovrstne gošave, vmazan, včasih pa ne vselej krvav, včasih smrdljiv, razjedljiv pri hitrem smrklju, teče iz obeh nosnic	Kakor gori pri navadni smoliki, samo oteklina je zelo razširjena, včasih je vrat, cela glava, več krat so tudi noge zatekle	Kakor pri navadni smoliki	Je vselej z vročnico združena, več del hudobne legarske lastnosti (tifus)	Nevarna; ozdravljanje je dvomljivo. Je nalezljiva

Nevarna smolika.

I. Kakost žlemnih nosnih kož	II. Kakost nosnega žlema	III. Kakost med-čeljustnih žlez (bezgavk)	IV. Trpež smolike	V. Z vročnico ali brez nje?	VI. Nevarnost, ozdravljiv. in nalezljiv.
Blede, zrahljane, ali le tu in tam rudečopikaste, rudečočrtaste brez vnetljive otekline	Enakovrstne gošave, rumenkast, tudi vmazan, se nekoliko zmaže, večidel le iz ene nosnice teče	Trde, neboleče, gibljive, negorke, natanko omejene; le redkokaterikrat niso otekle	Dolg, več tednov ali mescev	Vedno brez vročnice	Se ozdravi pa malokrat; je nalezljiva

Kužna smolika.

Vmazane, blede ali rumenkaste, zrahljane, rudečolisaste, rudečopikaste, rudečočrtaste	Enakovrstne gošave, bel ali rumenkast, tudi pepelnat, zelenkast, se zmaže krog nosnic, večkrat, pa ne vselej smrdljiv, teče iz ene nosnice	Trde, neboleče, nepremakljive, večidel na eni strani, malokdaj brez njih	Zelo dolg, mesece, tudi leta	Vedno brez vročnice	Veči del neozdravljiva; zelo nalezljiva

Smrkelj.

Kakor pri kužni smoliki in še z majhnimi rumenkastimi mehurčeki ali vgnjidami obsejane	Kakor pri kužni smoliki, vmazan, enake gošave, večidel, pa ne vselej smrdljiv, krvav, z koščeki hrustanca ali kosti namešan, se zmaže krog nosnic	Kakor pri kužni smoliki	Kakor pri kužni smoliki	Iz začetka brez vročnice, proti koncu življenja z vročnico	Se ne da nikakor ozdraviti; grozno nalezljiv

3. Bolezen v rivcu pri prešičih, (Schnuffelkrankheit).

Je bolezen, ki le prešiče napade in obstoji o začetku v vnetju žlemnih nosnih kožic, katera se pa velikokrat še le potem zapazi, ko bolezen že dalj časa trpi, da žlemne kože nosnic in tudi kosti, ki nosno votlino obdajajo, bolj otekó in se zrahljajo. Rivec postane zgorej na eni ali na drugi strani bulast in se vidi, kakor bi bil po strani zavihan. Sapa je ves čas bolezni bolj težka; prešič hrka in smrka, da se včasih že od daleč sliši, zato ker so nosnice zelo zamašene. To se posebno razločno zapazi takrat, ko prešič pije. Ako se bolezen bolj pohujša, začne tudi večkrat posebno dobrorejenim prešičem kri iz obeh nosnic pritekati; to včasih za nekaj časa sapo polajša, včasih pa tudi kri tako teče, da živina pogine. Po krvavenju je prešič vedno zelo top, in ko ta doba bolezni nastopi, živina tudi zelo hujša, naj ima še tako dobro pičo, ter za jetiko pogine.

Trpeti zamore ta rivčna bolezen več tednov in tudi cele mesece. Pravijo, da so prešiči kratkega, topega rivca k tej bolezni posebno nagnjeni in da prasci od starih prirojeno nagnenje dobe, ako so bili tej bolezni podvrženi.

Nalezljiva ta bolezen ni, akoravno večkrat kot kuga cele čede napade. Dobro ločiti se mora pa ta dolgotrajna rivčna bolezen od tiste nagle, silo hudobne strupene, pri kateri črna in gosta kri iz nosnic kaplja, cela glava oteče, in je črmate natore ali kakor pravijo, da se je črni vrančni prisad (Milzbrand) na rivec vrgel. S tako boleznijo je ravnati v vsim tako, kakor bomo pri črmu (Milzbrand, Anthrax) učili.

Ako se o začetku bolezen zapazi, je koristno živino na gorkem držati, rivec večkrat z žlemnatimi vodami spirati in vse odstraniti, kar bi zamoglo nosno žlemno kožo dražiti. Ko se je pa ta bolezen že bolj pohujšala, je najbolje živino koj zaklati, ker sicer za jetiko pogine.

Za *homeopatično zdravljanje* priporoča se Belladonna in Spongia marina.

4. Tresnica ovac (Schleuderseuche).

Je bolezen ovac, katera odtod izvira, da ovčji brenceljni v nosne votline jajčika zaležejo, katere po sopenju višji gori v čelne votline in celo v votline rogov pridejo, se ondi izležejo, črviči postanejo in živinče zelo nadlegujejo.

Znamenja. Tako živinče glavo kviško drži in ž njo semtrtje otresa, da bi se tega mrčesa znebilo; večkrat kiha, in pri tem iz nosa smrkelj teče, večkrat pa tudi črvička ven vrže. Ako je več takih črvičkov v glavnih votlinah nabranih, bolj z glavo na razen način semtrtje otresa.

Pretek, izid bolezni in raztelesovanje. Večidel se tako živinče samo ozdravi, ko ti črvički odrasejo in se izmečejo. Takrat pa, ko se zelo veliko črvičev nabere, nadlegujejo in dražijo žlemnate kože nosnih in glavnih votlin, da se vnamejo, katero vnetje se včasih celo čez možgane razširi, živina sicer vedno bolj hujša, naznanuje velike bolečine, in večkrat pocepa. Pri raztelesovanju se vidi v čelnih in nosnih votlinah vse polno teh črvičev.

Ozdravljanje te bolezni je težavno, ker ne moremo do gnjezda teh mrčesov v notranjih votlinah. Najbolji je, da se skrbi, da živinče te bolezni ne dobi, kar se najložeje s tem doseže, da se poletinski čas, ko ovčji

brenceljni okrog frče, ovcam nosnice s kakim smrdljivim oljem namažejo, kakor z jelenovem oljem ali s smolnjakom, ki s smradom brenceljne odganjajo, da v nos ne zlezejo. Če so pa črviči že v nosnih votlinah odrašeni, so zdravila, ki storé, da živinče kiha, najbolje; kakor da se mu štupe majorona ali tobaka vohati (šnofati). Ako bi se mislilo, da so se črviči v rogovo vgnjezdili, ni druge pomoči, kakor rog blizo čela s pilo odrezati. Če so črvi po nosnih votlinah nabrani, je večidel vsako ravnanje zastonj, tudi prevrtanje teh votlin — najbolje je tako živinče ob pravem času zaklati, dokler je še meso za vžitek dobro.

5. Vnetje vratnih sopil (Entzündung der Athmungswerkzeuge des Halses).

K vratnim sopilom štejemo grlje (Rachenhöhle), glavne zračne votline (Luftsäcke), ki se le pri konju najdejo, grlo (Kehlkopf) in sapnik (Luftröhre) po vratu.

Ako se vnetje v teh delih napravi, so bolj ali manj vsi ti deli vneti, in ne bilo bi prav, vnetje vsacega dela posebej popisovati, ker se posamezno pri živini ne prikaže, akoravno je zdaj ta, zdaj uni del bolj unet. Pa te vnetja se prikažejo ali z navadnimi znamenji vnetja, ali so veliko bolj hudobne in nevarne, in toraj zelo razne bolezni napravijo, in to:

1. Navadno vnetje grla in sapnika (Kehlkopf- und Luftröhrenentzündung, Kehlsucht), pri konjih ponemčeno „kevžih“ imenovan.

Je bolezen, ki vsake vrste živino pogostoma napada največkrat konje, pri katerih to bolezen navadno „kevžih“ imenujejo, beseda, katera je gotovo iz nemške

„Kehlsucht“ nastala. Beseda „kevžih“ se pa mnogokrat napačno rabi, ker skoraj vsem boleznam, pri katerih se žlem iz nosnic izceja in tudi mnogim drugim „kevžih“ pravijo, o katerih mislijo, da so se, recimo na pljučah, nogah, spolovilih i. t. d. iz zatrtega kevžiha začele. Če ljudje včasih nič druzega ne vedo dolžiti, pravijo, da je „kevžih na ta ali uni del vdaril“. Ali to je večidel napačna misel in je tudi za ozdravljanje brez vse veljave.

Znamenja. Spozna se vnetje grla in sapnika lahko, ker se znamenja vnetja v nosnicah in v gobcu vidijo, slišijo, in čutijo, zlasti nosnice so bolj rudeče, vroče, vnetljivo zatekle in o začetku bolezni suhe, čez nekoliko dni pa začne voden žlem, ki vedno bolj gost postaja, iz nosnic teči; oteklina se tudi včasih na vratu zapazi; grlo in sapnik sta zelo občutljiva; živina se ne pusti rado za grlo stisniti in če se stisne, se lahko k kašlju pripravi; pa tudi sama od sebe večkrat kašlja; kašlja pa kratko, boleče in kar more kašelj zadržuje; iz začetka je kašelj suh, ko se pa začne iz nosnic žlem izcejati, postane zavoljo tega rahel (moker). Sapa je pri hujem vnetju hitra, bolj težka, včasih glasna, živina drži vrat bolj stegnjeno in glavo proti tlam, da tako ložje sope. Srčno in žilno bitje se po velikosti bolezni ravna tako, da, ko je bolezen majhina, tudi žila in srce hitreji ne bijeta; če je pa hujša postala, se tudi srčno in žilino bitje zelo pomnoži. Ravno take se tudi druge znamenja po velikosti bolezni ravnajo, tako, da živina ni veliko bolj žalostna pri mali bolezni, da še rada jé in pije, dobro požira in se tudi vleže. Če je pa bolezen huda, postane živina žalostna, nerada jé, ter piča in pijača ji včasih skoz nos nazaj vhaja, ako je žrelo tako zateklo, da živina težko požira; o hujšem vnetju se živina malokdaj ali celo ne vleže.

Pretek, izid in predpovedba bolezni. Navadno bolezen trpi 7 do 14 dni, in se večidel lahko ozdravi. Le če se bolezen zelo zanemari, ali če živino tako hudo napade, da se vnetje zelo in tudi na pljuča razširi, se zamore nesrečno končati. Iz nje se znajo tudi vsake vrste smolike in poslednjič tudi smrkelj napraviti, ali po pljučnici vse tiste bolezni, katere bomo pri pljučnici navedli.

Uzroki. Navadni uzrok te bolezni je prehlajenje, pa tudi prevelika soparica, posebno pri ognju; tudi bodeča klaja, če je kaj v grlo pride, potem prah, ako ga živina na cestah preveč požira, pa tudi dražljive ali ostre zdravila, posebno ako se skoz nos ali sicer nerodno živini vlivajo, da se ji zaleti; poslednjič pa zamorejo tudi neznane podnebne premembe (miazmatiške zadeve) to bolezen pouzročiti.

Ozdravljanje. Če je bolezen le mala, že zadosti, da se živina na gorkem drži, se po vsem životu dobro drgne in odene, posebno pa grlo in sapnik po vratu naj se s kako mastjo ali pa z mažami živega srebra namaže in v koc ali kožuh zavije; pa tudi soparčne kadila, katere smo pri smolikah navedli, so koristne. Notri se navadno daje grenke soli in encijana z rudečem žveplom ali salmijakom, kakor smo pri nedolžni smoliki navedli (poglej „nedolžno smoliko“). Živina naj se v pokoju pusti; bolj mehka klaja naj se ji daje, in če je mogoče, trava. Konjem s kevžihom jako dobro tekne korenje med zobanje namešano. O gorkem vremenu naj se pusti na pašo.

Pri hudem vročinskem vnetju je pa koristno pušati, posebno če se vnetje na pljuča razširi; takrat naj se na vrat ostre mazila vdrgnejo, in naj se dobro zavije; sicer mora biti notranje ozdravljanje takošno, ka-

koršno bomo zoper pljučnico nasvetovali (poglej „pljučnico“). Sicer naj bolna živina pokojno stoji v hlevu, v pijačo naj se solitarja daje. Ako je grlo tako zateklo, da živino zadušiti žuga, jo zamoremo včasih smrti rešiti, ako po pušanju in po vdrgnjenih ojstrih mazilih, ki vnetje na kožo vlečejo, s posebnem orodjem „sapnikov troakar“ imenovanim, sapnik pod grlom prerežemo in na tem mestu dušek za dihanje napravimo in toliko časa odprtega pustimo, da vnetje v grlu splahne in živina zopet naravno sopsti zamore.

Za *homeopatično zdravljenje* priporoča se: Pulsatilla, Bryonia in Dulcamara.

2. *Dávica (häutige Bräune).*

Je hudobno vnetje grla in sapnika, pri katerim je vnetje silno, in se posebno veliko gostega žlema in meze, ki se skupej drži, da je podobna kožicam, v grlu in sapniku nabira, ki živino davi in včasih zares zadavi. Največkrat se pri prešičih, konjih in govedi, pa tudi pri drugi živini včasih prikaže. Sploh pa se šteje med bolj redke bolezni.

Znamenja. Bolezen napade živino navadno na nagloma, živina začne zelo kašljati, je v grlu zelo občutljiva, da, če se le količkaj stisne, začne zelo kašljati. Sapa je težka, in živina posebno nenavadno piska ali smrči, nosnice ima zelo odprte, tudi gobec odprt drži, iz katerega jezik moli. Iz nosnic in gobca se izceja vlečljiv žlem, včasih v podobi kožic. Vratne žile so zelo napete, živina se večkrat na vratu poti, je boječa in se posebno na sprednjem koncu trese, žila je majhina, napeta in hitra. Že v enem ali dveh dneh bolezen doraste, da se živina ali zaduši, ali da odjenjuje, če začne živina mnogo vlečljivega kožnatega žlema skoz nosnice

metati, in šesti dan je po tem živina navadno že zopet zdrava.

Raztelesovanje. Žlemne kože sapnika in grla so rudeče, višnjeve, zatekle in ves sapnik z rumenkasto mezo in žlemom v podobi kožic tako napolnjen, da ni bilo mogoče več živini sopsti. Večkrat se vidijo iz žlemnatih kož v to nabrano mezo krvne žile podaljšane, po katerih dobi nabrana meza potrebno kri, da postane kakor živa koža.

Uzroki. Škodljive razmere, ki včasih navadno vnetje grla in sapnika napravijo, zamorejo, pri posebnih okoljščinah, ki nam pa niso natanko znane, davico napraviti. Prehlajenje, zlasti spotene živine, ali pitje prav mrzle vode, snežnice, so poglavitni uzroki. Davica pa zna biti tudi, zlasti pri prešičih, črmaste natore (Hals-Anthrax); takrat naznanujejo še druge znamenja to grozno hudo in naglo bolezen, po kateri včasih, zlasti poletni čas, ob enem več živine naglo pocepa. Taka strupena davica se loči od navadne po znamenjih, katere bomo pri črmu (vrančnem prisadu, Anthrax) popisali. Varujte se navadno davico s strupeno črmasto zmešati!

Ozdravljanje. Poglavitno zdravilo je naglo puščanje, ki se mora ponoviti, ako se bolestne znamenja kmalo potem ne pomanjšajo. Razun tega se z okisanimi žlemnatimi vodami gobec izpira, v nosnice se soparčne kadila rabijo in v vrat se ostre mazila vribajo. Razun tega so koristne dristilne brizglje. Od notranjih zdravil je pa le malo pričakovati. Kalomel ali bluvno sol najbolj hvalijo. Takrat, ko se je zelo bati, da bi se živina ne zadušila, bi se zamoglo temu s tem v okom priti, da se sapnik prebode, kakor smo pri hudobni smoliki omenili, vendar to le takrat pomaga, če kožnati žlem ni pregloboko v sapniku nabran, da se sapnik

globeje (bližeje pljuč) prebode, kakor želm seže, da sapa prosto pot dobi.

Homeopatično se ozdravlja z Aconitom, ki se da 3—4krat vsako uro, dalje pa: Spongia marcia tosta, Hepar Sulphuris, Belladonna, Capsiguma.

3. Hudobno vnetje vrata goveje živine, ovac in koz, (bösartiges Catarrhalsfieber der Wiederkäuer), se pri ovcah tudi smrkelj (Schafrotz) imenuje.

Je hudo vnetje vratnih sopil, ki zelo naglo preteče in se mnogokrat s smrtjo konča; je večidel mehkužne natore, katerega se zelo radi tudi možgani, pljuča in prebavila vdeležijo, k kateremu pa tudi zelo rad snet pritisne.

Znamenja. Živina o začetku bolezni žalostna postane, je trudna, začne pri hoji omahovati, večkrat se vleže, pa zopet vstane, včasih se pa, preden se bolezen začne, druzega ne prikaže, kakor da živina drisko dobi, ali da se ji oči vnamejo in cela glava vroča postane. Ko bolezen nastopi, živina zelo trudna postane, glavo, ki je vroča, pobeša, nosnice, kakor tudi gobec so vroče in suhe in zelo rudeče, iz gobza se začnejo kmalo sline cediti, oči so zatekle in solzne in svitloba jim težko dene, sapa zelo nagla in se glasno sliši in živina zraven tega večkrat kašlja, žila je hitra, napeta in polna. Jé živina včasih rada, včasih se ji nič ne poljubi in tudi ne prežvekuje; žeja je huda, blato gre večidel bolj mehko in le malokdaj suho od živine. Že v 24 urah živina še bolj trudna postane, tudi oči se še bolj vnamejo in skalé in tudi bolj solzne postanejo, sapa se še bolj sliši, je bolj težka in hitra. Iz nosa se začne žlem izcejati, ki je večkrat krvav in kakor gnoj-

nica, in se nabira v nosnih stranskih votlinah. V gobcu se napravijo rudeče lise, ki se povikšajo in gobice ali celo črnkaste mehurje napravijo. Živina nič več noče jesti pa blato in scavnica gre le malo in z bolečinami od živine. Breja živina v takem stanu večidel zvrže. V kratkem, navadno tretji ali četrti dan, ko že tretja doba bolezni nastopi, se pomnoží izceja slabega in celo snetljivega žlema. Mesnate dele rogov snet napade, da se iz kosti snamejo. Živina neha občutljiva biti, je na več krajih omrtudena, huda driska jo prime in živina velikokrat nezavedno smrt stori. Kolikor bolj rejena in trdna je živina, toliko hitreje bolezen preteče, pri zelo mladi in bolj stari, slaborejeni živini pa nekoliko dalj časa trpi. Peti ali šesti dan se že živini boljša, ako po sreči gre. Če pa enajsti dan brez boljšanje preživi, je gotovo zgubljena.

Raztelesovanje. V nosni kakor tudi v gobčni votlini se najdejo na žlemni koži črnkaste lise in pike ali celo vgnjide in snet, ki se večkrat bolj razširijo; žlemne kože so veliko bolj debele in večkrat se zelo enake znamenja kakor pri smrklju prikažejo. Znamenja vnetja se vidijo po celih sopilih in večkrat tudi po prebavilih in sežejo do želodca in čev.

Uzroki. Večidel je uzrok te bolezni prehlajenje, posebno ko se živina guli; zatorej je ta bolezen najbolj navadna spomladi in v jeseni, ko je vreme mokrotno, mrzlo, premenljivo. Temu še posebno pripomore, če stoji živina na kraju, kjer zrak skoz vleče, če se na rosnih travnikih pase in v soparnem hlevu stoji.

Ozdravljanje. Iz začetka bolezni, pa le ako so znamenja hudega vnetja pričujoče, je koristno živini pušati; dobro je tudi v tej bolezni po celem životu živino s kisom (jesihom) poškropiti, in jo dobro drgniti in odeti,

in v podvratnik teloh zavleči: Če je živina močno zaprta, naj se driskne brizglje (s žajfnico ali soljo) rabijo. Notri se da najpopred solitarja, bljuvne soli ali kalomela v ajbišovini ali drugi žlemni kuhovini. Zraven tega mora živina stati v suhem in ne presoparčnem hlevu, mora se ji obilno nasteljati in močnate pijače dajati. — Ako se pa bolezen že v začetku mehkužne in slabotne natore prikaže, ali če bolezen to mehkužno lastnost še le pozneje dobi, kar se že v malo dneh zgodi, se ne sme pušati; druge unanje zdravila se pa rabijo kakor smo zgorej omenili. Notri se pa daje sosebno salmijak, v kuhovini dišečih zelišč. Ako ima živina v tej bolezni grižo ali drisko z bolečinami v trebuhu, se rabijo kuhovine žlemnatih zelišč, lanenega semena i. t. d.; trebuh naj se namaže s trpentinovem oljem. Ako je driska dolgotrajna brez bolečin, naj se dajejo kuhovine vkup vlečljivih zdravil, kakor so hrastove ali vrbove skorje, ježice, šiške. Ako je živina zelo slaba, naj se tem kuhovinam prideva nekoliko kafre.

Za *homeopatično zdravljenje* priporoča se: Dulcamara in Belladona.

4. Vratni črm presičev (*Halsantrax der Schweine*).

Ta bolezen, katero v mnogih krajih tudi hudobne kušarje imenujejo, je posebna vrsta vrančnega prisada.

Napade prešiča brez kakih predznamenj naglo, ki začne težko sopsti in hripati, postane zamolkel, rivec ima zelo vroč, žlemne kože rivca in nosnic dobe dimasto barvo, jezik oteče, prešič težko požira, se večkrat tudi zaduši. Tudi zunaj na vratu, po sapniku se zapazi trda, vroča oteklina, ki se notri med sprednje noge ali pa proti glavi razširi. Ko žlemna koža rivca črnkaste barve

postane, je znamenje, da se bo snet prikazal, ki se gotovo s smrtjo konča.

Bolezen sila naglo preteče, da se navadno že v 12 urah pokaže, ali bo kaj z živino ali ne, včasih že v 2 do 3 urah pogine, k večem bolezen 2 do 3 dni trpi.

Pri *raztelesovanju* se vidi meso okrog otekline na vratu vse črno in rumenkasto ali črnkasto mezo zasedeno in v oteklini večidel črno, gosto kri razlito. Žlemna koža rivca, gobca in vseh vratnih sopil je zatekla, ima črnkaste lise, tu in tam vgnjide. Tudi v prsni in trebušni votlini se včasih najdejo višnjeve ali črnkaste lise, zdaj na srcu, zdaj na pljučah, na vranici, na čevah ali pa na prsni ali trebušni mrenici. Vse odvodnice, posebno večje trebušne in prsne so s črno, smolnjaku podobno krvijo napoljnjene.

Ker je ta bolezen ena vrsta vrančnega prisada, jo zamorejo vsi tisti uzroki pouzročiti, katere bomo pri vrančnem prisadu navedli. Posebno velikokrat se ta bolezen prikaže poleti o hudi vročini, ko med veliko soparico večkrat dež pride; če živina zraven tega žejo trpi, če se slabo snaži in v soparčnih svinjakih vedno v blatu leži.

Ozdravljanje. Najpotrebniši je živini brez zamude puščati (na ušesih in na repu in krvotočne dele s šibico tepsti, da veliko krvi odteče), sicer pa naglo take zdravila notri dajati, ki bljuvanje napravijo, kakor štupe bele čmerike ali bljuvne soli 0.20 centigr., do 35 – 70 centigr. (3, 5—10 granov) na vodi ali na olju, potem so kisline najboljši zdravilo, posebno solna kislina v pijači 17 gramov (pol lota) na škafček vode, kateri se večidel nekoliko moke pridene ali skuhane pese, repe ali krompirja v njem zmečka, da jo živina raji pije. Pa tudi zelnice ali repnice se ji piti ponudi. Potem se

celi život z mrzlo vodo polije in večkrat zdrgne in koža, če se to že popred ni zgodilo, popolnoma očedi. Razun tega se v grlo pomolzeno mleko ali kuhovina lanenega semena brizglja, ali se s tem gobec izpira. Daje se notri tudi solitarja, dvojne soli, i. t. d. Če pa že snet hoče pritisniti, se kuhovini aromatiških želišč kafre pridene. Skuhajo se v ta namen največkrat arnikne cvetice ali angelikne ali baldrijanove korenine. Posebno važne so pa strežbine zdravila. Živina naj se v hladen, zračen in senčen kraj postavi, ji dobro nastelje in le bolj zelenjave jesti daje, in bolna živina naj se od zdrave vedno odloči. Nikdar se taka živina ne sme zaklati, da bi se meso ali kaj druzega za živež porabilo, ne za človeka, ne za živino; smrten strup je cela taka živina. Še človek, ki tako živino ozdravlja, naj se skrbno varuje, da se ne oskruni! (Več o tem glej pri vrančnem prisadu.)

Tudi druge vrste bolj nedolžne otekline se večkrat pri prešičih, kakor tudi posebno velikokrat pri govedi napravijo, ki pa niso črmaste natore, ampak v zateklih ušesnih slininih ali škitnih žlezah obstoje, ki se imenujejo navadni kušarji, pa tudi golžuni ali brahorji, o katerih se bo pri unanjih boleznih govorilo.

Homeopatično zdravilo je Arsenicum, ki se daje vsakih 10—15 minut, pa se ravno to zdravilo priporoča tudi za brambo bolezni pri zdravih prešičih.

5. Pasja bolezen (Hundskrankheit, Staupe, (Hundeseuche).

Napade le pese, večidel preden so leto stari in navadno le enkrat v življenju, in je nalezljiva drugem pesam.

Obstoji največkrat v vnetju sopil, ki se pa tudi rado z vnetjem prebavil (želodca in čev), včasih z vne-

tjem možganov in hrbtnega muzga, včasih z vnetjem unanje kože v podobi koz ali garij združi; — zato je ni skoraj bolezni, ki bi se na toliko načinov preminovala, kakor pasja bolezen; prav močerad je med vsemi boleznimi.

Znamenja. Bolezen potem takem pese zdaj bolj, zdaj manj hudo napada. Če jih le malo napade, se druzega ne zapazi, kakor da so bolj žalostni, da neradi jedo, da jim iz oči in iz nosnic žlem teče, in da večkrat kihajo. Ako jih pa bolj hudo napade, so zelo trudni se po vsem životu tresejo, imajo začetkom vroč, suh nos, čez nekatere dni jim pa začne zelo iz nosnic žlem teči, ki se večkrat tako spridi, da je gnoju podoben; oči se jim sprimejo, ker se iz njih vlečljiv žlem izceja; tudi skalé se jim, in večkrat se na skozvidljivi kožici majhini mehurčki narede, ki počijo in radi male pikice zapuste. Sapa postane bolj hitra in vroča; pesi večkrat kašljajo, srčno in žilno bitje se zelo pomnoži in pesi malo jedo ter so v začetku bolezni trdovratno zaprti, potem pa se večkrat driska napravi. Radi polegajo po solnčnih in gorkih krajih. Tem se rade čutnične bolestne znamenja pridružijo; pes se večkrat na nogah, pa tudi po vsem životu, kakor da bi ga božjast zvila, zgane, hlasta po zraku, omahuje z zadnjim oslabljenem koncam, in včasih se tudi mrtud posameznih delov pridruži, po katerem rad kmalo pogine. Večkrat se s to boleznijo kožni spuščaji, ki so kozam podobni, garje in kožni tvori napravijo.

Pri *raztelesovanju* pesov, ki so na ti bolezni poginili, se najdejo znamenja, ki razodevajo hudo vnetje sopil notri do pljuč, ki so večkrat bolne; v prsni votlini je večkrat voda, v sapniku pa vlečljiv žlem, podoben gnoju, nabran. - Po sedežu bolezni na druzih delih, se

najdejo ondi znamenja vnetja ali njegovih nasledkov. Trpi bolezen večidel 10 do 14 dni, če pa po prestani bolezni bolestne čutnične znamenja ne odjenjajo popolnoma, se dolgo, včasih celo življenje ne zgube. Mnogo pesov, marsikatero leto čez polovico bolnih pa tudi ta bolezen pobere.

Uzroki niso razun nalezbe dovolj znani, ker se bolezen v vsakem letnem času, pri vsakem vremenu prikaže; zdi se vendar, da prehlajenje mnogokrat pripomore k tej bolezni, zlasti če se vroči mladi pesi v mrzli vodi kopljejo. Posebno podvrženi so ji mladi pesi, ko zobe dobivajo. Menijo tudi, da mora vsakega pesa ta bolezen napasti, akoravno temu ni tako; ampak le zavoljo tega tej bolezni le malokateri pes odide, ker je zelo nalezljiva in ker več za to boleznijo neprehudo bolnih pesov prosto krog leta.

Ozdravljanje se ravna po sedežu, po dobi in po velikosti bolezni. Ako je bolezen majhina, je večidel že zadosti, ako se pesu mleka z žvepljenem cvetom večkrat daje. Ako je pa bolezen bolj huda, je o prvem začetku bolezni naj bolje pri pesu bluvanje napraviti, v kateri namen se mu štupe bele čmerike 7—30 centigramov (pol do 3 grane), ali 15—40 centigram. (1—4 grane) bljuvne soli po velikosti pesa daje. Potem je pa koristen v žlemnatih vodah raztopljen salmijak. Pri tem se pa mora vedno dobro gledati, da blato od bolnega pesa redko gre, in če je zaprt, se navadno 7—20 centigramov (1—3 grane) kalomela z 15—60 centigramov (2—10 granov) štupe jalapnih korenin, ali z 7 centigr. do 1 grama (10—15 granov) rabarbare notri daje. Razun tega se morajo zdravila posebno po bolnih delih ravnati. Ako so posebno žlemne kože sopil bolne, se da v začetku solitarja v mleku, dober je tudi smodnik z la-

škem oljem, ali žvepleni cvet 35 centigr. do 1 grama (5—15 granov) po velikosti pesa; pozneje rudečega žvepla in štupe zobnikovega izlečka, vsacega 15 centigramov (2 grana). Ako pese hudo na drisko žene, se jim da dvakrat ali trikrat na dan štupe ipekakuanine korenine in opijuma, vsacega 2—4 centigr. (1/3 ali 1/2 grana), skupaj na enkrat. Ako blato prav kislo smrdeče od njih gre, se pridene še 35 centigr. (5 granov) magnezije naenkrat. Se pa posebno bolestne čutnične znamenja prikažejo, se rado makove štupe (opijuma) 2 do 4 centigr. (1/4—1/2 grana) in kafre 7—15 centigramov (1—2 grana), ali na sladkorju, ali pa na poparini arnikovih ali baldrijanovih korenin notri da. Ako pesu zelo iz oči teče, se izmivajo z žlemnatimi vodami ali z poparino bezgovega cveta. Ako so po prestani bolezni druge znamenja že minule in le to še ostane, da se živina vedno stresa, večkrat vse zdravila, ki se zoper to hvalijo, kakor kafra, vožnik, mak, bižem i. t. d. nič ali le malo pomagajo. Razun drugih zdravil pa tudi strežbine mnogo pomagajo k dobrem izidu, ki v tem obstoje, da se dene pes v gorak in zračen kraj. Ker je ta bolezen nalezljiva, se mora, ako se hoče, da pes te bolezni ne dobi, kolikor mogoče skrbeti, da z drugimi, za to boleznijo bolnimi, v dotiko ne pride.

Drugih odvračilnih zdravil pa ni, akoravno je mnogo znanih za take, kakor črva rezati, ali pesa na glavi ali na hrbtu ali na koncu repa z razbeljenem železom žgati. Te in take reči so same prazne vraže.

Za *homeopatično zdravljenje* priporoča se: Rhus toxicod. zaporedno z Kali carbonicum; kader žival ne mora jesti: Nux vomica in Belladonna; pri zaprtji: Plumbum metal.; pri krčih: Cocculus.

6. Pljučnica (Lungenentzündung).

Je bolezen, ki zamore vsako vrsto domače živine napasti, največkrat pa konje, ker pri teh, naj bodo vprežni ali jezdni, pljuča največ trpe.

Obstoji pljučnica vedno v tem, da se eden ali drugi del, iz katerih pljuča obstoje, vname; po katerem ima tudi pljučnica več imen. So posebno žlemnate kože pljuč vnete, ki se po majhinih vejicah sapnika v pljučah razdele, se imenuje kataralna pljučnica; je pa prsna mrenica, ki pljuča po vrhu in tudi rebra od znotraj pokriva, vneta, se imenuje reumatiška pljučnica; ako je pa tkanina pljuč vneta, se imenuje prava pljučnica.

Znamenja. Če je uzrok, ki pljučnico pouzroči zelo velik bil, zgrabi bolezen brez predznamenj živino nanagloma; če se pa bolezen bolj počasi napravi, se nekatere predznamenja prikažejo, namreč: živina neha jesti, glavo pobeša; gorkota trupla, ušes ali rogov se spriminja; ušesa in noge so večidel bolj mrzle, živina se ne vleže. Potem se prvi ali drugi dan znamenja pljučnice natanko pokažejo, in te so: Žlemnate kože nosnic in gobca so rudeče, vroče in o začetku suhe, sapa je hitra za 10, 20, 30, 40 in še več dihljejev v eni minuti pomnožena in zelo težka, da se lakotnice, rebra in nosnice želo dvigajo; sapa iz nosnic se čuti vroča, ako roko pred nosnice deneš; živina kašlja ali sama od sebe, ali se lahko h kašlju pripravi, če se ji grlo stisne; kašelj je kratek, slab, boleč in živina ga kolikor more zaderžuje, ker ji v prsih bolečine napravlja; — žila bije za 10, 20, 30, 50 in še večkrat v eni minuti hitreji, kakor o zdravem stanu, je trda, majhina, komaj čutljiva; srce se tudi na levi strani prs velikokrat celo nič ali le malo čuti, le pri mehkužni živini in če

bolezen dalj časa trpi, se zamore čutiti. Jé živina ali malo, ali celo nič ne, tudi ne prežvekuje ne, žejo ima večidel veliko, in pije v majhinih požirkih prenehovaje. Blato gre manjkrat in bolj suho od nje, ščije manjkrat in scavnica je rudečkasta in vodena. Živina na pljučnici bolna se tudi posebno vstopa, da se večkrat že od daleč po stanju lahko pljučnica spozna, ker živina vedno na enem mestu mirno stoji, vrat in glavo pobeša, sprednje noge široko saksebi ali eno naprej postavlja, da si s tem prsno votlino širi in sapo polajša. Vleže se le malokdaj, ali celo nobenkrat ne, in nikdar dolgo ne leži, ker se tako prsna votlina stisne in sapa bolj težka stori: ako se prestopiti mora, se prestopi počasi, klavrno in vsaka hoja ali prepeljavanje ji še bolj sapo ponagli.

Potem, če so ali želemnate kože ali prsna mrenica ali tkanina pljuč vnete, so tudi znamenja pljučnice nekoliko različne. Ako so žlemnate kože vnete, se znamenja vnetja posebno razločno na žlemnatih kožah nosnic in gobca vidijo; živina je v grlu in po sapniku zelo občutljiva, že zavoljo tega sama od sebe večkrat kašlja in se kaj lahko k kašlju pripravi; v 3 ali 5 dneh se začne žlem iz nosnic izcejati. — Ako je pa le površna prsna mrenica vneta, živina ne kašlja sama od sebe; ako se pa k kašlju s stiskam prisili, je kašelj zelo boleč, da ga živina kolikor more zadržuje, večkrat se celo ne da k kašlju pripraviti, ker se boji, da bi se vneta in zato zelo občutljiva prsna mrenica ne pretresla in bolečine še huji ne bile; zavoljo tega živina tudi manj ko more rebra dviguje, in le bolj z lakotnicami sôpe. — Najhujši v vsem so znamenja, ako je tkanina pljuč vneta.

Izid, pretek in predpovedba bolezni. Pljučnica preteče večidel naglo, se pa včasih tudi dalj časa vleče, vender čisto vnetje ne trpi lahko čez 3 dni, potem, ko

se je prav začelo. Čas trpeža je treba natanko zvedeti, da se že nekoliko iz tega povzame: ali bo še dobro pušati ali ne. Sicer se pljučnica ali razdeli, ali prestopi v mnoge nasledke vnetja, ali pa se s smrtjo konča. Razdeli se le takrat, kader ni posebno huda, ali da je prava pomoč brž v začetku živini bila; ko pa bolj huda postane, se, ako se živina popred ne zaduši, vedno nasledki vnetja napravijo, in sicer, če so žlemnate kože vnete, se začne žlem ali meza izcejati; — ako je pljučna in prsna mrenica vneta, se večkrat voda in meza v prsno votlino razlijete in prsno vodenico napravite; — če je pa tkanina pljuč vneta, se večkrat meza v pljuča razlije, ki se ali strdi in pljučne trdine napravi, ali se pa zgnoji in pljučno gnjilino ali jetiko stori.

Vsak teh nasledkov vnetja se po posebnih znamenjih naznani, katere ob kratkem navedemo: Ako se začne mnogo napačnega žlema izcejati, se bolezen najložje spozna, ker se vidi žlem iz nosnic teči, in kašelj je rahel, sapa večkrat grgrajoča. Da se je voda in meza v prsno votlino razlila (prsna vodenica), se spozna po tem, da se srčno bitje zelo, v velikem obsežku čuti, velikokrat na levi in desni strani in kakor da bi srce po vodi pluskalo, da se lakotnice pri sopenju zelo dvigujejo in tik reber grabenček napravi, scavnica je čista kakor voda in rumenkasta. Da se je pa meza v pljuča razlila, in da so pljuča trde kakor jetra postale, se po tem spozna, da je sapa težka, scavnica je zelo vlečljiva, srce se zelo čuti, vender pa ne tako kakor pri vodenici. Sapa je sicer pomnožena, pa lakotnice in nosnice se ne gibajo tako vidljivo, kakor pri vodeni izceji, gorkota je po vsem životu pekoča, pot je gost in vlečljiv. Ako se pa ta meza začne v pljučah gnojiti, in pljučno jetiko napravi, postaja sapa smrdljiva, posebno ko ži-

vina kašlja, ji zelo iz nosnic smrdi. Pozneje začne tudi iz nosnic smrdljiva, večkrat tudi krvava gnojnica teči. V snet (Brand) se pa pljučnica redkokrat izide, akoravno nevedni mazači in konjači radi po svoji neumnosti vsako črno liso za snet imajo, o katerem menijo, da je smrt pouzročil.

Uzrok pljučnice je največkrat prehlajenje. Prehladiti se pa zamore živina, če zelo zgreta naglo na mrzlo pride, in sicer: če se v čezmernem delu zelo spoti in potem na mrzlo postavi, zlasti kjer sapa piše, če se prevroča napaja i. t. d. Pa tudi ostre zdražljive soparice, zelo vroč zrak ali vroč dim pri ognju; ako ga živina sope, in tuje reči, posebno zdravila, če se skoz nosnice vlivajo, ako v pljuča pridejo, zamorejo pljučnico napraviti. Tudi če se živina na prsi sune, udari, ali če pade in tako prsi poškoduje ali celo pljuča rani, zamore pljučnico pouzročiti.

Ozdravljanje. Najvažnejši in najprvo zdravilo pri pljučnici je puščanje, ki se zamore po velikosti in dobi bolezni tudi včasih 2krat ali tudi 3krat ponoviti. Ali se sme puščanje ponoviti ali ne, nam naznani najgotovejši srčno in žilno bitje in pušana kri. Dokler se srčno bitje le malo ali celo nič ne čuti in dokler je žila majhina, trda, napeta, dokler se pušana kri naglo strdi in strjena le malo rumenkaste mrenice povrh in malo krvne vode naredi, se zamore, ako se znamenja vnetja, še vedno pomnožujejo, pušanje še ponoviti. Prve 3 dni začetka bolezni naj se, če je bolezen huda, brez odlage in skrbi puša po 3½—4—5 kilogr. (8, 10, 12 funtov) na enkrat, po velikosti bolezni in velikosti živine; ako bolezen pri vsem tem še raste, naj se v 12 urah zopet puša 3½—4 kilogr. (8—10 funtov), in včasih celo tretjikrat, ako je bolezen zelo huda.

Ako pa bolezen ne obstoji več v vnetju, ampak če so se že nasledki vnetja prikazali, se ne sme več pušati, ker pušanje je le zoper vnetje dobro in potrebno. — Sicer naj se po vsem životu živina dobro s slamo drgne in odene, da se spoti. Po pušanju naj se usnje pod prsi zavleče, in ojstre mazila naj se pod prsi v kožo vdrgnejo, in driskne brizglje naj se večkrat dajo. Skrbeti se mora vedno, da živina na gorkem in v čistem zraku stoji, kjer ne vleče sapa skozi, in da se ji dobro nastelje. Jesti se dalje živini le celo malo dobrega sena piti naj se ji pa zelo velikokrat ponudi; najbolji je postana močnata voda, v kateri se nekoliko solitarja 70 gramov (4 lote) na navaden škaf raztopi. Notranje zdravila veliko manj pomagajo, in se morajo vedno v testu rabiti, ker se pri vlitvah živini rado zaleti. Ako živina ne pije veliko solitarjeve vode, ki je poglavitno zdravilo pri pljučnici, se ji mora v testu notri dati štupe solitarja 35 gram. (2 lota) s štupo ajbiševih korenin, dvakrat ali trikrat na dan. Tako se toliko časa ravna, dokler bolezen v vnetju obstoji.

Ako se pa nasledki vnetja začnejo prikazovati, se zdravila po raznosti nasledkov vnetja odločijo. Ako se začne žlem izcejati, (kar je najmenj nevaren nasledek vnetja) se daje štupe brinovih jagod ali kalmeževih korenin po 35 gramov (2 lota) in rudečega žvepla 4·50 gram. (1 kvintelc), ali salmijaka 17·50 gramov (1 lot), grenke soli 70 gram. (4 lote), z nekoliko vode in moke, v podobi svalkov, dvakrat na dan.

Ako se pa voda v prsi razlije (vodenica), je koristna štupa brinovih jagod 35 gram. (2 lota), bljuvna sol, kafra in rudeči naprstek vsacega 4·50 gram. (pol do 1 kvintelca) na enkrat, dvakrat na dan.

Ko se pa meza v pljuča razlije, se ravno te zdravila rabijo, ali namesto bljuvne solí se kalomel po kvintelcu na enkrat daje.

Zoper gnjilobo pljuč ni sicer nobenega gotovega zdravila, vender se večkrat poskusi svinčeni sladkor, trpentinovo olje, rudeči naprstek, s štupo brinovih jagod; na priliko tako-le: svinčenega sladkorja in rudečega naprstka, vsacega 4·50 gram. (1 kvint.), trpentinovega olja 17·50 gram. (1 lot), pozneje tudi 35 gram. (2 lota) in štupe brinovih jagod 35 gram. (2 lota) z nekoliko moke in vode v svalkih dvakrat na dan (dopoldne in popoldne).

Pri vseh teh nasledkih naj pod prsmi usnje vedno zavlečeno ostane, ali pa tudi trak spred prsi.

Za *homeopatično zdravljanje* priporoča se v prvi vrsti Aconit, ki se daje vsak četrt ure, ako v 4 urah ni boljšanja, daje se Bryonia, dalje Canabis in tudi Opijum. Ako se voda v prsi razlije, daje se zaporedoma China in Arsenicum, tudi Lycopodium; pri gnjilobi pljuč pa: Phosphorus, Stannum in Calcarea Carb.

7. Pljučna kuga goved (Lungenseuche des Rindes).

Je posebna pljučnica, ki le govedi napada, je kužna in nalezljiva.

Znamenja. Dokler je le malo goved za to boleznijo bolnih, se zelo težko od navadne, zgoraj popisane pljučnice razloči, le ta okoljščina nekoliko bolezen naznanja, da več živine naenkrat, ali naglo eno za drugo napade in da živina za živino zboli, ki je z bolno v dotiko prišla, in da je po tem takem zelo vrjetno, da je živina bolezen nalezla.

Preden se bolezen razločno prikaže, se večidel nekatere predznamenja zapazijo, namreč, da živina kratko, suho kašlja, posebno zjutraj, ko se iz hleva pripelje, in pri napajanju, da bolj naglo sope, da ob mleko pride, oči postanejo rudeče in solzne in dlaka se po hrbtu nekoliko šetini. Te predznamenja, ki včasih tedne trpe, se velikokrat zgreše, dokler veči ne postanejo. Zdaj vročnica pritisne, vse znamenja pljučnega vnetja se prikažejo.

Ako se uho na rebra nasloni, se na bolni strani sapa nič ne sliši, na zdravi strani se pa sliši, kakor da bi žagalo v živini. Ako na bolno stran potrkaš, votlo zabobni. Poznejših 5 do 7 dni so znamenja vedno večja iz živina že v nekaterih dneh pogine ali pa začne hirati in hujšati, kar več tednov zna trpeti.

Posebna lastnost te pljučnice je, da, kadar se je po vnetju meza v pljuča razlila in jih v ne preveliki obširnosti strdila, se bolezen na videz zboljša, da bi človek mislil: sedaj je konec bolezni; — ali komaj ta boljši stan kakih 8 - 14 dni traja, se začne vse hujšati in večkrat začne gnojnica iz nosa teči. To se pa tako-le zgodi: strjena meza v pljučah začne gnjiti in po gnjilini napravljeni gnoj v pljučah shujša bolezen in konec stori bolni živini.

Raztelesovanje. V prsni votlini se najde manj ali več razlite vode s strjeno mezo zmešane. Čez prsno mrenico se iz te meze nove kožice napravijo, ki pljuča na rebrno mrenica vežejo. Del pljuč, ki je bil bolan, je trd in velik, ker je s strjeno mezo napolnjen tako, da ima tak del pljuč, ako se prereže, na notranjem licu mramorovo podobo, to je, tamnorudeče ali črnkaste pljuča so, kakor z belimi žilami na vse kraje prevlečene. Našle so se take pljuča že 8—13 kilogr. (20—30

funtov) težke. Take strjene pljuča ne morejo več zrak v sé potegovati; živina se mora zadušiti.

Uzroki. Vse tiste škodljivosti, ki pljučnice sploh napravljajo, zamorejo v nevgodnih razmerah pri govedi to kužno pljučnico pouzročiti. Med te škodljive razmere pa štejemo slabo klajo, močvirne pašnike, slanasto travo, tropine, posebno tiste, ki pri žganjarijah od krompirja ostajajo, ako se živini kladejo; ravno tako tudi zmrznjen krompir, če že kali, slaba pijača iz mlak i. t. d. Ako je tako pljučna kuga prvotno nastala, se zamore po nalezbi dalej razširiti. Naleze se pa ta kuga po sapi, katero bolna živina izdiha, in bližna živina sope. Najložje se naleze v hlevih, kjer več živine skupej stoji.

Ozdravljanje je ravno tako — po vsih stopnjah bolezni — kakor smo ga pri pljučnici popisali v njenih različnih dobah (poglej zdravila tam).

Ker je ta bolezen nalezljiva, so tako imenovane policijske naredbe potrebne, da živina od živine te bolezni ne naleze. Zdrava živina se mora tedaj od bolne brž ločiti. Hlevi pa, kjer je bolna živina stala, in vse, kar je z njo v dotiko prišlo, se mora skrbno očediti, preden se druga živina na ta kraj postavi, ker bi sicer zamogla bolezen nalesti.

Kot *homeopatično zdravilo* velja pri pljučni kugi v prvi vrsti Phosphor druge potence, ki se dajo vsak dan enkrat deset kapljic bolni pa tudi za brambo zdravi govedi, dalje se je tudi potrdilo China zaporedno z Arsenicom.

8. Metljaji v pljučah ali črviva pljučna kuga pri ovcah (wurmige Lungenseuche der Schafe).

Je bolezen, ki največkrat jagnjeta preden so leto stare, redkokrat tudi teleta napade.

Obstoji v tem, da se v pljučah in v majhinih vejicah sapnika tanki, niti podobni črvi napravijo, katerih je včasih sila veliko.

Znamenja. Iz začetka bolezni živina zamolklo pokašljuje, hripa in težko sope; vedno hujša, žlemne kože postanejo blede, bela kožica očes postane plavkasta in punčica v očesu se zelo raztegne, oko je zgubilo svojo bistrost. Kašelj živino včasih posebno zelo prime, da jo hoče zadušiti, in pri tem cele kose žlema ven meče, v katerem je več zgorej imenovanih črvov zavitih in le to znamenje natanko razodeva bolezen, ker se sicer z vnetjem sapnika in pljuč zelo lahko zmeša. Ako živina črvov ven ne meče, bolezen pa v vsi čedi več živine naenkrat napade, se večkrat ena ali druga zakolje, da se bolezen natanko spozna. Trpi bolezen večidel dolgo, in bolna živina večidel na jetiki ali prsni vodenici pogine, ali če se sapnikove vejice tako zamaše, da živina ne more več sopsti, se tudi zaduši. Ozdravi se le malokdaj.

Pri *raztelesovanju* se najdejo v sapnikovih vejicah celi klopčiči črvičkov, ki so v žlemu zaviti, en in še več palcev dolgi, tanki in beli, kakor nitike. Ako je bolezen dalj časa trajala in živina za jetiko ali vodenico poginila, se najdejo pljuča zvele in blede, v prsni in tudi v trebušni votlini je več vode razlite in vse meso je zmečeno, kakor da bi bilo skuhano, in ker je ta bolezen večkrat z drugimi črvivimi boleznimi združena, se najdejo zdaj v trebušni, zdaj v prsni votlini vodeni mehurčeki, v jetrah metljaji in tudi v želodcu in čevah več vrst črvov.

Uzroki bolezni so vsi tisti, ki počasno in bolj skrito vnetje v sapniku in pljučah napravijo, zlasti prehlajenje ovac, ki so zelo mehkužna živalica, o mrzlem in de-

ževnem vremenu, na travi po slani, po premrzli pijači, zlasti v soparnih hlevih držane živine, po velikem prahu, na pašah ali cestah i. t. d.

Ozdravljanje. Edina pomoč je, črve iz pljuč spraviti, v ta namen se napravi dim v zaprtem hlevu, ki živino, k kašlju sili, da — morebiti! — črve iz pljuč pomeče; v ta namen se sožge v hlevu rožnina (rogovi, parklji) ali staro usnje, da živina kake pol ure v tem dimu stoji in potem se odpre hlev, da se živina v presilnem dimu ne zaduši. To se ponovi vsaki tretji dan.

Sicer se dajo živini grenke in dišeče zdravila, ki se pljučam in želodcu prileže jo; take so: encijan, kalmež, brinove jagode, divji kostanj, erman i. t. d.

Dolgo časa se pa ni s to boleznijo vkvarjati, ker vsak previdi, da pregnanje metljajev iz pljuč in ozdravljanje pljuč je silo težavna reč. Če se koliko kaj ne kaže, da bi utegnilo po sreči iti, in da živina hudo kašlja in hujša, je svetovati, tako živinče brž zaklati, dokler po dolgočasni bolezni ni meso sprideno in za vžitek nezdravo. Na prodaj se taka živina nikdar ne sme pripeljati.

Je poglavitni pogrešek in kupčijo še dva meseca po kupu razdere.

Homeopatično zdravilo je zaporedno vsak dan Dulcamara in Sulphur.

9. Pljučna jetika po trdinah ali tuberkeljnih (tuberkulöse Lungensucht).

Je dolgotrajna bolezen, zlasti molznih krav, katera v tem obstoji, da se majhine, prosu ali pšenu enake ali pa tudi kot bob ali oreh in še veči trdine po pljučah zasedejo, ki se v zdravniškem jeziku tuberkeljni, po naše trdinci imenujejo, in se večkrat razmečé, to je,

zgnojé. Pljuča so včasih s tisoč in tisoč tacih trdinov kakor posute, ki se surovi trdinci imenujejo, ako so trdi, kakor pesek, ali pa razmečeni trdinci, če so se že ognojili.

So pa ti trdinci ali tuberkeljni večidel smeti ali izvržki iz krvi ki se po ti poti napačnih bistvenih delov znebiti prizadeva in jih iz sebe izmeče, največkrat v pljuča, pa tudi v druge organe živinskega trupla, kakor možgane, jetra, vranico i. t. d.

Znamenja te bolezni, katera se počasi kakor tat prikrade, ker se trdinci počasi napravljajo (več mesecev ali let) so sploh znamenja tihotapne pljučnice: živina pokašljuje, malo težavnejše sope (naduha), če ravno rada jé, se ne redi, daje bolj vodeno mleko, hira kakor o jetiki; če so se pa trdinci zgnojili, postanejo vsa te znamenja hujša in iz nosnic ji teče smrdljiva gnojnica. Ako se taka živina poprej ne pobije, na pljučni jetiki pogine.

Ste sičer dve vrsti pljučne jetike, ena, katero smo že pri pljučnici omenili, se napravi po vnetju pljuč, ko se v pljučno tkanino meza razlije, in se potem začne gnojiti in jetiko napravi, — druga pa je, o kateri zdaj govorimo, ki se iz pljučnih tuberkeljnov napravi, če se zgnojé. Akoravno se meza, kakor tudi tuberkeljni iz krvi v pljuča zasedeta, ste vender med saboj zelo različni reči. Obe jetiki se pa le potem razločite, da mezna jetika veliko hitreji preteče, ki se zavoljo tega tudi navadno hitra pljučna jetika imenuje.

Raztelesovanje. Ako se živina, ki je za tako jetiko poginila, raztelesi, se vidijo posebno pri dolgotrpeči, cele pljuča zgnjite, da se je čuditi, kako je zamogla živina tako dolgo živeti. Mnogokrat se zapazijo tudi v drugih delih, kakor v jetrah in v vranci tuberkeljni, in

ker proti koncu bolezni tudi velikokrat vodenica pritisne, se v prsni in trebušni votlini mnogokrat veliko razlite vode najde.

Uzroki. Podvržene so posebno goveda tej bolezni, in najbolj molzne krave tanke vôljne kože, ki imajo mnogo, bolj vodenega mleka. Pouzročiti pa zamorejo to bolezen večidel soparčni nesnažni hlevi, glinasta, zaduhla, spridena klaja; tudi preobilna tečna klaja, kakoršno živina v žganjarijah, volarijah i. t. d. dobiva, in pri starih kravah, ki so že več let molzene bile, se napravi ta bolezen. Pa tudi iz drugih dolgotrpečih bolezen, pri katerih se napačen žlem, gnoj in gnojnica napravlja in se po srkalnih žilicah v kri pripelje, zamore ta bolezen izvirati, ker popijalne žile take reči popijejo, katere iz krvi izmetati si natora prizadeva — ali ko se te smeti zaredijo v pljučah, napravijo bolezen.

Ozdravljanje. Le o prvem začetku bolezni zamorejo primerne strežbine zdravila kaj koristiti. Taki živini najbolji tekne zelena klaja, in če je čas zato, je najbolji, tako živino na pašo spustiti. Od notranjih zdravil ni mnogo pričakovati; poskusijo se žveplo in surov antimon z kalmežem in grenko soljo. Najbolje je tako živino, preden shujša, zaklati, ker meso, akoravno manj vredno, ni škodljivo, razun bolnih pljuč, katere je treba zavreči. Akoravno ta bolezen ni nalezljiva, je vender potreba vselej za živino, za tako boleznijo bolno, jasli in vse, kar je z žlemam onesnažila, počediti.

Pri *homeopatičnem ozdravljanji* daje se začetkom bolezni Nitrum in Sulphur zaporedoma, pozneje Hepar suphuris in Mercurius vivus zaporedoma, ali tudi Stanum in Phosphor, tudi Kali carb. se priporoča.

10. Naduha (Dampf).

Je dolgotrajna, ne vročinska, večidel neozdravljiva bolezen, katera se največkrat pri konjih, manjkrat pri govedi prikaže.

Znamenja. Najimenitnejše znamenje je pomnoženo in spremenjeno sopenje že o mirnem stanu, ki je dvakrat in trikrat hitreji, kakor bi imelo biti. Lakotnice se pri sopenju zelo dvigajo, včasih dvakrat v enem dihljeju, je večkrat tudi sunljivo, in poleg nepravih reber se pri dihljeju grabenček vidi, nosnice se zelo odpirajo, in pri sopenju se večkrat žvižgajoč, hropeč, pihajoč glas sliši in ves život giblje, če je ta bolezen zelo huda. Tudi ritnik se včasih pri sopenju ven in notri pomika. Če se nadušljiva živina prepeljuje, kar se pri preiskovanju te bolezni mora vedno storiti, sapa še bolj težka in hitra postane; celo pri jedi in pijači je sopenje nekoliko hitreje in težje. Nadušljiva živina se malokdaj vleže, in če se vleže, leži le malo časa in noge večidel pod trebuh dene. Kašelj ni posebno znamenje naduhe, ker nadušljiva živina večkrat ne kašja in se tudi ne da k kašlju pripraviti; večkrat pa tudi sama od sebe, posebno ako se bolj hudo rabi, zelo in dalj časa kašlja. Žlemne kože so večidel blede, ne vnete, in suhe, ali se pa vodeni žlem iz njih izceja. Zelo občutljiva na vratu pa nadušljiva živina ni; če je zelo občutljiva po sapniku, je to znamenje vnetja sapnika, ki ni naduha. Ker se pa te znamenja zdaj bolj, zdaj manj natanko prikažejo, se mora živina, ki se ogleduje, če ima naduho ali ne, v mirnem stanu v hlevu, pri jedi, pri legi in pri prepeljavanju preiskovati.

Pretek, izid in predpovedba bolezni. Živina je večkrat cele leta nadušljiva, ne da bi se bolezen shujšala,

ali polajšala, ozdraviti se malokrat in le takrat da, če se uzrok zamore odstraniti, ki je bolezen pouzročil. Za lahke dela zna nadušljiva živina celi čas svojega življenja pripravna biti.

Uzroki. Vse, kar zamore sopenje ovirati, zamore naduho napraviti. Ta overa pa ne sme biti še le nova in vnetljive natore, ampak ostanek druge bolezni, ki se ni dala popolnoma ozdraviti, kakor pljučnice, vnetje vrata, smolik i. t. d. Te ovire pa večidel v tem obstoje, da se v malih sapnikovih vejicah mnogo žlema nabere, da se zračni mehurčeki v pljučah zarastejo, da se žlemne kože v sapnikovih vejicah zrahljajo in debelejše postanejo, da se v prsni votlini ali v srčnem mehurju voda nabere, da se v pljučah tuberkeljni ali gnoj napravi, da se pljuča na rebra prirastejo, da se v prsni votlini veliko masti nabere, da se na žlemnati koži nosnic ali sapnika polipi (to je, izrastki žlemnate kože) napravijo, da se grlo vtrdi, to je, da se bolj voljni hrustanci vkostené, ali da grlo plošnato postane, ker se na kako reč kakor na jasli, če so previsoke, pri jedi vedno pritiska. Pa tudi velike otekline, strjene bezgavke, krof, zelo razširjene z žlemom, sokrovco ali gnojem napolnjene zračne votline zamorejo naduho napraviti, če grlo ali sapnik stiskajo. Ravno tako tudi zelo raztegnjeno in veliko srce, prevelike jetra in vranca, ako preveč prostora potrebujejo in na pljuča tiše, napravijo težko sapo (naduho). Večkrat tudi težka sapa iz tega izvira, ako se konjem le samo seno poklada, ki želodec in trebuh zelo raztegava, zlasti pa pride naduha po sparjeni, močvirnati in glinasti klaji. Naduha po obilnem ali spridenem senu imenujejo na Nemškem seneno naduho (Heudampf).

Ozdravljanje. Ozdravljenje naduhe je težavna reč, ker so, kakor smo razložili, večidel taki napotki in za-

držki v sopilih, da se ne dajo nikakor odpraviti. Le takrat, kadar se zamorejo ti odstraniti, se bolezen odvrne. Sicer se pa ta bolezen zamore le nekoliko polajšati, posebno s primerno strežbo; najbolji je zelena klaja, ali da se živina na dobro pašo spusti; če pa zelene klaje ni, je korenje, repa, pesa dobra. Zivini se nikdar veliko naenkrat, ampak večkrat po malem poklade in da se ji take klaje, ki ne raztegne zelo želodca, pa vender dobro redi.

Notranje zdravila ne pomagajo veliko, vender se morajo vedno po uzrokih bolezni ravnati. Ker se pa naduha iz vseh nasledkov pljučnice zamore napraviti, se po mnogovrstnih okoljšinah vse tiste zdravila rabijo, kakor pri nasledkih pljučnice, zlasti surov antimon, rudeče žveplo, salmijak, brinove jagode i. t. d. Mislijo sicer nekateri, da se zamore naduha ustaviti in zavoljo tega se mnogokrat mišica v škodo živine rabi. Ako obobstoji naduha v krvnem navalu proti pljučam, bi zamoglo pušanje, driskne soli, in zavleka traka ali usnja na prsi bolezen nekoliko polajšati.

Naduha je poglavitni pogrešek in kupčijo do 15. dné po kupu razdere.

Homeopatično poglavitno zdravilo je Bryonia, vmes pa včasih tudi še Squilla; tudi Pulsatilla in Hyosyamus sta se dobro obnesla.

11. Dolgotrpeč kašelj (chronischer Husten).

Skoraj vsaki bolezni sopil se tudi kašelj pridruži, ki je pa le znamenje teh bolezen, ker se natora prizadeva v sopilih nabrane reči z kašljem ven spraviti.

Pod dolgotrpečim kašljem pa razumemo kašelj brez vročnice; pri živini se nič druzega bolestnega ne najde, kakor da večkrat kašlja, ali zjutraj v hlevu, ali pri rabi.

Uzrok je večidel v zdraženih sopilih, v preveliki občutljivosti teh delov, ali tudi v majhinih pogreških pljuč, ki so vender tako nepomenljivi, da razun kašlja, nobenega druzega bolestnega znamenja ne povzročujejo. Večkrat pa je kašelj s pljučnimi trdinci (tuberkeljni) združen, po katerem včasih jetika nastane.

Kašelj, ki izvira iz bolezen sopil in je celo njih znamenje, se nikdar sam zase ne ozdravlja, ampak le bolezen, iz katere izvira. Sam zase obstoječ kašelj pa, če obstoji v zdraženih žlemnatih kožah, se ozdravlja z rudečem žveplom 4·50 gram (1 kvint.), kalmeža 17·50 gramov (1 lot), grenke soli 70 gram. (4 lote), dvakrat na dan — ali namesti rudečega žvepla salmijaka 17·50 gram. (1 lot). Dobro je tem zdravilom tudi takrat, kadar so sopila posebno občutljive 4·50 gram. (1 kvit.) naprstka pridejati.

Pri preveliki občutljivosti kože po prehlajenju je dobro, da se živina bolj na gorkem drži, večkrat odene in dobro zdrgne.

Stara, zelo debela živina zgubi dolgotrpeč kašelj večkrat sama od sebe, ako druzemo gospodarju v roke pride in nekoliko shujša.

Tudi *homeopatično zdravljenje* ravna se po naravi bolezni, katera kašelj pouzročuje, pri zastarelem kašlju izrekoma se priporoča: Belladona, Drosera in Sulphur.

12. Vnetje srca in srčnega mehurja (Herz- und Herzbeutel-Entzündung).

Ta huda bolezen se prav za prav ne more šteti med bolezni sopil; pa zavoljo tega jo med te postavimo, ker je včasih s pljučnico združena, in ker srce kakor pljuča tudi v prsni votlini leži. Napade konje in goved,

vendar le malokdaj. Če je ta bolezen z vnetjem pljuč in prsne mrenice združena, jo zraven znamenj, ki te bolezni naznanijo, razodeva posebno težka sapa, kakor da bi živino pri vsakem dihljeju v prsih kaj zbodlo; srčno bitje se ne čuti in žila je celo majhina, se komaj čuti, zelo neredno bije, da večkrat udarc zastane in da zdaj bolj hitro, zdaj bolj počasi, zdaj bolj močno, zdaj slabo bije; vročnica je huda; — ako se živini pušča, se kri posebno naglo, kakor žolca, strdi in celo nič krvne vode ne napravi.

Uzroki srčnega vnetja so edini z uzroki pljučnice. Pri goveji živini pa zna poseben uzrok srčno vnetje pouzročiti, namreč: če je živina žebelj, šivanko ali drugo ojstro reč med pičo požrla, in se je potem ta reč po gibanju in premikovanju želodca v želodec (avbico) zarila in ga prebodla, potem preponko, ki tikoma avbice leži, predrla in se skozi srčni mehur v srce zabodla, včasih pa namesti srca, v pljuča. To je pot, po kateri žebelj ali šivanka sčasoma do srca pride in ga z vbodam rani.

Znamenja srčnega bodljaja, kadar je živina žebelj, šivanko ali druga ojstrino požrla.

Spoznanje tega bodljaja je težko, ker se le malokdaj za gotovo vé, da je živina kaj tacega požrla, in ker ni gotovega znamenja, katero bi ta vbod razločno razodevalo; tedaj se mora ta bolezen vselej bolj vgibati, kakor gotovo določiti. Ker smo dokazali pot, katero požrta ojstrina gré, preden sčasoma v srce pride, se lahko razume, da se ta bolezen le počasi napravlja — več tednov ali mesecev — in da znamenja morejo različne biti po poti, na kateri se ojstrina nahaja, in najhujše takrat, ko se že v srce vrine. Včasih odjenjajo

boleznine znamenja za več dni ali tednov, kar se lahko razume, ako premislimo, da poprej huda bolezen mora začasno prejenjati, kader postavimo, je žebelj ali šivanka iz bolj občutljivega mesta na manj občutljivo pot prišla. Poglavitnejša znamenja so pa: Živina zdaj jé in prežvekuje, zdaj pa neha jesti in prežvekovati; je večidel bolj zaprta, lakotnice so kmalo vpadene, kmalo napete, kot boben; živina milo gleda; včasih stoče; klavrno hodi; se nerade premikuje od kraja do kraja zavoljo notranjih bodljajev; leží raji na desni strani z nazaj obrnjeno glavo in stoka, kader leži; ako se na hrbet, na stran ali spred prs z roko pritisne, odmakne; sapa je kmalo hitra, kmalo počasna, živina včasih hrope in pokašljuje, včasih tudi ne; če uho položiš na levo stran prs bolj spred, in čuješ glas v prsih, boš slišal včasih kvokotanje v srcu enako tistim, kakoršno se sliši, če iz steklenice z ozkem vratom hitro vodo izlivaš.

Ozdravljanje srčnega vnetja sploh obstoji v ravno tistih zdravilih, kakor vnetje pljuč (poglej pljučnice). Obilno pušanje, solitar, bljuvna sol in naprstek so tukaj poglavne zdravila.

Pri srčnem vbodu po žeblju in šivanki je ravno tako, toda vsak lahko razume, da se taki bodljaji ne dajo ozdraviti, dokler je žebelj ali šivanka v srcu, katere ni moč ven spraviti. Redkokrat jo posebna sreča z razlito mezo tako v srčno steno zaljepi, da ondi brez škode tiči. Najbolje je tako živino ob pravem času zaklati.

13. Vnetje preponke (Zwerchfellentzündung).

Se tudi včasih pljučnici ali vnetju prsne ali trebušne mrenice pridruži in se posebno s tem naznanja, da je živina zelo plašna in nepokojna, da zelo hitro

sope, vender se lakotnice pri sopenju le malo gibajo. Živina začne večkrat zelo boleče kašljati, včasih se ji kolče in zdeha; nemirna je vedno bolj, škriplje z zobmi. Ozdravlja se z zdravili, kakor pljučnica.

III. Bolezni prebavil.

1. Bolezen v gobcu (Maulwehe).

Napade največkrat govejo živino, prešiče in ovce, manjkrat konje; obstoji začetkom v vnetju žlemnatih kož gobca, kateremu sledijo mnogovrstni nasledki vnetja; napade ali posamezno živino ali pa tudi veliko glav po več krajih ob enem, je večkrat kužna in nalezljiva; živino more večkrat napasti. Se večkrat z boleznijo na parkljih in na vimenu*) združena prikaže.

*) Bolezen na parkljih in na vimenu se semtrtje tudi ovčič ali sajevec na parkljih ali vimenu imenuje. Imajo pa ljudje po deželi še več druzih ovčičev in sajevcev, s katerima imenoma vse vrste bolezen zaznamujejo — ako jih pa na tanko prašaš: naj bi ti povedali, kaj razumejo pod temi besedami, ti ne bodo vedeli nič druzega odgovoriti, kakor „ovčič je," ali da „sajevec je!" Po naših in druzih zvedenih mož skušnjah sta ovčič ali sajevec vselej vnetje ali prisad tega ali tega dela živinskega trupla, ako se hudo prikaže, da snet (Brand) nastopi, tudi črni ovčič ali črni sajevec imenujejo. Kakor prosto ljudstvo in naši navadni mazači in konjači celo nobenega zapopadka od zdravilne moči zdravil nimajo in jih nevedoma in križoma rabijo, kakor so videli ali slišali od kakošnega „kunštnega" vrača, ali brali v bukvah, katerih še razumeli niso, in če ž njimi kakošno bolno živino ozdravijo, se jim godi, kakor slepi kuri, ki tudi včasih zrnjo najde — ravno tako tudi no-

Znamenja Bolezen se začne z majhino vročnico, na žlemnati koži gobca, posebno na jeziku in dlasni se prikažejo mehurčeki, kateri so z rumenkasto vodo napolnjeni. Sicer je ves gobec bolj rudeč, gorek in boleč, živina ne more jesti, in penaste sline se ji začnejo iz gobca cediti. Mehurčeki se v enem ali dveh dnevih

---

benega zapopadka od natore bolezen nimajo in jih krstijo, kakor jim ravno v glavo pade. Tako je nastalo ime ovčič (zlasti na Gorenjskem) in sajevec (sosebno na Dolenjskem); beseda „sajevec“ izvira menda iz tiste korenine, kakor beseda „saditi“, „prisaditi“, „prisad“, in potem takem bi utegnil sajevec ravno to pomeniti kakor prisad, to je, vnetje sploh; v tem obziru ne moremo te besede zavreči, čeravno moramo opomniti, da potem se mnogovrstni nasledki vnetja ne smejo „sajevec“ imenovati, sicer se v ozdravljanju velika zmešnjava vrine. — Od kod pa beseda „ovčič“ pride, se ne upamo določiti. Ker ga tu in tam tudi „vovčič“ imenujejo, je morebiti pomanjšavna beseda od vovka ali volka; volčič tedaj majhen volk. O starih časih so si ljudje povsod bolezni čudno domišljevali, in marsikatero bolezen so z imenom živali krstili; tako, na priliko imamo raka, črva (zagnjido v prstu) i. t. d. Morebiti so hudo bolezen s hudobo volčiča primerjali in tako brez ozira na sedež in natoro bolezni — vsaktero tako bolezen „volčič“, „vovčič“, „ovčič“ imenovali.

Kdor pa spoznanje in ozdravljanje bolezen, kakor umetnost natanko obravnava, ne more s takimi vse in vendar nič pomenljivimi besedami zadovoljen biti, in mora take imena, katere pravo spoznanje bolezen zakrivajo in motijo, kakor ljuliko iz pšenice trebiti, in razodeti: da imeni „ovčič“ in „sajevec“ vnetljive bolezni sploh zapomenite v kakoršnem koli delu živinskega trupla, — da se tedaj pod temi imeni vse razume in potem takem prav za prav nobena bolezen natanko zaznamovati ne more, kakor je za ozdravljanje potreba.

To smo mogli razložiti v presojo besedi „ovčič“ in „sajevec“.

prederejo, povrhno kožica se oluši in napravijo se rudeče, boleče okrogle ali podolgaste lise, velike kakor groš, pa tudi kakor tolar. Če je bolezen huda, molzna živina ob mleko pride, jé celó malo, in toraj tudi zelo hujša in po velikosti bolezni se tudi sapa in srčno in žilno bitje bolj ali manj pohitri. Ker je ta bolezen zelo velikokrat s parkljico (boleznijo na parkljih) združena, se tudi znamenja parkljice prikažejo; pri goveji živini, ovcah in kozah ste večidel združene, prešiči imajo večkrat samo parkljico, konji pa, pri katerih se ta bolezen velikomanjkrat prikaže, dobe samo bolezen v gobcu. Pri goveji živini se pridruži tudi včasih vnetje na vimenu.

Pretek, izid in predpovedba bolezni. Ako bolezen ni huda, se vročnica in z njo vse druge bolestne znamenja v dveh do štirih dneh že pomanjšajo in v enem tednu se živina popolnoma ozdravi. Ako je pa bolezen bolj huda, trpi dalj časa, živina zelo shujša, molzna živina ob mleko pride in breja živina včasih zvrže. Živina se dalj časa ne more za delo rabiti. S smrtjo se vendar le malokdaj in sicer le pri majhini živini konča.

Uzroki. Ta bolezen večidel kakor kuga več živine na enkrat napade, posebno se to zgodi spomladi in v jeseni, včasih tudi poleti. Potem jo zamore tudi živina od živine po gobčnem žlemu in slinah nalesti. Večkrat se prikaže bolezen v gobcu tudi posamezno pri živini po prehlajenju, na paši po pustih, trdih ali bodečih zeliščih; po pijači snežnice i. t. d.

Ozdravljanje. Ako živina ni bolezni nalezla, ampak jo prvotno dobila, je prvo, uzrok bolezni odvrniti, razun tega se gobec izspira z žlemnatimi in močnatimi vovodami, katerim se nekoliko kisa (jesiha) ali soli, in nekoliko medu pridene; na priliko: ajbiševih korenin 35 gram. (4 lote) v litru vode skuhanih in precejeni

vodi se pridene en maslic jesiha ali kuhinske soli, ki se dobro stopi 35 gram. (4 lote), medu 10 decigram. (6 lotov). S tako gobčno vodo se 4krat na dan gobec izspira, kar se tako zgodi, da se okoli lesene žlice ali količeka mehka cunja ali goba ovije, ki se v to vodo pomaka in potem rahlo po gobcu maže. Grozno grozno škodljivo je pa z ojstrimi rečmi, kakor s čebulo, s česnom, poprom gobec spirati, ali ga s čisto soljo drgati, dokler bolezen še v vnetju obstoji. Ako se tako z vnetem in hudo bolečem gobcam ravna, se vliva olje v ogenj — kar ubogi živini povikša vnetje in bolečine. V mrzli vodi naj si živina sama večkrat gobec spira in bolečine tolaži — nikar pa jo trpinčiti s takimi hudimi rečmi! Ako je pa čez neke dni prisad v gobcu splahnil, da ni več vroč, rudeč in boleč, in se le žlem in sline iz gobca cede brez vnetja, takrat je žajbel najboljše zdravilo, da zopet okrepča gobčne kože in dlasno; — žajbel se popari s kropam in četrtinko ure v loncu s pokritim pokrovam pusti, potem se žajbelnova voda odcedi in ž njo se gobec 3krat na dan ispira; prav je tudi žajbelnovi vodi na pol bokala 17·50 gramov (1 lot) surovega galuna in nekoliko medu in moke pridejati.

Ko so se mehurčeki predrli in se je semtrtje koža olušila, je najbolje, te rudeče in boleče rane s sladko smetano in belakom, ali z neosoljenem surovem maslom in medom večkrat pomazati. Ako so se te rane začele gnojiti, napravi mazilo iz 4 beljakov in 17·50 gramov (1 lot) surovega galuna.

Pri hudobni gobčni bolezni, pri kateri se iz mehurčekov po gobčnih kožah in jeziku trdovratne vgnjide narejajo, da se smrdljiva gnojnica izceja in klavrno živino večkrat driska žene, zato ker jo požira, ali so se

te vgnjide tudi po požiravniku, želodcu in čevih razširile, je pa treba močnejših gobčnih voda, namreč pelinove vode, ali vode hrastovih ali vrbovih korenin, katerim se nekoliko kafrovca pridene in medu. Globoke gnojne rane se spirajo najbolje z apneno vodo.

Notranjih zdravil ni treba pri tej bolezni ako ni huda. Pri hudobni bolezni, pri kateri je celo truplo, zlasti želodec in čeva, bolno, se rabijo žlemnate krepčalne in dišeče zelišča s kafro vred, enkrat ali dvakrat na dan, toda z lepo se morajo dajati, ker živina težko požira.

Zelo važne so pa strežbine zdravila; dobra klaja, če je mogoče zelena, skuhana in zmečkana repa, pesa, krompir, močnate pijače, ne veliko naenkrat, pa večkrat na dan. Zelo važna je tudi snažnost v jaslih in dobra stelja.

Policijske vredbe. Da se bolezen po nalezbi ne razširi, je najbolje zdravo živino varovati, da z bolno ne pride v nikako dotiko; toraj se bolna živina ne sme na občinske paše, ne po cestah goniti, ne z zdravo skupej napajati. Cesto zapirati bi pa težko bilo storiti in bi zavoljo občenja več škodovalo, kakor koristilo. Ker se je tudi bati, da tudi človek neko vrsto spuščajev v ustih ne dobi, ako se oskruni s slinami, ki iz gobca tečejo, ali če mleko bolne živine vživa, se mora varovati. Meso take živine, ki je zavolj hude gobčne bolezni zaklana bila, se mora za vžitek prepovedati.

Bolezen v gobcu se pa ne sme mešati z gobčnimi gobicami, katere posebno mlada živina, teleta in jagnjeta in pesi, večkrat dobi, in v tem obstoji, da se na žlemnati koži gobec v velikosti in podobi prosa napravijo, ki izvirajo večidel iz tega, da se pri mladi živini gobec ne snaži, ali če je vime stare živine nesnažno, kar žlemne

kože gobca draži, nekoliko vname in tako te gobice napravi. Včasih je pa tudi posebno zmehčenje žlemne kože gobca uzrok, da se gobice napravijo.

Pri *ozdravljenju* je potreba uzrok bolezni odvrniti, stari živini vime večkrat izmiti in mladi gobec spirati z žlemnatimi, nekoliko okisanimi vodami. Ako so pa žlemne kože zmehčene, je potreba, da se s žajbelnovo ali pelinovo vodo gobec ispira. le malokdaj je potreba tem vodam galuna pridevati. Ko bi se pa tako velike gobice v gobcu napravile, da bi živinče pri sesanju nadlegovale, se zamorejo odrezati, ali z nitijo prevezati da odpadejo. To se večidel zelo lahko zgodi, ker so ondi, kjer iz žlemne kože rastejo, veliko tanjši.

Homeopatično rabi se zoper govejo kugo na gobcu Mercurius solubris in Acidum phosph. zaporedno; zoper kugo na parkljih: Arnica in Arsenicum, pri združenih obeh boleznih oboja zdravila.

2. Vnetje jezika (Zungenentzündung).

Ta bolezen je velikokrat druže druzih bolezen, kakor bolezni v gobcu, goveje kuge i. t. d. Pa tudi sama na sebi se prikaže pri govedi in konjih. Pri konjih večkrat nastane zavolj preostrih brzd, ali če se presurovo ž njimi ravna. Pa tudi preostri zobje, ako z ostjo proti jeziku molé, ali če se med zobe bodeče reči zatikajo, da jezik ranijo, in ojstre zdravila, če jih živina predolgo v gobcu drži, zamorejo vnetje jezika napraviti. Pri govedi se tudi včasih jezik vname, ne da bi bil kaj ranjen. Živini se začnejo zelo sline cediti, med čeljustmi in na vratu se včasih oteklina naredi, in če se gobec preišče, se najde jezik zelo otekel in trd.

Ako je uzrok vnetega jezika ranenje, se mnogokrat bolezen ozdravi, da se le uzrok odpravi. Preostri zobje

se popilijo, dolgi in zelo ostri se morajo celo včasih z dletom odsekati in potem se gobec večkrat ispira z močnatimi in žlemnatimi vodami,, katerim se nekoliko jesiha in medu pridene. Ako je bil pa jezik tako ranjen, da je prerezan, ga je večkrat treba zašiti, da se priraste.

Ako se pa jezik vname ne da bi bil ranjen, se gobec ispira ravno tako, kakor se je pri bolezni v gobcu učilo.

Homeopatično zdravljenje je v prvi vrsti Arnica in tudi se rana izspira z arnikino vodo; pri hudem vnetji daje se Aconit in Mercurius vivus.

3. Jezični črm (Zungenantrax).

Je kužna, nagla, huda bolezen in vrsta vrančnega prisada, katera zlasti govejo živino in prešiče napada, ako jo take škodljivosti zadevajo, ki zamorejo vrančni prisad pouzročiti. Izpahnejo se, zlasti pri goveji živini na jeziku, pri prešičih na nebu, včasih tudi po drugih krajih gobca mehurčeki, bulice ali mazulčiki v velikosti boba ali celo kokošjega jajca, ki so iz začetka belkaste, kmalo pa postanejo, ko snet pritisne, rudeče, višnjeve in črne, v katerih se črna, strupena gnojnica naredi. Večidel že v 12. do 24. urah snet (Brand) pritisne, ki se naglo razširi, da celi kosi jezika ali žlemne kože gobca odpadejo, in v 24. do 36. urah se bolezen že večidel s smrtjo konča.

Pri *raztelesovanju* se razun ravno imenovanih prememb v gobčni votlini tudi tu in tam v požiravniku, v gobcu, čevah črnkaste ali rumenkaste lise najdejo, ki v tem obstoje, da se je kri ali meza zasedla. Kri vsega trupla je posebno, kakor pri vsaki vrsti vrančnega

prisada, spremenjena, namreč črna in gosta, kakor kolomaz (šmir).

Ozdravljanje. Najprvo pri ozdravljanju je, mehurčeke razdejati, in če je v kakem kraju ta bolezen, se mora zdravi živini najmanj vsaki dan dvakrat gobec preiskati, in ko se kak mehurček zapazi, se mora naglo predreti, pa varno, da strupena sokrovica ne steče po gobcu, in po požiravniku v želodec ne pride, in da se zdravnik sam ž njo ne oskruni, kar bi bilo silno nevarno; potem se z razjedljivimi zdravili rana pomoči, kakor s hudičevem oljem (Vitriolöhl), ali se pa z razbeljenem železom požge.

Vse drugo in potrebno natanko ozdravljenje in sploh ravnanje je tako, kakor je pri vrančnem prisadu razloženo (poglej „vrančni prisad“).

4. Mrtud jezika (Zungenlähmung, Zungenvorfall).

Je bolezen, ki se največkrat pri konjih in pri volih, ki se za vožnjo rabijo, prikaže, in v tem obstoji, da meso, iz katerega jezik obstoji in katero ga premika, oslabi in tako omrtudi, da jezik živini, kakor mrtev iz gobca moli, kar je grdo videti in tudi živino nadleguje in zavoljo tega škodljivo, ker živina teže jé in zveči. Uzroki obstoje večidel v tem, da se je jezik dalj časa zelo raztegoval, ali da je bil z brzdami ali kako drugače preveč stiskan. Večkrat ima pa živina le navado jezik iz goba moleti, kar tedaj ni bolezen.

To bolezen ozdraviti, se mnogo zdravil priporoča, pa večidel nič ne pomaga. Spira se jezik z arniko in pelinovo vodo, kateri se kafrovca pridene. Ker pa večkrat vse nič ne pomaga, se ta napaka včasih skrije, da se jezik v usnjati žep dene, ki se na obeh straneh

na uzdo priveže, ali se pa na poseben način napravljene brzde rabijo, ki imajo v gobcu dve železni plošči, med katere se jezik stisne, da ga iz gobca ne pustite.

5. Šola (Anschwellung der Gaumenschleimhaut).

Žlemnate kože na nebu v gobcu včasih tako zatečejo, da oteklina čez zobe doli visi in tako živino pri jedi zelo nadleguje. Ta oteklina obstoji v vnetju, v vtrdini, ali omehčanju žlemnih kož.

Pri vnetljivi oteklini je koristno iz vnetih delov kri spustiti, kar navadno pravijo, šolo spustiti. Kri se pa zamore spustiti, da se s sulčico več majhinih zarez naredi, iz katerih kri odteka, ali da se z mrzalcem nebna žila preseka, iz katere kri zelo teče.

Ako pa oteklina v starih vtrdinah obstoji; je koristno mečilne zdravila na oteklino drgniti ali jo z njimi spirati; če je pa omehčenje uzrok šole, so skrčljive zdravila na mestu.

6. Majanje zob (Wackeln oder Losewerden der Zähne).

Se večkrat pri govedi in pri ovcah prikaže in večidel nič bolestnega ni, ker se v popolnoma zdravem stanu zobje pri tej živini nikoliko majejo, sato ker niso tako trdno v čeljust zarašene, kakor pri konjih in jo pri jedi celo nič ne nadlegujejo. Majanje zob še le takrat bolezen postane, če živino pri jedi nadleguje. To se pa ne sme zmešati s tistim majanjem zob, ko živina zobe meče. Uzrok majanja zob je večidel zmehčanje dlasne, pa tudi če se živina na zobe udari. Zmehčena dlasna se spira z vodami skrčljivih zdravil, kakor z žajbeljnom, s pelinom, ali s hrastovimi skorjami, v ka-

terih se včasih tudi nekoliko surovega galuna stopi. Pri ranjenju je najbolji, živini po moči počitek gobca dati, to je, ji ne trde klaje klasti, ampak le močnate pijače dajati, da se zobje zopet zarastejo.

Živo srebro, katero živina ali kot zdravilo povžije ali ki jo, kakor v fabrikah v sopuhu zadeva, omehča dlasno tako, da se začno zobje majati. Tu ni druge pomoči, kakor živino iz tacih krajev spraviti, sicer ima žveplo moč zoper živo srebro.

7. Bolestna izceja slin (krankhaftgestörte Speichelabsonderung).

Izceja slin je ali pomanjšana ali pomnožena. Pomanjšana je, ako so slinine žleze bolne, ali če mehaniške zapreke izcejo zadržujejo, kakor, če se kamnički v slininih tokih napravijo. Tudi slinine pijavke se napravijo, ki v tem obstoje, da je slinin tok na kakem kraju poškodovan in da se sline namesto v gobec navzunej izcejajo. Ker bomo od bolezen slininih žlez, posebno ušesnih, katere največkrat zbole, pri unanjih boleznih govorili, bomo tudi operacije omenili, ki so potrebne, če se kamnički v slininih tokih ali slinine pijavke napravijo.

Izceja slin je pa tudi večkrat pomnožena, in ta pomnožena izceja je mnogokrat le znamenje druge bolezni, večkrat pa tudi sama zase obstoji, in posebno živo srebro ima lastnost, če se ga mnogo notri daje, ali če se ga živina v soparu (dimu) nasope, slinino izcejo pomnožiti. Da se ta bolezen odvrne, je treba nje uzok odstraniti, potem slinino žlezo z mažami kafre drgniti in gobec z vodami žlemnatih in dišečih zdravil spirati.

8. V goltju ali požiravniku obtičale reči (das Feststecken fremder Körper im Halse).

Ako živina predebelo reč požre, da ne more skoz požiravnik, recimo, strž, cel krompir, repo i. t. d. zastane v požiravniku. Spozna se to po tem, da živina nepokojna postane, se nanagloma oteklina na vratu napravi, ki je trda, natanko omejena; živina neha jesti in prežvekovati, težji sope, sline se ji začnejo zelo iz gobca cediti; včasih se davi. Včasih, če je obtičala reč še v goltju, se zamore še videti, ako se gobec odpre.

Te zastale reči se zamorejo navzgorej spraviti, da zopet v gobec nazaj pridejo, ali navzdol v želodec pahniti; če pa to ni mogoče, se na strani požeravnik prereže in nabasane reči se vun vzamejo.

Prvo je, da se taki živini z gobčno lojtrico (Maulgitter) gobec odpre, in če je obtičala reč še v goltju, s prstmi ali s pripravnimi klešicami ven vzame.

Ako ni mogoče pregloboko obtičale stvari po gobcu ven spraviti, se mora po požiravniku v želodec spraviti; ali da se živini, če ona reč ni prevelika, večkrat lanenega olja v gobec vliva, po katerem večkrat v želodec zdrči, — če je prevelika, se pa mora v želodec poriniti z vpogljivo močno šibo, najbolje je zato ribija kita (Fischbein) ali tiste trstike (rorčki), ki se za podstrešje dežnikov rabijo; na spodnji konec take šibe se kake 2 luknici prevrtate, da se nanj prav trdno cujnica ali gobica ovije in priveže, da se z golo šibo požiravnik raniti ne more. To storivši se namaže cela šibica z oljem, se spravi rahlo skozi gobec v požiravnik, in obtičala reč se polagoma navzdol poriva. Treba je včasih živini tudi puščati, ker se o tacih primerljejih večkrat hudo vnetje napravi. Ako smo bili tako srečni, obtičalo

reč doli spraviti, naj se daje živini prav pogostoma močnate ali otrobje vode ali vode z lanenimi prešami piti, da se bolečine požiravnika potolažijo, — druge klaje, zlasti trde pa celo nič. Ako pa obtičala reč ne gre ne gori ne doli, se mora na mestu, kjer je obtičala, požiravnik podolgoma prerezati, obtičala reč ven vzeti, in prerazani požiravnik in unanjo kožo dobro zašiti. Ker je pa to izrezovanje zavoljo mogočega poškodovanja imenitnih na vratu ležečih čutnič in žil zelo nevarna operacija, se mora nevarnost vselej gospodarju poprej razodeti. Operacijo bomo popisali pri razlaganji operacij sploh.

9. Slajnica (lizanje, Lecksucht).

Je dolgotrajna bolezen brez vročnice, pri kateri živina hujša in se zavoljo tega tako imenuje, ker taka živina iz bolestnega nagnenja nenavadne in včasih tudi gnjusne reči liže. Največkrat jo dobe krave, manjkrat ovce.

Obstoji v pokvarjenem, skisanem želodcu, in se toraj ne sme zmešati z naravnem, naši domači živini lastnem nagonom slane rečí lizati, posebno če živini soli pomanjkuje.

Znamenja. O začetku živina navadne klaje ne mara jesti in poscana slama ji bolj diši. Dlaka se šetini, koža postane suha in napeta. Iz oči in iz gobca se vlečljiv žlem izceja. Blato je suho, molzna živina ob mleko pride, ki je vodeno, plavkasto in lizanje se vedno pomnožuje, posebno apnene in ilovčne reči rada jé, kakor opeko in namet ozidja, vrvi, staro usnje, tudi les in blato. Gnojnico rajši pije, kakor čisto vodo. Živina vsa bolj mehkužna postane in zelo hujša in v tem stanu se rada kostolomnica pridruži.

Pretek. Bolezen večidel dolgo trpi, mesce in tudi leta. V vgodnih okoljščinah se o začetku bolezen sama od sebe ozdravi, če je pa že huda postala in že dolgo trpi, se ne ozdravi več, in toraj je najbolji živino preden zelo shujša zaklati, ker sicer za jetiko pogine.

Uzrok te bolezni je večidel slaba, glinasta, kisla klaja iz vodenčnatih travnikov, ali pa preveliko pomankanje klaje in soli, nečedni hlevi in zanemarjenje živine. Vse to stori, da se želodčni sok in kri spridi; sok se skisa, kri pride ob moč. Nekateri trdijo, da ima žlem, ki taki živini iz gobca teče, nalezljivo lastnost. Ako tudi to ni dokazano, je vender gotovo, da živina zamore živino posnemati.

Ozdravljanje. Dokler še bolezen ni huda postala, že mnogokrat odvrnjenje uzroka stori, da se živina ozdravi. To se pa najložje doseže, če se živina proda in tako v drugi kraj pride. Ako je pa bolezen že huda postala, je najbolje živino zaklati, da se zamore nje meso še rabiti. Sicer pa se ji notri daje apnene vode veliko, potošelna, encijana, kalmeža, pelina, baldrijana, in tudi grenke soli, na priliko: potošelna, štupe encijanovih in kalmeževih korenin, vsacega 17·50 gramov (1 lot). Se ve, da se morajo te zdravila več časa dajati.

Homeopatično zdravilo zoper slajnico je v prvi vrsti Pulsatilla, katera se 8 dni daje zjutraj in zvečer, potem pa Nux vomica in Natrum muriaticum.

10. Bljuvanje (Erbrechen).

Pri bljuvanju se želodec in požiravnik narobe krčita, da se s pomočjo trebušnih mišic in preponke v želodcu nabrana piča skoz gobec ali nosnice sprazni. Bljuvati pa ne zamore vsaka vrsta domače živine, ampak le prešič, pes in mačka; goveja živina, ovc, koza,

konj, osel, mula pa navadno ne bljuvajo. To mora vedeti, kdor hoče premembo, nevarnost, včasih pa tudi dobrotljivost bljuvanja dobro spoznati.

Pri prešiču in psu je večkrat bljuvanje dobrodelno prizadetje natore neprebavljive, strupene ali preobilne reči iz želodca spraviti. Bljuvanje se pa zamore, če je potreba, tudi z bljuvnimi zdravili napraviti, kakor z belo čmeriko, ipekakuano, z bjuvno solijo in več druzimi. Pri tej živini je tedaj le takrat bljuvanje bolestno, če predolgo trpi, in če iz kake bolj nevarne bolezni izvira, kakor iz zapahnjenih kil, ali če se čeva zmedejo ali en del v druzega vtakne. V teh primerljejih se ne ozdravlja bljuvanje, ampak bolezen, ki bljuvanje pouzročuje. Ako pa bljuvanje zavoljo tega predolgo trpi, ker je živina preveč bljuvnih zdravil dobila, je koristno živini maka ali zobnikovega izlečka na olju ali mleku notri dajati.

Bljuvanje pri konju je pa skoraj vedno posebno in nevarno znamenje in naznanja, da je želodec na tistem mestu, kjer v požiravnik prestopi, omrtuden, kar se večkrat zgodi, če je želodec zavoljo preobloženja ali nabranih gazov preveč raztegnjen, ali če je celo počil. Le malokdaj se primeri, da bi konj brez takih nevarnih prememb v želodcu in čevah bljuval. Ker je tedaj bljuvanje pri konjih večidel le znamenje druge bolezni, se toraj ne ozdravlja samo na sebi, ampak le bolezen, iz katere izvira. Kadar konj po hudi koliki bljuvati začne in mrzel pot nanj stopi, je znamenje, da je želodec počil in da bo živina kmalo poginila.

O mokrotnih letinah se večkrat primeri, da konji in goveja živina po novi detelji in otavi kozlajo, ako se detelja in otava niste popolnoma suhi domu spravile in ste plesniti začele Plesvjivec želodcu hudo dene, da

živina po vžiti taki sprideni klaji kozla. — Tu ni druzega pomočka, kakor da se taka piča živini več ne klade, in da se skrbi, da se do dobrega presuši in še enkrat prevrže, da morebiti potem takem najbolj velo plesnjivo perjiče odpade; poboljša se mokrotno spravljeno seno tudi, če se s soljo potrese.

Živina naj se izbljuva, potem pa napravi štupe encijana in kalmeža, vsacega 25 dekagr. (pol funta), janeža in kimeljna, vsacega 10 dkgr. (6 lotov), kuhinske (ali pa grenke) soli 25 dkgr. (pol funta). Te štupe dajaj živini vsak dan trikrat, obilni 2 žlici na enkrat, dokler se želodec ne zboljša. — Dokler živina kozla, naj strada, in le mrzle čiste vode naj piti dobiva. Čemu ji boš nove piče v želodec silil, ker še tisto ven meče, kar je že prej v želodcu bilo!

11. Pokvarjen želodec (gastrisches Leiden, schlechte Verdauung).

Obstoji v tem, da prebavilna moč in prebavilni soki želodca piče ne morejo prekuhati.

Znamenja. Živina malo jé in prežvekuje neredno, je žalostna, otožna, žlemna koža v gobcu je bleda ali rumenkasta, z žlemom prevlečena in jezik vmazan, blato neredno in slabo prebavljeno od živine odhaja, da se včasih cele zrna med blatom nahajajo, je včasih z žlemom prevlečeno, večkrat po kislem diši, ali je črnkasto, trdo in suho, le malokdaj se driska napravi.

Skoraj pri vsaki bolj hudi bolezni živina neče jesti, to pa še ni pokvarjeni želodec ali neprebavljivost, ampak pri tem živina le zavoljo une bolezni ne jé, ne da bi bil želodec pokvarjen. Vlastnik živine pa večidel najpoprej iz tega spozna, da je živina bolna, ko se ji ne poljubi več jesti, in toraj pri vsaki bolezni meni, da si

je živina želodec pokvarila. Ako se pa vse znamenja natanko preiščejo, se bolezen kmalo razsodi. Ako se pogrešajo take znamenja, ki drugo bolezen razodevajo, naznani to pokvarjen želodec.

Pretek. Bolezen ali kratko ali dalj časa trpi; se večidel ozdravi, konča se, da se le uzroki odvrnejo, ki so bolezen pouzročili.

Uzroki. Podvržena je posebno živina tej bolezni, ki ima slab želodec, pri kateri se v želodcu napačni in prepičli soki napravljajo, ki so k prebavljenju potrebni. Pouzročijo pa to bolezen večidel pogreški v klaji, če se živini preveč ali pa spridene klaje daje. Preveč je vselej škodljivo, ako bi bila klaja še tako dobra; pa tudi klaja, katere živina ni navajena, je škodljiva, ravno tako tudi težko prebavljiva, ne dosti suha, premalo obležana (prefrišna), sparjena, plesnjiva, smrdljiva, glinasta, pa tudi nesnažne lojtre in jasli, kakor tudi slaba, nečista voda ali voda iz luž, mlak i. t. d. pripomore k tej bolezni. Ravno tako zamore tudi pri živini, ki je navajena vedno delati, če dolgo brez dela stoji, ali če se preveč preteguje, da še prežvekovati ne vtegne, ta bolezen nastati.

Ozdravljanje. Najbolje zdravilo je, ako bolni želodec počiva; toraj se tudi živini, ki ima pokvarjen želodec, celo nič ali le malo jesti da. Da bi pač vsi gospodarji spoznali, kako koristno je pri boleznih prebavil, ako se živini piča odtegne, — in kako škodljivo, živino s klajo siliti! Mnogo jih sicer meni, da bo živina že poginila, ako par dni nič ne jé; pa pri boleznih prebavil je ravno nasprotno, ker s tem, da se živini nekatere dni le malo jesti da, se želodec zboljša in zopet k moči pride. „Glad ali lakota je najboljši kuhar“, pravi star pregovor, ki tudi pri živini s pokvarjenem želodcam velja.

Razun tega se pa mora uzrok bolezni, posebno ako v klaji leži, odstraniti, da se zamore bolezen ozdraviti. Notri se dajejo solnate in grenke zdravila, kakor: grenka, dvojna ali kuhinska sol, encijan, kalmež. Za pijačo je najbolji čista voda, nekoliko osoljena, močnata pijača pri tej bolezni ni dobra, ker se rada v želodcu skisa. Snažnost pa je posebno potrebno ne samo v hlevih, ampak tudi v jaslih, lojtrah in pri vsaki posodi, iz katere živina jé in pije. Primerno prepeljevanje ali paša je posebno pri delavni živini koristna, ki je dalj časa stala.

Večkrat slabo prebavljanje izvira iz tega, ker je živina tuje, neprebavljive reči požrla, kakor: žeblje, šivanke i. t. d. To se največkrat zgodi pri govedi, ker ta živina klajo naglo požira, ne da bi jo zvečila. Ako te tuje reči v želodcu, v avbici obleže, pouzročujejo dolgo časa — mesce in celo leta — slabo prebavljanje. Živina naznanuje o tacih primerljejih včasih bodeče bolečine v trebuhu s tem, da se večkrat zgane, pojema in večkrat stoka, posebno če se vleže. Tudi sapa je takrat pomnožena, živina se večkrat proti trebuhu ozira, hujša. Te tuje reči pa ne ostanejo vedno v želodcu, ampak, posebno če so ostre, zamorejo želodec prebosti in se v bližnje dele zbadajo. Večkrat, kakor smo že pri srčnem vnetju omenili, do srca pridejo, pa tudi druge dele v trebušni votlini zamorejo raniti, kakor jetra, trebušno slinino žlezo i. t. d. Pri živi živini se nikdar ne more za gotovo povedati, ako je kaj tacega požrla, še le pri raztelesovanju se večkrat razne reči v trebušni votlini najdejo, da se je čuditi, da so zamogle tako daleč predreti. Vender pa moremo opomniti, da se večkrat v želodcu take reči nabrane najdejo, ne da bi se bilo na živini v življenju kako bolestno znamenje zapazilo.

Še enkrat pa opomnimo, da vselej, kadar živina ne jé, se mora natanko preiskati: ali le za to ne je, ker se ji 1. zavoljo pokvarjenega želodca jesti ne ljubi; 2. ali zató, ker zavoljo bolečin v gobcu, ojstrih zob, gobčnega krča i. t. d. jesti ne more, ali 3. zavoljo kakošne druge hude bolezni ne jé. Le kdor je te uzroke prav razločil (kar ni težko), bo prav ozdravljal.

12. Grizenje, klanje, koljika (Kolik).

Je bolezen, ki največkrat konje, sicer pa tudi drugo živino napada, pri kateri ima živina hude bolečine v trebuhu in je zavoljo njih bolj ali manj nepokojna. Bolezen se večidel naglo brez predznamenj začne in naglo preteče; je iz začetka brez vročnice, pozneje pa se vse znamenja vročnice pridružijo. Sedež bolezni je ali v želodcu, ali v čevih.

Znamenja. Živina neha jesti in prežvekovati; postane nepokojna, se večkrat proti trebuhu ozira, koplje s sprednjima nogama in s zadnjima nogama pod trebuh bije, z repom semtrtje maha, se, ko je bolezen huda, večkrat na tla vrže, se valja, stoka in ječi, pa zopet naenkrat kviško plane, stoji nekatere minute mirno in celo po klaji sega, ko pa bolečine zopet pridejo, zopet nepokojna postane, se večkrat k scanju ali k blatu pripravlja, pa celo nič ali le malo iz sebe prisili; večidel zavoljo tega ljudje mislijo, da se je živini voda zaprla in da je zavoljo tega nepokojna — ali ta prikazen je le pridružek koljike, ki ne pomeni veliko in se pri ozdravljanju tudi ne ozira nanj, ker preide, brž ko živino več ne kolje. Zraven tega je gobec vroč, suh, živina večkrat z zobmi škriplje, naglo in težko sope, in oči ji bolj ven stoje, živina gleda strmo in boječe, žila

od začetka večidel naravno bije, le ko se bolezen pohujša, se tudi žila pohitri in je majhina, trda, napeta. Trebuh je večkrat napet in ušesa in noge so rade mrzle, po životu se pa živina včasih po hudih bolečinah poti. Nemirna je včasih tako zelo, da razsaja in divja, vender se pa pri divjanju vedno tako vede, da razločno pokaže, da ima bolečine v trebuhu, po katerem se divjanje pri grizenju od divje norosti (rasender Koller) lahko razloči.

Najpoglavitnejši znamenja koljike so trojna: 1. živina neha jesti in prežvekovati, 2. živina je zaprta ali le kaj malega slabo prebavljenega blata gré od nje, 3. bolečine v trebuhu. Vsa druga znamenja izvirajo večidel iz teh treh, tako na priliko, je sapa težka in nagla zavoljo bolečin ali zato, ker je želodec z blatom ali vetrovi napolnjen, ali pa čeva; živina se večkrat k scanju pripravlja, pa ne ščí celo nič ali celo malo, ker čevni krč tudi čez scavni mehur sega, večidel je mehur prazen in živina se le zavoljo krča k scanju postavlja. Nevedni ljudje mislijo, da je živina oparna in si prizadevajo z mnogovrstnimi zdravili oparnost odpraviti, česar pa treba ni. Le takrat je treba živini za zaprto vodo pomagati, ako bolezen ni koljika ali grizenje, ampak le oparnost, kar se iz polnega mehurja, ki se skozi ritnik ošlata, in pa iz tega razsodi, da živina že gotovo dva dni ni scala. Več o tem bomo govorili pri oparnosti (Urinverhaltung).

Uzroki grizenja ali koljike so: 1. Preobilna ali napačna spridena klaja, zato ječmen, rež, otrobi napravijo večkrat grizenje pri konjih, sicer nov oves, nova detelja, mrva ali sicer spridena klaja. 2. Prehlajenje zlasti poprej spotene in mokre živine. Ta dva uzroka sta najnavadnejši; sicer pa 3. tudi koljika potem večkrat

prihaja, ako se živina s polnem trebuhom brž vpreže in prežene, da želodec ni imel časa klaje prekuhati, 4. če se živini, ki preveč stoji in malo dela, blato zapahne, 5. če je kaj škodljivega kamenitnega, železnega, steklenega (glažovnatega) požrla, 6. če so se ji kamni v čevih napravili, ki so že tako veliki, da čeva zelo nadlegujejo, kar se večkrat zgodi pri mlinarjih, kjer konji dobivajo od mlinskih kamenov postrgano moko ali otrobe s kamenitnem prahom vred, 7. če se je preobilno glist v čevih vgnjezdilo; vender moramo naravnost povedati, da gliste so večidel mirni gosti v trebuhu, in da le, kadar jih je preveč, začne po njih živino klati; 8. notranje zadrge čev ali zadrgnjene notranje kile, 9. strupi, zlasti ojstro-strupene zeliša, ki prav za prav vnetje čev napravijo.

Vsi ti uzroki zdražijo želodec in čeva, da jih krč napade in da k zdraženim čevam več krvi priteka. Krč in naval krvi proti čevam ste tedaj tisti notranji premembi, v katerih koljika obstoji, in ki nam morate biti vodila pri ozdravljanju. Ali naval krvi pri koljiki, ako se v 6 urah ali še prej ne potolaži ali popolnoma ne preide, prestopi kmalo v manj ali bolj hudo vnetje čev, tako da pri koljiki je le majhena stopnja od krča z navalom krvi do pravega večkrat hudega vnetja. In če pomisliš uzroke koljike, in kaj se vse včasih v čevih zatlači in kako se ondi obtičale reči spridijo, boš lahko razumel, da od koljike ni daleč do vnetja čev.

Raztelesovanje živine, ki je za koljiko poginila, nam to tudi potrjuje, zakaj če ni živina naglo zato poginila, ker ji je želodec ali čevo počilo, bomo vselej našli v želodcu ali v čevih, včasih v tankih, včasih v debelih, včasih znotraj, včasih zunaj, znamenja bolj ali manj hudega vnetja in tudi že njegove nasledke, zlasti

razlive krvave meze, včasih za prst debelo, po čevih, med čevi, ali nad čevi.

Koljika je vselej nevarna bolezen, katera je že veliko živine pomorila. Nevarno je tedaj, to bolezen zanemariti, in nevarno je, jo s hudimi olji in druzimi enacimi zdravili, kakor s kamnovcam (štanovcam, Steinöhl) ozdravljati.

Sledeče znamenja so dobre: 1. Dokler je žila še mirna, kakor o zdravem stanu, se nič ne boj! pazljivo šlatej tedaj žilo, da veš, pri čem si; žila je kazalo, je barometer: ali je koljika nevarna ali ne. 2. Ako klanje in grizenje ni prehudo, da živina presilno ne razsaja, se meče, z nogami v tla bije i. t. d. 3. Ako je že kaj blata in vetrov od živine šlo. Na tem je, če ravno ne vse, vender po koljiki največ ležeče. Le blato je poglavno znamenje, da se bo grizenje zboljšalo, dokler blato ali vetrovi ne grejo od živine, ne smemo veseli biti. Ako pa začelo blato od poprej zaprte živine odhajati, imamo upanje boljšanja.

Slabe znamenja so: 1. če žila zelo hitro bije (70krat ali še večkrat v 1 minuti pri veči živini), ker se je sedej že bati, da je že vnetje pritisnilo; 2. strašne bolečine, ki ne dajo živini celo nobenega pokoja; bati se je, da tako grozne bolečine so znamenje zadrgnjenih, zavozlanih čev, kar se zlasti pri konjih večkrat zgodi; 3. če je konj ali goveja živina bljuvati začela je to slabo znamenje; kakor je pri prešičih ali pesih bljuvanje dobro, da se škodljive reči iz želodca naglo premečejo, tako slabo znamenje je bljuvanje, če ne ravno vselej, vender večidel pri konjih in goveji živini o hudi koljiki, ker takrat je večidel znamenje, da je želodec pri zgornjem koncu ali že omertuden, ali celo razpočen, da tako, kar je v želodcu bilo, sedaj samo po sebi nazaj stopa; 4.

slabo znamenje je tudi, če se konji o koljiki po pasje na zadnjico vsedajo, znamenje je to večidel zavozlanih čev; 5. sploh je slabo znamenje, ako 12 ur celo nič blata od živine ne gre in če se tudi bolečine ne potolažijo, zraven tega pa živino od ure do ure bolj napenja. Ako je poleg vsega tega že tudi mrzel pot nastopil, so gobec in nosnice višnjeve, sapa mrzla, oko vpadeno: so vse to znamenja smrti, čeravno je živina sedaj mirna postala, ker tako potihnenje je znamenje snetja (Brand) v čevih, snet je pa smrt, in ker mrtvi deli nobenega občutka več nimajo, vsak lahko razume, da poslednjič potem takem tudi poprej najhujši bolečine jenjajo.

Ozdravlja se pa koljika ali grizenje tako-le:

Prvo je treba, da se živina na obilno suho steljo postavi, da ima mehko in prostorno posteljo, ako se vleže; hlev naj bo po zimi gorak, po leti vender ne preveč soparčin, nikdar ne sme sapa čez živino skozi odprto okno in odprte duri pihati.

Ko smo tako za bolno živino skrbeli, jo moramo začeti ozdravljati po tem, kakoršen je uzrok bil, katerega odpraviti, si moramo, ako je moč, najpoprej prizadejati.

Ako je uzrok klanja prehlajenje bilo, moramo skusiti, da zatrti pot zopet na kožo spravimo, tedaj naj se vstopijo štirji ali vsaj dva možaka k živini in naj jo drgnejo s slamo kako četrt ure po vsem životu, posebno pa po hrbtu in trebuhu; potem naj jo dobro odenejo z gorko plahto ali koci, da se potiti začne. Ako še klanje dalj časa trpi in je živina bolj mrzla brez potu, naj se poškropi, preden se s slamo drgne, s trpentinovem oljem za veliko živino se ga vzame 70 gramov (4 lote).

Potem naj se brž brizglje (klistire) napravijo iz tople vode, v kateri se nekoliko žajfe in soli raztopi in

ta žajfnica se pridno vsako četrt ure, brizglja. Notri se vliva veliki živini sledeče zdravilo: vzemi 35 gram. (2 lota) kamilic, ki naj se poparijo s pol bokalom vode; ko se je ta poparina v pokritem piskru malo shladila, da ni prevroča, se pridene 7 ali 10 dekagr. (4—6 lotov) grenke soli, in vse skupej se živini notri daje. Ako krč po tej kamilčni vodi ne odjenja, se ponovi to zopet čez eno uro. Majhini živini se vzame teh zdravil manj. Ako živino hudo kolje, namaži ji trebuh brez zamude s trpentinovem in lavorovem oljem vsacega 52 gram. (3 lote). Žilo pridno šlataj! Brž, ko o eni minuti blizo 60krat bije, živini puščaj; puščanje je pri koljiki, zlasti po prehlajenju eno najimenitnejših zdravil, in včasih čudovito naglo bolečine vkroti. Puščaj ji obilno 4—5 kilogram. (6, 8, 10, 12 funtov), in če žila zmiraj višje gre, da se je bati, da je iz krča že vnetje postalo, puščaj kmalo vdrugič, če je treba, čez dalj časa tudi v tretjič; toda nekoliko manj. — Ako je misliti, da krč v vnetje prestopa in noče nič prav blato od živini iti; dajaj ji sedaj večkrat dobrega (ne žerkega) olja, laškega ali lanenega, po maslicu naenkrat, ali samega, ali z nekoliko grenke soli zmešanega. Ako vse to ne pomaga v malo urah, je hudo znamenje; vender ne moreš in ne smeš nič druzega storiti, kakor to, kar smo ravno svetovali. Ako se živina nikakor noče prav potiti, in če je po trudnem klanju že zelo oslabljena, prideni imenovanim notranjim zdravilom pol ali celi kvintelc kafre, ker želodec in čeva pogreje, pot napravi, krč tolaži in oslabljeni živini moč daje.

Ako je koljika nastala po obilni ali sicer sprideni klaji, kakoršne koli vrste, je prvo, da se take zdravila dajejo, ki spraznijo želodec in čeva, in katere krotijo vetrove, ki se iz klaje v želodcu in čevih napravljajo. Stori sicer

vse to, kar smo poprej veleli, imaj pa sedaj posebno skrb, da bodo blato in vetrovi naglo od živine iti jeli. Daj brž z pooljeno roko v ritnik seči in vse blato ven strebiti; čudovito pomaga to seganje v ritnik velikrat, tedaj ga nikdar ne opusti. Brizgljaj pridno živino z žajfnico, kateri se tudi kuhinske soli in olja pridene, da je brizglja še močnejša; ako bi živina posebno trdovratno zaprta bila, da celo nič od nje ne gre in jo že vetrovi napenjati začno, skuhaj navadni vezek (pakelc) tobaka po 4 krajcarje na kakih 5 litrov (4 bokale) vode in to tobakovo vodo, kateri zamoreš še nekoliko žajfe pridejati, brizgljaj pridno v ritnik; — tobakova voda ima veliko moč v sebi, čeva nagnati, da začno blato ven metati. — Notri se pa dajejo kamilce ali tudi encijanova štupa na gorki vodi z grenko soljo, ali če se ni še vnetja bati (da je žila še mirna), tudi dvojna sol, ki je močnejši od grenke soli, — 7 ali 10 dekagramov (4 – 6 lotov) naenkrat veliki živini. Ako se kaže, da so se vetrovi v želodcu iz klaje napravili, prideni kamilicam in grenki soli tudi smrdljivega žvepla (Schwefelleber) 1 kvintelc. — Ako to ne pomaga, vlivaj živini prav pridno olja z grenko ali dvojno soljo, kakor smo že poprej rekli, — olje stori polzko pot po čevah, da gre blato raji ven in potolaži bolečine. Tako poskušaj eno in drugo, da začne blato od živine iti. Kadar pride veliko blata, je znamenje, da boš koljiko ozdravil — Kadar živino po novi (frišni) mrvi ali detelji kolje, puščaj ji kmalo, ker se po taki presurovi piči kmalo kri zgosti in črna postane, kakor kolomazilo; sicer ji dajaj imenovanih zdravil zlasti kamilčine vode z grenko soljo. — Nekateri priporočajo v koljiki tudi kamnovec (štanovc, petrolej, Steinöhl), nekateri trpentinovo olje, nekateri lopatiko. Naša dolžnost je svariti pred takimi

hudimi in vjedajočimi zdravili, ki še same po sebi zamorejo želodec ali čeva vneti, kar se pa še lože zgodi, ako so čeva že na poti k vnetju. Če včasih pri samem krču pomagajo, zamore to le pazljiv zdravnik razsoditi. — Ako je živina posebno trdovratno zaprta, da po vsih poprej imenovanih zdravilih nič noče od nje iti, se je potrdilo včasih 5—10 kapljic krotonovega v $^3/_{10}$ litra lanenega ali laškega olja, — toda opomniti moramo, da tudi krotonovo olje je hudo olje.

Kar sicer strežbo pri koljiki tiče, smo že rekli, naj se postavi živina na suho in obilno steljo, na kateri se zna tudi malo povaljati, kar ji bolečine nekoliko potolaži, — le z veliko silo na tla se metati, ji branimo. — Dobro je, jo včasih naglo prepeljati, da se lože vetrove in blato sprazni; toda silno dirjanje in jahanje po živinsko, da še ob sapo pride, je škodljivo. — Piti naj se da čiste prestane vode; moka ali otrobi v vodi niso dobri, ako živino vetrovi nadlegovajo, — jesti naj se ji pa celo nič ne pripusti, še več ur ne potem, ko je že koljiko prestala; želodec in čeva pa morajo tudi počitek imeti, sicer se koljika zna zopet povrniti, in potem bo še huji. —

O nekaterih med ljudstvom navadnih mazarijah in o vražnih neumnost zoper koljiko nočemo tukej obširneje govoriti, ker so le znamenja grozne tame, s katero so možgani takih ljudi navdani; tu sem se štejejo tiste mazarije: žabco živini vzeti, ji ušesne slinice sožgati ali zmečkati, živini scavnice mladega fantiča piti dati, zdražljive reči v scavilo konju vtakniti i. t. d.

Homeopatične zdravila so: Začetkom je dati 2 do 3krat Aconit, vsakih 5 minut, potem 5—6krat Arsenicum, dalje pa še Nux vomica, Opium, in Plumbum, pri oparnosti pa Cantharides.

13. Napenjanje (Trommelsucht, Aufblähen, Windkolik).

Je bolezen, ki se pogostoma primeri, zlasti pri goveji živini in pri konjih, sicer pa tudi pri vsaki drugi živini.

Kakor naglo pride, tako tudi večkrat naglo preide, pa ravno tako naglo — včasih že v pol ure ali v eni uri — živino umorí. Kakor je tedaj včasih lahko ozdravljiva, tako je večkrat nevarna ta bolezen.

Kaj pa je to, kar živino napenja, in kaj je v taki živini napetega?

Vetrovi (gazi) in vodeni sopuhi se delajo iz klaje v želodcu in čevih, katera ondi kislo in gnjilično vreti začne, zato ker je prebavljiva moč želodca prekuhati ni mogla. Po teh vetrovih (ogeljno-kislih gazih in žveplјeno ali vodenčno-kislih sopuhih), ki so pri goveji in sploh pri prežvekujoči živini navadno v vampu (to je, prvem velikem želodcu), pri konjih pa tudi v debelih čevih nabrani, se napne trebuh tako, da je želodec ali čevo večkrat v nevarnosti razpočiti se ali da zares poči.

Znamenja te bolezni so tako očitne, da se lahko spozna. Napeti trebuh, kakor boben, da lakotnic celo ni videti, zavoljo tega težka sapa, zabuhla glava in oči, hude bolečine, nepokojnost živine, od katere nič blata in le redki vetrovi gredo — razodevajo to bolezen, katero vsak človek lahko spozna. Žila je kmalo zdražena in pomnožena — včasih je zlasti goveja živina vsa topa, ako zavoljo napetega in razbasanega trebuha kri ne more po trebušnih žilah redno teči, in zato v pljuča in glavo sili, da možgane zalije in živini vso zavednost vzame; taki živini se zares pravi, da „stoji kakor zaboden vol“.

Uzrok napenjanja je večidel preobilna in napačna klaja, surova ali suha; najraje pa pride napenjanje po zeleni (frišni) klaji, po detelji rudeči, nemški in turški, zlasti če se je živina prenajedla, in se na to mrzle vode napila; zato je mokra ali rosna s pajčevinami prevlečena detelja, ali če je na strniše slana padla, še nevarnejši; sicer zamore mrva, če se je na kupih segrela, obilo kapusovega perja in vsakotere sočne zelenjave, ako jo je živina prepožrešno jedla, napenjanje napraviti; pa tudi suha klaja, če jo je živina preveč in naglo požrla, zamore škodovati, in zlasti taka, ki rada kislo vreti začne; zato napenja konje večkrat po ječmenu, reži, krompirju, turšici, otrobih, plesnjivi mrvi, po tropinah v žganjarijah in volarijah. Tudi konje večkrat napenja, ako se po krmenju brž vprežejo, — če imajo razvado riganja.

Pretek bolezni je večidel nagel ali v dobro ali v slabo; že o pol ure zna živina poginiti, ako jo napenjanje hudo prime in nobene pomoči nima.

Izid bolezni je dober, ako se vetrovi in blato, iz katerih vetrovi kipé, na en ali drug način iz želodca in čev spravijo; ako se to ne zgodi, zna živina naglo poginiti: 1. ali ji želodec ali čevo poči (nagla smrt), 2. ali se želodec in čeva po teh vetrovih vnamejo, in se po vnetju razlivi meze in sokrovice v čevih ali celo snet napravijo (bolj počasna smrt), ali da 3. naval krvi k pljučam živino zaduši, ali po navalu krvi k možganom nagel mrtud (božji žlak) živino naglo umori.

Raztelesovanje mrtve živine kaže potem različne premembe v imenovanih delih.

Dobro znamenje, ako začno kmalo vetrovi od živine iti, ali da se ji začne močno rigati Ali z vetrovi vender še ni vselej vse opravljeno, ker spačena klaja in blato je uzrok vetrov, tedaj mora tudi blato začeti od živine

iti, ker potem je še le gotovo, da bo napenjanje jenjalo; dokler je blato v trebuhu, ni še bolezen popolnoma pri kraju. Ako pa ne grejo ne vetrovi ne blato od živine, če je trebuh vedno kot boben napet, če je živina z mrzlim potom polita, ji oči ven stoje, se žila komaj čuti i. t. d. so to slabe znamenja.

Vse *ozdravljanje* ima pred vsem na to obrnjeno biti, ali vetrove v vampu ali čevih vkrotiti ali jih ven spraviti, in z vetrovi vred ali za njimi tudi blato iz čev iztrebiti. Pomočki za to so pa mnogovrstni in se ravnajo po sili in hudoti napenjanja.

Prvo in vselej potrebno je živini z roko do rame večkrat v ritnik seči in ga potrebiti natlačenega blata; kmalo pridero za njim večkrat vetrovi. To seganje v ritnik nadomestuje brizglje (klestire) če jih kdo pri rokah nima. Ako pa ima brizgljo, naj začne pridno (od konca vsakih 5 minut) žajfnico v ritnik brizgljati, kateri naj se vselej ena pest kuhinske soli pridene; ako te brizglje vetrov in blata ne odpro, naj se brizglja tobakova voda, kakor smo pri koljiki povedali.

Med tem, ko se brizglja, se pripravi tudi zdravilo za notri dajati, in prvo med vsemi, ki vetrove posrka in vkroti, je živo ali nevgašeno apno v vodi raztopljeno (za velike goveda in konja se vzame na enkrat 35 gr. (2 lota) tega apna na 7 decilit. (2 maslica) vode; manjši živini manj). Ni boljšega ukrotilca vetrov, kakor je živo apno, ki jih vse posrka tako, da včasih vamp vidoma vpada. Treba je to apneno vodo včasih 2, 3 ali 4krat ponoviti.

Namesto živega apna se rabi tudi z velikem pridom salmijakovec 2·20 gram. (pol kvintelca) ali kvintelc na polič vode. Enake lastnosti, o sili dobre, pa ne tako krepke so sledeče reči, ki se tudi živini notri vlivajo,

namreč: lug, pepel, gnojnica ali scavnica z nekoliko vode zmešane; tudi jesih 3—7 decilit. (1—2 maselca naenkrat) se je že včasih dober skazal. Sicer je dobro, gobec kviško držati in med zobé kakošno palico vtakniti, da se živina prisili zvečiti in tako vetrove ven rigati. Tudi lakotnice tlačiti je dobro, in živino neprenaglo pripeljavati, da se vetrovi ven stlačijo. Malo pomaga in je celo zelo škodljivo s klobukom ali celo z dilo ali ploham po vampu tleči. Dobro pa je, trebuh živine s prav mrzlo vodo polivati, ker mrzlota vode stisne vetrove skupej in ukroti vodene sopuhe v vampu ali čevih.

Ako pa živino prav hudo napenja ali če vse dosedaj rabljene zdravila niso nič pomagale, je treba po drugih potih vetrove izpustiti.

Večkrat se s pridom pri napeti goveji živini kakošna okrogla gladka, 1 — 1½ metrov (5—6 čevljev dolga gibčna šiba skozi gobec, goltje in požiralnik v vamp vtakne, da se tako odpre in vetrovi ven sfrčati zamorejo. Rabijo ljudje v ta namen leskovico, bičnjak (gajželjnik), ki mora vselej na tistem koncu, ki se notri vtakne, posebno lepo oglajen biti; varovati se je sicer tudi, da se šiba ne zlomi.

Vse to pa tako gotovo ne spravi vetrove iz vampa ali čev kakor vbod, kateri na najkrajši pot odpre vetrovam izhod iz trebuha.

Vbod vampa je pri napenjanju goveje živine, ovac in koz poglavitna, večidel gotova pomoč brez vse nevarnosti. Zato se ne sme dolgo odlašati, ako je napenjanje količkaj hudo. Za vbod imamo poseben nož, ki je v nožnici skrit, da le z ostjo ven moli, ki se z nožnico vred v vamp zabode, potem se nož iz nožnice potegne, nožnica pa v vampu pusti, da po nji vetrovi ven puhte. Ta nož, ki je posebno za govejo živino iz-

delan, ima proti osti razun končne na vsaki strani nožnice 1 luknjico, da, če se nožnica morebiti na koncu zamaši, potem vetrovi po teh stranskih luknjah pot v nožnico najdejo. V zdravniškem jeziku se imenuje ta nož vampni troakar za govejo živino, ki se za 1 gld. 40 kr. kupi, brez katerega bi nobeden živinsk zdravnik, pa tudi nobeden gospodar, ki ima več goveje živine, ne smel biti.

Vbode se pa ta nož vselej v levo lakotnico tam, kjer je najbolj napeta, — v levo zato, ker na ti strani naravnost skozi kožo v vamp zadenemo, ne da bi druge dele ranili. — Po vbodu začno vetrovi ven frčati, — ako se pa primeri, da jenjajo, ne da bi trebuh vpadel, je znamenje, da se je nožnica zamašila s to ali uno trdo rečjo, ki v vampu leži, treba je tedaj s pripravno šibico v nožnico pobezati in zadržek odpraviti.

Ko je vamp popolnoma vpadel, se izmakne nožnica, luknja le malo s kolomazom (šmirom) zamaže, da muhe rane ne nadlegujejo, ki se kmalo brez vsega zaceli.

Ako ni imenovanega noža z nožnico pri rokah, je o sili vsak drug nož, vsak močen in dovelj dolg pipec, dober, ki se ravno tako v levo lakotnico zasadi; kadar je v vamp zasajen, se mora pa tako zasukati, da se napravljena luknja razširi, po kateri zamorejo vetrovi izpuhteti. Ni se tudi veči rane bati; včasih gredo tudi zdravniki skozi tako „veči rano z oljnato roko v vamp in pobero ondi natlačeno klajo. Taka velika rana pa je že nevarnejši in se mora po opravljenem delu zašiti.

Tudi silo napetim konjem se zamore, ako vse druge zdravila vetrov ne odpro, najbolj napeta lakotnica na kteri koli strani; tode, ker so čeva konja, ki se vbodejo, pri konjih zelo občutljive, je nož za vbod veliko

bolj tenak, da le majhno luknjico naredi. Tudi tukaj ostane nožnica v trebuhu, dokler vetrovi ne izpuhte.

Troakar za ovce je krajši.

Pri hudem napenjanju je tudi treba pušati, ker kri, ki se ne more v napetem trebuhu redno stekati, sili k pljučam in možganom, da hoče živino zadušiti ali omrtuditi.

Ako so prišle zelo napete čeva ali želodec ob svojo moč, je treba včasih živini po prestanem napenjanju dišečih in grenkih zdravil dati, ki oslabljene dele zopet okrepčajo, take so: kamilice, kimel, janež, meta, encijan, kalmež, najbolje z grenko soljo. Pri goveji živini prežvekovanje obuditi in opravila želodcev pospešiti najbolje služi ali štupa čmerike ali bljuvne soli v vodi raztopljena in po kvintelcu na enkrat notri dana.

Sicer naj se pa živini po prestanem napenjanju ne daje brž jest, da se želodec in čeva spočijejo.

Da se živina napenjanja obvaruje, je treba 1. varovati, da preveč lačna požrešna živina ne pride na deteljše, grahovske ali sicer bogate senožeti; 2. da si ji, preden se na pašo žene, nekoliko suhe klaje vrže in napoji, da v jeseni ne gre pred na pašo, preden mrzla rosa ni prešla, in da se 4. zlasti ovce na paši sem ter tje gonijo, da se sprehajajo in na enem mestu preveč ne nažro; 5. tudi v hlevu se živini ne daje premastne tečne in sočne piče, ne preveč na enkrat, ampak večkrat nekoliko suhe klaje.

Ako se kaže, da bi znalo napenjanje živino umoriti, naj se poprej zakolje; v mesnicah se sicer ne sme tako meso prodajati; za dom se pa sme v prid obrniti, zato ker pri tej bolezni živina ni dolgo bolna, tedaj tudi meso ni škodljivo, le želodci, čeva in sicer preveč s krvijo napolnjen drob se mora zavreči.

Poglavitno homeopatično zdravilo pri tej bolezni je: Colchicum autumnale, katero se hitro zaporedoma daje 3—4krat, ako to ne pomaga: Arsenicum; ako je napenjanje od krompirja, pa se priporoča Plumbum tretje potence; pri napenjaji po suhi krmi in posebno ako se večkrat ponavlja je Nux vomica specifično zdravilo.

14. Vnetje želodca in čev (Magen- und Gedärmentzündung).

Čeva se veliko večkrat vnamejo kakor želodec, ker se vender te obe bolezni večidel zjedinite in ker imate obe enake znamenja, da se težko druga od druge razločite in ker se obe enako ozdravljate, jih ob enem popišemo.

Napadete največkrat konje, pa tudi vsaka druga živina zamore na tej bolezni zboleti.

Sedež bolezni je ali bolj v žlemnatih kožah želodca in čev (kar se imenuje katarališko vnetje) ali pa v trebušni mrenici, ki se tudi čez mrežico in kreželc razširi (in reumatiško vnetje imenuje).

Znamenja so potem nekoliko različne, če bolezen prvotno nastane ali če se iz klanja napravi. Klanje ne trpi čez en dan; če se toraj živina, katero kolje, kmalo ne ozdravi, ali ne pogine, se bolezen navadno v vnetje čev spremeni, kar se s tem naznanja, da živina bolj mirna postane, da začne blato od nje iti, da se pa druge znamenja ne pomanjšajo, ampak da še vedno veči postanejo.

Ako je pa uzrok bolezni tako velik, da se neposrednje vnetje želodca in čev napravi, se naznani po sledečih znamenjih: Živina neha jesti, postane nemirna, se od jasel vleče, se večkrat proti trebuhu ozira, in s

tem tako rekoč pokaže, kje ima bolečine, sprednje in zadnje noge bolj pod trebuh postavlja, z zadnjimi nogami večkrat proti trebuhu mahne, koplje in zbija s sprednjimi nogami in z repom maha; blato gre neredno od živine in to o začetku bolezni le malokdaj in je bolj suho, črno, kakor da bi bilo sežgano in trdo, pozneje pa gre bolj pogostoma od živine in je bolj mehko in včasih z žlemom ali s krvjo zmešano; večkrat živino zelo dêre. Žila hitro bije in je posebno majhina in stisnjena, sapa zelo hitra, in živina lakotnice le malo in boječe dviga, se večkrat vleže, noge pod trebuh deva in se bolj krči.

Mnogokrat se vnetje želodca in čev od pljučnice zelo težko razloči, ker so znamenja obeh bolezni zelo podobne, posebno reumatiško vnetje, pri katerem živina zelo mirno s pripognjeno glavo stoji, se ne vleže, hitro in težko sope, ne kašlja sicer sama od sebe, ako se pa k kašlju prisili, je kašelj slab, kratek, boleč, žlemnate kože gobca so rudeče, vroče, izdihana sapa je gorka, vender je trebuh vedno bolj občutljiv in če se pritiska, naznanja živina bolečine.

Pretek, izid in predpovedba bolezni. Bolezen zelo naglo preteče in večidel že nekatere ure razločijo, kako se bode končala; v malo dneh se ali s smrtjo konča, ali ozdravi, ali v drugo dolgotrajno bolezen razide. Kakor se vse znamenja bolezni pomanjšujejo in se sčasoma zgubé, če bolezen odjenjuje, ravno tako se takrat, ko se bolezen nesrečno konča pomnožujejo in živina začne kratko, stokajoče in mrzlo sopsti, z zobmi škripati, pot postane mrzel in začne jo božjast lomiti ali jo pa krč prime.

Uzroki so večidel tisti, katere smo že pri koljiki in napenjanju omenili. Glavni uzroki obstojé večidel v

pogreških klaje in v prehlajenju, kakor tudi v tem, če živina ostre, razjedljive reči (strupe) požre, ali če se tuje reči v čevih naberejo, da jih vedno dražijo, ali če se čeva zmedejo in zavozlajo, ali če se čevo v čevo zatakne, kakor tudi kile. Pri govedi se tudi zavoljo tega želodec in čeva večkrat vnamejo, če živina ostre reči požre, ki jo zbadajo ali ji želodec in čeva prebodejo.

Ozdravljanje se mora ravnati po uzrokih bolezni. Postavi se živina v gorak, prostoren hlev, kjer sapa skoz ne vleče, nastelje se ji dobro in pred drugim veliko krvi vzame (puša) in potem se dobro po vsem životu s slamo zdrgne in s trpentinovem oljem poškropi, pod trebuhom pa se z ostrimi mazili namaže. Da se ji pogostoma, vsako četrtinko ali pol ure žlemnatih klestirov, ki se napravijo, če se laneno seme skuha, kateremu se še nekoliko lanenega in laškega olja pridene in notri se žlemnate in oljnate zdravila dajejo 14—20 dekagr. (8—12 lotov) lanenega olja, katerim se, če je živina zaprta, grenke soli ali kalomela pridene. Ako se je živina prehladila, se mora posebno skrbeti, — da se spoti, kar se z drgnjenem, s škropljenjem, z gorko odejo zamore napraviti. Kako se živina ozdravlja, če se ji čeva ali želodec vnamejo zavoljo strupov, ki jih je požrla, ali zavoljo kil, se bo pri zavdanju in kilah učilo.

Piti naj se daje živini obilno postane, z moko ali otrobi zmešane vode, — jesti pa celo nič.

Pri *homeopatičnem zdravljenji* daje se najpred nekolikrat Aconit vsako četrt ure, potem Arsenicum in ako to ne pomaga do dobrega: Carbo vegetabilis; ako živina po jedi nemirna postane, priporoča se Strammonium in pa tudi Antimonium crudum.

15. Zaprtje (Verstopfung).

Zaprtje je večkrat znamenje drugih bolezen, kakor: kolike, napenjanja, vnetja želodca in čev, norosti i. t. d.; vender pa zamore tudi samo na sebi obstati, kar se pri govedi največkrat pripeti, ker se klaja v tretjem želodcu (prebiralniku) zagoltne.

Znamenja. Iz začetka se druge bolestne znamenja ne zapazijo, kakor da blato le malo ali celo nič od živine ne gre. Živina postane potem klaverna, neha jesti in goved neha prežvekovati. Živina se večkrat na blato pripravlja, pa le malo blata iz sebe stlači, ki je večidel z žlemom prevlečeno, večkrat smrdi in je krvavo. Žlemnate kože gobca in nosnic so suhe, vroče in rudeče, in po velikosti bolezni se tudi sapa in srčno in žilno bitje pomnoži. Neprenehoma zaprtje nikdar dolgo ne trpi, ker se v koljiko ali vnetje čev razide, ponovi se pa pri nekateri živini velikokrat.

Uzroki so večidel v otrpnenju želodca in čev, in v tem, da se premalo sokov v njih napravlja, kar se posebno takrat zgodi, če živina mnogo suhe klaje dobiva, in zraven le malo hoje stori.

Ozdravljanje. Ozdravlja se zaprta živina z oljnatimi in solnatimi zdravili, ki se ji notri dajejo, n. pr.: laneno olje, grenka sol, dvojna sol, v sili tudi kuhinska sol; ako se ni vnetja bati, se dajejo tudi močnejši driskne zdravila, kakor lopatika, krotonovo olje; pri pesih zlasti jalapna štupa in pa kalomel. — Brizglje z žajfnico in soljo podperajo imenovane zdravila; sicer je dobra zelena klaja, osoljena čista voda za pijačo, gnanje na pašo, delo.

Homeopatična zdravila so: Nux vomica in Arsenicum; pri trdovratnem zaprtji tudi Veratrum album, tudi Opium.

16. Driska in griža (Durchfall und Ruhr).

Ako mnogo mehkega, včasih kakor vodenega ali z žlemom prevlečenega blata od živine pogostoma gre, in so čeva ali le občutljivo zdražene, ali celo vnete ali pa tudi brez vnetja le oslabljene, se imenuje to driska; če so pa debele čeva in zlasti ritnik, hudo vnete, da gre blato krvavo in z vednim tišanjem od živine, se taka driska griža imenuje. Driska in griža znate samostojni bolezni biti, večkrat ste pa znamenje druzih bolezen, kakor goveje kuge, vrančnega prisada i. t. d. Varovati se je tedaj, da se o tem kaka zelo nevarna zmešnjava ne zgodi, in recimo, goveja kuga ne zmeša z drisko. Tukaj jih le popišemo, kakor zase obstoječi bolezni.

Znamenja. Blato gre pogostoma in mehko od živine, je bolj rumenkasto ali črnkasto, po kislim ali po gnjilem diši in je z žlemom, z mezo, s sokrovico, s krvjo ali z gnojem bolj ali manj zmešano. Iz začetkom živina še velikokrat rada je, kmalo se ji pa začne jed upirati, postane žalostna, začne hujšati, oslabi, dlaka se ji šetini, oči motne postanejo, gobec prevleče vlečljiv, večkrat smrdljiv žlem, žlemne kože postanejo bolj blede in zmehčane. Sapa s srčnem in žilnem bitjem iz začetka ni kaj premenjena, ko se pa bolezen pohujša, se tudi ta pomnoži.

Pretek, izid in predpovedba driske se ravna potem, kakor je natora bolezni. Zna trpeti le ene dni, ali pa tudi več tednov; posebno lastnost ima, da se rada ponovi. V jeseni, kadar živina iz zelene klaje na suho, še raje pa spomladi, kadar iz hleva na pašo (na zeleno krmo) pride, živino rada napade, in ji je takrat bolj v zdravje, kot v škodo. Ako je pa driska izvirek vnetja čev, takrat zna zelo nevarna biti; huda vročnica ne-

varnost napoveduje. Griža, pri kateri kri od živine gré, je sploh veliko nevarniša od driske, vender se da po umnem ozdravljanju tudi večkrat ozdraviti.

Raztelesovanje. Ako živina za drisko ali grižo pogine, se najdejo želodec in čeva bolj ali manj vnete, in so toraj rudeče in zatekle; povrhna kožica se posebno pri govedi v prvih treh želodcih rada omaji, žlemna koža pa, ki spodaj leži, je vedno rudeča ali z rudečimi lisami obsejana, zatekla; v debelih čevih, zlasti v ritniku se posebno pri griži večkrat znamenja hudega vnetja, med kožicami črevesa sokrovica in meza razlita najde, ali vgnjide in snet po žlemnatih kožah, ki včasih tudi globokeje seže.

Uzroki. Posebno podvržena je tema boleznima zelo mlada in zelo stara oslabljena živina, ki ima pokvarjen želodec, ali kateri vsaka sprememba gorkote in mraza zelo škoduje, posebno ko se na spomlad guli in ovce, ko se ostrižejo. Največkrat driska in griža po prehlajenju nastanete v jeseni ali spomladi po mokroti, mrzloti, megli, po slanasti paši, po mrzli pijači, posebno snežnici; pa tudi slaba, kisla, močvirska in sparjena klaja večkrat te bolezni napravi, kakor tudi vžitje ostrih zelišč posebno na paši, kakor: čmerike, podleska, zlatenc, veternic, mlečka, smrečjega brstja i. t. d., in poslednjič napačna raba močnih drisknih zdravil. In ker se griža večkrat spomladi in v jeseni kužna prikaže, je mnogo zdravnikov menilo, da je nalezljiva; akoravno to ni za gotovo dokazano, je vendar previdnosti treba, da se zdrava od bolne živine odloči.

Ozdravljanje driske. Kdor hoče drisko prav ozdravljati, mora poprej dobro razločiti, v čem bolezen obstoji. Sploh se driska bolezen imenuje, ako od živine po-

gostoma mehko ali redko blato gre. Uzrok tacega odpadka je pa posebno čveterih vrst:

Prvič je le preobilna, skisana ali sicer spridena klaja (pri sesajoči živini preobilno ali premastno mleko), katere želodec popolnoma prekuhati ne more; takrat se vdere po čevih, in kislo, smrdljivo in prebavljeno blato gre od nje. Taka driska je živini v zdravje, — ne da bi jo ustaviti hoteli! Naj izmeče živina, kar ima napačnega v sebi; še podpirati se mora taka dobrotljiva driska z grenko soljo in encijanom.

Drugič znajo želodčni in čevni soki in pa žolc, če so preobilni, sprideni, kisli ali preojstri, drisko napraviti. Tudi takrat ne smemo namena imeti, da bi drisko nanagloma ustavili, ker je tudi živini dobrotljiva, ampak prizadevati si moramo spridene želodčne in čevne soke ali sprideni žolc zboljšati; ko bomo te zboljšali, bo jenjala driska sama po sebi. Kislino v želodcu, naj bo pri mladi ali odrašeni živini, krotimo s takimi rečmi, ki kislino srkajo; take zdravila so: *kreda*, *magnezija*, *potašelj*, *živo apno* (prvih dveh se da več, druzih dveh, ki ste bolj hude, pa manj na enkrat); tem zdravilom se pridenejo grenke, kakor *encijan*, *kalmež*, *pelin*, i. t. d. Za pese se posebno rabarbara z magnezijo priporoča. — Kadar je pa posebno žolc napačen v znamenje bolnih jeter, kar se kaže v tem, da je blato zelo rumeno, takrat so razun encijana in grenke soli posebno dobre pri goveji živini *kisline* v vodi, kakor jesih ali žvepljena kislina (hudičevo olje), toliko da se voda za pijačo okisa.

Tretjič zna biti uzrok driske vnetje želodca in posebno čev, in pa nasledki vnetja, kakor razlivi krvi, žlema, vodenčnate meze, gnoja, gnojnice, snetja. Taka prisadna driska zna nastopiti po ravno imenovanih prvih dveh boleznih, ako se po njih čeva preveč razdražijo,

ali pa po prehlajenju, ali po vžitih ojstrih zeliših, ali po ojstrih zdravilih.

Ozdravlja se taka driska z vnetjem ravno tako, kakor vnetje čev (poglej popis vnetja čev).

Četrtič zna uzrok driske biti mehkužnost in slabost čev (brez vnetja); takrat postanejo čeva, kakor čunja, brez moči, da ne morejo svoje vsebine tako dolgo v sebi obdržati, kakor bi imelo biti za zadostno prekuhanje in posrkanje tečnega živeža, ampak da brž vse ven dere, malo ali celo nič prekuhano, bolj mehko ali celo vodeno. Driska se pa sme le takrat za tako slabotno spoznati, ako živina celo nobenih bolečin v trebuhu ne razodeva in tudi vročnice nima. To se mora dobro spoznati, ker o slabotni driski koristne zdravila so grozno škodljive pri driski z vnetjem; tudi bi ne bilo prav, jih rabiti brž začetkom prvih dveh vrst driske. Ako je pa driska za tako spoznana, ki izvira iz slabotnih čev, služijo sledeče zdravila, ki čeva vkup vlečejo, kakor: *hrastova* skorja, *ježice*, *šiške*, *vrbova* skorja 70 gram. (4 lote) enega ali druzega na liter vode dobre pol ure kuhanega, potem precejenega in dvakrat na dan dajanega; ako bi ta kuhovina še premalo izdala, se ji pridene vselej 9 gram. (pol lota) surovega galuna (roher Alaun). Dobro je pri taki bolezni živini prežganega soka dajati, v vodi razbeljeno železo vgasiti, in ji tako pijačo dajati; dobro je tudi divjega kostanja (raztolčenega ali zmletega) taki živini vsaki dan kake 3 periša dajati.

Pesam se zna v hudi driski brez bolečin v trebuhu (po velikosti psa) tole zdravilo dajati: štupe arabskega gumija 17·50 gramov (1 lot), surovega galuna 40—90 centigr. (6 ali 12 granov), opijuma 7—15 centigr. (1 ali 2 grana); ta štupa se razdeli na 6 delov, in vsak dan se mu dajo trije deli.

Griža, katera večkrat mnogo živine ob enem napade, ne da bi se drug uzrok spoznati dal, kakor da je morebiti vreme in skrivno-napačen zrak tega kriv, se mora vselej kot hudo vnetje čev ozdravljati — ne da bi se griževi živini prve dni bolezni dajale močne, vinske, skrčljive, grenke, dišeče zdravila, poper i. t. d. ker vse povikšajo vnetje! Le mleko, žlemnate, oljnate zdravila so tu na pravem mestu; naj se tedaj živini večkrat mleka, čistega lanenega ali laškega olja, ali kukovine ajbiša, popelna notri vliva; v pijačo naj se moka ali otrobi dajo; suhe klaje naj se živini tačas nič ne daje, dokler se vnetje ne potolaži; brizglje naj se ji (4krat na dan) z ajbiševo kuhovino, kateri se nekoliko čistega olja pridene, dajejo; pa brizgelj ne sme na enkrat več, kakor za 1 četrt litra biti in se rahlo dajati, da se z brizgljino cevko ritnik ne poškoduje; trebuh naj se namaže s trpentinovem oljem, ali pa o huji griži z ojstrem mazilom. Pri hudo krvavi griži s hudo vročnico naj se pridene olju ali ajbiševi kuhovini v zavživanje kalomela 35—70 centigram. (5—10 granov) ali 4·50 gram. (1 kvintelc) po velikosti živine, pri posebno hudi griži se mora tudi pušati. Sploh mora živina na gorkem stati, na dobri stelji in čez trebuh dobro odeta.

Ako se je čez več dni vnetje potolažilo, pa je živina zelo slaba, naj se pridene žlemnati kuhovini po 2·20 gram. ali 4·50 gram. (pol ali 1 kvintelc) *kafre*.

Ako je vročnica skoraj popolnoma zginila, tudi živina bolečin v trebuhu ne razdeva v znamenje, da je vnetje večidel zginilo, in le od slabosti še mehko ali tudi nekoliko krvavo blato od živine gré, takrat je še le čas tiste zdravila rabiti, ki smo jih pri slabotni driski nasvetovali.

O ozdravljenji driske in griže po povžitih strupenih zeliših in druzih enacih rečeh bomo posebej govorili.

Zdrava živina naj se loči in proč postavi od griževe, ker zna grižo nalesti. Ako se živina kmalo o začetku driske ali griže zakolje, ni meso za vžitek škodljivo, vender v mesnicah se ne sme nikakor prodajati (le za dom se zna porabiti); če je živina po hudi driski že zelo shujšala in jo še zmiraj huda vročina tare, se pa ne sme nobena reč od take živine več vživati.

Homeopatično zdravilo pri driski je: najpred nekolikokrat Rheum, potem Ipecacuanha in Arsenicum zaporedno. Ako je driska naglo nastala, daje se nekolikokrat Aconita pred Ipecacuanho, ako živina ne mara jesti: Pulsatilla in Ant. crud.; pri zastareli driski: China, Sulphur, Veratrum alb. in Acidum phosphoricum. Enake zdravila rabijo se pri griži, samo kader je huda, vzame se Mercurius corrosivus.

17. Jagnjična driska (Lämmerruhr).

Je bolezen, ki med janci mnogokrat veliko škodo napravi, ker se večkrat kužno prikaže in sicer tako hudo, da večidel vse janjčje čede pomori. Tudi pri teletih in prascih se včasih prikaže, pa ne kužno, ampak le bolj posamezno. Naznani se z drisko, pri kateri večkrat živino po čevih grize in blato pogostoma, zelo redko in rumenkasto od živinčet gre; blato obstoji večidel iz povžitega mleka in žolca, ki mu rumeno barvo daje, in kateremu je tudi nekoliko žlema primešanega, le malokdaj je krvavo.

Znamenja. Bolezen večidel živinče nanagloma napade, ki postane žalostno, nemirno, se po kotih potika,

in kmalo začne mehko blato od njega iti, ki včasih tudi po kislem diši in včasih z velikem napenjanjem in grizenjem od živine gre. Živinče neha sesati in kmalo sila oslabi in k temu se vsa znamenja pridružijo, ki hudo bolezen naznanjajo. Sapa srčno in žilno bitje je zelo pomnoženo in na trebuhu je živinče večkrat tako občutljivo, da pri vsakem malem dotiku že veliko bolečino občuti. Revče stoka, se krči, poklada in vstaja — brez miru zavoljo bolečin. Tudi božjast se proti koncu bolezni rada pridruži.

Pretek in izid bolezni. Ta bolezen večidel tako naglo preteče, da se že, ako je huda v 24 urah, najdalje v v treh dneh ali s smrtjo konča, ali, kar se celo malokdaj zgodi, boljšati začne.

Pri *raztelesovanju* se najdejo čeva na raznih krajih vnete in v siršniku (četrtem želodcu) je skoraj vselej precej strjenega mleka v večjih ali manjših kepah, ki po kislem diši; ta želodec je večidel hudo vnet. Pri tistih janjcih, ki koj po porodu za to boleznijo zbolé in smrt storé, so vsi štirje želodci s penasto tekočino napolnjeni, čeva na več mestih snetljive.

Uzrok te bolezni je preobilno ali premastno mleko, katerega, ker je tako rekoč premočno, želodec zlasti slabejega živinčeta prekuhati ne more, ali sicer spridено mleko, ki se mnogokrat zavoljo tega spridi, ker se stari živini neprilična klaja daje, zelo velikokrat se primeri ta bolezen po tem, ako se novorojenčkam prvo mleko sesati ne pusti v neumni misli, da mu je škodljivo! Pa ravno to je škodljivo, ako se mladim to prvo mleko odtegne, zato ker ga je ravno natora takega naredila, da sprazni čeva tistega limastega črnkastega blata, katero se je v čevih nabralo, dokler je še mladič v maternem telesu bil. Ako se mu tedaj to čevatre-

bilno mleko sesati ne pusti, in še le potem bolj mastno mleko, se lahko ta bolezen pouzroči. Tudi če pri materi mleko preveč dolgo v vimenu zastaja, ali če je mati ojstro zeliše na paši jedla, mrzli hlev, slaba stelja i. t. d. zamore to bolezen napraviti. Tudi vreme se večkrat dolži, posebno mokrotno in mrzlo, da se živinčeta prehlade.

Ozdravljanje je težavno, ker je teško skuto, ki se v celih kepah v siršiniku zasede, ven spraviti, in pa vnetje, ki je s tem sklenjeno, vkrotiti. To je pa dvojna naloga pri ti bolezni. Strjeno skuto razkrojiti in razmehčati pomaga le živo apno mlademu živinčetu 70—90 centigram. (10—20 granov) na dan, ali pa potašelj 40—90 centigr. (6—12 granov) na dan, žajfa in žveplo.

Vnetje se bo potolažilo samo po sebi, ako se ta kisla in razjedljiva siratka iz želodca in čev spravi. Če je že ta večidel ven, ali če je misliti, da jo celo ni v širšniku bilo, se ozdravlja janjčna driska, kakor sploh driska in griža (poglej drisko in grižo).

Meso po ti bolezni oslabljenih živinčet ni za vžitek. Potrebno je tudi, da se zdrava živina od bolne proč postavi.

Ako blato kislo smrdi, je rabarbara z magnezijo dobra; če je blato rujavo in driska bolj iz slabosti izvira, se daje močič (štirka) z jajcam vred na vodi; pride driska iz spačenega žolca z rumenim blatom, se da o začetku grenke soli s kuhovino lanenega semena.

Na pičo matere, pri kateri mladič sesa, se ima tudi gledati. Ako ima mleko nagnenje se zagristi, se da materi potašeljna ali čistega pepela, in dobrega sena; ako je mleko premastno, se ji daje zelena klaja, otrobi, ako je mleko prevodeno, se daje dobro seno, zmletega žita, krompirja, divjega kostanja i. t. d.

Pri *homeopatičnem zdravjenju* daje se doječim ovcam poleg pičle krme: Sulphur, jagnjetam pa: Pulsatilla.

18. Zavdanje (Vergiftung).

Pod tem razumemo naglo nevarnost življenja po vžitih strupih. Akoravno se živini ne zavda le s tem, da strupe vžije, ampak tudi s tem, da jih žile popijalnice posrkajo in krvi primešajo, ali da neposredno v kri pridejo, ali po mijazmih. Na te poslednje načine se živini le malokdaj zavda, in od tega bomo pri unanjih boleznih govorili.

Strup je vsaka tista stvar, ki življenje v nevarnost postavi, ali celo smrt pouzroči, že v majhini meri vžita. Nobenega strupa ni, ki bi bil vsaki živini škodljiv, ampak po raznosti živinskega plemena, starosti in velikosti, se škodljivost zelo razloči in ne le tako imenovani strupi, ampak tudi bolj močne zdravila, ako se v preveliki meri in v nepravem času rabijo, zamorejo zavdanje napraviti, kakor tudi piča, če je zelo gnjila, plesnjiva i. t. d.

Znamenja, iz katerih se zamore spoznati, da je živina zavdana bila, so razne po raznosti strupa in vrste zavdane živine, vedno se pa prikaže zavdanje po tem, da živina, ki je bila popred zdrava, nanagloma nevarno zboli. Večkrat se pa tudi natanko ve, kak strup je vžila. Po lastnostih so pa strupi trojne vrste.

1. *Ostri, razjedljivi strupi* (vjednice) razdenejo in razjedo dele, katerih se dotaknejo in napravijo v gobcu, požiravniku, želodcu, čevih velike bolečine in vnetje, kar živina naznani s tem, da je zelo nepokojna, da jo hudo kolje, da se ji riga, da jo k bljuvanju sili, in pri živini, ki zamore bljuvati, se tudi to večkrat zgodi

Živina zelo žejna postane in kmalo dobi hudo drisko tako, da večkrat kri od nje gre in blato zelo smrdi; postane zelo boječa, krč in božjast jo lomita, mrzel pot po vsem životu nastopi, in če se snet prikaže, bolečine pojenjajo, živina bolj mirna postane, druge znamenja pa bližno smrt naznanjajo. Preiskovanje pri raztelesovanju pokaže želodec in čeva zelo rudeče, tudi višnjeve ali črnkaste, cunjaste, včasih tudi razjedene. Ako pa živina v zelo veliki meri tacega strupa vžije, jo naglo umori, ne da bi tako zelo želodec razjedle. V manjši meri pa le bolj počasi škoduje, tako, da se znamenja zavdanja lahko prezrejo.

2. *Omotni strupi* (omotnice) se posebno na možgane vržejo, živina je vrtoglava, da se malo ali celo ne zavé, ne naznani bolečine in z božjastjo ali mrtudom življenje konča. Pri raztelesovanju se le malo ali celo nič bolestnih znamenj ne najde. Kri je večidel bolj črna, razkrojena in taka poginjena živina zelo naglo gnije.

3. *Razjedljivo-omotni strupi* so taki, ki imajo lastnosti oboje vrste zgorej imenovanih strupov, in se omotne vjedice ali vjedne omotnice imenujejo; ker imajo nekaj omotnih in vnetljivo-ostrih lastnost, prvih večidel več, tako da so bolestne znamenja sicer združene, vendar pa se pri živi živini več znamenj omotnih, pri raztelesovanja pa več razjedljivih strupov prikaže.

I. Vjednice.

Med razjedljive strupe se štejejo posebno rudnine, pa tudi mnogo zelišč in nekatere živalske reči, namreč:

Rudninski razjedljivi strupi.

1. *Mišnica* (Arsenik) in sicer bela mišnica (weisser Arsenik, arsenige Säure), rumena mišnica (gelber Schwefel-

arsenik, Operment), rudeča mišnica (rother Schwefelarsenik, Rauschgelb), črna mišnica (štupa za muhe, schwarzer Arsenik, Fliegengift).

Veči živina, posebno konji se vidi, da zamorejo večjo mero mišnicc 1·50—2·20 gramov (20—30 granov) brez škode vžiti, pa, če jo dalj časa dobivajo, se jim začnejo sline cediti, dobe hudo žejo, se jim ne ljubi jesti, jih začne klati, dobe trde noge, žila je majhina, prenehuje, krč živino prime, božjast jo začne lomiti, da pogine. Goljufivi živinski prodajalci, včasih tudi nevedni vozniki večkrat konjem mišnice med pičo mešajo, da so na videz bolj debeli in živi; to pa ni prava debelost, ampak živina je po mišnici le bolj napihnjena, ne pa mesnata. Pred ali pozneje pa se prikažejo nasledki zavdanja; živina naenkrat vsa vpade, in če ne pogine, se le počasi zopet popravi, pa nikdar več ni tako trdna.

2. *Živo srebro* (Quecksilber) in sicer sublimat, rudeči in beli precipitat, kalomel. Ti strupi so tudi zdravila, in to prva dva le pri unanjih boleznih, poslednji pa tudi za notranje bolezni. V veliki meri so pa vsaki živini velik strup; najhuji je sublimat, katerega je pri majhini živini že nekatere grame zadosti, najmanj hud med njimi je pa kalomel, ki le v veliki meri živino zavda.

3. *Antimon* je veliko manj škodljiv, kakor poprejšni, in izmed njegovih pripravkov bi bljuvna sol, ki se mnogokrat za zdravilo rabi, zamogla živino usmrtiti, ako bi se ji je preveč dalo.

4. *Bakro*, izmed njegovih pripravkov sta zeleni volk (Grünspan) in zeleni vitrijol strupa.

5. Med *svinčenimi* pripravki so svinčen sladkor, svinčen kis, svinčena belina sicer ne ravno zelo ra-

zjedljivi strupi, vendar zelo suše in v čevih velik krč napravijo, ki zamore živino umoriti.

6. Med *cinkovimi* pripravki je bel vitrijol v veči meri zelo razjedljiva, sicer pa tudi zdravilna stvar.

7. Zmed pripravkov *srebra* je peklenski kamen strup.

8. Med *jodovimi* pripravki sta hidrojoden kali in jodova tinktura strupa, sicer pa tudi zdravila.

Rastlinski razjedljivi strupi

ki zamorejo hudo grizenje, drisko i. t. d. napraviti so:

1. Nekatere *zlatence* ali zlatice, posebno velike in pečeče zlatice (ranunculus acris et siceleratus) so škodljive govedi, ovcam in konjam. 2. *Veternice* (Anemonen-Artan). 3. *Kimovnice* (Küchenschelle). 4. *Mleček*, garjevi mlečki (Wolfsmilch) in vse njegove vrste. 5. *Srebot* (Waldrebe). 6. *Volčji* ali *divji poper* (Seidelbast). 7. *Vlastovčna zel* (gemeine Schwalbenwurzel) posebno pri ovcah napravi scavno grižo (Harnruhr) in hiranje. 8. *Bela čmerika* (weisser Germer). 9. *Teloh* beli (Niesswurz). 10. *Teloh* zeleni (grüne Niesewurz). 11. *Podlesk* (Herbstzeitlose). 12. *Sabina*, strupeno ali smrdljivo brinje.

Te zeliša zgubé večidel razjedljivo in strupno moč, ako se posuše, tako, da so le zelene (frišne) najbolj strupene. Vidi se tudi, da se živina na paši takih zelišč ne dotakne, ako ni zelo izstradana.

Živalski razjedljvi strupi.

Med temi so le *španske muhe* strupene, katere rabijo mazači za zdravilo pomnožiti pojatnost in scavno izcejo, ki pa mnogokrat vnamejo želodec, čeva in scavila.

II. Omotnice.

Niso sploh tako strupene, kakor vjednice. Tu sem se štejejo:

1. *Mak* umori le majhino živinče, veči živini ne škoduje tako hudo, le če se ga veliko in dolgo časa daje, zamore s tem živino umoriti, da jo popolnoma omoti in omrtudi. 2. *Zobnikovo perje* (Bilsenkraut). 3. *Kristavec* ali *strupeno-bodeče jabelko* le takrat živino omoti, ako se ji ga zelo veliko in zelenega da. 4. *Perje tisa* (Eibenbaum) je veliko bolj omotično, kakor poprejšni, konjem in prežvekovalcem posebno škodljivo, celo kokoši, race in gosi omoti. 5. *Ljulika* (Lolch). 6. Med vsemi strupi je najbolj huda in najbolj hitro živino umori *pruska kislina* (Blausäure) in vse tiste reči, v katerih je več pruske kisline, kakor perje in jagode lorberjevih češpel, jedra grenkih mandelnov, breskev, marelc, češpelj. Malo kaplic te kisline že umori majhino živinče. Tudi tič pogine, če grenke mandelne zoblje.

III. Vjedne omotnice.

So sledeče rastline:

1. *Strupeni oreh* (Krähenaugen) je posebno pesam velik strup, pa tudi drugo živino zna umoriti. 2. *Volčje jagode* s perjem vred, kozam in ovcam ne škodujejo, katerega tudi rade jedo, tudi konji in govedi ga posušenega brez škode jedo, zeleno jim pa škoduje. 3. *Vodena trobelika* (Wasserschierling) je hud strup konjem, govedi in ovcam, katere tudi posušene ne jedo. 4. *Divja buča* (Zaunrübe). 5. *Smrdljivec* (gefleckter Schierling). 6. *Pasji peteršilj* (Gartengleisse). 7. *Črvivnik* (gemeiner Gauheil). 8. *Klasni rožički* (Mutterkorn). 9. *Kokalj* (Kornrad) je govedi in ovcam strup. 10. *Pasje zelišče* ali *črvenka* (Nachtschatten). 11. *Rudeči naprstek* (rother

Fingerhut). 13. *Rijasto* ali *snetjnavo žito*. 14. *Strupene gobe*.

Ozdravljanje zavdane živine. Malokdaj se zavdanje pri živini za gotovo spozna; večidel se le sodi, da je živini zavdano bilo. Ako pa ena ali več poprej zdrave živinine nanagloma zelo nevarno zboli, se zna ena zmed njih zaklati, da se strup v želodcu najde, kar se posebno pri govedi lahko spozna, ako so še v prvem želodcu nabrane; rudninski strupi se pa le po kemiški razstrojbi spoznajo.

Ako se ve, da je živina zavdana bila, je najprvo pred vsem te strupe iz želodca spraviti. Toraj so bljuvne zdravila pri taki živini, ki zamore bljuvati, kar se večkrat že samo od sebe zgodi, najprve in najkoristnejše; pri živini pa, ki ne more bljuvati, se rabijo zdravila, ki želodec in čeva z mastjo, oljem ali drugo žlemastjo rečjo prevlečejo in jih tako rekoč dotike strupa varujejo; take so: laneno, laško ali ogršično olje, mleko, surovo maslo, maslo, salo ali druga čista mast, beljak, sladkor, méd, moka, otrobi. Vsih teh reči se mora pa živini veliko notri vlivati in če druzega pri rokah ni, saj veliko vode, da se strup stanjša in se mu tako strupena moč bolj vzame.

Skoraj zoper vsak strup imamo protistrup, ki strup razkroji v dele, ki niso ali celo nič ali veliko manj škodljivi kakor strupi; tak protistrup se pa zamore le takrat rabiti, če se natanko ve, s čem da je bilo živini zavdano.

Zoper *mišnico* je protistrup rujavo-rudečkasti železni okisanec (Eisenoxid Hidrat) ali če tega ni, se zamore z razbeljenim železom vgašena voda, ali pa skaje rabiti. Da se štupe imenovanega železa na kvintelc mišnice za protistrup 30—70 gram. (2—4 lote). V tej primeri se

razsodi, koliko ga je treba rabiti, kar se brez nevarnosti zamore v nekoliko manjši meri večkrat ponoviti, ker to železo nima nič škodljivega na sebi. Zmeša se vselej z pol do 1 in pol litra (2—4 maselce) gorke vode, ker ta voda kemiško razkrojenje pospeši. Ako je pa živina mišnico v kosčikih požrla, je koristno zgoraj imenovanemu zdravilu 10—20 kaplic amonijaka pridejati. Ako pa imenovanega železa pri rokah ni, je koristna sladkorjeva voda, žajfnica, beljak na vodi, mleko, olje.

Zoper zavdanje s *sublimatom* so posebno beljak in pilenci dobri, in sicer 7 centigr. (1 gran) beljaka razkroji že 30 centigr. (4 grane) sublimata. Vzame se navadno beljaka od 10—12 jajc, ki se v dveh bokalih tople vode stepe, kar se živini dvakrat notri vlije. Pilencev se da 35 gram. (2 lota) na enkrat drobno stolčenih; namesto njih se zamore v sili milovice, v vodi raztopljenega sladkorja, medu in tudi mleka ali olja dati.

Zoper *rudeči precipitat* se pa smrdljivo žveplo ali pa žveplo in solitar, vsacega pol, priporoča.

Zoper *bakrene strupe* so tudi beljak, v vodi stepen, sladkor, mleko in med, kuhovina hrastovih skorij in šišk koristni.

Zoper *bljuvno sol* je kuhovina šišk ali ježic koristna.

Zoper *svinc* so proti strupi žvepljeno-kisele soli, namreč: grenka sol, dvojna sol, in če živino hudo kolje, se jim tudi maka pridene, potem tudi olja noter vlije.

Zoper *cink* je mlačna voda, mleko in kuhovina šišk koristna.

Zoper *peklenski kamen* pomaga kuhinska sol v vodi raztopljena in beljak.

Zoper *mineralske kisline*, kakor žvepljeno (hudičevo olje) soliterjevo in solno kislino se daje magnezija v

štupo stolčena, kreda in jajčje lupine na vodi; kakor tudi žajfnica in mleko.

Zoper *živo apno* pomaga kis z medom v vodi zmešan in olje.

Zoper *mak* je kis, črna kava in tudi brizglje s kisom. — Zoper *strupeni oreh* je jodova tinktura. — Zoper *prusko kislino* amonjakov in klorov gaz. — Zoper *omotnice* sploh je s kisom ali limono okisana in pa kuhovina šišk in ježic dobra, katerih se na pol bokala vode dva lota skoz pol ure kuha.

Ako se ojstri in vjedljivi strupi tako ali tako brž iz trupla ne spravijo, ali se jim drugače škodljiva moč ne odvzame, napravijo nevarno vnetje, ki se pa ozdravlja, kakor smo že pri vnetju želodca in čev in pri vnetljivi driski omenili; vselej je pa pušanje, zavživanje veliko čistega olja, močnata pijača, in vdrganje ojstrih mazil v trebuh poglavitno zdravilo.

19. Goveja kuga ali devetogubnica (Rinderpest, Löserdürre).

Napade in sicer le enkrat v življenju govejo živino, je zelo nalezljiva in kužna; v naših krajih se nikdar prvotno ne začne, ampak vedno se le iz ptujih unanjih krajev srednje Azije in južno jutrove Evrope zanese.

Obstoji ta huda kužna ptujka v posebnem vnetju širšnika in čev, v katerih se kmalo razjedljive vgnjide napravijo, in tretji želodec (devetogubnik) je večidel s trdo, suho pičo tako zagoltnjen, da ne more nič skozi. Najočitnejši znamenje te bolezni je driska.

Začetek in tek te bolezni. Po nalezbi pretečejo večidel 4 do 7 in celo 14 dni, preden se očitne bolestne znamenja prikažejo; znamenja pa, ki se koj o začetku bolezni prikažejo, so zelo podobne znamenjem drugih

bolezen, goved namreč postane žalostna, pobeša glavo, poredkoma pokašljuje kratko (kakor človek z zaprtimi ustmi) včasih še rada jé, včasih ne, prežvekovati včasih preneha, zdeha se ji večkrat, pa tudi z zobmi večkrat škriplje, hrbet na kviško grbi; če se po hrbtu pritiska, naznani bolečine. Ako vstane, se ne steguje kakor zdrava in hrbta ne pošibne. Oko se ji nenavadno sveti in je rudečkasto, živina gleda strmo, žlemnate kože gobca in nosnic so suhe, vroče, rudeče, blato v začetku manjkrat in suho, kakor sožgano od živine gre, tudi scavnica in mleko se pomanjša.

Po tej dobi, ki se doba nalezbe imenuje, se sedmi dan, včasih nekoliko popred ali pozneji, pravi napad bolezni prikaže. Živina postane ali vsa topa, zbegana, spozabljena in leno hodi, ali pa je divja in nevkrotljiva, včasih zbija z nogami in bode, gleda divje krog sebe in večkrat potresa s glavo in z zobmi škriplje. Oči so svitle, strme, nos in gobec sta gorka, suha in bolj rudeča. Dlaka se mrši in šetini. Srčno in žilno bitje se pomnoži, ravno tako tudi sapa. Živina prežvekovaje pojema, molzna zgubi mleko, vendar še nekoliko rada jé. Blato in scavnica le malo od živine gresta. Čez 2 do 3 dni po napadu neha popolnoma jesti in prežvekovati in mleko zgubi. Oči so solzne, in kakor pravijo, živina se joka, smrček je še večkrat suh, nos pa znotraj smrkov, gobec je slinast in napravijo se v njem rudeče pike, ki se v majhine bele mehurčeke premene, kmalo prederejo in majhine vgnjide napravijo. Živina polega, ležé težko sope, stoka, se ozira po trebuhu, v znamenje, da jo po čevih kolje. Po hrbtu še bolj občutljiva postane, koža je dostikrat napihnjena in če jo pošlataš, zašumi včasih kakor pergament; večkrat se spušaji napravijo, posebno na pleču in ledju. O tej dobi začne

bolj pogostoma in bolj mehko, včasih krvavo, vodeno, vselej zelo smrdljivo blato od živine iti, včasih z napenjanjem. Kašelj, škripanje z zobmi in stresanje z glavo še vedno trpi, živina začne večkrat tuliti, srčno in žilno bitje s sapo vred se vedno pomnožuje, živina začne hujšati in slabeti.

Nekatera živina že četrti dan po napadu bolezni pogine, večidel pa trpi ta bolezen po nalezbi 14, 17 celo 21 dni, in ko se smrt bliža, vpadejo oči z vlečljivem žlemom zamazane, še bolj slinast gobec začne smrdeti po mršje, goveda ihti pri vsakem dihljeju na glas in ležé hripa, toliko da se ne zaduši. Bolezen ji noge vzame tako, da komaj vstaja, in če tudi zavoljo bolečin vstane, se kmalo zopet zgrudi. Blato postane grozno smrdljivo; ritnik je večkrat višnjev ali rudeč in zatekel in na dan vhaja. Srce in žila se komaj ali celo ne čutita. Živina sope z odprtim gobcam in oslabljena večidel mirno pogine, splošen krč ji večidel glavo na hrbet skrči.

Ako se pa od 7. do 9. dné znamenja pomanjšajo, če začne živina nekoliko jesti in prežvekovati; je upanje, da se bo ozdravila.

Raztelesovanje. Pod kožo se najde včasih nabran zrak; kri je tekoča in črna, v trebušni votlini so smrdljivi vetrovi, kože prvih dveh želodcev so omehčane, in v tretjem želodcu je večidel suha, trda piča, kakor da bi bila sežgaña, ki je z njo tako napolnjen, da je okrogel in trd kakor kamen, na žlemni koži v gubah tega želodca so rudeče in črnkasto vnetljive ali snetljive lise, in nadkožica se rada omaji. Četrti želodec in začetek tankih čev sta hudo vneta ali snetjava. V čevih, večidel v tankih, manjkrat v debelih, se pokažejo posebne vrste vgnjide, ki se napravijo, ker se rumeno trda razliva

pod nadkožico zasede, nadkožica poči in rumena razliva naredi rumene pa tudi črnkaste hraste, ki sčasoma odpadejo in spodej se prikažejo vgnjide, ki so plitve, ravne ali gladke, podolgaste ali okrogle. Okraj je raven, pa krog in krog spodjeden. Velike so kakor grah, pa tudi kakor dvajsetica ali tolar in več jih skupej leži tako, da so takrat, ko so še z hrasto prevlečene, čeva take, kakor da bi bile s prst debelo skorjo pokrite in sicer v dolgosti enega do dveh čevljev; ritnik je večidel snetjav. Jetra so zmečene, žolčni mehur velik, zelo raztegnjen; v prsni votlini se tu in tam najde voda razlita, tudi v pljučih je včasih nekoliko meze razlite.

Spoznanje goveje kuge je silno važna reč, ker je ta bolezen grozno nalezljiva in morilna; njeno spoznanje je pa tudi težko. Ako znamenja te bolezni na bolni živini pregledamo, najdemo, da nima nobenega znamenja, katero bi samo tej bolezni lastno bilo, iz katerega bi se tedaj bolezen za gotovo spoznati dala. Tudi v mrtvi živini ni nobenega znamenja, katero bi samo tej bolezni lastno bilo, iz katerega bi se tedaj bolezen za gotovo spoznati dala. Tudi v mrtvi živini ni nobenega znamenja, ki bi bilo samo goveji kugi lastno; nekateri sicer menijo, da je trd in zatlačen devetogubnik gotovo znamenje goveje kuge — ali ti se motijo, ker trd in zatlačen devetogubnik se najde večidel pri vseh govejih boleznih, pri katerih je živina prežvekovati jenjala in so dolgo trpele (če živina dolgo ne prežvekuje, se zagoltne piča v devetogubniku), in nasproti tudi skušnje učé, da se goveja kuga, če je živinče veliko pilo ali z vodenimi rečmi ozdravljano bilo in naglo poginilo, najde, ne da bi poginelo živinče imelo trd devetogubnik.

Spoznanje te kuge se tedaj opira na tri reči, katere se morajo skup vzeti namreč: 1. Na poiskanju od kod

in kako je ta ptuja bolezen k nam prišla; 2. na vse znamenja bolne živine skup, in 3. na vse znamenja ki se najdejo v mrtvi živini.

To je trojica, iz katere le se zamore govejo kuga spoznati.

Pretek, izid in predpovedba bolezni. Med devetem in dvanajstem dnevom po nalezbi, ali med tretjem in šestem dnevom po napadu se bolezen že večidel razsodi, ker se v tem času začne boljšati, ali se pa s smrtjo konča, kar se včasih še le v 3 tednih primeri. Pogine pa zelo zelo veliko živine, tako da komaj desetina ali dvanajstina živine preboli. Prestoji to bolezen mlada, manj rejena in jalova živina ložje, kakor debela, močna in breja.

Uzrok razširjanja je le nalezljivost po kužnini (Ansteckungsstoff), ki že od daleč živino okužiti zamore (po zraku in sapi). Nalezljivo lastnost ima sapa in kožno hlapenje kužne živine, kakor tudi vsaka reč, ki pride od bolne živine, kakor: blato, scavnica, kri, meso, koža i. t. d. Zrak se krog in krog kužne živine 20 tudi 50 stopinj v okrogu vkuži, pa tudi vsake druge reči se nalezki primejo, kakor klaje, slame, orodja, obleke in tudi vsake druge živine, ki sicer ne more te bolezni dobiti, jo pa vender, če jo na sebi nosi, med govejo živino zatrosi.

Nalezba se tedaj ne zgodi le s tem, da zdrava živina okužen zrak blizo bolne živine sope, ali da bolno živino ali druge reči liže ali vžije, ki so prišle z njo v neposredno dotiko; ampak tudi s tem, da zdrava živina po pašnikih ali cestah hodi, ali se napaja, kjer je popred bolna živina hodila, ali kjer so jo napajali. Mnogokrat ljudje, ki so prišli v dotiko s kužno živino, bolezen raztrosijo, pa tudi konji, ovce, prešiči, pesi,

mačke, kuretnina in celo muhe zamorejo bolezen raztrositi, ako pridejo od bolne k zdravi živine. Zato je že celo meso take bolne živine, če ga kuharica doma v vodi špere, preden ga kuhati postavi, in to vodo v pomije vlije za živino, govejo kugo nenadoma zatrosilo.

Ker ima tedaj vsaka reč, ki od bolne živine pride, nalezljivo lastnost, in ker se nalezki vsake reči primejo, si vsak lahko misli, koliko obširna priložnost da je, bolezen raztrositi po mnogoterih potih, kakor pri živinski kupčiji, na živinskih somnjih, na paši, po mesarjih, strojarjih, konjedercih, pastirjih in celo po zdravnikih. Nalezljivo moč vzame kužnini čisti zrak, solnčna svitloba in vročina v malo dneh; ako je pa kužnina v kaki skriti reči, obdrži več mesecev nalezljivo moč.

Goveja živina vsake starosti, vsacega spola, v vsakem kraju, v vsakem času zamore to bolezen nalezti; redko katere s pa ne prime, in katera jo je enkrat prestala, je nikdar več ne dobi, in celo prvi in drugi rod take živine, ki je bolezen prestala, ali te bolezni celo ne dobi, ali, če jo tudi dobi, ni tako huda; torej je v tistih krajih najhuji, koder prvikrat razsaja.

Ozdravljanje. Zoper govejo kugo ni zdravila. Mnogo zdravil se je sicer hvalijo, pa potrdilo se še celo nobeno ni. Zato so velike darila, katere so vlade za znajdbo gotovega zdravila razpisale, kakor holandska vlada 80.000, avstrijska 30.000, pruska 10.000 cekinov, še vedno morejo dobiti.

Cepljenje kužnine (kakor cepljenje kóz) bi znalo znabiti v primernih okoljščinah nagnenje to bolezen nalesti, zatreti, vendar še nič gotovega o tem ne vemo.

Do bolnega živinčeta pa naj se nikdar mazači, konjoderci in drugi enaki sleparji ne pusté, da kuge še bolj ne zatrosijo. Kar umen pomočnik zamore svetovati,

dokler cesarski zdravnik s komisijo ne pride, je to-le: Gospodar naj daje živini namesto suhe klaje, redilno oblodeno pijačo (z moko ali otrobi); naj ji daje piti okisane vode z drožami, ali zelnice; naj odrašeni živini vsaki dan 2 ali 3krat vliva pol litra jesiha nekoliko z vodo zmešanega, ali pa liter vode, kateri je primešal 35 gram. (2 lota) z vodo zalite solne kisline (verdünnte Salzsäure); mlade goveda dobivajo polovico tega. Dobro je tudi s kisom umiti goved po vsem životu. To je pametno ravnanje, in polajša živini vsaj nekoliko notranje bolečine in vročnico. Vse drugo je nepotrebno, in nič ne pomaga.

Ker tedaj gotovega zdravila ni zoper to silo kužno bolezen, je celo prepovedano, da bi kdo natihoma to bolezen ozdravljal, marveč je zapovedano, brž vsako tako bolezen županiji ali cesarski gosposki naznaniti, o kateri je misliti, da bi utegnila goveja kuga biti.

Po cesarskih postavah so povelja dane, katerih namen je sploh dvojni: 1. zabraniti, da se ta ptuja bolezen celo v naše dežele ne pritepe, in 2. če se je vender v deželo zanesla, da se brž zatare in dalje ne zatrosi.

Ako je pa ta kuga že blizo naše države, ali če že celo v kateri naših dežel razsaja, je ojstro prepovedano, da ne pride ptuja živina, ne neznani ljudje, ali taki, ki imajo z živino, s kožami i. t. d. opraviti, v hlev. Nobena iz daljnih krajev o takem času kupljena živina naj se ne postavi med domačo, dokler se ni približno 10 dni natanko ogledovala in za zdravo spoznala. Vsaka bolezen goved je pri takih okoljščinah posebno pomenljiva, in posebno je treba ojstro paziti na ostališča živine po velikih cestah, in na kraje, kjer so živinski somnji. Zato se v tacih okoljščinah živinski somnji prepovedo več ur okrog kraja, kjer se je ta bolezen

prikazala; — da se cesta za vpeljavanje živine skoz take kraje odloči, kjer ni kuge, in da se dotika z okuženem krajem, kolikor je mogoče, pomanjša, ali popolnoma vstavi. Goveje živine naj se nič iz te dežele ne pripelje.

Ako je pa kuga že v katerem kraju domače dežele začela razsajati, se zaprè tista hiša, v kateri je hlev s kužno živino, ali cela vas, če je že kuga po več hlevih vasi razširjena. Sploh se imajo ob času kuge vsi ukazi natanko in zvesto spolnovati, ki jih cesarska uradnija (gosposka) takrat zapové. Kdor se zoper nje pregreší, bo ojstro kaznovan, in to po pravici, zakaj iz nemarnosti ali nepokornosti enega preti grozna nevarnost vsi vasi, vsi soseski, vsi deželi, vsi državi.

Vsak gospodar in vsak človek mora ob kugi na vse strani paziti, da se nar manjši trohica kužnine ne zatrosi, zato mora vsak za-se ojster sledúh biti, da se nič ne zgreši, kar bi utegnilo kugo tudi po skrivnih potih zatrositi. — Nasproti si pa zamore vsak gospodar svest biti, ako je svojo živino dobro zaprl, da od nikodar ne more do nje nič kužnega priti, mu bo živina zdrava ostala, če ravno krog in krog druga živina cepa, — zakaj ta bolezen ne tiči v zraku, ampak le v kužnini, katero živina naleze.

Ako se je kuga v hlevu še le začela, da je še le ena ali celo malo živine bolne, takrat ukaže cesarska postava: da naj se taka brž pobije ali zakolje, zakoplje in tako živina s kužnino vred iz poti spravi. Po tem ravnanju se je že večkrat mahoma goveja kuga zatrla, da ni bilo ne duha ne sluha več od nje. Kakor se ogenj ustavi, če se brž prvi plamen zatare, tako je tudi z govejo kugo, ako se prva bolna živina iz poti spravi. Ako pa gospodar tako pusti svojo živino, katera je po goveji kugi bolna ali od katere se zelo pozdeva, da je

bolna, pobiti in zaklati, skaže dobroto vsi vasi, vsi soseski, vsi deželi. Zato je pa tudi pravično, da se mu škoda pobite živine po vodilih povrne, kakor ji imenovana postava določuje.

Kar ločitev bolne živine od zdrave tiče, se mora vselej zdrava živina iz tistega hleva proč djati, v katerem je bolna živina, in tedaj zdrava živina od bolne ločiti, ne pa bolna od zdrave, zakaj zelo napačno bi bilo, ako bi bolno živino iz hleva od še zdrave živine postavili in tako še drug hlev s kugo oskrunili in zdravo živino v prvem že okuženem hlevu pustili.

Tudi zakopanje crknjene ali pobite živine se mora po postavah in prav varno zgoditi, da se po nevarni navadi mrha po tleh ne drpali in vlači, in tako poti ne okuži. Zakoplje se v jamo 1 in pol metra (6 čevljev) globoko, ki se zasuje, včasih še z apnom potrosi, in dobro s prstjo zatepta in dobro zatrnja, da ne pesi, ne druga zver, ali cigani do mrhe ne morejo.

Kožo večidel komisija dovoli, da gospodarju ostane, — ali v kad mora priti, ki je polna lužne ali apnene vode, in kamnja na njo, da se 24—48 ur namaka. To vse se zgodi pod čuvarstvom postavljenega ogleda.

Ako je goveja kuga v kakošnem hlevu jenjala, se mora okuženi hlev skrbno osnažiti.

Snažijo se okuženi hlevi tako-le: stare jasli, gare, žlebi, truge in lesenína okužena naj se požge, in napravijo nove; ako so pa še trdne, dobre, naj jih iz hleva na sapo sušiti denejo, dobro suhe vse oboblajo, z lugom prav omijejo, potlej pod streho varno osuše. Kamnatih žlebov ni treba iz hleva, naj se z močnem lugom in peskom dobro odrgnejo. Lesen tlak se mora ves iz hleva spraviti, ako je slab, se sežge, ako še dober, pa se ves dobro obobla, pomije in posuši, potem pa na

robe redno vloži v hlev. Prej pa mokro gnjilo prst, ki je bila pod tlakom, malo ped globoko izkopati, izvoziti, v globoko jamo zagrebsti, v hlev pa nove navoziti, jo poteptati, in na njo tlak vložiti. Ravno tako delaj s kamnitem tlakom; plošče ali kamenje z lugom operi, na solnca posuši, nove prsti navozi, in vanjo ploše ali opeko na obrnjeno lice vlagaj. Ako nima hlev kamnitnega tlaka, ima samo prsten tlak, izkopaj ga veliko ped globoko, izmeči v jamo, zagrebi globoko, po vrhu otrnjaj; pa druge prsti in proda v hlev navozi in potlači, da bo tlak ves nov. Zidane stene v hlevu debelo pobeli; lesene stene pa dobro oboblaj, z vrelim lugom omij, potem pa pobeli. Zidan strop, to je obok, debelo pobeli; lesen strop očedi, kakor si lesene stene; seno in klajo, ki je na njemu bila, varno pokladaj konjem, ali jo v gnojniše zakopaj. Hlev naj bo dolgo časa odprt, da se prezrači vsaj 8 dni, ki so duri in okna odperte. Tako še le nove klaje pod vrh na hlev deni. Leseno posodo, in vse, kar je kužni živini blizo hodilo, skrbno osnaži, železnino, verige, kocne ali razbéli v ognju, ali z vrelim lugom in jesihom operi; povodce, plahte, slamo, obleko kravarjevo, ki je živini stregel, in takrat oblačil, ali požgi, ali pa, če je terdna in za rabo, prepéraj, presušaj in prezračuj. Ves gnoj in gnojnico kužne ali po kugi došle živine, ven iz hleva, dvoriša, iz poti; v jamo z njim, daleč na samoto, zatrnjaj ga, ne na njivo, dokler ni ves pretrohnel.

Homeopatija hvali kot poglavitno zdravilo Arsenicum album druge potence po 4krat na dan, pri nevarnejšem stanu bolezni pa Natrum muriaticum zjutraj in zvečer, ki se priporoča tudi za obrambo bolezni.

20. Kužni črm, sploh tudi vrančni prisad (Anthrax, Milzbrand) imenovan.

Ena najhujših in najnaglejših živinskih bolezen je kužni črm (vrančni prisad), ki vsaktero žival napada, in tudi človeka.

Prikaže se ta bolezen v mnogovrstnih podobah; vse so si pa v tem enake, da izvirajo iz popolnoma spridene krvi, ki postane črna kot oglje ali saje, gosta, kot kolomazilo (šmir), in strupena, kot najhujši strup.

Ta spridena kri je tedaj bistvo te bolezni, katere se včasih v možganih v gobcu, vratu, pljučah, vranici, jetrih, čevih, scavilih, spolovilih, na unanji koži, parkljih in koder koli znotraj in zunaj života prikaže po tem, kakor se spridena in strupena kri v ta ali ta del trupla zaleti, ondi zastaja, imenovano nevarno bolezen napravi, ki živino toliko hitrejši umori, kolikor imenitnejši je napadeni del, ali na kolikor več strani se je taka kri vrgla.

Zares velikrat je vranica poglavni sedež te bolezni; od tod tudi imé vrančni prisad (Milzbrand); ali napačno je misliti, da je vselej vranica bolna. Zato je boljši, da to bolezen črm (po črni krvi) imenujemo, in tako vsaki zmoti v okom pridemo.

Čeravno je 20 in še več podob, v kterih se ta bolezen prikazuje, sedaj na tem, sedaj na unem mestu, je pri vsem tem vender le vedno ena, in edina; zato ima črm v svojih različnih podobah gotove lastnosti, katere ga zaznamvajo in napovedo, da ga po teh lastnostih, od vsih druzih bolezen lahko razločimo.

Kdor te lastnosti in posebnosti pozna, bo to bolezen lahko brž spoznal, naj ima svoj sedež v tem ali tem delu života.

Znamenja in *posebnosti* pa, ki so le črmu (ali vrančnemu prisadu) lastne, so te-le:

1. Ta bolezen napada vsako vrsto žival na svetu, tudi ptiče v zraku, ribe v vodi, in človeka. Že iz samega tega, ako se sliši, da v tem ali unem kraju neka kuga konje, goveda, ovce, prešiče mori, zamoreš soditi, da je črm ali vrančni prisad.

2. Med temi naj rajši in najpoprej napada najmočnejšo in najbolj rejeno pitano živino.

3. Živino grozno naglo umori. Napade jo včasih ko bi trenil, da živina še poprej zdrava dela, se pase ali v hlevu svojo krmo jé, pa nanagloma skupej pade, se začne tresti in kakor bi jo božjast zvila, pogine. In če bolezen tudi počasi preide, le 2, 3 ali k večem pet dni trpi. Če tedaj od bolezni slišiš, da naglo mori, ne boš napačno sodil, če že od dalječ na črm misliš. Nevedni in vražni ljudje iščejo v ti naglosti večkrat moč copernic ali hudiča.

4. Poleti se veliko večkrat prikaže, kakor v drugih letnih časih.

5. Če po hudi vročini deževati začne, kuga večidel nanagloma zgine.

6. Večidel se prikaže po životu več ali manj oteklin, ki so s črno gosto krvijo ali rumeno sokrvico napolnjene.

7. Mast in loj sta kot žveplo rumena; ravno taki razlivi so po notranjih duplinah.

8. Kri je črna in gosta.

9. Mrtve trupla sila naglo gnijejo.

To so poglavitne znamenja.

Če ta bolezen nekoliko bolj počasi živino napade in bolj počasi preteče, se najde, da se živina stresa, posebno na zadnjem koncu, da je topa, se trudno giba, zadnji konec omahuje, žila naglo bije, srce se od začetka večidel ne čuti, potem pa se čuti zelo, sapa je bolj hitra, gobec je suh in vroč in večkrat se črnkaste lise

prikažejo; jed se ji upira, blato gre začetkom malokdaj od nje trdo in suho, potem pa driskasto postane; scavnica je kalna, rujava in gre redkokrat od živine. Večidel se otoki napravijo na glavi, vrata, prsih, tudi na trebuhu ali na nogah razne velikosti.

Uzroki črma ali vrančnega prisada so; velika vročina, katera živino pri hudem delu, na paši ali pa v soparčnem hlevu zadene; pomanjkanje čiste, mrzle pijače, če živina ali žejo trpi, ali pa če gorke sparjene mlake ali gnojnice dobi. Sicer zamore obilna in zelo redilna klaja, ki kri preveč zgosti, pa tudi slaba, spridena, sparjena zaduhla klaja, ki kri spridi, predolgo in pretežavno delo, posebno ob času hude vročine, to bolezen pouzročiti. Bolezen večidel le takrat nastane, če več teh uzrokov naenkrat živino zadene, in se največkrat prikaže v krajih, ki bolj na solncu ali v močvirnih dolinah ležé, kamor se vročina zelo upira.

Po teh uzrokih se napravlja gosta kri, kateri kislic (Sauerstoff) pomankuje, to je, tisti živelj, brez katerega ne more človek ne žival zdrava biti. Ako živina potrebnega hladivnega kislica ne dobiva v hladnem zraku, v čisti mrzli vodi in v zeleni piči, se zgosti kri, — in če živino s tako gosto sprideno krvjo sedaj kaj napade, vžge bolezen, ki se črm imenuje.

Ozdravljanje. Bolezen se veliko ložje odvrne, kakor pa ozdravi, ko je že živino napadla, toraj je treba včasih, ko se bolezen že kje prikaže, ali če se je ob suši in hudi vročini bati, da bi se bolezen ne prikazala, se daje močni in dobro rejeni živini bolj pičle in manj tečne (zelene) klaje, slabotni in slaborejeni živini pa naj se daje dobra in lahko prebavljiva klaja. Zelenjava je sploh bolja od suhe klaje. Piti naj se daje živini pridno večkrat na dan mrzle, čiste vode, ki naj se včasih osoli

ali z kisom okisa, ali se tudi zeljnice ali repnice, ali se nezrelega kislega sadja skuha in živini daje. Prevelika vročina se kolikor mogoče odvrača; toraj se živina ne pusti na paši ob hudi vročini, ne sme o veliki vročini prehudo delati, in hlevi naj se večkrat prezračijo, da so bolj hladni in če proti solncu leže, naj se zelene veje krog njih postavijo. Okna naj se z zelenimi vejami zapletejo in nikdar ne sme preveč živine v takem hlevu stati; postavi se kak škaf merzle vode vanj, da ga hladi. Živina naj se v tekoči vodi vsaj enkrat na dan skoplje, ali naj se pa doma z mrzlo vodo po vsem životu polije in potem s slamo zdrgne. Tudi teloh se zamore v podvratnik zavleči in bolj močni in dobrorejeni živini je tudi dobro, če se ji v pravi meri puša.

Če je pa ta bolezen že živino napadla, je prva potreba, ji koj o začetku bolezni obilno puščati, tudi dvakrat ali trikrat 3—4 do 5 kilogr. (8, 10 do 12 funtov) veliki živini na enkrat; če pa bolezen že dalj časa trpi, ni več puščanje koristno. Poliva naj se živina po vsem životu z mrzlo, čisto vodo tako dolgo, da se začne mraza tresti, in potem se s slamo dobro do suhega zdrgne, in to naj se vsako drugo uro in tudi ponoči ponovi. Živini naj se teloh v podvratnik vstavi.

Kisle ali okisane vode naj se živini vsako uro ponudi, še bolje je pa, če se 35 gram. (2 lota) solne kisline ali hudičevega olja v škaf vlije in živini večkrat piti daje; če pa ta živina celo nič ne pije, naj se ji trikrat ali štirikrat notri vlije četrt litra kisa ali pa 4·50—9·00 gram. solne kisline v pol litru vode. Vedeti je pa treba, da posoda, v kateri se take kisle zdravila notri vlivajo, ne sme biti iz bakra (kufra) ali svinca. Med druzimi notrajnimi zdravili se je solitar sam, ali s kafro zmešan za najbolje poterdil. Vzemi štupe soli-

tarja 17·50 do 35 gram. (1—2 lota), kafre 2·20—4·50 gram. (pol ali 1 kvintelc), to z moko in vodo v testo zmešaj in živini v svalkih o hudi sili vsaki dve uri, sicer pa trikrat na dan notri dajaj. Tudi klorovo apno se rabi, katerega se 17 gram. (pol lota) v maslicu vode raztopi, tega se veči živini štirikrat na dan, vselej po dve žlici naenkrat notri vlije, manjši pa le polovico od tega. Namesto solitarja je v sili tudi smodnik v nekoliko veči meri, kakor solitar, koristen.

Z oteklinami pod kožo naj se pa tako-le ravna: Dokler so še bolj trde, naj se s terpentinovem oljem samem na sebi ali z lavorovem oljem in s štupo španskih muh zmešanim dobro namažejo, če so pa mehke in godne, naj se z nožam prerežejo, da kri ali gnojnica iz njih steče, in prerezani otoki naj se z razbeljenem železom izžgejo.

Potrebno pa je, da se vsak varuje, ki se z bolno ali z mrtvo živino peča, da se ne rani, ne oskruni z gnojem, s krvjo, s slinami, s sokrvico, naj se brž omije in rane dobro spira; posebno mu prepovemo segati v gobec ali v čevo, ju trebiti z golo roko! Strašno nevarno je to! kdor je pa kaj ranjen, naj nikdar k bolni ali mrtvi živini ne gre. Crknjena živina naj se hitro odpelje in naj se s kožo vred pokoplje, ali pa se še le previdno odere, ko se je popolnoma shladila. Meso in nobena reč se od take živine, če se je tudi pobila, nikdar ne sme rabiti, ker je zelo škodljivo in je že veliko ljudi v grob spravilo.

Akoravno bolezen ni vedno po sapi nalezljiva, jo zamore vender včasih zdrava živina od bolne dobiti, zatoraj je tudi vselej varnejši zdravo živino od bolne ločititi, in če je prostor, naj se zdrava živina iz hleva odpelje, v kterem bolna stoji. Zapirati hlevov in hiš

treba ni, kakor sploh tistega ojstrega zaprtja pri vrančnem prisadu treba ni, kakor pri goveji kugi. Med govejo kugo in črmom ali vrančnim prisadom je v tem velik razloček, da je črm le bolj bolezen vremena, katerega živine obvarovati ne moreš, če jo še tako trdno zapreš, — goveja kuga se pa pri nas le po nalezbi razširja in živino obvaruješ, če jo trdno zapreš in obvaruješ kužne sape itd. goveja kuga se zamore po zraku od hleva do hleva, od kraja do kraja razširiti; — črm pa je bolj strupu enak, ki ga moraš v rano vcepiti, da se prime; — včasih se pa vender tudi po sapi naleze.

Treba pa je hlev in vse orodje, s katerem je bolna živina v kako dotiko prišla, čisto počediti. Kjer ta bolezen ravno razsaja, naj se težke dela z voli ne opravljajo, in le na bližnje pašnike naj se živina goni, in ne ob hudi vročini. Tudi se mora prepovedati, govejo živino in prešiče ob času vrančnega črma iz krajev, kjer razsaja, v druge kraje na prodaj goniti.

Da se zdravje ljudi pri tej bolezni obvaruje in da tudi druga domača mesojedna živina zavoljo tega ne zboli, je potreba:

1. Da se ostro prepove meso, kri in kar je od take bolne živine, vživati, pri tem se mora posebno na mesarje v krajih, kjer se je ta bolezen prikazala, natanko paziti, da nobene živine ne zakoljejo, ki je za to boleznijo že očitno bolna ali na stopni k bolezni. Strašno nevarno je tako živino zaklati in njeno meso, i. t. d. povžiti, ki le prve znamenja bolezni razodeva, češ, da ne bo bolj zbolela! Strašno nevarna je taka kri za klobase! Vsa taka živina se mora ali zakopati ali brez zamude konjedercu dati, na katerega se pa mora paziti, da jo zakoplje in ničesar od nje, razun kože, ne porabi.

2. Tudi mleko bolne živine vživati, naj se ostro prepove.

3. Živinozdravnik in čuvaji živine morajo vedno previdni biti, da se ne okužijo, posebno ko taki živini zdravila dajejo, ko jo klestirajo, ji puščajo, ji otekline predirajo; vsacega oskrunjenja naj se kolikor morejo, skrbno varujejo.

4. Crknjena živina naj se na samoten kraj pelje, kamor nobena živina ne pride in naj se s kožo vred pokoplje ali pa naj se previdno iz kože dene, ko se je že shladila. Zakoplje naj se poldrugi meter (6 čevljev) globoko, in dobro z živim apnom potrese. Jama naj se s trnjem obloži, da živina blizo ne pride. Koža se pa da previdno v apneno vodo ali v lug najmanj 24 ur namakovat, in potem na skritem kraju posušit. Psi, mačke in perutnina se morajo vedno zapreti, da k bolni živini ne pridejo.

5. Hlev, kjer je bolna živina stala, se mora skrbno počediti. Zemlje se mora nekoliko skopati in hlev s žveplom pokaditi in potem več (10—14) dni odprt pustiti, da se prezrači.

21. Posebne vrste kužnega črma, ali vrančnega prisada.

Že zgorej smo omenili, da je črm, naj se prikaže v kateri podobi si bodi, vedno ene in ravno tiste natore. Le zavoljo tega se pokaže v raznih podobah, ker se spridena kri zdaj na ta, zdaj na uni del bolj vrže, v katerem se bolestne znamenja najbolj vidljivo pokažejo. Navadne podobe so:

1. *Vratni črm prešičev* (Halsantrax der Schweine), o katerem smo že govorili.

2. *Jezični črm* (Zungenantrax) glej zgoraj.

3. *Črmasta krvomoča* (milzbrandartiges Blutharnen), o kateri bomo pri boleznih scavil govorili.

4. *Kožni črm* (Hautantrax).

5. *Pereč ogenj* ali *črmast šen* (milzbrandartiger Rothlauf), o katerih se bo pri zunanjih kožnih boleznih govorilo (poglej tje).

6. *Ledni ali ritni črm ali kužna ritna žabica* (Rücken- oder Lendenblut), ki se posebno pri govedi in ovcah napravi in se potem od druzih podob črma razloči, da se strjena črna kri v ledju in okrog ritnika in v ritniku nabere. Napade živino po kužje, manjkrat posamezno.

Napade živino nanagloma, druge znamenja so kakor pri vrančnem prisadu, le blato, ki je le začetkom bolj trdo in suho, se kmalo s krvijo zmeša in iz ritnika se izceja včasih sama črna in strjena kri, in ritnik je vedno hudo zatekel in s strjeno krvijo zaseden. Ako se živina po ledju drgne, naznanja velike bolečine, koža večkrat šumi kakor pergament.

Bolezen zelo naglo preteče in snet ritnika in krog ležečih delov kmalo živino umori.

Uzroki so tisti kakor pri črmu, zakaj pa se ravno v tej podobi prikaže, ni znano.

Ozdravljanje je tako, kakor pri črmu, le klestire se napravijo iz kuhovine lanenega semena, iz poparine otrobov, ki se pogostoma rabijo. Nabrano kri iz ritnika trebiti, je sicer prav; ali kdor to stori, mora čisto, celo roko imeti, nikjer oskrunjeno, jo mora dobro z mastjo namazati; najbolj varno pa, da se ne okužiš, je, rokovice obleči in z rokovico v ritnik kužne živine seči in kri iztrebiti. Vse drugo se ravna, kakor pri vrančnem črmu.

Homeopatično glavno zdravilo je: Arsenik tretje potence, vsake četrt ure 10 kapljic.

22. Gliste in črvi v želodcu in čevih.

Gliste v želodcu in čevih še le takrat bolezen store, kader se tako pomnožijo, da prebavljenje piče ovirajo ali bolečine napravijo. Večkrat je sicer mnogo glist in črvov v želodcu in čevih nabranih, ne da bi druge težave storili, kakor da životu mnogo sokov posrkajo in tako rast živine zadržujejo. Druge vrste gliste pa zelo velike postanejo in tako gibanje želodca in čev ovirajo, da ne morejo redno skoz spravljati, kar je v njih, store tudi včasih velike bolečine (klanje).

Znamenja. Edino gotovo znamenje je, če z blatom žive ali mrtve gliste od živine odhajajo. Druge znamenja pa niso nikdar popolnoma zanesljive, kakor: da se živina večkrat z nosom ali smrčkom ob jaslih drgne; da gobčnice razteguje in mrda; med jedjo naenkrat neha jesti in nemirna postane, kakor da bi jo v želodcu nekaj glodalo, pa potem kmalo zopet začne jesti, da se strjen žlem v ritniku nabere, ali da se vodena tekočina iz njega izceja, da živina z repom med noge maha, da se ji dlaka šetini, pretrgana postane, da se punčica v očesu razširi, da postanejo žlemne kože blede ali rumenkaste, živina je trudna in slaba. Pri pesih store gliste večkrat vrtoglavje in da radi popadajo. So mnogovrstne in različne podobe, ki se v želodcu in čevih napravijo, ki se po razni podobi glave, trupla in repa raznotero imenujejo.

Razun glist pa tudi v želodcu in čevih konj živé črvi konjskega brenceljna, katerim je narava odločila drugo in tretjo dobo življenja v teh delih preživeti in se gojiti, da pridejo kot muhe (brenceljni) iz ritnika na dan. Ti črvi v želodcu so mirni gostači, čeravno se včasih globoko v vanj zasadé.

Uzrok glist je večidel posebno prirojeno nagnenje, ki v slabem prebavljenju obstoji in razun tega je mlada živina bolj tej bolezni podvržena in ena vrsta ima take, druga druge gliste, in tudi v nekaterih krajih se mnogo vrst glist v živini napravila, katere se v drugih le malokdaj ali celo nobenkrat ne najdejo. Sicer je pa tudi klaja večkrat uzrok, da se gliste v čevih iz strjene meze napravijo. Drugi črvi pa od zunaj v jajčkih v želodec in čeva pridejo, tako n. p. konjski brenceljni zaležejo jajca konjem krog nosnic ali na klajo,. da tako v želodec pridejo in se ondi odgoje.

Ozdravljanje. Le malokdaj se najde priložnost zoper gliste kaj rabiti, akoravno nevedni ljudje pri živinskih boleznih mnogokrat po krivici gliste dolže. Ako se vender ta bolezen ozdravlja, se da večidel kuhovine grenkodišečih zdravil, kakor pelina, vratiča, valerijane, z grenko ali dvojno solijo ali kalomelam. Pri bolj trdovratnih glistah se da jelenovega olja ali samega na sebi ali z trpentinovem oljem, vsacega 70 gram. (2 lota) z ravno toliko lapatikne štupe zmešanega. Tudi saje so dobre. Če bi živino po glistah klalo, se ji da lanenega ali laškega olja z grenko soljo ali kalomelam.

Za *homeopatično zdravilo* priporoča se: Kina nekaj časa, pa tudi Mercurius solubris, Marum verum in Ignatia amara, konečno pa dalj časa Sulphur.

23. Metljaji v jetrih (Leberegeln).

Črviči (metljaji) v jetrih se zaredé največkrat pri ovcah, manjkrat pri goveji živini in prešičih, še bolj redkokrat pri konjih. Store dolgotrajno bolezen brez vročnice, ki se rada z zlatenco in vodenico združi, in obstoji v tem, da se v strugah jeter, kjer žolč teče,

več ali manj metljajev napravi. Bolezen napade ali posamezne živinčeta, ali pa kot kuga o mokrotnih letih in pri škodljivi močvirni paši cele čede.

Znamenja. Začetek bolezni se večidel natihoma prikrade; le ko hujši stopnjo doseže, se očitno pokaže; včasih se pa še le najde, ko živinče pogine in se pri raztelesovanju jeterni metljaji najdejo: Navadne znamenja so sledeče: da živinče postane leno, trudno; jed mu ne diši, volna postane pusta in se rada puli; oko postane rumenkasto, žlemna koža gobca je bleda, ali vmazana, rumenkasta; zobje se majejo, trebuh je napet, zlasti na desni strani, kjer jetra leže; blato je večidel posebno proti koncu driskasto. Pod kožo se napravijo včasih semtrtje vodene otekline.

Raztelesovanje. Pod kožo, še bolj pa v trebušni in prsni votlini se najde mnogokrat veliko vode razlite, in žolčni tok je napolnjen s črviči (metljaji), ki so en palec dolgi in pol palca široki, plošnati, sivozelenkasti ali po žolcu rumeni. Pri tem so jetra večkrat bolj velike, vtrjene in na njih se najdejo tu in tam včasih vodeni mehurčki. Drob takega živinčeta je bled, brez krvi in masti in tudi v čevih se najde več glist. — Metljaji pa ne pridejo od zunaj po pijači ali jedi v jetra, ampak se zaredé v samih jetrih; če jih iz jeter deneš, kmalo poginejo.

Pretek in izid bolezni. Bolezen dolgo časa trpi, tri do šest mescov in celo do enega leta, da živinče umori. Ozdravi se le v začetku, če se škodljive zadeve, ki so bolezen pouzročile, naglo odvrnejo. Če pa bolezen bolj huda postane, se ne ozdravi več, ker nobeno zdravilo ne more črvov iz jeter pregnati, zato ker do njih ne more, in se tudi mnoge druge bolezni ozdraviti ne dajo, in zavoljo tega je najbolje, da se klavna živina za meso porabi, dokler še ni preveč shujšala.

Uzroki. Največkrat je uzrok bolezni pomanjkanje dobre piče, potem močvirnata in slabo spravljena ali večkrat zmočena klaja v mokrotnih letih, kakor tudi paša po močvirnatih pašnikih, kjer bičje in ločje raste in kjer voda nastopa. So pašniki, kjer se živina prav rada pase in dobro pašo dobiva, da se zelo zredi, pa pri tem bolezen dobi, ki se potem po zimi tako pohujša, da cele čede zanjo poginejo. Zavoljo tega se ne smejo nikdar ovce, ki so za pleme, na take pašnike goniti.

Ozdravljanje. Le začetkom bolezni bi zamoglo ozdravljanje kaj koristiti, če se razun tega, da se uzroki popolnoma odvrnejo, živini encijana, pelina, kalmeža, hrastove skorje, železnega vitrijola s trpentinovem oljem, kamnovcam ali jelenovicam zavžiti daje. Drugi posebno hvalijo prežgano ali pečeno zrnje s kuhinsko soljo, zopet drugi apno, ali apneno vodo s kamnovcam, še drugi solno ali žvepljeno kislino. Vender če se bolezen v celi čedi prikaže, vedno več dobička kaže, metljajevo ovco brez odlašanja, dokler še preveč ne hira, mesarju dati, ker je tako meso o začetku bolezni še za vžitek pripustljivo. Ako je pa hudo shujšalo, ni več dosti vredno in ne sme se več v mesnicah prodajati, čeravno ni škodljivo.

Homeopatično zdravilo je Sulphur prve potence, se daje na koncu noža po 2krat na dan na koscu belega kruha, tudi China, Mercurius solubris in Helleborus niger se priporoča.

Jeterni metlaji pri ovcah so poglaviten pogrešek in do dveh mescev po kupu kupčijo razderejo.

21. Glin in vodenica (Fäule und Wassersucht).

Napade večidel ovce, manjkrat govejo živino, je dolga bolezen brez vročnice, pri kateri se v prsni in

trebušni votlini voda nabira, živina vedno bolj hujša in hira in večkrat so tudi jeterne bolezni in jeterni metlaji s to boleznijo združeni. Ta bolezen večkrat veliko živine naenkrat, tudi cele čede napade in veliko živine pokonča.

Znamenja. Živina neha jesti, pije večkrat zelo, je lena in žalostna, se opoteka in hira; žlemne kože so blede, plavkaste, oči večkrat zabuhle, solze se zmažejo in iz gobca začne živini smrdeti. Pri govedi se razun teh znamenj večkrat lušaji na vratu, hrbtu ali glavi napravijo; živina mleko zgubi. Žilno in srčno bitje se pomnoži, sapa bolj hitra in težka postane, posebno pri ovcah se večkrat sliši in je stokajoča, trebuh postane napet in klompa, in napravijo se tu in tam na životu vodenčne otekline.

Pretek in izid bolezni. Trpi bolezen cele tedne in mesce, med katerim časom živini večkrat nekoliko boljši postane, poslednjič pa vendar pogine.

Raztelesovanje. Pod kožo, na vratu, na trebuhu in tudi na nogah, posebno pa v trebušni in prsni votlini se najde mnogo razlite vode. Meso je bledo, kakor bi bilo sprano, vsi deli imajo le malo krvi in nič masti, jetra so zmehčane in večkrat so v njih metljaji. Žolč je zelo voden, Tudi vranica, pljuča in ves drug drob je bled, mehek, vel; možgani so zmehčani, in večkrat je v možganskih votlinah voda nabrana, nobeden del pa se ne gnoji.

Uzroki. Ta bolezen se večidel prikaže v mokrih letih pri slabi letini, pri močvirni paši, pri mrzlem, meglenem vremenu, po povodnjih; temu še pripomorejo slabi hlevi, zanemarjena strežba in opravljanje, ker se tako živina zamori, slaba kri napravlja, ki rada zvodeni.

Ozdravljanje. Razun uzrokov, ki se morajo po mogočnosti odvrniti, naj se da živini boljši in bolj tečne klaje, naj se postavi v suh hlev, naj se ji notri dajejo grenke in krepčalne zdravila s tacimi, ki na scanje ženejo, kakor: pelin, encijan, brinove jagode, divji kostanj, smrečje, brstje s kuhinsko solijo, v svalkih ali v kuhovini. Ako je bolezen zelo trdovratna, naj se ji da: trpentinovega olja, železnega vitrijola in drugih zdravil iz železa v pijači ali v testu.

Homeopatične zdravila so: Sulphur, Arsenicum in Veratrum album zaporedno s China. Za pospeševanje prebave pa se daje Acidum mur. po 3krat na teden.

25. Zlatenca (Gelbsucht).

Zamore jo dobiti vsaka domača živina, vendar le malokdaj. Obstoji v tem, da se žolc krvi primeša, in tako postanejo vsi deli rumenkasti, kar se posebno na žlemnatih kožah nosnic, gobca, na očesu, včasih tudi na površnji koži vidi.

Znamenja. Razun rumenkaste barve imenovanih delov se živini jed ustavlja, je trudna, ima belkast ali pa rumenkast jezik; blato je ali mehko ali pa trdo, vedno bolj bledo, včasih po kislem diši. Scavnica je bolj gosta in rujava kot ól (pivo). Rumena barva, ki se včasih koj o začetku bolezni prikaže, včasih pa še le čez nekatere tedne, se večkrat ne da odpraviti, ko že vse druge znamenja odjenjajo.

Pri *raztelesovanju* se vedno sprememba v jetrih najde, ali je veči ali manjši del vtrjen, ali se na kakem kraju gnoji, ali se tuberkelni ali vodeni mehurčki v njih napravijo, ali so metljaji v žolčnih tokih ali žolčni kamnički nabrani.

Uzroki. To bolezen naj rajše dobi stara, shujšana, slabo opravljena živina, ki ima ravno imenovane bolezni jeter; rumena barva je toraj le znamenje teh jeternih bolezen, in vse, kar zamore jetra poškodovati, zamore neposredno tudi to bolezen napraviti, in večkrat je tudi znamenje vnetja jeter. Ni pa še natanko znano, če rumena barva s tem nastane, da deli, iz katerih žolč obstoji, namesto se v jetrih iz krvi odločiti, v krvi zastanejo, ali če se napravljeni žolč zopet popije in tako krvi primeša.

Ozdravljanje se ravna po bolezni jeter, iz katere je zlatenca nastala; je nje uzrok vnetje jeter, se tista zdravila rabijo, katere bomo pri vnetju jeter omenili; če pa iz drugih dolgotrpečih bolezen izvira, katere se vender le malokdaj zamorejo natanko razločiti, se da navadno grenkih, dišečih in drisknih zdravil, kakor: encijana, dvojne soli, grenke soli, lopatike. Z notranjimi zdravili naj se tudi driskne brizglje rabijo in živini naj se daje lahko prebavljive, če je mogoče, zelene klaje, naj se dobro odene in primerno prepeljava.

Homeopatično zdravilo je pred vsem Nux vomica, dalje Mercurius solubris in Chamomilla.

26. Sušica (Darrsucht).

Napade le večidel mlado živino, največkrat žrebeta, ki hujšajo, slabé, pri tem pa rade jedo. Ta bolezen je zelo rada s hromoto združena, in mnogo jih meni, da je sušica in hromota ravno tista bolezen, vender se večkrat vsaka sama zase prikaže.

Znamenja. Mlada živina, katero ta bolezen napade, je bolj klavrna, se slabo redi, dlaka se ji šetini, je pretrgana. Žlemne kože so večidel rudečkaste, jezik suh in bel, žila nekoliko hitreje bije, srce se zelo čuti, sapa

je hitreja, in pri tem se bolj lakotnice, rebra in nosnice le malo dvigujejo; jé živinče še rado, ali nič se mu ne prileže, blato je večidel mehko, večkrat tudi zelo smrdi, pri hoji živinče omahuje in je leno, leži mnogo. Bolestne znamenja se včasih nekoliko pomanjšajo, živinče začne še raji jesti, sapa bolj mirna postane, vedno je klavrno in zelo hujša, dobi večjo drisko in naenkrat se bolezni znamenja hudo pohujšajo, da živinče pogine.

Pretek, izid in predpovedba bolezni. Preteče ta bolezen včasih hitro tako, da od osmega do desetega dne že živinče pogine, večkrat pa tudi počasi, da trpi tedne in tudi cele mesce in bolezen se večidel nesrečno konča, ker se le malokatero živinče popolnoma ozdravi, in če se tudi zdi, da nekatero bolezen srečno prestane, vendar ni več tako trdno in bolezen se zelo rada povrne, da tako živinče še le pozneji pogine.

Pri *raztelesovanji* se najdejo žleze kreželca (Gekröse) zatekle, strjene, večkrat se že gnoje. Razun teh poglavitnih prememb so pa včasih tudi žleze v prsni votlini, kakor tudi žlemnate kože želodca in čev bolestno premenjene in v trebušni, včasih tudi v prsni votlini nekoliko vode razlite.

Uzroki. Posebno nagnenje k tej bolezni je nekateremu živinčetu že prirojeno, posebno, ako staro živino med tem, ko je breja, škodljivosti zadevajo, ki mlado v rasti zadržujejo. Potem pa zamore to bolezen pouzročiti prepičla in spridena krma, slabo vreme, prehlajenje, posebno ko se živina guli, in vse, kar pri živini zamore slabo prebavljanje storiti, kakor spridено mleko stare živine, slabi hlevi in slaba strežba in opravljanja, da se iz piče napravljeni redilni sok nekako pokvari, ki trebušne limfatiške žleze draži, vname in še kako dru-

gače spremeni, če ga popijalne žile v čevih posrkajo in k trebušnim limfatiškim žlezam pripeljejo.

Ozdravljanje. Živinče se mora vedno dobro odevati, v gorek pa zračen hlev postaviti in potem se ozdravljanje po dôbi bolezni ravna. Iz začetka bolezni, ko so trebušne limfatiške žleze še vnete, se v trebuh kafrovec ali trpentinovo olje vdrgne. Rabijo se žlemnate in oljnate brizglje in v zavživanje se daje štupe ajbiševih korenin z magnezijo ali kredo zmešane, vsacega 1·50—2·20 gram. (20—30 granov) mladi živini trikrat na dan. Ako ni driske, se tudi grenka, ali dvojna sol, ali kalomel, ali surov antimon ali salmijak rabi, kateri se štupi ajbiševih ali encijanovih korenin primešajo. Posebno zaupanje si je pridobilo jekleno žveplo (Stahlschwefel), ki se navadno tako-le rabi: grenke soli 70 gramov (4 lote), štupe encijanovih korenin 35 gramov (2 lota), jeklenega žvepla 17 gram. (pol lota) za odrašeno živino, mladi živini pa sè polovico ali četrtinko tega da; ko pa bolezen že dalj časa trpi, živina že bolj oslabi, je le malo od zdravljanja pričakovati in tudi štupa angeliknih ali baldrijanovih korenin s kafro in makom, kakor tudi kalomel z rudečim žveplom le malo več koristi.

Homeopatična zdravila so: Silicea, Carbo vegetabilis in Mercurius vivus.

27. Pojatnica, francozi (Stiersucht, Franzosenkrankheit).

Je dolgotrajna bolezen, brez vročnice, ki posebno krave napada; se naznani s tem, da se živina mnogokrat, skoraj vsak mesec enkrat ali dvakrat poja, ne da bi breja ostala, in obstoji v tem, da se v prsni in trebušni mrenici bradovični zrastki napravijo.

Znamenja. Iz začetka se druzega ne zapazi, kakor, da se taka krava vsake 4 ali 5 tednov, potem pa vsake 14 dni poja, ne da bi breja ostala, in če se to tudi zgodi, večidel čez nekatere mesce zvrže in zopet se začne pojati. Pri tem ostane živina še dalj časa dobro rejena, (takrat se imenuje ta bolezen tolsti francozi); pozneje pa začne bolj nerada jesti, postane otožna, shujša (takrat se imenuje suhi ali kumerni francozi), začne hitreje sopsti in kratko suho in slabo kašljati. Koža postane trda, kakor usnje, srčno in žilno bitje se pomnoži, živina vedno bolj hira in jetična pogine, ako se popred ne zakolje.

Pretek in izid bolezni. Mesce, včasih celo leto ta bolezen trpi, in če se včasih tudi na videz zboljša, se rada zopet povrne in le redkokrat se popolnoma ozdravi.

Pri *raztelesovanji* se na prsni in trebušni mrenici najdejo bradovični zrastki, veliki kakor proso, grah ali lešnik in še veči, ki so rumenkasti, rudečkasti, mehki ali trdi, včasih plošnati, večkrat podolgasti in mnogokrat jih je toliko, da se drug drugega drže in celo mrenico pokrijejo. Ker pa ta mrenica ne prevleče le cele prsne in trebušne votline, ampak tudi vse dele, ki so v teh votlinah, se večkrat ti zrastki čez in čez na mrenici nahajajo, včasih pa bolj na tistem delu, ki je vrh pljuč, jeter ali želodca ali v kreželcu ali mrežici. Večkrat se tudi voda v prsni in trebušni votlini razlita nahaja. Meso je velo in bledo, loja celo nič ni.

Uzroki. Posebno nagnenje k tej bolezni je živini včasih že prirojeno, posebno pa se zdi, da je uzrok te bolezni, če se krava, ko se večkrat poja, ne pusti k biku, da tako od natore za rast mladega pripravljeni soki te zrastke napravijo. K temu pa posebno pripomore obilna in mečilna klaja, kakor tropinje žganjarij

in olarij, če se živina premalo ali celo nič ne prehodi in pri tem dobro redi. Tudi pitani voli, če imajo že prirojeno nagnenje k tej bolezni, in če jih ravno imenovani uzroki zadenejo, zamorejo to bolezen, pa le zelo malokdaj dobiti.

Ozdravljanje. Najpotrebniše je uzrok, če je znan, odvrniti, in se poskuša na to, da bi živina breja ostala; da se pa to toliko gotovejši doseže, dajejo živini, preden jo k biku peljejo, žganja, drugi živini popred pušajo. Pa na vse to se ni nič zanašati. Od notranjih zdravil ni veliko pričakovati. Ako se vendar kaj notri daje, naj se rabi apnena voda, žveplo ali surov antimon. Ako je gotovo, da ima živina to bolezen, naj se raji brez odloga, dokler je še rejena, zakolje, ali dokler se še zrediti da, zredi in potem zakolje. Meso ni za človeka škodljivo; če je pa bolezen že visoko dorastla (kumerni francozje), je ostudno in maloredivno in zavoljo tega se ne sme v mesnici prodajati, ampak le za dom porabiti; tisti deli pa, na katerih so bradovice, se morajo zavreči. Telet od krav, ki so imele to bolezen, nikakor ni rediti.

Ta bolezen je poglaviten pogrešek in kupčijo do tridesetega dneva po kupu razdere.

Homeopatično je poglavitno zdravilo: Baryta carbonica, ki se mlajši živini daje po trikrat na teden. Stareji živini daje se vmes še Sulphur, ali pa tudi po dvakrat na dan Thuja, vsak drug teden pa Mercurius solub.; pri hudi pojatnici: Aurum muriaficum.

28. Vnetje jeter (Leberentzündung).

Jetra se le malokdaj pri živini same na sebi vnamejo akoravno pri vnetju drugih trebušnih delov, kakor, želodca, čev, trebušne mrenice i. t. d. tudi jetra zbole,

Znamenja. Razun znamenj, ki se pri reumatiškem vnetju čev prikažejo, so posebne znamenja, ki vnetje jeter naznanjajo: ramenkaste žlemnate kože, bel jezik, občutljivost trebuha, kjer jetra leže, tudi živina bolj na desni strani leži, malo jé in blato gre bolj suho in rumeno od nje, scalnica je temnorujava in ima v sebi žolčne obstojne dele.

Pretek in izid bolezni. Vnetje jeter preteče večidel naglo, ako se razdeli; vendar se večkrat spremeni v druge dolgotrpeče bolezni, ki večkrat skoz celo življenje ostanejo, da živina vedno nekoliko boleha. Te navadne spremembe so: če se meza v jetra razlije, da se vtrdijo, ali da se ta razlita meza začne gnojiti, ali da se tuberkelni ali vodeni mehurčki v jetrih napravijo.

Uzroki obstoje v zunanjih mehaniških škodljivostih, potem v preveliki vročini, v pogreških klaje, v slabi pijači, preveliki žeji.

Ozdravljenje se ravna sploh, kakor pri drugih vnetljivih boleznih po dobi in po natori bolezni. Začetkom je koristno pušati, ostre mazila pod trebuh vdrgati, usnje pod kožo zavleči, driskne brizglje rabiti; notri se pa dajejo: grenka sol ali dvojna sol, ali kalomel, ali bljuvna sol s štupo encijanovih ali ajbiševih korenin, katerim se tudi pri mehkužni natori bolezni kafre pridene. Mnogo dobre vode se da živini piti, v kateri se solitar raztopi. Jesti naj se daje živini celo malo, in če je mogoče, le zelenjave. Ako so pa že nasledki vnetja nastopili, se rabijo po raznosti nasledkov zdravila, o katerih smo že pri nasledkih pljučnice govorili, s katero je ta bolezen zelo podobna in se tudi mnogokrat z njo zamenja, kar ima vender to dobro, da se obe skoraj enako ozdravljate.

Pri *homeopatičnem ozdravljanji* priporoča se najpred nekolikokrat Aconit, potem Nux vomica zaporedno z Mercur. vivus, kadar se žlemnate kože kažejo rumene, pa: Chamomilla in Merc. sol.

29. Vnetje vranice (Milzentzündung).

Vranica se malokaterikrat vname, in manjkrat kakor jetra; tudi spozna se sila teško, ker nima nobenega posebnega znamenja. Iz vseh znamenj se le toliko spozna, da je nek trebušni del vnet. Le takrat, če se je živina na tisti kraj, kjer vranica leži, kaj udarila, ranila ali poškodovala in se na to vnetljiva bolezen naznanila, se zamore soditi, da se je vranica vnela. Ako se pa tudi ne zamore za gotovo to vnetje spoznati, vender pri ozdravljanju to ne pomeni veliko, ker vnetje vranice se ozdravlja, kakor vnetje jeter in vnetje pljuč.

Pri črmastih boleznih, kakor smo že pri črmu ali črnem vraničnem prisadu omenili, je sicer vranica vedno spremenjena, akoravno te bolezni nimajo sedeža v bolestnih jetrih, ampak v premembi krvi.

30. Krvavenje ritnika (Mastdarmblutungen).

Krvavenje ritnika se večkrat napravi po vnetju čev, pri griži, pri črmastih boleznih, o katerih pa tu ne govorimo, ampak le o tisti, ki je zase obstoječa bolezen, ki je brez vročnice, dalj časa trpi, ali se večkrat ponovi, se pri goveji živini, pri konjih in pesih napravi.

Spozna se ta bolezen lahko, ker se kri vidi, ki gre iz ritnika, večidel z blatom vred, ali pa tudi sama. Če se z roko v ritnik seže, se najdejo v žlemnati koži semtrtje majhine bulice, v katerih je kri, in ko so te bulice prederejo, krvavé. Živina je otožna, malo jé, in zadnji konec je bolj trd, kar se posebno zapazi, kadar živina

hodi, ali se vleže, sicer pa se nobeno znamenje ne zapazi, ki bi vnetje čev, grižo ali kako črmasto bolezen razodevalo.

Pri pesih se zapazi prava zlata žila, kar nič druzega ni, kakor da se krvne žile ritniku raztegnejo in razširijo in majhine bulice napravijo, ki se večkrat prederejo in kri razlivajo, posebno takrat, ko je blato zelo trdo, katerega pes komaj iz sebe stlači.

Uzroki te bolezni so v tem, da se v medenčni votlini preveč krvi nabere, kar se posebno takrat napravi, če tla v hlevu preveč vise, da živina z zadnjim koncem pregloboko stoji. Ravno tako tudi prehlajenje in še le spravljeno, neobležano seno to bolezen napravi. Pri pesih so predobre jedila, in če blato preporedkoma od njega gre, tega krive.

Ozdravljanje. Razlita kri v ritniku se mora z roko izpraviti in krvne bulice se morajo iztisniti kar navadno pravijo žabico trebiti*) in potem se brizglje rabijo o začetku z žlemnatimi, pozneje s skrčljivimi kuhovinami, kakor ajbiša, lanenega semena, hrastovih skorij i. t. d. Tudi brizglje z mrzlo vodo so včasih dobre. Notri se daje ječmenova voda z grenko ali dvojno solijo in

*) Žabica, ovčič in sajovic so tri imena, sploh med slovenskim ljudstvom znane, s katerimi veči del govejih bolezen krstijo. Če bolezen ni ovčič ali sajovec, je pa žabica; — to je trojica bolezen.

Od ovčiča in sajovca smo že pred govorili in razjasnili: katere bolezni obsegata. Treba je, da tudi žabico enkrat pretresemo in preišemo: za kakošne bolezni to imé veljá, katero nevedni vrači rabijo, ki le po ímenih živino „cajtajo“, ne da bi prav vedeli za sedež in lastnosti bolezen, kakor tudi za uzroke, iz katerih izvirajo, in za zdravila, s katerimi se ozdravljajo.

Preišimo najpoprej, kaj si ljudje sploh mislijo: od kod da žabica pride?

z žvepljenim cvetom. Pri zlati žili pesov se pa mora vedno za to skrbeti, da je blato bolj mehko, kar se doseže že mnogokrat z žvepljenim cvetom, ali pa se kalomela s štupo jalapnih korenin notri daje.

Varovati pa se je, da se ta sicer nedolžna bolezen ne zmeša s strupeno krvijo, katera se pri črmu ali vrančnem prisadu v ritniku nabira; takrat je ozdravljanje drugače, kakor smo že pri črmu omenili, in varovati se je, da, kdor kri iz ritnika trebi, ima čiste in neranjene roke, da se s strupeno krvijo ne oskruni.

Žabica pride — mislijo ljudje — po neki majhini, kakor leča veliki, uši podobni, rudeči živali, katero živina večidel na paši požré ali živo ali zmečkano med zobmí, in po kateri zbolí. Ker se ta žival nekaterim „majhni žabi“ podobna zdi, jo „žabico“ imenujejo, in po nji je bolezen, katero napravi, imé „žabica“ dobila.

Ko je živina to zival živo požerla — pravijo — začnè divjati, težko sope, je nepokojna, se na tla meče in okoli sebe bije. Ako je pa mrtvo požrla, postane žalostna in klavrna, vamp se ji napnè, blato zaprè, ne jé in ne prežvekva, ima mrzle ušesa i. t. d. Ako se ji brž ne puša na ušesih ali pod repom (kar imenujejo „žabico rezati“ in „žabco tepsti“, če se narezane ušesa ali rep s šibico tepó, da kri bolj teče), se nabere veliko krvi v podobi krvavih klobás v čevih, če je živina žabico živo požrla, — če pa mrtvo, se nabere kri v ritniku, katera se mora naglo iztrebiti, kar imenujejo „žabico trebiti ali dreti“. — Zraven tega rabíjo še druge reči: v več krajih vjamejo zeleno žabico, kar se mora pa pred sv. Jurjem zgoditi, jo potem posušé in žabčini živini notri dajo; kjer nimajo zelene žabice, dajo navadno mrtvo žabo na jesihu ali laškem olju; — dajejo tudi drožje, kislega zelja in več druzih rečí.

Sicer je več vrst žabic znanih, namreč ušesna, glavna, ledna, suha, mokra ali napeta. Ušesna in glavna je tista, kadar ima živina mrzla ušesa, glavo pobesi, divjá itd.; ledna, kedar je križ vroč, se v ledju ali ritniku kri nabira; — suha, če je živina zaprta in gre le malo suhega blata od nje; — mokra ali napeta, kadar je vamp zelo napet, ker mislijo, da je po vodenem sopuhu napet.

30. Propad ritnika (Mastdarmvorfall).

Ako ritnik tako ven stopi, da se njegove žlemne kože navzunaj obrnejo in tako ostanejo, se to imenuje propad ritnika. Zna pa ritnika manj ali več ven moleti, da se le kakor rudeča napeta klobasa vidi ali več palcov dolg ven maha. Pri tem je živina ali popolnoma mirna in se vede, kakor popolnoma zdrava, le rep na stran ali kviško drži, ali je pa nemirna, se večkrat k sranju pripravlja, in z zadnjim koncam semtrtje stoplja.

To so navadne misli zastran žabice. Ne čudimo se, da je velika zmešnjava v teh rečeh med našim ljudstvom. Saj ni od nikdar pravega poduka poprej imelo.

Vsak, pravega živinozdravništva pa le nekoliko izučen človek lahko iz rečenega razume, da žabica ni nobena posebna bolezen, ampak da je navadna bolezen vampa (Wanst), devetogubnika (Löser) ali čev, zlasti ritnika (Mastdarm), pri kateri živino napenjati začne in se ji blato zapré, včasih se krvi v ritniku nabere, katera se pa večkrat še le po surovem seganju v ritnik napravi, če segajoč z nohti in sploh s silnim praskanjem po ritniku žilice predere, da začne kri teči. Kar je surov segač le sam storil, pride potem bolezni v krivico!

Umni zdravniki imenujejo to bolezen, katero nevedni mazači „žabico“ kršujejo napenjanje ali po zapahnjenem vampu ali deveto gubniku, ali po zaprtih čevih, ali pa krvomočnost v ritniku.

Začné se pa ta bolezen večidel po napačni klaji, ali pijači, ali na paši, ali v hlevu, ne da bi ravno treba bilo povžitega mrčesa dolžiti, od kterega večidel ni duha ne sluha.

Ozdravljanje je le tisto pravo, ki si prizadeva vamp in čeva nadležnega bremena izpraznìti, kakor „živinozdravništvo“ pri napenjanju, grizenju in zaprtih čevih učí. Ako kri zelo proti pljučam in možganam sili, kar se pri napenjanju rado primeri, je treba pušati iz vratne velike žlle, pa ne iz ušes ali iz repa, kar pri goveji živini nič ne zda in je le prazna igrača. Naj se tedaj nihče ne da s praznimi in vražnimi mislimi zastran „žabice“ motiti. Preč tedaj s tem praznim imenom, in poprimimo se tacih, ki bolezen prav zaznamovajo.

Pretek bolezni. Ritnik večkrat sam nazaj stopi, če se sprazne, ali pa dolgo časa ven moli, da postaja žlemnata koža vedno bolj rudeča in plavkasta, zateka, ali pa dalj časa ven moli in se nič ne spremeni, ni občutljiv in je omrtuden.

Uzroki so tedaj tiste zadeve, ki ritnik nekako poškodujejo, stegnejo ali zmečijo in celo omrtudijo, kakor: griža z velikim napenjanjem, preobilna raba brizgelj, če ostre reči v ritnik pridejo in tudi če se živina pri porodu preveč napenja.

Ozdravljanje. Najpopred naj se seže s pooljeno roko v ritnik, da se blato ven strebi in natanko preiše, če je kaj ranjen. Nato se rabijo brizglje z mrzlo vodo druga za drugo tako dolgo, dokler še kaj blata iz ritnika gre. Poskusi se tudi, če se zamore ven stoječ ritnik s pooljeno roko nazaj spraviti. Med tem se pripravi štirivoglat platnen kos, se na dve gube skupej zgane in v sredo se dene morska goba, na vse ogle se prišijejo traki, tako se dene ta kos platna pod rep na ven moleč ritnik in sprednja traka se privežeta na obeh straneh na pas, ki se krog prs zadrgne. Ako se je zamogel ritnik nazaj spraviti, se tudi zadnja traka okrog nog privežeta tako, da goba ravno na ritnik tiši. Ako se pa ritnik ni mogel nazaj spraviti, se mora večkrat z oljem namazati in kos platna, ki čezenj pride, se mora vedno z mrzlo vodo polivati in večkrat se poskusi ritnik nazaj spraviti. Namesti platnenega kosa, se znajo tudi trakovi v podobi ⊤ skupej ušiti, in v sredi morsko gobo prišiti. Stranska konca se pod repom na straneh, srednji konec se pa med nogami na prsni pas priveže tako, da goba ravno na ritniku leži.

Priporoča se sicer tudi gorko kopanje ali spiranje s skrčljivimi vodami i. t. d. pa malokdaj je kaj tacega

treba. Vedno se pa mora, ako se je ritnik nazaj spravil, živina tako postaviti, da s sprednjim koncem bolj globoko stoji, kakor z zadnjim, in ko gre blato od živine, se mora nekoliko časa paziti, da ritnik zopet ven ne zleze; toraj je treba živini driskne zdravila notri dajati, da gre blato mehko od nje.

Homeopatična zdravila rabijo se po tem, ko je že ritnik nazaj spravljen in to: Belladona in China zaporedno; ako je propad nastal vsled driske dá se 2—3krat Argilla, sicer pa Magnezija.

31. Kile (Eingeweidebrüche).

Ako drob v votlini leži, steno predere in ven stopi, se to imenuje kila. Po delih, ki zamorejo ven stopiti, so razne vrste kile, kakor možganov, pljuč, želodca, mrežice, kreželca, čev, scavnega mehurja, maternice itd. Ker razun čev, kreželca in mrežice drugi deli le malokdaj ven stopijo, se navadno le ti kile imenujejo. Razločijo se pa po kraju, kjer leže in se razdele v kile popka, boka in lakotnic, mednožja in mošnje. Razun tega se kile razdele v prirojene in pridobljene in potem v proste in zapahnjene kile; proste kile so tiste, če zamore blato še skoz čeva, zapahnjene pa tiste, v katerih se blato zamaši, da ne more ne naprej, ne nazaj.

Znamenja. Kile se vedno naznanjajo z oteklino, ki je natanko omejena, okrogla, se vdaja, in koža, ki čez leži, ima navadno barvo, ni bolj vroča, tudi ni boleča. Ako se ta oteklina od kraja proti sredi stiska, se večkrat zamore vsa oteklina nazaj spraviti, in večkrat se zamore s prstmi luknjica otipati, skoz katero so čeva stopile. Razun tega je pa kila zdaj veča, zdaj manjša, zdaj bolj mehka, zdaj bolj trda, potem, če je živina zelo

napolnjena ali lačna, če mirno stoji ali leži, ali če se pri delu napenja.

Zmešati bi se pa zamogle kile z oteklinami, ako se v kakih krajih napravijo, kjer se kile nahajajo, in sicer z vnetljivimi oteklinami, kakor tudi s tistimi, v katerih je kaka tekočina: voda, meza i. t. d. nabrana. Treba je toraj natanko preiskati in znamenja pretehtati, da se kile z drugimi oteklinami ne zmešajo.

Pretek. Kile vedno veči postajajo: ko so pa že nekako velikost dosegle, se večkrat dalj čase ne spremene, vendar se same od sebe nikdar ne ozdravijo, lahko pa se shujšajo in ena najhujših prememb je ta, da se kile všipnejo in zapahnejo, kar je grozno nevarno in večidel živino umori.

Znamenja, iz katerih se všipnjena kila (eingeklemmter Bruch) spozna, so sledeče: kile se zelo napnejo, postanejo bolj trde, gorke in boleče. Ako se stiskajo, se ne dajo celo nič pomanjšati, ker se čeva ne morejo več nazaj spraviti. Živino začne hudo klati, kar s tem kaže, da postane nemirna, se večkrat proti kili ozre, se večkrat na blatu pripravlja, vender le tako dolgo po malem in z napenjanjem blato od nje gre, dokler je za kilo še kaj blata v čevih, potem se pa živina le vedno napenja in je trdovratno zaprta. Le malokdaj se taka všipnjena kila iz zadrege spraviti zamore, torej po vnetju nastopi naglo snet v všipnjenem delu, ki živino umori.

Uzroki. Že prirojeno nagnenje večkrat živino k tej bolezni podvrženo stori; največkrat pa unanjo poškodovanje s tem, da se živina udari, suni, ali da na trdo reč pade, se pri vožnji, porodu, koliki i. t. d. napenja, to bolezen napravi.

Pri *ozdravljanju* se včasih prizadevamo le to doseči, da se kila tako ne shujša, da bi živina v nevarnost

prišla, včasih pa jo popolnoma ozdraviti. Prvo je posebno v tistih primerljejih svetovati, če kila že dalj časa trpi, ne nadleguje posebno živine in tako dalj časa ostane, ne da bi se spremenila. Kilo pa popolnoma ozdraviti, se le takrat svetuje, če je za živino nevarna.

Da se kila ne pohujša, se je treba varovati, da se živini ne daje klaja, ki bi utegnila živino zelo zamašiti ali napenjati, in nikdar ne naenkrat preveč, — da se prehudo za delo ne rabi, da se varuje, da se živina na kilo ne udari, ne suni ali kako drugače ne poškoduje. Tako varovana zna živina s kilo vred visoko starost doseči.

Ako se pa hoče kila popolnoma ozdraviti, se morejo čeva lepo nazaj spraviti, v naravni legi obdržati in skrbeti se mora, da zopet ven ne stopijo in da se počeni del, skoz katerega so vhajale, zopet zaraste, da tako ne morejo več ven stopati. Ceva se morajo z rokami nazaj spravljati, da se obsežejo in od vseh strani proti luknji rahlo pritiskajo, in skoz njo s prstmi spravijo. Ko se je to zgodilo, se z obvezanimi notri obdrže; za obvezo se večidel rabi širok pas, ki je navznotraj, kjer na kili leži, položen, da nad kilo tiši. Da se poč zaraste, se to včasih sami natori prepusti, če še kila ni stara, se tudi to večkrat zgodi, če se zamore obvarovati, da poča nobena reč ne zatlači. Ako je pa poč že star, se prav nerad, včasih nikakor ne zaraste.

Večkrat se vender s tem opravilom ne doseže veliko, ker se čeva ne morejo z golo roko nazaj spraviti; ali če so se tudi nazaj spravile, zopet ven stopijo, ali se pa poč ne zaraste. Pri takih okoljšinah bi se znala le s težavno in nevarno operacijo nazaj spraviti, klavno živino pa je bolj varno zaklati in za meso porabiti, kakor to nevarno operacijo poskusiti, le pri konjih bi se znalo to zgoditi.

Kako pa naj se operacije pri kilah izvršé, poglej v poznejem poduku, ki popisuje operacije kil.

IV. Bolezni scavil.

1. Vnetje ledic in scavnega mehurja, (Nieren- und Harnblasenentzündung).

Ste bolezni, ki se ne prikažete ravno velikokrat, največkrat pa pri goveji živini, zamore vsaka zase obstati, ali se pa združite.

Znamenja. Naznanite se z vročnico, živina se z zadnjimi nogami široko vstopi, hodi težko, včasih celo ne more, kakor da bi bila v križu polomljena, ako se živina prepeljuje, občuti posebno, ko se obrne, v ledju, kakor tudi če se po hrbtu drgne ali stiska, bolečine; scavnica gre večkrat od živine po malem z napenjanjem in bolečinami, je večkrat zelo rudeča in celo krvava. Ako ste same ledici vnete, se najde mehur prazen in skrčen, ne prevroč in ne občutljiv; če je pa tudi mehur vnet, je zelo vroč, boleč, večkrat poln in raztegnjen. Zila, ki je iz začetka polna, postane kmalo bolj majhina in trda; živina neha jesti; namesto scavnice gre samo nekoliko rudečkastega žlema od nje; pridružijo se bolečine, enake tistim, kadar živino kolje; pot nastopi ali le deloma ali po vsem životu, živina oslabi in že v 2—3 dneh pogine. Ako se bolezen na dobro obrne, se vnetje razdeli in znamenja se počasi pomanjšujejo. Malokdaj se v gnojenje razide.

Ta bolezen bi se znala zmešati s križnim mrtudom, razloči se pa od njega v tem, da se pri križnem mrtudu scavnica naravno izceja, ni bolečin in tudi vročnice ne.

Uzroki so: če se živina udari, sune na dele, pod katerem ledici ali scavni mehur leže, ravno tako tudi veliko trpljenje pri delu, ako se pretegne, ali če živina čez grabne skače, da se ledici ali mehur pretrese, ali če se zelo za pleme rabi. Tudi nekatera klaja posebno scavila draži, kakor večidel zlatic, mlečkov, (Anemonen), podlesk, perje jelše, hrasta, belega trnja, brstje smrekovo in borovčevo in tudi več rastlin, ki scanje pomnožijo, kakor; vlastovčno ali pasje zelje, (Schwalbenwurz), gladež, (Hauchechel), divji rožmarin. Pa tudi navadno plesnjevo seno, kaka mlakuža, posebno tista, v kateri se konoplje ali lan godi, kakor tudi vžitje španskih muh in nekatere druge zdravila, kakor: naprstek, trpentinovo olje znajo bolezen pouzročiti. Poslednjič je tudi prehlajenje in nabrani kamni v ledicah ali scavnem mehurju uzrok bolezni.

Ozdravljanje. Najpred je treba uzrok, ki je bolezen pouzročil, odvrniti, in tudi drugo ozdravljanje se ravna vedno po uzroku, ki je bolezen pouzročil. Ako je bila živina udarjena, sunjena ali sicer poškodovana, so koristni mrzli ovitki, ki se na ledje pokladajo, z njimi se združijo brizglje z oljem ali milom, in notri se dajejo žlemnate in driskne zdravila, da se tako čeva spraznejo, da blato v njih ne tiši na vnete dele. Rabi se navadno kuhovina ajbiševih korenin ali lanenega semena ali laneno olje, v katerem se grenke ali dvojne soli razstopi. Potem se daje močnate pijače, v kateri se posebno koristen solitar raztopi. Ako velika vročnica hudo vnetje naznanja, se zamore začetkom tudi pušati in ostre mazila pod trebuh vdrgniti; tem zdravilom se pa ne sme v ti bolezni nikoli trpentinovega olja in španskih muh pridejati, ker trpentinovo olje in španske muhe preveč zdražijo in celo vnamejo scavila. Za vdrganje je naj-

bolje salmijakovca 35 gram. (2 lota) s 10 dekg. (6 loti) lanenega olja zmešanega.

Ako so povžite ostre reči uzrok vnetja, se bolezen ravno tako ozdravlja, kakor smo ravno omenili, le notri se posebno oljnate in žlemnate zdravila dajejo in tudi za brizglje rabijo. Ako so španske muhe uzrok te bolezni, je najbolji kafre lanenemu olju pridejati. Ako je pa prehlajenje uzrok, se mora posebno za to skrbeti, da se živina dobro spotí, toraj se opuste mrzli ovitki, namesto njih se pa živina po vsem životu dobro zdrgne in dobro odene in v gorek hlev postavi.

Ako so pa nabrani kamnji uzrok vnetja, kar se zamore le takrat spoznati, če scavnica gre z bolečino po kapljicah ali v majhnem curku od živine, in če z njo pesek ali mali kamenčki prihajajo, je koristno tudi zoper to vnetje pušanje, odvodilne maziła, žlemnate in oljnate zdravila za notri dajati, in brizglje, ali dokler se kamniči ne iztrebijo, vse to le toliko pomaga, da nekoliko bolečine potolaži. Dokler ti kamniči niso veči kakor struga, skoz katero se imajo spraviti, se večkrat sami od sebe s scavnice izcede; če pa veči postanejo, zamorejo vedno dražiti in tišati in tako vnetje napraviti, ki se zamore tudi v snet spremeniti. Take kamniče iztrebiti bi se zamoglo na dvojni način, prvič: kamničke še v životu zdrobiti, da bi se zamogli potem v malih drobtinicah iztrebiti, — ali jih pa kemiško s tacimi rečmi raztopiti in razkrojiti. Pa le prav malokdaj se zamore kaj tacega storiti, kjer bi se kamni le takrat zamogli zdrobiti, če so v mehurju nabrani, gotovih zdravil pa, ki bi jih stopile, ni, akoravno se potašel, milo, kis, apnena voda 17·50 gramov (4 lote) apna na pol litra vode hvali, ki se po lotu notri daje in v scavni mehur brizglja. Od operacije pa, ki bi se zamogla po-

skusiti, če so kamni v mehurju ali scavni cevi, se bo pri nauku o operacijah govorilo.

Poslednjič moramo pri vnetju ledic in scavnega mehurja opomniti, da so vse reči zelo škodljive, ki hudo na scanje ženejo, katere mazači tolikrat rabijo, ko ne gre scavnica od živine, ne da bi pomislili, zakaj scavnica zastaja Kadar živino kolje in grize, nevedni ljudje večidel mislijo, da se ji je voda zaprla in da so od tod bolečine, — ali to ni res; poglavitna bolezen je tú le v čevih, iz katerih izvira tisto navadno postavljanje k scanju; kader boš klanje ali koljiko odpravil, bo zginilo tudi tišanje k scanju samo po sebi.

Ako vnetje ledic in scavnega mehurja večidel poneha, in če so se nasledki vnetja napravili, da se iz razmečenih žlemnatih kož preveč žlema izceja, ali da se začnete ledici ali scavni mehur gnojiti, so skrčljive zdravila koristne, posebno hrastove skorje, divji kostan, surov galun, železni vitrijol, jekleno žveplo in za piti z razbeljenim železom ugašena voda.

Sicer je pri boleznih ledic in scavnega mehurja sila potrebno, da se živini kolikor je moč mir da, in malo jesti, piti pa, kolikor poželí, potreben je tudi gorek hlev.

Pri *homeopatičnem zdravljenji* daje se najpred vsake 2 uri Akonita, potem 5—6krat Natrum in kot glavno zdravilo po 5—6krat na dan Cantharida. Tudi Cannabis in Hyroseyamus se priporočata.

2. Krvomok (Blutharnen).

Je bolezen, ki večkrat le posamezno živino, konje ali goved, večkrat pa tudi cele čede napada. Več vrst krvomokov je po raznosti uzrokov. Večkrat se napravi krvomok pri hudem krvnem navalu, pri velikem vnetju scavil, če krvne žile počijo, se zelo zmehčé, če se ledici

ali mehur, ali drugi scavilni deli gnojé. Da se pa zvé, v čim krvomok obstoji, se mora natanko presoditi, ali se je bolezen še le začela, ali že dolgo časa trpi, ali se vnetljive znamenja prikazujejo ali ne, ali je z vročnico združena ali ne, ali se s scavnico tudi bolestni naredki izcejajo, in kakošni, ali se uzrok, ki je bolezen povzročil, zamore zapaziti.

Po teh raznostih se vidi, da se krvomok z raznimi znamenji prikaže, razno preteče in da se mora razno ozdravljati.

Najnavadniši so sledeče vrste krvomoka:

1. Krvomok z vnetjem scavíl,
2. Krvomok po ranenju scavíl,
3. Krvomok po omehčenju in oslabljenju scavíl,
4. Črmast krvomok ali krvomok z vrančnem prisadom.

1. Vnetljivi krvomok ali krvomok z vnetjem (Entzündliches Blutharnen).

Obstoji v krvnem navalu k ledícama ali pa v vnetju ledic, scavnega mehurja ali druzega scavilnega dela.

Znamenja so po tem, ali je bolezen v ledicah ali v scavnem mehurju ali v scalu, nekoliko različne. Vedno se sicer krvava scavnica izceja in je z bolečinami združena.

Ako je sedež bolezni v ledicah, je kri, ki jo živina šči, s scavnico popolnoma zmešana, tako, da je vsa scavnica čisto krvi podobna. Razun tega je živina v zadnjim koncu vsa zvezana, kakor pobita; če jo po ledju pritisneš, občuti velike bolečine; dlaka se po vsem životu, posebno v ledju šetiní: blato se bolj počasi in neredno izpravlja, živina neha jesti, krava zgubi mleko.

Ako je pa scavni mehur vnet, se vidi razločno, da je kri le bolj scavnici primešana, in ne ž njo tako zedinjena, kakor pri vnetju ledíc. Ta razloček je važen, pa lahko razumljiv, ako se pomisli, da ledici scavnico delajo, mehur jo pa le nabira, kar jo k njemu priteče. Ako so tedaj ledici vnete, že delajo krvavo scavnico; ako je pa mehur vnet, pride navadna scavnica v mehur, v mehurju se ji še le kri primeša včasih v kosčikih; ravno taka je tudi scalom (Harnröhre). Znamenja vnetja se zamoreje čutiti, če se s pooljeno roko v ritnik seže, skozi katerega se čuti mehur vroč, boleč, večidel s scavnico napet, akoravno se ona le po kapljicah izceja.

Pretek in izid. Vnetje, vročnica in iz nju izvirajoč krvomok zamore tako narasti, da živina v malo dneh pogine, ali se pa žlemne kože tako omehčé, da se iz vnetljivega krvomoka mehkužen krvomok napravi, ki več tednov trpi in včasih tudi živino umori.

Uzroki so največkrat v klaji, posebno če je živina na slabih pašnikih primorana brstje hovja ali pa grmovje obirati; ali zlatice, ali druge ojstre zelišča jesti, ali če na paši ojstre črve požira, kakor kebre, kresnice, španske muhe itd., ki scavila hudo dražijo, tako vnetje in krvomok napravijo.

Ozdravljanje. Žlemnate in oljnate zdravila s solmi, (z grenko solijo in solitarjem), katerim se, če so bolečine hude, nekoliko zobnikovega perja pridene, so posebno koristne. Tudi navadno domače zdravilo, 3—5 Kilogr. (8—12 liber) kislega mleka na dan, kateremu se solitarja pridene, je zelo koristno. Ako se pa ve, da je bolezen zavoljo vžitja strupenih črvov nastala, je naj bolji kafra v žlemnatih in oljnatih zdravilih. Razun tega se ravna pri krvomoku, kakor pri vnetju ledic in scavnega mehurja.

Pri *homeopatičnem zdravljenju* priporoča se najpred nekolikrat Aconit, potem pa Hyoscymus, pa tudi Ipacacuancha.

2. Krvomok po ranenju scavil (Blutharnen nach mechanischen Verletzungen).

Pri tem se vedno od zunaj boleča oteklina, včasih tudi vidna rana zapazi, ako je bila živina udarjena, sunjena, vbodena ali sicer silovito poškodovana.

Preteče bolezen ravno tako, kakor pri vnetljivem krvomoku in ozdravlja se tudi sicer ravno tako, le da se na ranjene dele pridno pokladajo mrzli ovitki.

Pri *homeopatičnem zdravljenju* priporoča se poleg Aconita tudi Arnica.

3. Krvomok po omehčenju scavilnih delov.

Se večkrat prvotno napravi pri zelo shujšani, mehkužni živini. Večidel sledí po vnetljivem krvomoku, če dalj časa trpí. Scavnici je večkrat kri v majhinih strjenih kosčikih primešana. Pri preiskovanju se večidel ne najde ne vročine, ne bolečine, ne drugih znamenj vnetja, in zdi se, da je živina sicer popolnoma zdrava, samo oslabljena in mehkužna je vsa; kri je bolj vodena in se rada razkroji.

Ozdravlja se ta krvomok s skrčljivimi kuhovinami iz hrastovih ali vrbovih skorij, ali s kuhovinami ježic, šišk ali divjega kostanja, v katerih se rado nekoliko surovega galuna raztopi; pri zelo oslabljeni živini se tudi nekoliko kafre pridene. Za pijačo naj se daje voda, v kateri je bilo razbeljeno železo vgašeno. Tudi brizglje dišečih in skrčljivih kuhovin se priporočajo in vdrgne se v ledje kafernega cveta in trpentinovega olja. Piča mora biti lahkoprebavljiva in redivna, in nič se ne sme

živini pokladati, kar scavila draži. Posebno varovati se je, živino na močvirnate pašnike, ali v grmovje, kjer je mnogo žižkov, na pašo goniti.

4. Črmast krvomok (milzbrandartiges Blutharnen).

Ta bolezen napade živino, kakor vsaka vrsta kužnega črma, zelo zelo naglo brez predznamenj. Nanagloma začne živina velike črne krvi scati, se trese, posebno na zadnjem koncu, gobec postane bolj vroč, večkrat se zapazijo v gobcu črnkaste lise in že predenj dva dneva mineta, se bolezen na dobro obrne ali pa živina pogine; poslednje se večkrat pripeti.

Ker ta bolezen ni druzega, kakor kužni črm in je tudi nje bistvo spridene krvi, le da se tu kri posebno na scavila vrže: vse tisto, kar se je govorilo o uzrokih in ozdravljanju kužnega črma, tudi tukaj velja. Le da se morajo vse tiste zdravila opustiti, ki scavila dražijo, naj bodo notranje ali le zunanje. (Poglej vrančni prisad.)

3. Oparnost (Harnverhaltung).

Ako le malo ali celo nič scavnice od živine ne gre in pri tem živina bolečine naznanuje in se tudi večidel vročnica pridruži, imenujemo to bolezen oparnost.

Prikaže se največkrat pri goveji živini in sicer le pri volih in bikih.

Znamenja. Živina se vede iz začetka, kakor pri klanju, ki naznanuje bolečine v trebuhu. Pripravlja se večkrat k scanju, ne da bi kaj scavnice od nje šlo ali k večim le po kapljicah ali v prav tankem curku. Splošno kritje, kjer se scavnica izceja, je oteklo, gorko, luknjica skoraj popolnoma zamašena in pod kožo mnogo scavnice nabrane, ki se ne more izcejati, dalj časa zastane in se razkroji, zelo smrdi, in če bolezen dalj časa

trpi, se začne v votlini gnojiti, tako ta se celi kosi kože zgnoje ali snetjavi odpadejo, in celo želod možkega uda postane vgnjidast ali snetjav.

Ako bolezen dalj trpi, se tudi vročnica pridruži in tudi druge v medenčni in trebušni votlini ležeče scavila se vnamejo. Včasih poči scavni mehur, če ga scavnica preveč napne, in scavnica se v trebušno votlino razlije, kar kmalo živino umori.

Uzrok, te bolezni je večidel v koži, kjer se scavnica izceja; ker je luknjica stisnjena, se ne more scavnica izcejati. Ta luknjica je ali že od natore brez bolestnih prememb skupej stisnjena, ali pa po krču ali vnetju. Pa tudi v scavni cevi ali v scavnem mehurju in tudi v drugih delih scavil zamore uzrok biti, da se scavnica ne more izcejati, in sicer če se kamni naberejo, na žlemni koži izrastki napravijo, ali če se ti deli vnamejo in oteklina toke zapre. Te zaprtja scavnice se pa ne imenujejo oparnost, ampak že pri vnetju ledic in scavnega mehurja smo o njih govorili, nekoliko bomo tudi še pri kamnih v scavnem mehurja in cevi o njih omenili.

Pri *ozdravljanju* se mora ovira odvrniti, ki scavnico zadržuje. Ako je luknjica v koži premajhna, se mora razširiti in pod kožo nabrana scavnica se mora sprazniti, in deli potem vedno čistiti. Dokler je koža le vneta, se z žlemnatimi vodami izpira. Ako se pa v votlini pod kožo že gnoji, se z dišečimi, nekoliko skrčljivimi vodami izpira. Je pa koža že tako ognojena, da so celi deli vgnjidasti in odpadli, se mora po pravilih, katere bomo pri vgnjidah naznanili, ozdravljati.

Mnogokrat se pa pri oparnosti pod kožo, kjer se scavnica izceja, sčasoma veliko gošave nabere, začetkom se na bolezen dosti ne ozira; še le ko se scavnica že

z veliko težavo izceja in se je že velika oteklina napravila, se bolezen zapazi. Pred drugim je potreba, to gošavo iztrebiti. V ta namen se mora s pooljenim prstom skoz ljuknico v žiljak seči in previdno v njem nabrano gošavo iztrebiti, kar je večkrat težavno in mnogokrat se mora po koži od zadej navspredej drgniti, da se gošava, ki se trdo drži, odtrga in navspredej proti ljukni potisne. Večkrat je pa ljuknica tako ozka, da ni moč prsta skoz vtakniti. V takih primerljejih je treba vedno debeleji osvalke iz prediva ali drozala iz gutaperhe v ljuknico vtikati, da se tako sčasoma razširi. Ako se tudi tako nič ne opravi, je treba ljuknico z nožem razširiti. Vreže se ljuknica navzadej.

Ko se je tedaj nabrana gošava popolnoma iztrebila, se vsi deli dobro sperejo in v votlino se brizglja žajfnica ali žajbeljnova ali druga voda dišečih zeliš, in namaže se potem z laškim oljem, kateremu se zamore še uekoliko svinčenega kisa pridejati. Čistiti se mora tako vsak dan enkrat ali dvakrat, dokler se kaj nabira.

Homeopatično se tudi pri tej bolezni priporoča najpred Aconit, potem Cantharides, ako to v 3 urah ne pomaga: Hyosyamus, tudi Arnica, Lycopodum in Canabris.

4. Zapiranje scavnice (Harnverhaltung).

Ako se scavnica neredno, težko in premalo ali celo nič ne izceja, čeravno se v scavilih nabira, imenujemo to bolezen zaperjanje scavnice, ali kakor sicer pravijo: živini se voda zapera.

Razločijo se tri stopnje te bolezni:

1. Ako se scavnica obilo, pa s težavo in bolečinami izceja.

2. Ako scavnica po kapljicah tudi s težavo in bolečinami od živine gre, in jo vedno na vodo žene;

3. Ako celo nič scavnice od živine ne gre.

Znamenja so pri tej bolezni različne po raznosti uzrokov, ki so bolezen pouzročili. Navadno so uzroki te bolezni sledeči:

a) Vnetje ledic, scavnih vodilnic, scavnega mehurja ali scala. — Pri hudem vnetju obeh ledic, ki ste samo za to vstvarjene, da scavnico napravljete, se scavnica ne more napravljati, toraj je scavni mehur prazen in scavnica se, ker je nič ni, tudi izcejati ne more. Pri vnetju drugih ravno imenovanih scavilnih delov se pa scavnica v zdravih ledicah napravlja in tudi v scavnim mehurju nabira, pa zavoljo vnetljive zatekline se ne more izcejati. Znamenja in ozdravljanje teh bolezen smo že pri njih popisovanju navedli, (poglej tjè), tedaj tu-le omenimo, da se mora vsakikrat natanko po uzroku slediti, da ne bomo napačnih zdravil rabili v napačni misli, da so vselej tiste zdravila dobre, katera scavila šegetajo in jih dražijo k scanju. To je napačno. Bolj ko boš v vnetju oljnate in žlemnate reči, in tolaživne soli dajal, boljši jo boš opravil.

b) Drugi uzrok so večkrat trdine, izrastki, gobe, ali druge zatekline v ožini scavnega mehurja ali v scalu, ki scavnico zadržujejo. Take vrste zaprtje scavnice se pri živini k sreči malokdaj primeri, kar se pa tudi le takrat zamore ozdraviti, če je napotek le bolj proti koncu scala, da se zamore do njega, ga odpraviti.

c) tudi kamni, ki se v scavilih naberejo, včasih scavnico zadržujejo. Več o tem pri kamnih.

d) Tudi ko živino kolje, večidel malo ali celo nič scavnice od nje ne gre, in, kakor smo že pri koljiki

omenili, večidel ljudje napačno menijo, da živino zato kolje, ker ne more scati. Da je pa tako mnenje krivo, smo pri koljiki razjasnili.

e) Ako se z živino neprenehoma dela, da se ji ne pusti časa, se vscati, se scavnice v mehurju veliko nabere, da mehur kerč stisne, ali se tako raztegne, da moč zgubi, se skupaj stisniti, in kakor omrtuden postane. Če se še vedno bolj razteguje, zamore celo póčiti. Pri teh primerlejih postane živina nemirna, kakor da bi jo klalo, in le pri tem se iz zastale scavnice klanje napravi. To spoznati je toliko ložje, kolikor natančnejše se uzrok bolezni spozna. In če se mehur skoz ritnik preiskuje, ošlatamo pod ritnikom raztegnen in polen mehur, ki zadržanje scavnice natanko naznani. V takim primerleju se mora berž s pooljeno roko v ritnik seči in z dlanom se naj bolj napeti kraj mehurja pritiska, in tako začne večidel scavnica od živine kapljati. Pritiska se tako dolgo, pa polagoma, dokler se kaj izteka. Razun tega ravnanja so tudi brizglje iz soli, mjila ali tobaka dobre. — Če je pa krč mehur zaprl, je posebno koristno živini kuhanih dišečih rož, s kropom poparjenega ječmena ali snenega drobu pod trebuh postaviti, da se podnjo vodena in dišeča soparica kadi. Za notridajanje so koristne omotnice, ki krč tolažijo: zobnik, mak, tobak itd. Ako je pa mehur omrtuden, se naravno imenovan način scavnica skoz ritnik sprazne; ko se je mehur spraznil, večidel tudi spet k moči pride; le malokdaj mehur omrtuden ostane. Ako se vender to zgodi, so koristne krepčavne, skrčljive zdravila, kakor: baldrijan, arnika, kafra, hrastove skorje, jekleno žvepljo in druge zdravila iz železa; za pijačo je dobra z razbeljenim železom vgašena voda in tečna klaja. Ako je pa mehur po-

polnoma omrtuden, se tem zdravilom pridene še bolj dražljivih zdravil, kakor terpentinovega olja, tinkture španjskih muh in pod trebuh se ojstro mazilo vdrgne. Ako se je pa bati, da bi mehur ne počil, se naj popred poskusi skoz scalo vpogljivo šibico ali cev (Catheder) v mehur vpeljati, kar se pri živini ženskega spola večidel lahko, pri živini možkega spola pa le malokdaj zamore s pridom storiti, In če ni mogoče šibice ali cevi v mehur vpeljati, bi se moral mehur vbosti. To se zgodi s skrivljenim troakarjem, ki se skoz ritnik v zelo napeti mehur vbode, potem nož vun potegne, da skoz nožnice scavnica izteče. Bolj natanko bomo to ravnanje pri operacijah popisali.

f) Včasih, pa le malokdaj zamore zelo gosta scavnica uzrok zaprtja biti, če je z vlečljivim žlemam ali s strjeno krvijo zmešana. V tem primerleju je najbolji živini veliko piti dajati, da se scavnica bolj stanjša. Pri tem se mora pa vselej dobro prevdariti uzrok bolezni, da se potem prav ozdravljati začne.

Homeopatija rabi pri tej bolezni najpred enkrat Aconit, potem večkrat Cantharides in to kmalo ne pomaga še: Hyosyamus.

Poščivanje (Harnruhr, Lauterstall).

Je dolgotrpeča bolezen brez vročnice, ki se naznani s tem, da živina sila veliko vodene scavnice sči in skoraj neprenehoma scavnica od nje kaplja. Napravi se pri konju, goveji živini in ovcah.

Znamenja. Scavnica, katere se mnogo izceja, tako, da je pod živino vedno vse mokro, je vodena, se včasih z bolečinami izceja, večidel pa le od nje teče, da živina komaj zato ve. Razun tega postane živina trudna hodi zvezano ali omahuje, v ledju večidel bolečine ob-

čuti, žeja je večidel pomnožena, in akoravno živina zelo pije, vendar še veliko več scavnice od nje gre, kakor bi se imelo v primeri popite vode zgoditi. Pri tem živina hujša in proti koncu bolezni občuti bolečine, kar z nepokojem naznanja.

S pomnoženim scanjem se pa ne sme zmešati bolezen, pri kateri ponevedoma in pogosto scavnica od živine odhaja, ki navadno v tem obstoji, da je scavni mehur omehčan ali vmrtuden, in da se tako scavnica kakor v mehur prihaja, iz njega izceja, vender se v primeri ne izceja preveč scavnice in tudi ni bolestno spremenjena.

Bolezen večidel dolgo trpi, tedne in tudi mesce in začetkom se zamore živina še vedno za delo rabiti, dokler tako ne shujša, da jetična pogine. Popolnoma ozdraviti se zamore bolezen le iz začetka in če ni zelo huda, sicer pa je le malo upanja to bolezen ozdraviti. Ako se na tej bolezni poginjena živina razteleseva, se najdejo ledice blede in omehčane, kože scavnega mehurja in scavnih vodilnic so ali odebljene ali pa preveč raztegnjene in stanjšane, in zraven tega se nahajajo znamenja, ki se pri vsaki dolgotrpeči bolezni najdejo, pri kateri živina vedno bolj hujša in hira.

Uzroki. Največkrat se dolži za uzrok te bolezni zatuhli oves, ali drugo nezrelo ali sprideno zrnje. Ravno tako tudi sparjeno glinasto ali gnjilo seno, posebno z močvirnatih travnikov, na katerih rastejo: Kimovnice (Pulsatila), vlastovčno zeljiše (Vincetoxicum vulgare); potem slaba, stoječa in spridena voda ali mlaka. Tudi prehlajenje se obdolžuje, pri katerim se kožni pot zatare, tudi kriva raba zdravil, ki na scanje ženejo, da scavni deli oslabe in omehče, zamore to bolezen pouzročiti. Pripomore pa tudi mokro in mrzlo

vreme k tej bolezni. Večkrat se vender ne more natanko uzrok bolezni spoznati, in gotovo je, da ima nekatera živina posebno nagnenje k tej bolezni, katero ji je včasih že prirojeno. Večkrat se ta bolezen po kužje prikaže, kar izvira od tod, da ravno tisti uzrok več živine naenkrat zadene, ker nalezljiva ta bolezen nikdar ni.

Ozdravljenje. Najprvo je uzrok, ki je bolezen pouzročil, odpraviti, treba je posebno zato skrbeti, da se pijača in klaja, ki bi zamogla škodovati, premeni. Prememba klaje in pijače, primerna raba in dober hlev je že večkrat dovolj bolezen brez drugih zdravil ozdraviti. Ker pa zamore tudi prehlajenje uzrok te bolezni biti, se mora za to skerbeti, da se živina zopet začne potiti. V ta namen se živina dobro z mrzlo vodo ali kisam poškropi in potem dobro zdrgne; zdravila, ki na scanje ženo, kakor terpentinovo olje in španske muhe se pa ne smejo nikdar za drganje rabiti. Notranje zdravila se moraje po natori bolezni ravnati. Dokler so deli še zdraženi, se dajejo soli z žlemnatimi zdravili posebno solitarja, lanenega semena ali ajbiša; če so pa deli zmehčani, se da skrčljivih in krepčalnih zdravil, kakor: hrastove skorje v kuhovini s kafro, surovega galuna. železnega vitriola in svinčenega sladkorja z zobnikovim izlečkom.

Homeopatje dajejo Lycopodnim zaporedno z Mercurius vivus, katera hvalijo za prav zanesljiva.

Mrtud scavnega mehurja (Lähmung der Harnblase).

Pod tem se razume tista bolezen, pri kateri scavni mehur zgubi občutljivost in zmožnost se raztegovati in skrčevati.

Naznanuje se ta bolezen s tem, da se scavnica, ko v scavni mehur pride, sproti po kaplicah izceja, ker zaperavna mišica mehurja več ne zapera.

Ker smo v tem mrtudu že govorili in deloma tudi že uzroke in ozdravljanje navedli, le to še opomnimo, da mrtud scavni mehur nar večkrat zavolj tega zadene ker je bil preveč in predolgo časa napet, kar se nar večkrat pripeti, če se živini časa ne pusti, nabrano scavnico izcediti. Nasledek tega je, da mehur ali poči, ali pa tako oslabi, da občutljivost in zmožnost, se raztegovati in skrčevati, zgubi.

Ozdravlja se ta bolezen z krepčalnimi in skrčljivimi, tudi z dražljivimi zdravili, ki se skoz scavno cev v scavni mehur brizgljajo; n. pr. v kuhovini hrastovih ali drugih skrčljivih skorij se železnega, bakrenega ali cinkovega vitriola ali surovega galuna raztopi: ali se kuhovini baldrijane, angelike ali arnike, terpentinovega olja, kafrovca, milovcv pridene; tudi svinčeni kis, svinčeni sladkor se rabita. Pri tem se mora vedno zato skrbeti, da se čeva sproti spraznijo, in tudi klestire se v tamen vzamejo iz zdravil, ki ne praznejo le čev, ampak tudi dražijo, katerih dražljiva moč tudi do scavnega mehurja seže. Razun tega so koristne ostre mazila na križ, pod trebuh, ali na notranjo ravno stegno. Najboljše je ostro mazilo iz terpentinovega in lavorovega olja in iz štupe španjskih muh napravljena. Za notridajanje so posebno zdravila koristne, ki scavila dražijo, med katere se štejejo vse smolnate zdravila, terpentinovo olje, španske muhe itd. pa tudi vse dišeče žgane zdravila, kakor: arnika, angelika, baldrijan, kafrovec, milovec in tinkture.

Homeopatično se priporoča: Aconit, Arsenicum, Bryonija, Cocculus, Rhus toxic. in Sulphur.

7. Kamni v mehurju in v scalu (Harnsteine).

Iz scavnice se odločijo večkrat deli, ki so v njej raztopljeni in se vsedejo, ki napravijo trde kamničke ali pesknato štupo; to se zgodi ali v ledicah, ali v scavnim mehurju.

Taki kamni se sicer pri vsaki živini najdejo, naj večkrat pa pri govedi, in sicer pri volih in bikih.

Spoznati, da so taki kamni v omenjenih delih nabrani, je zelo težko. Da so v ledicah, ali prav za prav v začetku scavnih vodilnic nabrani, se nikdar ne zamore za gotovo trditi, dokler je živina še živa. Da so pa v mehurju nabrani, se navadno s sledičimi znamenji naznanja: Živina teško šči in bolečine občuti, scavnica je večidel bolj vlečljiva, tudi krvava, večkrat se popolnoma zapre, živino začne klati, in v scavnici se včasih tudi pesek najde. Iz teh znamenj pa vender še zagotovo ne moremo sklepati, da je živina zato boleznijo bolna, ker se tudi pri drugih prikažejo, in ker se tudi pri tej bolezni vselej ne zapazijo. Za gotovo se le takrat spozna, če se kamni čutijo. Da se pa čutijo, so svetovali preiskovanje z vpogljivo palčico (Catheder) iz zelenike (Buchsbaum) ali dratu spleteno, ki se skoz scalo v mehur potisne, in tako kamen čuti Ker je pa scalo, posebno moškega spola zelo dolgo in ima več krivin, se palčica zelo težko do mehurja potisne in lahko se je zmotiti. Toraj le preiskavanje scavnega mehurja skoz ritnik z roko v nekaterih primerlejih gotovost da. Preiskati se pa mora živina stojé in ležé, da se v razni legi scavnega mehurja kamen kolikor je mogoče za gotovo spozna.

Uzrok obstoji večidel v tem, da je v scavnici mnogo tacih delov raztopljenih, ki se radi iz nje odlo-

čijo in vsedejo in vedno veči postajajo, ker vedno iz scavnice enake dele nase vlečejo; zatoraj se največkrat pri takem kamnu v sredi zerno najde, krog in krog njega pa več leg druga na drugi, kakor so se sčasoma napravile.

Pri konjih obstoje večidel iz ogelnokislenega apna, so razne barve, podobe in velikosti. Podoba se ravna večidel po delu, kjer so nabrani. V scavnim mehurju so večidel okrogli, v scalu so podolgasti, v ledicah, ali prav za prav v začetju scavnih vodilnic voglasti.

Pri govedi obstoje tudi večidel iz ogelnokislenega apna, se svetijo kakor rudnina, so pa največkrat gladki, bobu podobni ali bradovičasti. Pri bikih in volih se največkrat v ožino scavnega mehurja zataknejo in tako scavnico zaperajo. Ako je kamen koj v začetku scala zataknjen, se ne čuti lahko, če se je pa že dalje po scalu pomaknil, se večkrat že v njem ošlata. Ako je kamen v scalu zataknjen, se scavnica na nagloma zapre, živina vedno bolj nemirna postaja in pri tem se scavnica v mehurju vedno bolj nabira, kar se skoz ritnik lahko ošlata.

Pri prešičih so ti kamni večidel belkasti in trivoglati.

Ozdravljanje. Pri tej bolezni se ozdravljanje po tem ravna, če je živina v taki nevarnosti, da je nagle pomoči potreba, ali če živino nadleguje. Nevarnost je takrat, ko kamen scalo popolnoma zapre, ker se tako dolgo nabira, da del, v katerem je nabran, poči in živina pogine. Pomagati se le takrat zamore, če je kamen že tako globoko po scalu pomaknjen, da se ošlata, ker se zamore po vodilih, kakor jih bomo pri uku operacij navedli, izrezati; v vsih drugih primerlejih pa ni pomoči. Večkrat pa ta bolezen živino dolgo časa na-

dleguje, ne da bi v naglo nevarnost prišla, je tudi še za delo, vendar vedno manj rabljiva.

V. Bolezni spolovíl.

1. Vnetje jajc in semenskih vervic (Hoden- und Samenstrangentzündung.)

Vnameta se malokdaj oba jajca ob enim, ampak večidel le eno. Spozna se ta bolezen zelo lahko, ker se znamenja vnetja na bolnim delu zelo lahko zapazijo. Bolni del oteče navadno zelo in prav naglo. Oteklina je zelo vroča, in akoravno je to vnetje hudo, se vender žilno bitje mnogokrat zelo ne pomnoži, če ni živina posebno občutljiva, in če niso bolečine posebno velike.

Nastane ta bolezen večidel po zunajnem poškodovanju, če se ti deli otisnejo, udarijo, ranijo itd. Tudi po prehlajenju se napravi. Drugi vzroki te bolezni, kakor zelo dražljive zdravila, ki imajo posebno moč do spolovil, ali če se pomnožene žlemnate izceje iz spolovil naglo zatarejo, so le redki.

Ozdravi se vnetje večidel kmalo, le trdine rade zastanejo, ker se meza v tkanino jajc razlije, ki se potem vtrdi. Ognoje se jajca po vnetju le malokdaj.

Ako je vnetje po udarcu, stisku itd. nastalo, so mrzli ovitki na bolne dele ali pogostoma zmijanje z mrzlo vodo, brizglje pa, da se čeva praznijo, koristne, — Ako pa ta bolezen po prehlajenju nastane, je dobro gorko omivanje z vodo lanenega semena, ovitki iz skuhane kaše, katerim se, če so bolečine zelo velike, pridene še nekoliko zobnikovega perja. Zraven tega se tudi vedno brizglje rabijo in notri se dajejo soli na olju ali na žlemnatih vodah. Kakor pa vnetje odje-

njuje, oteklina pa še ne splahne, se zamore razun gorkih ovitkov tudi še mazilo živega srebra, kateremu se nekoliko kafre pridene, v bolne dele odrgniti. Ako je vnetje že nehalo, in trdina jajc zastala, je posebno koristno jodovo mazilo, ki se na bolne dele vdrgne; pa le previdno je treba ž njim ravnati, ker se sicer jajca rade posuše. — Ako bi se jajca po vnetju gnojile, je treba skrbeti, da se, ko je oteklina godna in se je predrla, bolni del z žlemnatimi ali tudi z dišečimi vodami spira in brizglja, in tako gnoj vedno sproti izmiva. Velikrat se semenova štrena v jajcih vname, potem vtrdi, posebno po rezanju in tudi pijavke se napravijo, o čemer bomo pri razlaganju rezanja bolj natanko govorili.

Jajca, kakor tudi semenske vrvice se večkrat vdebelita in mesnata postaneta; kar se po počasnim majhnim, pa dolgo časa trpečim vnetju napravi. To sicer ni s posebnimi bolestnimi znamnji združeno, pa odpraviti se le malokdaj da in večidel celi čas življenja živini ostane.

Z vnetjem in vtrdino jajc bi se zamogla vodenica mošnje zmešati, ki v tem obstoji, da se v vodenčni koži jajc po njih vnetju ali omehčenju voda nabere, ki celo mošnjo tako napnè, da bi se zamoglo meniti, da so jajca tako debele, ali da je živina kilova. Ako se ta oteklina ošlata, se najde napeta, se vdaja, klompa, in če se oteklina proti trebuhu pritisne, se še le proti sredi trdo jajce čuti; če se živina na hrbet položi, se večkrat oteklina zgubi, ker se vsa tekočina skoz trebušno luknjo v trebušno votlino razlije.

Pri ozdravljanju vodenične mošnje je skrbeti: 1) da se nabrana voda odpravi in 2) da se

nova voda več ne nabira. Pri žrebcih se to doseže z rezanjem, pri konjih se pa mora mošnja ravno tako prerezati, kakor pri rezanju, in potem, ko se je nabrana voda izcedila, se pokvarjen mehur, v katerim je bila voda nabrana, čez in čez z ostrim nožem nabode ali se pa z kakim ostrim zdravilom namaže ali poštupa, da se vname in zaraste. Ako se pa hoče nabrana voda le spustiti, se z majhnim troakarjem, ki se rabi pri ovcah, ko jih napenja, mošnja vbode, da se skoz nožnice, ko se nož ven potegne, voda izcedi; pa le kmalo se potem zopet nova voda nabere in toraj je potreba to večkrat ponoviti.

Homeopatično se rabi poleg unajnega zdravljenja Aconit in potem Rhus toxicod., pri znamenjih oparnosti pa Camphor.

2. Vnetje mošnje in žilnjaka*) (Hodensack- und Schlauchentzündung).

To vnetje se natanko naznanja po znamenjih vnetja, ki se zamore videti in ošlatati. Večidel se napravi to vnetje, če se ti deli nekako stisnejo, drgnejo, udarijo ali ranijo. Ako poškodovanje ni posebno hudo in globoko, se lahko ozdravijo z mrzlimi ovitki, in če je mogoče, da se živina v mrzlo vodo tako globoko postavi, da je cela mošnja v vodi. Razun tega je koristno ob času, ko še ne morejo lahko mrzli ovitki rabiti, vneti del z ilovico, ki je v vodi ali kisu zmočena, namazati, ali v bolne dele mazilo živega srebra vdrgniti. Razen tega so koristne brizglje, ki čeva praznejo, in notri se dajejo soli. Le če bi se v mošnji začelo gnojiti, kar

*) Mošnja (Hodensack) je koža, v kteri so jajca, — žilnjak (Schlauch) pa koža, ki obdaja, žilo ali možki ud (das männliche Glied), Te dve koži se morate pa v zdravniškim obziru razločiti.

se vender le malokdaj zgodi, so koristni gorki ovitki z vodo lanenega semena ali pšena, in potem se z žlemnatimi, z dišečimi vodami gnojivi del zmiva.

Razločiti se pa mora od vnetja mošnje vodenična in meznata oteklina, pri prvi se voda, pri drugi pa meza v piskrično tkanino, pod kožo razlije in tako napravi mrzle, neboleče, mehkužne otekline, pri katerih je tudi celi život večidel bolj oslabljen in omehkužen. Napravijo se take otekline večkrat, če živina dolgo stoji, potem, ko je popred neprenehoma delala; večidel se pa napravijo pri mehkužni živini, ker se iz krvi, ki se rada razkroji, ali voda ali meza odloči in v dele razlije; ravno zavolj tega se pa tudi pri notranjih jetičnih boleznih proti koncu življenja take otekline rade napravijo. Pri ozdravljanju je tedaj treba skrbeti te otekline bolj oživiti. V ta namen je posebno koristno žgane in dišeče zdravila v te otekline vdrgati, in jih s smolnatimi in dišečimi zdravili kaditi.

Homeopatično zdravljenje kakor pri prejšni bolezni.

3. Vnetje moške žile (Entzündung der Ruthe oder des männlichen Gliedes).

Pri vnetju moške žile je ali scalo vneto, česar smo že pri scavilih omenili, ali je pa le žila sama vneta, kar se največkrat zgodi pri pesih.

Naznani se ta bolezen po tem, da žila zelo oteče, posebno po koncu, ki se želod imenuje. Žilnjak, to, je, koža okoli žile, oteče včasih tako, da živina celo ne more žile ven pomoliti; včasih pa moli želod ven in žilnjak je za njim in okrog tako trdo zadrgnjen, da se težko scavnica izceja in da tudi krvotek po žili zadržuje. Razun otekline se pa tudi vročina, rudečina in

bolečina tako natanko naznanijo, da se ta bolezen zelo lahko spozna.

Večidel to bolezen napravi poškodovanje žile, posebno takrat, ko živina po plemenu gre, pa tudi pri drugi priložnosti se zamore na njo udariti in suniti.

Ozdravlja se z mrzlimi ovitki, da se živina do trebuha v mrzlo vodo postavi, da se preganjeno platno, ki se v mrzli vodi namaka, na žilo rahlo navezuje. To je posebno takrat koristno, ko zelo otekla žila doli visi, ker se tako bolj pod trebuh priveže. Ako je oteklina hudo napeta, zelo vroča in s krvijo zelo napolnjena, je potreba otekline semtrtje z ojstrim tankim nožem malo povrhu narezljati, da nekoliko krvi odteče, kar večidel oteklino naglo pomanjša.

Tako se večidel vnetje odpravi in le malokdaj se po tem vnetju nasledki napravijo; le takrat, če se žila preveč zadrgne, da kri v nji zastaja, zamore snetnjava postati, kar se pa k sreči le malokdaj primeri. Ako se je kaj tacega bati, kar se s tem naznani, da zadrgnjen del vedno bolj višnjev in črnkast postaja in vedno bolj oteka, je treba kožo, ki žilo stiska, prerezati, zraven pa tudi z žlemnatimi vodami spirati in v posodi skuhanega ječmena ali skuhanega sena drobu in drugih reči, ki mečé, podnj postaviti, da se vanj kadi.

4. Mrtudna žila (Lähmung der Ruthe.)

Ker smo o mrtudu posameznih delov že govorili, sklicujemo se na ono, kar smo že tam omenili. Mrtud možke žile se potem naznanja, da pod trebuhom odpeta doli visi, da ni občutljiva. in da je živina ne more več k sebi potegniti. Ta bolezen se le pri žrebcih prikaže, ki so preveč po plemenu šli, in obstoji s tem, da so mesnati deli, ki žilo nazaj potegujejo, omrtudeni,

Krepčalne in oživlavne zdravila zamorejo kaj pomagati, kakor: spiranje s kuhovino hrastovih skorij, s poparino baldrijanovih korenin ali arniknih cvetic, kateri se pridene nekoliko kafrovca. Nekateri tudi o prav hudim mrtudu hvalijo z razbeljenim železom po žilnjaku potegniti, ali celo omrtudene žile se semtrtje z razbeljenim železam nekoliko dotakniti, in jo tako s prismodo oživiti.

Razun tega je pa potreba slabotni živini dobre redivne klaje dajati, in ji notri dajati vsak dan tri žlice močnega vina, ali 5—10 kaplic tinkture španskih muh na kruhu ali v popareni arniknih cvetic. Zraven tega se mora ud v mehko platno zaviti in pod trebuh privezati. — Večidel pa vse zdravljenje nič ne pomaga, in kdor hoče, da omrtudena žila ne maha semtrtje, kar je grdo videti, se mora odrezati po pravilih, katere bomo pri uku o operacijah povedali.

5. Vnetje maternice in nožnice (Tragsack- und Scheidenentzündung).

Ta bolezen najraji napade krave in večidel le po teletenji, toraj se bo o tej bolezni v tistem delu govorilo, ki se bodo pomoč pri porodih razlagale. Ravno zavoljo tega se bo tudi

6. Trut (Gebärmutterverfall)

pri porodoslovju popisal.

7. Vnetje jajčnikov (Entzündung der Eierstöcke).

Se le malokdaj pripeti, in se težko razloči od vnetja trebušne mrenice ali maternice, s katerim je večkrat združeno. Pa taka pomota ni za ozdravljanje v

nobeno škodo. Vedeti pa je treba, da po vnetju jajčnikov se pa zelo radi ti deli popolnoma zvržejo, oteko, se strdijo, votline se v njih napravijo, v katerih se voda nabira in vodenico jajčnikov napravi, ali dlaka, divje mesó, hrustanec ali celo košene reči v njih rasti začnó. Ako sta se jajčnika na obéh straneh zvrgla, postane živina jalova, in marsikake druge nadloge jo včasih napadejo.

Z zdravili se pri tako spremenjenih jajčnicah celo nič ne opravi. Tudi izrezanje tako zvrženih jajčnikov nič ne pomaga, in ta operacija je večidel tudi nevarna.

8. Vnetje vimena, navadno tudi „volčič“ ali „sajevic“ na vimenu (Entzündung des Euters).

To bolezen navadno imenujejo „volčič“ ali „sajevic“ na vimenu. Ker smo pa pomembo imen „volčič“ in „sajevic“ že razložili, nam ni več treba o napačnosti tega imena govoriti.

Ta bolezen zamore vsako vrsto domače živine napasti, vender pa se največkrat pri kravah zapazi, in velikokrat po teletenju. Naznani se po tem, da bolno vime zateče, da je vroče, rudeče, boleče, in da živina ob mleko pride, in da, kar se ga še izmolze, ni kakor navadno.

Vname se ali celo vime, ali le polovica, ali le tu in tam en kraj. Pri živini, ki še ni molzla, se to zelo malokdaj zgodi, ampak le večidel nekoliko pred ali po porodu, ali ko se mlado odstavi.

Ceravno so zgorej imenovane znamenja vnetja pri tej bolezni večkrat precej hude, se vender le malokdaj vročnica pridruži, večidel pa živina pri tem neha jesti in ima veliko žejo.

Bolezen se večidel prav naglo napravi, tako da v kratkem času popolnoma zdravo vime trdo, rudeče in boleče postane; zatoraj mnogokrat ljudje menijo, da je živino na vime kaj pičilo, ali da ji je kakošna babela „naredila“. Ravno tako pa tudi, če v malo dneh prisadna oteklina ne splahne, rade zastanejo ali vtrdine, ali se pa vime ognoji. Pri ovcah včasih tudi snet pritisne.

Ako vnetje z oteklino splahne, se znamenja vnetja pomanjšujejo in živina začne zopet redno molzti. Ako se vime vtrdi, sicer znamenja vnetja zginejo, vime pa včasih kot kamen trdo ostane in molža zastane. Ta vtrdina pa obstoji v tem, da se v posódice vimena meza razlije, ki se vtrdi. Od teh pravih trdin se mora razločiti tisto trdo vime, ki je le trdo po zastanem mleku. Po vsem tem se začne večkrat vime gnojiti; po trdinah pa tudi včasih rak pritisne.

Uzroki vnetja so zelo različni. Ali se vime vname, če je sunjeno bilo (včasih od nadležnega, silnega mladiča), ali udarjeno, vbodeno in enako silno poškodovano; — vname se tudi po prehlajenju, če živina v mrzlem hlevu stoji, kjer sapa skozi piše, ali ji dostojne stelje manjka, da na mrzlem leží; — vname se tudi, če živina v nečednih hlevih z vimenom v razjedljivi scavnici leži; — pred teletom ali kmalo po teletu se vname včasih po silnem navalu krví v vimenu; — tudi pregosto, premastno mleko zna vime vneti, zlasti če se krava nemarno molzè, da se vselej prav čisto ne zmolze, ker zadnje mleko je najbolj mastno, — ali če ima krava tisto razvado, da mleko zadržuje; tudi takrat, če se mlado nanagloma odstavi, se pri živini, ki ni za molžo, rado vime vname po zastanem mleku. Včasih tudi pri bolezni v gobcu in na parkljih pritisne prisad na vime. — Nespametno pa je tisti prazni vraži verjeti, da za-

more coprnica ali druga sovražna babela ali berač živini narediti, da mleka ne da.

Nevarna ta bolezen večidel ni, ker se veči del take bolne živine zopet kmalo ozdravi, ako ni prehudo vnetje čez celo vime, ali če se prava pomoč brž o začetku vnetja išče. Ako je pa vime trdo brez bolečin, se da ta trdina že težji odpraviti. Tudi gnojno vime se da večidel ozdraviti, vender na tistem mestu molža rada zaostane. Rak (kjer gnojnica hudo smrdi) je nevaren, ker čedalje bolj vime razjeda.

Pri *ozdravljanju* je prvo: uzrok zvedeti, ki je bo lezen pouzročil in ga po mogočnosti odpraviti; po raznem uzroku je tudi ozdravljanje nekoliko drugačno. Poglavitno pravilo pa je: da se vselej, naj bo uzrok kakošen koli, živina 3—4krat na dan rahlo tako dolgo molze, dokler kaj mleka izteka. Ako se molža zanemari, zastaja mleko in bolezen bo hujša.

Ako se je vime po udarcu, sunku, tisku itd. vnelo, kar se vender le malokdaj zgodí, so koristni mrzli ovitki, ali da se vedno z mrzlo vodo močena ilovca, kateri se nekoliko kuhinske soli ali jesiha pridene, na bolno vime namaže. Tako se ta bolezen vender le o začetku (ko je vime zelo vroče i. t. d.) ozdravlja. Ako pa to vnetje že dalj časa trpi, brez posebne velike vročine in bolečine, in so se že vtrdine začele napravljati, je posebno koristno mazilo iz 4·50 gram. (1 kvintelc) kafre na 9 gram. (pol lota) masti, ki zna biti ali salo, ali smetana, surovo maslo, loj itd. Tudi prav koristno je mazilo iz lanenega olja, kateremu se na 17—9 gram. (1 lot ali pol lota) smodnika pridene.

Pri drugih vnetjih vimena pa, ki ne izvirajo iz unanjega silnega poškodovanja, ampak iz prehlajenja, ali iz drugih notranjih uzrokov, katere smo gori po-

pisali, je mrzlota zelo škodljiva, ker po nji se mleko še bolj strduje in zastaja; takrat je potrebno spiranje z gorko ječmenovo vodo ali z vodo lanenega semena, spira se rahlo z gobo ali mehko cunjo, 4krat na dan, vselej po pol ure ali še dalje; po tem se mokro vime dobro obriše, da je suho in se ne prehladi, in brž potem se namaže vselej celo vime s frišnem lanenem ali laškem oljem ali s kakošno drugo čisto, ne žarkovo mastjo, da vime za tisti čas, ko se z gorko vodo ne spira, v gorkoti obdrži; to mazilo tudi mečí napeto trdo vime.

Posebno dobro je tudi, ako se večkrat na dan škaf z vrelo ječmenovo vodo pod vime postavi, da ta soparica v vime puhtí in ga mečí. Vselej potem se mora vime tudi z oljem ali mastjo namazati.

V posebno hudem vnetju živini kaj dobro dene, ako pas iz mehkega platna tako čez vime napravimo, da skozi narejene luknje zamorejo sèsci ven moleti, pas pa, ki se na hrbtu skup zveže, napeto in boleče vime rahlo podpira in gori drží.

Ako je najhuji prisad že odjenjal, se zamoremo 2. ali 3. dan namesto samega olja ali masti gori imenovano mazilo napraviti iz olja ali masti in smodnika.

Notranje zdravila ne pomagajo ravno veliko, vender tolaži vročino kuhinska sol, grenka sol, posebno pa solitar v vodi za pijačo. Živina večidel sama jesti jenja, kar je prav; zelena (frišna) klaja ji je takrat naj bolj koristna, če ji je moremo dati.

Ako se je že en del vimena vtrdil, je koristno mazilo živega srebra, kateremu se na 17·50 do 4·50 gramov (1 lot, 1 kvintelc) salmijakovca in kafre pridene, ali mazilo, ki se iz štirih delov laškega olja in iz enega dela salmijakovca in kafre napravi. Le če te vtrdine že

dalj časa trpe in če so znamenja vnetja že popolnoma minule, je koristno jodovo mazilo ali jodova tinktura.

Ako se pa v vimenu začne gnojiti, se pokladajo gorki ovitki iz lanenega semena, iz pšena itd. in maže se vime z oljem in mastjo tako dolgo, da se ognoji, potem se predere in vime se izpira z žlemnatimi, z dišečimi vodami po natori gnojenja; senen drob je tudi dober.

Snet se v vimenu le malokedaj napravi in da dalej ne seže, se trpentinovo olje v rano brizglja ali se spira z dišečimi kuhovinami, katerim se nekoliko klorovega apna pridene.

Je pa vime pri stari živini zavoljo tega zateklo, ker se je mlado odstavilo in ker se ne molze, je pri kobilah najbolje jim nekatere dni bolj pičlo klasti, soli dajati, da jih nekoliko na blato žene, in večkrat vime z mrzlo vodo zmiti. Le če je sila, se taka živina izmolze. Pri pesicah in mačkah je koristno izlečka smrdljivega korena 15—30 centigram. (2—4 grane), po dvakrat na dan, notri dajati.

Homeopatično daje se začetkom Aconit in Bryonia; ako je vime svitlorudeče: Belladonna, ako je zelo trdo: Conium in Hepar sulphuris, ako je oteklina od udarca: Arnica; ako od prehlajenja: Dulcamara in Bryonia.

9. Francozi ali sramna bolezen (Venerie, Syphilis).

Tudi pri naši domači živini, večidel pa je le pri žrebcih in kobilah, se najde včasih tista kužna in nalezljiva bolezen na spolovilih, ki se francozi imenuje, po nekoliko enaki človeški bolezni, katera je zavoljo tega to imé dobila, ker so Nemci in Lahi mislili, da

so Francozi to grdo bolezen med nje zatrosili, l. 1492. Enaka spolovilna živinska bolezen je po tem imenu človeške bolezni imé dobila in ga do današnjega dneva ohranila, čeravno človeška in živinska sramna bolezen si niste popolnoma enaki ne v pričetku, ne v znamenjih, ne v ozdravljanju. Imé je vender ostalo, in ker je obče znano, ga ne smemo prenarediti. To pa je tudi gotovo, da ti spolovilni bolezni gré veliko bolj po pravici imé „francozi" kakor tisti pohotni goveji bolezni, katero smo zgoraj popisali, in katero ljudje napačno „francoze" imenujejo.

Sedež francozov so o začetku bolezni spolovila, pri žebcih na žili, pri kobilah v sramnici in nožnici. Prvotno se začne ta bolezen večidel pri kobilah, od katerih jo žebci po plemenu nalezejo, in s tako nalezeno boleznijo zopet po plemenu kobile okuževajo.

Obstoji pa ta nalezljiva bolezen brez vročnice, v vgnjidah na imenovanih spolovilih. Le če bolezen dalj časa trpi, začnejo po posrkani gnojnice žleze sesalnice otekati, živina hirati in hujšati.

Naznani se pri kobili s tem, da se večkrat tako vede, kakor bi se gonila; pri tem sramnica nekoliko oteče, notranja koža nožnic je nekoliko bolj rudeča, in vlečljiv, belkast žlem, ki pozneje bolj gost in rumenkast ali celo rudečkast postane, se iz nožnice izceja, in ko se posuši, se okrog sramnice rumenkaste ali rujavkaste hraste napravijo. Nato se na žlemnih kožah majhni mehurčiki prikažejo, ki počijo, in male vgnjide (gnojne rane) napravijo, iz katerih se grda gnojnica izceja. Te vgnjide so pa popolnoma tistem podobne, kakor smo jih v nosnicah smrkovih konj popisali. Ako bolezen dalj časa trpi, se radi na vsem životu kožni spušaji napravijo, ki so garjem zelo podobni. V takem

stanju začne živina hudo pešati in posebno s zadnjem delom zelo omahuje. Večkrat križ, zadnje noge, ušesa ali gobčnice mrtud napade, in čez več mescev živina jetična pogine. Proti koncu te bolezni velikokrat živina smrkova in črvivna postane.

Pri žrebcih se s tem naznani, da zgube poprejšno iskrenost, in akoravno še radi jedo, vender naglo hujšajo, posebno pa v križu oslabé, iz z zadnjim koncam omagujejo; večkrat hodijo kruljevi; mošnja in žilnjak včasih zatečeta; iz scala jim teče, pa ne vselej, žlem ali gnojnica; na žili, pri špranji, ker scavnica ven teče, ali okoli po želodu in tudi po notranji koži žilnjaka se vidijo mehurčeki, ali pa iz počenih mehurčkov že popolnoma manjši ali veči vgnjide.

Bolezen večidel dolgo trpi, in dokler je le na samih spolovilih, se zamore večidel lahko ozdraviti, ako ni zanemarjena bila. Ako pa že dalj časa trpi in če se je že po žlezah sesalnicah in še dalje razširila, da so že križ in zadnje noge oslabele, takrat se pa veliko veliko težje ali celo ne ozdravi. Ako pa živina že zelo hira in če je mrtud že posamezne dele napadel, ni nobene pomoči več.

Razločiti se mora pa ta bolezen po popisanih znamenjih od druzih spolovilnih ne kužnih bolezen, pri katerih se tudi včasih bolj nedolžen žlem iz njih izceja brez imenovanih vgnjid. Tudi se napravijo včasih bradovice in drugi izrastki po spolovilih, ki niso ta kužna, gnjidava bolezen.

Razločiti se mora dalje od te bolezni tudi sušica hrbtnega muzga brez francosov, ki se večkrat napravi pri žrebcih, ker se preveč h kobilam spušajo, in se naznanja po velikem hujšanju in mrtudu ali vsaj oslabljenju zadnjega konca. Ker je uzrok te bolezni jasen,

se bolezen lahko odpravi, ako se žrebec varuje presilnega plemenenja in se mu dobro poklada. Ako se je pa ta bolezen že bolj vkoreninila, je večidel vse ozdravljanje zastonj, in živina dalj časa hira in ni za nobeno rabo več s svojim mrtvim križem.

Uzroki. Da se ta bolezen prvotno v spolovilih napravi in iz njih opravil izvira, se iz tega vidi, ker se pri rezanih konjih in žrebetih nikdar ne prikaže. Ker pa tudi kobile to bolezen dobé, ki še niso bile nikdar pri žrebcu, je to znamenje, da obilen in napačen žlem v spolovilih pri pojanju zamore to bolezen pouzročiti. Posebno pa iz tega izvira, če žrebec preveč skače in se mu žila ne snaži, ali če kobila tudi večkrat po plemenu gre in se ji nesnaga v nožnici preveč nabira. Nekatera kobila ima že sama po sebi bolj sprideno kri in spriden žlem. Večkrat pa nastaja ta bolezen tudi po tem, ako se po plemenu bolj vroče spolovila s polivanjem premrzle vode prehladé.

Največkrat se pa bolezen po nalezbi razširi pri plemenjenju, in tako zboli včasih več živine, druga od druge, da nastane v dotičnem kraju prava francoska kuga.

Ozdravljanje. Od začetka se že s tem vse opravi, da se živina dobro snaži in čedi in spolovila zmivajo. Za zmivanje se vzamejo začetkom navadno kuhovine dišečih in žlemnatih zelišč; če bolezen že več časa trpi, se kuha tudi hrastova skorja vmes, ali se pa v teh kuhovinah svinčen kis ali železen vitrijol raztopi, in to se večkrat brizglja v nožnico, ali se z njim žila izmiva. Notranjih zdravil o začetku bolezni ni ravno treba; dati se vender zna surovega antimona 9 gram. (pol lota) v poparini baldrijana, kateri se še nekoliko 4·50 gram. (pol ali 1 kvintelc) kafre pridene. Te zdravila so pa

pri višji stopnji bolezni potrebne, pri kateri najbolj svetujemo: 17·50 ali 35 gram. (1 ali 2 lota) trpentinovega olja z 9 gram. (pol lota) surovega antimona (z nekoliko moke v testo zmešano) dvakrat na dan tako mero.

Ako so se pa na koži spušaji prikazali, se spirajo z bakrenem ali cinkovem vitrijolam v vodi raztopljenem. Ako je že mrtud zadnji konec trupla napadel, se z ojstrim mazilom namaže in notri se daje arnikna štupa s trpentinovem oljem. Posebno pa je skrbeti, da se taki živini nikdar ne pripusti po plemenu iti, da druge ne okuži, in sama še bolj ne oslabi.

Homeopatična zdravila so: Pred vsem drugem Mercurius vivus; ko so se otekline zgubile: China in tudi Arsenicum in Thuja, pa tudi Corallium rubrum in Cinnabaris se priporočajo.

10. Pomanjkljiva pojatnost (Mangelnder Geschlechtstrieb).

Premlada in prestara živina se ne poja; pri uni se še ni zbudila pojatnost, pri teh pa je že prešla. Napačno je to tedaj le takrat, ako se ob času, ko bi se imela živina pojati, ne poja.

Uzrok je ali prevelika slabota živine, kar izvira ali iz tega, da živina lakoto trpi, da more prehudo delati, ali da je po prestanih boleznih preveč oslabela. Pa tudi zelo rejena živina se ne poja rada. Razun tega je pa tudi živina bolj mrzlega plemena že po natori manj k pojatvi nagnjena. Včasih znajo tudi napačno vstvarjeni spolovilski deli to napraviti.

Živino s silo k pojanju pripraviti, ne gré lahko. Preveč rejena živina naj se tako opravlja, da bo shujšala, in preveč zdelana in shujšana tako, da se bo zredila. Napačno vstvarjeni spolovilski deli (kakor za-

rašena maternica itd.) se zamorejo le malokaterikrat po operacijah popraviti. Ako se pa noben uzrok ne more dolžiti, se zdi, da je živina tako mrzle natore. V takem primerljeju se živina k taki živini postavi, ki se ravno poja, kravi se notri daje lanenega semena, konopelj, leče, perja sabine, štupe ali tinkture španskih muh (pol kvintelca štupe v kosčeku kruha zjutraj na tèš), ako se v dveh dneh ne poja, se štupe ali tinkture še enkrat da, ali mleka od krave, ki se ravno poja. Pri kuzlah hvalijo vpilke, posebno od bakra (ali kufra,) 0·35—0·71 (5 do 10 granov) na enkrat.

Homeopatično velja pri taki napaki Licopodium za potrjen specificum.

11. Napake mleka (Fehlerhafte Milchabsonderung).

Napake mleka obstojé sploh v tem, da ima živina ali preveč ali premalo mleka, ali da celo ne molze, ali da je mleko nekako sprideno ali spremenjeno.

a) Preobilna molža bi se le takrat zamogla bolestna imenovati, ko bi rast živine zadrževala ali hiranje napravila. Zoper to se le malokdej kdo pritoži in večidel se tudi pomaga, če se živina dobro opravlja.

b) Prepičla molža izvira (razun poslednjih tednov brejosti) iz prepičle in celo slabo redivne klaje, iz pokvarjenega želodca, potem iz vseh bolezen, pri katerih živina oslabi. Tudi po žalosti, strahu in močnem poželenju do kake reči živina včasih ob mleko pride. So pa tudi zdravila, katere molžo nekako pomanjšajo, kakor kafra, smrdljiv koren, petršilj itd., ali če se živina s žganjem po vimenu namaže ali s kostanjevem perjem pokadi itd. Večkrat se pa mleko redno v vimenu na-

pravlja, pa izmolsti se ne more zazvolj bolestnih prememb v vimenu.

Da pa živina, ki premalo molze, zopet k mleku pride, je potreba uzrok prepičle molže odvrniti. Ako se uzrok ne odvrne, in večkrat tudi, če se je ravno že uzrok odvrnil, se molža ne popravi, dokler krava ne teleti. Od zdravil, po katerih bi krava zelo molzla, ni kaj pričakovati, akoravno hvalijo kimelj, janež, koper, vodni kimelj in erman. Tudi žveplen cvet, rudeče žveplo s štupo encijanovih korenin in drugih grenkih zdravil le takrat pomaga, ko so želodec in prebavila pokvarjene. Ako krava zvrže, ima navadno malo ali celo nič mleka ne, vender se včasih zgodi, da ob času, ko bi imela teletiti, mleko dobi, če se ji kakor breji kravi streže.

c) Mleko se pa zamore tudi spriditi ali spremeniti, tako da ima napačno lastnost. Tu sem se šteje:

1. *Prevodeno mleko,* to je tako, ki ni lepo belo, ampak bolj plavkasto, in ima le malo smetane in sira v sebi, ampak večidel samo siratko.

To izvira večidel iz slabe piče, ki se živini daje, posebno zelenjave, če je zelo vodenčnata, in tudi iz pokvarjenega želodca. Tudi o mnogih boleznih se spači tako mleko. Odvrniti se zamore s tem, da se živini dobre tečne klaje in tudi nekoliko ovsa daje, da se ji, če slabo prebavlja, grenkih zdravil (ermana ali kalmža) s kuhinsko soljo daje, katerim je dobro tudi nekoliko jagod popra ali ingvera primešati.

2. *Premastno mleko,* ki ima več smetane in sira, kakor navadno, akoravno je tako mleko zelo dobro in ga radi imajo, zamore vender mladim sesalnim živinčetam škodovati, in drisko in hromoto napraviti. Le zavoljo mladih se daje taki živini bolj vodene in hladivne klaje, da mleko nekoliko bolj vodeno postane.

3. *Vlečljivo mleko*, to je tisto, ki je žlemnato, da se vleče, se kmalo skisa, in le malo ali celo nič smetane ne napravi in se zelo nerado vmede. Tako se rado napravi, če živina lipovo, jelševo, trtno perje ali krompirjevec jé; dolžé tudi nekatere zeliša, kakor: kiselco, perje volovskega jezika in nekatere gobe; vedno je pa tudi slab želodec in slabo prebavljenje s tem združeno, toraj take krave ne jedó kaj rade in imajo vmazan jezik. Treba je klajo večkrat premeniti, kuhinske soli, magnezije ali stolčene krede in grenkih zdravil živini notri dajati; tudi se hvali erman, koprive z žvepljem v jesihu kuhane, in korenine grebenika, perje vratiča ali cvetje hmelja v poliču olja skuhane, kateremu se še 4 lote grenke soli pridene. Ako se smetana nerada vmede, se ne sme predolgo nabirati, ampak sproti mesti, ali se pred medenjem nekoliko ogreje; večkrat tudi pomaga, če se nekoliko kosčekov čebule v pinjo vrže; hvalijo tudi surov galun s kislim mlekom tako le: na 16 litrov smetane se pridene 17·50 gram. (1 lot) drobno strganega surovega galuna in 1 liter kislega mleka; potem se vse skup dobro zmeša in toliko zgreje, da je zmes topla; potem se da nekoliko shladit in se začne mesti.

4. *Kislo mleko*, ki se rado zagrize, se večkrat v vimenu strdi, večkrat pa, ko se greje ali kuha in vedno nerado vmede. Uzrok tega je mnogokrat pokvarjen želodec, pri katerem se bolj kisli soki napravljajo, in tako se ta kislina tudi mleku pridruži. Tudi kisline, če se živini notri dajejo, kakor: vinski kamen, solna kislina, ali kisle zelišča store, da se mleko skisa. Razun tega je pa tudi večkrat kriva zelo velika vročina, posebno poleti, in nagli spremeni vremena. Pa tudi nesnažna posoda, v katero se mleko molze ali spravlja, zamore mleko skisati.

Najprvo je, to napako odvrniti, da se natanko prevdari, kaj je nje uzrok, ki se mora odvrniti. Ako je slabo prebavljanje tega krivo, se daje encijana 17·50 gram. (1 lot), kateremu se 9 gram. (pol lota) krede ali potošeljna pridene; dobro je klajo premeniti in živini kolikor je mogoče dobre piče dajati. Ako se pa mleko že strjeno izmolze, ne da bi se kaj bolestnega na vimenu najdlo, je posebno dober solitar 9 do 17·5 gr. (pol do 1 lota), amonijak ali bljuvna sol 2·20 – 4·50 gr. (pol do 1 kvintelca) v poparini lipovega ali bezgovega cvetja, in razun tega se mora vime trikrat ali štirikrat na dan dobro zmolsti.

5. *Grenko mleko* se napravi večidel po vžitju grenkih zeliš, kakor vratiča, pelina, lopatike, grenke deteljce, encijana, ogrščnih preš, včasih tudi po ječmenovi slami itd. posebno takrat, ko želodec živine slabo prebavlja, da ne more grenčica teh zeliš popolnoma prekuhati. Večkrat so pa uzrok bolezni jeter in iz njih izvirajoč napačen žolc. Pa tudi zaduhle shrambe, v katerih ljudje spé, ki so posebno mokre, so večkrat uzrok, da mleko grenko postane, ako se v teh spravlja.

Razun tega, da se uzrok te napake odvrne, takrat, ko živina slabo prebavlja, grenka sol ali potošel, z milom (žajfo) pomaga.

Okus in duh mleka pa večkrat tudi povžite zdravila n. pr. kafra, trpentinovo olje, vožnik, česen in čebula tako spremene, da se mleko njih duha in okusa navzame.

6. *Rumenkasto mleko* prihaja večidel od vžitih takih zeliš, ki imajo mnogo rumenega barvica, kakor: od žafrana, rabarbare, cvetečih zlatenc, korenja itd.

7. *Plavkasto mleko* se napravi tudi po vžitih zeliših ki plavo cveté, ali ki imajo mnogo plavega barvica v

sebi, kakor: po turški detelji (Esparsete), grahorci, večni detelji (ewiger Klee) itd.

Natoroznanec Fuchs je dokazal, da rumeno, kakor tudi plavo mleko mrgoli dvojih vrst živalic, ki se v mleku zaredijo, ki pa so tako majhne, da se s prostim očesom ne vidijo, ampak se le s povekšalnim steklom razločiti dajo; ako taka žival iz ene posode v drugo pride, postane mleko o kratkem rumenkasto ali plavkasto. Te živalice ne poginejo, če se tudi posoda posuši ali če mleko zmrzne, in če se hočejo iz take posode spraviti, se mora z vročo apneno vodo zmiti, ker jim je apnena voda in tudi klor najbolj zoprna in jih naglo pomori.

8. *Rudeče mleko* je dvoje vrste; ali je le rudeče po barvicu nekaterih zeliš, kakor brošca, ali pa je krvavo po primešani krvi; kri pa pride v mleko, ker je vime ali sesce vdarjeno, sunjeno bilo, da so se nekatere žilice pretrgale, ali v hudem vnetju vimena, pri katerem se veliko krvi do vimena vali; so nekatere ojstre zeliša, ki krvavo molžo in ob enem tudi krvavo scanje napravijo, kakor brstje smrek, jelše, hrastovje, mnogo vrst zlatenc, itd. Le malokaterikrat se primeri, da so krvne žilice tako oslabljene in omehčane, da se brez vnetja in brez bolečin kri iz žilic cedi in tako krvavo mleko napravi.

Pomaga se pa krvavi molži potem, kakor je njeni uzrok. Ako izvira iz vnetja vimena, se ozdravlja kakor vnetje vimena; zlasti so ojstre zelišča krvavega mleka krive, so daje živini kuhovina lanenega semena ali laneno olje z nekoliko kafre; v vodo se meša kuhinska sol ali solitar za pijačo. — Ako so krvine žilice pri dolgo trpeči bolezni oslabele, da kri spušajo, ne da bi živina kakoršne bolečine imela, naj se ji vlije včasih kuhovine hrastovih skorij z surovem galunom.

Homeopatično se ozdravljajo te napake: prepičlo mleko, ako je tega krivo vnetje: Aconit; ako je vime vneto: Belladonna; ako je uzrok prehlajenje pa: Bryonia ali Dulcamara; pri mlekotoku: Belladonna in Chamomilla, ako je vime vneto; ako so pa mišice oslabljene pa: Calcaria carb. in Sulphur; pri vodenem mleku: Sulphur, Pulsatella in Nux vomica; pri vlečljivem mleku: Sulphur, Chamomilla in Nux vomica zaporedno; pri grenkem mleku: Sulphur in Phosphor; pri krvavem mleku vsled udarca: Arnica, sicer Aconit in Phosphor; pri plavem mleku: Pulsatella in pri napačnem prebavanji: Nux vomica.

B. Unanje bolezni.

Unanje bolezni imenujemo tiste, ki se na unanjih vidljivih delih napravijo, ali na njih take premembe store, da se zamorejo otipati ali videti. Popisali jih bomo po vrsti, najpopred bolezni očes in ušes, potem bolezni, ki se nahajajo od zunaj na glavi, vratu, hrbtu, prsih, trebuhu, križu in nogah brez razločka, če imajo sedež v koži, v mišicah, v kosteh, kitah ali vezkih. Naposled pa hočemo tiste navesti, ki se zdaj tu, zdaj tam nahajajo, ali po vsem životu razširijo.

I. Bolezni očés.

1. Vnetje očés (Augenentzündung).

Ta bolezen največkrat konje napada, akoravno jo zamore tudi vsako drugo pleme domače živine dobiti.

Vnamejo se ali bolj unanji deli očesa, to je trepavnica in vezna kožica, ali oko samo, ali vse ob enem.

Naznanja se ta bolezen prav razločno, ker se znamenja vnetja vidijo in čutijo. Bolni deli so živo-rudeči, vroči, zatekli, vid zatrt in bolečina taka, da živina večidel miži. Le na očesnem jabelčku se ne napravi taka rudečina, ampak očesne kožice le bolj tamne ali skaljene in manj skoz-vidljive postanejo. Iz začetka je oko vedno suho, ker se ne izceja ne žlem, ne solze, čez

male dni je pa izceja žlema in solz pomnožena, da solze večidel iz očes po obrazu tečejo in večkrat tudi ojstre, celo razjedljive postanejo; žlema pa se mnogo okoli očes zmaže, ki se večkrat posuši in hraste napravi, da se po njem trepalnice sprijemajo.

Ta bolezen večidel ne trpi dolgo, 5 do 10 dni; le če se po vnetju nasledek napravi, zna nekatere tedne trpeti.

Nekatera živina je tej bolezni veliko bolj podvržena kakor druga, to podvrženje je živini že prirojeno, posebno mladi nežlahtni konji z debelimi mesnatimi očmi jo najraji dobe.

Napravi se pa ta bolezen največkrat, če se živina na oko udari, sune ali kako drugače mehaniško poškoduje. Pa tudi, če kaj bodečega, razjedljivega ali ojstrega oči zadene, kakor: prah, živo apno, huda soparica, ki večkrat pri nečistih, prepolnih hlevih iz gnoja hlapi, in tudi ostre očesne štupe, vode in mazila, če se napačno na oko rabijo, in poslednjič preblešeča svitloba in prehlajenje zna biti uzrok te bolezni.

Nevarna ravno ta bolezen ni, posebno če ni zelo huda in če se ne zanemari, kolikor bolj pa so notranji deli, to je očesni jabelček vneti, tolikor nevarnejša je bolezen.

Ozdravljanje. Uzrok bolezni je treba najpopred kolikor mogoče natanko zvedeti, katerega odvrniti je toliko potrebnejše, ker sicer vse ozdravljanje nič ne pomaga. Ako je kaj živini v oči padlo, da so se zavolj tega vnele, je treba to iz oči spraviti z majhnim peresom ali čopkam, ki se v vodo ali olje pomoči; če bi pa živo apno v oko padlo, se je treba vedno vode varovati, ker bi se apno raztopilo in oko razjedalo.

Ko se je uzrok odvrnil, se iz začetka bolezni oko z mrzlo vodo zmiva, ali platno večkrat pregane in v mrzli vodi namoči, ali pa še bolje s snegam ali ledom napolni in na oči naveže, in ko se nekoliko ogreje, se to zopet ponovi; to se mora po dnevi in ponoči zavezovati, in če bolezen ni zelo huda, ni treba druzega zdravila rabiti. Le če je bolezen zelo huda, se zamore tudi pušati iz vratne žile, ali pa previdno zatekle trepalnice nekoliko narezljati, da kri iz njih teče.

Tudi trak se na straneh vrata ali na zadnji čelusti zavleče, ki se ojstro mažo namoči, in tudi krog in krog traka se ostro mazilo vdrgne. To se pa ne stori koj iz začetka vnetja, ampak le, ko že bolezen nekoliko časa trpi in se je bati, da bi se nasledki vnetja ne napravili. Od notranjih zdravil pri tej bolezni ni veliko pričakovati; le takrat, ko je blato bolj trdo, se da grenke ali dvojne soli, ali če je živina hudo zaprta, tudi lopatke, da se čeva spraznijo; ravno zavolj tega se živini tudi brizgle napravijo iz kuhinjske soli, olja in mila.

V vodo za pijačo se rado nekoliko solitarja deva. Vedno pa mora hlev, kjer živina stoji, hladen, tamen in čist biti, in klaje se živini le malo daje.

Ako je pa vnetje očesa po prehlajenju nastalo, ali ako je s kevžiham ali s smoliko združeno, so vse druge ravno imenovane zdravila koristne, le mrzlih ovitkov in mrzle vode za piti se ogibajmo, namesto mrzlih ovitkov spirajmo oko z mlačno kuhovino ajbiševih korenin, katerim svinčevnega kisa 9 do 17 gr. (pol ali 1 lot,) 4·50 do 9 gr. (ali 1 kvintelc) omotične tinkture pridenimo; ali vzemimo 9 gr. (2 kvint.) arabskega gumija, ki se v maslicu vode stopi in se mu pol kvintelca omotične tinkture pridene. Ko so bolečine zelo velike, z

žlemnatimi zdravili združi tudi trebeliko ali zobnik, od katerih se ali perje skuha, ali pa izleček razstopi. Razun tega se pa pri prehlajenji mora skrbeti, da se živina dobro spoti in se v ta namen po celem životu dobro zdrgne in s kocam odene.

Ako je pa bolezen že zastarana, in če so znamenja vnetja že minule, se ozdravljanje ravna po raznosti nasledkov vnetja. Nasledki, ki se navadno po vnetju očes napravijo, so:

1) Da se žlemnata ali vezna kožica zmehča in mnogo napačnega žlema iz oči teče; gorkota, rudečina in tudi bolečina se pa pomanjša ali popolnoma zgubi. Zmiva se pri tem oko s skrčljivimi zdravili: n. pr. v maselcu vode se razstopi 4·50 gr. (1 kvint.) svinčenega sladkorja, surovega galuna, železnega, cinkovega ali bakrenega vitriola, katerim se 4·50 gr. (1 kvint.) makove tinkture ali zobnikovega izlečka 35 gr. (2 lota) arabškega ali kitnega žlema pridene.

2) Da se skozvidljivo vezna kožica, katera na vspredaj očesni jabelček pokriva, tako vdebeli, da se v podobi belkaste ali rudečkaste mrenice čez oko potegne in ga otemni.

3) Da se v skozvidljivo kožico očesa meza razlije in zasede in tako v njej belkaste ali sivkaste pike, v velikosti prosa, leče itd. napravi.

Ta dva nasledka se zelo lahko spoznata, kjer se vidita; mora se pa pri tem oko vedno tudi od strani ogledovati, da se notranje pike sredi očesa z njimi ne zmešajo. Ozdravljata se obadva zelo enako z očesnim mazilom, ki se napravi, če se 4·50 gr. (1 kvint.) rudečega precipitata ali sublimata, kamena za oči (Augenstein), surovega galuna, cinkovega ali bakrenega vitriola z 35 gr. (2 lota) sala, ali surovega masla mazilo

napravi, in v velikosti leče dvakrat na dan v oko zmaže; ali da se v zelo drobno štupo stolčen sladkor, steklo, kalomel, morska pena (Bimsstein) enekrate v oči vpiha.

4) da se na očesnem jabelčku majhni mehurčiki izpahnejo, ki potem počijo in male vgnjidice napravijo. Ako te vgnidice ravno pred punčico ležijo in precej globoko sežejo, so vedno velike važnosti, ker rade, če se tudi zacelijo, majhne pikice zapustijo, in vid oslabijo. Bolj stranske in plitve vgnidice pa nimajo tako veliko pomeniti, spirajo se z zgoraj imenovanimi žlemnatimi ali skrčljivimi vodami, ali se ravno imenovane očesne mazila v oko zmažejo.

5) Da se v vodo očesnih votlinic kri, meza, sokrovca ali celo gnoj razlije, jo skali, in vid oslabi. Ozdravlja se to kakor pike ali mrenica na očesu.

2. Kužno očesno vnetje (Augenseuche).

Vnetje očesa se včasih po kužje prikaže, posebno pri goveji živini, in je večkrat z boleznijo v gobcu in na parkljih združeno. Posebno vezna kožica očesa je vneta. Razloči se to vnetje od zgoraj popisanega le potem, da naenkrat brez posebnega uzroka več živine napade, da je oko zelo občutljivo in zateklo in pri nevgodnih okoljšinah se radi na očesu mehurčiki izpahnejo, ki počijo in male vgnjide napravijo.

Uzrok te bolezni je večidel v miazmatiških razmerah podnebnega zraka, h kateremu močni vetrovi, velika soparica, velika suša, kakor tudi moča največ pripomorejo.

Ozdravljanje. Zmivajo se oči z žlemnatimi kuhovinami ali s poparino bezgovega cvetja, ali z mlačnim mlekom. Ako so se mehurčeki, in po njih vgnjidice

napravile, se v ¼ litra ravno imenovanih voda 2·20 ali 4 gr. (1 kvint.) cinkovega vitriola ali surovega galuna razstopi. Tudi drugi nasledki vnetja, kakor smo jih ravno popisali, se včasih napravijo, in po že navedenih pravilih ozdravljajo.

3. Mesečna slepota ali občasno vnetje očesa (Mondblindheit oder periodische Augenentzündung).

Je bolezen, ki večidel celo oko napade, in se le pri konjih napravi, se posebno po tem razloči od navadnega vnetja očesa:

1) Da se ob negotovim času, vsak drugi ali vsak mesec, proti koncu pa tudi vsake štirnajst dni ponovi in živino tako dolgo napada, da jo popolnoma oslepi. Od konca večidel le eno oko napade, in ko je to oslepelo, se druzega loti, akoravno včasih tudi oba ob enem bolehata.

2) Da po vsakem napadu več sprememb v očesu zapusti; skozvidljiva koža, voda v očesih votlinicah, kakor tudi kristalna leča, ali steklena tekočina se po vsakim napadu bolj in bolj skale.

3) Da se posebno veliko solz izceja, ki so zelo ostre in v poznejih napadih, ko iz očesa po obrazu tečejo, dlako razjedo.

4) Da so bolečine zelo velike, posebno pri prvih napadih, po vsakem poznejem napadu pa se pomanjšajo.

5) Da se nasledki vnetja prav hitro, včasih že v nekaterih urah napravijo, kar se potem naznanja, da se oči zelo skale.

Akoravno te znamenja občasno vnetje očesa od navadnega razločijo, se vender pri prvim napadu nikdar za gotovo ne moreta razločiti.

Občasno vnetje po večkratnih napadih znamenja zapusti, iz katerih se zamore tudi takrat bolezen spoznati, ko ne napade ravno očesa. Te znamenja se posebno takrat lahko spoznanja, ko le eno oko boleha in sicer:

1) Bolno oko postane manjše, plošnjato in bolj vpade.

2) Bolno oko je vedno bolj zaprto kot zdravo.

3) Zgornja trepavnica je vedno bolj zatekla, in na mesti, da bi bila obokana (⌒) je trivoglata (∧).

5) Ostre solze, ki iz oči po licu tečejo, večkra dlako tako razjedo, da se pod očmi gole črte zapazijo.

5) Skozvidljiva kožica očesa je večkrat otemnjena, in v njej se belkaste pike vidijo; punčica je včasih bolj raztegnena in mavrična kožica se le malo razteguje; voda očesnih votlinic je večkrat skaljena, kar se posebno takrat zapazi, ko živina z glavo maha, ker pri tem na dnu ležeča meza splava; tudi v sredi očesa se večkrat sivkaste ali zelenkaste pike vidijo, ki v tem obstoje, da se kristalna leča ali steklena tekočina skali, kar je tudi navadno konec te bolezni, da ti deli popolnoma otemne.

6) Večkrat se vidi, da je taki živini na čeljusti ali na vratu trak zavlečen bil.

Kar uzroke te bolezni zadeva, zamoremo trditi, da je nekateri živini že posebno nagnenje k tej bolezni prirojeno, in da potem veliko manjše škodljive zadeve, ki drugi živini ne škodujejo ali le navadno vnetje napravijo, pri taki živini občasno vnetje pouzročujejo. Te škodljive zadeve so pa vse tiste, katere smo že pri navadnim očesnim vnetju navedli.

Ta bolezen je zelo nevarna, tako, da se pravo občasno vnetje popolnoma še nikdar ni ozdravilo. Z

ozdravljanjem, se zamore le to storiti, da se posamezni napadi dalj časa ne ponove in da niso tako hudi. Prvi napadi se ozdravljajo kakor navadno očesno vnetje pri poznejih pa se mrzlih ovitki opuste in oko se z mlačnimi žlemnatimi vodami spira. Razun tega je pa koristno trak zavleči in pustiti, da se dolgo časa gnoji, potem ostre mazila, brizglje rabiti, in notri se dajejo zdravila, ki drisko napravljajo. Posebno pa se mora skrbeti, da se vse tiste škodljivosti, ki zamorejo očesno vnetje napraviti, odvrnejo: da se živina pri slabim vremenu ne prehladi, da se ji nikdar preveč, posebno trde in težko prebavljive klaje ne daje, da se žrebeta le počasi na trdo in suho klajo navadijo, da se z mlado živino prehitro in preveč ne dela, in da se ne pozabi, da je razun klaje živini zelo koristno, jo lepo čediti, da niso hlevi ne pregorki, ne pretamni, ampak zračni, in da se posebno za oči škodljiva soparica, ki se v hlevih, kjer je mnogo gnoja in gnojnice napravlja, odvrne.

Občasno vnetje očesa je cesarsk ali poglaviten pogrešek, ki kupčijo do tridesetega dne po kupu razdere.

Homeopatično daje se najpred Aconit potem pa poglavitno zdravilo Euphrasia; katera baje v 14 dneh bolezen odpravi. — Razun teh pa se še priporočajo Antimonium crudum in Pulsatilla zaporedno z Canabio.

4. Siva slepota, cink v očesu (Grauer Staar).

Je bolezen, ki zamore vsako vrsto domače živine napasti, vender nar večkrat konje in pese, in obstoji v tem, da se kristalna leča ali kožica, v kateri je zavita, skali, ker se vanjo strjena meza zasede.

Spozna se ta bolezen prav lahko, ker v sredi očesa za punčico rumenkasta, plavkasta, ali sivkasta pika vidi, in živina le malo ali celo nič ne vidi. Ako se pa živina zavolj te bolezni pregleduje, se mora vedno na tak kraj postaviti, da v senci stoji, da svitloba od spredaj v oči pada, in da ni pred živino ravno kake bele reči, kakor: zidu, dil, perila itd., ker se take reči v očesu vidijo, ki bi se lahko za skalenje očesa imele. Tudi samega sebe lahko pregledovalec v očesu vidi, posebno če je belo oblečen. Toraj se mora oko vselej od spredaj in tudi od strani ogledovati.

Razun teh pik se pri sivi slepoti tudi še sledeče zapazi: Živina varno hodi, noge visoko vzdiguje in jih varno postavlja, glavo po koncu nosi, ušesa zelo nastavlja, poduha in povoha skoraj vsako reč.

Da se pa zve, če živina vidi ali ne, se ravna tako-le: z roko ali s palico se počasi memo očesa tako miga, da se veter ne dela, slep konj pri tem trepavnic in glave ne gane. Pelje se živina proti drevesu ali proti zidu in če je slepa, vanj buti, ali se dila ali druga reč prednjo vrže in slepi konj se ji ne umakne, ampak čeznjo štorklja. Samo po sebi se pa ve, da se mora eno oko za drugim preiskovati, da se zve, če je živina na eno ali drugo oko slepa. Vedno se pa mora živina z odprtimi in zavezanimi očmi preiskovati, da se razloček vedenja spozna.

Ta bolezen se večidel le po večkratnim vnetju očesa napravi, vender se take vnetja večkrat, ker le bolj notranje dele napadajo, ne zapazijo, in še le takrat, ko se kristalna leča nekoliko ali popolnoma skali, se bolezen zapazi. Vse tiste škodljive zadeve zamorejo toraj posredno to bolezen povzročiti, katere smo že pri vnetju očesa navedli.

Bolezen je vedno zelo nevarna, ker se zamore k večem le iz začetka in sicer malokdaj pomagati, če se vse škodljivosti, ki oko zadevajo, previdno odvrnejo in pri tem odvodilne zdravila, katere smo že pri nasledkih vnetja očes omenili, rabijo. Ko se pa siva slepota že napravi, ni nobenega zdravila več. Tudi operacije, pri katerih se skaljena leča ali iz očesa vzame, ali bolj globoko potisne, ali nareže, da se popije, pri živini ne pomagajo nič.

Homeopatično daje se vsak dan enkrat Euphrasia in vsak teden enkrat Pulsatilla.

5. Jasna slepota (Schwarzer Staar).

Ta bolezen zamore napasti vsako vrsto domače živine, največkrat pa konje.

Obstoji v vmrtudenju čutnične kožice očesa, katero izvira iz navala krvi, ali iz vnetja, ali iz nasledkov vnetja, pri katerih so očesne kožice, posebno žilnata kožica očesa s krvijo ali s kako drugo tekočino tako napoljene, da na čutnične kožice tiše in jo tako omrtudijo. Napada ta bolezen večidel oba očesa naenkrat, le malokdaj samo eno.

Spozna se ta bolezen veliko težje kakor siva slepota, ker se na očesu celo nič bolnega ne vidi (od tod ime „jasna slepota"), posebno takrat, ko še živina ni popolnoma slepa, ampak ko se ji še nekoliko bleši. Preiskovati je treba toraj živino zelo natanko, da se zavolj te bolezni pri kupčiji zmota ne zgodi. Postavi se tedaj živina na tak kraj, kakor smo že pri sivi slepoti omenili in preiskuje se, kakor pri sivi slepoti, da se zve, če živina vidi ali ne, in če se je skazalo, da ne vidi, se mora še oko natanko pregledati, in pri jasni slepoti se najde, da se na očesu celo nič bolnega ne vidi, oko

pa proti svitlobi ni celo nič občutljivo in mavrična kožica se celo nič ne giblje, ki se pri zravim očesu, če več svitlobe oko zadene, bolj napne in punčico pomanjša, če pa manj svitlobe oko zadene, bolj skrči in punčico razširi.

To se tako-le preiskuje: Postavi se živina na svitlo, in potem se oko z roko ali z drugo tamno rečjo zakrije, nato pa čez pet minut naglo odkrije, da zopet svitloba na oko pade, in vidi se, ali se kaj punčica pomanjšuje ali ne; pri jasni slepoti se celo nič ne premakne.

Uzroki. Tudi pri tej bolezni se prirojeno nagnenje ne more tajiti, ki večkrat napravi, da že mala škodljivost to bolezen pouzročiti, če ji je živina podvržena. Napravijo pa to bolezen vse tiste škodljive zadeve, po katerih ali prehuda svitloba na živino sije, ali če živina večkrat prenaglo s tamnega na solnce ali s svitlobe na temno pride; če so hlevi pretamni in soparični; tudi prenapolnjen želodec, zavolj katerega krvotok zastaja in se kri preveč v očesu nabira; ravno tako tudi pretesni komati, ujzde itd., ki kri v glavi zadržujejo; poslednjič tudi omotične strupene zeliša, prehlajenja in vse tiste škodljivosti, ki krvni naval ali vnetje in potem nasledke vnetja v očesu napravijo, zamorejo to bolezen pouzročiti.

Ta bolezen je večidel zelo nevarna in se le malokdaj ozdravi; le tistikrat, ko se je še le začela, in bolezen še le v krvnim navalu ali vnetju obstoji, in ko je uzrok znan in se lahko odvrne, jo je še mogoče ozdraviti. Prvo je toraj natanko prevdariti, kaj da je uzrok bolezni, in tega odvrniti je vedno popred potreba, preden se začne bolezen ozdravljati. Ozdravljanje se pa ravna potem, če bolezen še le v navalu

krvi, ali v vnetju očesa, ali v nasledkih vnetja obstoji. Pri krvnem navalu, kakor tudi pri vnetju očesa, se rabijo zdravila, katere smo že pri očesnim vnetju navedli: se z mrzlo vodo zmiva, rabijo se mrzli ovitki na oko, na vratu ali na zadnji čelusti se trak zavleče in ostro mazilo vdrgne: notri se dajejo zdravila, ki na blato ženejo; rabijo se tudi brizglje, ki čeva praznijo, po okoljšinah se tudi živini puša, se ji nekoliko manj klade in postavi se bolj v hladen, zračen in tamen hlev. Ako so pa že nasledki vnetja pritisnili, ni dobro, ne pušati, ne mrzlih ovitkov rabiti, ampak, če je še kaj od ozdravljanja pričakovati, zamore le še pomagati zavlečen trak in driskne zdravila; pri bolj zastarani bolezni pa tudi tole redkokrat kaj pomaga.

Ta bolezen je poglaviten ali cesarsk pogrešek, in kupčijo do tridesetega dne po kupu razdere.

6. Mrtud očesnih trepalnic (Lähmung der Augenlieder).

Je bolezen, ki sila malokdaj sama za-se obstoji, ampak pri mrtudu, ki večkrat polovico glave zadene, so razun gobčnic in ušes tudi očesne trepalnice vmrtudene. Ker smo od omrtudenja že govorili, tu le to navedemo, da se pri tem mrtudu nikdar ne smejo preostre zdravila rabiti, da se z njimi oko ne poškoduje.

II. Bolezni ušes.

1. Vnetje ušes (Ohrenentzündung).

Se pri drugi živini le malokdaj, pri pesih in prešičih pa, ki imajo dolge uhala, večkrat napravi, in se zelo lahko spozna, ker se gorkota, rudečina, bolečina, oteklina vidi in čuti.

Napravi se večidel, če se živina z bičem ali z drugo rečjo na ušesa udari, če s klešami ušipne, če živina živino na ušesa ugrizne, pa tudi če razjedljive stvari, v ušesa pridejo, kakor: kisline, krop, razbeljeno železo itd., in poslednjič zamore tudi prehlajenje in ozebljenje to bolezen pouzročiti.

Nevarna ta bolezen ni, in če se prav ne da popolnoma ozdraviti, se navadno lastniki ne zmenijo veliko zato, da se le ušesni del ne zgnoji ali ne odpade, in s tem živine ne grdi.

Ozdravljanje se po uzroku bolezni ravna. Ako se je bolezen po kakošnim koli ranenju napravila, je treba najpopred rano skupaj stisniti, ali zašiti in potem mrzle ovitke na njo devati; ako se je pa bolezen po prehlajenju napravila, je dobro gorke ovitke z žlemnatimi in omotičnimi vodami rabiti; če so pa že nasledki vnetja nastopili, se uho z gorkimi vodami spira, z mastjo ali z oljem namaže.

Homeopatično se rabi začetkom Aconit in Bryonia pri oteklini in gnojenji pa Arsenicum in Silicea.

2. Ušesne vgnjide (Ohrgeschwüre).

Ta bolezen obstoji v tem, da se znotraj v ušesu (na žlemnati koži) vgnjide napravijo, v katerih se smrdljiva gnojnica napravlja, ki krog sebe razjeda, in če se sproti ne spravlja, velik smrad napravi.

Iz prvega začetka, dokler je bolezen še nova, je dovolj ušesa vsak dan dvakrat z mlačno vodo tako spirati, do se nabran gnoj čisto iz ušesa spravi; potem naj se v uho nekoliko kapljic čistega laškega olja vlije, da celi po vgnjidi razjedene dele. Ako pa bolezen že dalj časa trpi, je koristno razun ravno imenovanega

spiranja, uho večkrat sprati z vodami dišečih zelišč (žajbeljna, kamil), katerim se svinčenega kisa pridene, ali pa v njih nekoliko cinkovega vitrijola raztopi. Ravno tako se s pridom rabi apnena voda ali klorovo apno v vodi raztopljeno; pri zelo trdovratnih ušesnih vgnjidah se je tekoča klorina 2·20 gram. na 70 gram. vode (pol kvintelca vode) za dobro potrdila.

Ušesne vgnjide se pa pri pesih zelo velikokrat na robeh uhala napravijo, ki se lahko zacelijo, dokler je še le koža vgnjidasta, ko so pa vgnjide že do hrustanca prijedle in je že hrustanec gnjidav, se vselej teško celijo. Zavoljo tega se najtežje odpravijo, ker pesi vedno z glavo otresajo in tako rane, ki se celijo, zopet oderejo. Najprvo je tedaj to otresovanje nekako odvrniti, da se živini uhali nad glavo drugo na druzo položita in z mrežo zavežeta, da se ne premikata, če tudi živina z glavo otresa. Na vgnjido se potem potrese žgan galun, ali se rudeč precipitat v mazilu rabi, ali se sublimat v vodi raztopi in na vgnjide nakaplja. Rabijo se tudi v vodi raztopljen vitrijol, mineralske kisline, in potegne se tudi z razbeljenem železom po vgnjidah.

Homeopatično priporoča se Sulphur.

3. Krvave ušesne bule (Blutbeulen am Ohre).

Ta bolezen obstoji v tem, da se na notranjem licu uhal, koj pod kožico sokrovica razlije, in tako bule, velike kakor kokošje jajca in še večje napravi.

Ko se take bule prederejo, se večkrat prav naglo zacelijo, večkrat pa ne pomaga nikako ozdravljanje, ker se rado čez noč več sokrovice zopet nabere, kakor se jo je dan popred izcedilo. V takih primerljejih se mora tolikokrat bula predreti, kolikorkrat se napravi. Razun tega se uhalo z žlemnatimi in skrčljivimi vodami spira,

in če se votlina ne zaraste, se vanjo skrčljive in tudi nekoliko dražljive tekočine brizgljajo.

4. Mrtud uhal (Lähmung der Ohrmuscheln).

Se večidel napravi po boleznih možganov; sam zase le redkokrat obstoji, ampak združen je z druzimi mrtudi, se pa tudi večidel ne more ozdraviti. Le takrat, če uho preveč doli maha, kar živino zelo grdi, bi se zamoglo uhalo zopet bolj vzdigniti s tem, da se nad uhalom podolgast kos kože izreže, in potem rana zašije. Tako se uhalo sicer bolj vzdigne, omrtudeno pa vender le ostane.

5. Gluhota (Taubheit).

Ta bolezen se navadno še le potem spozna, ko je živina že na obe ušesi popolnoma gluha. Sicer se ta bolezen le prav malokdaj ozdravlja. Le pri kupčiji bi se zamoglo prigoditi, da se živina preiskuje, zvedeti, če je gluha ali ne, in le to moramo še opomniti, da se gluha živina rada plaši ali da je rada oporna.

III. Bolezni kože, mišic, kit, vezkov, in kosti.

A. Na glavi (Am Kopfe).

2. Vnetje podušesne slinavke (Entzündung der Ohrspeicheldrüse).

Ta bolezen se natanko naznanja z znamenji vnetja po celem obsežku slinavke, ki leži podolgoma koj pod ušesom za zadnjo čelustjo do sapnice (Kehlkopf). Na tem kraju se tedaj pri tej bolezni najde gorka, napeta,

večidel trda in tako boleča oteklina, da živina žvečiti in prežvekovati neha, sline se ji iz gobca izcejajo in glavo trdo naprej obeša.

Navadno ta bolezen ni nevarna in vnetje večidel brez nasledkov pojenja; pri nevgodnih okoljščinah se pa zamore slinovka ognojiti, kar se s tem naznanja, da se oteklina v sredi bolj napne in da klompati začne, bolečine pa odjenjujejo. Ako gnojenje nevgodno preteče, če se prezgodaj ali predolgo ne predere, se zamore slinovkina pijavka (Ohrspeichelfistel) napraviti, ki se s tem naznanja, da se ljukna, ko se je oteklina prodrla, ne zaraša, ampak gnjidava in vedno globokeja postaja, iz katere se vedno smrdljiva in razjedljiva gnojnica izceja, ki je večkrat s slinami zmešana; ali se pa same sline izcejajo, ker je slinjak (Speichelgang) razjeden. Da so pa zares sline tam izceja, se zamore iz tega spoznati, ker je vlečljiva, se peni in ker se posebno, ko živina jé in prežvekuje, silno pomnoži. Opomniti pa moramo, da se z oteklino vnete slinovke ne smejo zmešati otekline popijavnih (limfatiških) žlez ali bezgavk, ki se okoli sapnice ali med čeljustmi napravijo, kakor smo že pri smolikah omenili.

Uzrok teh bolezen je večidel, da se živina na ta kraj nekako vdari, sune, všipne, pritisne i. t. d. zamore se sicer tudi po prehlajenju, ali po notranjih uzrokih in napakah slin itd. napraviti.

To bolezen je najbolje z gorkimi ovitki ozdravljati, ki se napravijo s tem, da se v žepu kaše, skuhanega ječmena, otrobi ali preš itd. na oteklino navezuje, kar se vsako uro ponovi. Le če se gorki ovitki tako ne morejo napravljati, se zamore oteklina z mastjo ali mazilom živega srebra namazati in s kožuhom ali kocam zavezati. Nikdar pa ni dobro mrzlih ovitkov navezati

ali žgalnih in ostrih mazil drgati. Ako se oteklina začne gnojiti, se večidel pusti, da se sama predere, da je popolnoma godna, ker se tako večidel popred in raji zopet zaceli. Ko se je predrla, ni druzega potreba, kakor jo dvakrat na dan spirati in gorko zaviti.

Dokler živina zavoljo bolečin težko jé in prežvekuje, se ji daje mehke klaje, močnate pijače, zmočenih otrobi ali stolčenega ovsa.

Pijavka ušesne slinovke se pa ozdravlja večkrat kakor druga rana, da se na dan večkrat s toplo vodo zmije in da se skrbi, da se v rani nabran gnoj, kakor tudi nabrane sline sproti izcejajo, in mnogokrat se tako pijavka zaraste. Le takrat, ko je večja vejica slinjaka ali slinjak sam ranjen, se zna zgoditi, da se pijavka ne zaraste. Pri takih okoljšinah je treba operacije, katera se bo pri nauku o opiracijah popisala.

Homeopatična zdravila so: Aconit, Sulphur in Lycopodium.

2. Morske kosti na zadnji čeljusti (Knochenauswüchse am Hinterkiefer).

Ta bolezen je na zadnjim robu zadnje čeljusti večidel na tistem kraju, kjer uzda ali druga reč živino otiši. Nazuanja se z oteklino, ki je tuda, se ne vdaja, je natanko omejena in nepremakljiva, ni vroča in le malokdaj boleča. Koža se na oteklini lahko zgrbi.

Ker se ta bolezen večidel napravi po otiskih, je pri ozdravljanju najprvo to odvniti, ker se sicer otis vedno draži in morska kost vedno večja postaja. Ko se pa otis odvrne, neha večidel morska kost dalje rasti; poprejšnji izrastek sicer ostane, ker se ne da z nobenim mazilom ozdraviti, pa to razun tega da lepoto kazi, živini nič ne škoduje. Ako je nadkost na takem kraju,

kjer ni imenitnih žil, čutnic ali drugih tokov, se zna odpraviti s tem, da se najpopred koža čez oteklino do kosti prereže in potem na obeh straneh nad oteklino spodreže, da pride morska kostna dan; potem se kostna mrenica na nji odstrže, in morska kost se ali odžaga, ali z dletom odbije; koža se zašije.

3. Mramor na zadnji čeljusti (Auflockerung des Hinterkiefers, Winddorn).

Ta bolezen obstoji v tem, da se zadnja čeljust proti zadnjim robu tako zrahlja, da se vidi oteklina na tem mestu, ki je trda, ne natanko omejena, večidel garpova in boleča. Sama zase se malokdaj prikaže, ampak večidel s tem združena, da košniki v zadnji čeljusti v koreninah začnejo gnjiti, da gnojnica skoz zrahljano kost predere in se tako izceja.

Uzroki so večidel unanji otiski itd., bolezen pa je bolj ali manj nevarna. Treba je vse odpraviti, kar bi zamoglo oteklino tišati ali drugače dražiti. Rana in vgnjida se pa ozdravljate po pravilih, katere bomo pri ozdravljanju ran in vgnjid učili. Ako je vnetje v zrahljani kosti nehalo, in če je rana zaceljena, se sme še največ pričakovati od razbeljenega železa, če se po oteklini nekolikokrat z njim potegne. Ako tudi zob gnjije se ne zaceli rana, in tudi kost ostane zrahljana, akoravno nekateri svetujejo gnjili zob zbiti, kar je pa zelo težavno in mučno.

Homeopatične zdravila so: Thuja in Arsenicum.

4. Polipi v nosu (Nasenpolypen).

Polipi so mesnati zrastki na žlemnati koži, ki so ali tanki ali široki, kjer iz žlemnate kože poganjajo;

akoravno se znajo povsod na žlemnati koži napraviti, se vender največkrat v nosu nahajajo, ki nosno votlino bolj ali manj zapahnejo in narede, da živina težko sôpe, tako, da pri sopenju smrči ali žvižga. Ako se ti polipi vidijo, se lahko, ako so pa bolj visoko, se težko spoznajo.

Napravijo se večkrat brez posebnega uzroka k tem nagnjeni živini, največkrat pri konjih in pesih.

Pomagati se le takrat zamore, ko bolj spodaj leže, da se vidijo. Odpravijo se le samo tako, da se odrežejo, spodvežejo, odžgejo ali izsučejo. Tiste, ki široko iz kože gledajo, je najbolje odrezati, bolj tanke pa je ložje izsukati ali spodvezati. Radi pa zopet iz novega rasti začno.

5. Ožuljenje jezika in zadnje čeljusti (Quetschungen der Zunge und Laden).

Jezik, kakor tudi zadnjo čeljust, na tistem kraju, kjer ni zob, večkrat brzde ožulijo, ali se drugače ranita. Pri ježnih konjih se to največkrat zgodi. Rane na jeziku se rade celijo, večkrat same od sebe; globoke rane je pa treba zašiti, in jeziku kolikor mogoče počitek dati. Žulj na zadnji čeljusti je zavoljo tega večkrat nevarnejši, ker je pod kožo kost, ki se zamore tudi otišati ali kak košček oddrobiti. Ako je samo koža ožuljena, je dovolj, da se vsak dan enkrat žulj spira, da vedno čist ostane. Ako je pa kost ožuljena, se mora najpopred, ako je kosček oddrobljen, ven vzeti, žulj vsak dan spirati, z lopatkino tinkturo močiti in sicer ravnati, kakor pri vgnjidah.

B. Na vratu (Am Halse).

1. Bula na tilniku (Genickbeule).

Največkrat se napravi taka oteklina pri konjih in le pri tisti goveji živini, ki se vprega. Zapazi se ta bolezen večidel po tem, da živina, ko se ji uzda na vrat dene, bolečine naznanuje, in če se oteklina bolj preiše, se vse znamenja vnetja zapazijo. Sicer živina, ako je bolezen huda, glavo bolj pobeša in postane žalostna, in zavoljo bolečin kadar žveči, tudi manj jé; včasih se celo vročnica pridruži.

Preteče bolezen naglo, vender prisad malokdaj splahne, ampak oteklina se večidel ognoji in gnoj se zelo rad globoko zasede in načné tilnikov vezek in celo kosti, da se tako večkrat zelo nevarne pijavke napravijo.

Uzrok te bolezni je večidel otišanje po pretesnih uzdah, kar se posebno takrat lahko napravi, če se koža pod grivo ne čedi, in če je živina na dežju, da mokra uzda kožo drgne, in če je koža nesnažna, živino srbi, da se rada drga.

Ozdravljanje se preminja po tem: ali oteklina še le v vnetju obstoji, ali če se že gnoji. Dokler obstoji še v vnetju, naj se marljivo, in neprenehoma mrzli ovitki na tilnik pokladajo. Ko se pa začne bula gnojiti, kar se po tem naznanja, da se znamenja vnetja nekoliko pomanjšajo, in da otekljina postane mehka in da začne klompati, je potreba, jo koj prerezati, in potem gorke ovitke nanjo devati, da se popred zgnoji. Predreti se pa mora oteklina navzdol in vedno tako, da se more ves gnoj sproti iztekati; ko bi se na kakem kraju gnoj bolj globoko zasedel, se mora na tistem kraju, kakor

daleč gnoj seže, prerezati, da se rana popolnoma odpre. Le takrat, če se gnoj zelo globoko zasede, se včasih spodej predere in trak skozi potegne, da se po njem gnoj izteka. Vse se pa mora odvrniti, kar bi utegnilo bolni del stiskati ali dražiti; na rano se pa vedno poklada rahlo predivo v olju namočeno; rana se spira s žajbeljnovo vodo.

Homeopatično se rabi razun zmivanja z arnikino vodo: Arnica, Mercurius vivus zaporedno; Silicea, Hepar sulf. in Pulsatilla.

2. Pijavka po pušanji (Aderlassfistel).

Ako po pušanji kraj, kjer se je pušalo, začne otekati, se potem gnojiti, da se predere in se rumenkasta sokrvica, belkast gnoj ali tudi rudečkasta gnojnica izceja, imenujemo to bolezen pijavko po pušanju. Ta oteklina je razne velikosti, večkrat kakor kokošje jajce velika; zamore se pa tudi po vsem vratu od kraja, kjer se je pušalo, do čelusti raztegniti. Ako bolezen ni huda, se živina malo za to zmeni, ako je pa huda, je živina žalostna, glavo in vrat trdo drži, malo jé, vročnica se pridruži. Največi razloček bolezni je pa ta, ali se le okrog vratne žile gnoji, žila pa je popolnoma cela in kri naravno po njej teče, — ali pa se gnoji v žili, katera po pušanju presekana se ni zacelila.

Navadni uzrok te pijavke je med kožo in žilo nabrana kri, katero sicer večkrat popijavne žile popijejo, večkrat pa se začne gnojiti in tako napravi to bolezen; potem jo pouzročuje nesnažno, zarujevelo orodje, s katerim se puša, če se večkrat na ravno tistem kraju v žilo zaseka, ali če se previsoko na vratu puša ali sicer nerodno ravna pri pušanji, če se v žilo pregloboko vseka, da se skozi in skozi preseka, in tudi če se, ko

se ravno kri izteka, koža premakne, da v žili napravljena luknjica ne leži ravno pod luknjico v koži, da se tako pod kožo kri zasede in začne gnojiti.

Ozdravljanje se ravna po tem, če se gnoji okrog vratne žile, ali v žili. Če se le okrog žile gnoji, je večidel že dovolj, vsak dan enkrat ali dvakrat v oteklini nabran gnoj iztisniti in oteklino dobro zmiti; le če je luknjica v koži premajhina, da gnoj ne more lahko iztekati, se mora bolj razširiti. Le malokdaj je treba luknjo tako razširiti, da se cela rana odpre. Če se pa v žili gnoji, je toliko nevarnejši, in prav za prav se ta bolezen le v tem primerljeju imenuje pijavka po pušanju. Pri tem je treba vedno luknjo v koži tako razširiti, da se vsi toki, kjer koli se je kaj gnoja zasedlo, odprejo, in da se celo do luknje, ki v žilo drži, pride. Vpelje se potem v žilo žlebnata preiskalnica, in se tako daleč na oba kraja vanjo potisne, dokler se na kako overo ne zadene, da se zve, kako daleč da se v žili gnoji. Včasih, pa le malokdaj se žila zaraste, če se pridno, večkrat na dan, gnoj navzgoraj po žili iztiska, in rana dobro izmiva. Večidel je pa potreba žilo tako daleč prerezati, kakor daleč se gnoji; gnoji se pa vedno tako daleč, kakor daleč se zamore preiskalnica vpeljati. Le če seže gnojenje predaleč, ze zamore namesto žilo prerezati, po celim toku, dokler gnojenje seže, trak zavleči.

3. Golžun (krof, Kropf).

Obstoji ta bolezen v tem, da se vratne žlezi (Schieddrüsen), ki ležite na straneh sapnice, odebelite in spačite. Ta bolezen se razun pesov le zelo malokdaj pri živini zapazi, se tudi prav malokdaj ozdravlja in jo le zavolj tega navedemo, da se ne zmeša z druzimi otek-

linami, katere smo pri vnetju vratnih sopil navedli.

Napravi se oteklina, ki se pri golžunu zapazi, sčasoma, in večkrat tako naraste, da sopenje zelo overa.

Ako se golžun ozdravlja, je najbolje zdravilo jodovo mazilo.

Homeopatične zdravile so Calcaria carbonica, Baryta carbonica in Mercurius vivus.

C. Na hrbtu (Am Rücken).

1. Otiske po komatu in sedlu (Widerristschäden, Kummet- und Satteldruck).

Te otiske se največkrat napravijo na komu (Widerrist) in hrbtu od komata, sedla ali jarma. Naznanjajo se z oteklino, ki je iz začetka trda, boleča, vroča in večidel je na tistim kraju koža oguljena. Oteklina se rada ognoji, če ni sama koža, ampak če so tudi drugi deli, ki pod kožo leže, otišani, in kakor smo že pri buli na tilniku omenili, se zelo rad gnoj zasede. Po kraju, kjer se te otiske napravijo, se le v tem razločijo, da bolj spredaj proti vratu, kjer se od komata napravijo, večkrat vnetje brez gnojenja mine in da se koža zelo vtrdi in žuli napravijo. Ako se pa začne gnojiti, se to zgodi večidel krog otekline, in veči ali manjši kos v sredi otekline odpade in večkrat snetjav postane. Otiske na komu se posebno rade gnoje, ki se pa same od sebe dolgo ne prederejo, gnoj pa, razjedaje tilni vezek, se zelo naglo zasede in zamore globočino proti vrtavnicami, ali na strani pod plečni hrustanec ali pod plečno kost spodriti. Na tem kraju so tedaj najbolj nevarne otiske.

Te otiske nastanejo večidel zavolj komatov in sedlov, ki so ali napačno narejeni, pretesni ali preširoki; pa

tudi če se živina na trdo reč udari ali drgne, ali če se sama ali če jo druga živina grize.

Pri ozdravljanju se mora vedno dobro prevdariti, če otiska še le v vnetju obstoji, ali če se je že sokrvica napravila ali gnojiti in gnjiti začelo. Pri vnetju se pridno pokladajo mrzli ovitki; če se pa že tekočina (sokrvica, gnoj) pod kožo nabira, se mora otiska naglo predreti. Ko se otiska predere, ali če je že gnjidava, se mora natanko na vse kraje preiskati, kam si je že gnoj pot napravil in brez zamude se morajo vse te pota prerezati, da se vse v eno odprto rano spremeni po kateri se gnoj izceja.

Komur se v tem primerleju škoda zdi še povrh zdravo kožo prerezati, bo pravi čas zamudil in le težko bo pozneje bolezen ozdravil ali celo ne. Ko se je popolnoma odprta rana napravila, da gnoj more povsod iztekati, se s predivam, ki je v olji ali v svinčenim kisu namočeno, obloži in z cunjo tako obveže, da predivo na rani ostane. Vsak dan enkrat ali dvakrat se rana preveže, in nabrana gnojnica čisto spere, da nikjer ne zaseda; to se mora pa rahlo opravljati, ne pa, da bi se po rani s trdo cunjo strgalo.

Ako pa na rani že divje meso raste, naj se z žganim galunam poštupa; če ga je veliko, naj se z razbeljenim železom čeznj potegne, ali pa z nožem odreže. Ako so pa že vezki hrbtnih vrtavnic, posebno tilni vezek, gnjidavi, ali če že kost gnjije, se morajo načeti deli previdno izrezati in potem vedno obvezovati, kakor smo zgorej omenili. Pri tem pa je treba vedno preiskovati, če se ni gnoj kje drugod zasedel, in kdor ni prvikrat dovolj prerezal, mora to večkrat ponavljati, kar bolezen zelo podaljša. Le takrat, ko se je gnoj

že do hrbtnih vrtavnic ali na strani pod plečno kost zasedel, se včasih z ozdravljanjem nič več ne opravi.

Vselej je pa ta bolezen zelo dolgotrajna, ter tedne in mesece trpi.

Homeopatično se rabi od zunaj arnikina voda, ako pa je otiska huda pa Symphytum officinale, — zavživat pa se daje: Pulsatilla, pri hudem vnetji pa Bryonia in Conium maculatum, pri gnojenji pa Arsenicum in Mercurius vivus.

D. Na prsih (An der Brust).

1. Otiske na prsih (Druckschaden an der Vorderbrust).

Pod tem razumemo večkrat precej veliko bulo, ki se napravi spredej na prsih. Najde se večidel pri konjih; je iz začetka vroča, napeta, trda in boleča, pa kmalo se zmeči in začne klompati, ker se rada sokrvica v oteklino razlije, ali pa se začne gnojiti, ali pa se gnojnica v njej napravi. Napravijo jo večidel komati ali druga oprava; pa tudi, če se živina na ta kraj udari ali sune, se zamore ta bula napraviti. Nevarna je le tedaj, ako se zanemari, da se gnoj ali gnojnica bolj v globočino zasede, včasih tako globoko, da celo prsno kost načne.

Ako se je otiska še le napravila, se ozdravlja, kakor sploh otiske iz začetka z ohladki. Pa le malokdaj se vnetje razdeli, in, ko se prve znamenja prikažejo, da se bo bula gnojila, se devajo gorki ovitki iz lanenega semena, kaše, otrob, itd. nanjo, da se hitreje ognoji, in ko je godna, kar klompanje naznani, se predere, da gnoj izteče. V rano se potem dene suhega prediva, in se vsak dan z mlačno vodo zmiva. Le okrog rane,

kjer je še trdo, da se zmeči, se drgne gorka mast ali mazilo živega srebra; in če se nerado zmeči, se mu nekoliko salmijakovca pridene. Ako se je pa gnoj že zasedel, se mora ravno tako ravnati kakor smo že pri otiskah na vratu in hrbtu omenili.

Homeopatično zmiva se od zunaj z arnikino vodo in notri se tudi daje arnika, ako se ne razdeli daje, se: Mercurius vivus, Hepar sulphuris, Lilicea in Arsenicum.

E. Na trebuhu (Am Bauche).

1. Vnetje popka (Nabelentzündung).

Pod tem razumemo vročo, bolečo in trdo oteklino, ki se po vnetji popkinih žil napravi. Napravi se večidel le pri mladi živini, kmalo po porodu, toraj se o tej bolezni več govori v bukvah porodoznanstva.

F. V križu (Am Kreutze).

1. Hromota v križu (Kreutzlähme).

Je bolezen, pri kateri živina zavolj bolečin v križu ali v medenčni votlini, ali zavolj omrtudenega križa zadnjega konca ne more gibati. Že iz tega se vidi, da je hromota trojne vrste, namreč:

a) Prisadna hromota, ki obstoji v vnetju kožice hrbtnega muzga, križnih mišic, še večkrat pa v vnetju tistih kožic, ki križno in medenčne kosti vežejo (Kreutzbein-Beckenbänder).

b) Posredna hromota ali hromota iz sočutja, katera obstoji v boleznih tistih delov, ki v medenčni votlini leže (ledic, scavnega mehurja, spolovil), ki take bolečine napravijo, da se posredno ali iz sočutja bližnih bolečin tudi križ bolezni vdeleži.

c) Mrtudna hromota, ki obstoji v mrtudu mišic, ki križ premikujejo.

Po ti raznosti hromote so tudi znamenja, ki ga naznanjajo, raznotere.

Pri vnetljivi ali prisadni hromoti se znamenja vnetja razločno pokažejo, kakor: bolečina je velika, če se živina na križu stiska, tako, da se pri tem zelo vpogne in se kolikor more varuje, da se s križem kake reči ne dotakne. Bolni del je vroč in oteklina se včasih že od zunaj vidi, z zadnjim koncem se zelo težko premikuje; če se je taka živina vlegla ali padla, zavolj bolečin celo ne more vstati. Vročnica se tudi vselej tej bolezni pridruži, ko je vnetje bolj hudo.

Pri posredni hromoti se znamenja ravnajo po tisti bolezni, katera ga pouzročuje. Znamenja, katere smo že pri vnetju ledic, scavnega mehurja in drugih delov, ki v medenčni votlini leže, navedli, odločijo, po kateri bolezni se je hromota napravila.

Pri mrtudnem hromu se pa znamenja mrtuda pokažejo; križ je neobčutljiv, mišice nimajo več moči se raztegniti in skrčiti in križ vedno bolj hujša.

Napravi se vnetljiva hromota, če se živina na križ udari ali sune, če pri vožnji ali jahanju križ preveč trpi, če živina čez graben skoči, ali se prenaglo zasuče in si pri tem križ poškoduje, da se tako hrbtni muzeg vname ali vrtavnice, v katerih leži, poškodujejo ali spahnejo ali celo zlomijo, ali da se vezki zelo nategnejo. Razun tega pa zamore tudi prehlajenje to bolezen napraviti, če se ali hrbtni muzeg, križni vezki ali mišice vnamejo.

Posredno hromoto pa pouzročujejo tiste škodljive zadeve, ki zamorejo eno ali drugo zgorej imenovanih bolezen napraviti, iz katerih te vrste hromota izvira.

Mrtudna hromota je pa vedno nasledek kake bolezni, zavoljo katere je opravilo hrbtnega muzga in križnih čutnic zatrto. So večidel nasledki vnetja, kakor: ako se voda ali meza okrog hrbtnega muzga razlije, če so kosti, v katerih hrbtni muzeg leži, tako premenjene, da hrbtni muzeg ali čutnice, ki iz njega izvirajo, tako tiše, da njih opravilo zatarejo.

Akoravno je vsaka vrsta hromote huda bolezen, je poslednja (mrtuda) najnevarnejša, ker se pri njej uzroki večidel nemorejo več odvrniti.

Ozdravljanje, Pri silovitem poškodovanje se pokladajo noč in dan na križ mrzli ovitki iz vode, snega ali ledu; živina naj, kolikor je moč, mirno v hlevu ostane; jesti naj se ji le malo daje, ker je pri tej bolezni škodljivo, če so čeva napolnjene; pijače pa, v kateri se solitar raztopi, naj se ji daje, kolikor se ji poljubi; dobro je tudi, vsaj enkrat na dan, živino brizgljati, da se ji čeva spraznijo.

Ako se pa hudemu vnetju tudi huda vročnica pridruži, je treba živini pušati. Notranje zdravila pri tej bolezni ne morejo pomagati veliko. Ako se pa kaj notri daje naj se dajejo soli z žlemnatimi zdravili, najbolji je solitar.

Pri hromoti po prehlajenju so vse ravno imenovane zdravila koristne, le mrzli ovitki se morajo opustiti, ker bi se prehlajena živina po njih še huje prehladila. Pri ti vrsti (revmatiške) hromote ima prva skrb zdravnikova biti, da se živina na vsem truplu, zlasti pa na bolni nogi potiti začne in po tem potu bolezen iz noge pride; zato se živina postavi na suho obilo steljo v gorek hlev, se s slamo drgne, dobro odene; bolne pleča ali kvok se vsak dan zjutraj in popoldne zmivajo s prav gorko vodo dišečih cvetlic ali senenega droba;

ko se je bolni del vselej blizo pol ure s tako gorko dišečo vodo dobro zmival, se potem s suho slamo drgne in s cunjo čisto do suhega obriše in po tem s kocam ali drugo odejo odene, da se začne koža pod njo potiti. Tako se ravna, če je treba, cel teden.

Ko se je noga že več časa tako umivala in nismo mogli notranjega vnetja odpraviti, je treba, bolni del z kafrovcam, milovcam ali salmijakovcam, z vodo zmešanim namazati, ali ostro mazilo vanj vdrgati; notri se daje kafra z baldrijanom, ali z arniko, jelenovo olje, ali strupeni oreh, n. pr. štupe arnikinih cvetic 17·50 gr. (1 lot). štupe strupenega oreha in kafre, vsacega 2·20 gram. (pol kvintelca), dvakrat na dan.

Posredna hromota se nikdar ne ozdravlja sama zase, ampak le tista bolezen, iz katere izvira, in ko ta bolezen mine, se ve, da tudi hromota odjenja.

Zelo zastarana križna hromata, ki v tem obstoji, da se je po vnetju meza, voda itd. v hrbtnem muzgu nabrala in njegovo opravilo, kakor tudi opravilo hrbtnih čutnic zatrla, in cel križ začne hujšati, se ozdravlja ravno tako, kakor mrtudna hromota, da se ali zelo ostre mazila v križ vdrgajo, ali da se trak zavleče, ali da se kosem prediva s trpentinovem oljem napoji in na križu zažgé, ali da se ves križ z jeklenimi šivankami nabode, ki so dva do tri palce dolge, ali da se z razbeljenem železom po križu tolikokrat potegne, da se iz treh ali štirih rajd, ki se tako na vsakem kraju križa napravijo, začne rumenkasta meza izcejati. Ali se to ali uno ravno imenovanih zdravil izvoli, razloči trpež in hudoba hromote. Včasih je treba sedaj to, čez nekoliko časa drugo poskusiti.

Večkrat je od teh zdravil še kaj pričakovati, pri mrtudni hromoti pa večidel nobena reč ne pomaga več.

Homeopatično se priporoča pri unajnem poškodovanju: Rhus toxicodendron in poleg tega se križ od zunaj zmiva s Symphytum. Po prehlajenju pa: Aconit ali Dulcamara zaporedno z Bryonio.

G. Na nogah (An den Füssen).

1. Vnetje plečnega in kvoknega člena (Schulter- und Hüftgelenks-Entzündung).

Te bolezni napadate nar večkrat konje in pese, pa tudi včasih drugo vprežno živino.

Prva se napravi v vezkih, ki plečni člen vežejo, ali v mišicah, ki okrog njega ležé, ali v laknati kožici, ki tikoma pod kožo leži in celo pleče prevleče; druga pa v vezkih in mišicah kvoknega člena in laknati kožici, ki zadnje stegno prevlača.

Te bolezni navadno imenujejo švint na sprednji ali na zadnji nogi (Schulter- und Hüftlähme), pa pod tem imenom razumejo vse bolezni, ki se v pleču ali o kvoku napravijo, ako živina zavolj njih šepa in noga v pleču ali kvoku hujša. Akoravno bolezni v pleču ali kvoku, zavolj katerih živina šepa, v vnetju obstoje, so vender po trpežu, po uzrokih, zavolj katerih se napravijo, po raznosti delov, ki so bolni, tako različne, da moramo zavolj prvega ozdravljanja sledeče vrste razločiti.

a) Novo ali kratkotrpeče in

b) zastarano in dolgotrpeče vnetje plečnega in kvoknega člena.

Novo vnetje se naznanja: živina zelo šepa; če se bolno pleče ali kvok z roko pritiska, naznanuje bolečine; večidel so ti deli tudi nekoliko bolj vroči in otekli. Živina hodi zvezano, in če se z bolno nogo prestopi, ne stopi naravnost navspred, ampak jo bolj ven meče in z njo drsa.

Zastarano vnetje se pa naznanja: da živina, če se na pleču ali kvoku pritiskuje in ošlatuje, le malokdaj bolečino naznani; ne zapazi se na teh delih ne gorkota, ne oteklina, ampak večidel je le noga shujšana (švintasta). Živina pri zastarani bolezni večidel manj šepa kakor pri novi in pri hoji se večidel z bolno nogo naravno prestopuje, samo da nekoliko krajše korake dela, ker jo zvezano pleče zadržuje se tako široko z bolno kakor z zdravo nogo prestopati.

Vedno se vender bolezni tako natanko ne razodenete, posebno če niste hude, in večkrat je zelo težko razsoditi, če je konj zavoj bolečine v pleču ali na zadnji nogi v kvoku kruljev, ali zavolj bolečine v drugim delu. Zatoraj je vedno treba, če se bolezen razločno ne razodene, vso nogo preiskati, kar se začne v kopitu in se potem vedno višje ošlatuje in pazi, če je kje oteklina ali vročina ali če živina z nogo umakne, kar bolečino naznani.

Ako se potem sodi, da je bolezen v pleču (Schulterlähme) ali v kvoku (Hüftlähme), naj se še vselej tako-le noga preiskuje, namreč: Bolna noga naj se navspredej in navzunej od života vleče in tako kakih 5 minut proč potegnjena drži, potem naj se spusti in konj naglo naprej požene; ako je bolezen v pleču ali kvoku, bo živina po ti raztezi bolj šepala in tako bolezen razodela. — Druga poskušnja je, da se konj v majhinem krogu na tisto stran okrog podi, da je bolna noga znotraj tega kroga; — našlo se bo, da bo živina po tem bolj šepala. Večkrat pa že oči dajo, da je pleče ali pa kvok zvezan. Ako sta pa oba pleča ali oba kvoka na tej bolezni bolna, se živina kratko prestopa, stoplja, je na obeh straneh zvezana, pa ne šepa zelo, ker ne

stopa z eno nogo bolj trdo in hitro kakor z drugo, ampak z obema enako, ker ima v obeh bolečine.

Poslednjič se pa zamorejo tudi popijavne ali limfatiške žleze, ki leže pod plečno kostjo in na notrajnim licu stegen, vneti, zateči in vtrditi in tako storiti, da živina ravno tako kruljeva postane, kakor pri vnetju plečnega in kvoknega člena. Ako se vse natanko preiše, se zapazijo v tem primerleju pod plečem in tudi na notranjem licu stegen trde, boleče in večidel vroče kakor oreh velike otekline.

Prve vrste bolezen se večidel naglo napravi in v kakih dveh dneh se imenovane znamenja vnetja natanko prikažejo; druga vrsta se pa le počasi prikrade, tako, da se ne ve natanko, kdaj da se je začela, ako se ni iz prve napravila, kar se tudi večkrat pripeti, če se zanemari.

Uzroki, ki to bolezen pouzročijo, so poglavitno dvojne vrste: ali so siloviti po udarcu, padcu, pretegi skoku, kjer si živina imenovane mesnate dele, vezke itd. pretegne ali sicer poškoduje, — ali pa je nastala po prehlajenji zlasti spotene živine. In kakor so uzroki huji, je tudi bolezen bolj huda. včasih koj zelo očitna, včasih se bolj skrivno prikrade.

Ozdravljanje. Pri teh boleznih je najprva potreba živini mir dati in jo v prostoren in gorek hlev postaviti, kjer sapa skozi ne vleče. Potem je treba bolan del gorko zaviti. Drugo ozdravljanje se pa ravna po raznosti bolezni:

Pri pričetem vnetju po silovitih zadevah naj se rabijo mrzli ovitki, ali naj se ilovca na bolni del naveže, ki se moči z mrzlo vodo ali s kisom, v katerih se še nekoliko solitarja ali salmijaka raztopi. Navadno se pri nas tudi navezuje kislega zelja; ker se pa mora

zelje mnogokrat ponoviti, se ga preveč potrati. Tako se ozdravlja ta bolezen tri ali štiri dni, in če celo nič ne zboljša, se ravna kakor bomo spodej pri bolj zastarani bolezni omenili.

Pri vnetju po prehlajenju (revmatiškem vnetju) se vdrgajo žgane zdravila, kakor: trpentinovo olje, kateremu se še nekoliko kafrovca ali salmijakovca pridene, ali se napravi iz polovice salmijakovca in polovice laškega olja mazilo, ki se na široko krog bolnega člena dobro vdrgne; posebno je pa pri tem skrbeti, da se po vdrganju bolni del gorko zavije. To vdrganje se vsak dan enkrat tako dolgo ponavlja, da koža zateče, postane boleča in da se začne povrhna koža lušiti. Potem naj se vsak dan bolni del namaže s čistim oljem. Namesto tacega vdrganja z žganimi zdravili priporočajo drugi, bolni člen z gorkimi vodami dišečih zdravil zmivati, potem tako dolgo drgati, da koža suha postane in ga dobro zaviti. Večkrat se tudi krog bolnega člena olje ali mast namaže in potem se razbeljeno železo n. pr. razbeljena lopata blizo bolnega člena drži, ne da bi se kože dotaknila, da se tako koža masti dobro napije in potem bolni del dobro obveže. Zmed teh zdravil pa vender od žganih še največ pričakujemo.

Ako pa te zdravila pri revmatiškem vnetju nič ne pomagajo, naj se rabijo zdravila, katere so pri bolj zastarani bolezni koristne, ki v sledečem obstoje:

Vdrga se bolni del z ostrem mazilom (iz trpentinovega in lavorevega olja, vsacega 35 gram. (2 lota), štupe španskih muh 4·50 gram. (1 kvintelc), in ako se hoče še močneje napraviti, naj se še 4·50 gram. (1 kvintelc) euforbia pridene; namesto štupe španskih muh se more tudi tinkture španskih muh 9 gram. (pol lota) vzeti. Vdrga naj se to tudi vsak dan tako dolgo, da koža

zateče, boleča postane in da se na koži male hraste napravijo, in potem se bolni del le z oljem maže.

Še bolje pa je trak zavleči, ga z ravno imenovanem ostrim mazilom napojiti in krog člena ostro mazilo vdrgati, samo to slabo je pri zavlečenju traku, da živini ali dolgo časa, ali vedno znamenje ostane. Kako se ima pa trak zavleči, se bo učilo pri poduku o operacijah. Dobro je že večkrat bilo, ako so se močne jeklene igle krog in krog v bolni člen nataknile, kakor smo že pri križni hromoti omenili. Nekateri hvalijo tudi, ako se okrog bolnega člena večkrat z razbeljenem železom izžge.

Homeopatično se priporoča: po nasledkih unanje sile: zunajno zmivanje in za zavživanje: Arnica ali pa Symphytum officinale; pri revmatizmu pa: Aconit, Derrum muriaticum in Rhus toxicod. Pri zastareli bolezni pa: Sulphur, Bryonia in Zincum.

2. Komolčne bule (Stollbeulen).

Pod tem razumemo otekline, ki se napravijo v koži in pod kožo zadej na komolčnem členu sprednje noge. Nahajajo se le pri konjih, so pa čvetere vrste:

1. Vnetljive ali prisadne so gorke, boleče, napete in večidel natanko omejene, pa malo premakljive.

2. Mehke ali klompajoče, ki imajo v sebi razlito sokrvico, vodo ali tudi gnoj; niso vroče in ne posebno boleče.

3. Gobnate, ki so mrzle, neboleče, natanko omejene, napete, nepremakljive, in v tem obstoje, da se piskrična koža in vanjo razlita meza v trdo, salu podobno ali gobnato tkanino spremeni.

4. Zuljnate so vele, neboleče kožne gube, ki zadej na komolcu doli vise.

Napravijo se te otekline vedno po tem, da se koža na komolcu otiši. To se pa največkrat zgodi s štolami podkev pri legi, ko konji noge pod se krčijo, posebno takrat, ko ima konj v hlevu premalo prestopa, ko je tlak pretrd in ne gladek in premalo stelje na njem, in če so štole predolge in nerodne. Ker konji s teško sapo ali naduho večidel noge pri legi pod se skrčijo in toraj lahko te komolčne bule dobe, naj se pri tej bolezni vedno sopenje bolj natanko preiše, akoravno s tem še ne trdimo, da bi tak konj moral težko sapo ali naduho imeti.

Nevarna ta bolezen nikdar ni, samo da konja grdi in le če je z bolečinami združena, živino pri hoji nekoliko nadleguje.

Popolnoma odpraviti se zamorejo te otekline le takrat, ko se zamore uzrok odvrniti, toraj je pri ozdravljanju prva potreba uzrok zvedeti in kolikor mogoče skrbeti, da se komolc več ne otiska. Ako pa živina ali po razvadi ali po potrebi pri legi noge podse deva, naj se ji pribijejo podkve brez štol ali naj saj štole zelo saksebi ne mole. Med ozdravljanjem je pa najbolje podkve odtrgati.

Na vnetljive komolčne bule naj se mrzli ovitki tako dolgo pokladajo, ali z ilovco namazani z mrzlo vodo močijo, dokler se še znamenja vnetja zapazijo, in včasih se ta oteklina še popolnoma razdeli in mine, večidel pa se zmeči in v njej ali v sokrovica ali gnoj nabira. Ako se kaj tacega zapazi, se mora tako ozdravljati, da se hitreji zgnoji; to se doseže, če se cela bula z mazilom živega srebra maže, kateri se na 17.50 gr. (na lot pol kvintelca) salmiakovca pridene, ali (da se

to še hitrejši zgodi) se navadno ostro mazilo, ali mazilo bluvne soli vdrgne, katera se napravi, če se na vsakih 17·50 gr. masti, 2·20 ali 4·50 bluvne soli vzame. Vsako teh mazil se mora prav dobro v kožo vdrgniti in gledati je treba, da nič po nogi doli ne kane; potem se čaka, da se bula sama predere, ali če je že popolnoma godna, naj se prereže in dobro iztisne. Potem naj se komolc obveže, da se votlina stisne, in naj se vsak dan ali vsak drugi dan, dokler se popolnoma ne zaraste, z gorko vodo zmiva. Da se pa votlina pred ne zaraste, preden ni vse čisto zgnojeno, se mora nekoliko prediva vanjo vtakniti, ki se, če se mehčenje prepočasno godi, tudi z dražljivimi ali ostrimi zdravili napoji, namreč s trpentinovim oljem ali z ostrim mazilom. Da mora pri tem luknja, kjer se je bula prederla, dosti široka biti, se samo od sebe ve, in večkrat je celo treba jo razširiti.

Komolčna goba se pa mora izrezati, kar se zgodi, če se koža podolgoma po celi oteklini prereže; potem se koža nad oteklino spodreže in odpara in cela goba ven izreže; na to pa se koža zašije. Le takrat, ko je bula zelo velika, se zamore na vsaki strani nekoliko kože odrezati in jo potem zašiti. Če se pa komolčna goba trdo kosti drži, jo ni varno izrezati, ampak preveže se, ali se razjedljivem mazilom vdrgne. Za to mazilo je nar bolje 1 del mišnice na 4 dele masti. da ima pa mazilo večjo moč, se zamore koža narezati, ali je tudi kos odrezati in le na tem delu naj se vsak dan za lešnik mazila vdrgne, da se goba izvali, in rana, ki se tako napravi, se potem kmalo sama zaceli; k večem če se včasih spere. Namesto mazila iz mišnice svetujejo drugi tudi ostro mazilo ali mazilo bluvne soli ali tudi razbeljeno železo, s katerim se nekaterikrat po buli po-

tegne, da se goba gnoji in odpade. To poslednje pa ne pomaga tako gotovo, kakor zgorej imenovano mazilo iz mišnice.

Homeopatično priporoča se Sulphur in Mercurius vivus.

3. Otekline na sprednjim kolenu (Geschwulste am Vorderknie).

Na kolenu se več vrst oteklin more napraviti, ki obstoje ali le v vnetju kože in piskrične kožice, ali v nju odebeljenju in vtrjenju ali so napolnjene s strjeno, salu ali medu podobno rečjo. Prve se imenujejo vnetljive otekline, in so vroče, boleče, le malokdaj natanko omenjene in bolj ali manj napete; druge kolenovi žuli, ki so naravno gorki, neboleči, trdi, pa včasih tudi, če je v njih tekočina (sokrvica, gnoj itd.) klompajoči. Oboje so nepremakljive, niso natanko omenjene in koža se nad njimi ne more zgrbati, če niso klompajoče. Tretje vrste se pa imenujejo kolenove gobe, so bolj mehke, se vdajajo, ne klompajo, so natanko omejene, koža se zamore nad njimi zgrbiti, niso vroče in le malokdaj boleče. Skoraj vsaka teh oteklin se napravi po silovitim poškodovanju, ali v hlevu, če so tla trde in negladke, ali pri delu, če živina na koleno pade ali če se kako drugače na koleno udari ali sune.

Ako se živina na koleno zelo udari, se napravijo vnetljive otekline, kože ali celo kosti, s katerimi so večkrat tudi rane združene. Ako se pa le po malem poškoduje, se le počasi majhino vnetje napravlja, pri katerim koža vedno bolj debela postaja, se vtrdi in kolenove žulje napravi. Pri posebnem nagnjenju živine k gobastim zrastkam se zamorejo iz teh žuljov gobe napraviti.

Ozdravljajo se vnetljive otekline, kakor smo že omenili z mrzlimi ovitki, če se pa razun oteklin tudi napravijo, jih je treba ozdravljati po pravilih, kakor bomo pri ranah omenili. Ako so se žuli na kolenu napravili, se le malokdaj več zmeče, vse mečilne zdravila le malo pomagajo; če se skrbi, da se živina na koleno zanaprej ne poškoduje, se oteklina sčasoma nekoliko zgubi. Da se pa ne poškoduje, pa posebno dobro podkovanje mnogo pripomore, kakor je v bukvah podkovstva razloženo.

Ako se pa na kolenu goba napravi, je posebno na tem mnogo ležeče, če je na kapčni vezek prirašena ali ne. Ako leži tikoma pod kožo in če ni prirašena na kapčni vezek, se zamore izrezati; — če je pa bolj mehka, se zna prerezati, in ojstre mazila v prerezo vtakniti, da se goba zgnoji. Ako je pa na kapčni vezek prirašena, ni kaj pričakovati od ozdravljanja, ker jo ni varno izrezati in tudi prerazati ne; — ako se kapčni vezek prereže in se tako člen odpre, je živina večidel zgubljena.

Homeopatično rabi se pri novih oteklinah unajno in notranjo Arnica, pri zastarelih pa Chamomilla in Ledum ali pa: Jodum in Rhus tox, tudi Baryta carbonica.

4. Pipa (Piphacke).

Je oteklina nad skokno kostjo zadnje noge ravno kjer je dvoglavna stegnjivka (Achillessehne) skoknega člena na kost prirašena.

Ta oteklina je dvoje vrste, ker se napravi ali le v koži in piskrični kožici, ali pa v dvoglavni stegnjivni kiti skoknega člena. Kožna pipa, je podolgasto okrogla, premakljiva, se udaja, je večkrat boleča in gorka, ali

pa tudi mrzla, gobasta, in neboleča, včasih tudi klompa; kita se pod oteklino zdrava ošlata in toraj živina zavolj nje le malokdaj šepa. Kitna pipa je pa trda, napeta, nepremakljiva, in se le na kiti ošlata, je večidel gorka, boleča in stori, da živina šepa.

Obojna pipa, ako je še le nova, obstoji v vnetju, — ako je pa že zastarana, obstoji v tem, da se razlita meza vtrdi.

Napravite se večidel, če se živina udari na kraj, pod katerim je skokna kost, kar se nar večkrat zgodi če je hlev ozek, da se živina v steno ali paž udari, ali če jo pri vožnji vaga na nogo bije, ali če se kako drugače na ta kraj udari.

Ta bolezen je večidel zelo trdovratna, posebno če je v kiti, ker se le malokdaj popolnoma odpravi. Ako zavolj otekle kože noga le bolj debela ostane in živina ne šepa, ni ta napaka nikakoršne druge škode, kakor da oči žali. Ako je pa kita otekla, je to že huje, ker živina vedno šepa ali saj bolj nevkretno stopa.

Ozdravlja se ta bolezen, dokler je še nova in v vnetju obstoji z mrzlimi ohladki, ki se pa ne smejo opustiti, dokler je le količkaj vnetja zraven, kar se mora večkrat tako dolgo ponavljati, da se zdravnik in vlastnik tega dela že naveličata. Le pri zastarani bolezni se mečilne in nekoliko dražljive zdravila vdrgnejo v oteklino, ki se napravijo iz mazila živega srebra, kateri se milovca ali salmijakovca pridene. Drugi svetujejo tudi v prav zastaranih pipah ostre mazila, ali z razbeljenim železam enekrati po oteklini potegniti. Vse to pa vender le malokdaj pomaga.

Homeopatično se rabi zoper tako otekline, ako so nove: Arnica, zoper zastarele pa Rhus toxicoden-

dron in Sulphur, pozneje pa Conium in Mercurius vivus.

5. Morske kosti ali nadkosti na nogah (Knochenauswüchse an den Füssen).

Ta bolezen v tem obstoji, da iz kosti kost raste in po kraju, kjer se to pripeti ima razne imena in sicer:

a) Okroglaste nadkosti (Ueberbeine) se največkrat napravijo na pišalnih kosteh, in večkrat na sprednjih kakor na zadnjih nogah.

b) Podolgaste nadkosti (Leisten), so kostni zrastki v podobi letvice, ki se največkrat napravijo na znotrajni strani pišalnih in zapišalnih kosti (Griffelbeine).

c) Obročkaste nadkosti (Ringbeine) so zrastki, ki se v podobi obročeka največkrat na bincelnovi in nadkopitni kosti napravijo.

d) Krak (Stichbein, Spath) se napravi na znotrajni strani, večidel na spodnji legi kosti skoknega člena.

e) Lupina (Schale) je zrastek, ki se bolj po širokim krog kakega člena napravi, največkrat okrog bincelnovega, nadkopitnega in skoknega člena.

f) Nadkost na zadnji strani skoknega člena (Hasenhacke und Rehbein).

Ta razdelitev morskih kosti pokaže le razno podobo in razni sedež, kjer se napravijo; obstoje pa vse v tem, da se po vnetju kostne mrenice in kosti kostna oteklina napravi. Ta oteklina se pa od drugih razloči: da je trda, popolnoma nepremakljiva, natanko omejena in kosti prirašena. Nekatere morske kosti store, da živina bolj ali manj šepa, druge, pa ne. Šepa živina takrat, če morska kost leži na členu, da postanejo čle-

nove ravnine garpove in ojstre, in pri gibanju člena druga drugo zbada, ali če leži morska kost na kraju čez katerega drži kita, vezi ali drug občutljivi del, ki se pri gibanju na garpovo nadkost drgne. Po tem razdele morske kosti v škodljive in neškodljive.

Morske kosti pa še le rastejo ali so že dorašene; pri prvi vrsti se še znamenja vnetja zapazijo, so boleče, bolj vroče in store, da živina šepa, ako so na takem kraju kakor smo zgorej omenili; — druge vrste pa niso gorke, ne boleče, malokdaj store, da živina šepa. Na teh morskih kosteh se pa zamore iz novega vnetje napraviti, in tako oteklina zopet večja postajati.

Po imenovanih znamenjih se sicer morske kosti, naj bodo tu ali tam, lahko spoznajo, ker ima pa vender vsaka kaj posebnega, naj se na sledeče pazi:

Ako se preiskuje: ali ima živina okrogle nadkosti, naj se ogledujejo noge od spredaj in od strani, in ko se najde na pišali oteklina, se mora vedno z roko otipati, da se nima spodnja glavica zapišalne kosti, ki je gladka in nekoliko gibljiva, za nadkost.

Podolgaste nadkosti se najdejo na znotranji strani pišale koj pod kolenom ali na bincelnovi kosti na robu med notranjim in zadnjim, ali pa na robu med zunanjim in zadnjim licem. Ako se na tem kraju podolgasta oteklina zapazi, naj se vedno otipa, ako ima zgoraj omenjene znamenja, grapovo površje in če je natanko omejena, da se natornji in navadni večji in ostreji robovi nimajo za podolgosto nadkost.

Ako se v sredi bincelnove ali nadkopitne kosti od ene proti drugi strani oteklina zapazi, naj se na tanko ošlatuje, ali je oteklina v koži ali bolj globoko pod kožo. V ta namen naj se poskuša kožo premikati ali

jo zgrbiti. Ako je obročna nadkost, je oteklina trda, popolnoma nepremakljiva, globoko ležeča.

Ako se na nadkopitnem členu oteklina zapazi, se otipajo, ako je ta oteklina lupina, ravno zgorej imenovane znamenja, in živina vselej šepa in nogo navpik postavlja.

Lupino imenujejo tudi negorko, nebolečo, nepremakljivo oteklino, ki seže skoraj krog in krog skoknega člena, in takrat, ko ta oteklina v tem obstoji, da so vse, ali da je saj večidel kosti skoknega člena zarašenih, pravijo temu trda lupina in ni nič druzega, kakor zelo razširjen krak. Ko pa oteklina obstoji v tem, da so vezki, piskrična kožica in kitne nožnice skoknega člena pokvarjene in odebeljene, pravijo temu mehka lupina, ki se pa ne šteje med kostne bolezni.

Te dve poslednje bolezni se lahko razločite po otipanju; pri prvi živina večidel šepa in ima v členu bolečine, ali saj nevkretno hodi, ker se ji noga v skoknem členu malo vpregne, pri drugi pa ne.

Krak (Stichbein) spoznati je včasih najložja in včasih najtežja reč. Ako se preiskuje, ali ima živina krak ali ne, naj se notranje strani skoknih členov dobro pogledate in ena z drugo primerjate, posebno na tistem mestu in nekoliko višje, kjer se pišal začne. Vstopi naj se preiskovalec vselej pred živino in naj skokna člena skoz sprednje noge skoz ogleduje. Ako je krak že velik, in le na eni strani, se na tej, ako je pa na obéh straneh, se na obeh skoknih členih oteklina zapazi.

Ako je pa krak še zelo majhen, da se oteklina komaj zapazi, se večkrat po tem naznani, kako živina šepa. Konj s krakom pri prvih stopnjah posebno zelo šepa; ko se pa nekoliko shodi, se mu šepanje veliko

manj pozná. Šepa pa na trdim, kakor na mehkem enako, najbolj pa, če se po hudem delu le malo počije in potem prepeljuje. Pri prvih korakih se večidel le nekoliko na prstno steno vpre, ali le po treh nogah štorkla.

Pri kraku pa vender živina ne šepa vselej; ko so se košice, iz katerih morska kost raste, zarasle, se krak ustavi, bolečine s šepanjem vred minejo, le oteklina ostane in se lahko spozna.

Tudi navzadej na skoknem členu, toda manjkrat se napravijo morske kosti, ki se spoznajo na tem, da se zadej na spodnjem koncu skokne kosti trda, nepremakljiva oteklina napravi. Ker pa pri nekaterih konjih že o zdravem stanu členove kosti bolj ven stoje, je večkrat težko to bolezen spoznati. Ako so kosti že po natori tako vstvarjene, je večidel noga spredej na mestu, kjer se zadej oteklina najde, nekoliko všinjena, če se zmeri, ni bolj debela in zavoljo tega živina nikdar ne šepa. Ako je pa oteklina bolestna, je noga toliko bolj debela, kolikor večja je zadej oteklina, ki je večidel negladka, boleča, koža je nanjo trdo navezana in živina zavoljo tega večkrat šepa.

Napraviti zamorejo morske kosti vse tiste škodljivosti, ki zamorejo vnetje kosti pouzročiti. To se pa zna zgoditi silovito tako ali tako, ako se živina vdari, sune itd.; ravno tako, če pri delu člen presila trpi, da se kostna mrenica in kosti posebno na členih dražijo, druga na drugi drgajo in vnamejo. Gotovo je pa tudi, da prirojeno nagnenje posebno k tej bolezni pripomore in da mlada živina, rojena od stare, ki je imela ravno to bolezen, večidel tudi to bolezen dobi, in jo včasih celo že na svet saboj prinese.

Ozdravljanje. Ako je morska kost na takem kraju, da živina zavoljo nje ne šepa, je najbolje jo na miru

pustiti, ker ima živina morske kosti, če so že dorašene, velikokrat skoz celo življenje brez škode. Ako pa še le rastejo, ali če jih hočeš odpraviti, akoravno zavoljo njih živina ne šepa, naj se iz začetka, dokler se še znamenja vnetja zapazijo, z mrzlimi ohladki ozdravljajo, in ko te znamenja odjenjajo, se okrogle, podolgaste in tudi obročne nadkosti najložje odpravijo, če se na nadkost svinčena ali lesena dilica s širokim trakom, ki se večkrat okrog noge povije, naveže. Ta dilica naj se pa tako izreže, da se lepo na nadkost vleže in jo popolnoma zakrije. Ker nadkost vedno enako pritiska, tako rast morske kosti ovira in stori, da popijavne žile tudi že napravljeno morsko kost sčasoma posrkajo. Ravno to se včasih tudi doseže, če se z gladkim, okroglim železom ali lesom, vsak dan dvakrat ali trikrat skoz pol ure, po morski kosti drgne in če se potem s trakom povije. To se vender le takrat zamore poskusiti, ko se morska kost napravi na podolgasti kosti in ne pri členu, toraj le pri okrogli, podolgasti in obročni nadkosti.

Pri bolj zastaranih morskih kosteh, posebno na členih, kakor pri kraku, lupini, se mnogo zdravil priporoča, katere pa le redko katerikrat pomagajo. Tu sem se štejejo: ostre in razjedljive mazila, ki se napravijo iz trpentinovega, lavorovega olja in štupe španskih muh. Drugi hvalijo mazilo iz bele mišnice ali bljuvne soli, ki se napravi in rabi, kakor smo že navedli. Ako je mogoče morsko kost ozdraviti, se še največ opravi z rudečo-razbeljenim železom, če se ž njim nekaterikrat po morski kosti potegne. Železo naj ima podobo topega noža, in ne sme biti tako hudo, da bi bilo belo, ampak le rudeče ali višnjevo naj bo. S takim železom naj se po različni velikosti nadkosti tri ali štiri poteze v podobi |||| napravijo po legi dlake, po katerih se brez pre-

stanka zaporedoma drgne, da se začne rumenkasta meza izcejati. Nato se poteze z oljem namažejo. Pri nas imajo navado namesto razbeljenega železa vročo repo na nadkost navezavati, kar sicer ne izda toliko, vender je tudi dobro, ako na nadkosti ostane; ker pa živina rada z nogo otresa, ker vročino čuti, se lahko repa premakne na drug kraj. Z razbeljenem železom si pa prizadevamo dvojni namen doseči, kar se potem ravna, ako se z njim dalj ali manj časa po nadkosti drgne. Ako se le malo in bolj povrh žge, napravimo v koži vnetje, katero polajša notranjo bolezen, kar posebno pri nadkosteh pomaga; ako se pa zelo žge, se napravi vnetje, ki bolj globoko seže, kar stori, da se morska kost bolj hitro napravlja in da doraste; to je posebno dobro pri kraku, lupini in pri nadkosti zadej na skoknem členu, ker se tako členi med košicami, na katerih se morska kost napravlja, zarastejo, da, čeravno noga nekoliko bolj trda postane, živina več ne šepa, ker se garpove kosti med saboj več ne drgnejo.

Homeopatično rabi se začetkom bolezni unanje in notranje: Arnica; poleg tega notranje Rhus tox.; pri kipečih zateklinah: Mercurius solubris, Sulphur in Sepia tudi Ledum in Thuja.

6. Vnetje kit (Sehnenentzündung).

Vname se največkrat upognjivka kopitne in nadkopitne kosti, upognjivka sprednjega kolena in dvoglavna nategljivka skoknega člena, o kateri poslednje smo že pri razlaganje pipe govorili. Naznanja se to vnetje po oteklini, gorkoti in bolečini, ki se po vneti kiti zapazi. Kita je trda in bolečina večkrat taka, da se živina pri hoji le na prstno steno upira, nogo navpik postavlja, da ji bincelj naprej uhaja in z bolno nogo živina rada

počiva. Ako so kite na dveh nogah, kar se vender le malokdaj zgodi, ob enem vnete, se ravno imenovane znamenja na obeh nogah zapazijo, živina vedno zdaj eno, zdaj drugo nogo vzdiguje, se rada vleže in noge steguje.

Vnetje kit ne trpi posebno dolgo, ker kmalo odjenja ali, kar se veliko večkrat zgodi, se kita odebeli, vtrdi in skrajša, in ko znamenja vnetja minejo, ostane trda, negladka, negorka in neboleča oteklina v kiti. Ako so bile pa posebno nožnice kit vnete, se rado v njih nabere preveč kitnega mazila in napravijo se kitni mehurji. Ako ste bile upognjivki kopitne in nadkopitne kosti vnete, se znate zarasti in tako napravite navpično nogo (Stelzfuss).

Uzrok vnetja more vse tisto biti, kar kite preveč nateza, stiska ali drugače silovito poškoduje. Toraj največkrat če živina nerodno stopi, če ji spodleti, če si pri hudi vožnji kite preveč nategne itd.

Ozdravljanje. Od začetka je najbolji vnetje ozdravljati z mrzlimi ohladki, kar se tako dolgo ne opusti, dokler bolečine ne odjenjajo in oteklina ne vpade. V ta namen je najbolje poleti živino v tekočo mrzlo vodo postavljati, pozimi pa ohladke iz snega ali ledu napravljati. Opomniti vender moramo, da mrzli ohladki niso dobri pri tistem vnetju, k kateremu je razun poškodovanja kite tudi prehlajenje pripomoglo. V tem primerljeju veliko več pomagajo gorke kopele, žgane, dišeče in nekoliko dražljive zdravila, kakor smo jih pri reumatiškem vnetju plečnega in kvoknega člena navedli. Ko so pa znamenja vnetja pojenjale in se je odebeljena kita vtrdila in skrajšala, se to težko popolnoma več odpravi, največ pomoči je še od razbeljenega železa pričakovati, ako se po taki kiti kakih štir ali pet potez

z njim napravi, kakor smo pri kraku navedli. Po žganju se dva dni poteze z oljem mažejo in ko se začnejo gnojiti, se vsak dan enkrat ali dvakrat z gorko vodo ali z gorkimi kuhovinami dišečih zeliš izpirajo. Drugi hvalijo tudi ojstre mazila na kito drgati, ki pa le malokdaj kaj pomagajo.

Homeopatično se rabi: Bryonia in Rhus tox.; pri zastarelem vnetji pa: Mercurius vivus, Silicea, Phosphor, Cincum in Conium.

7. Zvitje člena (Verstauchung).

Zviti člen se imenuje tisti, pri katerim se silovito vezki zelo pretegnejo in potem vnamejo, ne da bi kost iz člena stopila. Akoravno se zamore vsak člen zviti, se to vender največkrat na nogah, in posebno na bincelnovim členu pripeti.

Spoznati se zamore to že nekoliko potem, če je znano, da je živina nevkretno stopila ali drugače nogo pretegnila, in potem hipoma velike bolečine občutila in začela šepati, in če se je potem o kratkim tudi vročina in oteklina pridružila. Ako so vezki posebno zelo nategnjeni ali celo pretrgani, se na pretegnjeni strani kosti, kjer je člen, lahko in zelo saksebi zvlečejo in noga živini odpove. Razloči se zvita noga potem, če se je še le zvila in še v vnetju obstoji, — ali če je zvitje že zastarano, in če je vnetje v zvezkih že ponehalo, ki pa nimajo več moči se skrčiti, ampak ostanejo raztegnjeni in ohlapnjeni.

Novo zvitje, če ni posebno zelo hudo, se večidel kmalo ozdravi, — zelo hudo in zastarano se pa včasih celo ne da ozdraviti.

Nategniti se zamore živina ta ali uni člen pri raznih priložnostih, v hlevu in pri delu, če nerodno in ne-

nevkretno stopi. To se največkrat zgodi na jamastih ali močirnatih potih, če v luknjo stopi.

Ako je zvitje noge še le novo in še le v vnetju obstoji, je najbolje nogo vedno v mrzli vodi držati in tega tako dolgo ne opustiti, dokler niso znamenja vnetja popolnoma zginile. Ako so vezki zelo nategnjeni ali celo pretrgani, naj se zviti člen s širokimi trakovi dobro povije, in spodej se zamorejo tudi lesene dilice ali železne plošice položiti, da se člen ne premikuje. Vender se to sme le takrat storiti, če ni oteklina in vnetje prehudo.

Ako je pa zvitje že zastarano, vezki raztegnjeni in omehčani, naj se noga z dišečimi vodami in z žganjem spira ali vanjo žgane zdravila vdrgnejo, kakor bomo to bolj natanko pri naprej vhajočim binceljnu (Ueberköthen) navedli.

Pri nas je vraža zelo v navadi, živini, če si nogo zvije, vrbovo šibo okrog noge zaplesti, kar nič ne pomaga pa tudi nič ne škoduje.

Homeopatično se poleg zmivanja z arnikino vodo priporoča: Arnica, dalje pa Rhus in Ruta graveolani pa tudi Sulphur pri zastarelim zvitji.

8. Spahnenje (Verrenkung).

Spahneni člen se imenuje tisti, pri katerim silovito členove ravne kosti iz svoje naravne lege stopijo in tako ostanejo. Razdeli se v popolno in nepopolno spahnenje. Popolno se imenuje tisto, pri katerim členova kost tako iz člena stopi, da se členove ravnini nasproti več ne dotaknete, — nepopolno pa se imenuje tisto, pri katerim se členove ravnini premaknete.

Pri spahnenju se členovi vezki pretrgajo ali zelo zelo nategnejo. Spozna se spahnenje večidel lahko, ker

1. živini spahnjen ud popolnoma odpove, da živina ne more stopati, 2. ker živina, naj stoji ali hodi, velike bolečine občuti, 3. ker ima spahnjen ud premenjeno podobo, da se najde na eni strani bolj vglobljeno, nasproti pa izpahnjeno, 4. ker postane spahnjen ud kriv in sicer na nasprotno stran spahnjenja in 5. ker se spahnjen člen celo nič ne premikuje ali le bolestno.

Zmešati se zamore spahnenje s kostolomam, to je, z zlomjeno kostjo, katera se pa od spahnjene po tem loči, da zlomljene kosti v gibanju ali premiki škripljejo ker se med saboj drgajo in ker se pri kostolomu ud posebno zelo giblje v katerim se je kost zlomila.

Pri živini se k sreči le zelo malokdaj kak člen spahne, ker ima tako močne vezke, da se večidel pred kost zlomi, kakor da bi se člen spahnil. Največkrat bi se zamogla šipa na zadnjim kolenu (Knieschеibe) spahniti. Ako se na nogi drug člen spahne, se vičidel tudi kost zlomi in vezki pretrgajo, toraj ste te dve bolezni bolj važni kakor spahnenje. Razun nog se zamorejo tudi zadnjočelustni člen, členi med vrtavnicami in členi križne in kvokne kosti spahniti.

Ozdravljanje. Najprva potreba je: kosti v naravno lego spraviti, kar je pa sila težavno, večkrat celo nemogoče in če so tudi kosti zlomljene in vezki pretrgani, tudi nič ne pomaga, ker člen v naravni legi ne ostane, le pri mali živini, kakor pri pesih, bi zamogel kdo v priložnost priti, spahnenje ozdravljati. Ako se je spahnjen člen v naravno lego spravil, se mora večkrat oviti, da se zopet ne spahne in pokladajo se nanj mrzli ohladki, kar takrat zadosti, ko je od ozdravljanja kaj pričakovati, navadno pa je vse ozdravljanje zastonj.

Homeopatično se poleg unajnega zdravljenja rabi Symphytum officinale, sicer pa Aconit, Mer-

curius vivus, Rhus tox., Bryonia in Nux vomica.

9. Naprej vhajoči bincelj (Ueberköthen).

Ta bolezen se naznanja s tem, da bincelj, ko živina stopa, naprej uhaja, včasih tako zelo, da se celo tal dotika in da živina nemore več hoditi. Obstoji pa v tem, da so uklonilne kite kopitne in nadkopitne kosti tako skrajšane, da se ne morejo več raztegniti, kar smo že pri vnetju uklonivk in navpični nogi omenili; — ali pa stegnjilna kita kopitne kosti in stranski vezki binceljnovega člena tako raztegnjeni in oslabljeni, da se bolj močnim uklonivkam, ko se skrčijo, radi udajajo, kar se po zvitju ali spahnenju noge rado zgodi. Ta bolezen je toraj le znamnje navpične noge ali zvitja in spahnenja bincelnovega člena. Opomnimo je tu le zavolj tega, ker jo mlada živina, posebno žrebeta včasih že na svet saboj prinesejo, kar v tem primerleju vedno obstoji v skrajšanih uklonivkah kopitne in nadkopitne kosti. Ko je ta bolezen bolj majhna, stopi le bincelj nekoliko bolj navspredaj, če živinče na nogo stopi; včasih je pa tudi tako huda, da se živinče celo nič ne more na nogo upreti, ker naglo, ko hoče stopiti, na kolena pade.

Akoravno se bolezen, če je le majhna, lahko ozdravi, se vender, ako je huda, večkrat vsakemu ozdravljanju zoperstavi.

Ozdravljanje se nekoliko ravna po trpežu bolezni in potem, če so že kake otiske ali vgnjide po večkratnim padanju na binceljnu ali kolenu napravile. Ako je bolezen le majhna, je včasih že dovolj, če se noga dvakrat na dan v kuhovini ječmena ali lanenega semena, ali snenega droba itd. koplje, da se skrajšane

uklonivke zmeče in nekoliko raztegnejo; raztegovati se jih zamore tudi z roko poskušati dokler je noga v kopeli. Ako pa kopanje ne zadosti, je treba nogo v železno plošico dejati, ki na zadnji strani noge od kopita do kolena seže in pod binceljnam, kjer se zdrava noga navspred zavije, se tudi vedno bolj krivi. Napravijo se le pri konjih in malokdaj le po eni nogi, da je žlebu podobna. Ovije se dobro s predivam, in če na nogi še ni ran, se od kopita do kolena s širokim trakom na nogo priveže. Preobveže naj se vsak dan enkrat, koplje v zgoraj imenovanih kuhovinah, in vsakokrat naj se plošica pod binceljnam nekoliko bolj skrivi. Ako se pa nogi po padanju otiske ali vgnjide napravijo, se jih je potreba pri obvezovanju s trakam previdno ogibati, in če se ne more lahko plošica na nogo trdno privezati, se na kopito majhna podkvica pribije, ki ima zadaj na vsakim koncu luknjico, v katero se plošica dene, in potem se le na tiste kraje na nogo priveže, ki so zdravi.

Homeopatično zdravljanje je tako, kakor pri spahnjenji.

10. Mahovnice (Mauke).

Mahovnice so kožni spušaj večidel na zadnji strani nog pod binceljnam, redko se razširijo tudi višje po nogi. Napravijo se le pri konjih in malokdaj le po eni nogi, ampak na dveh ali na vsih štirih, največkrat na zadnjih nogah, zlasti pri bolj težkih konjih s kosmatimi nogami, Ker je pa izviranje mahovnic mnogovrstno, so tudi njih znamenja nekoliko različne. Združene so včasih s smoliko itd.

Pridejo pa mahovnice večidel iz notranje bolezni; — takrat se naznani ta bolezen z bolečo, gorko in na-

peto oteklino, ki seže od venca čez bincelj krog in krog noge, in je kakor šen (Rothlauf) na koži; potem pa se kmalo mehurčiki spuste, v katerih je redka rumenkasta tekočina nabrana, in ko se prederó, se posuši ta tekočina in napravi rujavkaste hraste, katere se odlušijo in noga se ozdravi. Večkrat se pa pod njimi še veči ali manjši vgnjide napravijo in včasih se koža po celi širokosti razpoka. Večidel so te iz notranje bolezni izvirajoče mahovnice o začetku z vročnico združene, da je srčno in žilno bitje kakor tudi sopenje pomnoženo, žlemnate kože, so bolj vroče in rudeče, živina neha jesti in postane žalostna. Ko mehurčiki popokajo in vgnjide napravijo, se bolečina na nogi, pa tudi vročnica pomanjša; živina postane bolj brihtna in tudi nekoliko raji jé.

Razločimo tri vrste mahovnic:

1. Vnetljive iz notrajnih uzrokov, ki se prav naglo, navadno čez noč napravijo, znamenja vnetja se na oteklini razločno prikažejo; združena je vedno ta bolezen z vročnico, katere se celo truplo vdeleži; te vrste mahovnice so enake kozam ali osepnicam druge domače živine.

2. Gnjidave iz unanjih uzrokov, so le malokdaj z vročnico združene, se bolj počasno napravijo iz nesnage, če se ne čedi noga pod binceljnom, kjer se iz noge veliko kožnega mazila poti, ali če konj veliko po blatu hodi in se mu noga ne izmiva, ali če v gnojnici v hlevu stoji; če pride konj z nogo v ujzdino vrv in se take rane ali vnetljive mahovnice z ojstrimi in razjedljivi mazili mažejo itd. Ako se pa bolezen zanemari, začne gnojnica vedno bolj krog sebe razjedati, vgnjide vedno globokeje in bolj grde postanejo, koža na nogi se spridi in odebeli, dlaka po koncu stopi, vgnjide se

bolj razširijo, večkrat do pišale, in imenuje se po tem taka noga ježeva noga. Iz vgnjid se večkrat tudi napravi veliko bradovic, razne velikosti, ki vedno rastejo, da noga zelo debela postane, in zmed bradovic vedno teče smrdljiva in razjedljiva gnojnica.

3. Najbolj redke so pa snetljive mahovnice, ki se ob času vrančnega prisada pri konjih črmaste telesnosti napravijo in se razločijo po tem od ravno imenovanih, da veči ali manjši kosčiki kože snetjavi postanejo in odpadejo. Napravijo se na nagloma, zlasti ob vročini poleti, so med vsemi najnevarniše, ker zamore snet dalej seči in tudi smrt pouzročiti.

Ti razločki mahovnic so važni, ker je po njih tek in izid bolezni različen, in se ozdravljanje po njem ravna.

Ozdravljanje se ravna po različnosti natore mahovnic.

Pri vsaki vrsti mahovnic je treba, da se živina v suh hlev na čisto in suho steljo postavi, in da se skrbi, da živina s svojo scavnico nog ne zmoči. Pri vnetljivih mahovnicah iz notrajnih uzrokov, ki imajo vedno šenasto natoro, naj se noga vsake mokrote varuje. Ostre mazila so gotov strup pri tej bolezni; varuje naj se jih vsak umen zdravnik. Vsako spiranje, kopanje z vodo je škodljivo. Bolna noga naj se čedi in drgne s čisto in prav mehko slamo. Ako je noga še le zatekla, in se še niso mehurčiki in vgnjide že napravile, naj se s suhim predivom dobro ovije in obveže. Ako so se pa mehurčiki in vgnide že napravile naj se namažejo z dobrim, ne žarkovim laškim ali lanenim oljem ali mazilom, ki se napravi iz smodnika iz polovice svinčenega kisa in polovice dobrega olja. Prav dobro je tudi mazilo, ki se napravi iz smodnika, kate-

remu se dobrega olja ali surovega masla ali druge neosoljene masti pridene. Večkrat tudi pomagajo mazila iz žvepla. Ako se počesne razpoke napravijo, se morajo vedno v olju napojeni osvalki iz prediva vanje pokladati, in z obvezavami privezati. Pri tej vrsti mahovnic je pa vedno tudi notranjih zdravil treba, najpoprej takih, ki drisko napravijo, najbolje je lopatika, kateri se polovica mila pridene in oboje skupaj v svalke napravi. Ako to ne napravi driske, naj se mu še dvojne soli ali kalomela pridene. Potem naj se rabijo zdravila, ki imajo posebno moč do kožnega hlapenja in ga pomnože, kakor žveplo, surov antimon, rudeče žveplo, jekleno žveplo itd.; in če tudi živina slabo prebavlja, naj se grenkih zdravil pridene.

Pri gnjidavih mahovnicah iz unanje nesnažnosti itd. je pa najbolj potrebno, nogo čediti. Toraj naj se najpred dolge kocine na binceljnu odstrižejo, potem naj se napravi žajfnica, s katero se noga od binceljna do venca večkrat zmiva in da se posuši, dobro zdrgne. Spira naj se noga najmanj enkrat na dan, in če vgnjide še niso zelo zastarane, pomaga samo večidel tako spiranje.

Notranjih zdravil pri mahovnicah iz unajnih uzrokov večidel ni treba, le toliko naj se skrbi, da gre blato nekoliko bolj mehko od živine in da živina dobro prebavlja, kar se doseže z driskinimi in grenkimi zdravili, če je treba.

Ako so pa mahovnice že zelo zastarane, naj bodo vnetljive ali nesnažne vrste, če so vgnjide tope, omehčane, oteklina pa ne več boleča in tudi ne gorka, in če so sploh znamenja vnetja minule, naj se v vgnjidah z dražljivimi in nekoliko razjedljivimi zdravili nagnenje k celenji budi. V ta namen naj se iz štupo žganega

galuna potresejo, s terpentinovim oljem ali z ostrim mazilom namažejo. Ali se pa napravi mazilo iz polovice dobrega olja in polovice solne kisline; nekateri hvalijo posebno raztoplino železnega, bakrenega in cinkovega vitriola v vodi ali v kisu.

Ako so se pa že bradovičnati zrastki iz vgnjid napravili in že tisto stopnjo mahovnic pouzročili, katero smo pod imenom ježeva noga popišali, se morajo večkrat te bradovice z nožem odrezati ali z razbeljenim železom odžgati, in rane, ki se potem napravijo, celiti, kakor smo zgoraj pri zastaranih mahovnicah omenili.

Pri snetljivih mahovnicah je pa glavna naloga, skrbeti, da snet dalej ne sega. To doseči je posebno koristno kopanje v kuhovinah dišečih in žlemnatih zeliš z žganjem, kafrovco itd., ki pa ne smejo nikdar prevroče in tudi ne mrzle biti. Pri tem pa se mora vedno skrbeti, da se črmasta telesnost živine zboljša z notrajnimi kakor tudi s strežbinimi zdravili, katere smo že pri črmastih boleznih navedli. Ko se je snet ustavil, in so se vgnjide napravile, se po pravilih vgnjid ozdravljajo.

Homeopatično poglavitno zdravilo je Thuja, pri vodenici daje se Aconita, pri ježovi nogi se poleg Thuje daje Arsenicum album, Sulphur in Silicea.

11. Rape (Raspe).

Rape (tudi le konjska bolezen) so zelo enake mahovnicam, toda njih mesto, kjer se napravijo, je vselej na koži v podkolencu na sprednji nogi, in na zadnji nogi tudi tam, kjer se skokni člen vpoguje. V podobi ene ali več garjevih rajd (tako-le ≡) se prikaže na imenovanih krajih, in se potem prav lahko spozna.

Kakor se ondi koža pri vpognitvi noge v gube sklada, tako se kožne razpokline s hrastami prevlečejo, ki so suhe, ali pod njimi neka tekočina iz kože solzi. Včasih so zelo boleče; malokdaj pa konj zavolj njih šepa.

Napravijo se, najraji pri težkih in debelih konjih, po nesnažnosti, včasih pa tudi iz notrajne bolezni; rade se ponavljajo, in zastarane se večkrat celo ne dajo ozdraviti.

Ozdravljajo se o začetku, da se ondi dlaka pореže, ker se potem garjevo mesto ložje snaži. O začetku je najbolje večkrat zmivanje s žajfnico in lugam; dobro je tudi smrdljivo žveplo 35 gr. (2 lota) v bokalu vode rastopiti in s to vodo rape večkrat pomočiti. Hvale vredno je večkrat vgašeno apno ali klorovo apno pri bolj zastaranih rapah, katere se včasih celo ne dajo odpraviti, dokler se na prsih trak ne zavleče in tako bolezen po tem odpravi, da na tem mestu natora notrajno bolezen po gnojenju izmeče.

Ako so se začele rape celiti, namaži jih vsak dan s čistim oljem, da dlaka zopet rasti začne.

Homeopatično rabi se poleg ovitkov hladne vode v prvi vrsti Thuja in Sulphur, pri šepanji pa Petroleum in Hepar sulphuris.

12. Mehurji po nogah (Gallen).

Mehurji so veči ali manjši, okrogle, vodenične, mehke, večidel neboleče otekline, ki so okrog členov ali v kitnih nožnicah napravijo in v tem obstoje, da se členovega ali kitnega mazila preveč nabere in da se tako kapčni vezki členov in kitne nožnice preveč raztegnejo.

Razločimo mehurje v vnetljive, ki se še le napravljajo in v zastarane, in, kakor smo že zgorej omenili, v mehurje členov in kitnih nožnic. Členovi mehurji se največkrat nahajajo na skoknim členu, in sicer na znotrajni strani člena pod valarjevo kostjo, in na sprednji strani tega člena bolj navzunaj mnogokrat pa tudi bolj navznotraj. Potem na spredniji strani kolena sprednje noge in potem na binceljnovim členu, ki se navspredaj in na obeh straneh tega člena napravijo. Mehurji kitnih nožnic se pa napravijo v nožnicah dvoglavne nategnjivke skoknega člena, ki sežejo od skokne kosti navzgor večkrat do srede stegna na zadnji strani. Pa tudi na spredni strani skoknega člena, bolj zunaj in spodaj, kjer stranka nategnjivka kopita v nožnici leži. Na sprednjim kolenu se najdejo na zadnji strani (pod kolenam), in te so najbolj nevarne. Poslednjič se mehurji kitnih nožnic na zadnji strani pišale, v nožnici vpognjivk kopitne in nadkopitne kosti napravijo, ki sežejo od bincelna do srede pišale in še bolj visoko; tudi te so večkrat nevarne. Najdejo se sicer tudi še na drugih členih in kitnih nožnicah, pa le redkokrat.

Napravijo se pa mehurji tako-le: Notrajna stran členovih kapčnih vezkov in kitnih nožnic je z tanko kožico prevlečena, ki vedno mazilo napravlja, da člene in kite mokre in spolzke stori; če se po kakim poškodovanju ta kožica začne počasi vnemati, ali če se zmehča, se tega mazila preveč nabira in v tej dobi se imenujejo mehurji vnetljivi ali napravljajoči. Po takim vnetji ali omehčanji se pa koža tudi odebeli in pokvari in ne more preveč nabranega mazila popivati, akoravno se ga zdaj več ne napravlja preveč, in take mehurje imenujemo zastarane.

Nevarni mehurji večidel niso, in le pod sprednjim kolenom in na uklonivkah kopitne in nadkopitne kosti včasih store, da živina šepa. Vender se pri napravljajočih mehurjih nikdar ne more za gotovo razsoditi, kako veliki da bodo postali, in ali jih bo mogoče odpraviti ali ne. Ako so pa zastarani, se nikdar ne zamorejo odpraviti, ki pa tudi več večji ne postajajo, živino sicer nekoliko ogrde, ji pa ne škodujejo veliko.

Kar zadeva uzroke, je gotovo, da je mehkužna živina mehurjem posebno podvržena. Sicer jih pa zamore napraviti vse, pri čemur členi ali kite preveč trpe. Najbolj navadni uzrok je, če se z mlado živino prezgodaj in preveč dela, ali če se spusti, da žrebeta preveč okrog skačejo, posebno po naravnih, mokrotnih pašnikih ali potih.

Ozdravljenje. Pri vnetljivih mehurjih naj se skuša z mrzlimi ohladki vnetje popolnoma odpraviti. Ako se je to zgodilo, ali če se ozdravljajo že zastarani mehurji, se poskusijo ostre mazila z navadnem ostrem ali merkurialnem mazilom, kateri poslednji se salmijakovca ali trpentinovega olja in kafre pridene. Vdrgnejo se te zdravila vsakih osem dni dvakrat kmalo zaporedoma, in ko se je koža zadosti zdražila, se okrog celega mehurja zamore smolnat flašter oviti. Tudi z razbeljenim železom, ki še največkrat pomaga, se zamre po mehurju nekterikrat potegniti. Angleži namažejo večkrat mehurje z ostrim plaštram, včasih v vrelo smolo predivo namočijo in z njim mehurje oblože. Pa večkrat ne pomaga ne to ne uno zdravilo. Poslednjič le to še omenimo, da je sila nevarno, mehurje nabosti in vodo iz njih spustiti, od česar nekateri mnogo zaupajo, ker se zamore tako malo pomenljiva bolezen v veliko, celo neozdravljivo spremeniti.

Homeopatično se rabi unajno Arnica, notrajno Rhus toxicodendron potem Arsenicum in nazadnje Ledum palustre.

13. Bolezen na parkljih (Klauenseuche).

Ta bolezen je večidel, kakor smo že zgoraj omenili, z boleznijo v gobcu združena in sicer tako, da se večidel bolezen na gobcu poprej. in ene dni pozneje bolezen na parkljih prikaže, akoravno se včasih tudi posamezno napravite. Kakor kuga se prikaže, večidel po mnogih krajih in veliko živine napade. Obstoji o začetku v vnetju ali prisadu nad rogom ležečih in pod rogom skritih žilnatih (živih) delov; po vnetju pa nastopijo kmalo nasledki vnetja, namreč: razlivi sokrovice, meze, gnoja, gnojnice ali celo snet.

Napada govejo živino, prešiče in ovce. Najpopred se zapazi nad parklji krog in krog posebno pa zadaj na pêti in med parklji je noga zatekla, boleča in vroča; med parklji se kmalo tu in tam mehurčiki napravijo, ki naglo popokajo, in zmed parkljev se začne voda in gnoj izcejati. Nad parklji se včasih zgornji rob odloči in krog njega se začne gnojiti. Le če je bolezen zelo huda, kar se včasih pri ovcah in prešičih zgodi, se pod parklji začne tako gnojiti, da se popolnoma ločijo in odpadejo.

Uzroki so različni. Na spomlad in pozno jesen se najraji prikaže. Nastopi včasih brez vsega znanega uzroka kakor kuga. Sicer so, slabo vreme, prehlajenje, gnojnica v hlevih ali nalezba navadnejši uzroki.

Kar smo povedali gledé preteka in uzrokov bolezni v gobcu, velja tudi pri tej bolezni (poglej zgorej).

Ozdravlja se iz začetka, dokler v vnetju obstoji, večidel lahko in brez nevarnosti z mrzlo vodo, da se

živina dvakrat ali trikrat na dan v tekočo vodo postavi, ali v hlevu z mrzlo vodo zmiva, ali zjutraj na rosnato travo spusti. Ko se pa začne gnojiti, naj se noge zmivajo z kuhovinami žlemnatih in nekoliko skrčljivih zdravil. V ta namen je posebno koristna voda ječmena, lanenega semena, žajbelnovega perja. Ako se posebno zelo gnoji in če je koža zelo zmehčana, naj se v ravno imenovanih kuhovinah nekoliko surovega galuna ali bakrenega vitrijola raztopi. Hvalijo tudi zmivanje z vodo zmešanim svinčenim kisom. Ako je koža posebno mehkužna in med parklji začne gnjiti, naj se zgoraj imenovanim kuhovinam 17·50 gram. (1 lot) solne kisline na poldrugi liter kuhovine pridene. Pri tem se pa mora vedno natanko ogledovati, če se ni že kje rog odločil in gnoj zasedel. Ako se je od zgoraj odločil, se lahko po preiskalnici zve, katera se zamore za rog utakniti. Ako se je pa rog na podplatu odločil, se sicer težje, pa vender na tem spozna, da na tem kraju, če se živina s prsti ali s klešami stisne, velike bolečine občuti, da se dilja bolj vdaja in postane bolj mehka in tanka. Rog, kolikor se ga je odločilo, se mora z nožem odrezati; rana, ki po tem nastane, naj se, če še žilnati deli niso sprideni, s predivom, v olju namočenim obložin s trakom obveže. Ako so pa že deli sprideni, se rana z žganim galunom ali z bakrenim vitrijolam poštupa, ali lopatkino tinkturo pomoči in potem obveže.

Ako je pa bolezen tako huda, da živina popolnoma parklje zgubi, je večidel svetovati, jo zaklati, ker parklji težko in zelo dolgo ne zrastejo.

Najbolj važna je pa pri tej bolezni strežba živine, razun nje, kakor smo že pri bolezni v gobcu navedli, je še treba, da živina vedno na suhem in na mehki stelji stoji. Gnojnica ji je posebno škodljiva. Včasih je

suha in snažna stelja že zadosti, živino ozdraviti, ako se parklji nekolikokrat z mrzlo vodo dobro spero.

Ker se pri tej bolezni večkrat tudi na sescih vimena mehurčiki prikažejo, ki popokajo in se z rumenkasto ali rujavkasto hrasto prevlečejo, naj se bolni del s smetano, z neslano mastjo ali tudi z oljem večkrat namaže in vime naj se dobro izmolze. Ker pa živina pri tem bolečine čuti, naj se pri molži vime od zgoraj navzdol stiska. Mleka iz bolnega sesca ni varno vživati, ker se večkrat tudi pri človeku enaki mehurčeki v ustih prikažejo.

Homeopatično se rabi poleg unanjega zdravljenja: Acidum phosphor.

14. Gosenca ali črv med parklji (Klauenfäule, Klauenwurm, Kröte).

Je bolezen, ki napada govejo živino in ovce, in večkrat zadnje, kakor sprednje noge. Pri goveji živini obstoji v tem, da po vnetji koža med parklji gnjiti začne in da večji ali manjši kos gnjile kože med parklji odpade. Pri ovcah pa bolezen obstoji v tem, da se med parkelska kožnata žleza, ki vedno mastno tekočino napravlja, zagoltne, zateče in vname, in da se nato tudi med parklji vgnjida napravi.

Od gosence ali črva ni duha ne sluha; toraj je ime te bolezni zelo napačno; to, kar se za črva ali gosenco ima, je gnojni stržen ali kos odgnjite kože.

Dokler bolezen še le v vnetji obstoji, se večidel ne zapazi, ker živina, ko stoji, ne naznanja posebne bolečine. Večidel se vgnjide zelo ne razširijo, z katerih se smrdljiva gnojnica izceja. Včasih se pa vgnjide zelo razširijo, parklje zajedo, malokdaj vender tako, da bi odpadli.

Napravi se ta bolezen večidel po tem, da živina v gnojnici ali v blatu stoji.

Ozdravljanje. Ako se bolezen koj o začetku zapazi, še predenj so se vgnjide napravile, naj se pred drugim parklji dobro očedijo in z mrzlo vodo spirajo; pri ovcah se pa mora strjena tekočina (stržen) iz žleze iztisniti. Ako so se pa že vgnjide napravile, je najbolje nogo s kuhovino hrastovih in vrbovih skorij zmivati, pri tem pa mora živina vedno na suhi in snažni stelji stati. Ker zmed parkljev večkrat podolgast kos kože odpade, ker se krog in krog gnoji, se zamore bolezen s tem nekoliko skrajšati, da se ta kos, preden sam odpade, izvleče, kar imenujejo gosenco izvleči. Ako se iz vgnjide mnogo smrdljive gnojnice izceja, ali če se divje meso v podobi bradovičastih zrastkov napravlja, naj se poštupa s štupo žganega galuna ali moči z raztoplino bakrenega vitrijola. Ako se gnojnica za parklje zaseda, se mora parklja, kolikor je odločenega, odrezati, in če so se že v žilnatih delih pijavke napravile, se morajo prerezati, da se vgnjida odpre. Tudi pri ovcah se mora včasih žleza po vsem obsežku prerezati. Le malokdaj se primeri, da se kost načne in vgnjida do členov seže. Ako se kaj tacega pripeti, je najbolje živino zaklati.

Homeopatično rabi se unanjo in notranje Arnica.

15. Krč v zadnji nogi (Fusskrampf).

Ta bolezen napada le malokdaj živino, največkrat konje; živina naglo obstane in se ne more več z nogo ganiti, pri tem ne naznanja zelo velikih bolečin, in če se noga ošlata, se najde dvoglavna stegnjivka skoknega člena napeta, trda kot les, mišice na sprednji strani noge so pa zmehčane in šipa v kolenu se tako

premikuje, da se ta bolezen zamore imeti za zlomljeno ali spahnjeno šipo.

Ta bolezen se večidel lahko odpravi, če se po skrčenih mišicah drga s suho slamo, ali če se popred z vinskim cvetom, kafrovcam in trpentinovem oljem poškropijo. Povrača se pa ta bolezen rada.

16. Petelinova hoja (Hahnentritt).

Ako konj eno ali obe zadnji nogi pri hoji zelo naglo in visoko vzdiguje, ne da bi šepal, se to imenuje petelinova hoja. Uzrok tega večidel ni znan, in se tudi le malokdaj da odpraviti, toliko je vender gotovo, da taki konji radi krak dobé.

H. Na raznih krajih trupla (an verschiedenen Stellen des Körpers).

1. Rane (Wunden).

Ako se celina katerega dela v ali na truplu, kjer koli bodi, po zunanji sili razruši, da iz nje bolj ali manj kri teče, ali se pozneje tudi gnoj iz nje izceja, se imenuje to v zdravniškem pomenu rana.

Pri vsaki rani se razločijo okraji, lice, dolgost, širokost in globina. Rane so sila različne, in njih različnost se posebno po tem ravna:

1. Po orodju, ki jih napravi, so: vrezane, vsekane, vbodene, zmečkane, raztrgane, vgriznjene, vstreljene in ostrupljene (po piku strupenih živál itd.).

2. Po delu, na katerem se napravijo, so rane na koži, mišicah, kitah, členih, žilah, čutnicah, kosteh in na drobu.

3. Po kraju trupla, kjer se napravijo, so: na glavi, na vratu, na prsih, na hrbtu, na trebuhu, na nogah.

4. Po podobi so: podolgaste, počezne, poševne, odprte, spodjedene.

5. Po globini: površne, globoke in skoznje, ki do votline trupla sežejo.

6. Po trpežu: nove in zastarane.

7. Po tekočini, ki se izceja: kervaveče in gnojivne. Ker pa rane tudi v take dele sežejo, kjer se razne tekočine napravljajo, se tudi zamore žlem, voda, sline, členovo mazilo, scavnica, blato i. t. d. skoz nje izcejati, in ravno to večkrat natanko naznani, kako daleč rana sega.

8. Po nevarnosti, v kateri je živina zavolj njih, so: nenevarne, nevarne in smrtne; te poslednje se še razdele v neposredno ali posredno smrtne, ali sploh smrtne ali le v posebnih okoljšinah smrtne.

Pri ozdravljanju ran sploh je pa treba:

1. Da se najpopred nevarnost življenja odvrne.

2. Da se tuje reči, ako so v rano zataknjene, iz nje spravijo.

3. Da se vse, kar bi rani ali sicer truplu škodovalo, odvrne.

4. Da se ranjenemu delu po mogočosti počitek da.

5. Da se skrbi za notranjo zdravje živine.

6. Da se rana kmalo in dobro zaceli.

Te pravila razložimo bolj obširno, in to:

1. Za življenje živine zamore včasih biti nevarno krvavenje. Kri pa zamore teči iz privodnic (iz žil, ki kri od srca k ranjenemu delu vodijo), ali odvodnic (iz žil, ki kri iz ranjenega dela nazaj vodijo); iz privodnic se zaganja tedaj kri zelo rudeča, in se peni, iz odvodnic teče ali solzi bolj črnkasta. Prerezane žile se vedno nekoliko skrčijo, in ako niso zelo široke, se na koncu

kmalo kri strdi in tako poneha krvavenje samo po sebi. Ako so pa žile širokeje, zamore živini celo kri odteči ali jo pa zelo oslabeti, če se ne ustavi. Ustaviti se pa kri zamore pri manjših žilicah z mrzlo vodo, snegom, ledom, ker mrzlota vse dele skupaj vleče, toraj tudi ranjeni konec žile stisne.

Ako so pa žile večje, ne izda mrzlota zadosti, takrat se cela rana s suhim predivom dobro zatlači in potem obveže ali pa zašije, in najmanj 24 ur naj se potem v miru pusti. Ako leži žila na kraju, da se zamore na kost pritisniti, ze zamore kri s pritiskalcam ustaviti, ki obstoji v tem, da se naredi iz usnja, prediva ali platna trd stlaček v podobi oreha, ki se potem na trak našije in nad rano tako okol krvavečega dela ovije in pritegne, da stlaček ravno na krvavelo žilo tiši.

Večjo žilo je pa treba vselej s poprijemnico prijeti, iz rane nekoliko ven potegniti in jo potem z debelo nitjo zavezati.

Rabi se tudi razbeljeno železo, s katerim se tako krvavenje ustavi, da se ravno na kraju, kjer kri najbolj teče, z njim žgè, da se tako hrasta napravi, katera kri ustavi.

Razun krvavenja pri nekaterih ranah pritisne veliki krč (poglej zgoraj). Še druge posebno nevarne okolšine pri ranejenju posamesnih delov bomo pri popisovanji posameznih ran povedali.

2. Tuje reči v rani so dvojne vrste: ali pridejo od zunaj v rano, ali se pa v njej napravijo. Med prve štejemo: prah, pesek, kamenje, trnje, žeblje itd. Med druge pa kostne odlomke in vsake vrste tekočine, ki na rani zastajajo, naj se tu napravijo, ali od drugod pritečejo, kakor: gnoj, člensko mazilo, sline, žlem, scavnice itd. Te tuje reči rano dražijo, jo zelo vnamejo, ne puste, da bi se lepo gnojila in tako zacelila, ampak

store, da se slab razjedljiv gnoj (gnojnica) napravlja in rana v vgnjioo spreobrne. Ako te tuje reči na vrhu rane leže, se že z zmivanjem odpravijo, — če pa bolj globoko in trdno v rani tiče, naj se s poprijemnico ali tankimi kleščami (Kornzange) primejo in izvlečejo. Večkrat je pa treba, če se do take tuje reči nemore seči, rano globokeje vrezati, da se tuja reč izvleče ali izreže, kar se mora sicer vedno previdno ravnati, vender, če je potreba, naj se nikdar ne odlaša, ker se potem rana poprej zaceli, akoravno se je večja napravila. Kdor se tu noža boji, je sam kriv, če bolezen dalje trpi in se morebiti celo več ne ozdravi. Ako se pa iz globočine v rano izcejajo tekočine, ki izvirajo iz ranjenega spodaj ležečega dela; naj se pred drugim skrbi, da vsahnejo, kar se skuša s tem doseči, da se predivo, v olju namočeno, v globočino polaga.

3. Zunanje škodljivosti, ki rano dražijo in ovirajo, da se ne celi, se morajo odvrniti. Tu sem štejemo: vsako nesnago, vedno mokroto, dotiko podnebnega zraka, pa tudi, če se ranjeni robovi med saboj drgajo. Da se vse te škodljivosti odvrnejo, je naj koristniši rano čedno obvezati. Navadno se predivo v olji namoči, na rano položi in s trakom obveže. Po okolšinah se pa tudi druge zdravila na rano devajo, kakor bomo spodaj omenili. Ako se pa pri rani nasprotne strani drgajo, naj se drganje s tem odvrne, da se v rano v olju namočenega prediva položi, ali, če je treba, naj se raninih okrajov toliko odreže, da se rana v odprto rano spremeni.

4. Da se mora vsakemu ranjenemu delu kolikor mogoče počitek da, se samo od sebe razume. Toraj naj se skrbi, dati se živina kolikor je le mogče, ne premika ali prepeljava.

5. Posebno važno je pa tudi notranjo zdravje živine pri celenju ran, po katerem se pri nekateri živini rane hitro, pri drugi pa počasi celijo. Na notranjo zdravje se mora toraj vedno paziti. Velike važnosti je pri tem že telesnost živine; pri čvrsti živini se zacelijo rane hitrejši, pri mehkužni živini se ne celijo rade. Posebno nevgodna pri tem je pa tista telesnost živine, po kateri je črmastim boleznim podvržena.

Hudim ranam se pa večkrat tudi pridruži vročnica, katero odvrniti, naj se dajejo hladilne solnate pijače, tudi pušati je treba včasih, ko je vročnica huda; rabijo se tudi odvodilne zdravila in ostre mazila, toda daleč proč od ranjenega dela. Pri vsaki rani naj se skrbi, da živina dobro prebavlja in da se blato ne zapera, ampak da bolj pogosto in nekoliko bolj mehko od živine odhaja.

6. Rana se zaceli dvojnotero; ali se namreč: ranjeni deli skupaj sprimejo in zarastejo brez gnojenja, ali se pa začne rana gnojiti in se le potem zaraste. Uno se imenuje hitro celenje, — to pa počasno. Vedno pa mora natora, da se rana zaceli, vnetje napraviti; pri prvi vrsti po vnetji rano meza zalije, ki ranjene dele zveže in zalepi; pri drugi vrsti se pa po vnetji začne gnojiti, in iz gnoja zopet živi deli rastejo in rano zacelijo. Ako se rane na prvi način zamorejo zaceliti, je vedno veliko bolje, kakor na drug, ker se to mnogo hitreje zgodi in veliko lepše zaceli, ne da bi se brazgotine poznale. To se pa le takrat zgodi, če rana ni prevelika, če se robovi rane lepo vkup sprimejo in vkup stisnjene ostanejo, če ranjeni deli niso zmečkani, če je živina sicer zdrava, če se niso ojstre ali sicer dražljive reči v začetku mazale ali na rano pokladale, če je rana pokoj imela.

Da se rane tako zacelijo, naj se obvežejo, ali zašijejo, ali z drugo pripravo tako skupaj stisnejo, da se ranine lica med saboj ne drgnejo, n. pr. če se na skupaj stisnjeno rano platno s čisto smolo namazano prilepi, ker tako rana ostane skupaj stisnjena. Kako pa se imajo rane obvezovati, zašivati, se bo v poduku od operacij govorilo (poglej tje.) Druge zdravila, da se rana zalepi, se le prav malokdaj rabijo. Take rane zmivati, kopati ali celo z žganimi zdravili mazati, bi bilo škodljivo. Mrzla čista voda, ali k večem nekoliko z jesiham okisana, je prvo, poglavno, nar boljše zdravilo, katero ne potrebuje, da bi se arnikna tinktura primeševala, kakor homeopati svetujejo, kateri pri ranah arnikno tinkturo v visocih čislih imajo. Ako se nekoliko kapljic imenovane tinkture mrzli vodi primeša, ne bo napačno, — ako se pa preveč tinkture prilije, je pa nevarno, ker to vnetje pohujša.

Ako pa rana nima zgoraj omenjenih pogojev, se ne zaceli brez gnojenja; toraj naj se skrbi, da se lepo ognoji. Da se pa to zgodi, mora biti prva skrb zdravnika, vnetje, ki se v rani mora napraviti, če je preveliko, tolažiti, če je pa premajhno, kar se vender le malokdaj zgodi, pomnožiti. Vnetje se, kakor smo rekli, z mrzloto nar boljše tolaži, ki se rabi v podobi mrzlih ohladkov, ali da se živina v mrzlo vodo postavi. Ko se pa začne gnojiti, naj se mrzli ohladki opuste in vse ozdravljanje obstoji v tem, da se vse odvrne kar bi zamoglo gnojenje motiti. Nar bolje je rano s suhim ali v olju namočenim predivam ali s pavolo ali vato obložiti, in s širokim trakam rahlo obvezati, da ne pride unanji zrak do nje, kar ji škoduje, ker jo draži. Preveže se rana vsak dan ali le vsak drug dan enkrat, da se preobilni gnoj, ki se okrog rane razmaže, očedi;

nikdar pa naj se rana, ki se lepo gnoji, ne zmiva ali gnoj iz rane ne drgne ali briše (kar je posebno škodljivo); če se predivo ali vata rane trdno prime, naj se nikdar ne odtrga, ampak le tisto, kar se rado odloči in je z gnojem napojeno, naj se proč vzame in zopet iz novega obloži in obveže. Dober gnoj, to je, če je bel, gost, brez smrada, je najboljše mazilo za rane; stari zdravniki so ga imenovali nebeški balzam.

Marsikaj vender zamore celenje rane overati, in to:

1. Prevelika srbečica, da se živina drgne, včasih tako. da celo rano zopet odere. Rana sicer vedno živino, ko se celi, nekoliko srbi, in to je dobro znamenje; varovati je pa treba, da se živina ne drgne, kar se zamore večkrat že z tem storiti, da se živina na tak kraj in tako priveže, da se ne more drgniti; ali se pa rana poštupa z žganim galunam, kar srbičico pomanjša.

2. Druga overa pri celenji rane je pa večkrat ta, da v globini rane kaka mišica ali kita leži, ki se pri vsakem skrčenji in raztegnenji premikuje. Pri takih okoljšinah je rana krog tacega dela napeta, bel gnoj katerega se tukaj mnogo napravlja, se rad peni, in večkrat se del, ki se premikuje, dobro razloči. Pri tem je treba suho ali v olju namočeno predivo krog gibajočega dela tako dolgo pokladati, da se rana iz globočine zaceli.

3. Še najraje se pa rana celi, če seže celo do kosti ali do hrustanca, posebno takrat, ko je kožica, ki hrustanec ali kost pokriva, omajena. Potreba je pri tem rano previdno obvezovati tako, da se vedno na kost ali hrustanec v olju namočeno predivo polaga, cela rana z njim spolni, in obveže, da se ne premakne. Načet hrustanec se pa večkrat celo ne zaceli, dokler se ves ne izreže ali zgnoji.

4. Ako je rana globoka in navzdolaj seže, in je na takem kraji, da je ni varno skoz in skozi prerezati in tako v odprto rano spremeniti, da se tedaj v globočini gnoj nabira, je koristno z iglo, s katero se trak zavleče, iz globočine rane navzunaj predreti, da se po tej poti zamore gnoj iztekati. Vedno pa se mora pri tem trak ali posukano predivo skoz rano potegniti, da se ranine lica med saboj ne drgnejo.

5. Zopet druga napaka je divje meso. Divje meso so posebne, zelo majhne bradovičice, katere ne pripuste, da bi se rana celila. To se napravi vedno po tem, če se rana preveč zmiva, ali drugače draži, drgne, in slabo obvezuje. Pri nekateri živini se pa samo po sebi prav rado divje meso napravlja, če tudi rane nič posebnega ne zdraži. Odpravi se divje meso, če se ga je že mnogo napravilo, s tem, da se z nočem odreže; če ga je pa še malo, se čeznj potegne z zelo razbeljenim železam, da se hrasta napravi. Hrasta naj se nikdar proč ne trga, ampak pusti naj se, da sama odpade, ker se podnjo rana večidel začne lepo celiti. Ako se pa divje meso še le začenja napravljati, je večkrat dovolj, ga z žganim galunam poštupati, ki ga odpravi. Rana naj se vselej, ko se prevezuje, bolj trdno obveže če divje meso raste.

6. Včasih se pa primeri, da je rana zelo topa, akoravno se lepo gnoji, pa le zelo počasi celi, ali pa, da je mekkužna (ohlapnjena), da se sicer zelo gnoji, pa tudi rada krvavi in tudi počasi celi. Na take rane naj se pokladajo nekoliko zdražljive, skrčljive in oživljajoče zdravila, kakor: namočeno predivo v lopatkini tinkturi, ali v maži, napravljeni iz polovice svinčenega kisa in polovice lanenega olja, ali v maži, ki se napravi iz beljaka in vlečljivega terpentina, ali se s štupe žganega

galuna samega, ali s polovico štupe hrastovih skorij zmešanega, potrese, ali se vlečljivemu terpentinu primeša štupe hrastovih skorij, ali mirine in lopatkine štupe; vedno je pa treba skrbeti, da se mehkužna telesnost živine po dobri piči boljša in z grenkimi zdravili slabo prebavljanje popravi.

Pri nevgodnih okoljšinah se pa zamore iz rane vgnjida napraviti; namesto lepega gnoja, ki bi imel rano zaceliti, se napravi gnojnica (smrdljiv, sivkast, razjedljiv gnoj), ki vedno bolj okrog razjeda. O tem govorimo pri poduku od vgnjid.

Kar smo do zdaj govorili, velja sploh od vseh ran. Ker imajo pa rane na posameznih delih tudi nekatere posebnosti, jih popišemo posebej.

a) Rane na uhalih (Verwundungen der Ohrmuschel).

Uhala se pri živini zelo velikokrat ranijo pri nesrečnih prigodkih, večkrat se pa to z namenom zgodi, ker se živini na ušesih puša, ali ker se ji ušesa odrežejo. Zacelijo se rane na uhalih zelo rade, večidel brez gnojenja, ako se kmalo zašijejo; le če ušesni hrustanec gnjidav postane, se nerade ozdravlja. Navada, živini ušesa rezati, se je zelo opustila in le pri pesih se ušesa še včasih odrežejo, o čemer bomo v uku od operacij govorili.

b) Rane na očéh (Verwundungen des Auges).

Raniti se zamorejo očesne trepavnice ali pa oko samo. Površne rane na trepavnicah ne pomenijo veliko, ako so pa bolj globoke, naj se brez odloga zašijejo z vozlatim šivom. Peti dan, če se rana ne gnoji, se večidel more že šiv prerezati in izleči. Rane na očeh pa zelo rade srbijo, toraj naj se dobro varuje, da se živina

ne drgne, kar se s tem zgodi, da se živina tako obrne in postavi in z uzdo tako na dve strani priveže, da se nikjer drgniti ne more. Pri tej priložnosti moramo svariti pred zelo škodljivim ranjenjem očesa, ki je tu in tam med nevednimi ljudmi še v navadi, in v tem obstoji, da se veči ali manjši del nohta (Blinzhaut) konju izreže, da bi se tako vnetje očesa potolažilo ali nagnjenje k vnetju očesa zatrlo. Po takem ravnanji se še nikdar ni nič koristilo, večkrat pa so se iz tega že nevarne ali celo neozdravljive očesne bolezni napravile.

Pa tudi oko samo se zamore raniti, kar takrat ni tako nevarno, ako je ranjenje le površnjo in povrhnih kožic ne predere in ako ni rana navspredaj na punčici. Ranjenje na punčici je zavoljo tega zelo nevarno, ker rade brazgotine ostanejo, ki vid slabe. Ako so pa površne kožice skozi in skozi ranjene, rado ko izteče, kar obstoji v tem, da se tekočina, ki je v očesnih votlinicah nabrana, izlije, ali da celo kristalna leča in steklena tekočina izteče.

Najpotrebniši je pri ozdravljanji ranjenega očesa, storiti, da živina miži. V ta namen naj se oko z platneno, večkrat preganjeno ruto tako obveže, da oko rahlo zakrije; moči naj se ruta vedno z mrzlo vodo. Odveže naj se pa ta čezočesna ruta 5—6 dni ne. Ako se rana še ni popolnoma zacelila in se tudi ne gnoji, naj se mrzli ohladki ponavljajo, ako se pa gnoji, naj se spira z mlačnimi vodami. Ako so se rane na očesu sicer zacelile, pa brazgotine ali belkaste pike zapustile, naj se ozdravljajo, kakor smo pri očesnih pikah učili. Ako je pa oko izteklo, živina večidel oslepi, vender se morajo mrzli ohladki rabiti, kakor smo zgorej omenili, da se saj toliko očesa, kolikor ga ostane, zaceli.

c) Rane v gobcu (Verwundungen im Maule).

V gobcu se zamore koža na raznih krajih, ali jezik raniti ali pa zobje omajati ali celo izbiti. Rane kož naj se pred ko je mogoče zašijejo, ako se more to storiti, se kmalo zacelijo, ako ni slinjak ranjen, kar se največkrat pri ušesni slinini žlezi zgodi, ki se celo nerad zaraste in večkrat tudi operacije potrebuje, katera se bo pri uku od operacij razložila. Od ran jezika smo govorili že zgoraj.

Ako so se po ranjenji zobje kaj premaknili, večkrat pomaga, ako se zopet poravnajo in če se skrbi, da živina z njimi ne žveči; zatoraj naj se daje živini le redivne pijače. Ako so se pa zobje izbili, je vedno tudi čeljustna kost bolj ali manj nalomljena, od česar se bo pri kostolomih učilo.

d) Rane na vratu (Verwundungen am Halse).

Na vratu so počezne rane vedno veliko nevarnejše, kakor podolgaste, ker zelo zijajo, in če po naglem zašitju brez gnojenja ne zacelijo, se vselej dolgo, dolgo ne ozdravijo. Najnevarniši kraj za rane je vratni žleb, ki seže od glave do prs po celem vratu in leži na desni in levi plati vrata tri prste nad spodnjim robom vrata, ker v tem žlebu vratne krvne žile, čutnice, požeravnik in spodaj sapnik. Ako so se krvne žile ranile, je najpred treba, kri vstaviti s tem, da se prerezane žile prevežejo. Ker se pa pri tem živina vedno mora vreči, se mora popred cela rana s predivam napolniti in prav dobro z širokim trakom zavezati. Kolikor bližje prsi je rana, toliko nevarnejša je, ker se žila toliko težje preveže.

Zelo nevarne so tudi rane požiravnika in sapnika, posebno če so počezne. Da je požiravnik ranjen, nam naznani preiskovanje z preiskalcem, pa tudi sline, žlem, piča in pijača, ki skoz rano vhajajo. Da je pa sapnik ranjen, nam naznanja sapa, ki pri sopenji skoz rano vhaja. Ako se take rane brez gnojenja ne zalepijo, je vedno dvomljivo, ali se bodo ozdravile ali ne. Prva potreba je tedaj, koj po ranjenji rano zašiti, kar se mora pa posebno previdno ravnati, da se del na del ravno tako skupaj zašije, kakor je bil pred zarašen. Zašijejo se ti deli z vozlam, nitini konci se pa vedno tako dolgi puste, da iz unanje rane mole. Unanja rana v koži in mišicah se pa zopet posebej zašije, ki se pa vender le malokdaj brez gnojenja zaceli. Med ozdravljanjem naj se živini nikdar trde klaje ne daje, ampak le močnate ali otrobnate pijače. V petih ali šestih dneh je rana, če se ne gnoji, že zaceljena. Ako se pa začne gnojiti, naj se spira, kakor smo pri ranah sploh omenili, celijo se pa take rane le počasi, ali se celo ne dajo zaceliti.

e) Rane na prsih (Wunden an der Brust).

Prsne rane so posebno po tem bolj ali manj pomenljive; če sežejo v prsno votlino, ali ne, ako ne sežejo v prsno votlino, se ozdravljajo, kakor sploh rane, le to moramo opomniti, da se rana vedno tako razširi, da se gnoj lahko izteka, ker, če bi se gnoj zasedel, bi zamogel celo do prsne votline prejesti, kar bi bi bilo zelo nevarno. Da pa rana seže celo v prsno votlino, naznanja preiskalce, pa tudi sapa, ki skoz rano ven in notri vhaja. Ako je rana velika, se to večkrat sliši, če je pa majhina, se to tako lahko ne zapazi, zatoraj se mora večkrat postaviti luč pred rano

in ogleduje, če zrak, ki v prsno votlino dere, plamen proti rani naga ali ne. Ako je gotovo, da rana seže v prsno votlino, je vprašanje: ali so tudi deli, ki v prsni votlini leže, ranjeni, in kateri? To zvedeti, je večidel zelo težko; peneča kri, ki iz rane teče, to včasih naznani in sapa postaja pri tem vedno bolj težka in bati se je, da bi se kri v prsno votlino ne razlila, kar večidel kmalo smrt pouzroči.

Ako pa iz rane kri teče, se mora vedno razločiti. ali iz prsne votline pride, ali iz reberne privodnice. Ako iz te poslednje pride, se mora brez odlašanja prevezati in rana naj se tako razširi, da zamore gnoj iztekati in z predivam, v olju namočenim naj se spolni, da sapa ne more ven in notri vhajati, kar se tudi pri spiranji rane previdno varuje. Vedno naj se pazi, če se ne napravlja vnetje kakega prsnega dela, ki se ozdravlja po pravilih vnetja.

f) Rane na trebuhu (Wunden der Bauchwandungen).

Razločijo se posebno po tem, če so le bolj v koži ali če bolj globoko v hlam sežejo, ali če celo do trebušne votline sežejo in če so tudi deli, ki v trebušni votlini leže, ranjeni, kakor: želodec, čeva, jetra, vranica, ledici, scavni mehur, maternica.

Površne rane, ki le v koži leže ali nekoliko pod kožo sežejo, se večidęl rane zacelijo, če se kmalo po ranjenji zašijejo in če se širok pas živini čez rano zaveže. Vedno se vender mora rana, katera se ne da brez gnojenja zaceliti, v odprto rano spremeniti, da se gnoj ne zaseda. — Ako pa rana seže skoz hlam, je posebno na tem ležeče, ali so že čeva skozi predrle ali ne. Ako so že skozi predrle, naj se naglo zopet nazaj spravijo, kar storiti je pa večkrat velika težava. Ako so se

nazaj spravile, se naglo s širokim pasom čež rano trebuh preveže; ko bi se pa tudi čeva ne mogle nazaj spraviti, se morajo vender predrle v rjuho zaviti, katera se okrog trebuha zaveže, ker se mora pri tem živina vsekako vreči in rana zašiti po tako imenovanem trebušnem šivu, kar se bo učilo v uku od operacij.

Ako je pa kak del v trebušni votlini ranjen, je le malokdaj več kaj pomagati. Zaceline pri raztelesovanji živine, ki se včasih najdejo na jetrih, na vranici, na ledicah, sicer pričajo, da se majhine rane teh delov zamorejo zaceliti, rane na želodcu in čevih pa, posebno če kožo prederejo, se nikdar ne ozdravijo. Pri tacih ranah se toraj le praša, kako se spozna, da je ta ali uni trebušni del ranjen?

Ako je želodec ranjen ali počen, se to tako naznanja: Živini se začne rigati ali začne bljuvati, naznanuje bolečine kakor pri koljiki, postane boječa in nemirna, žlemnate kože postanejo mrzle in višnjeve, sapa in krvotok se zelo pomnožita. Akoravno se želodec zamore po zunanjem ranjenji poškodovati, se vender še veliko večkrat zgodi, da poči, ako je preveč napolnjen bil (kakor pri napenjanji), pa tudi, če se živina pri vožnji preveč preteguje, ali pri težkem porodu preveč napenja.

Da so čeva ranjene, se po tem-le spozna: Iz rane teče kri s pičo ali z blatom zmešana; živino kolje, žlemnate kože postanejo višnjeve in mrzle, mrzel pot nastopi, žila je zelo hitra, pa se komaj čuti. Te rane se pa večidel le po unanjem poškodovanji napravijo; pa tudi če se surovo ravna, ko se živina brizglja, ko se ji ritnik trebi, ali če se pri težavnem porodu nerodno obnaša, se zamorejo čeva raniti.

Da so pa jetra, žolčni mehur, vranica, trebušna slinina žleza, ali ledice ranjene, se težko drugač spozna, kakor, če se tiste tekočine skoz rano izcejajo, ki se v teh delih napravljajo, in če je rana na takem kraju, da se zamore soditi, da bi bil eden ali drugi teh delov ranjen, in če se pri živini naglo nevarne znamenja zapazijo, ki ne morejo samo iz unanjega ranjenja izvirati.

Scavni mehur se pa po unanjem ranjenji le malokdaj poškoduje, ampak le nalaš po hudobiji ali po nerodnem ozdravljanji kake bolezni; ali če se živini časa ne pusti, da bi scala, ko je mehur poln; pa tudi pri težkih in počasnih porodih se zamore kaj tacega pripetiti. Naznani se pa to po tem, da se živina vede, kakor da bi jo klalo, akoravno gre blato redno od nje, da se večkrat k scanji pripravlja, ne da bi od nje kaj scavnice šlo, in da se scavni mehur, če se skoz ritnik ošlata, prazen najde, in da se sopenje in krvotok naglo pomnoži in znamenja, ki bližno smrt naznanijo, kakor smo jih že zgoraj pri ranjenji želodca in čev navedli, naglo nastopijo.

Maternica in nožnica se pa večidel le pri porodih poškodujejo, od česar se bo v porodoslovji učilo.

g) Rane na nogah (Wunden an den Füssen).

Dvakrat tolikokrat kakor vse drugo truplo se pri živini gotovo noge ranijo, in ako živina zavolj ranjenja pogine ali da saj ni več za rabo, se to gotovo narvečkrat zavolj ran na nogah zgodi.

Štiri okoljšine posebno storé, da je ozdravljenje ran na nogah bolj težavno:

1. Ker so deli večidel zmečkani, da so rane le malokdaj brez gnojenja zacelijo;
2. ker se zelo rad gnoj zasede;

3. ker živina z nogami ne miruje, in

4. ker je na nogah več členov, ki se zamorejo raniti.

Razun tega, da se vse, kar smo že pri ranah sploh učili, tudi pri ozdravljanji ran na nogah spolni, se mora še posebno za to skrbeti, da se rana vedno v odperto rano spremeni, da se gnoj nikdar ne zaseda in da se rana med saboj ne drgne. Ako se tedaj rane v ta namen morajo razširiti, se mora to previdno ravnati, da se važen del (žile, vezki, kite ali člen) ne prereže. To dobro vender imajo rane na nogah, da se dajo lepo obvezati, le na pleču in na zadnjim stegnu se to ne more lahko zgoditi.

Ako so na nogah kite ranjene, posebno na zadnji strani, k zacelenji velikokrat mnogo pripomore, da se z obvezo železne plošice na nogo navežejo, kakor smo že omenili, o čemer se bo pri kostolomih bolj natanko govorilo.

Posebno nevarne so pa rane na nogah, če do členove votline sežejo, da skoz rano člensko mazilo izteka. Spozna se pa to po tem, da živina zelo šepa in velike bolečine občuti in posebno po tem, da iz rane vlečljiva, rumenkasta, peneča, nesmrdljiva tekočina izteka; poslednjič po preiskalci, če se zamore v votlino člena vpeljati. Da se take rane zacelijo, je posebno treba, člensko mazilo ustaviti, kar se včasih s tem doseže, da se cela rana popolnoma zašije in sicer tako, da šivi sežejo do globočine rane, ki vender kapčnega vezka nikdar ne smejo nabosti. Ker se pa to zamore le pri čistih vrezanih ranah storiti, se mora sicer rana tako obvezati, da se v olje pomočeno predivo do ranjenega kapčnega vezka vloži in z njim cela rana spolni, in potem s širokim trakom povije. Le takrat, če se ne da

poviti, se zamore, ko se s predivom napolne, povrh zašiti. Ko se kapčni vezek zaraste, se rana po občnih pravilih ozdravlja.

Zelo velikokrat se pri konjih rane pod binceljnom po tem napravijo, da se živina, v hlevu ali pri delu v vrv ali verige zaplete in ožuli. Bincelj večidel zelo oteče, postane vroč, zelo boleč, rana se rada razširja, postane gnjidava. Te rane so pa posebno takrat nevarne, če je tudi vpognjivka ranjena.

Ozdravljajo naj se taki žuli tri ali štiri dni brez prenehanja z mrzlimi ohladki. Le če se začne gnojiti, naj se predivo, namočeno v maži, ki se iz polovice svinčenega kisa in polovice laškega olja napravi, na rano položi, rana nepretrdo obveže, mrzli ohladki naj se pa še nekatere dni rabijo. Le če se rana že zelo gnoji, naj se mrzli ohladki opusté. Ako so bolečine zelo velike, se zamore ravno imenovani svinčeni maži pridejati štupe perja smrdljivega korena ali štupe zobnikovega izlečka ali olje zobnika. Ako se rana dobro celi, naj se le vsak drugi ali tretji dan preveže; sicer se pa mora rana tudi po splošnih pravilih ozdravljati.

Homeopatično rabi se pri vsakovrstnih ranah, razun unanjega zdravljenja in obvezavanja, unanjo in notranjo Arnica.

Ostrupenjene rane (Vergiftete Wunden).

Posebno omeniti moramo pa ostrupenjenih ran, ki so zavoljo vcepljenega strupa nevarne in treba jih je posebno ozdravljati.

Tu sem štejemo rane, ki se napravijo, če živino čebele, ôse, sršeni ali kače pičijo, ali če jo stekla živina vgrizne, če se po ostrupljenem orodji rani, ali če v rano strup pride od kužnih bolezen, kakor od črma

(vrančnega prisada), od smrkovega ali črvivega konja, od hudobnih koz.

Najmanj nevarno je pičenje čebel, ôs ali sršenov, kar zamore le takrat nevarno biti, če cela truma takih živál živino srdito napade, da je po vsem truplu vpikajo, zlasti krog nosnic in gobca, da oteklina sopenje zatare, ali da po prevelikih bolečinah pogine.

Odgnati se zamorejo take živalice s tem od živine, da se z vodo oblije, da se smrdljiv dim pod živino s tem napravi, da se nekoliko mokra slama ali kaj druzega zažge, kar je taki živalici zoprno. Sicer se pa mora tisti, ki kaj tacega stori, sam dobro v obleko zaviti, da sam kaj ne skupi.

Ozdravljajo se te otekline z mrzlo vodo, z rušino, z oljem ali mastjo; tudi arnikna tinktura z vodo zmešana je prav dobra. Le takrat, ko je bolečina zelo huda, oteklina napeta, so koristni žlemnati in oljnati gorki ovitki, kateri poslednji se tudi vedno rabijo za zmivanje, če se oteklina v gobcu in nosnicah napravi. Vedno se pa mora pri tem na notranjo zdravje živine gledati in po tem zdravila odločevati. V hudi vročnici je treba pušati, in solitar notri dajati; če živina slaba postane, potrebuje kafre.

Veliko bolj nevaren je pik strupenih kač: zlasti gada, posebno za bolj majhno živino, za pese, ovce in koze. Veči živini zavoljo tega pičenje manj škoduje, ker ima bolj debelo kožo, bolj trdo in gosto dlako. Oteklina se po pičenji naglo napravlja in razširja in je zelo boleča. Živina začne kmalo pešati, huda vročnica se pridruži, pesi in prešiči tudi večkrat bljujejo in kmalo se prikažejo znamenja sneta. Večkrat kmalo smrt nastopi.

Pri ozdravljanji kačjega pika je treba najpoprej, ako je še moč, strup iz rane spraviti s tem, da se rana

zmije z vodo (najbolje je mlačna voda, tudi scavnica, premrzla voda rano pa vkup vleče in stori, da se ložje strup v njej zasede); druga potreba je, da se iz rane kri dobro izteče in tako strup odplavi. Da se to doseže, je najboljše koj po pičenji krog in krog vgrizka z ojstrim nožem še nekoliko globokeje izrezati, kakor rana seže. Ako pa po kraji rane ni varno izrezati, je najbolje z razbeljenem železom rano žgati. Ako se pa tudi to ne more zgoditi, naj se rana žge s hudičevem oljem ali s salmijakovcam; če ni druzega pri roci, naj se z močnim lugom, s prav hudim kisom z močno milovico ali s scavnico rana dobro zmije. Tudi s smodnikom je dobro rano poštupati in ga na rani zasmoditi. Da pa žile popijavnice strupa ne popijejo, se tudi svetuje ranjen del proti srcu prevezati. To se zamore vender le v sili storiti, ker se takrat, če ni posebno trdno prevezano, krvotok popolnoma ne zatare in ne pomaga popolnoma, če je pa trdno prevezano, da kri popolnoma zastane, postane prevezani del snetjav in odpade.

Notri se daje živini mleka, olja in žlemnatih kuhovin, in če pesi ali prešiči začnejo bljuvati, naj se jim tudi bljuvne soli ali štupe bele čmerike, pol do tri grane na enkrat notri da, da se bljuvanje polajša.

Veliko hvalo si je zoper kačji pik pridobilo tiste zeliše, ki se imenuje kačja smrt, pod rastlinoznanskim imenom astramontana (inula squarosa, inula bubonium) tako, da je bilo celo po vladi priporočeno; namesto astromontane, se je bil večkrat nemški omán (inula germanica) tudi s pridom rabil.

V takih krajih, kjer to zeliše raste, si zamore vsak izleček (extract) tega zeliša tako-le napraviti: Kadar to zeliše cvete, se odreže nad korenino in nabere. Nabrano zeliše se mora tako dolgo v vodi kuhati in večkrat pre-

mešati, dokler se zgornja skorja od stebla ne odluši. Potem se zeliše še enkrat dobro ožme, in preč vrže, voda naj pa v piskru zopet pri ognji tako dolgo stoji in vre, da se vsi prazni deli izkade, izleček pa v podobi rujavega mazila v piskru ostane.

Ta izleček se potem za potrebo ohrani in se tako le porabi: Ako ste k večim le kake dve uri po vgrizu pretekli, pomaži z njim rano, in daj dve žlici tega izlečka, da ga povžije. — Ko je pa po vgrizu več ur ali dni preteko, se mora rana, prvi in drugi dan malo razrezati (skarificiren) in potem izleček unanjo in notranjo rabiti, kakor smo omenili.

Ko bi izlečka pri rokah ne bilo, je tudi dobro, če se dene dve pesti zeliša v maslicu vode eno četrtinko ure kuhat. Odcejeno vodo naj pičena živina na dva pota popije; prekuhano zeliše naj se pa na rano položi.

Z astramontano ali nemškim ománam se zna tudi tako-le ravnati po skušnjah domačih (v „Novicah“ leta 1845): Naberi astramontane ob njenim najlepšem cvetenji, deni na drobno zrezane v primeren lonec, katerega z vodo naliješ do vrha in k ognji pristavljenega 24 ur brez prenehanja, toda počasoma, vreti pustiš; med vrenjem pa nič več vode ne prilij. Potem odlij krop v skledo, prekuhano zeliše pa v platneno ruto povito in v precep djano tako dolgo privijaj in stiskaj, dokler sok iz zeliša čisto stlačiš. Ta sok poprejšnemu v skledo prilij in vse skup v odkriti skledici na žrjavici tako dolgo pusti, da se vsa voda po soparu skadi, in le sam čisti izleček ostane. To pa zvedeti, kani od časa do časa kaplico te mokrote na pivni papir, in kader je ni več pil ne bo, je zadosti vkuhano, že imaš cvet ali izleček zdravilne astramontane. Hrani ga potem v majhne steklenice z vozkim grlom, katere dobro z

gobo zamašiti in s smolo zakapati moraš, da nikjer zrak va-njo ne pride in cveta ne spridi. Rabi ga pa tako-le: Vzemi za lešnjikovo lupino tega cveta, zmešaj ga z nekoliko mlekom ali tudi z vodo, in daj ga pičenemu živinčetu popiti; rano pa le s čistim cvetom pomaži. Ponovi oboje večkrat in — v kratkem času je strup ob svojo moč in nevarnosti ni več.

Ker smo od ran, ki po vgrizku stekle živine nastanejo, že pri steklini govorili, sklicujemo se na navedeno.

Rane pa, ki so s trupom črmastih bolezen (vrančnega prisada), smrklja, črvivnosti, koz itd. oskrunjene, se od začetka, dokler se še niso razširile, ozdravljajo kakor pičenje kač. Ako se je pa strup že po vsem truplu razširil, se večidel ravno tista bolezen napravi, katere strup je rano oskrunil (vrančni prisad, črvivnost itd.) in po tem se tudi bolezen ozdravlja. Vselej pa so te bolezni silno nevarne.

2. Vgnjide (Geschwüre).

Vgnjide so grde rane, v katerih se gnojnica napravlja, ki nimajo nagnevja k celenju, ampak se vedno širijo in krog sebe razjedajo.

Razločijo se vgnjide potem: ali izvirajo iz notranje ali unanje bolezni in so ž njo združene (s črvivostjo, smrkljem, garjami itd.), ali pa so same za se po unanjim poškodovanji, — ali so površne ali globoke, da sežejo skoz kožo in meso do kostí, vezkov itd. ali celo do notranjih votlin.

Vsaka lepa rana se pa zamore v grdo vgnjido spremeniti, če se nespametno ozdravlja z ostrimi in hudimi zdravili, — če ima, kakor pravimo, živina slabo kri, — če je vreme napačno, ali zrak v hlevu spriden i. t. d.

Sploh si moramo pri ozdravljanji vgnjid prizadevati sledeče doseči:

1. Uzrok bolezni (unanji ali notranji) odvrniti.

2. Vgnjide v lepo se gnoječo rano spremeniti. Ako smo to dosegli, se bo rana zacelila.

Kar prvo zadeva, naj se ravna po pravilih pri ranah razloženih takrat pa, ko je uzrok vgnjide notranja bolezen, se mora tudi ta bolezen ozdravljati.

Drugo pa zamoremo doseči zdaj z nožem, zdaj z razbeljenem železom, včasih z razjedljivimi, včasih z oživljajočimi in sušilnimi zdravili.

Z nožem se največ opravi pri globokih vgnjidah in pijavkah, da se v plane spremene, — pri vgnjidah na zelo občutljivih delih ali blizo žlahtnih delov, ako divje meso na njih raste, ker se zamore divje meso najlepše z nožem odrezati in se bližnji deli najložje poškodovanja varujejo. Kdor se boji nož v roke vzeti pri globokih ranah in jih odpreti, da zamore gnojnica se čisto iztekati, tak ne bo nikdar sreče imel pri ozdravljanji vgnjid. Ž njim se v globokih ranah največ opravi — vse druge mazarije so tukaj škodljive, ker se gnojnica vedno bolj zaseda in razjeda.

Razbeljeno železo se takrat s pridom rabi, ko je vgnjida topa in ohlapnjena in ko tudi divje meso na njej raste, ker se tako divje meso odžge, vgnjida zdraži in tako nagnenje k celenju obudi. V ta namen se pa mora železo včasih tako razbeliti, da je belo, včasih, da je rudeče, včasih le tako, da še svojo rujavo barvo obdrži. Belo razžge vse, česar se dotakne, naglo, napravi debelo hrasto, ki pa brani, da vročina ne seže globoko, in toraj se pod hrasto ne napravi zelo hudo vnetje. Rudeče železo pa tanjši površno hrasto napravi, vročina pa bolj globoko seže in tako se napravi bolj

razširjeno in huje vnetje. Rujavo razgreto železo pa po tem napravi večí ali manjši vnetje in bolj ali manj debelo hrasto, če se dalj časa na vgnjido pritiska ali če se le naglo z njim čez njo potegne.

Katera vrsta tako razbeljenega železa naj se rabi, odloči lastnost vgnjide, če več ali manj divjega mesa na njej raste, pa tudi bližnji deli, katerih je treba varovati, da se ne poškodujejo.

Med razjedljive zdravila, s katerimi si včasih prizadevamo nagnenje k celenju obuditi, štejemo: solno, solitarjevo ali žvepljeno kislino (hudičevo olje), salmijakovec, raztoplino sublimata, živega srebra, razjedljivi kamen, raztoplino bele mišnice v vinskem cvetu ali kisu; nekoliko manj razjedljive zdravila so: raztoplina železnega, bakrenega ali cinkovega vitrijola, mazilo zelenega volka, štupa žganega galuna, ostro mazilo.

Med oživljajoče zdravila se štejejo, lopatkina in mirina tinktura, kafrovec, milovec, jelenovec, digestiv mazilo, ki se napravi iz enega dela rumenjaka in šest delov vlečljivega trpentina, mazilo, ki se napravi iz beljaka in živega apna itd.

Tudi štupa bukovega oglja ima veliko moč zoper vgnjide, ker gnojnici vzame razjedljivost in smrad.

Pri tej priložnosti pa moramo še opomniti, da je treba vgnjido gnojnice snažiti in spirati, vender če se začne že lep gnoj delati, naj se ne drgne rana in ne spira preveč, ker to le ovira, da se rana ne celi, ker je dober in lep gnoj (bele barve in brez smradu) najboljše mazilo. Ako so se take zdravila rabile, ki po vgnjidi hrasto napravijo, naj se hrasta nikdar ne trga, ampak le takrat, ko se odluši, naj se odpravi. Kako pa da se imajo vgnjide obvezovati, se bo v uku o operacijah govorilo.

Kostne vgnjide (Knochengeschwüre).

Kakor na drugih delih, se zamorejo tudi na kosteh vgnjide napraviti, ali kakor sploh pravijo, kost gnjiti.

Kostne vgnjide so vedno z vgnjidami drugih delov, ki kosti obdajajo, združene, zavoljo tega se razun navadnih znamenj vgnjid še sledeče zapazijo:

1. Bolečine so vedno huje, kakor bi unanji vgnjidi soditi imele biti.

2. Tekočina, ki se iz take izceja, je grda in posebno smrdljiva in zelo razjedljiva, in

3. s preiskalcom, ali če je luknja dovolj široka, s perstam se zamore do trde kosti priti, ki je garpova in razjedena.

Kostne vgnjide se napravijo večkrat iz ran ali vgnjid, ki se iz bližnjih delov celo do kosti razširijo, kar se posebno rado takrat zgodi, če se gnoj zaseda. Pa tudi neposredno po poškodovanji kosti se zamorejo take vgnjide napraviti.

Kostne vgnjide se sploh zelo težko ozdravijo, akoravno se v vgodnih okoljšinah kostna vgnjida more v kostno rano spremeniti, ki se zaceli. Vgodne so kostne vgnjide takrat, če načeta kost bolj na verhu leži, če je gnjidav košček od druge kosti odločen, da se zamore ven vzeti, ali da ga natora sama odpravi, ali če se more storiti, da se gnjidava kost ne drgne z bližnjimi deli in da more gnojnica vedno iztekati, če gnjidava kost ni s kako notrajno boleznijo v zvezi, da ta celenja ne overa in če kostna tkanina še ni premenjena in poslednjič, če kostna vgnjida ni na členu.

Za ozdravljanje se priporoča mnogo zdravil za spiranje, da bi se gnojnica vedno sproti iztekala, da se deli zdražijo in ožive, da bi se gnjidav del kosti od-

ločil, kakor; kuhovine in poparine dišečih (aromatiških) zeliš; kakor: baldrijane, arnike, angelike itd., kuhovine skrčljivih zdravil, hrastovih, vrbovih in kostanjovih skorij, zelenih orehovih lupin, kuhovine smrekovega brstja, potem razstopline sublimata pol kvintelca v maselcu apnene vode, poslednjič spiranje s tinkturo vožnika, mire, lopatike, in obvezovanje z predivam, v mazilu namočenim, ki se napravi iz dveh lotov vlečljivega terpentina, dveh rumenjakov, kateri se kvintelc mirine in lopatkine štupe pridene. Tudi za notri dajanja hvalijo nekateri kuhovino smrekovega brstja, štupo vožnika in druge smolnate in smolnatodišeče zdravila. Pa vse te zdravila nikdar ne pomagajo, če se popred luknja, ki do gnjidave kosti seže, tako se razširi, da se gnjidava kost popolnoma odpre, da se zamore gnojnica vedno sproti izcejati, in če se vgnjida ne da tako zavezati in s predivam napolniti, da se gnjidava kost med sabo in z bližnjimi deli ne drgne. Ako se zapazi, da so posamezi deli kostne tršice ali popolnoma ali le deloma odločeni, naj se z preiskalcem ali kleščami ven vzamajo. Ako lega kostne vgnjide pripusti, je večkrat koristno celo gnjidavo lice z nožem ali s kostno strguljco ostrgati, da se tako vgnjida v rano spremeni. Skrbeti se pa vedno mora, da se vgnjida s kakim delom ne drgne, da se v njej tekočina ne nabira, in da ne pride do nje podnebni zrak, ne druga škodljivost, kar bi celenje zadrževalo. V ta namen je najbolje z predivam v olji namočenim rano napolniti in jo potem dobro obvezati.

Le malokdaj bi se moglo zgoditi, da se ljuknica, ki v gnjidavo kost pelje, ne more tako razširiti, da bi se gnjidava kost popolnoma odprla in nabirajoča se gnojnica sproti iztekala. Ako se to zgodi, se mora trak zavleči in večkrat in po celim obsežku zavlečenega

traka, z toplo vodo zmivati. Ako se začne celiti, se oteklina pomanjšuje, srbičica minuje, smrad se zgubuje, bolečina pomanjšuje in namesto gnojnice se napravlja gost bel gnoj. Ako se v treh ali štirih dneh te znamenja ne prikazujejo, je treba vgnjido z novega preiskati in ravno imenovano opravilo ponoviti.

Homeopatično se rabi zoper vgnjide: Arsenic, Silicea, Asa fötida; proti divjem mesu pa: Sepia in Arsenicum.

3. Kostolomi (Knochenbrüche).

Kosti se morejo na raznih krajih živinskega trupla zlomiti, posebno na takih krajih, kamor se živina večkrat udari ali sune.

Razdele se kostolomi v sledeče vrste:

1. Kosti so: ali zlomljene, ali nalomljene ali odkrušene, in to:
2. Ali počez ali podolgoma ali navšev zlomljene.
3. Kostolomi so ali še le novi ali že zastarani. Na krajih, kjer se kost lahko ošlata, se lahko spozna, ako je kost zlomljena ali ne, če pa kost bolj globoko leži, se to večkrat zelo težko razsodi. Paziti je treba pri preiskovanji na sledeče znamenja:

Prvo znamenje je, da del, v katerem je kost zlomljena, živini popolnoma odpove: na zlomljeno nogo se živina ne more več opreti; zlomljenimi čelustmi ne more več zvečiti; z zlomljenim rebram hitro in težko sope, kakor pri hudi pljučnici; pri vdrti čepini je živina omamljena, pa tudi mrtud ali smrt zamore kmalo nastopiti.

Drugo znamenje so bolečine zlomljenega dela, ki se pa včasih veliko huje naznanijo kakor včasih večkrat se živina bolečin trese, se vsake reči, ki blizo

pride, boji, da bi se je ne dotaknila, večkrat zavoljo bolečin ječi in stoka.

Tretje znamenje je to, da zlomljen ud večkrat premenjeno podobo, lego dobi, ker se zlomljena konca kosti premakneta.

Četrto znamenje je to, da se zlomljen ud vse drugače premakuje, kakor zdrav.

Gotovo in večkrat edino znamenje je petič škripanje, ki od tod izvira, da se zlomljena konca kosti med seboj drgata. Tako škripanje se večkrat že od daleč sliši, večkrat pa le takrat, ko se en konec nepremakljivo drži, drugi pa na vse kraje suče.

Razun teh znamenj se večkrat tudi še druge pridružijo, kakor: rane, krvavenje iz unanjih, kraj zlomljene kosti ležečih delov, vročnica, mrtud, velki krč itd.

Kostolomi so sploh nevarni, ker živina ne miruje z zlomljenim udom, kakor bi bilo treba, da bi se ozdravil. Na takih krajih pa, kjer zlomljena kostna konca v svoji naravni legi ostaneta, se večkrat kostolomi zacelijo, ne da bi kdo vedel, da se je kost zlomila. Posebno se nevarnost ravna po tem: ali je kost lepo zlomljena in kostna konca celo nič zdrobljena, ali če so se košice nalomile, če so robovi tako ojstri, da zbadajo, ali če so gladki, če so razun zlomljene kosti tudi drugi deli, ki kost obdajajo, ranjeni, zmečkani, žile natrgane, da se ne zacelijo brez gnojenja. Počesni kostolomi se raje zacelijo, kakor poševni.

Sploh je tedaj nevarnost večja ali manjša po tem, kako je kost zlomljena: katera kost in na katerem kraju, pri kateri in kako stari živini, in od kdaj je zlomljena.

Uzroki. Kost zamore zlomiti vsaka unanja sila; posebno se to lahko naključi pri zelo stari živini, in pri taki, ki ima posebno prhle in krhke kosti.

Veliko ložje se to tudi na nogi pripeti, na katero se živina trdno upira. Navadno se to primeri, če živini spodleti ali če pade, če jo kdo udari ali sune, ali kako drugače silovito poškoduje.

Zaceliti se morejo kostolomi tako, da iz kostnih koncev meza izteka, ki konca zalepi, kar se navadno od 8. do 12. dne zgodi; vender pa 3 do 4 tedne preteče, preden se ta meza dobro vtrdi in kost zopet trdna postane. Le če se kostolomi tako zacelijo, je živina še za rabo. Ako se pa zlomljena konca ne dotikata, se mora vsak zase zaceliti in se na koncu s tankim hrustancem prevleče in tako se napravi nov člen; živina pa s tako zaceljenim kostolomam ni za delo. Ako se pa začne gnojiti, je le takrat še kaj upati, ko je kost le nalomljena, ne pa, ko je zlomljena.

Pri ozdravljanji kostoloma si moramo toraj prizadevati, vse storiti, da se kostna konca lepo sprimeta in zalepita. To pa se doseže tako-le:

1. Zlomljena konca se morata vravnati, to je, tako skupaj stisniti, kakor sta bila v zdravem stanu.

2. Zlomljena konca se morata tako vravnana nepremakljivo tako dolgo obdržati, da se zacelita.

3. Odvrniti se morejo vse škodljive okoljšine, ki bi mogle celenje zadrževati ali ovirati.

Da se prvo doseže, se morata zlomljena konca, ako drug nad drugim ležita, narazen potegniti. To se more le z rokami storiti, tako, da se en konec nepremakljivo drži, drugi pa, večkrat z veliko silo, narazen potegne, da se tako konca vjameta, kar se s tem naznani, da zlomljeni ud dobi naravno dolgost podobo in lego. Ako se pa to ne more storiti, se tudi zlomljena kost ne zaceli.

Še večkrat se pa zgodi, da se zlomljena konca sicer dobro vravnata, da se pa drugi pogoj ne more doseči, namreč, da se zlomljena kost ne more vravnana obdržati. Obdržati pa se moreta vravnana zlomljena konca le z obvezami v naravni legi. Obvezati se pa morejo zlomnjene kosti le na nogah, in sicer trojnato:

a) Pri kostolomih plečne in zgornjoramne kosti sprednje noge in stegenske kosti zadnje noge se obveza napravi v podobi hlačnice, ki se mora noge trdo prijeti. Zgoraj se naveže na kom ali na križ, žunaj se pa s trakovi trdno zadrgne.

b) Pri kostolomih spodnjoramne in spodnjostegenske kosti se lesene vpogljive dilice, ki se dobro s predivom povijejo, s širokimi trakovi po nogi navežejo; posebno so dobri zavoji z gutaperche in pa tako imenovan „La fontaine-ov" zavoj, katera sta oba pri zavijanji mehka, kmalu pa se strdita.

c) Pri kostolomih pod skoknim in sprednjokolenskim členom bi se zamogle tudi ravno imenovane obveze rabiti, pa še bolj koristne so železne plošici, ki se ena spredaj, ena zadaj na nogi tako vpodobljene navežete, da se noge lepo primete. Sprednja, kakor tudi zadnja plošica se vtrdi na podkev, na kateri se spredaj rivec, in v njem ljuknica napravi, da se sprednja plošica vanjo dene iz zadnja plošica se tudi na podkev vtrdi, kakor smo že zgoraj omenili.

Razun teh obvez se pa mora živino na podpasnik dejati, da se ne vleže na tla in vender na podpasniku, kakor na ležavniku počiti more, pa tudi, da z nogo bolj miruje. Samo pri gutaperchinih in Lafontainovih obvezah se shaja brez podpasnika, ker se živina kmalu sme opirati na noge.

Tri ali štiri tedne naj se obveze puste, akoravno se morajo večkrat popraviti, če se kaj premaknejo.

Da tretji pogoj dosežemo, je treba odlomljene košice in zasedeno kri iztrebiti, ker bi se sicer gnojilo. To se doseže večidel s tem, da se koža prereže; če pa se mora to storiti, je večidel od ozdravljanja malokdaj kaj pričakovati.

Tudi na notranjo zdravje živine se mora vedno gledati in posebno skrbeti, da živina dobro prebavlja. Ako tako ravnamo, se včasih kostolomi ozdravijo, večkrat pa potem živina vender ni za delo.

Kostolomi pri veliki in težki živini, kakor pri konjih in govedi so sploh veliko bolj nevarni, kakor pri mali živini, katere ložje vkrotimo, na priliko pese i. t. d.

Nekatere kostolome posamsko navedemo.

1. Vbita čepinja (Hirnschalbrüche).

Čepinja more počiti ali se vtisniti; pri prvem primerljeju čepinja sicer ne tiši možganov, ampak sila, zavoljo katere je čepina počila, je možgane pretresla, pri drugem primerljeju pa vsedena čepina posebno takrat na možgane tiši, jih draži in zbada, če odkrušene košice vanje molé.

Znamenja, ki nam vbito čepinjo naznanjajo, so dvojne; nekatere se zapazijo na čepini, druge pa po premenjenih možganskih opravilih.

Na čepini se zapazijo razpoke po tipu, — ali če je čepina vtisnjena, jamica, čepina se vdaja, ravno tako se tudi že od zunaj na koži večidel rana najde.

Možganine opravila se premene tako, da se nekatera živina opoteka, ali da se nezavedna zgrudi, in se vede kakor pri omotici. Druga živina se le na zadnji

konec vseda, je tudi bolj ali manj omamljena, vrtoglavna in se večkrat vede, kakor pri tišavki. Včasih živina, ko pade, kmalo zopet k zavednosti pride, pa ne more vstati, ker ji noge popolnoma odpovedo. Ako se možgani zelo poškodujejo, zamore živina tudi naglo poginiti, po splošnem mrtudu.

Ako se živini čepinja vbije, je to vedno zelo, zelo nevarno; akoravno so kosti, če se zamorejo vravnati, kmalo in rade zacelijo, je vender poškodovanje možganov vedno zelo nevarna reč.

Ako pri vbiti čepinji možgani veliko ne trpe in če kosti niso vtisnjene, se ozdravljajo, kakor smo že pri ranah omenili, z mrzlimi ohladki; če je živina zelo topa ali vrtoglava, se jim mora tudi pušati, zlasti, ako je dobro rejena. Notri pa naj se daje solitarja, ali dvojne soli, če ne gre blato od nje.

Ako se pa že zunaj na koži rane zapazijo, ki so s strjeno krvijo zasedene, je koristno rano do kosti razširiti, in če se tu najdejo vtiski ali košice, se morajo kosti vravnati, ali pa z zato pripravljeno okroglo žagico, ki se trepán (Trepan-Krone) imenuje, vsa vtisnjena kost izžagati, in krog ljuknice, ki se je s tem napravila, naj se košice, ki v možgane mole, ven vzamejo ali vravnajo.

Rana se dobro zmije in s predivom v olji namočenim napolni in rahlo s platneno ruto obveže, mrzli ohladki pa naj se pridno rabijo. Vselej je ta operacija, kakor pravijo za življenje ali smrt. Razun tega je po okoljšinah treba pušati, ako se je bati, da bi se možgani ne vneli.

2. Vbite kosti čela in spredнje glave (Knochenbrüche an der Stirne und am vorderen Theile des Kopfes).

Te kosti se največkrat vbijejo na paši, in sicer pri konju, če ga, ko se pase, drug udari, pri ovnih, ko se trkajo, pri kravah, ko se bodejo. Poškodovati se pa more ali čelna kost, ali kosti, ki krog očesa leže, nosne kosti i. t. d., pa tudi rog se more sneti ali veči ali manjši del kostnega podaljška ulomiti.

Ozdravljanje se sploh po tistih pravilih ravná, kakor smo že pri vbiti čepini omenili, samo da to zavoljo tega ni tako nevarno, ker možgani niso poškodovani. Ako je kost vtisnjena, se zamorejo veči kosčiki brez nevarnosti izrezati, vender mora, kdor kaj tacega dela, natanko lego delov vedeti, da na ušesu, na očeh ali na zadnječeljustnem členu kakega imenitnega dela ne poškoduje.

Ako je pa rog snet, se več ne priraste in nov več ne zraste, nasaditi in privezati se sicer zamore s trakovi na nasprotni rog. Ako je pa kost pod rogam nalomljena, naj se najpoprej vravna in s trakovi trdo obveže, in po okoljšinah na glavo ali na nasprotni rog pritrdi; prav dobro je klej iz beljaka in žganega galuna napraviti in s tem nalomljeno kost namazati; tri tedne pa naj se trak ne odveže. Živina naj med tem časom vedno v hlevu stoji, priveže pa naj se tako, da se z rogmi ne more nikamor zadeti. Ako je pa kost pod rogom odlomljena, se zaveže s predivom v olju namočenim in s trakovi pritrdi. Tako se kri vstavi in ljuknja, ki v čelno votlino pelje, zamaši. Pa tudi, če se rana s smolnikom namaže, se kmalo sama od sebe zaceli. Tudi če rog ni lepo odlomljen, se sčasoma lepo obraste; toraj ga ni treba obrezovati, če ni posebno razcepljen.

3. Kostolomi zadnje čeljusti (Knochenbrüche des Hinterkiefers).

Ti se le takrat ozdravljajo, če je kost le na eni strani zlomljena, ker, če bi bila na obeh straneh zlomljena, je vse zastonj živino ozdravljati. Nar večkrat se zadnječelustna kost zlomi med sprednjimi (reznimi) zobmi in košniki, ali bolj zadaj proti zadnječelustnim členu. Zamorejo se pa tudi zobje izbiti in zraven kost ulomiti. Kje je kost zlomljena, se lahko prepriča, če se pošlata; ako se hoče pogledati, če so zobje zbiti, se usta odprejo z zato napravljenim železnim odperalam (Maulgitter.)

Da se kost zopet zaraste, obstoji vse ozdravljanje v tem, da se skrbi, da se zlomljena konca ne premikujeta; toraj naj se varuje kolikor je mogoče, da živina s čeljustmi ne giba, da se ji nič druzega ne dá jesti, kakor močnate ali vtrobnate pijače, v kateri se žita skuha ali repe ali korena namečka. So pa zobje zbiti, se večkrat še zarastejo, če se vravnajo, kar je pa težavno storiti, če se pa že komaj derže, naj se s klešami ven potegnejo.

Ako se je pa čelustna kost zdrobila, se mora večkrat skoz kožo prerezati, da se košice ven poberejo.

4. Zlomljene vrtavnice (Brüche der Würbelbeine).

Vrtavnice se morejo zlomiti na vratu, na hrbtu, v ledji in na repu. To se sicer malokdaj zgodi, nar večkrat se še zlomijo kviško stoječi in počezni podaljški (Stachel- und Querfortsätze). Spoznajo se ti kostolomi zelo težko in sicer le takrat, če je znano, da se je živina na del hrbtanca poškodovala, da občuti živina na tem kraju bolečine in če se zapazi jamica ali oteklina, ali če se zamore odlomljeni konec premikavati, kar se

vender le zelo malokdaj zgodi. Na repnih vrtavnicah se pa kostolomi veliko ložje spoznajo.

Pri ozdravljanji se druzega ne more storiti, kakor da se mrzli ohladki rabijo, da se živini počitek da. Le takrat, ko je odlomljen konec vrtavnice zdrobljen, in ko se zamore to natanko čutiti, je treba z nožem tako daleč vrezati, da se zdrobljene košice ven spravijo.

5. Zlomljene rebra (Brüche der Rippen).

Rebra se posebno pri veliki živini mnogokrat zlomijo, se pa večkrat ne zapazijo, posebno takrat, ko ni znano, da se je živina poškodovala, ko zunej ni nobene rane videti, in če se zavoljo zlomljenega rebra ne naznanijo bolestne znamenja sopil. Ko se pa znamenje prikaže, ki nas opomni rebra preiskati, ni težavno zlomljenega rebra najti. Otipa se vsako rebro od zgoraj do spodaj, in kjer je zlomljeno, se najde oteklina ali jamica, oba zlomljena konca se vdajata ali premakujeta; večkrat se tudi ojster rob, ki ven moli, otipa, in pri tem občuti živina bolečine. Tudi škripanje se večkrat sliši. Ako pa zlomljen konec reber v prsno votlino molí in prsno mrenico ali pljuča poškoduje, se zapazijo znamenja, ki vnetje prsne mrenice ali pljnč naznanjajo. Ako je sapa zelo težka in če tečejo živini iz nosnic krvave pene, je znamenje, da so tudi pljuča ranjene.

Ko se zlomljene rebra ozdravljajo, je posebno na to treba paziti, ali se zlomljena konca vjemata ali ne. Ako se vjemata, ni druzega potreba, kakor živini mir dati in pri hudem vnetji mrzle ohladke rabiti. Ako se zlomljena konca ne vjemata, ju je treba vravnati; to doseči pa se mora večidel na sprednjem robu do zlomljenega rebra z nožem vrezati, da se zamoreta dva prsta notri vtakniti, s katerima se zlomljen konec proti sebi

potegne. Prsne mrenice, ako ni že ranjena, se je treba varovati, da se ne poškoduje. Večkrat se najde, da je zlomljen konec skoz prsno mrenico predrl in pljuča nabodel. V takem primerljeju se morajo nabodene pljuča previdno oprostiti in zlomljen konec proti sebi potegniti. To se pa večkrat ne more s samim prstom storiti, ampak treba je z oljem namazano železno plošico, ki se na spredaj ležečo rebro nasloni, zlomljen konec vzdigniti. Luknja se spolne s predivom, v olji namočenim, in krog prs se priveže širok pas. Ako rebro tako vravnano ostane, je upati, da se bo zacelilo. Luknja mora vedno zamašena ostati, predivo pa naj se večkrat z novim nadomesti. Ako pa rebro ne ostane vravnano, je zelo dvomljivo, če se bo zacelilo ali ne, če se tudi večkrat vravnuje.

6. Zlomljene medenčne kosti (Brüche der Beckenknochen).

Na drugih krajih se medenčne kosti le malokdaj zlomijo, le unanji greben kovka (der äussere Darmbeinswinkel) pa se posebno pri konjih lahko in mnogokrat odlomi. To se zamore zgoditi, ko se živina vrže, ali če pade, če se na vratne tramiče itd. udari. Spozna se ta kostolom lahko, živina začne koj po poškodovanji šepati. Na bolni strani se z nogo bolj ozko prestopa, nogo za saboj vleče, in na bolni strani je kovk bolj vtisnjen in nižji, in pri preiskovanji naznanuje živina velike bolečine. Večkrat se sliši škripanje zlomljene kosti, ako se preiskuje.

Nevaren ravno ta kostolom večidel ni, ogrdi pa živino večidel za vedno, ker na eni strani vedno kovk bolj vtisnjen ostane; vselej pa dalj časa preteče, preden se zaceli. Pri nevgodnih okoljšinah se pa ali celo ne zaceli ali nepopolnoma tako, da živina vedno šepa.

Da se ta kostolom zaceli, je treba živini mir in počitek dati in da se vnetje potolaži, se rabijo mrzli ohladki. Ako bi se pa gnojilo, se mora predreti, da zamore gnoj iztekati; tudi košice se morajo večkrat ven pobrati.

7. Zlomljene plečne kosti (Brüche des Schulterblattes).

Akoravno se živina na plečne kosti pri marsikateri priložnosti udari, se vender plečne kosti le malokdaj prelomijo, deloma pa se večkrat poškodujejo. Ako je plečna kost prelomljena, se živina nič več na nogo ne more vpreti, ampak stegnjeno nogo naprej moli, zlomljeno pleče se bolj poniža in ako se bolj natanko preiše, se znamenja zlomljene kosti, katere smo že večkrat navedli, razločno pokažejo. Ako so pa plečne kosti le odkrušene ali nalomljene, se večkrat zelo težko to spozna; če ni zunaj na koži rane, ki do kosti seže, se s preiskalcem zve, ali je kost odkrušena ali nalomljena.

Ako je plečna kost prelomljena, se le malokdaj da zaceliti, in klavna živina naj se brez odlašanja zakolje; le pri konjih bi se zamoglo ozdravljanje tako poskusiti, da se živina v podpasnik dene; da se na pleče mrzli ohladki pokladajo in se noga obveže, kakor smo zgoraj omenili. Ako so pa plečne kosti le odkrušene ali nalomljene, se morajo košice ven pobrati, če je mogoče, rana pa naj se celi, kakor sploh druge rane.

8. Kostolomi na nogah (Knochenbrüche an den Füssen).

Ako se živini kost na nogi zlomi, kar se večkrat pri vsaki vrsti živine zgodi, je posebno to važno za spoznanje, kakor tudi za ozdravljanje, ali je kost zlomljena blizo ali na členu, ali bolj proč od členov in potem, ali je zlomljena pošev ali počez.

Kar zadeva spoznanje kostoloma, se večkrat na členih silo težko natanko razloči, ker se škripanje zlomljenih kostnih koncev, kar je vedno najgotovejše znamenje, komaj ali celo ne sliši. Druge znamenja so po navadi sledeče: živina zlomljeno nogo pobesi, tako, da se bincelj večkrat tal dotika, se celo nič več na nogo ne upira, na tem členu posebno velike bolečine občuti, večkrat se zunaj rana ali oteklina zapazi. Ker se pa zelo enake znamenja tudi pri vsakem hudem vnetju člena prikažejo, je le škripanje gotovo znamenje kostoloma. Ako je pa kost bolj proti sredi zlomljena, se škripanje na drugih krajih lahko sliši in toraj bolezen zelo lahko spozna, le na kopitni in nadkopitni kosti se večkrat težko sliši, in toraj tudi bolezen bolj težko spozna.

Ozdravljati kostolome na nogah bi bilo le takrat svetovati, če so počezni in le celo malokdaj, če so poševni, da se zamorejo natanko vravnati in da tako vravnani ostanejo, če se niso košice nadrobile in če so bolj proč od člena. V ta namen se noga v plošice dene, ki se dobro s predivom oblože in potem s trakovi povijejo. Namesti lesenih dilic se zamore s trakovi iz gutaperhe zlomljena kost kake štiri palce pod in nad kostolomam oviti, ker ima to dobro, da postane v gorki vodi mehka in raztegljiva, da se tako lahko zamore v podobi širocih trakov krog noge oviti, in ko postane mrzla in suha, je trda in se trdo noge prime; posebno pri bolj majhni živini, pri pesih, prešičih i. t. d. se s pridom rabi.

Ako je kost zlomljena na kakem členu, ali če je kost na kakem koli si bodi kraju noge zdrobljena, in večidelj tudi če je pošev zlomljena, se ne more nič več pomagati.

4. Kostolomnica (Knochenbrüchigkeit).

Je dolgotrpeča hiralna bolezen goveje živine, ki brez vročnice preteče, in pri kateri se zelo rade kosti lomijo, da se zavoljo tega kostolomnica imenuje.

Obstoji v tem, da se po napačni klaji ali napačnem prebavljanju natorni soki pokvarijo, in tako kosti posebne prhke in krhke postanejo.

Napade večkrat posamezno živino, večkrat pa se po kužje prikaže.

Boleha živina počasi tako, da se bolezen iz začetka večkrat ne zapazi; združena je mnogokrat s kožno suhoto in pustoto ali tako imenovanem kožnim ovčičem (Harthäutigkeit), ali pa s slajnico, še večkrat pa se te dve bolezni popred prikažete, kakor kostolomnica nastopi.

Jé živina iz začetka še rada, vender pa hujša' dobiva trdo, pusto kožo in zmolzna živina ob mleko pride, pri mnogih kravah se vidi, da začnó posebno rade zid, mavto, usnje, gnojnico in druge gnjusne reči lizati; čez nekaj časa postanejo noge trde, posebno zadnjega konca, živina večidel leži, naglo hujša, težko vstaja, večkrat si zlomi brez posebnega uzroka kost, največkrat na nogah, ko se vleže ali vstaja; taka zlomljena kost živini ne napravi bolečin. Včasih se začne bolezen s tem, da živina v členih bolečine občuti, ali da ji členi zatečejo in zdaj na tej, zdaj na uni nogi šepa.

Trpi bolezen več mescev, in če se živina koj iz začetka primerno ne ozdravlja, da že bolj doraste, se le težko več ozdravi.

Pouzročiti morejo to bolezen posebno močvirnate paše, posebno bičevje in ločje, pa tudi slabo, pokvarjeno, kislo seno, posebno pa tudi pomankanje pijače. Zato se prikaže včasih po kužje v suhih in

vročih letinah. Pouzročiti zamore to bolezen razun piče tudi pomankanje stelje, slabi, soparni in nesnažni hlevi. Iz vsega tega izvira pokvarjen želodec, slabo prebavljanje, ki napravi spridene soke, posebno veliko kisline se v želodcu napravi, in tako postanejo kosti posebno krhke, da se rade lomijo.

Le bolj iz začetka bolezni, preden se je še kakova kost zlomila, s tem ozdravlja, da se živini dobre in bolj redilne klaje daje (zrnja, pražene moke, dobrega sena), da se živini dobro streže in da se snažno drži, da se večkrat po vsem životu dobro drga, in da se notri take zdravila dajejo, ki prebavljanje zboljšajo in kislovnost želodčnega soka krotijo. Tu sem spadajo sledeče zdravila; če namreč živina s posebnim poželjenjem zidovje, gnojnico in enake reči liže, daj ji zdravil, ki kislino krotijo, kakor so štupa vgašenega apna, kreda, pepel, potašelj, saje, oglje. Ako je želodec pokvarjen, da živina rada ne je, daj ji soli (domače ali grenke) z encijanom in kalmežom ali pelinom. Ako je treba oslabljeno živino še bolj krepčati, daj ji zraven imenovanih grenkih zdravil tudi štupe hrastove skorje ali ježic, šišk, divjega kostanja; tudi surov galun in štupa železnih opilkov je dobra; za pijačo daj ji večkrat vode, v kateri je bilo železo vgašeno. Ako je pa bolezen že zelo dorastla, da se je tudi že kost zlomila, je najbolje živino zaklati, dokler še ni hudo shujšala. Meso sicer ni škodljivo, ali, če je živinče že preveč shujšalo, se ne sme več v mesnici prodajati.

Homeopatično daje se kot glavno zdravilo Mercurius vivus, vmes pa vsakih 6 dni enkrat Calcarea phosphorea.

5. Otekline (Geschwülste).

Ako je del živinskega trupla večji, kakor je sicer v naravnem in zdravem stanu, se reče: da je otekel.

Pri vsaki oteklini je pa poglavitno vprašanje: kaj je v oteklem delu ali kaj je oteklina? ker po tem se ravna ozdravljanje, ker vsakdo lahko razume, da se bo oteklina drugače morala ozdravljati, ako po vnetju v nji kri zastaja, ali če ste v oteklini voda ali gnojnica razlite, ali če je oteklina morebiti kila, to je, da je iz notranjega života po špranji del drobú pod kožo stopil i. t. d.

Iz tega se razvidi, da je pred vsem treba po preiskanji zvedeti: kaj je v oteklini, zakaj vnetljivo oteklino bomo ozdravljali, kakor vnetje sploh, oteklino z razlito vodo ali gnojnico bomo prerezali, Bog obvaruj pa, če bi z oteklino zavoljo kile to storili.

Otekline so tedaj mnogovrstne, kakor je njih vsebina, in potem razločku jih bomo tukaj popisali.

1. Vnetljive ali prisadne otekline.

Bistveno znamenje vsacega vnetja ali prisada je oteklina; to smo omenili pri vnetji sploh.

Ako je od zunaj vidljiv del vnet, se pokaže očividno oteklina, in taka se imenuje vnetljiva ali prisadna oteklina; v nji so vse krvine žilice napolnjene s krvjo in zatorej raztegnjene; zraven otekline je tedaj tudi vročina, bolečina, in tudi rudečina, če je barva kože ne zakriva.

Uzrok prisadnih oteklin je ali silovito poškodovanje kakor otisk, vbod, vdarc, raztezek i. t. d., ali pa je prehlajenje ali notranja bolezen, ki na unanje dele (na kožo ali na podkožne kite, vezke, žleze i. t. d.) udari.

Po tem razločku se ravna tudi ozdravljanje.

Prisadne otekline po silovitem unanjem poškodovanji se ozdravljajo, kakor sploh take vnetja z mrzlimi ohladki dokler vnetje trpi, kar vročina in bolečina naznanuje.

Ako so pa otekline po prehlajenji ali notranji bolezni nastopile, akoravno so vnetljive, jih pa ne smeš z mrzlimi ohladki ozdravljati, ker taki bi splahnenje otekline še le ovirali; tukaj je treba gorkih ovitkov; umivanje z gorko vodo, pokladanje gorke kaše, otrobi, lanene moke, ječmena in enacih reči, katere razdele nabiranje krvi, tudi mazila z mašobo, z mažami živega srebra, zmivanje s kafrovcam so dobre.

2. Gnojne otekline.

Vsaka prisadna oteklina ne splahne; večkrat se zgnoji v 8, 10, 14 dneh.

Znamenja vnetja (vročina, bolečina) tukaj odjenjujejo, in poprej bolj trda oteklina se začne mečiti in je poslednjič popolnoma mehka.

Taka oteklina se še poprej zmeči, če se gorko ž njo ravna, in se sama predere ali pa se mora, kadar je vsa mehka in godna, z nožem prerezati, da nabran gnoj ali gnojnica izteče. Dokler še kaj izteka, se vloži v predrto luknjo rahlo prędivo, da se ne celi poprej, dokler ni vse čisto izteklo.

3. Vodenične otekline.

Vodenične otekline so večidel mrzle otekline, ne bolé, če so, kakor v mehurju, klompajo, sicer pa se le mehke ošlatajo.

One so včasih na majhen kraj omejene, včasih pa, kakor po nogah, pod trebuhom zelo razširjene. Razlita

tekočina je popolnoma vodena, ali pa je bolj gosta (limfatična). Ako v tako oteklino prst vtisneš, se napravi na tistem mestu jamica, katera se včasih hitro poravna, včasih dalj časa ostane. Te otekline so večidel trdovratne in se zamorejo s tem zopet odpraviti, ako popijavne žilice razlito vodo zopet popijejo, ali če se kakor v mehurjih, nabrana voda izpusti.

Uzroki so mnogovrstni: napravijo se včasih po vnetji, večidel pa po tacih uzrokih, kateri zadržuje, da kri ne more prav odtekati po odvodnih žilah, kar se na več načinov zgoditi more: ali kaj kako veči odvodnico tiši, kakor med brejostjo, tesna oprava i. t. d.; ali posebno ohlapnenje ali omehčanje odvodnic, da ne morejo dotekle krvi odvajati, kakor se to zgodi pri takih boleznih, pri katerih živina zelo oslabi, pri mrtudu, če živina dolgo časa na enem mestu stoji; pa tudi visoka starost že to včasih saboj prinese.

Ozdravljanje. Pred drugim je treba uzrok, ki odtok krvi zadržuje, odvrniti. Pri breji živini se mora čakati, da stori. — Ako se bolezen po tem napravi, ker je živina dolgo stala, je koristno živino prepeljavati, z mrzlo vodo zmivati ali s suho slamo dobro drgati. Ako je pa živina oslabljena, omehčana, kar je bolezen pouzročilo, naj se ji dobro redilne klaje daje, skrbi naj se za suh, svitel in čist hlev, živina naj se večkrat prepeljava in dobro naj se odeva. Oteklina pa naj se s suho slamo večkrat zdrga, ali se pa popred zdrga z žganjem, milovcem ali kafrovcem, s trpentinovem oljem ali salmijakovcem. Tudi kadila so večkrat koristne, ki se posebno takrat rabijo, ko so se popred otekline drgale. Za kadilo se vzame večidel brinovine ali brinovih jagod in smole; največkrat se nakajeno predivo na otekli del naveže.

4. Šenaste otekline ali šenj.

Se napravijo v tkanini povrhne kože, in sicer največkrat na nogah, na glavi, na vratu in na vimenu pri kravah. Razločijo se od drugih oteklin po veliko veči belečini, po veliki vročini, po rudečini, ki bolj na rumeno vleče in po tem, da so zelo napete, pa ne natanko omejene. O nekaterih teh oteklinah smo že govorili pri šenastih mahovnicah, pri črmastem šenu prešičev. Ostane le še omeniti, da se je pri ozdravljanji vseh šenastih oteklin treba skrbno varovati mokrote in mrzlote. Rabijo se toraj le suhi gorki ovitki iz dišečih zeliš in cvetic, katerim se nekoliko kafre prideva, ali se pa obveza s kafro namaže; razun tega so tudi kadila koristne iz štupe brinovih jagod, mire, mastiksa, kadila sladkorja, da se predivo nakadi in potem na šenasto oteklino obveže.

5. Otekline od podkožne sape.

Se imenujejo tiste, ki se napravijo po tem, da se piskrična kožica s sapo napolni in bolj ali manj napihne, niso boleče, ne gorke, ne rudeče, ne natanko omejene, če se s prstom pritiskajo, se morejo premakniti in če se pritisnejo, šumé. Napravijo se največkrat po ranenji med sprednjimi nogami in prsmi, med zadnjimi nogami, ker se pri gibanji rana odpera in zapera, da tako zrak vanjo puhti, da se piskrična kožica vedno bolj napihuje in le kmalo se more taka oteklina zelo razširiti. Pred drugim je treba luknjo zamašiti, kjer zrak vanjo puhti in nabran zrak se večidel kmalo posrka. Ako je pa v oteklini že veliko zraka nabranega, se more na bolj napetih krajih v kožo vrezati in ga iz kože iztisniti. Sapni mehurji se sicer tudi v notranjih delih, v pljučah, v jetrih, v ledicah i. t. d. napravijo,

ki so sicer vedno pomenljivi, vender se ne dajo ne spoznati, ne odpraviti, ampak še le pri raztelesovanju se najdejo.

Pri tako imenovanim podkožnim ovčicu pri govedih, pri katerem se koža reber drži in je kot skorja trda, se napravijo včasih take otekline; kako je tukaj pomagati, poglej „trdokožnico“.

6. Podkožne lupinaste bule (Balggeschwülste).

Na mnogih krajih unanjega života se napravijo včasih bule pod kožo, katere niso vroče, tudi ne bolé, in so bolj ali manj omejene, premikovati se dajo večidel s kožo vred, in ta premikavnost brez bolečine je gotovo znamenje, da so pod kožo, in ne s kostmi prirašene.

Posebna lastnost teh bul je, da so ovite s svojo posebno kožo, katera se je pod kožo iz novega naredila in katera kakor lupina jedro obdaja, katero je včasih mašobi, včasih mesu, včasih salu, včasih kaši, medu, hrustancu ali celo kosti podobno.

Nevarne niso te bule, o katerih se še prav ne vé, kako se naredé, večidel se pa napravijo vender le po otisku, rastejo včasih počasi, odpravijo se pa tudi težko, ker mazilo ne more lahko zmečiti jedra teh bul, in če se izrežejo in se tista koža, katera jih kakor lupina obdaja, ne pokonča z razjedljivimi mazili ali z razbeljenim železom, pa zopet rade iz novega rastejo.

Ako jih hočeš poskusiti z mazilom odpraviti (kar ti pa ne bo dostikrat obveljalo), maži jih večkrat, pa večkrat zopet prenehaj z mazilom živega srebra in terpentinovem oljem ali salmijakovcem, ali pa z jodovim mazilom. — Bolj gotovo je, bulo podolgoma z ojstrim nožem prerezati, jedro čisto iztisniti, kožo rane lepo

zopet skupej položiti in smolnati obliž (flašter) na-njo položiti, da se zaceli.

Homeopatično se rabi unajno arnikina voda, notranje pa tudi na vsake 4 dni po enkrat Arnica; po tem pa nekolikokrat Mercurius vivus, posebno pa Calcarea carb. in Graphites.

7. Bradovice in polipi (Warzen und Polypen).

Ako se na unanji bolj tanki koži mnogih delov kožnati izrastki naredé, ki so trdi, grbasti, ne bolé in izvirajo iz še ne natanko znane premembe kožne tkanine, se imenujejo bradovice.

Tudi se napravijo izrastki na žlemnati koži mnozih delov notranjih delov različne dolgosti, barve in podobe, kateri, če jih je veliko, motijo opravilo ž njim obrašenega dela; ti izrastki na žlemnati koži se imenujejo polipi, katerih izvir je ravno tako neznan.

Polipi se dajo večidel težko doseči, tedaj težko odpraviti, ker zoper nje ni nobenega druzega pomočka, kakor jih s pripravno prijemnico vedno sukaje odtrgati iz dna, iz katerega rastejo. Radi zrastejo iz novega.

Bradovice se lahko odpravijo. Ako so majhne in visijo kakor na receljnu, se podvežejo ta namen se vzame trojna ali čveterna močna in povoščena nit, pomočnik nategne bradovice, in potem se ovеže in močno zadrgne nit pri dnu bradovice; ko je bradovica dobro zadrgnjena in spodvezana, bo bradovica v malo dneh otrpnila in odpadla; če ne, se iz novega zadrgne.

Pa bradovice veči in pri dnu široke, se ne dajo lahko spodvezati; takrat je najboljše jih izrezati; v ta namen se morajo, cele kakor so, z ojstrim nožem od kože spodrezati in sicer tako, da je celo nič ne ostane,

ker sicer zopet rada iz novega raste. Ako je tako bradovica čisto iz kože izrezana, naj se tisto mesto z majhnim okroglatim rudečo razbeljenem železom požge, da se bradovična korenina pokončá.

Ako so bradovice take ali na takem mestu, da jih ne moreš ne spodrezati ne žgati, se pokončajo z razjedljivimi kislinami, kakor je hudičevo olje, solitarjeva kislina, v nekoliko vode raztopljen sublimat ali mišnica. Varovati se je le, da se le toliko na bradovico kane, da ne razjedajo ti strupi bližnjih delov. To se napravi vsak dan enkrat, dokler je bradovica proč. — Dober pomoček je tudi zoper bradovice beli sok (mleko tistega ojstrega zeliša, ki se mleček imenuje), če se večkrat na poprej malo razpraskano bradovico kane.

Pri zelo razširjenih in trdovratnih bradovicah pomaga včasih blizo njih trak zavleči in ga več tednov pustiti, da se gnoji.

8. Bule s črno gošavo (Schwarzgeschwülste, Malarosen).

Celo redke so te bule, katere se največkrat pri belcih (Schimmeln) zapazijo na mnogovrstnih krajih života, zlasti okoli ritnika, spolovil itd. So veči ali manji, kakor jagode grozdja nabrane; nikdar ne bolé, se tudi pregnati ne dajo. Njih vsebina je gošava popolnoma črnilu podobna.

Nikar se ne loti njih ozdravljanja; le zdražil jih boš, da bojo še huje.

9. Otekline črvivnosti, črma ali vrančnega prisada in druge iz notranjih bolezen izvirajoča.

O teh oteklinah ne bomo govorili; ker smo jih že razložili pri dotičnih notranjih boleznih.

6. Kožni spušaji (Hautausschläge).

Ker smo o kožnih spušajih že govorili, ki se vedno na enem in tistem kraji prikažejo, kakor o mahovnicah, rapah itd. tukaj le tistih omenimo, ki se zdaj tu, zdaj tam prikažejo, včasih pa po vsem truplu razširijo: Tu sem se štejejo:

a) Srbečica (Hautjuken).

Poglavitno znamenje te bolezni je, da živino srbi, da se toraj po vsem životu ali le na posameznih delih, kakor na repu, pod grivo drgne ali celo grize; napravijo se majhini mazulčki, ki se oderejo, če se živina zelo drgne, da krvavé in da se take majhine hraste napravijo; napravijo se tudi veči ali manjši goline.

Bolezen je večidel trdovratna, dolgo trpi, se rada povrne, pa ni nalezljiva. Ker je pa več kožnih spušajev, pri katerih živino srbi, je treba znamenja natanko razločiti, da se z drugimi ne zmeša.

Ta bolezen rada nastane po tem, če živina na drugo klajo pride, kakor spomladi in v jeseni, posebno če po slabi, dobro klajo dobiva, ko se guli, če je bila navajena močno delati, in potem dolgo časa stoji itd.

Da se srbečica ozdravi, je treba živino spirati z žajfnico, z raztopljenem smrdljivem žveplom s kuhovino repja, volovskega ali pasjega jezika. Ako je pa srbečica manj razširjena in le na posameznih krajih, se vdrga mazilo živega srebra, kateri se rado nekoliko trpentinovega olja pridene. Le če je bolezen bolj trdovratna, se bolj ostre mazila vdrgajo, kakor: ostro mazilo, salmijakovec s trpentinovem oljem itd. Vedno je pa koristno tudi notranje zdravila rabiti, ki na blato ženejo, prebavljanje boljšajo in kožno hlapenje pomnože, kakor grenke ali dvojne soli 70 gram. (4 lote), žvepljenega

cveta ali surovega antimona 17·50 gram. (1 lot), štupe encijana ali velikega omana 17·50 gram. (1 lot); ako je živina zaprta se zamore tudi lopatike 17—35 gram. (1 ali 2 lota) pridjati; zraven tega mora živina na gorkem stati.

b) Vročica (Nessel- oder Hitzausschlag).

Napade živino naglo, največkrat konje, pa tudi govejo živino, večkrat brez predznamenj, včasih jo pa popred mraz strese in bolj žalostna postane, in potem se nanagloma na vratu, na plečih in prsih ali po vsem truplu trde bule, kakor lešnik velike, napravijo, ki ne srbe, dlaka ne izpade, ampak le po koncu stopi; te bulice trpe 12 do 48 ur, potem pa zginejo zopet tako naglo, kakor so se napravile, rade pa se zopet prikažejo.

Le prav malokdaj dalj časa trpé; pri tem pa se pri živini druge bolestne znamenja ne zapazijo.

Te bule se posebno poletinski čas o veliki vročini prikažejo, naj raji pri dobro rejeni in polnokrvni živini, če se pri hudem delu zelo zgreje, če se zgreta na dežji prehladi, če se ji klaja premeni, posebno če se ji začne novega še ne obležanega sena dajati.

Te bule večkrat zginejo, če se tudi ne ozdravljajo; najbolje pa je pri tej bolezni živino s suho slamo dobro drgate ali jo popred s kafrovcam ali gorkim kisom nekoliko poškropiti in nato dobro odeti; mehka ali zelena klaja, da živino malo driska prime, tudi: dvojna ali grenka sol je v ta namen dobra.

Posebna vrsta spušajev se napravi večkrat po vživanji cveteče ajde, če živino solnce pripeka; napade največkrat ovce in koze in ima to posebnost, da se le na barvani koži napravi; naznani se po oteklini in rudečini; kar se najraje na ušesih prikaže, pa tudi po

celem životu razširi. Zivina neha jesti in prežvekovati, žila bije hitro, tudi sapa je pomnožena, blato je trdo, noge otečejo, hodi živina trdo in pri hoji se bolečine naznanjajo.

Ozdravlja se s tem, da se živini solitarja ali glavberjeve soli notri da, da se otekline s kuhovino kamilčnih cvetic ali ajbiševega perja zmivajo. Ako je bolezen huda, je tudi koristno pušati. K oteklinam rad snet pritisne, da se koža pusuši, zgrbi in odpade. Pisani živini se vse te znamenja le na beli koži prikažejo, črna koža pa vedno zdrava ostane.

c) Lušaji (Flechten).

Lušaji se imenujejo veči ali manjši goline, ki živino srbe, so gladki brez mazulčkov in hrast, nadkožica pa se luši, kakor moka ali majhine luskine, ki se navadno prhaji imenujejo. Ta bolezen je večidel trdovratna in zamore vsako vrsto domače živine napasti.

Nekateri lušaji se napravijo naglo, drugi počasi, nekateri le posamezne dele napadejo, drugi se zelo po truplu razširijo. Pri nekaterih se suhe luskine lušijo, pri drugih mastne; toraj se imenujejo prvi suhi, in drugi mokri lušaji.

Uzrok te bolezni je mnogokrat v tem, da se živina ne čedi, pa tudi huda kri je večkrat tega kriva. Tud je bolezen nalezljiva.

Pri ozdravljanji je pred drugim treba kožo čediti, in z žajfnico večkrat zmiti, soli ali drugih drisknih zdravil dajati; in lušaji naj se mažejo z mazilom živega srebra, kateri se na lot pridene kvintelc trpentinovega olja ali salmijakovca; ali se raztopi belega vitrijola ali pa smrdljivega žvepla kvintelc na lot vode, po potrebi.

d) Garje ali grinte (Räude, Schäbe, Krätze).

So dolgotrpeči kožni spušaji brez vročnice, ki živino srbe, se zamorejo napraviti pri vsaki vrsti živine pa nekoliko različne, so nalezljive in obstoje v tem, da se v koži napravijo mehurčeki, ki popokajo in se v vgnjide spremene, v katerih se zaredi večidel neka vrsta moljev, ali se pa koža luši. Ravno po tem se razločijo garje v mokre in suhe.

Ker se garje pri vsaki vrsti živine nekoliko različno prikažejo, jih popišemo posebej.

1. Konjske garje.

Se napravijo posebno pri shujšanih starih konjih, ki se slabo opravljajo in čedijo; se zelo rade po nalezbi razširijo. Napravijo se najpopred mehurčeki, ki kmalo popokajo, posebno ker se živina zelo drgne, ker jo srbi; tekočina, v mehurčekih nabrana, se posuši in napravi hraste, pod katerimi se vgnjide narede; ali pa ta tekočina dlako zmoči, ki se potem skupaj sprime, in če se živina zelo drgne, se rada oguli. Na tistih krajih, kjer se prah in druge reči nabirajo, se večidel najpoprej garje prikažejo, namreč na čelu, pod grivo, na repu, na lakotnicah, na nogah, vender zdaj tu, zdaj tam najpoprej, če je pa bolezen zelo huda, se zamore po celem truplu razširiti. V vgnjidah in pod hrastami je mnogo moljev, ki jajca ležejo in se tako močno množijo, ne da bi se z očmi videli. Da se bolezen prvotno napravi, največ pripomore, če se živina ne čedi, če je zelo na mokrem, če ima slabo in premalo klaje. Nalesti pa more živina to bolezen, če se tudi dobro opravlja in čedi, vender pa le po neposredni dotiki, to je, če se garjevega konja ali take reči dotakne, kjer se je popred garjev konj drgnil.

Ozdravijo se garje večidel lahko, posebno če jih je živina nalezla in če niso zelo razširjene in zastarane. Iz začetka je dovolj garjeve kraje s slamo ali krtačo dobro zdrgniti in, kjer se kake hraste najdejo, popolnoma odpraskati in potem s žajfnico ali še bolje z milom in lugom, ki se napravi kakor za pranje, dobro zmiti; če se hoče voda za spiranje še bolj močna napraviti, naj se v bokalu hudega luga zvezek tobaka ali štiri lote korenin bele čmerike ali podleska pol ure kuha in s precejeno vodo in milom garjevi kraji spirajo. Namesto navadnega luga se more tudi milarski ali irharski lug rabiti. Spirati se mora živina z lugom naj manj enkrat na dan, dokler se garjevi kraji ne začnejo z dlako obrašati. Pred vsakem spiranjem se pa morajo hraste dobro odpraskati. Razun luga je tudi koristno garjeve kraje z močnim brinovem cvetom ali z drugim hudim žganjem ali z jelenovcem, s trpentinovem oljem, s salmijakovcem zmivati, ki se ali v tekočini, ali pa v masti v mazilo napravijo, kakor: vzemi trpentinovega olja in salmijakovca vsacega polovico, ali na 17·50 gr. (1 lot) mazila živega srebra 10 gram. (1 kvintelc) salmijakovca, ali vzemi na 17·50 gram. (1 lot) trpentinovega in lavorovega olja 10 gram. (1 kvintelc) španskih muh, katerim se še zamore, da je mazilo še bolj hudo, 10 gramov (1 kvintelc) štupe evforbija, ali štupe bele čmerike pridjati. Hvalijo tudi zelo pri trdovratnih garjah mazilo iz 10 gram. (1 kvintelca) klorine na 35 gram (dva lota) lanenega olja.

Ker je tedaj mnogo zdravil zoper garje, vsak zdravnik tiste najbolj hvali, katere je največkrat z dobrim vspehom poskusil, tako tudi „Novice“ od leta 1852 stran 110 naznanijo močno hvaljeno Fričerjevo mazilo, ki obstoji iz 26 dekagram. (1 funt) konopne-

nega olja, iz 18 dekagr. (8 lotov) mazila živega srebra, iz 18 dekagr. (8 lotov) žvepljenega cveta, iz 70 gram. (4 lotov) lanenega olja, kar se vse skupaj dobro v mazilo zmeša, s katerim se koža na vseh garjevih krajih celega trupla namaže, živina v gorak hlev postavi in ne odene, pa najmanj dva dni naj se iz hleva ne pusti; tretji dan pa, in po vsem životu s slamo drgne, in deseti dan naj se z lugom in z milom dobro zmije, in če bi se še kje kake garje zapazile, naj se mazilo še enkrat ponovi, toda ne brž, ampak še le v 14 dneh.

Notranjih zdravil pri garjah navadno ni treba, le takrat, ko so garje že zelo zastarane, da so se zavoljo tega že telesni soki pokvarili, ali če je živina zelo zanemarjena, da je želodec pokvarjen, da slabo prebavlja in da se zavoljo tega slabi telesni soki napravljajo, se zamorejo tudi notranje zdravila rabiti; posebno take, ki prebavljanje zboljšajo, telesne soke popravijo, n. pr.: vzame se štupe brinovih jagod, surovega antimona in trpentinovega olja, vsacega 17·50 gram. (1 lot), z nekoliko moke in vode v testu, dajo se živini notri dvakrat na dan; ali vzemi grenke soli 70 gram. (4 lote), štupe encijanovih korenin 35 gram. (2 lota), žvepljenega cveta 17 gramov (1 lot) tudi v testu, dvakrat na dan.

Ako gre blato zelo suho in malokrat od živine, naj se rabi štupa lopatike in drobno zrezano navadno milo, vsacega 17·50 ali 35 gram. (1—2 lota), iz katerih se svalki napravijo, in tako dolgo po enkrat na dan notri dajejo, da blato bolj mehko od živine odhaja.

S tem, da se bolni konji ozdravljajo, pa še ni vse storjeno, ampak mora se tudi zato skrbeti, da drugi konji bolezni ne nalezejo. Mora se toraj bolna živina v hlev na tak kraj postaviti, da nobene druge živine ne doseže; škaf, čedilo in vse drugo orodje, ki se pri

bolni živini rabi, se pri nobeni drugi ne sme rabiti. Bolna živina ne sme delati; se ne z drugo na pašo spušati. Jasli ali druge reči v hlevu, kamor se živina drgne, se morajo med ozdravljanjem vsak dan sproti spirati in še le potem, ko je živina popolnoma zdrava, se zamore na kak drug čeden kraj hleva prestaviti, in kjer je popred stala, se morajo jasli, lojtre, z vročim lugom dobro oprati, in še bolje je, če se potem pooblajo, stene se morajo dobro oprati, in če so zidane, prebeliti, če so pa lesene, pooblati. Cela oprava, kakor komat, brzde, uzde i. t. d. kar se je pri bolni živini rabilo, se mora z vročim lugom dobro zmiti in več dni na solncu sušiti, in kar ni vrednosti, je naj bolje, da se zavrže.

Ker pa zamore to bolezen nekoliko premenjeno tudi človek nalesti, posebno na glavi in na rami v podobi mehurčekov, naj tisti, ki ima z garjevimi konji opraviti, vedno roke dobro omije in nikdar naj se z oskrunjenimi rokami po glavi ne praska. Tudi druga vrsta živine, kakor goveda, ovce zamorejo od konj to bolezen nalesti, zatorej se morajo garjevi konji tudi od te vrste živine odločiti.

2. *Garje goved.*

Pri govedi se prikažejo garje največkrat po hrbtancu, se tudi naznanijo po tem, da se živina drgne, da dlako zgubi, da se majhini mehurčeki napravijo, iz katerih se tudi kakor pri konjih vgnjide napravijo, (mokre garje), ali se pa povrhna koža v majhinih luskinah luši (suhe garje). Pri zanemarjeni, shujšani živini se večkrat suhe, pri dobrorejeni pa raji mokre garje napravijo. Pri govedi se vedno ne zarede molji v vgnjidah, ampak gnojnica, ki se v njih napravlja, more bolezen raztrositi. Pri goveji živini niso garje tako trdovratne,

ampak večidel se že odpravijo, če se nekoliko dni, enkrat ali dvakrat na dan garjevi kraji z žajfnico in lugom zmijejo, pa tudi kuhovina tobaka ali čmerike se more rabiti.

Ker pa garij goved ne more samo goved nalesti, ampak tudi druga živina in tudi človek, je treba tako ravnati in snažiti živino in kar z živino v dotiko pride, kakor smo že pri konjskih garjah omenili.

3. Garje ovác.

Garje ovác so zavoljo tega posebno pomenljive; ker jih večkrat cele čede nalezejo in ker se volna, ki največ dobička da, zgubi in pokvari. Zavoljo goste volne se pa tudi bolezen posebno v začetku težko spozna; najpopred se večidel zapazi na glavi, na notranji strani nog, kjer je manj volne. Na garjevih krajih se ovce rade drgnejo, se z nogami praskajo ali grizejo; tako volna na teh krajih zelo izpada, ali se pa vsa zmede ali sprime. Ako se taki kraji bolj natanko ogledujejo, se zapazijo že zgoraj popisane znamenja garij, ki so pa tudi različne potem, če so se suhe ali mokre garje napravile. Ako dolgo trpe in če so se že zelo po truplu razširile, se velike goline ali pa hraste napravijo; večkrat se pa tudi koža vtrdi in odebeli; živinče začne hujšati in hirati, in če se bolezen o pravem času ne ozdravlja, jetično pogine.

Pri ovcah se garje rade napravijo v deževji, ker se volna posebno pri koži nerada posuši. Ta mokrota se z mastjo, katera se vedno po koži napravlja in jo volnino mazilo imenujemo, združi, ki kožo draži in zrahlja, povrhna kožica se omaji, in ostra voda se začne natekati. Take garje pa niso še nalezljive in se večkrat same od sebe zacelijo, če živinče na suho pride

ali če je vreme gorko in suho, pri nevgodnih okoljšinah se pa morejo iz takih garij nalezljive napraviti, posebno če se molji v njih zaredé, ki se sila pomnožijo in posebno bolezen raztrosijo. Ko je suho vreme, se bolezen bolj počasi širi, ko je pa mokrotno, se po truplu naglo širi in med čedo zatrosi.

Ozdravljajo se garje pri ovcah ali le na posameznih krajih živinčeta ali po vsem truplu, ali le pri posameznim živinčetu ali pri celi čedi. Dokler so le posamezne živinčeta bolne in le na posameznih delih, naj se zdrave živinčeta od bolnih odločijo; če so pa garje že zelo med čedo zatrošene, se veliko manj časa potrosi, če se vse živinčeta cele čede po vsem životu spirajo.

Ako se le posamezni deli ozdravljajo, naj se vdrgajo z mazilom živega srebra, s trpentinovem oljem, s kuhovino tobaka ali čmerike, in zdruzimi zdravili kakor pri konjskih garjah.

Ako se pa tako posamezni deli ozdravijo, se večkrat na drugih krajih bolezen zopet prikaže, tako, da je naj bolje, ovce cele čede, če so se garje zelo raztrosile, po celem truplu zmivati. To storiti, se napravijo v čebrih velike kopele, in zamore se vzeti 4 dele živega apna, ki se sproti v toliko vode ugasi, da je bolj gosto, temu se pridene 5 delov potošelna (namesti potošelna se more dvanajstkrat toliko čistega bukovega pepela vzeti), temu se še primeša 6 delov jelenovega olja in tri dele smolnjakovega cveta; to vse se potem zmeša z 200 delov scavnice goveje živine in 800 delov vode; če se taka kopel hoče bolj močna narediti, se nekoliko manj vode pridene, če pa manj močna, se je nekoliko več primeša. Pri zelo trdovratnih ovčjih garjah se taki kopeli še pridene četrti del sublimata živega

srebra in tretji del salmijaka. Za vsako ostriženo ovco se navadno napravi 1 kilogram te tekočine; pri neostriženih ovcah se je pa nekoliko več potrebuje, koristno ne samo zavoljo bolezni, ampak tudi zavoljo volne je ovce ostriči. Pri kopanju dva človeka ovco primeta in jo v čeber, v katerem je zato pripravljene tekočine najmanj 30—60 centimetrov (1—2 čevlja), tako potopita, da le noge in glava iz nje molijo; potem se ovca v drug čeber na noge postavi in po celem životu, posebno pa na garjevih krajih dobro zdrgne.

Ponovi se to kopanje najmanj enkrat na teden; tekočina pa se mora vedno z novega napravljati. Med tem časom se pa morejo le tiste ovce na krajih, kjer se zelo drgajo, s to tekočino vdrgati. Ako se to pozimi zgodi, se ve, da se mora voda zgreti in po kopanji ovce v gorák hlev postaviti. Hlevi in vse, kar je moglo z garjevimi ovcami v dotiko priti, se pa mora skrbno tako očediti, kakor smo že pri konjskih garjah omenili. Zaklati garjeve ovce in njih meso porabiti ni prepovedano, očitno ga pa prodajati je le takrat dopušeno, če ovce niso preveč shujšane.

Ovčje garje so cesarski ali poglavitni pogrešek in kupčijo do osmega dne po kupu razderejo.

4. Garje prešičev.

Naznanijo se po mehurčikih na koži, največkrat na znotranji strani nog, ki, če popokajo, velike hraste in veliko srbečico napravijo; tudi vgnjide se zelo razširijo in se zelo gnoje. Napravijo se ali prvotno ali po nalezbi. Nalezti morajo prešiči to bolezen tudi na stelji, kjer je garjev konj, goved ali ovca ležala.

Ako niso zelo razširjene, že večidel pomaga spiranje s kuhovino tobaka ali bele čmerike 70 gramov

na 1 in pol litra (4 lote na bokal vode). Potem je tudi mazilo živega srebra s četrtim delom žganega galuna ali salmijakovca koristna; pri trdovratnih garjah je pa dva lota bele mišnice v bokalu kisa ali vode raztopljene, najbolje.

5. *Garje pesá.*

Akoravno pes največkrat med vso domačo živino garje dobi, so vender pri njem najmanj nalezljive.

Prikažejo se raznotero. Vse te različnosti se vender zamorejo v tri vrste vrediti in to:

Suhe garje, ki se posebno na hrbtu napravijo, koža se luši, dlaka izpada koža se odebeli in garpova postane; ta vrsta počasi preteče, zamorejo mesce in celo leta trpeti in se večidel napravijo zavoljo pokvarjene piče, slabega prebivališa in nesnažnosti.

Ozdravljajo se iz začetka z žajfnico, kateri se nekoliko trpentinovega olja pridene, ali z raztoplino smrdljivega žvepla. Ako so pa trdovratne, je najbolje ostro mazilo ali polovica trpentinovega olja in polovica salmijakovca itd. Vedno je pa treba pesam drisknih zdravil dajati, da gre blato bolj mehko od njih. Vzame se navadno v ta namen kalomela po velikosti pesa 15—35 centigram. (2 do 5 granov), štupe jalapne 70 centigr. do 1·50 gram. (10—20 granov) na olji.

Mokre garje obstoje v mehurčekih, ki popokajo, rumenkasto vlečljivo tekočino izcejajo, dlaka izpade, hraste, se malokdaj napravijo, ker se pes ne liže, koža pa je gnjidava. Pozneje postane koža debela, neobčutljiva in je podobna prešičevi koži in je nagrbana.

Te vrste garje se največkrat napravijo po preobilni in predobri, posebno zelo slani, začimbnati in mastni piči.

Ozdravljajo se z mazilom živega srebra, kateri se večidel trpentinovega olja ali salmijakovca pridene in z raztopljenem sublimatom, vender je treba skrbeti, da se pes ne liže. Posebno pripomore k zdravji pičla jed in driskne zdravila.

Rudeče garje so vnetljive, osepnicam podobne, se večidel napravijo na notranji strani stegen, pod trebuhom, manjkrat na hrbtu, so zelo rudeče, vroče, srbeče, koža se v prav majhinih luskinah luši in le malokdaj gnjidava postane.

Pri tej vrsti je veliko bolje pesa zmivati, kakor mazati, in sicer, če še bolezen ni huda, z apneno vodo, ko je pa bolj huda, z raztopljenim sublimatom.

Homeopatično se zdravijo garje: daje se najpred Sulphur, potem Rhus toxid., tudi Arsenicum album in Staphysagria. — Unanje zdravila homeopatija zametava.

e) Koze (Pocken, Blattern).

So kožni mozulčiki, večidel z vročnico združeni, bolj ali manj nalezljivi. Pri vsaki domači živini se morejo napraviti, le pri konjih ne, pri katerih imajo nekateri vnetljive mahovnice za koze.

Ker so koze po razpôlih živine nekoliko različne, jih bomo posamezno popisali.

1. Koze govéd.

Se napravijo vedno na vimenu in sicer na sescih krave; prave kravje kozé so vselej z vročnico združene.

Naznani se ta bolezen po tem, da živina jesti in prežvekovati neha in ob mleko pride; v 2, 3, ali 4 dneh potem vime na sescih prisadno zateče in boleče postane, da se ne pusti živina molsti. V 2 dneh potem se na-

pravijo na mestu rudečih pik in lis vimena trdi in rudeči mazulčki, ki se v nekaterih dneh bolj vzdignejo ter so napolnjeni z čisto belkasto mezo, krog in krog mazulčeka se pa naredi trd napet in rudeč kolobar ali obroček. Navadno je osmi dan koza popolnoma godna in njena meza za cepljenje otročjih koz najbolj pripravna.

Dva dni potem se pa meza skali in zgnoji, mazulčki v sredi nekoliko vpadejo, potem se sušiti začne in napravi se rujavkasta hrasta do štirnajstega dneva, ki še le v desetih ali štirnajstih dneh potem popolnoma odpade. Včasih se le malo koz izpahne po vimenu, včasih veliko.

Prvotni uzrok te bolezni, katero živina le enkrat v svojem življenju ima, ni znan; mlade krave so ji bolj podvržene.

Skušnja uči, da iz konjskih vročinskih mahovnic, ako se njih več vcepi kravi na vimenu, se napravijo koze, in ravno nasprot tudi iz koz, ako se cepijo v binceljnovo kožo, se naredijo mahovnice. To spričuje nekako sorodnost pravih koz in pravih mahovnic.

Zatrositi se pa zamorejo raznotero, največkrat po molži s prsti kravarice, če se zdrava krava po bolni molze. Tudi kdor molze, jih zamore na roko ali na ramo nalesti, ki pa niso nikdar nevarne. Od daleč se pa ta bolezen ne naleze.

Kozé pri kravah se skoraj nikdar ne ozdravljajo, ker bolezen ni nevarna in se večkrat celo ne zapazi. Vse ozdravljanje obstoji v tem, da se vse napačnosti odvrnejo, ki bi zamogle storiti, da bi redno ne pretekle, namreč da se bolno vime vtiska, vdarka, razjedljivih ali ostrih mazil, varuje, da se ne zmoči, posebno, da v mokrim gnoji ali gnojnici ne leži, ampak na mehki suhi stelji. Da se pa bolezen med druge krave ne za-

trosi, je dovolj bolno kravo nazadnje pomolsti, ali da je druga dekla molze. Molze se krava kakor drugekrati, samo varovati je treba, da se koze ne oderejo. Sicer naj se daje, če je moč, presne klaje in čiste vode dovolj.

Ako imajo kravje koze te lastnosti, kakor smo jih sedaj popisali, se imenujejo prave koze, in te so tiste, ki se otrokam z velikim pridom cepijo, da človeka obvarujejo, če ne za celo življenje, vender za veliko let, nevarnih človeških koz.

So pa še druge koze, ki se včasih prikažejo na vimenu, ki pa nimajo popisanega redovnega začetka in preteka in katerih mazulčki so namesto meze in gnoja napolnjene z drugo vodeno tekočino, s sokrvico, s sapo, ali se brž strdijo, so bradovičaste itd. To so neprave koze. Tudi pri bolezni v gobcu in na parkljih se napravijo včasih kozice po vimenu, ki pa tudi niso prave kravje koze.

2. *Koze ovác.*

So zelo nalezliva kuga, ki obstoji v mazulčkatnim kožnem spušaji, pokončajo v velikih čedah sila veliko ovac, na Slovenskem so se dosihmal prav redko prikazale.

Ko je ovca to bolezen že nalezla, preteče vender še 4 do 7 dni, da se bolezen razodene očitno; to se spozna potem, da živinče začne neraje jesti, postane vroče, začne trdo, zvezano hoditi, včasih celo šepa, bolj hitro sope, ima veliko žejo in iz oči se začnejo bolj solze izcejati. Čez 24 ur se prikažejo na takih krajih, ki niso z volno zelo obrašeni, pike, kakor po vpikanji bolh, ki vedno večje in bolj rudeče postajajo; potem se napravi v sredi mazulček, velik kakor leča ali grah, ki se napolni z belkasto, pozneje rumenkasto bolj gosto mezo; krog mazulčekov se napravi napet in

rudeč kolobar; kožino hlapenje je pri tem zelo pomnoženo in posebno po sladkem diši. Da koze do te stopnje pridejo, preteče 5 do 7 dni, potem se pa vročnica pomanjšuje, ako so koze tako imenovane dobre, živinče začne zopet raje jesti, mazulčeki bolj vpadejo, se začnejo sušiti, napravijo rujavkasto hrasto, ki še le čez 7 dni odpade in potem zapusti zacelino, na kateri večidel volna več ne zraste. Od dobe nalezbe do konca trpi bolezen toraj navadno najmanj tri tedne.

Ako se bolezen v čedo zatrosi in ni zelo huda, pogine na njej 6 do 8 od 100 živinčet; pri bolj neugodnih okoljšinah, t. j. če so koze posebno hude, večkrat 20 in še več živinčet od 100 pogine. Mlade ovce, posebno jagnjeta že v malo dneh poginejo, pri ovnih so koze večidel bolj hude; breje ovce večidel zvržejo.

Ako se poginjeno živinče raztelesava, se večidel zapazijo vnete pljuča ali vnete čeva in mazulčeki, ki se na unanji koži nahajajo, so tudi po celem obsežku žlemnatih kož sopil in prebavil razširjeni.

Kaj je uzrok, da se ta bolezen včasih prvotno napravi, ni znano, toliko pa je gotovo, da mora v nekaterih krajih nekaj posebnega biti, kjer se večkrat napravijo, kakor na Ogrskim, Poljskim, Češkim, in ker se v drugih, kakor: na južnem Štajarskem, Kranjskem, Primorskem redkokrat prikažejo.

Večidel se pa ta bolezen v čedo po nalezbi zatrosi, če se na bolne ovce ali take, ki so še le koze prestale, med čedo uvrste, ali če se na take kraje priženejo, kjer so popred na tej bolezni bolne bile; pa tudi po kožah na tej bolezni poginjenih ovac, po volni, po človeški obleki, pa tudi po vsaki drugi reči, ki se zamore duha navzeti, ki iz kože bolnih ovac puhti, se zamore ta bolezen raztrositi, ker je nalezljivost te bolezni večkrat

tako velika, da je zamore čeda od čede več sto korakov oddaljena po zraku nalesti.

Ozdravljanje obstoji večidel v primerni strežbi in v tem: da se obvaruje (ako je mogoče), da se koze v čedo ne zatrosijo, ali če so bolezen nekatere ovce že nalezle, da se med celo čedo ne razširi.

Med dobro strežbo posebno štejemo prostoren, čist in zračen ovčnjak, dobro steljo, malo, pa lahko prebavljive klaje in da se pri gorkem suhem vremenu ovce bolj na paši drže. Ako se to spolni, bolezen večidel ni tako huda. Razun tega se daje ovcam soli, da jo ližejo, ali pa slane vode.

Ako so pa hude koze in je bolna živina mehkužna, se ji daje poparine baldrijana, kateri se nekoliko kafre pridene.

Večidel pa vse to nič ne pomaga. Ako koze vgnjide zapuste, se z raztopljenem bakrenem vitrijolam zmivajo.

Ker so koze vselej nevarna bolezen, je najpotrebniši, če se čeda varuje, da se bolezen vanjo ne zatrosi, zatoraj naj se skrbi, ko se v bližnjem kraji ta bolezen prikaže, da ovce ne pridejo v dotiko s tujimi čedami, da se ob takem času ovce ne kupujejo in med čede ne uvrstujejo. Svetovati je, da se ovce, ko se kupijo, vedno kakih 10 dni med čede ne uvrste, da se pokaže, če so zdrave ali ne.

Ker pa ni vedno mogoče ovce bolezni obvarovati, je svetovati koze vcepiti v tacih krajih, kjer se ta bolezen večkrat prikaže, ker cepljene koze večidel niso nevarne in store, da jih potem živinče več ne dobi. Zato je cepljenje koz v velicih ovčarijah na Ogrskem, Moravskem, Českem itd. pri vseh ovcah že tako navadno, kakor cepljenje koz pri otrocih.

Cepljenje koz pa ni vedno enako ugodno; najugodnejši je večidel takrat, ko se od koz še nič ne sliši, ker se zamore za to pravo vreme izvoliti, živinčeta za to pripraviti. Bolj neugodno je pa cepljenje, če bolezen že blizo kje razsaja in se je bati, da bi čeda bolezni ne nalezla; pri tem je treba naglo, neglede na vreme in druge škodljive okoljšine, koze cepiti. Najneugodniši pa je takrat, ko se je bolezen že med čedo prikazala. Takrat se morajo brez odlašanja vsem tistim ovcam koze cepiti, pri katerih se ta bolezen še ni naznanila.

Za cepljenje se vzame čista, skozvidljiva meza iz lepih koz od takih ovac, katere je ta bolezen le malo napadla. Še bolje je pa koze cepiti z nalašč za to pripravljeno mezo, katere imajo v velicih ovčarijah, pa tudi na Dunajski živinozdravniški učilnici vedno mnogo pripravljene, in jo dobe iz tega, da iz cepljenih koz mezo v dobro zakopanih malih steklenicah spravljajo, katere zaporedoma nalašč ovcam stavijo.

Cepijo se pa koze najbolje na spodnjo stran repa dva ali tri prste od ritnika, ali pa na notranjo stran uhal proti koncu. Na notranjo stran stegen ni varno. Cepijo se s cepilom, ki je mali sulici podobno in ima v sredi plitev grabenček. Cepilo se pomoči v mezo, se s tremi prsti desne roke prime, živinče se pa na hrbet položi, katero pomagač tako prime, da mu glavo med levo podpazduho stisne, noge pa prime ali zveže; z levo roko prime stavljavec del, na katerem hoče koze staviti, in kožo močno napne; cepilo pod kožo vbode tako, da je plat z grabenčkom navzgorej. Ko je dovolj daleč pod kožo cepilo potisnil, ga obrne in ko ga ven jemlje, s palcem leve roke nanj pritisne, da mezo, če jo je kaj v grabničku ostalo, iztisne. Tretji ali četrti dan se na mestu, kjer so se koze cepile, že rudečina prikaže, po-

tem pa se napravi mazulček, ki je veliko veči, kakor necepljenih koz, osmi ali deseti dan je že popolnoma goden, iz katerega se zamore zopet meza vzeti, če se vanj na več krajih rahlo vbode, da ven teče.

Po cepljenji se vender zamorejo včasih po celem truplu koze napraviti, pa večidel niso take hude in le redkokrat se to primeri; zgodilo se je pa tudi že včasih, da so ovce, čeravno so jim koze cepljene bile, jih vender še nalezle.

Koze so cesarsk ali poglaviten pogrešek in kupčijo 8 dni po kupu razderejo.

Mesa tako bolnega živinčeta ni varno vživati; koža in volna se pa mora naglo dobro zmiti in varovati, da druge ovce blizo ne pridejo. Tudi ovčnjake je treba skrbno počediti in prezračiti, preden se druge ovce vanje postavijo.

3. Koze prešičev.

Se večkrat prikažejo, in prvotno napravijo, posebno pri prasetih in po nalezbi jih potem tudi prešiči dobe. Prve znamenja te bolezni so, da postanejo prešiči trudni, da neradi jedo, oči postanejo motne in zatečejo, in v kakih dveh dneh postane sapa bolj teška in hitra, noge trde in največkrat na glavi in na vratu, pa tudi na drugih krajih trupla se prikažejo rudeče pike, ki se do šestega dne razširijo in napolnijo, v sredi postanejo blede in se z mezo napolnijo. Deveti ali deseti dan se napravi krog koz bel kolobar in po celem površji hrasta, ki dvanajsti dan večidel odpade.

Ozdravljajo se iz začetka z zdravili, ki bljuvanje napravijo, v kateri namen se daje 35—70 centigr. (5 do 10 granov) bljuvne soli ali štupe bele čmerike. Razun tega se daje od začetka bolezni kislega mleka ali okisanega testa na vodi, in pijači se solitarja ali pa glav-

berjeve soli pridene. Ko je pa bolezen bolj mehkužne natore in prešič oslabljen, naj se mu da kuhovine pelina ali angelike s kisom združene. Pri tem je pa posebno treba skrbeti, da je svinjak snažen in srednje gorak, vender pa mora večkrat čist zrak vanj priti.

Tudi prešičem se zamorejo koze cepiti in cepljene koze večidel niso tako hude. Ako se pa prešičeve koze konju, govedi ali ovcam cepijo, se ne primejo, pa človeškim kozam so bolj podobne, ker zamorejo prešiči od ljudi koze nalesti in tudi se pripoveduje; da so jih tudi že ljudje od prešičev dobili.

4. Pasje koze.

Napadajo večidel le mlade pesé, so najbolj enake prešičjem kozam in če jih pes prestane, jih, kakor tudi prešič, nikdar več ne dobi. Vsak pes pa jih ne dobi, ampak le nekateri. Iz začetka bolezni pesa rado zebe, se trese, postane nepokojen, sope bolj hitro in težko in če je bolezen huda, je nos zelo vroč, jezik zelo rudeč in vročnica huda. Tretji ali četrti dan se že koze prikažejo enake pikam od bolh, se potem v mozulčeke spreobrnejo, nato z mezo napolnijo, osmi ali deseti dan, včasih pa tudi pozneje, se začnejo sušiti, izpadejo in napravijo golo zacelino. Mlade pese večkrat pomoré.

Dajejo se zoper to bolezen iz začetka zdravila, ki bljuvanje napravijo, bljuvne soli ali čmerike 0·15—0·20 gram (2—3 grane), sicer pa notranje zdravila le malo pomagajo. Pes naj bo na gorkem in suhem. Koze sicer pesi drug od druzega nalezejo, vender le takrat, če se neposredno dotaknejo ali skupaj pridejo; od daleč bolezen ni nalezljiva. Nekateri tudi pri pesih svetujejo koze cepiti, drugi pa trdijo, da se ne primejo. Ker

večidel niso nevarne in jih tudi vsaki pes ne dobi, je cepljenje nepotrebno.

Homeopatično se rabijo zoper hude koze: Rhus toxicod. in Arsenicum.

7. Kožna črvivost (Hautwurm).

Je bolezen, ki se le pri konjih napravi, trpi dolgo, večidel brez vročnice in je po dotiki zelo nalezljiva.

Je zelo enolična s smrkljem; zato se pravi, da sta si smrkelj in črvivost bratranca; obstoji v tem, da se v koži bule napravijo, ki se zgnoje, prederejo in v vgnjide spreobrnejo. Ker se črvivost ali prvotno v živini ali po nalezbi od druge živine napravi, so po tem znamenja nekoliko različne in sicer:

Ako prvotno nastane, se napravijo trde bulice razne velikosti zaredoma ob krajih odvodnic in sesavnih žil največkrat na notranjim licu stegen, na licu, na vratu, na plečih, pa tudi na drugih krajih; med temi bulicami se večkrat napravi oteklina, ki jih drugo z drugo zveže, kakor da bi bile na vrvici (ali kakor jagode na moleku ali roženkrancu) nabrane; večkrat pa ves del oteče, na katerem se bulice napravijo. Od začetka so te bulice večidel boleče, pa kmalo postanejo mrzle in neboleče, se počasi gnojé, potem prederejo in v grde vgnjide spreobrnejo, ki imajo nazobčkane ali razjedene kraje, garpovo in bradovičasto lice in izcejajo vmazano, smrdljivo gnojnico, ki kakor smola iz vgnjide teče. Ker imajo te ognjide nekolikšno enakoličnost s kurjo mrdanjo, se v nemškem ta bolezen tudi kurja mrdanja imenuje. Ako se bulica prereža, preden je gnojna, od začetka kri iz nje teče, pozneje pa strjena meza ali pa kaši ali siru podobna gošava, ki ni druzega, kakor tuberkeljni.

Zraven tega je pa dolgo časa živina še brihtna, rada jé, sopenje na žilno in srčno bitje ni nič premenjeno, ako ne izvira črvivost iz pljučne ali druge notranje gnjiline.

Ako je pa črvivost po nalezbi nastala in se konju nekako vcepila, se krog tega kraja napravi klobasa, na kateri se čez nekaj časa zaporedoma bulice prikažejo, ki se vedno bolj pomnožijo in sicer proti srcu. Se zgnoje, prederejo in v vgnjide spreobrnejo, vender večidel nekoliko hitreje, kakor prvotne.

Te bolezni spoznati, ni težko, ako se gleda na popisani obraz črvivnih vgnjid, ki je kurji mrdanji podoben, in na bule, ki so kakor na vrvici nabrane, kar je posebno znamenje.

Naj bolezen nastane prvotno ali po nalezbi, začne živina sčasoma hirati, kašljati, noge in mošnja ji začnejo otekati, sapa postane hitra in težka, srce in žila bolj hitro bijeta, včasih se tudi smrkelj z vsemi svojimi znamenji pridruži in še le čez več mescev živina pogine. Ako se pri raztelesovanji te bulice ali vgnjide bolj natanko pregledajo, se najde, da le v koži leže, da pa popijalne žleze blizo njih rade zatečejo, da so popijalne žile tudi v notranjih votlinah velikrat zatekle, in tuberkelnova gošava v njih zasedena. V pljučah se pa, ko je bolezen že dalj časa trpela, vedno tuberkeljni ali trdinci, kakor pri smrklji najdejo.

Prvotno se ta bolezen potem napravi, da se telesni soki ali — kakor se sploh govori — da se kri pokvari, kar se zgodi, če se živini zelo slaba in pokvarjena klaja daje, pri tem pa slabo čedi in opravlja; še večkrat se pa kri pokvari, če ima živina zastarane vgnjide, iz katerih sesavnice gnojnico popijejo in krvi primešajo; zatorej se po zastaranih mahovnicah, po kopitnem raku,

po vtiskah od komata in sedla; po zastaranih garjah ali grintah, zlasti pa pri smrkovih konjih mnogokrat črvivost napravi.

Te vrste črvivost (prvotna), se ne da ozdraviti, če je že tako dorasla, da se je celo truplo bolezni vdeležilo; le dokler so te bulice še samo delna bolezen, je od ozdravljanja še kaj pričakovati. Nalezena črvivost se da včasih ozdraviti, ako je pomoč hitra.

Pri ozdravljanji je od zdravil, ki se neposredno za črvive bule rabijo, kaj pričakovati, ki v tem obstoje, da se bule ali z razbeljenem železom izžgejo ali z močno in razjedljivo mažo pokončajo. Od notranjih zdravil je le malo pričakovati. Antimon, trpentinovo olje, klorovo apno, brinove jagode in druge zdravila, katere smo že pri nevarni in kužni smoliki omenili, bi zamogle, pa le malokdaj kaj koristiti. Vedno je pa treba, ko se ta bolezen ozdravlja, da se živini dovolj dobre klaje daje, da v čistem zraku stoji, da se vsak dan nekoliko prepeljava ali na pašo spusti, da se dobro snaži.

Ker je ta bolezen kakor smrkelj grozno nalezljiva, se morajo brž brž drugi konji od nje ločiti, in skrbno se morajo po taki živini tudi hlevi, oprava in vse drugo ravno tako počediti in zmiti, kakor smo že pri smrklji omenili; pa tudi ljudje, ki imajo s tako živino opraviti, naj se varujejo, ker tudi zamorejo zboleti.

Črvivost je poglaviten ali cesarsk pogrešek, in kupčijo do tridesetega dne po kupu razdere.

Homeopatično rabi se zoper kožino črvivost Arsenicum.

8. Črvivost na repu goved (Sterzwurm).

Je bolezen, ki se le malokdaj prestroji, obstoji v majhinih vgnjidah na repu, ki pa večkrat tako globoko sežejo, da kosti najedo in da celo kos repa odpade.

Te vgnjide se rade navzgoraj širijo; z repom ne more živina mahati, je kakor omrtuden. Kaj da to bolezen napravi, ni znano, pridruži se pa rada k drugim boleznim, kakor griži, goveji kugi in črmastim boleznim.

Ko se ta bolezen začne, je najbolje rep dve ali tri vrtavnice nad vgnjidami odsekati in konec z razbeljenem železom žgati, živina naj se bolj na pašo spuša in ji dobra klaja daje, in z notranjimi zdravili prebavljanje zboljša, kakor: z encijanom, s štupo hrastovih skorij, brinovih jagod itd.

Homeopatično se rabi: Acidum nitri, Mercurius vivus, Arsenicum, Lachesis in Jodium.

9. Ikre (Finnen).

So dolgotranja bolezen prešičev, ki v tem obstoji, da se v piskrični kožici majhini okrogli črvi v podobi mehurčekov napravijo, ki so veliki kakor proso ali grah.

Spozna se ta bolezen velikokrat zelo težko, ker se črvički od zunaj ne ošlatajo. Večkrat se najdejo pod jezikom in v očesnih trepavnicah, kjer se večidel male, okrogle bulice čutijo, če ima prešič ikre. Ker se pa zamorejo te vrste črvički na vsakem kraji v piskrični kožici, tudi v srcu, možganih itd. napraviti, se še ne more trditi, da prešič nima iker, če se ravno imenovane bulice pod jezikom ne čutijo. Druge znamenja, ki se tej bolezni pridružijo, so: prešič je na rivcu zelo občutljiv, ki je zabuhel, in če se s roko stiska, se prsti poznajo; dobi zamokel glas, smrdljivo sapo, oslabi in včasih tudi šepa; pa te znamenja niso stanovite in se tudi pri drugih boleznih najdejo.

Ko je bolezen že nekoliko narastla, se več ne ozdravi, in če se živinče popred ne zakolje, jetično ali vodenično pogine.

Pri raztelesovanji se koj o začetku te bolezni prešiči še dobro rejeni najdejo in večkrat se popred še mislilo ni, da bi bili na tej bolezni bolni, in še le, ko se raztelesijo, se najdejo črviči na vratu, na plečih, ali na drugih krajih trupla, pa tudi v srcu, v možganih, v jetrih in drugih notranjih delih. Ako je pa bolezen že zelo narastla, se pa po celem životu v piskrični koži razširjeni najdejo. Ker je v takih mehurčikih tekočina, mehurčeki pokajo, če se prerežejo, pregriznejo, ali če se taka slanina cvre.

Gotovo je, da je posebno nagnenje k tej bolezni velikokrat živinčetu že prirojeno, zavoljo tega jo nekatera vrsta veliko raji dobi, kakor druga. Pouzročijo jo pa nesnažni svinjaki, posebno če so prešiči v njih vedno zaprti, in če se prenaglo s pokvarjeno ali s tako pičo pitajo, ki jih omehkuži.

Zoper to bolezen so priporočevali zelenega volka ali svinčenega sladkorja pol do enega kvintelca ali dva kvintelca surovega antimona s pepelom, štupo voglja itd.; tudi hvalijo štupo kotlovine (če se je kakor za 1 krajcar nastrže in notri da). Pa vse to vender le malo kedaj pomaga.

Homeopatično se rabi Kali carbonicum.

Ko se ta bolezen pri prešiču zapazi, naj se tedaj brž zakolje, še predenj shujša, ker meso ni ravno škodljivo, ampak ostudno, se ne da dobro shraniti, in zatoraj je tudi prepovedano, ga očitno prodajati, za dom pa se zamore porabiti, ako se izrežejo ikrasti deli.

Ikre so cesarsk ali poglaviten pogrešek, in kupčijo do osmega dne po kupu razderejo.

10. Kožni mrčesi (Hautungeziefer).

Več vrst mrčesov se zaredi na ali v koži živine. Ako jih ni veliko, ne nadlegujejo živine in ji tudi ne škodujejo, če jih je pa veliko, ji zelo nadlego delajo in jo hudo zdelajo in večkrat tudi kožo tako pokvarijo, da je za usnje veliko slabeje. Med te mrčese se štejejo:

1. *Bolhe* (Flöhe), ki se posebno pri pesih in mačkah zelo zarede. Ako se živinče z milovnico (žajfnico) enekrati zmije, večidel poginejo. Ako pa to ne pomaga, se namaže kože z janeževem ali trpentinovem oljem, ali z mazilom živega srebra ali s kuhovino tobaka.

2. *Klopi* (Zecken) so pajku zelo podobni, samo, da imajo manjše noge, se posebno pri ovcah, pesih velikokrat napravijo, se z glavo globoko v kožo zarijejo in krvi napijejo, da njih truplo, kakor bob in še debelejši postane in se tako trdo kože drže, da se jim večidel glava odtrga, če jih kdo hoče iz kože spuliti. Odpravijo se kakor bolhe.

3. *Uši* (Läuse). Vsaka vrsta živine ima tudi posebno vrste uši; največi imajo prešiči, najmanjši pa ovce; vgnjidijo se na raznih krajih trupla, pri pesih in mačkah zelo rade na vratu krog sapnika, pri konjih na čelu, v grivi in v repu, pri govedi po vsem hrbtu, pri prešičih večidel na zadnjih stegnih, pri ovcah pa so po vsem truplu razširjene. Ako se živina ne snaži, posebno v deževji, rada uši dobi, posebno če je zelo shujšana in oslabljena, ki ima pokvarjeno kri. Zoper nje je koristna vsaka mast in vsako olje; najbolj vender pomaga mazilo živega srebra, pa tudi spiranje z lugom, z milovco, posebno iz beneškega mila, kuhovina čmerike ali tobaka. Ko pa uši iz pokvarjene krvi in velkega oslabljenja ali iz nesnage živine izvirajo, je treba skrbeti, da se živina bolje redi in da se bolj čedi, kar je skoraj

večidel pri ušivi živini svetovati, in tudi notranje zdravila, ki prebavljenje in telesne soke zboljšajo, se zamorejo rabiti.

4. *Podkožni ogrci* (Dasselbeulen) se napravijo pri naši domači živini le pri govedi in obstoje v tem, da goveji brenceljni v kožo jajčika zaležejo, ki se potem v njej zrede v črviče, iz črva postanejo mešički, iz katerih, kadar so godni, brenceljni izfrčé. Pri goveji živini brenceljni večidel po hrbtu, če jih je pa zelo veliko, pa tudi na drugih krajih jajčika zaležejo.

Omenili smo že, da ima vsaka vrsta domače živine posebne vrste brenceljne, pa tudi pri vsaki vrsti si poseben kraj odločijo, kamor jajčika zalegajo; tako se konjski brenceljni le v želodcu in čevih, ovčji v nosnih stranskih votlinah, goveji pa v površni koži zarede. Škodujejo živini le takrat, ko jih ima zelo veliko, ker ji redilne soke odvzamejo, da hujša.

Edin pomoček zoper te kožne mrčese je, iztisniti; ker je pa ljuknica zelo majhina, da se od začetka celo ne dajo iztisniti, se spirajo ogrci s slano vodo ali s kisom, ali se pa z mastjo ali smolo namažejo, da se ljuknica zamaši in črviči poginejo. Vender je le malokdaj treba kaj tacega zoper nje rabiti. Sploh še menijo ljudje, da so ogrci za živino zelo zdravi, vender pa k zdravju celo nič ne pripomorejo, ampak brenceljni jajčeka le v kožo zdrave živine zalegajo, in toraj so le znamenje, da je taka živina zdrava bila, ne pa, da so oni k zdravju živine.

11. Trdokožnica ali kožni volčič (Harthäutigkeit, Lederbund).

Je dolgotrpeča bolezen večidel goveje živine brez vročnice, pri kateri je koža suha, trda in napeta, kakor

usnje, večidel je tudi želodec zraven pokvarjen. Večkrat je združena s slajnico, s kostolomnico ali se včasih te bolezni po njej napravijo, večkrat se pa tudi samostojno prikaže.

Naznani se tako-le: Preden se bolezen razločno prikaže, je večidel prebavljenje pokvarjeno in oslabljeno; potem koža postane trda in napeta, se trdo prijema spodležečih delov, da se težko zgrbi, šumi in poka, če se po njej drgne; dlaka je suha in resasta. Živina hujša, zgubi mleko, ki postane včasih grenko in vlečljivo; živina še rada je, če ni ta bolezen s slajnico združena, včasih se pa tudi napravijo tu in tam na truplu mrzle in trde otekline.

Ker ta bolezen v tem obstoji, da je kožno hlapenje zatrto, da se po pokvarjenim prebavljanji premalo in slabe krvi napravlja, zamore to bolezen vse tisto pouzročiti, kar te spremembe napravi, to je: prehlajenje, veliko trpljenje, slaba pokvarjena piča, nesnažnost hleva, oprave in posebna nesnažnost živinske kože. V nekaterih krajih se ta bolezen večkrat primeri, kakor v drugih.

Pri ozdravljanji je prva potreba uzrok bolezni odpraviti, in če je kožno hlapenje zatrto, naj se živina po celem životu s kafrovcem, ali s trpentinovem oljem poškropi in s slamo dobro zdrga. Notri naj se pa daje bljuvne soli 4·50 gram. (1 kvintelc), žvepljenega cveta 9 gram. (2 kvintelca), glavberjeve soli 70 gram. (4 lote), štupe encijanovih korenin 17 gram. (1 lot); tudi trpentinovega olja se zamore 4·50—9 gram. (1—2 kvintelca) pridejati. Ko se je ta bolezen posebno po prehlajenji napravila, se tudi koža dobro zdrga in živina odene. Notri se daje štupe baldrijanovih in arniknih korenin od 17·50—35 gramov (1—2 lota), kafre 4·50 gramov

(1 kvintelc). Vedno se pa mora živini tudi dajati ali slane pijače, ali se ji pa kamnitne soli v jasli vrže, da jo sama liže. Skrbeti je tudi treba prebavljanje z grenkimi zdravili zboljšati. Ako je pa bolezen z drisko združena, se daje skrčljivih zdravil: hrastovih skorij v štupi ali kuhovini, surovega galuna, magnezije ali krede i. t. d.

Ako je pa bolezen s slajnico ali kostolomnico združena, naj se vedno zdravila rabijo, ki so zoper take bolezni.

Naši mazači ozdravljajo „kožni ovčič" večidel s tem, da prerežejo kožo malo na hrbtu in pod kožo vtaknejo po tem malo olja, soli in pepela, misleči, da to ovčiča „scajta". Včasih jim to tudi zares po sreči izide, če se je živina prehladila in se po ti vrezi morebiti koža zopet k hlapenju zdrami; vender se to zgodi, ni treba rezanja kože, ampak le gori svetovanega ravnanja.

Za *specifično homeopatično zdravilo* zoper trdokožnico velja Mercurius vivus.

12. Hromota žrebet, telet in jagnjet (Füllen-, Kälber- und Lämmerlähme).

To bolezen dobi le sesajoče živinče; preteče večidel naglo, se včasih po kužje prikaže, obstoji v tem, da členi na nogi zatečejo, da zavoljo tega začne živinče zelo šepati ali se celo več ne more na nogah držati. Združi se ta bolezen velikokrat s sušico, kakor smo že omenili.

a. Hromota žrebet.

Napade le prav mlade žrebeta in najraji žlahtnega plemena. Ako je s sušico združena, se znamenja, katere

smo pri sušici navedli, večidel popred prikažejo, potem še le začne živinče pri hoji šepati, se rado vleže, zdaj postane ta, zdaj ta člen na nogah boleč, vroč, napet in in kmalo potem se napravijo na njem velike otekline, na katerih se zapazijo iz začetka vse znamenja vnetja; v tej dobi bolezni mnogo živinčet v malih dneh pogine. Ako se bolezen bolj in bolj vleče, znamenja vnetja pojenjajo, oteklina gorkoto in bolečino zgubi, in tudi takrat, ko se živinče ozdravi, kar se vender le malokdaj zgodi, ji ostanejo zatekli členi. Največkrat zatečeta sprednja kolena in pa zadnja skokna člena, akoravno zamorejo tudi vsi drugi členi nog zateči.

Ako se te otekline preišejo pri poginjenem živinčetu, se najdejo kosti bolnega člena zrahljane, hrustanc, ki členske lica pokriva, je večkrat gnjidav in tudi se začne člen gnojiti in se predere, ali, ko je še živinče živo ali se še le pri raztelesovanji mnogo nabrane gnojnice v njem nahaja.

To bolezen ravno tisti uzroki pouzročujejo, kakor sušico; toraj zavrnemo na tam povedano.

Otekli, vroči in boleči členi se začetkom neprenehoma z mrzlimi ohladki ozdravljajo; nekateri pa tudi hvalijo bolni člen s poparino kamilc, mete, zobnika in po noči člen vdrgati s kafro, v olji nastrgano. Notri se dajejo zdravila, katere smo pri sušici svetovali.

Ako bolezen pojenja, členi pa še zatekli ostanejo, naj se z mazilom živega srebra in kafrovcem, pozneje z jodovem mazilom, pri zelo trdovratnih oteklinah tudi z mazilom, ki se napravi iz španskih muh in masti, členi mažejo. Ako se je pa oteklina predrla in se pokaže, da so kosti načete, je vse ozdravljanje zastonj.

b. Hromota telet.

Ta bolezen večidel teleta napada preden so šest tednov stare. Na enem ali na več členih se na nogah prikažejo otekline, ki so tako boleče, da živinče težko hodi in stoji in toraj večidel leži. Jesti se mu ne poljubi, začetkom gre blato bolj trdo, potem pa bolj mehko od živinčeta; žila bolj hitro bije, srce zelo bije, sapa je težka in hitra, žlemnate kože so rudeče, iz oči solze tečejo, živinče po vsem životu bolj mrzlo in topo postane; otekline včasih na enem členu minejo, pa se na drugem prikažejo; včasih pa popolnoma zginejo, kar je zelo nevarno, pa tudi zmečé se včasih in prederejo, kar ni tako nevarno, kakor pri žrebetih, ker se rana včasih kmalo zaceli. Bolezen malokdaj čez 14 dni trpi.

Pri raztelesovanji se najde največkrat vnetje čev in želodcev, in v siršeku je večidel strjen sir nabran; pa tudi pljuča, vranica, ledice so večkrat vnete. Ako se pa otekline na nogah prerežejo, se najde v njih rumenkasta meza, ki je večidel okrog člena nabrana, kosti in členi so pa le malokdaj načeti.

Nekatero živinče ima že prirojeno nagnenje k tej bolezni, nastati more, če živinče slabo mleko sesá, posebno, če se mu prvo mleko krave sesati ne pusti. Pa tudi prehlajenje vsake vrste jo more napraviti.

Ozdravlja se živinče s tem, da se uzrok pred drugim odvrne, da se mu začetkom bolezni notri daje žveplenega cveta, magnezije in glavberjeve soli, pozneje poparine kamilčnih cvetic, katerim se pridenejo nekateri grani kafre.

c. Hromota jagnjet.

Napade živinče le v prvih mescih življenja in se s tem naznanja, da začne živinče trdo in težko hoditi,

da se mu hrbet pošine, in da mu v vrat ali noge krč stopi, in mu glavo proti trebuhu zvija, ali pa hoditi ne more.

Iz začetka bolezni je živinče vedno zaprto, pozneje pa dobi drisko. Krč se vedno bolj širi, da živinče vedno skoraj nepremakljivo leži, ali pa da ga božjast lomi. Začne z zobmi škripati in že v prvih dneh bolezni večidel pogine; le malokdaj se ta bolezen čez 14 dni vleče. Le pri vgodnih okoljšinah se živinče ozdravi in sicer večidel tako hitro, kakor je zbolelo, le noge nastanejo včasih dalj časa bolj trde.

Pri raztelesovanji se najde pod kožo semtrtje rumenkasta meza razlita; žlemnate kože čev, posebno pa siršeka (četrtega želodca) so bolj vmazano rudeče, zatekle, bolj ali manj vnete in v siršeku je večidel nekoliko strjenega sira nabranega.

To bolezen pouzročijo ravno tisti uzroki, kakor pri teletih, posebno prehlajenje, zatorej se ta bolezen v mescih: februar, april in maj največkrat prikaže, včasih celo po kužje.

Ozdravlja se bolno živinče od začetka bolezni z grenko ali glavberjevo solijo, kateri se nekoliko žvepljenega cveta in štupe rabarbare pridene. Tudi bljuvna sol v poparini kamilčnih cvetic se priporoča. Drugi posebno hvalijo 4·50—9 gram. (1—2 kvintelca) surovega antimona z 35 gram. (2 lota) surovega masla zmešanega, kar se dvakrat na dan notri daje tako dolgo, da blato bolj mehko od živinčeta začne odhajati. Potem se driskne zdravila opuste in le poparina kamilčnih cvetic s štupo encijanovih ali kalmeževih korenin notri daje.

Tisti deli pa, katere krč napada, naj se z vinskim cvetom, kafrovcem, trpentinovem oljem drgajo, živinče

naj bo vedno na gorkem. Starem ovcam se vedno dobra piča daje, s solnimi in grenkimi zdravili naj se prebavljanje zboljša, da mlado živinče bolje mleko dobiva.

Homeopatično se rabi pri vročnici: Aconit, Bryonia in Nux vomica; pri veliki slabosti: China; ako je prehlajenje uzrok bolezni: Chamomilla in Pulsatilla; kader se začne gnojiti: Sulphur.

13. Kožni črm (Hautantrax).

Je kožna vrsta črma ali vrančnega prisada, ki obstoji, kakor vse druge črmaste bolezni, v razkrojenji krvi.

Napade le konje in goved in večidel dobrorejeno živino nanagloma. Naznanja se včasih s tem, da postane živina topa, omotična, da se opoteka, da včasih celo pade, večkrat pa se te znamenja ne prikažejo, ampak nanagloma se napravijo omejene, trde, neboleče in mrzle otekline, zdaj na vratu, zdaj na prsih, pod trebuhom, na stegnih, pa tudi na drugih krajih, ki se naglo razširijo, dostikrat silno velike postanejo. Ako se taka oteklina prereže, se najde v njej rumenkasta, žolci podobna meza, v kateri je v nekaterih krajih črna kri zasedena in včasih penasta, smrdljiva sapa. Ako se bolezen koj o začetku ne krotí, se naglo shujša, srčno in žilno bitje in sopenje se naglo pomnoži in v dveh ali treh dneh živina pogine. Le malokdaj in le takrat, ko bolezen ni huda, se še more ozdraviti.

Kar zadeva uzroke te bolezni, zamorejo biti vsi tisti, katere smo že pri črmu navedli, in tudi ozdravlja se bolezen ravno tako, kakor kužni črm, ker delne otekline niso bistvene, ampak le znamenja bolezni. Le če se namesto teh oteklin bule napravijo, v katerih se smrdljiva gnojnica nabira, in katere zelo rade snetjave

postanejo, naj se naglo prederejo, da tekočina izteče in da jo žile popijalnice ne popijejo, kar bi bilo zelo škodljivo. Te bule se včasih napravijo pri goveji živini.

Homeopatično se rabi Arsenicum.

14. Črmast šen ali pereč ogenj (Milzbrand-artiger Rothlauf oder Rose).

Ta bolezen je, kakor poprejšna, vrsta kužnega črma, ki pa posebno ovce in prešiče napada in se po tem naznanja, da se napravijo šenaste otekline na glavi, na vratu in tudi na hrbtu, ker se na koži začetkom napravijo rudeče pike ali lise, ki se naglo razširijo, da postane koža v velikem obsežku temnorudečkasta ali višnjeva, je boleča, napeta, vroča in včasih se tudi mehurčeki na njej napravijo in šetine ali volna rada izpada. Radi pa veči ali manjši deli kože snetjavi postanejo, kar je slabo znamenje, ker navadno na to kmalo smrt nastopi. Prešiči včasih tudi začnejo bljuvati; večidel leže, če pa vstajajo, se opotekajo. Kolikor bolj temne ali višnjeve otekline postajajo, toliko večja je nevarnost. Živinče vedno bolj mrzlo, sapa hropeča postaja, žila se več ne čuti in živinče božjast zlomi.

Preteče bolezen tako hitro, da se večidel že v 12 do 24 ur na eno ali drugo stran obrne. Ozdravi se vender le takrat, ko ni bila zelo huda.

Ako se tako živinče raztelesi, se vidi na krajih, kjer so se otekline napravile, pod kožo, v masti in v mišicah rumenkasto-rudeča meza razlita, med njo tu in tam črnkasta kri. Pa tudi v notranjih delih se nahajajo enake premembe, kakor pri kužnem črmu.

Vse tiste škodljive zadeve, ki zamorejo sploh črmaste bolezni pouzročiti, so tudi uzrok ravno te bolezni,

posebno pa se dolžijo plohe po soparici. Večkrat se pa bolezen tudi po nalezbi razširi.

Ozdravlja se ta bolezen sploh kakor črmaste bolezni in sicer dobrorejeni živini naj se na vratu puša, če ni živinče preveč rejeno, da se zamore vratna žila še najti, sicer naj se na ušesu ali repu puša. Notri naj se daje dvojne, glavberjeve ali grenke soli in pijači naj se solne kisline primeša. Prešičem se pa koj o začetku bolezni za bljuvanje 15—35 centigram. (2—5 granov) bljuvne soli, ki se v 35—52 gram. (2—3 lote) vode raztopi, notri daje, ali 55—90 centigr. (8—12 granov) štupe bele čmerike. Po bljuvanji naj se salmijaka, solitarja in kafre, vsacega 35—70 centigram. (5—10 gr.) notri daje; potem se šenasta oteklina večidel še bolj spahne, kar bolezen polajša. Nekateri posebno surov antimon hvalijo. Ako gre blato trdo od živinčeta, naj se rabijo brizglje iz žajfnice, olja in soli; kožne otekline naj se spirajo s kisom, kateremu se polovico vode primeša, ali pa s solno kislino, katere se 35 gram. (2 lota) v 1 in pol litru vode stanjša. Pa tudi spiranje z mrzlo vodo nekateri priporočajo, pa živinče mora pri tem vedno na gorkem biti. Tudi teloh, ki se v ušesa ali na prsi zavleče, je koristen.

Ker se pa živinče te bolezni, kakor vseh drugih črmastih, ložje obvaruje, kakor ozdravlja, naj se vse tisto stori, kakor pri drugih črmastih boleznih, ko ali kjer se bolezen rada prikaže, da živinčeta ne zbole. Kar zadeva vživanje mesa in snaženje hlevov, velja vse tisto, kakor pri kužnem črmu.

Tudi pri tej bolezni je *homeopatično zdravilo* enako za zdravljenje, kakor za obrambo: Arsenicum.

15. Opekline (Verbrennungen).

Opeče se živina največkrat z ognjem, z razbeljenem železom, z živim ali prav za prav z apnom pri gašenji in z razjedljivimi strupi.

Nasledek opeke je prisad ali vnetje opečenih, dostikrat pa tudi notranjih delov.

Z ognjem se more živina opeči pri požarih. Potem, če je živina bližje ali dalji od ognja, se ji dlaka posmodi, v koži se napravijo vodeni mehurčeki, ali se pa povrhna kožica ali cela koža v črna požgano skorjo zgrbi. Pri tem občuti živina bolečine, pridruži se veči ali manjši vročnica po velikosti opekline, včasih živina tudi v trebuhu občuti bolečine, kakor pri koljiki, in če se zavoljo prevelike vročine v sopilih vnetljive bolezni napravijo, se to naznanja po znamenjih, katere smo že pri pljučnici in drugih vnetljivih boleznih navedli, in tudi se živini jed bolj ali manj vpera, če je bolezen bolj ali manj razširjena.

Ozdravljati je treba unanjo kožno poškodovanje in tudi notranje bolezni, če so se katere pridružile.

Med vsemi unanjimi zdravili zoper opeklino ni boljšega, kakor je prvič čisto, ne žrko olje (laško, laneno ali ogršično), ali pa čista mast (maslo in enake reči), s katerim se opekline mažejo, — drugič pa pavola ali bata, s katero se (s kosmato stranjo) opekline dobro ovijejo. Ni boljših zdravil, ko je olje in pavola.

Zelo v navadi je tudi pri nas na opekline pokladati nastrgan krompir, zeljno ali pesno perje, kar ni slabo; kislo zelje pa ni dobro.

Ako se po opeklini mehurji napravijo, se morajo predreti, da se v njih nabrana sokrovica izcedi; potem naj se zopet namažejo z oljem. Ako je pa koža tako

opečena, da nekateri kosi odpadejo in se pod njimi začne gnojiti ali celo vgnjide napravijo, naj se sprvič namaže rana tudi z oljem ali pa s svinčenim mazilom, huji vgnjide se pa ozdravljajo, kakor je bilo že pri vgnjidah rečeno.

Ako so se opeklinam tudi notranje bolezni pridružile, kakor pljučnica, vnetje vrata, koljika, vnetje čev in vnetje očes, naj se ozdravljajo, kakor smo pri teh boleznih učili. Ako se pa nobena teh bolezen razločno ne naznani, je pa vender vročnica zavoljo hude opekline velika, je vedno koristno pušati in hladivne soli notri dajati, kakor so: solitar, glavberjeva in dvojna sol, pa tudi driskne brizglje rabiti.

Piti naj se daje živini obilo hladne vode; klaja naj bo, če je mogoče, zelena.

Z razbeljenem železom se konju razun kovačnic in kobilstev malokrat opečejo; ozdravljanje je ravno tako.

Z apnom se živina največkrat opeče, če v apnenico pade. Ako apno ni prevroče, in če je dovolj ugašeno, se večidel le nadkožica olupi in dlaka izpade; opeklina pa zamore tudi bolj globoko seči, da se cela koža in tudi pod njo ležeče mišice opečejo. Naj bolj nevarno je pa, če kaj apna živini v oči pade, da se oko vname.

Najprva potreba, ko se je živina iz apnenice spravila, je, jo apna očediti, kar se zgodi s kuhovino lanenega semena ali z oljem; z mrzlo vodo apno očediti bi se zamoglo le takrat, ko ni druzega pri roki, apno pa iz očesa spraviti, je vedno z oljem ali žlemnato kuhovino. Ko se je apno odpravilo, se je prizadevati posebno hudo vnetje, ki se napravlja, tolažiti z mrzlimi ohladki ali s zelenim zeljnatim perjem. Ako pa vnetje ni posebno hudo, je olje ali neosoljena mast najboljša, če se začne že v koži gnojiti, naj se s kuhovinami žlem-

natih zeliš zmiva, ali se vsa opeklina obloži z mehko platneno ruto, ki se v taki kuhovini dobro namoči. Pavola ali bata, na rane pritisnjene, kaj dobro pomagajo.

Ako si je pa živina z apnom nos ali gobec opekla, ali celo kaj vročega apna požrla, naj se ji notri vlivajo: čisto olje ali žlemnate zdravila ali pomolzeno mleko.

Ravno tako se tudi tiste opekline ozdravljajo, ki se napravijo, če se živina s kropam ali z drugo vrelo tekočino popari.

Opekline na zunanji koži se pa tudi zamorejo napraviti po vseh razjedljivih ali ostrih zdravilih, največkrat z mineralskimi kislinami, če se pa napačno ali neprevidno rabijo pri kožnih spušajih, garjah itd. Posebno konjederci imajo navado garje s hudičevem oljem namazati ali s prav močno kuhovino ostrih zeliš: teloha, podleska ali z mažo bele mišice, da tako napravijo veliko nevarniše opekline, kakor so bile garje.

Ozdravljajo naj se take opekline tudi s čistim oljem, z beljakom, katerima se svinčenega kisa pridene, ali s svinčeno mažo. Posebno na takih krajih, kjer se koža grba: med nogami, na zadnjem licu kolena in binceljna se napravijo rade globoke razpoke, v katere naj se previdno v olju namočeni osvalki prediva, pokladajo, kakor smo že pri mahovnicah navedli.

Razvade konj v hlevu in pri delu.

Mnogo konj ima razvado pri hoji z glavo majati ali kviško mahati. Prvo je večidel znamenje, da konju kaj ni prav, pa tudi preden konja omotica ali padica napade, se večkrat to znamenje prikaže; drugo je pa lastno večidel le prav živim konjem, česar se težko od-

vadijo. — Drugi pa z glavo v brzde tiše, kar je znamenje lenega in topega konja, ki je v gobcu malo občutljiv; pa tudi pri konjih, ki imajo debelo težko glavo in proti glavi debel in zalit vrat, se to najde. Zamore pa to tudi znamenje bolezni biti, posebno bolezni sopil, pri katerih konji radi glavo pobešajo. — Nekateri konji pa glavo in vrat naravnost naprej stegujejo, posebno mladi in taki, ki so v gobcu zelo mehki; pa tudi napačno vstvarjen vrat in glava, to je: dolg, tenak, navzdolej pošinjen, tako imenovani jelenov vrat zamore uzrok tega biti. — Zopet drugi konji imajo navado, posebno pri delu jezik iz gobca moliti, kar je večkrat znamenje jezičnega mrtuda, pa tudi razvada. Najdejo se tudi taki konji, ki, ko ne jedo, z ustnicami prskajo, drugi srebajo sline, česar se navadijo večidel taki konji, katerim je dolg čas; odvaditi jih je pa težko. Navada drugih konj je zopet z odprtima gobčnicama trdo skupej stisnjene rezilne zobe na jaslih drgati. — Pa tudi taki se najdejo, ki vse obližejo, kar zamorejo doseči: jasli, zid, lojtre, pa tudi vrvi ali usnje grizejo ali celo požirajo; žlebogrizci pa posebno jasli razgrizajo in zobe na sprednjim robu lica, kjer se drgnejo, posebno odrgajo. Hlapavci (Kopper) so, ki zrak iz želodca puhajo in tudi požirajo in se jim pri tem nekako posebno riga; naslone odprti gobec na trdo reč, na jasli, lojtre itd., ali pa le z odprtim gobcam po zraku hlapajo. To je večkrat razvada, večkrat pa leži uzrok v slabem prebavljanji in zamore zelo nevarno biti, ker take konje, če si tako želodec z zrakom napolnijo, rado začne klati. Tisti hlapavci, ki gobec pri hlapanji kam naslanjajo se na obdrgnjenih sprednjih robeh rezivnih zob lahko spoznajo; ki pa glave ne naslone, se ne spoznajo tako lahko, če se ravno pri tem ne opazijo. To razvado dobe

večidel le konji, ki mnogo stoje, da se zavoljo dolzega časa tega navadijo; zamore se pa tudi konj od konja tega naučiti. Odvaditi konja te razvade je zelo težko; nekateri jih tepejo, drugi jih tako privežejo, da ne morejo nikjer glave nasloniti, nekateri jim torbe na gobec denejo, drugi jim okoli vrata jermen trdo zadrgnejo; pa to in tako ravnanje le za tist čas hlapati ne pripusti, razvade se pa konj ne odvadi; jermen okrog vratu zadrgniti, je pa celo škodljivo, ker krvotok ovira in krvni naval proti možganom napravi, iz česar zamore marsikaka bolezen nastati.

So tudi konji, ki imajo navado ujzdo snemati ali vrv, s katero so privezani, odvezovati ali odgrizniti, da potem po hlevu letajo, in če je več živine v njem, jo brcajo ali grizejo, ali se pa prenajejo, če do klaje pridejo. Tekavci se s sprednjim koncem v hlevu vedno semtrtje zibljejo, se pri tem večkrat zelo vtrudijo in se ne dajo več lahko tega odvaditi, če so se že zelo navadili; če se tudi v še tako ozek kraj postavijo, se vender poškušajo vedno gibati in se zamorejo pri tem celo na pleči ali na binceljni poškodovati. Konji s to razvado stoje in hodijo s sprednjimi nogami večidel široko in nerodno. Drugi konji se poskušajo od jasel odtrgati in se toraj z vso močjo od njih vlečejo. To store večidel mladi konji, ki še niso vajeni biti privezani, in če se nekaterikrat odtrgajo, se zamorejo te razvade navaditi, se pa zamorejo tega odvaditi, če se na močno vrv privežejo in če se po takih poskušnjah tepejo. — Zopet so konji, ki posebno zadnje noge drugo na drugo postavljajo, in se tako, posebno, če so ostro podkovani, lahko nastopijo. — Od teh in druzih razvad se konji le težko in večidel le z grdo odvadijo.

Navadne bolezni domače perutnine in domačih ptičev.

1. Smrčanje gosi (der Zips oder Schnarren der Gänse).

Nosnice so zapahnene, zato ne morejo gosi sopsti skoz nosnice, tedaj smrče. Daje naj se jim 5—10 debelo stolčenih zrnj popra; nato začnejo večidel bljuvati; potem se jim kljun namaže z lanenim oljem ali s surovem maslom. Vselej pa naj se jim piča spremeni.

2. Pika na jeziku pri kokoših (der Pips der Hühner).

Pri tej bolezni postane kokoš žalostna in koš naredi, roža ji obledi, oči se ji skalé in bela trepavnica skorej celo oko zakrije, pozneje začne nekako posebno čivkati in če se jezik pregleda, se najde posebno proti koncu trd in odebelen, s trdo roženo kožo prevlečen, da kokoš ne more jesti. Zatoraj zelo hujša, voda se ji začne iz nosnic izcejati, roža postane rumena, kar že bližnjo smrt naznanja.

Pri tej bolezni je treba odebeljeno kožo jezika omajiti, in odlušiti in potem se jezik z maslom namaže; notri se daje popra ali česna ali nekoliko kapljic žganja ali vina na kruhu. Po zimi naj se taka kokoš na gorko dene. Za krmo je najbolje zelenjava, kakor solata, ohrovt, zelje itd.

3. Zamolklost domačih ptičev (Heiserkeit der Stubenvögel).

Je tako rekoč nahod tičev, ki se sicer prizadevajo lepoglasno peti, pa njih petje je le zamolklo in žalostno. Uzrok te bolezni je večidel pomankanje strežbe, ko se golijo, ali pa prehlajenje. Skrbi naj se, da se bolj na gorko denejo in da se jim dobro počedi in sploh dobro streže, potem naj se vtakne na tičniku koža slanina, da jo zamorejo tiči kljuvati, ali se jim da trdo kuhanega rumenjaka s krušnimi drobtinami.

4. Napet golžun (krof) golobov, gosí in kokoši (Kropfgeschwulst der Tauben, Gänse und Hühner).

Golžun se napne po preobilni piči ali zraku, včasih tako, da se je bati, da bo perutnino zadušilo. Pri golobih se pa ta bolezen večkrat po kužje prikaže, da postanejo žalostni, oči postanejo tamne in vodene, golobi ne spijo in ne jedo, začnejo težko sopsti in ne morejo več kruliti, krof se vedno bolj napenja in na jeziku se naredi mala vgnjida.

Pri tej bolezni se, če je krof od piče napet, perutnini olja notri vlije, — če pa je le zraka napet, se ji daje nekoliko kapljic žganja na kruhu, nato se ji da salatnega ali ohrovtovega perja, če tega ni, pa solatnega semena.

Večkrat je pa golžun tako napet, da se mora prerezati, natlačena piča ven vzeti, potem pa s svilnato nitjo zašiti in z oljem namazati, pa tudi notri naj se olja vlije. Pri golobih se pa mora vgnjida na jeziku previdno odreti.

5. Napenjanje domačih ptičev (Windsucht der Stubenvögel).

Pri tem je ves život napet, posebno pa krof, ki je sčasoma tak, kakor boben.

Golžun naj se z iglico prebode, da zrak iz njega spuhti, nato naj se tiču nekoliko kapljic žganja notri vlije in na gorko naj se dene.

6. Zaprtje (Verstopfung).

Se napravi največkrat pri racah in kokoših, pa tudi drugo perutnino in ptiče, posebno po zimi, če žejo trpe, ko zmrzuje, ali če se jim konopeljnega ali druzega dražljivega semena daje, večkrat napade. Napenjajo se vedno, pa le malo trdega blata iz sebe spravijo. Vode naj se jim dovolj da, in perutnini naj se nekoliko žlic lanenega olja notri vlije, bolj majhnim ptičem naj se pa surovega masla ali nekoliko kapljic laškega olja notri vlije. Slavcem pa naj se da križastih pajkev ali v olju vtopljenih močnatih črvov. Pri zelo trdovratnim zaprtji perutnine naj se pa skuha 17·50 gram. (1 lot) perja séne (senis) na četrt litra vode in te kuhovine naj se po dve žlici naenkrat notri daje. Zraven tega naj se daje zelenjave za pičo.

7. Driska (Durchfall).

Se napravi največkrat pri goseh in kokoših, ko dolgo dežuje, pa tudi pri ptičih, posebno tistih, ki se

po zimi vjamejo in se težko nove piče privadijo. Tudi nesnažna, s prahom zmešana piča in slaba voda zamore to bolezen pouzročiti.

Da se ozdravi, naj se dajo gosem drobno zrezanega osata, tropinj iz olarije in stolčenega ječmena za pičo, ali se stolčena ajda in ječmen zmeša z zdrobljenim mahom, ki se tudi za pičo daje. V pijačo naj se dene drobno stolčenega zelenega smrečja ali jelčja.

Kokošam naj se pa daje rujavo praženega (roštanega) ovsa, ki se z zmelje in s polovico štupe baldrijanovih korenin in s toliko oljam zmeša, da se iz tega kroglice narede, katerih se kokošam trikrat na dan po 3 ali 4 notri daje.

Majhnim ptičem naj se pa daje stolčenega ovsa, mravljinčnih jajčkov, če pa že bolezen dalj časa trpi, stolčenega kimeljna, kalmeževih ali encijanovih korenin s surovim maslom, ali pa v rudečim vinu namočenih kruševih skorij in trdo kuhanih jajc.

8. Vnetje čev ali kile ptičev (Entzündung der Gedärme, Bruchkrankheit der Vögel).

Trebuh se napne, če se proti luči pogleda, se skoraj skozi vidi in mnogo majhinih rudečih napetih žilic se na njem zapazi. Čeva bolj proti zadej tiše, večkrat skoz ritnik mole in so zatekle, rudeče in boleče. Napravi se ta bolezen največkrat po dražljivi, zelo tečni ali pokvarjeni piči (po nezrelem konopljenim semenu). Takemu tiču naj se le malo navadne piče daje, soli v pijačo, in če so zaprti, naj se jim večkrat olja notri vliva, ven moleče čeva naj se večkrat z oljem namažejo, v ritnik naj se z oljem namazana glavica dolge igle vtakne, kar brizglje nadomestuje.

9. Hiranje ali jetika ptičev (Abzehrung der Stubenvögel).

Tič le malo je, je len, truden in top, oči, kljun in jezik postane rumenkast. Bolezen se največkrat napravi po nezdravi in neprimerni piči; pa tudi taki ptiči, ki prav radi pojó, jo radi dobé. Tič naj se bolje redi, mrzle vode naj se mu dovolj daje in s suhim peskom in solijo naj se tičnik potrese, daje naj se mu nekoliko močnatih črvičev ali pajkov v olju namočenih. V pijačo naj se deva zarujavelih žebljev ali nekoliko žafrana in cimeta.

10. Kokošja črvivna kuga (Hühnerpest, Wurmseuche).

Napade kokoši naglo, večkrat brez predznamenj, kokoš začne koš nositi, postane žalostna, večidel kmalo pogine. Pri raztelesovanji se najde v čevih in tudi v drugih delih polno črvov. Posebno premenjen zrak in tudi pokvarjena piča mnogo k tej bolezni pripomoreta.

Iz začetka naj se daje kokoši drobno razsekanih kopriv ali rutice z zmečkanim ječmenom ali korenin praproti, katere naj se v kislem mleku namočijo in v vodo, katero kokoš pije, naj se pepela ali soli vrže, ali se ji da ječmenove vode, kateri se nekoliko z razbeljenim železom ugašene vode primeša. Tudi kruh in česen v olji namočen, nekateri hvalijo. Drugi priporočajo korenine praproti v apneni vodi namočene, ali se pa samo apnene vode kokoši v kljun vlije, pa le takrat, če nima driske, ki se potem še le rada napravi in vekrat kokoši k zdravji pomaga.

11. Nagla smrt ali črm (Milzbrand).

Pri suhem vremenu in veliki suši, ko živali pijače pomanjkuje, se zamore pri vsakej vrsti perutnine črm prikazati, kateri jo nanagloma, ne da bi bila popred kaj bolna, umori, le roža postane včasih popred črnkasta. Ako se taka žival raztelesava, se najde, kakor pri drugi za to boleznijo poginjeni živini, kri črna in gosta kakor kolomaž in zdaj ta, zdaj uni del s tako krvijo zalit. Vse kar se zamore zoper to bolezen storiti, obstoji v tem, da se je žival obvaruje; toraj je treba skrbeti, da žival v veliki vročini in če ta bolezen drugo živino napada, dobiva zelenjave in mrzle vode dovelj, in da se na bolj hladnem drži. Tako žival za jed porabiti, je zelo nevarno.

12. Zavdanje (Vergiftung).

Zavda se perutnini največkrat s tem, če se podganam ali drugim takim živalim strupa nastavi, ki se največkrat zmeša s kašo, s salom, z ocvirki i. t. d., da pridejo kokoši in tiči, se tega najedó in si tako zavdajo. Pomagati jim ni.

13. Padica ali tičja božjast (Fallsucht der Stubenvögel.)

Tič se nanagloma zvrne, z nogami stresa in jih stegne, sperutami trepeta, oči mu zvija, nekatere minute leži in potem zopet vstane. Pomoči naj se v mrzlo vodo, krempeljci naj se mu do krvavega porežejo, tudi nekoliko kapljic belega vina naj se mu da; posebno dobro zdravilo zoper to bolezen je pa čebula, ki se tiču v tičnik da, da jo kljuje.

14. Koze golobov (Blattern der Tauben).

Dobé jih le golobiči, posebno v vročini, in obstoje v tem, da se majhni mozulčeki po životu napravijo, ki se radi zgnojé. Pouzročujejo jih posebno nečiste in soparne gnezda; če je golobnjak hladen, zračen in čist, jih golobiči navadno ne dobe.

Da se odpravijo, se mora golobnjak snažiti in notri naj se daje štupe brinovih jagod 35 gram. (2 lota) in žvepljenega cveta 17·50 gram. (1 lot), kateremu se nekoliko moke in vode pridene, da si iz tega kroglice, kakor leča debele, napravijo, katerih se trikrat na dan po ena notri daje.

15. Garje kokošje (Krätze der Hühner).

Se prikažejo pri kokoših s tem, da na več krajih perje izpade, da se koža oguli in garpova postane in večkrat se tudi majhine vgnjidice napravijo. Kokoši začnejo hujšati, če imajo še tako dobro pičo. Da se odpravijo, se vzameta dva dela svinske masti in en del trpentinovega olja, s katerim se bolni deli enkrat na dan namažejo.

16. Snet kokošje rože (Kammbrand der Hühner).

Roža postane začetkom bleda in po tem črna, snetjava. Pri tem so kokoši žalostne in velikokrat kmalo poginejo. Ta bolezen se napravi največkrat po zaduhli in pokvarjeni piči. Nekateri trdijo, da je posebno dobro koj iz začetka v rožo majhine vreze napraviti, da kri iz njih teče; zraven tega naj se da kokoši surovega masla s stolčenim česnom, v pijačo naj se dene stolčenih skaj, drugi pa svetujejo kljun in jezik s soljo drgati, potem majhino žličico vina notri vliti in nato nekoliko raztolčenega česna s surovim maslom notri dati.

17. Putika ali šén kokoší in ptičev (Podagra oder Rothlauf der Hühner und Stubenvögel).

Imenuje se tako tista bolezen, pri kateri postanejo noge rudeče in zatečejo; žival začne zvezano in težko hoditi, zdaj eno, zdaj drugo nogo kviško dviga in na gredéh se ne more več obdržati. Pouzroči to bolezen mokrotno, nečedno in mrzlo stanišče, posebno če sapa skozi vleče, potem pokvarjena piča. Naj se tedaj ti uzroki odvrnejo, da se bolezen ozdravi in noge naj se namažejo s kopunovo mastjo in pozneje naj se z gorkim vinom zmivajo.

18. Hiranje (Darre).

Ta bolezen največkrat golobe, kokoši in ptiče napade in v tem obstoji, da se tista žlezica zagoltne ali zgnoji, ki imajo ptiči nad repom, in katera vedno mazilo izceja, s katerim si perje mažejo.

Perje nad repom po koncu stopi in ptiči vedno s kljunom proti njem kavsajo, rep večkrat na stran zavijajo. Ako nimajo vode, da se ne morejo skopati, se največkrat ta bolezen napravi. Žleza naj se previdno z majhino iglo predere, da gnoj ali strjeno mazilo izteče in rana naj se s slano vodo zmije. Razun tega naj se tičem nekatere dni ne daje zrnja, ampak le zelenjave za pičo.

19. Mrčesi (Ungeziefer).

Vsake vrste perutnina ima lastno vrsto kožnih mrčesov. Gosi imajo dvojne vrste uši, bolj majhine, ki se le na vratu, in druge bolj velike, ki se po vsem životu zarede. Golobje imajo pa uši, majhine molje, stenice; kokoši imajo uši in bolhe in tudi ptiči imajo uši, ki jih večkrat tako nadlegujejo, da se hraste narede.

Vsi ti mrčesi nastanejo po nesnežnosti, posebno iz lastnega blata; velika vročina k temu posebno pripomore. Zamore pa mrčesče tudi žival od živali, dobiti, toda le enake vrste. Jih odpraviti, naj se žival z laškim oljem, ali s stanjšano mažo živega srebra, s kuhovino tobaka namaže ali naj se polije s scavnico goveje živine, ali naj se zmije z vinom, v katerem je stolčeni kimelj in vratičevo seme namakalo. Sicer je tudi koristno stanišče z zelenem praprotjem nastlati; sploh se mrčes naj bolje odpravi, ako se kurijce in golobnjaki vsako leto z apnom prebelijo, in se apnu še nekaj saj pridene. Tičniki naj se pa z oljnato barvo namažejo in na dno naj se potrese peska z janeževem in pelinovem semenom.

20. Babično podtrebušno potenje (Schwitzsucht der Weibchen.)

Ako babice dalj časa léžejo, se pod trebuhom zelo pote, perje zgubé in koža postane črnkasta, kakor da bi bila posmojena, kar se vse zavoljo velike vročine napravi. Babica naj se večkrat na dan z mrzlo ali osoljeno vodo pod trebuhom zmije in jajca naj se ji vzamejo.

21. Če babica ne more znesti (Wenn das Weibchen nicht legen kann).

To se večkrat zgodi zavoljo počesne lege jajca, ali če je jajce presila debelo. Da jajce na dan pride, naj se ritnik namaže z laškim oljem in s prstmi naj se pomaga jajce iztisniti. Večkrat je pa tudi potreba z ostrim nožem ritnik spodej nekoliko prerezati, ki se kmalo sam od sebe zaceli.

22. Predpad ritnika (Vorfall des Afters).

Se večkrat napravi pri kokoših, če predebele jajca nesejo, ker se ritnik obrne in veči ali manjši del ven stopi in zateče, kar navadno imenujejo: kokoš se je prenesla. Ako se z mrzlo vodo večkrat zmije ali z oljem namaže, se oteklina včasih nekoliko polajša, pa popolnoma to bolezen ozdraviti, se le prav malokdaj zamore, ker vsakokrat, ko kokoš znese, zopet ritnik ven stopi.

Nauk o operacijah.

Vse tiste opravila na živinskem truplu se imenujejo operacije, ki se z rokami ali z zdravniškem orodjem v ta namen storé, da se bolezen ozdravi, ali da je potem živina za poseben namen bolj koristna (kakor na priliko rezana živina) ali le bolj dopadljiva (kakor konji z angležkim repom ali pesi z skrajšanimi uhali).

Iz tega se razvidi, da zamorejo operacije zelo mnogovrstne biti. Mi bomo govorili tukaj o bolj navadnih.

Orodje,

katero se pri njih potrebuje, je po tem takem tudi raznotero, in sicer tole:

Noži, ki so ali zaperalni (bistouri) ali nezaperalni (skalpéli); obojne vrste pa zamorejo biti ostni ali vampasti, ravni ali skrivljeni, skrivljeni pa so ostni ali imajo na koncu bunčico. Posebna vrsta nožev sta pa kopitni nož in lavorčast nož, to je, nož enake podobe, kakor je lavorovo perje.

Škarje so ali ravne ali na licu ali robu zakrivljene.

Igla za trak zavleči je dvojne vrste, ali je ost trivoglata in ostra, ali pa plošnata in topa.

Šivanke za rane šivati so razne velikosti in raznotero zakrivljene.

Omrzalec, *pičla* in *sulčica*, je trojno orodje za kri pušati.

Žage razne vrste, *poprijemnica* (Pinzette), *škarjate kleše*, (Kornzange), topi in ostni *kavlji*, *kopitni dolbač* (Hufreisser), *kleše za rezanje* (Kastrierzange), *precepne kleše* (Kluppenzange), *precepi* (Kluppen), *škarje* za prikrajšanje répa (Kourtierscheere), razne vrste *brizgnice* (Spritzen), za spiranje ran in brizglje rabiti, *raznovrstni bôdci* (troakarji) požeravnik, želodec, čeva, scavni mehur prebosti.

Preiskalnica glavčasta ali žlebnata (Knopf- und Hohlsonde), *poscavnik* ali katêter, razno vpodobljene *žgalne železa* in sicer nožu, valarju, gumbi, hruški, tolarji in rinki podobno in vse *podkovno orodje*. —

Ker pa vsaka operacija živini večje in manšje bolečine prizadene, tedaj ni misliti, da bi med operacijo vedno pokojna stala, jo je treba potem, ko je zdravnik popred vse dobro prevdaril: kje, kako in zakaj bo operiral, in si vse potrebno orodje in potrebne pripomočnike pripravil, živino stoječo ali ležečo tako vkrotiti, da zamore lahko in varno operirati.

O krotenji živine za operacije.

Ako se živina stoječa operira, se priveže z močno uzdo ali kapčonom, ali pa jo eden ali več pomočnikov drži. S tem pa se ne bo vselej dostojno vkrotila, tedaj je treba včasih veče sile, in ta obstoji v tem, da se živini ena noga vzdigne, da potem le na treh stoji in zavoljo tega manj moči ima se zoperstavljati.

Tudi vzdiga noge ne bo vselej zadosti, treba jo je še huji vkrotiti, kar se zgodi z gobčno zadrgnico (Bremse), to je s tistim orodjem, pri katerem je na kratkem količku mezinc debela vrvica z obema koncama v podobi

zanjke privezana, katera se krog sprednje gobčnice tako trdno zasuče, da živina po tej bolečini kakor omotljena druge bolečine manj čuti. Pa tudi gobčna zadrgnica ni vselej dovolj, ampak treba je tudi večkrat živino v posebno stališe (Nothstand) postaviti, ki obstoji za govejo živino navadno v rogovilah, ki so trdno v tla zabite, med katere se živini glava dene in trdo med nje priveže; ali je pa podolgasto štirivoglat z latami na obeh straneh in spredej obdano stališe, v katero se živina postavi in priveže.

Za konje, ki so pri operacijah zelo nepokojni, je pa posebno pripravna močna lesena stena (Nothwand), ki je ali nepremakljiva ali taka, da se nagniti in na tla položiti da, v kateri je več lukenj, skoz katere se živina z jermeni nanjo priveže. Ker pa ta priprava iz mnogih delov obstoji, več stroškov prizadene in le tisti vé ž njo ravnati, ki jo je navajen, se le redko kje nahaja.

Ako se s temi pripravami živina ne more vkrotiti, ali če jih ni pri roki, se mora na tla vreče, da se ležeča operira. Vreči živino je treba ljudi in več pomagačev. Na več vrst se zamore vrv okrog nog živine oviti, da se vrže; najpripravniši se vender na ta način vrže, da se 5 do 6 sežnjev dolga in trdna vrv vzame, ki se v dva enako dolga spremena zgane in na zganjenem koncu se napravi nezdrgljiva tako velika zanjka, da se ravno na tisti kraj vratu, kjer komat leži, prileže. Oba konca vrvi se pa skoz sprednje in zadnje noge tako potegneta, da se vsak konec krog enega binceljna ovije, potem se konca na vsaki strani skoz vratno zanjko deneta in proti zadnjem koncu živine tako dolgo vlečeta, da živina pade. Ker pa vrv binceljne rada ožuli, se krog njih podložen, kakih 50 centigramov (6

do 8 palcev) dolg jermen ovije, ki ima na vsakem koncu železno rinko všito, skoz katero se vrv potegne. Namesto ravno imenovanih jermenov, so pa tudi taki, ki se zamorejo krog binceljna zapeti in v sredi le eno železno rinko všito imajo, skoz katero se vrv potegne.

Drugače se pa živina s posebnim vržajem (Wurfzeug) vrže, ki obstoji iz močne 4—5 sežnjev dolge vrvi in četvero močnih jermenov, na katerih enim je vrv pritrjena, katerih vsak se krog enega binceljna zapne, in skoz železne rinke, ki so na vsakem jermenu všite, se vrv skozi potegne.

Še druga priprava je predpasnik (Hängematte), ki se manjkrat pri operacijah, večkrat pa po operacijah ali pri takih boleznih rabi, pri katerih živina ne more stati, in obstoji v tem, da se na dva počesna drogova, ki se na obeh straneh živine pritrdita, živina tako obesi, da se ji pod trebuh vajšnica ali v sili vreča ali kaka rjuha podloži, kar se trdno napne in na drogova priveže; živina se zamore tako na podpasnik naslanjati.

Gobčna odperalnica (lojtrice, Maulgitter) se le takrat rabijo, ko se živini ostri zobje pilijo ali pri opravi ali operaciji v gobcu, pri kateri je treba, da živina zija.

Zavratnik (Halskranz) obstoji iz 8—10 okroglih, po 6 centimetrov debelih količkov, ki morajo seči od glave do pleč in so spredej in zadej na močni vrvici nabrani in se tako živini okrog vrata zadrgnejo, da mora vedno vrat raztegnjen imeti. Namesto tega se zamore tudi le en sam količek vzeti, ki se na eni strani spredej na ujzdi in zadej na prsni pas z vrvico priveže. Še bolje je dva privezati.

O operacijah posamezno.

1. Pilenje zob (Maulräumen).

Zobje se takrat pilijo, ko imajo preostre robove, da živino pri jedi zbadajo, ji bolečine napravljajo in tako store, da noče celo nič ali da le malo jé. To se zgodi s tem, da se živini gobčna odperalnica med čelusti dene, z nalaš napravljenim dolgim dletam se veči osti zob odbijejo, večkrat se pri tem mora živina vreči, ostri robovi se pa le z navadno pilo popilijo s tem, da se živini pila med zobe dene, da si jih sama obdrgne, ali jih pa kdo popili z pripomočjo gobčne odperavnice. Ne sme se pa misliti, da so vedno preostri zobje krivi, če živina neče jesti; so sicer pre ostri zobje včasih tega krivi, pa ne tolikokrat, kakor se to sploh misli; večkrat je želodec pokvarjen, ali gobec ali požiravnik vnet, ali je celó druga bolezen zatrla poželjenje po piči.

2. Zbitje gnjilih kočnikov (Entfernung cariöser Backenzähne).

To operacijo storiti, je treba do korenin gnjilega zoba priti, zatoraj je treba najpred zunaj kožo prerezati, potem iz kosti okrogel kos s trepanom izžagati, da se korenine gnjilega zoba vidijo. Nato se živini v gobec trda reč dene, da ne more zob skupaj stisniti. Na korenine gnjilega zoba se pa nasloni topo železno dleto, na katero se s kladvom tolče, da se zob zbije. Vender se mora paziti, da se, ko se koža prereže, ne ranijo žile, čutnice ali slinjak podušesne slinavke. Operacija je vselej težavna, pri kateri se mora živina vreči.

3. Prisekovanje uhál (Mäuseln).

Je operacija, katero so nekdaj pri konjih rabili, sedaj se pa le še pri pesih in tudi manjkrat rabi. Obstoji v tem, da se zavoljo bolezen na uhalih ali zavoljo lepšega veči ali manjši kos uhal odreže. Da se uhali lepo in enako prirežete, se denete v razno vpodobljene precepe, po katerih se z ostrim nožem ali škarjami odrežete in potem koža od obeh krajev zašije.

4. Spodveza ranjenega toka podušesne slinavke (Unterbindung des verletzten Ohrspeicheldrüsenausführungsganges).

K tej operaciji se mora živina vedno vreči, in dá se ji kaj trdega v gobec, da zveči, da se vidi, kje se sline izcejajo. Nato se poskusi žlebčnato preiskovalnico v ranjen tok proti žlezi vpeljati, večkrat je treba zunanjo rano razširiti, da se do ranjenega slinjaka pride; potem se tok od delov, na katere je prirašen, z nožem odloči; prime se ranjen tok s poprijemnico, preiskovalnica se ven potegne in potisne se osvalek prediva v tok, kakor daleč se zamore, in nato se nad rano z močno in debelo nitjo trdno spodveže, tanka nit bi ga prerezala. Rana se s predivom napolni, in v koži se naredita dva ali trije vozlati šivi in potem se z rano ravna, kakor smo sploh pri ranah omenili.

5. Vbod sapnika (Luftröhrenstich).

Sapnik se vbode z nalaš zato napravljenim troakarjem le takrat, ako overa sopenje tako zadržuje, da je živina v nevarnosti se zadušiti. Ta overa mora pa bolj proti glavi v vratu biti, kakor se sapnik prebode, da zamore živina tisti čas, dokler po navadni poti sopsti ne more, skoz troakar sopsti. Take overe, ki to ope-

racijo velevajo, so: izrastki v nosni in grlni votlini ali sapnici, hudo vnetje goltanca, zelo hude smolike, pri katerih se tako velike otekline napravijo, da je živina v nevarnosti, se zadušiti. Pa tudi zavoljo tujih v grlini votlini ali v požiravniku zagoltnjenih reči je te operacije treba, da se živina popred ne zaduši, kakor se te reči zamorejo ven vzeti. Te vrste troakar obstoji iz skoz in skoz votlih nožnic, ki so nekoliko plošnate in imajo v sredi na zgornjem in spodnjem licu podolgaste luknjice. V te nožnice se vtakne plošnato dvorezno bodalce (troakar), s katerim se sapnik skoz in skoz na obeh straneh prebode tako, da imenovane podolgaste luknjice v sredo sapnika pridejo; nato se troakar ven potegne in na nožnice se na vsak kraj ena šibica pritrdi, da se ne morejo premakniti; tako na obeh koncih nožnic zrak pri sopenju ven in notri puhti. To orodje se tako dolgo v sapniku pusti, da zamore živina zopet po navadni poti sopsti, kar se spozná, če poskusimo končnike nožnic zamašiti, in živina že dobro skoz nos sope. Ako vidimo to, ven potegnemo nožnico; rana se sama zacéli; le spirati z mlačno vodo jo je včasih od zunaj treba, ako se zelo gnoji.

Vrez v požiravnik (Speiseröhrenschnitt).

V požiravnik se takrat vreže — kakor smo že omenili — kadar živina predebelo reč požre, da v njem zastane in se ne da ne gori in ne doli spraviti. Pri tem je treba kožo naravnost po oteklini na vratu podolgoma prerezati. Pod kožo leže široke in tanke mišice, ki sežejo od prsne kosti do zadnje čeljusti in do sapnice; tudi te je treba s trebušnim nožem prerezati. Koj spodej v vratnem žlebu pa leže vratne žile in čutnice, katerih se je treba previdno ogibati, da se ne ranijo, toraj

se s topim kavljem bolj na stran potegnejo. Potem se požiravnik podolgoma po celi oteklini prereže z ostrim trebušnim nožem in v njem zagoltnjena reč se ali s prstmi ali s poprijemnico ven vzame. Ako je zagoltnena reč debela (repa ali korenje), se mora primerno zmečkati in potem se pa posamezni kosčiki ven jemljejo. Nato je treba najpopred požiravnik z zanjknim šivom zašiti. Kolikor lepše se rana zašije, to je, kolikor bolj se ranjeni robovi skupaj sprimejo, toliko poprej in lepše se rana zaceli. Poslednjič se mora tudi koža zašiti, vender je treba skrbeti, če se rana ne zalepi, ampak se gnojiti začne, da se gnoj ne zasede, ampak da se sproti zmiva in rana sploh po pravilih, katere smo pri ranah omenili, ozdravlja.

7. *Prsni vbod (Bruststich).*

V prsno votlino se s posebnim okroglim in kratkim (ovčjim) troakarjem med osmim in devetim rebrom na mestu, kjer se reberna kost v hrustanc spremeni, v ta namen vbode, da nabrana voda pri prsni vodenici iz nje izteče. Pri vseh druzih nabranih tekočinah v prsih ta operacija nič ne pomaga, pa tudi pri prsni vodenici redko kedaj, ker se voda rada zopet nabere.

8. *Trebušni vbod (Bauchstich).*

O trebušnem vbodu, kadar živino napenja, smo že govorili, le to še pristavimo, da se operacija rabi pri konjih, ovcah, kozah, največkrat pa pri goveji živini. Pri govedi, ovcah in kozah se napet prvi želodec ali vamp, pri konjih pa debela čeva in največkrat tako imenovano slepo čevo prebode.

9. Operacije kil (Bruchoperationen).

Že zgoraj smo govorili, kako je treba pri kilah ravnati in omenili, kdaj je operacije treba, katera v tem obstoji, da se unanja koža in potem vsi deli, ki kilo zakrivajo, previdno po dolgosti kile prerežejo; posebno previdno in skrbno je pa treba rezati ravno preden se do kile pride, da se čeva ne narežejo. Zavoljo tega naj se vselej z poprijemnico ali pa z žlebnatim preiskalcem piskrična tkanina nabere in prereže, da se do kile pride. Nato se poskusi skoz luknjo, skoz katero so čeva predrle, čeva s prstmi nazaj spraviti; ako tega ni mogoče storiti, se skoz to luknjo žlebnata preiskalnica potisne, v katero se zakrivljen in gumbnat bistouri vtakne, da se luknja z njim previdno razširi. Na katero stran se ima luknja razširiti, mora vedno lega kile odločiti in treba je natanko vedeti, kje žile, čutnice in drugi imenitni deli leže, da se kaj ne rani. Ko je luknja dovolj razširjena, se kila lahko nazaj spravi, ako se ni že prirasla, kar se vender le malokdaj najde. Nato se cela rana zašije, kar je pa zelo težavno, ker je posebno na tem veliko ležeče, da se deli ravno tako skupej zašijejo, kakor so bili popred skupaj zarašeni. Ako se mora pri kilah v mošnji po operaciji živina rezati, se mora to zgoditi po pravilih, katere bomo pri rezanji navedli.

10. Vbod v scalni mehur (Harnblasenstich).

Pri tej operaciji se seže s pooljeno levo roko v ritnik, ki se popred z brizgljami dobro sprazni, in se natanko ošlata, kje napet mehur leži, z desno roko se potem zato napravljen troakar v ritnik vtakne, vender ne sme ost iz nožnic moleti, ampak še le, ko se nožnice na najbolj napet kraj scavnega mehurja naslone, se ost skoz nožnice potisne in z nožnicami vred v scavni

mehur zabode. Potem se z levo roko nožnice primejo, z desno pa se troakar iz njih potegne, da scavnica počasi izteče, in ko se popolnoma izcedi, se tudi nožnice ven potegnejo. Pri živini ženskega spola se mora ta operacija skoz sramno nožnico opraviti; pa te operacije pri živini ženskega spola skoraj nikdar ni treba.

11. Vrez v scalo (Harnröhrenschnitt).

Ta operacija, kakor smo že omenili, se zamore le takrat s pridom storiti, ko se je kamen že tako globoko po scalu pomaknil, da se more ošlatati. Prereže se na oteklini podolgoma do kamena, da se ven vzame. Nato se najpopred prav previdno prerezano scalo z zanjknatim, potem pa tudi koža z vozlatim šivom zašije. Rana se večidel brez gnojenja zaceli Ta operacija je lahka in ne nevarna.

12. Odrezanje žile (Abnahme der Route).

Konj se mora pri tem, kakor pri rezanji vreči in na hrbet obrniti. Zamore se sicer žila (moški ud) tudi spodvezati, da odpade ali z razbeljenim železom odžgati; vender se pa mora tako ravnanje zavreči, da se živina po nepotrebnem ne trpinči. Ako je te operacije treba, naj se z nožem tako-le stori: najpopred naj se v scalo kateter ali druga vpogljiva okrogla tako debela šibica vpelje, da ravno scalo izpolni. Na to prime pomočnik žilo nekoliko višje, kakor se ima ozdrezati in jo trdno drži, drug konec pa prime zdravnik z levo roko in z desno roko s trebušnim nožem žilo odreže. Kri, ki začne teči, naj se ustavi z mrzlo vodo ali z razbeljenim železom, velike krvne žile naj se pa spodvežejo. Potem se napravijo trije vozljati šivi s tem, da se s skrivljeno šivanko skoz žlemnato kožo scala do

površne kože prebode in z vozlam nit zaveže. Na vsaki strani naj se napravi eden šiv in eden na spodnji strani. Pomočnik, ki žilo drži, naj pazi, da mu ne uide, ker jo živina tako k sebi potegne, da se težko več poprime in živini bi mogla kri odteči.

13. Rezanje (Caatration).

Rezanje imenujemo tisto operacijo, s katero se pri živini moškega spola jajca odrežejo ali tako spremene, da niso več za plemenenje. Pri živini ženskega spola se jajčniki izrežejo.

a) Rezanje žrebcev.

Zrebci se sicer raznotero režejo, najnavadniši je dan današnji semenovo vrvico v precepe djati, ali jo odsukati, odžgati ali privodnico semenove vrvice spodvezati.

Naj se vrši tako ali tako operacija, vsekako se mora žrebec vreči. Nato se morajo noge trdo na trebuh s tem pritisniti, da se vržajeva vrv dvakrat krog hrbta in zadnje noge pod binceljnama nategne, potem se žrebec na hrbet zavali, eden pomočnikov naj drži glavo, in vsako nogo eden. Eden pomočnikov poklekne na levo in rezatelj na desno stran žrebca. Z levo roko obseže zdravnik mošnjo čez semenovo vrvico tako, da se nad jajci zelo napne, da nagrbana koža, ki mošnjo po sredi v dve polovici razdeli, ravno v sredo med jajca pride. Pri tem ga mora pomočnik podpirati. Posebno takrat, ko žrebec jajca preveč k sebi vleče, je večkrat težavno, jih tako obseči. V desnico vzame zdravnik trebušni nož in prereže nad vsakem jajcam ravno po sredi kožo, in tako dolgo reže po tej zarezi, da do jajc pride, kar se s tem naznani, da se začne voda iztekati, ki je bila krog laknate kožice jajc na-

brana. Potem se vzamejo na robu skrivljene škarje in vrez se tako podaljša, da zamorejo jajca skoz njo, kar se takrat doseže, če ima vrez dve tretjini dolgosti jajc. Ko so jajca iz mošnje vzete, se ravna operacija različno, in to:

Ako se semenova vrvica v precepe dene, se z desnico eno jajce tako vzdigne, da se semenova vrvica nategne, z drugo roko se precepi, ki so že na sprednjim koncu trdno skupaj zvezani na semenovo vrvico tako pritisnejo, da ravno v sredi precepov leži. Nato stisne pomočnik zadnji konec precepov s precepnimi klešami z največjo močjo, in drug pomočnik jih s trdno vrvico, katero štirikrat ali petkrat ovije in z dvema vozloma zaveže. Zdravnik pa mora pri tem posebno paziti, da se mošnja s precepi ne všipne. Ravno tako se potem drugo jajce v precepe dene; poslednjič pa se s škarjami oba jajca tako odstrižeta, da za en palec semenove vrvice iz precepov moli.

Nato se z gobo rana dobro spere, živina se odveže, po vsem životu zdrga, s kocam odene in v hlev postavi. Priveže naj se v hlevu na kratko, da se ne more vleči in posebno je treba na to paziti, da ne začne krvaveti, da se precepi ne zmuznejo in da semenova vrvica ni preveč nategnjena. Čez 24 ali 36 ur se precepi proč vzamejo, kar se pri stoječi živini, kateri se ena zadnjih nog vzdigne, tako štori, da se zdravnik za živino vstopi, in vrvico, s katero so precepi na zadnjim koncu zvezani, prereže, potem jih raztegne, naprej pomakne in proč vzame. Nato s škarjami ravno po sredi stisnjene semenove vrvice odstriže.

Poslednjič s prstom krog in krog semenove vrvico, če je kje na straneh prirašena, odloči, in jo kolikor more visoko potisne; konj naj se potem dobro odet pol

ure prepeljava. Tri ali štiri dni naj se mu prav malo jesti, piti pa pogostoma daje in štirikrat na dan naj se po pol ure počasi prepeljava ali na pašo spusti. Kakih pet dni mošnja večidel oteka, zoper katero oteklino se z mrzlo vodo spira, in živina pridno prepeljava. Ko se potem začne gnojiti, naj se z mlačno vodo zmiva in deseti ali dvanajsti dan se navadno popolnoma zaceli.

Ako se pa rezanje tako vredi, da se semenova vrvica odsuče, se tudi jajca s semenovo vrvico nategnejo, pomočnik močno stisne s klešami semenovo vrvico na tistem kraju, kjer bi se precepi pritisnili. Zdravnik začne jajca odsukovati, tako da se semenova vrvica ravno nad klešami odsuče. Ako pomočnik ne stiska zadosti, se semenova vrvica tudi v klešah celo do trebušne votline suče, kar bi bilo škodljivo. Zdravnik naj vedno le suče, nateguje pa naj ne, ker bi tako prekmalo privodnico odtrgal, da bi iz nje začela zelo kri teči. Ko ste se obe jajci, drugo za drugim odsukale, se vselej ogleduje semenova vrvica, ali krvavi ali ne, in potem se kolikor mogoče globoko v trebušno votlino potisne. Drugo ravnanje je ravno tako, kakor pri rezanji s precepi, ko so se proč vzeli.

Ako se pa semenova vrvica z razbeljenem železom odžge, tudi s klešami pomočnik semenovo vrvico stisne; zdravnik poteguje z razbeljenem železom, ki je nožu podobno, pa ne ostro, po semenovi vrvici tako dolgo, da jo odžge. Večkrat mora dvakrat ali trikrat železo premeniti in ko semenovo vrvico odžge, mora še nekaterikrat po nažganem koncu potegniti, da se debeleji hrasta napravi. Ko pomočnik s klešami odjenja, ogleduje zdravnik, če kaj kri teče, če še teče, mora na tem kraji še žgati. Vse drugo ravnanje je zopet kakor pri rezanji z odsukavanjem.

Ako se privodnica semenove vrvice spodveže, se najpopred poiše na semenovi vrvici, kje žila bije in na tistem kraji, kjer se sicer precepi pritisnejo, se z vdeto skrivljeno šivanko žila spodbode in nato spodveže. Varovati je treba, da se čutnica ne preveže in nekoliko zgorej se potem cela semenova vrvica z ostrimi škarjami ali nožem odreže. Tudi tukaj je treba na krvavenje paziti; kri pa zamore teči iz semenove ali iz drugih privodnic. Ako teče iz semenove privodnice, naj se bolj spodveže ali z razbeljenem železom požge. Druge privodnice so pa le male in kri iz njih se večidel že z mrzlo vodo vstavi; vender se tudi včasih morajo spodvezti. Čez pet dni potem se pocuka za nit, zvedeti, če je spodvezan konec že odgnjil. Ako živina pri pocukanji še bolečine čuti, se ne sme za nit vleči, ampak počaka naj se še nokoliko, da se nit lahko ven potegne.

b) Rezanje bikov.

Rezanje bikov je manj nevarno kot žrebcov, ker so manj občutljivi in ker se režejo večidel prvega polletja, ko operacijo ložje prestanejo. Pri starih bikih, ki so se že za pleme rabili, je rezanje že bolj nevarno. Navadno se biki sledeče režejo:

Čez mošnjo in semenovo vrvico se precepi (Klammer) stisnejo. Nato se mošnja z semenovo vrvico vred prereže, konec se z voskam ali smolo zemaže in z razbeljenem železom požge.

Drugače se jajca čez mošnjo z zanjko zadrgnejo, ki se vsak dan s pomočjo palčice bolj stisnejo; da poslednjič cela mošnja z jajci vred snetjavi odpadejo.

Zamorejo se tudi jajca odsukati, ko živina stoji tako, da se mošnja prereže, eno jajce za drugim ven

potegne; nato se z levo roko semenova vrvica trdo stisne, z desnico se pa jajca odsukajo.

Ker pa vse te vrste rezanja živini prevelike bolečine prizadevajo in ker je tako ravnanje surovo, naj se bik kakor konj vedno vrže in zveže. Vsaka polovica mošnje se posebej prereže, da se jajce za jajcam ven potegne in nato naj se s pomočjo precepnih kleš odsučejo, ali se z razbeljenem železom odžgejo ali se odrežejo in potem požgejo, ker kri ne teče zelo in se toraj krvavenja ni bati. Stari biki naj se pa kakor žrebci z precepi ali s spodvezanjem semenove privodnice režejo.

c) Rezanje ovnov.

Režejo se večidel jagnjeta 3 ali 4 tedne stare. Vzdigne se zadnji konec in z ostrim nožem se mošnja prereže, da se jajca iztisnejo, katere nekateri z zobmi odgriznejo, drugi sukaje odtrgajo. Da se tako surovo ne ravna, naj jagnje dva moža primeta, na klop znak položita in vsak naj prime noge na eni strani, rezatelj se zadaj vstopi, z levo roko jajca v mošnji napne in mošnjo do jajc v obeh polovicah prereže, nato eno jajce za drugim sukaje ven potegne in s škarjami semenovo vrvico prereže in jo z mastjo namaže. Starim ovnam naj se pa jajca odžgejo ali odzučejo.

d) Rezanje mrjascev.

Mladi mrjasec se navadno tako reže, da pomočnik zadnji konec vzdigne, rezatelj pa mrjasca med noge stisne, mu mošnjo napne in jo na obeh polovicah prereže, da jajce za jajcem ven vzame, semenovo vrvico pa s škarjami odstriže ali odsuče. Bolj star merjasec se mora vedno znak položiti in najmanj dva moža ga morata držati in pri odsukanji naj se vedno precepne

kleše rabijo. More se tudi s pridom semenova odvodnica spodvezati; odžgati jajce, ni svetovati.

e) Rezanje pesov.

Pesi se ravno tako režejo kakor mrjasci, da se mladim semenova vrvica s škarjami prestriže, bolj starim pa jajca s pomočjo precepnih kleš odsučejo ali semenova privodnica spodveže. Nit pri spodvezi naj se pa tik semenove vrvice odreže, ker se pes liže in rad za nit vleče. Mošnja naj se pa pri pesih vedno zašije.

f) Kopunjenje.

Petelini se kopunijo, da se nekoliko pod mrdanjo počez pičel palec široka vrez stori, ko se je popred na tem kraji petelin oskubil in s pooljnatim prstom (žugavnikom) se na obeh straneh ledja prirašeni jajci odtrgate. Rana se z maslom namaže in z žido zašije.

Nevgodni primerljeji,

ki se zamorejo med in po rezanji pripetiti, so mnogovrstni. Sicer malokdaj, vender pa včasih se primeri, da se, ko se mošnja prereže, zraven semenove vrvice kos mrežice in čev najde, ali da še le po operaciji mrežica ali čeva ven stopijo (kile napravijo). V takem primerljeji je treba čeva ali mrežico nazaj spraviti in potem s precepi operacijo storiti in jih kolikor mogoče visoko pritisniti, ker večidel zabranijo, da imenovani deli zopet ven ne stopijo. Ako se je vender bati, da bi se kila vnovič ne napravila, naj se operacija z odsukovanjem napravi, nato naj se nožnična kožica jajc in semenove vrvice (Scheidenhaut) odloči, in kolikor mogoče visoko se nanjo precepi stisnejo.

Drugi nevgodni primerljeji so prirašene jajca in semenova vrvica na nožnično kožico, ki se morajo odločiti in potem se operacija navadno izvrši.

Pripetiti se tudi more, da koj po operaciji ali ko se precepi proč vzamejo, začne živini kri odtekati. Ako kri le malo, v kaplicah teče, se postavi živina do trebuha v mrzlo vodo ali se pa poliva z mrzlo vodo. Ako pa kri močneje teče, naj se spredivnatimi kosmi mošnja napolni, ki se potem zašije ali zaveže, da predivo ven ne pade. — Kader pa kri s curkom teče, se mora živina vselej vreči in poiše naj se krvavoča žilica, ki se mora spodvezati. Le, če se to ne more zgoditi, ali če kri iz več krajev teče, naj se z razbeljenim železom žge.

Drug nevgoden primerlej je prehudo vnetje, ki se po rezanji napravi, da mošnja zelo zateče in boleča postane, kar se pesebno pri hoji vidi, ker zvezano in boječe hodi in male korake dela; živina je žalostna, ne jé celo nič, ali le malo, srčno bitje in sopenje se pomnoži; gnojiti se neče lepo, kar se ima vedno četrti dan začeti; namesto gnoja se izceja kašnata sokrvica. Zoper prehudo vnetje je najbolje živino pridno v mrzlo vodo postavljati; da se pa začne lepo gnojiti, so najbolji sopari iz kuhovin žlemnatih in mečivnih zdravil, ki se pod živino postavijo, da se vanjo kadi. Ako se je pa vnetje tudi na trebušno mrenico ali na čeva razširilo, se pod trebuh ostre mazila, kot odvodilne zdravila vdrgajo, rabijo brizglje iz žlemnatih zdravil, večkrat je tudi treba pušati. Za notridajanje so tiste zdravila koristne, katere smo že pri vnetji čev navedli.

Sicer le malokdaj, vender se pa more zgoditi, da po rezanji veliki krč pritisne, ki živino gotovo umori. Stori naj se zoper to vse, kar smo že pri „velikem krču“ navedli.

Nevgoden nasledek, ki se največkrat po rezanji pripeti, je pa pijavka semenove vrvice, to je, da se rana ne zaceli lepo, ampak, da gnjidava postane, in konec semenove vrvice se odebeli, vtrdi in gnoji. To se zgodi, če se semenova vrvica ni dovolj globoko v trebušno votlino potisnila, ampak če konec še v mošnjo moli, da se vedno drgne in tako pokvari. Večkrat se zamore tako odebeliti, da je še debeleji kakor debel koren, in gnojnica, ki se iz njega izceja je zelo smrdljiva. Edini pomoček zoper to je, ves pokvarjeni konec semenove vrvice, ki iz trebušnega toka v mošnjo moli, odpraviti. Ta operacija je pa večkrat bolj težavna, kakor rezanje. Živina se mora vreči, kakor pri rezanji. Rana v mošnji se mora tako razširiti, da se do pokvarjene semenove vrvice pride, ki se mora krog in krog, kjer je prirašena, do trebušnega toka odločiti, in potem ves konec odrezati. Nekateri tudi priporočajo omenjen konec spodvezati ali odsukati ali v precepe djati, kar pa sploh ni svetovati. Kri se najložje z razbeljenim železom ustavi, in nato je treba skrbeti, da se začne lepo gnojiti in da se zaceli. To doseči, zadostí večidel spiranje s kuhovinami žlemnatih in dišečih zdravil.

14. Rezanje živine ženskega spola (das Verschneiden weiblicher Thiere).

Živina ženskega spola se tako reže, da se skoz lakotnico prereže, da se zamore z roko v trebušno votlino seči in jajčnice odrezati. Pri vsaki vrsti živini se je sicer že ta operacija napravila, pri telicah in žebicah, kakor tudi pri molznih kravah in starih kobilah, in tudi pri drobnici. Navadno se vender ta operacija le pri 6 tednov do 9 mescev starih svinjah in kokoših rabi. Pri kobilah, ovcah in kozah, ker se s tem nikakoršen prid

ne doseže, je prišla ta operacija popolnoma iz navade. Telice — pa pravijo — če se režejo, veliko hitreje rastejo in tudi njih meso je veliko bolje. Od molznih krav pa trdijo, da, če se kmalo po teletvi, ko se tele odstavi, režejo, vedno enako mleka imajo, ne da bi se pojale ali telile; pri francosih, dokler še niso shujšale, se trdi, da je rezanje gotovo zdravilo. Vse te priporočila pa niso tako gotove, da bi živinorejci zelo po njih ravnali.

Operacija se da sledeče storiti:

Živina se na desno stran vrže; sprednje noge se skupaj, kakor tudi zadnje zvežete in posebno zadnje noge naj se zelo navzadej potegnete. Nato se na levi lakotnici dlaka, ki je na poti, postriže in ravno v sredi lakotnice, tri prste pod lednimi vrtavnicami, se navspodej kakih pet palcev dolga zareza naredi skoz kožo, potem skoz trebušne mišice, in ko se proti trebušni mrenici reže, se mora posebno previdno ravnati, da se kakor smo pri operacijah kil omenili, s poprijemnico ali z žlebčknato preiskalnico piskrična kožica malo po malem nabira in prerezuje. Ko se je vrez popolnoma do trebušne votline napravila, naj pomočnik rano zakrije, in rezatelj naj z desno roko v trebušno votlino po jajčnice seže, najpred jajčnice leve strani skoz rano spravi, jih med drugi in sredni prst stisne in z nohtom palca odšipne. Nato seže po jajčnice desne strani in jih ravno tako odšipne. Potem se rana na lakotnici zmije in pri mali živini z vozlatim, pri veliki živini pa s zatičnim šivom (Zapfennaht) zašije. Pri svinjah se naredi večkrat le en ali poldrug palec dolga vrez in seže se le z žugavnikom v trebušno votlino po jajčnice in maternični rogovi se potem tako dolgo vlečejo, da se tudi desne jajčnice izvlečejo, ki se potem odšipnejo

in spet v trebušno votlino nazaj spravijo; rana pa naj se s kakimi tremi vozli zašije.

Pri kokoših se tudi nad mrdanjo na mestu, kjer se majhen povišek čuti, počezna vrez naredi, in bela bunčica, ki ven stopi, je maternica, ki se popolnoma iztisne, s škarjami odstriže in rana kakor pri kopunu zašije.

15. Engliziranje (Englisiren, Schweifmuskelschnitt).

Ta operacija se zavoljo tega tako imenuje, ker so jo Angleži znajdli in rabiti začeli, od katerih se je na Nemško zanesla in nekdaj je bila še bolj v navadi kakor je sedaj. Z njo se to doseže, da konj rep bolj po koncu nosi in v ta namen se mora kos tistih mišic, ki rep navzdolaj vlečejo, izrezati, da se jim tako moč odzame in ga tiste, ki rep kviško drže, prevagljivo moč dobe. Ta operacija se nikdar ne stori zavoljo bolezni, ampak le zavoljo lepšega, da bi bil tak konj žlahtnemu arabskemu bolj podoben, ki že od natore rep bolj kviško nosi.

Stori se ta operacija raznotero, največkrat tako-le: Že pred operacijo se rep v dve kiti splete in treba je v vsako kito močno vrvico vplesti tako, da vrvica nekoliko palcev iz kite moli, na koncu vrvice se čez sredo priveže tri palce dolg cvek. Nato se konj na levo stran vrže, ker se pri stoječem konju, akoravno to nekateri priporočajo, ta operacija le težko napravi. Kdor operira, poklekne za živino, zavije rep proti križu, katerega pomočnik tako zavitega prime in drži. Potem se s trebušnem nožem po celi spodnji strani repa, kjer ni z dlako obrašen, dva palca pod ritnikom koža počez prereže. In napravijo se še dve ali tri take rezi, ena za drugo, katere naj bodo po dva palca saksebi. Nato se z zakrivljenim ostrim nožem po vsaki zarezi mišica

prereže in vzame se nož tako v roko, da je hrbet noža vedno proti sredi repa obrnjen in vedno naj se od srede repa operira. Ko se je tako mišica po vsih zarezah popolnoma prerezala, kar se po tem lahko spozna, da skoz zareze prerezani konec mišice za pol palca stopi, se z kavljem ti konci še bolj ven potegnejo in tikoma pri koži odrežejo. V vreze se polože majhni v olji namočeni svalki iz prediva, ki celo jamo dobro napolnijo in čez zarezo se rep s širocimi trakovi ali suknenimi okrajki povije, pod katere se na vrh repa položi pest lepo poravnane slame, ki se, kakor začenja rep otekati, po malem ven puli, da obveza ni pretrda. Čez 8 do 12 ur se slama večidel že vsa izpuli. Čez 48 ur se ta obveza večidel odveže in rana naj se spere z mlačno vodo in potem zopet obveže. To spiranje in prebezovanje se vsak dan enkrat ali dvakrat ponovi, dokler se rane gnoje. Pa tudi tako se včasih ta operacija stori, da se na vsaki polovici spodnje strani repa dve počezne zarezi napravite, tri ali štiri palce ena od druge, in od ene do druge se potem podolgoma koža prereže in po celi dolgosti se mišica izreže.

Ko se je rep po operaciji dobro obvezal, se vzame dobrih pet pesti lepo poravnane, čevelj dolge slame, katera se čez sredo trdno zveže in potem na rep položi, ki se krog nje ovije in z vrvicama, v repu zapletenema, na prsni pas na vsako stran priveže.

Drugače se pa rep naslednje kviško drži: V hlevu, kjer konj stoji se nad njim počez pribijejo trije drogovi, eden za konjem, drugi ravno nad repom in tretji nad hrbtom; na vsakem drogu se pribijeta dva, in zadej na steni tudi dva škrpca, skoz katera se vpelje vrvica, na kateri visi precej težak kembelj. Ta vrvica se najpred skoz škrpec zadnjega droga potegne in v

zanjko, ko se na koncu napravi, se lesen cvek vtakne, ki je na koncu tistih vrvic privezan, ki ste v repu zapletene. Čez nekatere dni se ta vrvica skoz škrpec srednjega in zopet čez nekatere dni skoz škrpec sprednjega droga potegne.

Nevgodne okoljšine,

ki se zamorejo med in po tej operaciji pripetiti, so:

Ranenje stranskih ali srednje repne privodnice, da začne kri zelo teči, ki se zamore s tem vtolažiti, da se cela zareza s predivom v olji namočenim prav dobro zatlači in obveže.

Ranenje kostne kožice, vezkov ali repnih vrtavnic, kar celenje zelo zadržuje in zamorejo se večkrat zavolj tega trdovratne vgnjide napraviti.

Napaka, da konj po operaciji rep le malo višje ali celo po strani nosi; v obeh slučajih je včasih treba operacijo popraviti.

16. Prikrajšanje repa (Stutzen des Schweifes, Kourtiren).

Ta operacija se včasih z ravno popisano zedini, večkrat se pa tudi sama zase zvrši. Večidel se to le zavoljo lepšega stori, posebno pri pesih in konjih, vender včasih tudi zavoljo bolezni, pri vgnjidah poslednjih repnih vrtavnic, pri repni črvivosti goved itd.; pri ovcah in prešičih se pa večkrat kos repa odseka, da se jim tako puša.

Najbolj natanko se ta operacija pri konjih napravlja in to tako-le: Odseka se večidel 15 do 25 centim. (6—10 palcev) repa, in kjer se ima odsekati, naj se žima preloči, žima na zgornjem koncu repa se nazaj zaviha in z vrvico zveže, žima spodnjega dela, ki se ima odsekati, se pa z roko poprime, potem z zato napravlje-

nimi škarjami na mah rep odreže. Ako teh škarij ni pri roki, se zamore operacija z ostrim kovaškim ali drugim ostrim nožam storiti; pri tem se mora rep na trdo reč položiti in na nož s pripravno rečjo udariti. Pazi naj se pa, da gre nož ravno skozi med člen dveh repnih vrtavnic. Po operaciji se pusti nekoliko časa, da kri teče; nato se z belo razbeljenem železom samo krvaveča privodnica žge, da neha kri teči; celo rano žgati je nepotrebno in tudi škodljivo. Poslednjič se zvezana žima razveže in operacija je storjena. Pri majhni živini se večidel ta operacija z nožem stori, in na krvavenje, ki se večidel samo po sebi ustavi, se ne ozira kaj; le malokdaj je treba žilo žgati.

17. *Pušanje* (*Aderlassen*).

Akoravno smo že v začetku sploh o pušanji opomnili, moramo vender zavoljo važnosti to operacijo bolj natanko popisati.

Pušati se sicer zamore iz privodnic in odvodnic. Ker pa vender pušanje iz privodnic ni koristnejši in ker se kri iz privodnic težko vstavi, naj se iz privodnic nikdar ne puša, ampak le iz odvodnic. Nekdaj so posebno na to gledali, iz katere odvodnice naj se puša in so zdaj na repu, zdaj na trebuhu, zdaj na nogah, drugikrat na obrazu ali na vratu i. t. d. pušali. Ker vender kri, naj se puša iz te ali une žile, vedno enakomerno iz vsega života odteče, naj se izvoli tisti kraj, kjer se najložje, z najmanjšo nevarnostjo puša in kjer je odvonica tako velika, da zamore kri z velikim curkom teči. Pri konjih in govedi je vratna žila za to najpripravnejša. Le pri ovcah in pesih se zamore tudi iz obrazne in pri prešičih iz podjezične odvodnice kri izpustiti.

Pušati se pa zamore z omrzalcem, s pičlo, ali s sulčico. Vedno je treba pred pušanjem pripraviti iglo, nekoliko žime ali grive in posodo za kri vloviti. Ako je človek pri roki, naj eden prime živino za glavo in drug vzame posodo za kri loviti. Kdor puša, zatisne, če na levem kraji puša, z desno, in če na desnem kraji puša, z levo roko vratno odvodnico s prstmi. Pri goveji živini ali tacih konjih, ki imajo debel vrat, se zamore krog vrata vrvica zadrgniti, da odvodnica bolj zateče. V prosto roko se vzame napet omrzalec, se nastavi nekoliko bolj proti glavi na zateklo odvodnico tako, da se podolgoma vanjo zaseka, ko se sproži. Ako se pa s pičlo puša, se mora vedno vrvica krog vrata zadrgniti, da ste obe roki prosti; nato se vzame v eno roko pičla, ki se ravno tako na napeto žilo nastavi in z drugo roko ali s polenčekom se nanjo vdari, da se v žilo zaseka. Ako je treba bolj ali manj globoko pičlo zasekati, se mora z večjo ali manjšo močjo nanjo vdariti.

S sulčico je koristno le pri mali živini pušati, in in če se na vratni žili puša, se mora vedno krog vrata vrvica zadrgniti. Pri majhni živini se vender manjkrat iz vratne žile puša, ampak pri ovcah, kozeh in pesih iz obrazne in pri prešičih iz podjezične žile. Obrazna žila se zatisne, če se na zadnji rob zadnjočeljustne kosti, kjer se ta žila krog te kosti ovije, s prsti pritisne, da tako na obrazu zateče in ravno v sredi med očesom in gobcam se prebode. Ako se pa pri prešičih na podjezični žili hoče pušati, se mora živina večidel vreči in za glavo trdno prijeti; dene se ji med kočnike les, da mora zijati. Nato se ji jezik iz gobca potegne in odvodnica na spodnjem licu jezika se s sulčico prebode; potem se živinče spusti, kri sama neha teči.

Ko je živini dovolj krvi odteklo, naj se je na tej ali uni žili, s tem ali unim orodjem pušalo, se žila spodveže in to tako: da se prerezana koža na obeh žima straneh z iglo prebode, in, ko se krog nje griva ali ovije, skupaj stisne.

Nezgode,

ki se zamorejo pri pušanji napraviti, so: da se žila celo ne ali le malo preseka, da tako kri ali celo ne, ali le malo teče. Ako se kaj tacega premeri, naj se z novega puša ali na tem ali na drugem kraji. Zamore pa vender žila dovolj presekana biti in vender noče kri teči, kar se takrat pripeti, ko se je že v žilah strdila in se ne pretaka več po njih. V takih primerljejih je treba živino po vsem životu, posebno pa po vratu s slamo dobro drgati, žila naj se pod rano zatiskuje in po njenem zgornjem koncu s prsti drgne, in kri iztiska. — Zgodi se pa tudi, da se koža premakne med tem, ko kri teče, ali da ljuknico mast ali piskrična kožica zamaše. Ako se koža ne da zopet v prejšno lego pripraviti, ali ljuknica z bunčico igle odmašiti, naj se v žilo vnovič vseka. — Ako se pa pregloboko v žilo zaseka, se zamore skozi in skozi presekati, da se potem krog žile kri zasede. To se sicer tudi večkrat zgodi, če tudi ni žila presekana, in večkrat se taka kri zopet popije, včasih pa se začne gnojiti in te tako imenovana pijavka po pušanji napravi, o kateri smo že govorili. — Še bolj nevarno je pa, če se tako globoko zaseka, da se skoz odvodnico tudi privodnica rani, kar se s tem naznanja, da se zelo rudeča in peneča kri iz rane zaletava in ne neha teči, če se tudi neha žila pritiskati. Ako se kaj tacega pripeti, se včasih kri more s tem ustaviti, da se rana dobro zatisne in zaveže; večkrat

pa je treba živino vreči in kožo in pod njo ležeče mišice podolgoma tako globoko prerezati, da se do krvaveče privodnice pride, katera se spodveže. — Zna se tudi zgoditi, da sekalo omrzalca ali pičle odleti in se globoko zasadí, da ga je težko ven spraviti.

18. Ture in druge gnojne otekline predreti (die Eröffnung der Abcesse).

To se zgodi z ostnim nožem ali s sulčico tako, da se med palec in žugalnik stisne in toliko osti zmed nju pomoli, kolikor jo je treba v oteklino poriniti. Da se je ost dovolj globoko prinila, se s tem naznani, da gnoj iztekati. Rez, se zamora z nožem razširiti. Kje naj se predere, se s tem naznanja, da ondi dlaka izpade in koža vedno tanjša postaja in da pod njo nabran gnoj klompota. Sploh se predere oteklina na tistem kraju, kjer je najbolj napeta in bolj spodej, da zamore gnoj iztekati. Večkrat je vender treba natanko lego organskih delov poznati, da se pri tem žila, čutnica ali drug imeniten del ne rani. Skrbeti je pa treba, da se gnoječe otekline prezgodaj ne prederejo, ker tako ranenje bi gnojenje motilo, pa tudi predolgo naj se ne čaka, da se nabran gnoj ne pokvari in ne začne krog sebe razjedati.

19. Bradovice in druge kožne in podkožne bule odpraviti (die Ausrottung der Aftergeschwülste).

Da se zamorejo bradovice in druge kožne bule, ki iz kože rastejo, s tem odpraviti, da se spodvežejo, odsučejo, odrežejo, ali odžgejo, smo že omenili. Ako pa bule pod kožo leže in če se hoče koža varovati, se morajo izrezati. Da se to doseže, se koža podolgoma po celi buli prereže ali se naredi črti ⊤ ali križu + podobna vrez. Nato se bula izreže, in pazi naj se, da se koža ne rani in da se tudi pregloboko v bulo ne zareže,

česar se je posebno treba pri lupinastih bulah, v katerih je tekočina nabrana, varovati, ker bi sicer tekočina iztekla in prazna lupina bi se veliko bolj težko izrezala. Navadno se s kavljem ali poprijemnico bula prime in s trebušnim nožem izreže. Vrez v kožo naj se ne naredi prekratka, ker se taka bula bolj težko izreže; vedno naj se pa pazi, da se bula z vsemi koreninami vred izreže, in zatoraj se takrat, ko se korenine ne morejo natanko izrezati, z razbeljenem železom cela rana požge. Ako se zamore upati, da se bo rana zalepila, se mora prav previdno koža zašiti, da dotični kožni robovi skupaj pridejo.

Ako se pa rana le po gnojenji more zaceliti, se s predivom v olji namočenem napolni, in koža se le z nekaterimi šivi zašije.

20. *Šivi* (*die Näthe*).

Napravijo se s šivankami, v katere se nit vdene, da se ranjeni deli zašijejo. Zašijejo se pa ranjeni deli z vozli (Knopfnaht), ko se vsak vbod z vozlom zaveže, ali z ovito nitjo (umschlungene Naht), tako da se vbod za vbodom zaporedoma zadrgne, ali z zatično, ko se v šivanko dve niti vdenete, pri vsakem vbodu odrežete in sicer tako, da na obeh straneh precej dolga konca ostaneta, in med niti se na vsaki strani okrogel cvek zaveže, da od obeh strani cveka rano stiskata.

21. *Obveze* (*Verbände*).

Rabijo se pri ranah, vgnjidah, posebno pa pri kopitnih boleznih. Vzame naj se prediva, ki se največkrat v olji, ali po potrebi v drugih zdravilih napoji in na bolni del položi, krog katerega se trakovi raznotero povijejo. Kako naj se pa pri tem ravna, se ne da po-

pisati, treba je videti, ker se nobena obveza ne more sploh na vsakem delu rabiti, ampak vedno se mora obveza ravnati po raznosti dela in bolezni.

22. *Spodveze* (*Unterbindung*).

Spodvežejo se največkrat žile, če so ranjene in krvavé, pa tudi bradovice in polipi, da odpadejo. Posebno se spodveže tok podušesne slinjavke, kar smo že omenili.

Žile se spodvežejo s tem, da se krvaveč konec s poprijemnico (Pinzette) prime in ven potegne in spodveže. Bradovice se navadno spodvežejo z zanjko, skoz katero se dvakrat nit dene, da se zamore vedno bolj nategniti.

23. *Ostre mazila vdrgati* (*das Einreiben scharfer Salben*).

Pri živini, ki ima dolgo dlako, naj se popred ta ostriže, preden se mazilo vdrga. Mazilo naj se vedno dobro zmeša in po malem se ga na dlan nakaplja in tako dolgo naj se na namenjeno mesto drga, da se v kožo vdrgne, da postane dlaka suha. Ako je mazilo posebno razjedljivo, naj se ne vliva na golo roko, ampak na usnje, s katerem se potem drgne. Skrbeti je pa treba, da se mazilo le na namenjeni del vdrga in po drugih ne razlije in ne razmaže. Živina naj se vedno tako priveže, da z gobcam ne more do vdrganega dela, da ga ne liže ali grize, ker bi ji ostro mazilo gobčnice razjedlo.

24. *Trak zavteči* (*das Eiterbandziehen*).

Trak se zamore na raznih krajih zavleči, navadno na plečih, na kovku, na križu, za tilnikom in na čeljusti. Navadno se to stori pri stoječi živini, da se ji sprednja noga vzdigne, ali da se ji gobčna zadrgnica

krog gobčnice zasuče. Nepokojno živino je pa treba vreči. K tej operaciji je treba igle, v katero se dovolj dolg in močen trak vdene. Kjer se z iglo vbode, se vedno koža nekoliko zgrbi in podolgoma prereže, da se za palec dolga rez napravi, v katero se vdeta igla vtakne in pod kožo od spodaj navzgoraj potisne. Pri tem naj se koža vedno dobro napne in varuje naj se, da se pregloboko ne vbode in podkožna mišica ne prebode. Ko se je igla že dovolj visoko potisnila, se z nožem druga vrez naredi, da se igla ven potegne, če se je s plošnato in topo operiralo. Ako se pa s trivoglato osto iglo operira, ni treba zgornje vrezi, ker se more z iglo prebosti. Vender ne svetujemo ostne igle, ker se z njo lahko pregloboko zabode. Ko je igla zunej, se trak iz nje potegne in oba konca se skupaj zvežeta ali se pa na vsak konec dva palca dolg cvek priveže. Navadno se trak z ostrim mazilom napoji, katera se večidel tudi krog zavleke vdrga. Ko se začne gnojiti, naj se vsak dan enkrat ali dvakrat gnoj iztisne, z mlačno vodo krog zavleke zmije in, ko se posuši, z oljem namaže; trak naj se vsakokrat spere in premakne. Čez osem ali deset dni, ko se je dobro gnojilo, se trak ven potegne in dokler se še kaj gnoji, se vsak dan gnoj iztiska in del izmiva. V malo dneh se tako rana zaceli.

Nevgodne okoljšine,

ki se zamorejo pripetiti, obstoje v tem, da se gnoj zaseda in se namesto, da bi se po storjenem toku iztekal, globokeje in spodaj v votlini nabira; to se posebno takrat rado zgodi, ko se je igla pregloboko potisnila in podkožno mišico prebodla, kar se naznani s tem, da se pod zavleko napravi mehka, klompajoča bula, ki se

mora predreti, da gnoj izteče. — Zamore se pa tudi večja čutnica ali žila raniti; prvo napravi rado čutnične bolezni: mrtud itd., drugo pa krvavenje, kar se vender večidel lahko vstavi. — Med najnevgodnejše posledice se pa šteje, če se živina zavolj srbečice drgne, ali če celo trak zgrabi in ven strga, da kožo po vsi dolgosti pretrga ali hudo rani. Take rane se nerade celijo in grde brazgotine zapuste, kar se pa lahko odvrne, če se živinu previdno priveže.

25. Usnje pod kožo vtakniti in teloh zavleči (das Leder und Niesswurzstecken).

S to operacijo si prizadevamo ravno tisti namen doseči, kakor z zavlečenjem traka. Usnje se pa pod kožo vtakne največkrat pri konjih in sicer pod prsmi. Teloh se pa največkrat pri goveji živini v podvratnik nekoliko pred sprednjimi nogami, pri prešičih pa na ušesih zavleče. Vender se zamore po okoljšinah tudi pri drugi živini in tudi na drugih krajih rabiti.

Napravi se pa to tako-le: Ko se usnje pod kožo vtakne, se koža počez zgrbi in z ostrim nožem prereže. Vrez mora tako dolga biti, kakor je usnje široko; nato se koža s prsti od prirašenih delov krog in krog odloči, da se zamore usnje notri položiti. Usnje, ki se rabi, naj bo trdo, okroglo, nekoliko večje od tolarja, v sredi se mu še majhna ljuknica izreže, da se zamore skoz njo krog in krog predivo oviti, ki se navadno v ostrim mazilu napoji. Vse drugo se pa ravna kakor pri zavlečenem traku.

Teloh se pa tako zavleče, da se najpred koža z tenkim ostrim nožem ali s šilom vbode in nato se teloh v vbod vtakne. Korenina teloha je najbolj ostra, če je še le izkopana; posušena ni tako huda in toraj po njej

manj zateče. Mnogokrat se teloh tako dolgo v koži pusti, da se sam izvali in za drobno repo kože in mišic izpade. Zamore se pa teloh tudi popred ven vzeti, če se je namen že dosegel.

Nevgodne okoljšine,

ki se pri tem zamorejo napraviti, so zelo tiste, kakor pri zavlečenem traku, da se gnoj zaseda in na to trdovratne vgnjide napravijo, ki se nerade celijo, posebno takrat, če se je pregloboko vbodlo in podkožna mišica prerezala; da usnje prezgodaj izpade, če je luknja preširoka; vtakne se toraj nekoliko večje usnje pod kožo; mnogokrat se pa primeri, da po teh operacijah celo nič ne zateče, česar pa ni operacija kriva, ampak prehuda notranja bolezen, zavoljo katere se je storila.

26. *Ravnanje z razbeljenem železom* (*Verfahren mit dem Glüheisen*).

Razbeljeno železo se rabi v ta namen, da se kri ustavi, divje meso ali drugi nenatorni zrastki požgejo ali odžgejo, največkrat pa, kakor odvodilno zdravilo.

Ker ima žgalno železo razne podobe, se rabi zdaj to zdaj uno po razni podobi dela in raznim namenu. Vedno pa je treba sledeče spolniti: žgalno železo naj se vselej, preden se razbeli, opili, in tudi razbeljeno naj se po lesu nekoliko podrgne, da škaje odpadejo, in prevdariti je treba, če se ima belo ali rudeče ali rujavo razbeljeno rabiti, kakor smo že zgoraj omenili. Z razbeljenem železom, če se na unanjih delih kot odvodilno zdravilo rabi, se napravijo ali poteze ali pike in tudi te različne podobe. Poteze imajo podobo //// itd. in tudi pike se različno napravijo.

KAZALO.

Stran

Splošne vodila živinske bolezni spoznati in ozdravljati.

Prvi oddelek o spoznanji bolezen sploh.

Razlaganje vprašanja, kdo je bolan 4
„ „ „ kje je sedež bolezni 5
Izpraševanje preteklih okolšin bolezni 8
Preiskovanje pričujočih znamenj bolezni 9
Preiskovanje površja trupla ali unanje kože 9
„ zunaj vidljivih žlemnatih kož 11
„ notranjih delov 12
„ kako živina stoji, hodi in leži 17
Razlaganje vprašanja, kakošno bolezen ima živina . . 18
Krvni naval in vnetje 22
Nasledki vnetja 22
Vročnice 26
Značaj bolezni 26
Razlaganje vprašanja, kako huda je bolezen in v kateri dobi se nahaja 27
„ „ zakaj je živina zbolela 28
Pripravljavni uzroki bolezen 29
Pouzročilni uzroki bolezen 29
Škodljive zadeve vremena 30
„ „ klaje 32
„ „ pijače 35
„ „ pašnikov 37
„ „ prebivališa ali hleva 38
„ „ rabe 39
„ „ službe, opravljanja in snaženja . . . 40

Stran
Mijazmi in kontagije 41
V živinskem truplu ležeči uzroki bolezen 42
Predpovedba izida bolezen 43

Drugi oddelek, o ozdravljanji bolezen sploh.

Splošna razdelitev zdravil 45
Lekarska mera zdravil sploh 46
Podobe, v kateri se zdravila rabijo 48

Posebno zdraviloslovje.

Razdelitev zdravil 57
Žlemnate in oljnate zdravila 57
Sladke ali sladkornata zdravila 62
Grenke zdravila 63
Dišečogrenke zdravila 65
Zagoltnogrenke in zagoltne zdravila 66
Dišeče ali aromatiške zdravila 67
Dišeče perje in cvetje 67
„ semena 69
„ korenine 69
Smolnato dišeče in balzamiške zdravila 70
Smolnati gumi in balzami 74
Zagoltno smolnate zdravila 74
Ostre zdravila 77
Omotnice 79
Vinsko žgane zdravila (cveti) 83
Ogeljnate zdravila 85
Alkali in zemlje 86
Kisline 88
Alkalske soli 90
Rudninske (metališke) zdravila 93

Razlaganje spoznanja in ozdravljanja posameznih bolezen.

Razlaganje notranjih bolezen.

Bolezni možganov in hrbtnega muzga 103
Vnetje možganov 104

Stran
Norost 109
Vrtoglavnica 113
Omotica 116
Togota ali padica 118
Steklina 119
Možganin mrtud (božji žlak) 127
Mrtud posameznih delov 129
Opornost (trma, trmoglavnost) 131
Plašnost 133
Gobčni in veliki krč 134
Drgetavnica 138
Bolezni sopil 140
Nahod 140
Nedolžna smolika 142
Hudobna smolika 145
Nevarna smolika 149
Kužna smolika 151
Smrkelj 152
Pregled razločilnih znamenj smolik 157
Bolezen v rivcu pri prešičih 159
Tresnica ovac 160
Navadno vnetje grla in sapnika (kevžih) 161
Davica 164
Hudobno vnetje vrata goveje živine, ovac in koz . . . 166
Vratni črm prešičev 168
Pasja bolezen 170
Pljučnica 174
Pljučna kuga govedi 179
Metljaji v pljučah ali črvivna pljučna kuga pri ovcah . 181
Pljučna jetika pri trdinah ali tuberkelnih 183
Naduha 186
Dolgotrpeči kašelj 188
Vnetje srca in srčnega mehurja 189
Srčni vbod po žeblji, šivanki ali drugi ostri reči . . . 190
Vnetje preponke 191
Bolezni prebavil 192
Bolezen v gobcu 192

Stran
Gobčne gobice 193
Vnetje jezika 197
Jezični črm 198
Mrtud jezika 199
Šola 200
Majanje zob 200
Bolestna izceja slin 201
V goltju ali požiravniku zagoltnjene reči 202
Slajnica (lizanje) 203
Bljuvanje 204
Pokvarjen želodec 206
Grizenje (klanje ali kolika) 209
Napenjanje 217
Vnetje želodca in čev 223
Zaprtje 226
Driska in griža 227
Jagnjična driska 232
Zavdanje 235
Razjedljivi strupi (vjedice) 235
Omotnični strupi (omotnice) 236
Razjedljivo-omotnični strupi 236
Goveja kuga ali devetogubnica 242
Kužni črm (vrančni prisad) 252
Posebne vrste kužnega črma ali vrančnega prisada . . 258
Gliste in črvi v želodcu in čevih 260
Metljaji v jetrih 261
Glin in vodenica 263
Zlatenca 265
Sušica 266
Pojatnica (francozi) 268
Vnetje jeter 270
„ vranice 272
Krvavenje ritnika (ritna žabica) 272
Prodpad ritnika 275
Kile 277
Bolezni scavil 280
Vnetje ledic in scavnega mehurja 280

Stran
Krvomok 283
Vnetljivi krvomok 284
Krvomok po ranjenji scavil 286
„ „ omehčanji scavil 286
Črmast krvomok 287
Oparnost 287
Zaperanje scavnice 289
Poščivanje 292
Mrtud scavnega mehurja 294
Kamni v mehurji in scalu 296
Bolezni spolovil 298
Vnetje jajc in semenskih vrvic 298
Vodenica mošnje 299
Vnetje mošnje in žilnjaka 300
„ moške žile 301
Mrtudna žila 302
Vnetje maternice in nožnice 303
Trut 303
Vnetje jajčnikov 303
Vnetje vimena (volčič ali sajovec na vimenu) 304
Francozi ali sramna bolezen 308
Sušica hrbtnega muzga 310
Pomanjkljiva pojatnost 312
Napake mleka 313

Razlaganje unanjih bolezen.

Bolezni očes 319
Vnetje očes 319
Zmehčanje žlemnatih kož očesa 322
Mrenica na očesu 322
Pika na očesu 322
Mehurčeki na očesu 323
Razlita kri, meza, sokrovica v očesu 323
Kužno očesno vnetje 323
Mesična slepota ali občasno vnetje očesa 324
Siva slepota (cink v očesu) 326
Jasna slepota 328

Stran
Mrtud očesnih trepalnic 330
Bolezni ušes 330
Vnetje ušes 330
Ušesne vgnjide 331
Krvave ušesne bule 332
Mrtud uhal 333
Gluhota 333
Bolezni kože, mišic, kiti vezkov in kosti 333

Na glavi.

Vnetje podušesne slinjavke 333
Pijavka podušesne slinjavke 335
Morske kosti na zadnji čeljusti 335
Mramor na zadnji čeljusti 336
Polipi v nosu 336
Ožuljenje jezika in zadnje čeljusti 337

Na vratu.

Bula na tilniku 338
Pijavka po pušanji 339
Golžun (krof) 340

Na hrbtu.

Otiske po komatu in sedlu 341

Na prsih.

Otiske na prsih 343

Na trebuhu

Vnetje popka 344

V križu.

Hrom v križu 344

Na nogah.

Vnetje plečnega in kvoknega člena (švind na sprednji in zadnji nogi) 348

Stran
Komolčne bule 352
Otekline na sprednjem kolenu 355
Pipa 356
Morske kosti ali nadkosti (okroglaste, podolgaste obročkaste, krak, lupina, na zadnji strani skoknega člena 358
Vnetje kit 363
Zvitje člena 365
Spahnenje 366
Naprej vhajoči bincelj 368
Mahovnice 369
Rape 373
Mehurji 374
Bolezen na parkljih 377
Gosenca ali črv med parklji 379
Krč v zadji nogi 380
Petelinova hoja 381

Na raznih krajih trupla.

Rane 381
Vgnjide 401
Kostne vgnjide 404
Kostolomi 406
Kostolomnica 418
Otekline 420
Vnetljive ali prisadne otekline 420
Gnojne otekline 421
Vodenične otekline 421
Šenaste otekline ali šen 423
Otekline od podkožne sape 423
Podkožne lupinaste bule 424
Bradovice in polipi 425
Bule s črno gošavo 426
Srbečica 427
Vročica 428
Lušaji 429
Garje ali grinte (konj, goved, ovac, prešičev in pesov) . 430
Koze (goved, ovac, prešičev in koz) 438

Stran
Kožna črvivost 446
Črvivost na repu goved 448
Ikre 449
Kožni mrčesi 451
Trdokožnica ali kožni volčič 452
Hromota žrebet, telet in jagnjet 454
Kožni črm 458
Črmast šen ali pereč ogenj 459
Opekline 461
Razvade konj v hlevu in pri delu 463

Navadne bolezni domače perutnine in domačih ptičev.

Smrkanje gos 466
Pika na jeziku pri kokoših 466
Zamolklost domačih ptičev 467
Napet golžun golobov, gosí in kokoší 467
Napenjanje domačih ptičev 468
Zaprtje 468
Driska 468
Vnetje čev ali kile ptičev 469
Hiranje ali jetika ptičev 470
Kokošja črvivna kuga 470
Nagla smrt ali črm 471
Zavdanje 471
Padica ali tičja božjast 471
Koze golobov 472
Garje kokošje 472
Snet kokošje rože 472
Putka ali šen kokoši in ptičev 473
Hiranje 473
Mrčesi 473
Babčino podtrebušnjo potenje 474
Ako babica ne more znesti 474
Predpad ritnika 475

Nauk o operacijah.

O zdravniškem orodji za operacije 476
O krotenji živine pri operacijah 477

Stran
O operacijah posamezno 480
Piljenje zob 480
Zbijanje gnjilih kočnikov 480
Prisekovanje uhal 481
Spodveza ranjenega toka podušesne slinjavke 481
Vbod sapnika 481
Vrez v požiravnik 482
Prsni vbod 483
Trebušni vbod 483
Operacije kil 484
Vbod v scalni mehur 484
Vrez v scalo 485
Odrezanje žile 485
Rezanje živine moškega spola 486
„ „ ženskega spola 493
Engliziranje 495
Prikrajšanje repa 497
Pušanje 498
Ture in druge gnojne otekline predreti 501
Bradovice in druge kožne in podkožne bule odpraviti . 501
Šivi 502
Obveze 502
Spodveze 503
Ostre mazila vdrgati 503
Trak zavleči 503
Usnje pod košo vtakniti in teloh zavleči 505
Ravnanje z razbeljenem železom 506